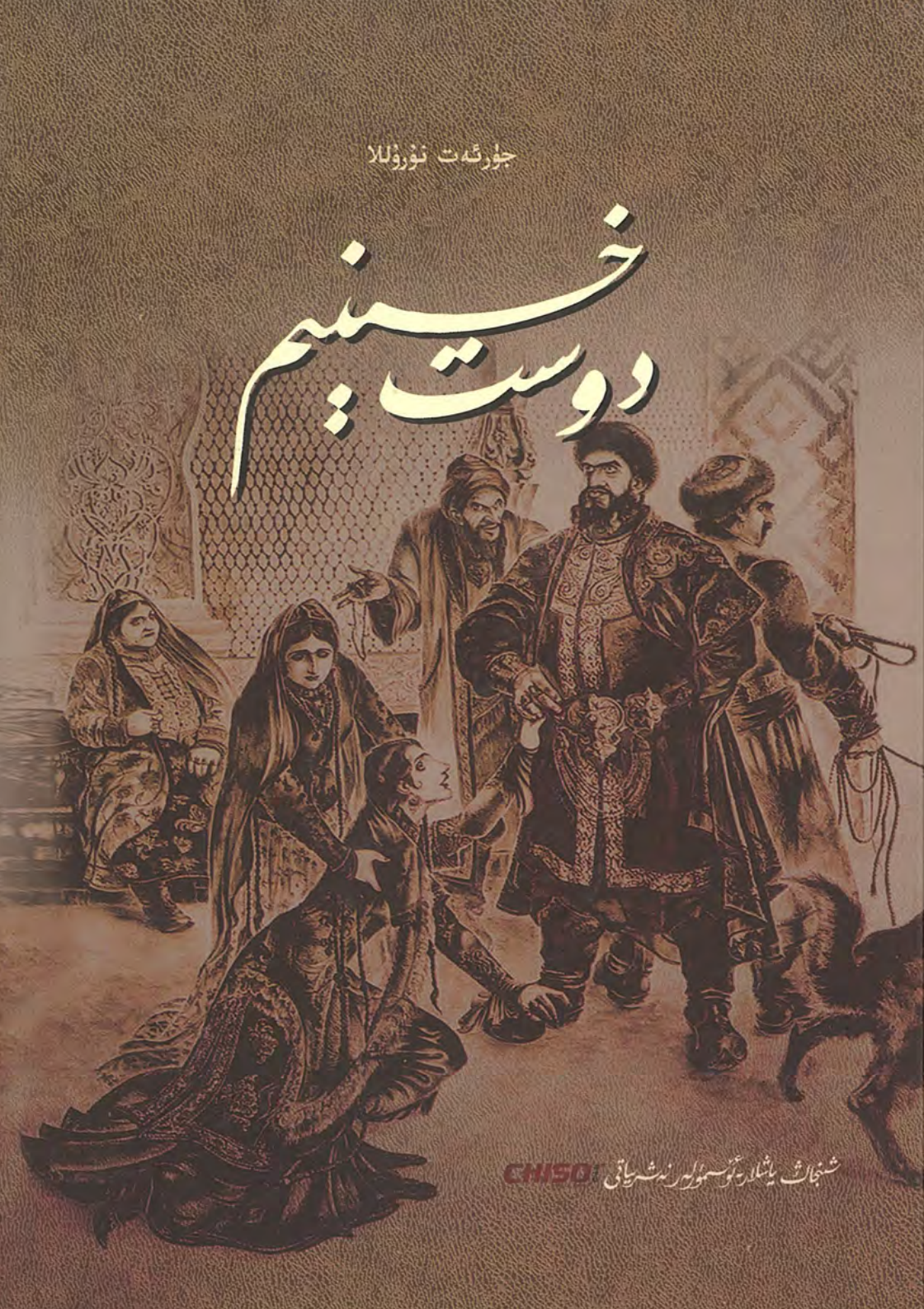
جۇرئەت نۇرۇللا

دوست خەنىم

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

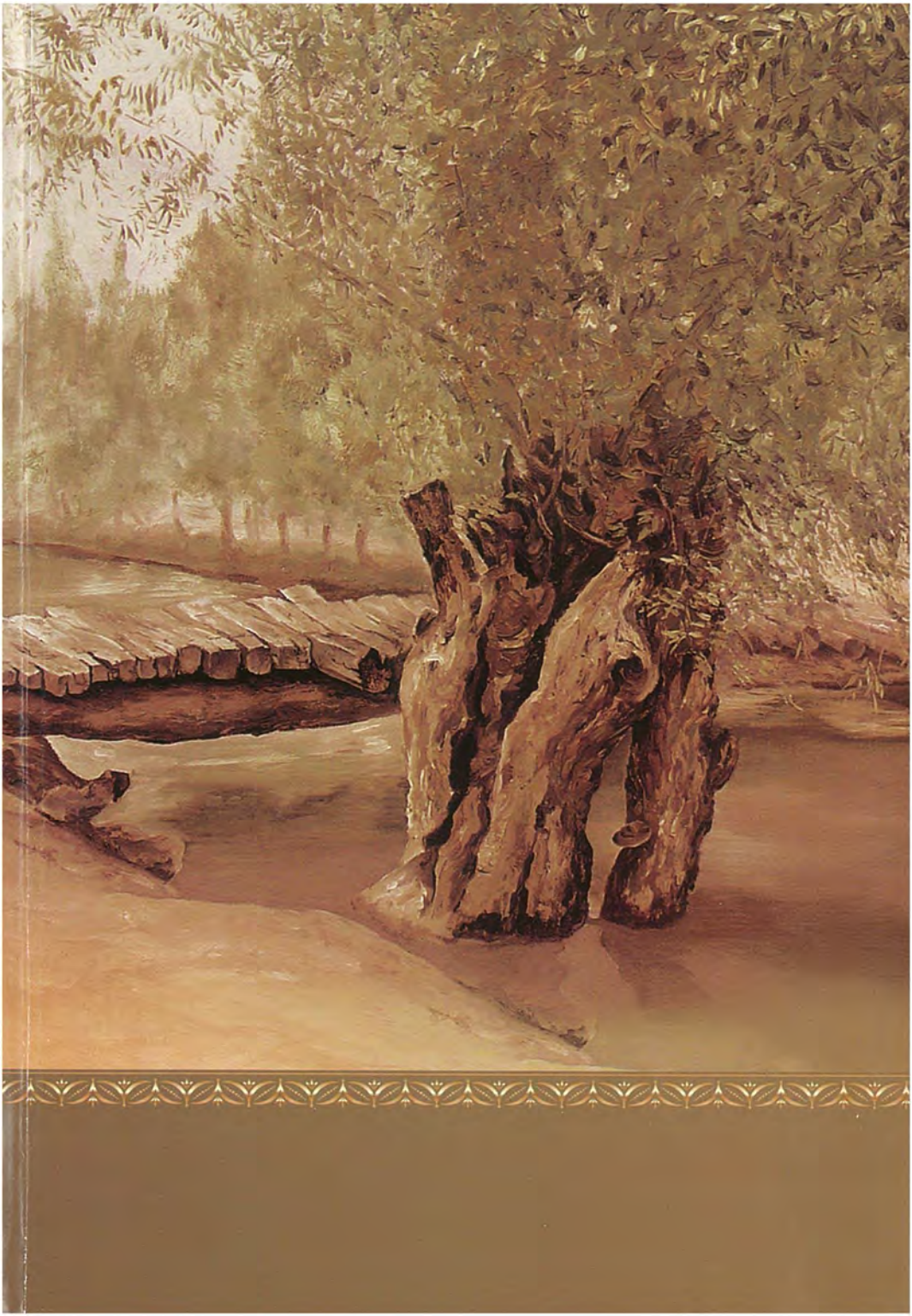
ھۇقۇنلى لايىھەلىگۈچى: ھۈرادىل تاسىد
رەسسىملارنى سىزغۇچى: ئاسمەر تۇردى
خەنزۇچە: ئابلىكىمجان جەۋلانى

دوست خېنىم

CHISO
شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى
ISBN 978-7-5515-6653-7
باھاسى: 55.00 يۈەن

جۈرئەت نۇرۇللا

دوست خېنىم

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى
CHISO

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىلغارجان سادىق
مەسئۇل كوررېكتورى: دىلدار مۇھەممەد
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: مۇراددىل ئابىد
مۇقاۋا رەسىملىرىنى سىزغۇچى: ئەسقەر تۇردى
خەتتات: ئابلىكىمجان زۇنۇن جەۋلانى
تېخنىكا مۇھەررى: مۇھەممەدئەلى لېتىپ

دوست خېنىم

(رومان)

ئاپتورى: جۇرئەت نۇرۇللا

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 29 ـ نومۇر، پ: 830012)
ئېلخەت سانduقى: xjyashlar @126.com
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1230×880 م م، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 18.375
2015 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2015 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN 978-7-5515-6653-7
سانى: 1 — 3000
باھاسى: 55.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۆپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

جوشن نورولا

ئاپتور هەققىدە

جۇرئەت نۇرۇللا 1968 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئاتۇش شەھىرى ئۇستۇنئاتۇش بازىرىنىڭ بەيسات كەنتىدە ئۇقۇمۇشلۇق دېھقان ئائىلىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئۆز يېزىسىدا ئوقۇغان. 1986 ـ يىلى خوتەن پىداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات كەسپىگە قوبۇل قىلىنغان.1989 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئوقۇشنى تاماملاپ شۇ يىلى ئاتۇش شەھەرلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپ، تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1998 ـ يىلىدىن 2014 ـ يىلىغىچە ئاتۇش شەھىرى ئۇستۇنئاتۇش بازىرى يولچىلا ئوتتۇرا مەكتىپىدە خىزمەت قىلغان. 2014 ـ يىلى 1 ـ ئايىدىن باشلاپ ئاتۇش شەھىرى ئۇستۇنئاتۇش بازىرى قايراق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

جۇرئەت نۇرۇللانىڭ ئىجادىيىتى 1987 ـ يىلى «قىزىلسۇ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «سېبستىرا قىزغا» ناملىق شېئىرى بىلەن باشلانغان. ئۇنىڭ ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا 270 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرلىرى ئېلان قىلىنغان. 2012 ـ

يىلى 12 ـ ئايدا قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن «شاۋقۇنسىز دەريا» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان .

ئۇ ھازىر قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، «قىزىلسۇ ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب قورغان كۆلبېشى 1
ئىككىنچى باب چېلىشىش مەيدانىدا 11
ئۈچىنچى باب پەتىۋا 27
تۆتىنچى باب بالا ئىلىم ئالسۇن 38
بەشىنچى باب بىر قارارغا كېلىش 56
ئالتىنچى باب ئوۋغا چىققان كۈنى 67
يەتتىنچى باب «ھاجىم» كىچىك خوتۇن ئالىدىكەن ... 81
سەككىزىنچى باب كۈنداشلار 86
توققۇزىنچى باب ئاتىلىق ئىپتىخار 104
ئونىنچى باب قەست 112
ئون بىرىنچى باب دوست خېنىم 134
ئون ئىككىنچى باب دىدار 154
ئون ئۈچىنچى باب بىر قىزغا مىڭ كۆز 172
ئون تۆتىنچى باب ئوغۇلغا بەرگۈسىز قىز 187
ئون بەشىنچى باب كۆڭۈلدىكىدەك سۆھبەت 199
ئون ئالتىنچى باب كېڭەش 213
ئون يەتتىنچى باب ئاتىنىڭ خىيالى 227
ئون سەككىزىنچى باب ئاشقىلىق، مەشۇقلۇق 235
ئون توققۇزىنچى باب ئاق تاغدا 261
يىگىرمىنچى باب ئىككى جاندا بىر ئوت 288

يىگىرمە بىرىنچى باب رەشك ئوتى 302
يىگىرمە ئىككىنچى باب قىتىغۇرلۇق 319
يىگىرمە ئۈچىنچى باب دىلدىمۇ، تىلدىمۇ دوست خېنىم ... 333
يىگىرمە تۆتىنچى باب تۆۋەن كوچىدا ناخشا ئاۋازى ... 344
يىگىرمە بەشىنچى باب قوشكۆل بويىدىكى پىلان ... 361
يىگىرمە ئالتىنچى باب قوغلاندى ئەلچىلەر 372
يىگىرمە يەتتىنچى باب ئاغزىدا كۈلكە ـ چاقچاق،
قويىندا پالتا ـ پىچاق 383
يىگىرمە سەككىزىنچى باب تەلۈە بەڭگىلەر 397
يىگىرمە توققۇزىنچى باب قەپەستىن چىققان قۇش ... 413
ئوتتۇزىنچى باب گەپ دادىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى 423
ئوتتۇز بىرىنچى باب دەرۋىشلەر ھەربىكەتتە 434
ئوتتۇز ئىككىنچى باب نەزەربەند 442
ئوتتۇز ئۈچىنچى باب ئىككى پارچە مەكتۇپ 457
ئوتتۇز تۆتىنچى باب ئەلچىگە ئەلەم 469
ئوتتۇز بەشىنچى باب «ئىلىمنىمۇ ئالىمەن، تويۇمنىمۇ
قىلىمەن» 484
ئوتتۇز ئالتىنچى باب دادىنىڭ قارارى 496
ئوتتۇز يەتتىنچى باب دەرد ئۈستىگە دەرد 507
ئوتتۇز سەككىزىنچى باب ۋەھىمىلىك كېچە 522
ئوتتۇز توققۇزىنچى باب شۇم خەۋەر 536
قىرىقىنچى باب «ئانا، يانلىرىغا بارىمەن» 546
قىرىق بىرىنچى باب ئاداۋەت قۇربانى 561
قىرىق ئىككىنچى باب مۇسىبەتتە ئوقۇلغان ناخشا ... 577
ئاخىرقى سۆز 581

بىرىنچى باب

قورغان كۆلبېشى

مىلادىيە 1690 ـ يىلى، ئۇستۇنئاتۇشتىكى دىخاللا [1] دېگەن يۇرت.

چاقماق دەريانىڭ زۇمرەت سۇلىرىنى ھاياتلىق مەنبەسى قىلغان بۇ يۇرت ئاق تاغنىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى بۈككىدە ئورمانلار بىلەن قاپلانغان دەريا ساھىلىدىن باشلىنىپ ئۇستۇنئاتۇش چوڭ بوستانلىقىغا تۇتىشاتتى. دەريا قىنىدىن تۆت چاقىرىم يىراقلىقتا، ئۇزۇنلۇقى ئۈچ چاقىرىم، توغرىسى ئىككى يېرىم چاقىرىم كېلىدىغان سېپىل بار ئىدى. سېپىل تېمىنىڭ ئۇل قىسمى ئالتە ـ يەتتە چامدام كېلەتتى، ئۇستىدە ئىككى ئادەم بىمالال يانداشىپ ئۆتەلەيتتى. سېپىلنىڭ ئېگىزلىكى ئارغامچا بويى كېلەتتى. دىخاللىدا زامان ـ زامانلاردىن خالتا كوچا، ئاق كوچا، تۆۋەن كوچا دەپ ئاتىلىدىغان ئۈچ كوچا بار ئىدى. ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ كوچىلارنى بويلاپ سېلىنغان بولۇپ،

[1] دىخاللا ـ ئۇستۇنئاتۇشتىكى تاقۇت، ئىكساق، بەيساق، قايراق، ئوچار، يولچىلا قاتارلىق قەدىمىي يەتتە كەنتنىڭ بىرى بولۇپ، دېھقانلار دېگەن ئىسىمنىڭ فونېتىكىلىق ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان يەر نامى. يەرلىكنىڭ تىل ئادىتىدە ئاشۇنداق ئىستېمال قىلىنغاچقا ئەسەردە شۇ بويىچە قوللىنىلدى.

كوچىلارنى ھەر كۈنى ئايالىلار، قىز ـ كېلىنلەر سۈپۈرۈپ، تازىلاپ، سۇ چېچىپ تۇرغاچقا چىنىدەك پاكىزە ئىدى. ئۆيلەرنىڭ ئىشىك ئالدىدىكى ئادەم بېلىگە كەلگۈچە چوڭقۇر چېپىلغان ئېرىقلاردىن يازىچە توختىماي سۇ ئېقىپ تۇراتتى. ئېرىق بويلىرىغا ھەر خىل مېۋىلىك، مېۋىسىز دەرەخلەر تىكىلگەچكە، ياز بويى ياپيېشىل تۇراتتى. ھەممە ئائىلە ئۆز ئۆيلىرىنىڭ ئارقا تەرىپىگە مېۋىلىك باغلارنى ئەھيا قىلىشقانىدى. باغلارنىڭ تېمىدىن باشلانغان مۇنبەت ئېتىزلارنىڭ ئايىغىغا كۆز يەتمەيتتى. دەريا بويى، كوچا قاسناقلىرى، باغلار ۋە پايانسىز ئېكىنزارلىقلاردىن تارقالغان خۇشبۇي، ساپ ھاۋادىن كىشىلەر ھۇزۇرلىنىپ نەپەس ئېلىشاتتى. كىچىككىنە دىخاللىنى جاھانىنىڭ ھەممە يېرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان بۇ ئۇچ كوچىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى سېپىلىنىڭ ئۇچ دەرۋازىسى ئىدى. تۆۋەن كوچا سېپىلىنىڭ كۈن چىقىش دەرۋازىسىدىن، ئاق كوچا كۈنگەي دەرۋازىسىدىن، خالتا كوچا تەسكەي دەرۋازىسىدىن باشلىناتتى. سېپىلىنىڭ ھەربىر دەرۋازىسى ئاق ئۇجمىنىڭ ياغاچلىرىنى نەقىشلەپ، شاللىرىنى بىر ـ بىرىگە يېلىملاپ ۋە ھەر خىل گۈل نۇسخىلىرىنى ئويۇپ ياسالغانىدى. تەسكەي دەرۋازىسى كۈن چىقىش ۋە كۈنگەي دەرۋازىسىدىن چوڭ بولۇپلا قالماي يەنە ئويۇلغان گۈل، نەقىشلىرىگە ياغاچچى ـ ئۇستىكارلار ئالاھىدە ئىشلىگەنىدى. بۇ دەرۋازىدىن سەكسەن چامدام يىراقلىقتا گۈمبەز قىسمىغا يېشىل رەڭلىك كاھىش چاپلانغان كۆك گۈمبەزنىڭ ئىشىكى دەرۋازىغا روبىرو قاراپ تۇراتتى. كۆك گۈمبەزنىڭ ئىككى

يېنىدىن باشلاپ ئارقا تەرىپىگىچە تەخمىنەن ئون جاڭ[1] كېلىگۈدەك دائىرە جىگدە، ئۆرۈك ئوتۇنى بىلەن پىشۇرۇلغان خىشلار بىلەن قاشالانغان قەبرىستانلىق ئىدى. سېپىل بىلەن كۆك گۈمبەزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەيداننىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدە، خالتا كوچىنىڭ بويىدا بەش پەشتاقلىق، بەش يۈز ئادەم سىغىدىغۇدەك سەيناسى بار، مۇنار ۋە دەرۋازا قىسمىغا خىش تىزما نەقىش ئىشلەنگەن، مۇنارلىرىدىكى قەپىزەكنىڭ ئۈستىدە كۈمۈش رەڭلىك بىر جۈپ ھىلال ئاي شەكلى چىقىرىلغان ھەيۋەتلىك جامە مەسچىتى، مەسچىتنىڭ تەسكەي يان تەرىپىدە مەدرىسە بار ئىدى. جۈمە نامىزى مۇشۇ يەردە ئوقۇلاتتى. جامە مەسچىتىدىن تەخمىنەن ئۈچ يۈز چامدام يىراقلىقتا بىر - بىرىگە يانداش ئىككى چوڭ كۆل بولۇپ، ئۇلارغا جامە مەسچىتى بىلەن سېپىل دەرۋازىسى ئالدىدىكى ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمىگۇدەك يوغان ئاق ئۈجمە، شاتۇت، جىگدە، سۈۋادان تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان ئېرىقلاردىن ئېقىپ ئۆتكەن سۇلار قۇيۇلاتتى. كىشىلەر قىش بويى ئۆزلىرىنىڭ ۋە مال - چارۋىلىرىنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدايدىغان بۇ كۆللەرنى «قوش كۆل» دەپ ئاتىشاتتى. بۇ كۆللەرنىڭ ئەتراپى ياغاچ سالاسۇنلار بىلەن قاشالانغانىدى.

ئادەتتە دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش ۋاقىتلىرىدىن باشقا چاغلاردا دىخالىلىقلارنىڭ پائالىيىتى سېپىل، جامە مەسچىتى، گۈمبەز، قوشكۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭرى مەيداندا بولاتتى. ئەتراپى مەزمۇت تاملار بىلەن قورشالغان قورغانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا كۆل بولۇپ، كۆلنىڭ

[1] جاڭ ــ كۆلەم بىرلىكى. بىر جاڭ 900 كىۋادرات مېتىرغا تەڭ.

ئەتراپىنى ئىككى ئادەمنىڭ قۇچىقى ئاران يەتكۈدەك قاپاق تېرەكلەر قورشاپ تۇرغاچقا، سېپىل ۋە سېپىلنىڭ ئىچىنى بۇ يەرلىكلەر قورغان كۆلبېشى دەپ ئاتىشاتتى. ھېيت ـ بايرام كۈنلىرى بۇ يەر ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىپ، ئاجايىپ قىزىپ كېتەتتى. قورغان كۆلبېشىدىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى كاسىپ، ھۈنەرۋەن، سودا ـ سېتىقچى، ئاشپەز، تېۋىپ، دۇكاندارلار ئىدى. ئانچە ـ مۇنچە ئائىلىلىكلەرمۇ بار ئىدى. قورغان كۆلبېشىدىكى سارايلارغا ئوچاردىكى كونا بازارغا، قايراقتىكى قورغانبېشىغا چاقماق دەرياسىنىڭ ساھىلىدىكى قەدىمىي كارۋان يولىدىن ئۆتىدىغان كارۋانلار، سودىگەرلەر ۋە يولۇچىلار چۈشەتتى. بۇ يەردە شەرق ۋە غەربىدىن كەلگەن ھەر خىل ئېرىقتىكى سودىگەرلەر، كارۋانلار ئات ـ تۆگىلىرىنى ئارام ئالدۇراتتى. ئېپىدە بولسا سودىلىرىنىمۇ پۈتكۈزەتتى.

قورغان كۆلبېشىدىكى ئۆيلەر، دۇكان ۋە سارايلار سېپىل تېمىغا چاپلاپ سېلىنغانىدى. ئۆي ئىگىلىرى ۋە دۇكاندارلار ئۆزلىرى ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان دائىرىنىڭ ئۈدۈلىغا يىگىرمە ـ ئوتتۇز چامدام ماڭىدىغان يول قالدۇرۇپ، سالاسۈنلەر بىلەن قاشالاپ ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، ئەمما تولىمۇ چىرايلىق باغلارنى بىنا قىلىۋىلىشقانىدى. باغلاردىكى ئۆرۈك، شاپتۇل، ئالما، ئالۇچا، تۇغاچ، ئۈزۈم ۋە ھەر خىل گۈللەر ساپال تۇرۇبىلاردىن ئېقىپ ئۆتىدىغان سۇ بىلەن سۇغۇرۇلاتتى.

قورغان كۆلبېشىدا ھەپتىنىڭ ھەر كۈنى ئېلىم ـ سېتىم بولۇپ تۇراتتى. بولۇپمۇ جۈمە كۈنلىرى جامائەت جۈمە نامىزىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قورغان كۆلبېشىنى

ئادەتتىن تاشقىرى ئاۋات قىلىۋىتەتتى. كاسىپ، ئۇستىلارنىڭ قوللىرىدىكى ئۇسكۇنىلەر ئوت چاچرىتىپ، تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازلارنى چىقارسا، ئۆز ھۈنىرىدىن سۆيۈنگەن ھۈنەرۋەنلەر ۋە باققال، چوڭ ـ كىچىك تىجارەتچىلەر مالىرىنى ماختاپ، خېرىدار چاقىرىپ ئاجايىپ قاينىاق مەنزىرە شەكىللەندۈرەتتى. ئاتا ـ ئانىلىرىغا ئەگىشىپ كەلگەن بالىلارمۇ تاماردىن ـ تاماغا، سالاسۇنلاردىن ـ سالاسۇنلارغا، دەرەخلەردىن ـ دەرەخلەرگە يامىشىپ بۇ يەرگە قىزغىن ھاياتىي كۈچ بېغىشلايتتى. قورغان كۆلبېشىدىكى بازاردىن ئادەتتىكى چامغۇر، تۇرۇپ قاتارلىق كۆكتاتلاردىن تارتىپ تاكى ئاشلىق، رەخت، گىلەملەرگىچە؛ لاخشىگىر، ئوتىغۇچتىن تارتىپ كەتمەن، گۈرجەك، تاكى ئېشەك ھارۋىسى، ئات ھارۋىلىرىغىچە تېپىلاتتى. مال بازىرى كۆك گۈمبەزنىڭ ئارقىسىدىكى كىچىك تۆپىلىكتە بولاتتى.

بۇ يىل باھار پەسلى يىللاردىكىدىن ھەپتە ـ ئون كۈن بالدۇر كەلدى. چۈنكى، پاشا دېگەندەك پارازىت ھاشاراتلار قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ بولغۇچە ھەسەلچىلەر قورغان كۆلبېشىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى ھۈپپىدە ئېچىلىغان چېچەكلەر بىلەن تولغان باغلارغا ھەرە سانداقلىرىنى قويۇپ، ئاغزىنى ئاللىبۇرۇن ئېچىۋېتىشكەنىدى. بۇگۈن كۈنگە جۈمە ئىدى. يوغان دەرەخلەرگە سېلىنغان ئىلەڭگۈچلەردە ئۇچۇپ، كىچىك باغلاردا كېپىنەك قوغلاپ قورغان كۆلبېشىنى چاڭ چىقىرىۋەتكەن بالىلار ئەمدىلىكتە سېپىل دەرۋازىسىدىن چىقىپ، جامە مەسچىتى ئالدىدىكى مەيداندا ئوغۇللار كۆچ ئويۇنى، بالىچۇق ئويۇنى، قىزلار تاش تەرمەك ئويۇنى

ئويىنىغاچ جۈمە نامىزى ئوقۇغىلى كىرىپ كەتكەن دادىلىرىنى ساقلىماقتا ئىدى.

بۇ يەرلىكلەرنىڭ ھەر جۈمە كۈنى نامازدىن يېنىپلا قورغان كۆلبېشىدىكى بازارغا بىر كىرىپ ـ چىقمىسا كۆڭلى ئۇنمايدۇ. سودىلىق قىلىدىغانلارمۇ، سودىسى يوقلارمۇ كىرىپ ـ چىقىدۇ. بۇگۈنمۇ جۈمە نامىزىدىن يانغانلار ئۇدۇل قورغان كۆلبېشىغا قاراپ سەلدەك ئېقىشقا باشلىدى. يېشىل رەڭدە سىرلانغان نەقىشلىك جامە دەرۋازىسىدىن ئاخىرىدا بىر توپ كىشىلەر چىقىپ، جامە ئالدىدىكى سەينادا توختىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يوغان ناۋات رەڭ سەللىسىنى ئۆزىگە ياراشتۇرۇپ ئورىغان جامەنىڭ خاتىپى، مەدرىسنىڭ خەلپىتى، يۈرت بېشى شەھىدۇللا ئىمامنى ئۆزىگە مەھەلىيا قىلىدۇرۇپ سۆزلەۋاتقان، يېڭىلا سەمەرقەنت سەپىرىدىن قايتىپ كەلگەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ بار ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يوغان قامىسىغا بۇلغۇن تېرىسى ئېلىنغان تۇماق كىيىۋالغان بولۇپ، مايلاشقان، پارقىراپ تۇرىدىغان قىزىل يۈزىگە زىننەت ئاتا قىلغان چار ساقىلىنى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سىلاپ قويياتتى. ئۇچىسىدىكى جېيىكىگە يېشىل رەڭلىك كەشتە تۇتۇلغان بېغىر رەڭ كەمزۇلى ۋە بېلىدىكى سەمەرقەنتنىڭ خورما رەڭ چۇچىلىق سارغۇچ بەلبېغى ئۇنىڭغا تېخىمۇ سالاپەت بېغىشلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىلەن جامە دەرۋازىسىدىن بىرگە چىققانلار ئاساسەن دېگۈدەك يۈرت كاتتىلىرى، يۈرت ئاقساقاللىرى، يۈرتتا ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئورنى، مەرتىۋىسى بار ئۆلىمالار ئىدى. ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ، قول باغلاپ، ئېگىلىپ تۇرۇشقانلار ئۇلارنىڭ خىزمەتىدە بولىدىغانلار، ئاتلىرىنى

ئېگەرلەپ، مەپە ـ پەيتۇنلىرىنى تەييارلايدىغانلار ئىدى.

ـــ مۇتىۋىرىمىز ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ بۇ قېتىمقى سەمەرقەنت سەپىرىدىن ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگىنىدىن يۇرتتىكى ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەممەيلەن تولىمۇ خۇرسەندە بولدۇق، ـــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام ئابدۇقۇددۇس هاجىمغا بېشىنى سەل ئېگىپ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ.

ـــ ئىنشا ئاللاھ ،ـــ دېدى ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئەتراپىغا تەكشى قارىۋەتكەندىن كېيىن، ـــ يۇرتتىكى كۆپلىگەن ئەزىزلەرنىڭ دۇئاسىنىڭ بەرىكىتى بىلەن يىللاردىن بۇيان سەپەرلىرىم خەيرلىك، كارۋانلىرىمنىڭ يوللىرى راۋان بولۇۋاتىدۇ. بۇ سەۋەبلىك يۇرتداشلاردىن تولىمۇ مىننەتدارمەن.

ئۇ «كۆپلىگەن ئەزىزلەرنىڭ» دېگەن سۆزىنى ئۇرغۇلۇق ئېيتىتى ھەم ئۆزىنىڭ ئوڭ يان تەرەپ ئارقىسىدىكى جالالىدىن كۈلالچىغا بۇرىلىپ سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ قويدى. جالالىدىن كۈلالچى ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ ئۆزىگە قارىتىپ قىلىۋاتقان بۇ تەئەددىسىنى دەرھال چۈشەنگەن بولسىمۇ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك خۇش چىرايىنى ئۆزگەرتمىمۇ قويمىدى.

ـــ بارىكاللا،ـــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام قوللىرىنى كۆك يوللۇق ئاق يەكتەكنىڭ يېڭىغا ئوتكۈزۈپ تۇرۇپ، ـــ ئۆزلىرىدەك ئەل ـ يۇرتنى ئەزىز بىلىدىغان، كۆپنى كۆرگەن، سەپەر ھەققىدىكى پاراسىتى ئۈستۈن زاتنىڭ يوللىرى ھەرقاچان ئوچۇق ھەم راۋاندۇر. بۇ مەرتەم يۇرتتا ئۇزۇنراق ھاردۇق ئالارلا ھەرقىچان...

ئابدۇقۇددۇس هاجىم شەھىدۇللا ئىمامنىڭ گېپىنى

ئوتتۇرىدىن ئۇشتۇپلا گەپ ئالدى.

ــ قىشچە سەمەرقەنتتىكى بۇرادەرلىرىمنىڭ زورى بىلەن ئۇ تەرەپلەردە تۇرۇپ قالدىم. ئەمدى ئالدى بىلەن ئاق تاغدىكى چارۋىلىرىمنى كۆزدىن بىرەر مەرتەم ئۆتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن سەمەرقەنتتىن ئېلىپ كەلگەن مالىلىرىمنى قەشقەردە سۇ قىلىۋتىپ ئاندىن تۆۋەن كوچىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدىكى كۈزدە ئاق تاشلاپ قويغان يەرلەرگە پەلەس، زىغىر، زاراڭزا، كۆممىقوناقلارنى تېرىپ ــ تىكىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى ئۆزۈم ئۈستىدە تۇرۇپ تۈگەتمەكلىكنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويدۇم. يۇرتتىكى ئىشلىرىمنى بىر ياقلىق قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئاز ــ تولا بۇرادەرچىلىك سۈغىسى تەييارلاپ، سەمەرقەنتتىكى بۇرادەرلىرىمنىڭ رىزالىقىنى ئېلىپ، تاشكەنت، بۇخارا، ئەنجان، قارا قول دېگەن يەرلەردە ئازدۇر ــ كۆپتۈر مىدىرلاپ، كۈزگە ئۇلگۈرۈپ قايتىپ كېلەيمىكىن دەيمەن.

ــ يۇرتداشلار ئىلگىرى سىلىنىڭ سەپىردە قىشلاپ قالغانلىرىنى يادىمىزغا ئالالمايمىز. بۇ يىل قىشتا سىلىنى تولا ئەسلىدۇق. قەدىرلىرىمۇ كۆپ ئۆتۈلدى. شۇنداقتىمۇ ھەرنېمە بولسا ئاللاھ يۇرتىمىزغا دوست خېنىمنى بېرىپتىكەن. بالا ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئەقلى زىيادە چوڭ بولۇۋاتىدۇ. تىللا خېنىمغا «دادام يۇرتتا بولغان بولسىمۇ شۇنداق قىلاتتى» دەپ يۇرۇپ، بىرەر ئادەمنى ئاچلىقتا، سوغۇقتا قالدۇرمىدى.

دوست خېنىمنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن تەڭلا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كەمدىن كەم كۈلكە كۆرۈنمىدىغان چىرايىغا مېھىر ــ مۇھەببەت، ئىپتىخارلىق كۈلكىسى

يامىردى. بۇ كۈلكە ئۇنى ئەتراپتىكىلەرگە شۇنچە يېقىملىق كۆرسەتكەننىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ چېھرىگىمۇ كۈلكە باشلىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل بوستانىنى يەنە سېخىيلىق، مەردلىك شامىلى يەلپۈپ ئۆتتى. ئۇ نېمىلا ساۋابلىق ئىش قىلسا دوست خېنىمنىڭ باش ـ كۆزىنىڭ سەدىقىسى دەپ ئويلايتتى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمامغا:

ـــ ئىمامئاخۇنۇم، بۈگۈن قۇتلۇق جۈمە كۈنىدە يوللۇق سەۋەبلەردىن جۈمەگە كېلىشكە قادىر بولالمىغان يۈرتداشلارنىڭ ئۆيىگە باشلىغايلا. ئۇلار بىلەن دىدارلىشاي، ئەھۋال سوراپ ئۆتەي، ـــ دېدى.

ـــ ھەر نۆۋەت سەپەردىن قايتقان چاغلىردا يۈرتتىكى نامرات، ئاغرىق ـ سىزلاق، ئاجىز، يېتىم ـ يېسىرلارنى يوقلاپ ئۆتۈشنى زىنھار ئۇنتۇمايدىلا، ـــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بۇ ساۋابلىق ئىشلىرىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ، ـــ يۈرتنىڭ چوڭ ئىشلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ بولغانلىقى، ئۆزلىرىدەك جاھان كۆرگەن ئادەمنىڭ مەسلىھەتى تولىمۇ زۆرۈردۇر. ھەردەم قىيالىق تاغلاردا، شىددەت بىلەن ئاقىدىغان دەريالاردا، قار ـ يامغۇر، بورانلاردا، پىژغىرىم ئىسسىق، سۇسىز چۆللەردە جان قىينىپ تاپقان تەجرىبىلىرىدىن يۈرت ئەھلىنىمۇ بەھرىمان قىلىپ كېلىۋاتىدىلا. سىلىدە يۈرتقا بەرىكەت بېرىدىغان خاسىيەت بار. شۇ ۋەجىدىن سەپەر قىلغاندا ئېھتىيات بىلەن يول يۈرۈپ، ئۆزلىرىنى كۆپ ئاسرىغايلا، ـــ ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە تەكشى قارىۋەتكەندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ قېنى جامائەت، ھاجىمنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكى، سەپەرلىرىنىڭ ئوڭ ۋە ئاسانلىقى ئۈچۈن دۇئا بېرەيلى!

چرايدن تەرسالىقى ۋە جاھىللىقى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرىدىغان ئېگىز بوي، تەمبەل ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھەر قېتىم شەھمدۇللا ئىمام بىلەن ھەمسۆھبەت بولغان چاغلاردا ئۆزىنى تولىمۇ راھەت، ئازادە ھېس قىلاتتى. كۆز قاپاقلىرى بىلىنەرلىك مىدىرلاپ، چرايىغا كۇلكە ئالامەتلىرى تېپىپ چىقاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم شەھمدۇللا ئىمامنىڭ شېرىن زۇۋانلىقىدىن ئالەمچە سۆيۈنۈپ كېتەتتى. ئۇنى ئۆزىنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن سانايتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يېگىرمە يىل ئىلگىرى جالالىدىن كۇلالچىنىڭ ئۆزىگە كەلتۈرگەن ئاھانىتىنى شۇنچە يىللاردىن بېرى ئېسىدىن چىقارمىغىنىغا ئوخشاش، شەھمدۇللا ئىمامنىڭمۇ قىلغان بىر ياخشىلىقىنى زادىلا ئۇنتۇمايتتى.

ئىككىنچى باب

چېلىشىش مەيدانىدا

مىلادىيە 1670 - يىلى، نوروز بايرىمى.

ئۇستۇنئاتۇشتا نوروز بايرىمى چوڭ ئۆتكۈزۈلەتتى. بۇ بايرام يۇرتتىكى چېلىشچى پالۋانلارنىڭ، ئوغلاقچى - چەۋەندازلارنىڭ، ناخشىچى - غەزەلخانلارنىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغان مەيدانغا ئايلىناتتى. ئۇستۇنئاتۇشتىلا ئەمەس، قەشقەر ۋە باشقا ئوتتۇرا ئاسىيا شەھەرلىرىدىكى چېلىشىش مەيدانلىرىدا بەل تۇتۇشۇپ چېلىشىپ، يېنى يەرگە تېگىپ باقمىغان ئابدۇقۇددۇس بۇ يىل يىگىرمە سەككىز ياشقا كىرگەنىدى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ دادىسىغا ئەگىشىپ شەھەرمۇ شەھەر تىجارەت قىلىۋاتاتتى، ئۇ سەپەرلەردە بولسىمۇ نوروز بايرىمىغا ئۈلگۈرۈپ قورغان كۆلبېشىنىڭ كۇن چىقىش تەرىپىگە سوزۇلۇپ ياتقان تۆۋەن كوچىدىكى ئاستى تاختايلىق ئۆيىگە قايتىپ كېلەتتى. ياكى نوروز بايرىمىنى تۇغقانمەي تۇرۇپ سەپەرگە چىقمايتتى. ئۇنىڭ دادىسىمۇ ئوغلىنىڭ بۇ تاللىشىغا كۆنۈك ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن بىر خىل توسۇش مۇمكىن بولمايدىغان ئاساۋ، قارام كۈچ ئۇرغۇپ تۇراتتى. چېلىشىش مەيدانىغا ئىنتىلىشى كەلكۇن مەزگىلىدىكى چاقماق دەرياسىنىڭ نەرىلىك شاۋقۇنىدەك ئۆزىگە ھېچ بوي بەرمەي مەۋج ئۇراتتى. پالۋانلىق

ئىپتىخارى بىلەن يۇرت ئەھلى تەرىپىدىن نەزەرگە ئېلىنغان يۇز - ئابرۇيى قوشۇلۇپ تەمكىنلىك چۈلۈۋرىنى تۇتۇپ تۇراتتى. كۆز ئالدىدىن بالا چاغلىرىدا دىخاللىدا ئۆتكۈزۈلگەن چېلىشىشتا ئۆزىدىن نەچچە ياش چوڭ يىگىتلەرنى يىقىتقانلىقىدىن باشلاپ، ئەندىجاندىكى تەڭدىشى يوق دەپ قارالغان قارا پالۋاننى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ پىرقىرىتىپ يەرگە تاشلىغان چاغدىكى ھاياجانلىق دەقىقىلەر، قەشقەر چىنىباغدىكى مال بازىرىدا بولغان چېلىشىشتا يەكەن، خوتەن، يېڭىسارلىق ئالتە شىرمەت پالۋاننى ئارقا - ئارقىدىن يىقىتقان چاغدىكى تەنتەنىلىك كۆرۈنۈش ئۆتۈپ تۇراتتى. ئۇ شۇ خىل شېرىن ئەسلىمىلەرگە يانداشقان تەلپۈنۈش بىلەن دەرۋازا ئالدىدىكى توقۇپ تەييار قىلىنغان چىلان تورۇقنى بوشىتىپ ئالدى - دە، ئۆزىگە نەچچە يىللاردىن بۇيان چەۋەندازلىق، ئوغلاق تارتىشىش مەيدانلىرىدا كاتتا پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئاتا قىلغان بۇ جانۋارنىڭ بېشىدىكى ئاق قاشقىسىنى ۋە يايلىنى مېھرى بىلەن سىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇزەڭگىنى دەسسەپ، لىككىدە ئىرغىپ ئاتنىڭ ئۇستىدىكى چىرايلىق بېزەكلەنگەن ئېگەرگە ئورۇنلاشتى.

ئابدۇقۇددۇس چاقماق دەرياسىنىڭ ساھىلىدىكى چېلىشىش سورۇنىغا كەلگەندە، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە كىشىلەر مەيدانغا يىغىلىشقا باشلىغان ئىدى. خالتا كوچا، ئاق كوچا، تۆۋەن كوچىلاردا قايراق، بەيساق، ئوچار، يولچىلا، ئېكساق، تاقۇت قاتارلىق يۇرتلاردىن ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە كېلىۋاتقان تاماشا كۆرگۈچىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. ئابدۇقۇددۇس قۇم

تەكشى يېيىتىلغان چېلىشىش سورۇنىغا كېلىپ، ئالاھازەل بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يېغىلىدىغانلار ئاساسەن جەم بولۇپ، چېلىشىش باشلاندى. ئادەتتە نوروز بايرىمىغا ئوخشاش چوڭ پائالىيەتلەردە يۇرتلار ئۆزئارا رىقابەتلىشىپ چېلىشىش قىلاتتى. ئالدى بىلەن بالىلار مەيدانغا چىقاتتى. ئاندىن ئاستا - ئاستا پالۋانلارنىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسى ۋە ياش پەرقى چوڭىيىپ باراتتى. ھەرقايسى يۇرتلاردىن بىر ياكى ئىككى ۋەكىل چىقىپ ئۆز پالۋانلىرىنى مەيدانغا چاقىراتتى. پالۋانلىرىغا مەدەت بېرىدىغان يۇرتداشلار مەيدان ئەتراپىدىكى ئېگىز قىرلاردا قىيقاس - چۇقان سېلىپ ۋارقىرىشاتتى، ئىسقىرتىشاتتى. ئاش ۋاقتىدىن باشلانغان چېلىشىش پائالىيىتى كەچ پېشىنغىچە ئىزچىل داۋام قىلاتتى. چېلىشىشتا ھەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەن، سىناقتىن ئۆتكەن پالۋانلار ئەڭ ئاخىرىدا مەيدانغا چىقاتتى. ئابدۇقۇددۇسقا ئوخشاش يۇرت ئەھلى بىلىدىغان پالۋانلارغا مانا مۇشۇنداق چاغلاردا نۆۋەت كېلەتتى. شۇ تاپتا ئابدۇقۇددۇسنىڭ قانلىرى قىزىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ چېلىشىش خۇمارى تازا تۇتقاندى. چىشلىرى غۇچۇرلاپ تاپانلىرى قىزىپ كەتكەنىدى. ئۇ دىخاللىدىن چېلىشىشقا تەشكىللەيدىغان، دىققاق بەستىدىن ياش چاغلىرىدا تازا چېلىشچىلىقى چىقىپ تۇرىدىغان ئابدۇباقى دېگەن كىشىگە «مەن چېلىشىمەن» دېگەن مەقسىتىنى ئىشارە قىلىپ بىلدۈردى. چېلىشىشنى ئاخىرلاشتۇرغۇچى پالۋانلارغا نۆۋەت كەلگەنىدى. ئابدۇباقى ئابدۇقۇددۇسنى قولىدىن يېتىلەپ مەيدانغا كىرگەندە، ئابدۇقۇددۇس مەيداننى چۆرىدەپ ئولتۇرغان،

ئۆره تۇرغان كىشىلەرگە سۇس كۆلۈمسىرەپ، ئەمما «مەن بىلەن كىم چېلىشىپ باقىدۇ» دېگەندەك نەزەردە بىر قۇر تەكشى قاراپ چىقتى.

ئابدۇباقى:

— نورۇز ئەھلىدىن ئابدۇقۇددۇس پالۋان بىلەن كۈچ سىنىشىپ بېقىشنى خالايدىغانلار بولسا مەيدانغا چىققاي! — دەپ توۋلىغاندا بايىدىن بېرى تازا ۋارقىرىشىپ، مەيداننى باشلىرىغا كىيىۋېلىشقان تاماشا كۆرگۈچىلەر خۇددى قاينىۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك جىمجىتلىشىپ قېلىشتى ۋە ئەتراپىغا «كىملەر چىقاركىن» دېگەندەك مەنىدە بويۇنداپ قاراشتى.

ئابدۇباقى ئابدۇقۇددۇسنى باشلاپ مەيداننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى. ئاندىن ئۆز ئورنىدا چۆرگۈلەپ مەيدان ئەتراپىغا ئالدىرىماي، تەكشى نەزەر سالدى. ئۇ شۇ تاپىتا مەيداندىكىلەردىن بىرەرىنىڭمۇ ئابدۇقۇددۇس بىلەن كۈچ سىنىشىپ بېقىشقا پېتىنالمايۋاتقانلىقىنى بىلىپ يەتكەن ئىدى. ئۇ يەنە توۋلىدى:

— مەيلى باشقا يۇرتلاردىن بولايلى، مەيلى دىخاللىدىن بولايلى، كىمدىكىم بولسۇن، ئابدۇقۇددۇس پالۋان بىلەن بەل تۇتۇشۇپ باقسا بولىدۇ!

ئابدۇباقى يۇقىرىقى گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا ھەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەنلەر ئۆز پالۋانلىرىنىڭ چىرايلىرىغا قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىش ئىستىكىدە بويۇنلىرىنى تېخىمۇ سوزاتتى. ئاردىدىن ئۇمىدلىنىش، تەلمۈرۈش، ئۆزلىرىنى دەڭسەپ بېقىش ئىلكىدە خېلى ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، بىرەر پالۋان

ئابدۇقۇددۇس بىلەن بەل تۇتۇشۇپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دېدى ئابدۇباقى مەيداندىكىلەرگە يەنە بىر قېتىم قارىۋەتكەندىن كېيىن، ــ ئۇستۇنئاتۇشنىڭ بۇ يىلقى تەڭداشسىز پالۋىنى يەنىلا ئابدۇقۇددۇس پالۋان!

ئابدۇباقىنىڭ سۆزى تېخى ئاخىرلاشماستىن مەيداننىڭ كۇن چىقىش تەرىپىدە ئولتۇرغان بىر يىگىت ئورنىدىن دەس تۇرۇپ مەيدانغا كىردى. بۇ يىگىت دىخالا ئاق كوچىلىق جالالىدىن ئىدى. جالالىدىن ئابدۇقۇددۇستىن ئون ياش كىچىك ئىدى. ئۇ ئابدۇباقىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپ، قول ئۇزاتتى. ئابدۇقۇددۇس بىلەنمۇ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئاندىن:

ــ ئابدۇباقى ئاكا، مەن ئابدۇقۇددۇس ئاكام بىلەن بىر كۇچ سىنىشىپ باقاي، دەيمەن، ــ دېدى.

ئەتراپتىكىلەر مەيدانغا مىختەك قادىلىپ، بىزۇۋان، جىمجىت تۇرۇشاتتى. ئاندا ــ مۇندا كىشىلەر لەۋلىرىنى بوش چىشلەپ، باشلىرىنى چايقىشاتتى.

ــ سەن، سەن... ــ دېدى ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي قالغان ئابدۇباقى، ــ ھەزىل قىلمايۋاتقانسەن؟!

ــ ياق، ھەزىل قىلمىدىم، ــ دېدى جالالىدىن، ــ چېلىشىشنىڭ يىلتىزى بولمايدۇ، يىقىلسام يەر كۆتۈرىدۇ. بۇگۇن چېلىشىش كۆرگىلى تەرەپ ــ تەرەپلەردىن كىشىلەر كەپتۇ. تاماشا كۆرگۈچىلەرگە بىر ئويۇن كۆرسىتىپ بەرسەكمىكىن، دەپ ئويلىدىم.

ئابدۇقۇددۇس جالالىدىننىڭ بېشىدىن ئايىغىچە ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقان ئادەمدەك سەپسېلىپ قارىدى.

جالالدىننى كىشىلەر جالالدىن كۆلالچى دېيىشەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئاق كوچىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بەش يەردە خۇمدىنى بار ئىدى. خۇمدانلىرىنىڭ ئىككىسىدە خىش پىشۇرۇپ، خىشكارلىق قىلاتتى. ئىككىسى ساپال قاچا ـ قۇچا خۇمدىنى، بىرى گەج ۋە ھاك پىشۇرىدىغان خۇمدان ئىدى. خۇمدانچىلىق ھۇنىرى جالالدىنغا دادىسى بىلالدىندىن قالغان بولۇپ، بۇ ھۇنەر ئۇنىڭ دادىسىغىمۇ ئاتا مىراس ھۇنەر ئىدى. ئۇنىڭ خۇمدانلىرىدا ياز بويى ئوتتۇز ـ قىرىق ئادەم ئىشلەيتتى. جالالدىنمۇ يۇرتتا خېلى قول ئىلكىدە بارلاردىن سانالغاچقا، جامائەت ئۇنى ئوبدانلا ھۆرمەت قىلاتتى.

ـــ خوش پالۋىنىم، ئەمدى ئۆزلىرى بىر نەرسە دېسىلە.

ئابدۇباقى ئابدۇقۇددۇسقا قارىدى. ئابدۇقۇددۇس خىيالدىن دەرھال ئېسىنى يىغدى ـ دە، جالالدىنغا مەنسىتمەسلىك نەزىرىدە تىكىلدى. جالالدىن ئاق سېرىق كەلگەن، ئوتتۇرا بوي، ئىككى يەلكىسى كەڭ، بېلى ئىنچىكىرەك يىگىت ئىدى.

ـــ جالالدىن شۇنداق دېگەن يەردە مەن نېمىمۇ دەيتتىم. ئەمىسە سىنىشىپ كۆرەيلى.

ئىككىيلەننىڭ بېلىگە بەلباغ سېلىندى. بەلباغلارنىڭ رەڭگى ئادەتتە قارا، سېرىق ئىككى خىل بولاتتى. ئابدۇباقى قارا بەلباغنى ئابدۇقۇددۇسنىڭ بېلىگە، سېرىق بەلباغنى جالالدىننىڭ بېلىگە سالدى. ئابدۇقۇددۇس بەل تۇتۇشقىچە جالالدىنغا:

ـــ بەللىرىگە ھېزى بولسىلا سۇنۇپ كەتمەسۇن يەنە، ـــ دېدى ئاچچىق تەنە ئارىلاشقان تەلەپپۇزدا.

ـــ بېلىم سۇنۇپ كەتكۈچە بەرداشلىق بېرىمەن،

ئابدۇقۇددۇس ئاكا، ــ دېدى جالالىدىنمۇ بوش كەلمەي.

ئىككىيلەن بەل تۇتۇشۇپ، رەسمىي چېلىشىش هالىتىگە ئۆتكەندە، ئابدۇقۇددۇس قېچىۋاتقان كىچىك بالىنى تۇتۇۋېلىۋاتقان چوڭ ئادەمگە، ئابدۇقۇددۇسنىڭ ئوڭ بىلىكىگە بارلىق ئېغىرلىقىنى چۈشۈرۈۋالغان جالالىدىن چوڭ ئادەمدىن قېچىپ يۇلقۇنۇۋاتقان كىچىك بالىغا ئوخشاپ قالغان ئىدى. ئابدۇقۇددۇس بارلىق كۈچىنى ئىككى بىلىكىگە يىغدى. يوغان مۇشتۇملىرىنى جالالىدىننىڭ ئىككى بېقىنىغا پاتۇرۇپ، ئۇنى يىغىپ ئەكېلىپ، كۆتۈرۈپ يەرگە قاتتىق ئاتماقچى بولۇپ، جالالىدىننى كەينىگە تارتىپ، سۆرەپ ئەكېتىۋاتقان شۇ پەيتته جالالىدىن ئۆزىنى ئابدۇقۇددۇسنىڭ قۇچاق تەرىپىگە بۇراپ ئەكىردى ــ ده، «ياھ» دەپ ئوڭ يانپېشىغا مىندۇرۇپ، يەرگە ئۇرۇۋەتتى. يوغان گەۋدىلىك، تەمبەل ئابدۇقۇددۇس شىددەت بىلەن ئېلىنغان يانپاشنىڭ زەربىسى ۋە ئۆز ئېغىرلىقىنىڭ توري بىلەن قۇم ئۈستىگە گۈپ قىلىپ يىقىلدى.

مەيداندا قىيقاس ــ چۇقان سادالىرى ياڭرىدى. ئابدۇقۇددۇسقا نەچچە يىلدىن بېرى تەڭ كېلەلمىگەنلەر، ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىشقا جۈرئەت قىلالمىغانلار ۋە باشقا يۇرتلاردىن كەلگەنلەرنىڭ «باركاللا ئەزىمەت، ياشا! ئاتاڭغا رەھمەت!» دېگەن ئالقىشلىرى ئۆزىنىڭ قانداق يىقىلىپ كەتكىنىنى تېخى بىلىشكە ئۈلگۈرمىگەن ئابدۇقۇددۇسنىڭ قۇلاق تۈۋىگە تەگكەن كۈچلۈك مۇشت زەربىسىدەك ئۇرۇلاتتى.

ئابدۇقۇددۇس ئۈچۈن جالالىدىندىن يېڭىلىش ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان ئىش ئىدى. «كۆزگە ئىلمىغان

پۇتقا چوماق» دېگەندەك مەيلى بوي بەستى، مەيلى ئېغىرلىقى ئابدۇقۇددۇسنىڭ يېرىمچىلىك كېلىدىغان، ھەتتا يېشىمۇ ئون ياش كىچىك بولغان جالالىدىننىڭ ئۇنى ئۆزىمۇ بىلمىگۈدەك دەرىجىدە تېز ھەم ئەپچىللىك بىلەن يەرگە تاشلىغانلىقى دەرۋەقە ھەقىقەت ئىدى. ئۇ بۇ قېتىمقى تۇتۇشۇشنى ھېساب ئەمەس، قايتا تۇتۇشىمەن، دېيىشكىمۇ قىلچە باھانە تاپالمای قالغان ئىدى. ئەمما «يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ» دېگەندەك ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا قايتا بىر چېلىشىپ جالالىدىننىڭ قۇۋۇرغىلىرىنى غىرىسلىتىپ سۇندۇرۇۋەتكۈسى بار ئىدى. ئەپسۇس، بۇ يۇرتتا پالۋانلار بىر يىغىلىشتا ئاشۇنداق بىرلا قېتىم چېلىشاتتى. ئابدۇقۇددۇس ئارماندا قالغان ئىدى. ئۇنىڭ نەچچە يىللاردىن بۇيان چېلىشىش مەيدانلىرىدا تىكلىگەن ئىناۋىتىنى، پالۋانلىق جاسارىتىنى كىچىككىنە جالالىدىن ئاشۇ چىرايلىق يانپېشى بىلەن يەرگە ئۇرغان ئىدى. ئەركەكلىك ئىپتىخارىنى، نوچىلىق سالاپىتىنى توپىغا مىلىۋەتكەن ئىدى.

ئابدۇقۇددۇسنىڭ قۇلىقىغا ئابدۇباقىنىڭ ئۇستۇنئاتۇشنىڭ «بۇ يىللىق تەڭداشسىز پالۋىنى جالالىدىن، شۇنىڭ بىلەن بۇ يىللىق نورۇزلۇق چېلىشىش ئاخىرلاشتى! ئەتە ئاراسای[1] دا ئوغلاق تارتىشىش بولىدۇ. يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن يۇرتداشلار خەۋەردار بولۇش بىلەن بىرگە، چەۋەندىاز، ئوغلاقچىلار كېلىپ قاتناشقای، تاماشا كۆرگۈچىلەرمۇ كېلىپ، ئوغلاقچىلارنىڭ كارامىتىنى كۆرگەي!» دەۋاتقانلىرىمۇ كىرمەيتتى.

① ئاراسای ــ ئۇستۇنئاتۇشتىكى يەر نامى.

چىلىشىش سورۇنىدىن قايتىۋاتقان تاماشا كۆرگۈچىلەر ئابدۇقۇددۇسقا ھەر قېتىم قارىغاندا ئۆزىنى باشقىلار زائىلىق قىلىۋاتقاندەك، كەمسىتىۋاتقاندەك بىر ئاچچىق تۇيغۇ ئۇنىڭ سەزگۈلىرىنى قالايمىقان قىلىۋېتەتتى. ئابدۇباقى ئابدۇقۇددۇسنىڭ يېنىغا كېلىپ، بوش ئاۋازدا دېدى:

— تەقسىر، يۈرسىلە ئەمدى قايتايلى.

ئابدۇقۇددۇس ئابدۇباقىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە زەردە بىلەن تىكىلدى ۋە :

— بولدى، سىلى كېتىۋەرسىلە، مېنىڭ قىلىدىغان باشقا ئىشىم بار، — دېدى.

ئابدۇقۇددۇس كەينىگە ئۆرۈلۈپلا چىلان تورۇقىنى باغلىغان يەرگە قاراپ تېز ـ تېز قەدەملەر بىلەن مېڭىپ كەتتى. «قارىغىنا، ماۋۇ ئابدۇباقى دېگەن ھارامتاماقنى، — دەيتتى ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىگە، — پالۋىنىم، پالۋىنىم دەپ ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى، ئەمدى بىراقلا تەقسىر دەپ كەتكەنلىرىنى... ». ئۇ شۇ تاپتا ئىنتايىن جىلە ئىدى. ئۆزىدىنمۇ، ئابدۇباقىدىنمۇ، جالالىدىنىدىنمۇ قاتتىق رەنجىگەنىدى. يۈرت ـ يۇرتلاردا، شەھەر ـ شەھەرلەردە پالۋانلىقى بىلەن ئالاھىدە ھۆرمەتلىنىدىغان، پالۋانلىقىدىن ئۆزىمۇ شۇنچە پەخىرلىنىدىغان ئابدۇقۇددۇس ئەمدى ئۆزىنى يارىماس بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ پالۋانلىق شۆھرىتىنى، ئورنىنى جالالىدىن ئاسانلا تارتىۋالغانىدى. «ھەممىنى قىلغان جالالىدىن دېگەن كۆلالچى، خەپ سېنى!...».

ئابدۇقۇددۇس چىلان تورۇقنى دوڭغاق قېرى جىگدىدىن

بوشتىپ مىندى ـ دە، «چۇھ» دېگىنىچە ساغرىسىغا قامچا سالدى. قاتتىق تەگكەن قامچا زەربىسىدىن چۆچۈگەن چىلان تورۇق ئاۋۇال ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاچچىق كىشنىدى، ئاندىن بىر سىلكىنىپلا قايراق قورغانبېشىدىكى ھەزرىتىمۇللام [1] تەرەپكە قاراپ ئۇچقانىدەك چاپتى. ئاتنىڭ تۇياقلىرى تەگكەن تاش ـ شېغىللاردىن ئوت چاچراپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس نەگە بېرىشىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاچچىقىنى، ئىچ پۇشۇقىنى ئاتتىن چىقارماقچى بولغاندەك ئېگەرگە مەھكەم چاپلىشىۋالغان ئىدى. ئاتنىڭ قەدىمى سەللا ئاستىلىسا، ئۇنىڭ ساغرىسىغا يەنە زەرب بىلەن بىرنەچچە قامچا ئۇرۇۋېتەتتى. ئۇ ھەزرىتىمۇللام مازىرىغا كېلىپلا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. ھەزرىتىمۇللام مازىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يوللاردا كىشىلەر ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. قېرىشقاندەك بۇ كىشىلەرمۇ ئابدۇقۇددۇسقا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قارىشاتتى. كىشىلەرنىڭ ھەربىر قاراشلىرىدىن ئابدۇقۇددۇس «خۇدۇكى بارنىڭ مونكى بار» دېگەندەك خورلۇق ھېس قىلاتتى. ئۇ ئاتنى سايقورغان [2] تەرەپكە قاراپ بۇرىدى. ئات شىددەت بىلەن ئالدىغا ئېتىلىپ، بار كۈچى بىلەن توختىماي چاپاتتى. ئۇ پېشىم نامىزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالغانىدى. ساي قورغانغا كەلگەندە ئەسىر ۋاقتى بولغانىدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن نامازنىڭ ۋاقتى پۈتۈنلەيلا

① ھەزرىتىمۇللام ـــ ئۇستۇنئاتۇش قايراق قورغانبېشىدىكى قەدىمىي قەبرىستانلىق. يەرلىكلەر «ھەستىمۇللام» دەپ ئاتىشىدۇ.

② سايقورغان ـــ ئۇستۇنئاتۇشتىكى ھازىرقى ساي كەنتىنىڭ ئىلگىرىكى ئاۋات جايى. بۇ يەردە تاملىرى سېپىلىدىن سوقۇلغان يوغان قورغان بولغاچقا «سايقورغان» دەپ ئاتالغان.

كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۆيگە قايىتقۇسى يوق ئىدى. شۇڭا ئاتنى چاقماق دەريا ساھىلىدىكى قەدىمىي كارۋان يولىغا سالدى ـ ده ، يەنە كۈچەپ قامچا ئۇردى. بايىدىن بېرى چېپىپ چارچىغان ئات ئىگىسىنىڭ بۇ رەھىمسىزلىكىدىن نارازى بولغاندەك بىر پۇشقۇرۇۋېتىپ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ، يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئابدۇقۇددۇس ئاتنى شۇ چاپتۇرغىنىچە تىترىگۇ① گە يېتىپ بارغاندىلا، ئۆزىنىڭ نېمىشقا ئات چاپتۇرۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى ئاندىن ھېس قىلدى. ئۇ قورسىقىنى كۆپتۈرۈپ بىئارام قىلىۋاتقان، جالالىدىنغا بولغان ئۆچمەنلىك ۋە غەزىپىنى ئاشۇ خىل ئۇسۇل بىلەن چىقارماقچى بولغانىدى. ئابدۇقۇددۇس قىلىۋاتقان بۇ ئىشلىرىنىڭ تۇغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكى ئۇستىده ئويلىنىپ ئولتۇرمىدى. ئۇ ئاتنىڭ بېشىنى تۆۋەن كوچىدىكى ئۆيى تەرەپكە توغرىلاپ ماڭغان چاغدىمۇ يەنىلا چاقماق دەرياسىنىڭ ساھىلىدىكى چېلىشىش مەيدانىنى، جالالىدىننى، ئۆزىنى زاڭلىق قىلغاندەك قاراپ كەتكەن كىشىلەرنى، ئابدۇباقىنىڭ «تەقسىر» دەپ كەتكەنلىرىنى زادىلا ئېسىدىن چىقىرالمايۋاتاتتى. جالالىدىندىن يىقىلىپ قالغانلىقىغا ھېچبىر ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئارىلىقتا يۈزبەرگەن، ئەمما يۈزبېرىشكە تېگىشلىك بولمىغان بۇ ناتوغرا نەتىجە ئەقلىگە پەقەتلا سىغمايتتى.

ئابدۇقۇددۇس مەھەللە جامائىتى خۇپتەن نامىزىدىن يېنىپ ئەل ئايىغى بېسىقىپ، يۇرت قاتتىق ئۇيقۇغا

① تىترىگۇ ــ ئۇستۇنئاتۇشنىڭ قەشقەر ـ ئاتۇش پاسىلى، ئۇچمىرۋان بۇت سۇۋۇقىنىڭ ئۇدۇلىدىكى توپىلىك.

كەتكەن چاغدا ئۆيگە يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئاتلىرىغا قارايدىغان قادىر ئات باقار باغنىڭ كەينىدىكى ئىككى ئېغىزلىق ياتاق ئۆيدە غەرق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇ قادىر مىراخورنىمۇ ئويغاتمىدى. ئاتنىڭ يۈگىنىنى ئېغىزىدىن چىقىرىپ، نوختىسى بىلەنلا قوتانغا سولىۋېتىپ، ئۆيگە كىرىپ ئۆزىنى كاڭنىڭ ئۈستىدىكى گىلەمگە تاشلىدى. خوتۇنى تىللاخېنىم تۇن كېچىدە قايتىپ كەلگەن ئېرىنىڭ پەرىشان ھالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاستا يېقىنلاشتى. يۈز ۋە بويۇنلىرى كەھرىۋادەك سۇزۇك، ھەربىر ئېغىز سۆزىدە ھەم ھەرىكىتىدە بىر خۇلۇق ئويغىتالايدىغان بۇ چوكان ھەرقانداق چاغدا يۈمشاق ئالقانلىرىنى ناز ـ كەرەشمە بىلەن ئابدۇقۇددۇسنىڭ بوينىغا سالغاندا ئۇ شامدەك ئېرىپ كېتەتتى. پاكىزە، شەرەندىز خوتۇنىنى بىر قېتىم باغرىغا باسسىلا، نە خاپىلىقىنى، نە ھارغىنلىقىنى ئۇنتۇپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئۆيدە يەنە قىزغىن، شېرىن سۆھبەتلەر باشلىنىپ كېتەتتى، سۆھبەت ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ پۈتلىرىغا پۈتلىرىنى ئارتىپ يۈمشاق ماموق يوتقان ئىچىدە ئۇيقۇغا كەتكۈچە داۋاملىشاتتى. ئۇلار توي قىلغىلى ئون بىر يىل بولغان بولسىمۇ، تېخى بالا يۈزى كۆرمىگەن ئىدى. تىللاخېنىم ئابدۇقۇددۇسنىڭ قۇچىقىدا كىچىك بالىدەك ئەركىلەپ، ئۇنىڭ يۈزلىرىنى يەڭگىل سىلاپ، خالىي قالسىلا قۇچاقلاپ، سۆيۈپ، ئېرىنىڭ بالىسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن شەكىللىنىدىغان ئىچ پۇشۇقىنى بىر دەمدىلا ئۇنتۇلدۇرۇۋېتەتتى. بۇگۈنمۇ ئۇ جەگىلىرىگە گۈل نەقىشلىرى چۈشۈرۈلگەن ۋاسا جۇپ تورۇسقا تىكىلگىنىچە، بىر نۇقتىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ياتقان ئېرىنى ئۆزىگە تارتماقچى بولۇۋېدى، ئابدۇقۇددۇس:

— بولدى قىلىڭلا، ئادەمنى جىلە قىلماي، — دەپ ئۇنى ئىتتىردى.

— نېمە بولدى، غوجام؟ نېمىگە بۇنچىۋالا چېچىلىپ قالدىلا؟

«ئابدۇقۇددۇس ئاق كوچىلىق جالالىددىندىن يىقىلىپ قالدى». بۇ گەپ بىر دەمنىڭ ئىچىدە دىخاللىغا، ھەتتا پۇتۇن ئۇستۇنئاتۇشقا پۇر كەتكەندى. تىللا خېنىم بۇ ئىشنى ئائىلىسىنىڭ يىللىقچىسى قادىر مىراخوردىن ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئېرىنى ئوبدانلا چۈشىنەتتى. شۇ چاغدا ئۇ ئېرىنىڭ قانداق ھالغا كېلىپ قالغانلىقىنى پەرەز قىلالىغانىدى. «پالۋانلىقىنى ئۆزىنىڭ يۈز — ئابرۇيى دەپ بىلىدىغان بۇ ئادەم قانچىلىك ئازابلانغاندۇ، يىقىلغان ئورنىدىن قانداق ئۆرە تۇرغاندۇ، مەيداندىن قانداق مېڭىپ، قانداق چىقىپ كەتكەندۇ؟ بۇ ئەلەم ئۇنىڭ يۈرىكىدىن قاچانمۇ چىقىپ كېتەر ئەمدى؟» دەپ ئويلىغان، ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى قانداق ئۇنتۇلدۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان بۇ شەرەندىز ئايال ئەمدى ھېچ ئىشنى بىلمەيدىغان ئادەمدەك، ئېرىدىن نېمە بولغانلىقىنى سوراۋاتاتتى. ئۇ ئېرىنىڭ ئۆزىنى ئىتىرگىنىنى ئېغىر ئالمىدى. ئەكسىچە تېخىمۇ يېقىن كېلىپ، شامداندا كۆيۈپ تۇرغان ئىككى تال شامنىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئېرىنىڭ پەرىشان چىرايىغا سەپسالدى ۋە بىلەكلىرىنى ئۇنىڭ بوينىغا ئۆتكۈزدى. ئابدۇقۇددۇس ئەمدى ئۇنى ئىتىرمىدى. ئەمما بېشىنى يانغا بۇراپ، خوتۇنىنىڭ ئۆزىگە يېقىنچىلىق قىلىشىنى خالىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ دېدى:

— نېمانچە كاجلىق قىلىدىغانسىلە، مۇشۇ تاپتا

ئاچچىقتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالدىم.

ــ ئاچچىقلىرىنىڭ ۋەجىنى ماڭىمۇ دېمەمدىلا؟ قانداقلا گەپ بولسا دېسىلە، يارەم قىلالمىساممۇ مەسلىھەت بېرەرمەن. ھېچبولمىغاندا ماڭا دېسىلە، قورساقلىرى بوشاپ قالار، ــ تىللا خېنىم ئۇنى ئۆزىگە تېخىمۇ يېقىن تارتتى، ــ نېمىشقا بۇنچە ئىش پۇشۇقى تارتۇاتقانلىرىنى بىر دېسىلە، بولمىسا مەنمۇ ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يەپ سالغاندەك ئىچ پۇشىقى تارتىپ، ئارامسىزلىنىپ كېتىدىكەنمەن.

تىللا خېنىمنىڭ ناز ۋە جاھىللىق بىلەن سوراپ تۇرۇۋېلىشى ھەم ئۇنىڭ بەدىنىدىن تاراپ تۇرغان ھەرەمنىڭ ئەتىرىسىنىڭ دىماقنى خۇش پۇراقلارغا تولدۇرۇپ، ئەركەكلەرنىڭ نەپسىنى غىدىقلىغۇچى ھىدى ئابدۇقۇددۇسنى ئايالىغا قاراشقا مەجبۇر قىلدى. ئۇنىڭدىن سىرت، تىللا خېنىمنىڭ بەزى چاغلاردا بەرگەن مەسلىھەتى ئويلىمىغان يەردىن توغرا چىقىپ، ئۇنى ئاجايىپ خۇش قىلۋېتەتتى.

ــ نېمىسىنى دەيسىلە، ھەممىسى ئاشۇ جالالدىن دېگەن ھارامتاماقنىڭ ئىشى بولمامدۇ!

ئابدۇقۇددۇس بۇگۈن چېلىشىش مەيدانىدىكى ئىشلارنى قىسقىلا دەپ ئۆتتى. ئۇ سۆزلەۋاتقاندا خوتۇنىنىڭ بىردە كۆز چاناقلىرى چوڭ ـ چوڭ ئېچىلسا، بىردە چىرايلىق بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى تۇرۇپ ـ تۇرۇپ كېڭىيىپ كېتەتتى. ئۇ ئۆزى ئاللىبۇرۇن خەۋەر تاپقان ئىشنى ئېرىگە قايتا سۆزلىتىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشتىن قاتتىق غەزەپلىنىۋاتقانلىقىنى ئۇنىڭغا ھېس قىلدۇرۇۋاتاتتى.

— توۋا قىلدىم، خۇدايىم توۋا. ماۋۇ جالالىدىن دېگەن كۇلالچىنىڭ نامەردلىكىنى كۆرمەمدىغان! يا بەيساقلىق، يا قايراقلىق، ياكى ئوچارلىق بىرەرى چىقسىغۇ مەيلى، بىزلەر بىر يۇرتتىكى ئىككى كوچىنىڭ ئادەملىرىغۇ؟! كوچىنى دېمىگەندىمۇ ھەممىمىز قورغان كۆلبېشىدىن، بىر دىخاللىدىنغۇ؟! سىلىنىڭ پالۋان بولۇشلىرىغا ئەجەب چىدىماي قاپتۇ يا، ئۇ دەيۇز! مۇشتۇمدەك چاغلىرىدا سىلىنى ئاكام دەپ كەينىلىرىدە كۇچۇكتەك ئەركىلەپ، ئويناپ يۈرگىنىنى ئۇنتۇپ قاپتىكەنما،ئۇ؟!

— ئۆزۈمدىن كەتتى، — دېدى ئابدۇقۇددۇس بېشىنى زەردە بىلەن چايقاپ، — كۆزگە ئىلماپتىمەن، بىخۇدلۇق قىلپتىمەن. خەپ، خەپ...

— مۆرىتىنى كەلتۈرۈپ ئۇنىڭ ئەدىپىنى تازا بېرىپ قويمىسىلا، مەن ئابدۇقۇددۇس پالۋاننى يىقىتقان ئۇستۇنئاتۇشنىڭ تەڭداشسىز پالۋىنى دەپ مەيدىسىنى كېرىپ، تېرىسىگە سىغماي يۈرمىسۇن، يەنە.

تىللا خېنىم ئېرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ سۆزلەۋاتاتتى. ئابدۇقۇددۇسنىڭ كاللىسىغا ئەقىل، پۇت ـ قولىغا ماغدۇر كىرىۋاتقاندەك بولۇۋاتاتتى.

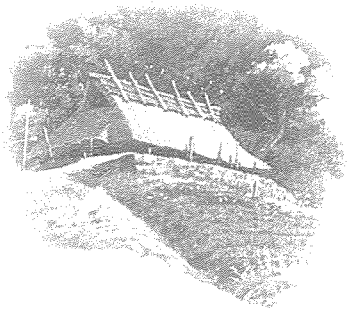
— ئەتە ئاراسايدا ئوغلاق تارتىش بولىدۇ، ئۇنىڭغا جالالىدىنمۇ قاتنىشىدۇ.

تىللاخېنىم ئېرىنىڭ بېشىنى تىزىغا ئېلىپ، ھەم پەس ئاۋازدا، ھەم جىددىي تەلەپپۇزدا دېدى:

— مۆرىتى كەلدى دېگەن مانا مۇشۇ! ئەتە ئوغلاق تارتىش بولۇۋاتقاندا، جەينەكلىرى بىلەن ئۇنىڭ بېقىنىغا ئۇرۇپ، قوۋۇرغىسىنى ئۇشتۇۋەتسىلە. ئوغلاق بىلەن قوشۇپ ئېتىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، يەرگە — ئاتلارنىڭ

ئايىغىغا تاشلىۋەتسىلە! ئىككىنچى سىلىگە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىيالماس قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭمۇ، بىزنىڭ ئاۋۇ چىلان تورۇقنىڭمۇ ھەيۋىسىنى بىلدۈرۈپ قويسىلا!...

ئابدۇقۇددۇسنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى. خوتۇننىڭ گەپلىرى خۇددى ئوتنىڭ ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئۆچمەنلىك ئوتىنى تېخىمۇ ئۇلغايتماقتا ئىدى. ئۇ خوتۇننىڭ كۆرسەتكەن ئەقلىدىن، بەرگەن مەسلىھەتىدىن شۇقەدەر مەمنۇن بولدىكى، جالالىدىندىن ئۆچىنى ئېلىپ دەردى چىققاندەك، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ تىللا خېنىمنىڭ كۆزلىرىگە سۆيۈنۈش ۋە مېھىر بىلەن قارىدى ...

ئۇچىنچى باب

پەتۋا

ئاراسايدىكى ئوغلاق تارتىش مەيدانىدا ئادەملەر مىغلدايتتى. مەيداننىڭ ئوچار تەرىپىدىكى تۆپلىكتە ئىكساقلىق ناغرا ـ سۇنايچىلار سۇنايلىرىنى توختىماي سايرىتىپ، ناغرىلىرىنى بىر خىل رىتىمدا ئۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس چىلان تورۇقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۆزىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدىكى قارا ئايغىرغا مىنىۋالغان جالالىدىنغا نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ قويياتتى. ئۇ ئاتنى قايسى تەرەپتىن جالالىدىنغا يېقىنلاشتۇرۇش، قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۇنى بابلاشنى كۆڭلىگە پۈكۈۋاتاتتى. ئوغلاق تارتىش قوزا چۈش مەزگىلى بىلەن باشلاندى. ناغرا ـ سۇناي ساداسى ئىچىدە ئاتلار قۇيۇندەك تېز چېپىپ، مەيداندىن چاڭ ـ توزان چىقىرىۋەتتى. ئابدۇقۇددۇس ئاتقا كۈچەپ قامچا ئۇردى. مۇشۇ مەيداندا نەچچە يىلنىڭياقى ئىزچىل ئىگىسىنىڭ قەلبىگە يېڭىش تۇيغۇسىنىڭ لەززىتىنى ھېس قىلدۇرۇپ كەلگەن، شامالدەك تېز چاپىدىغان، كۈچلۈك ۋە چەبدەسلىكى بىلەن ئەلنىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىغان چىلان تورۇق، خۇددى ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، ئاتلار توپىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ـ جالالىدىننىڭ قارا ئايغىرىغا يېقىنلاپ چاپماقتا ئىدى.

مەيداندا بىر - بىردىن قېلىشماي چېپىۋاتقان ئاتلار پۇتۇن ئۇستۇنئاتۇش بويىچە تالانغان يارام ئاتلار بولغاچقا، ئۇلارنىڭ چېپىشلىرىمۇ، ئاستىلىشىمۇ، يان ۋە ئارقىغا قايرىلىشىمۇ تېز ھەم چىرايلىق ئىدى. ئابدۇقۇددۇس مانا مۇشۇنداق سورۇنلار ئۈچۈنلا ئاستىدىكى چىلان تورۇقنى موڭغۇل يايلاقلىرىدىن تاي ۋاقتىدىلا ئۆزى تاللاپ ئېلىپ كەلگەنىدى. قادىر ئات باقارنىڭ قولىدا تۇجۇپىلەپ بېقىلغان بۇ ئېسىل نەسىلىلىك ئاتىمۇ ئۇنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىققانىدى. ئوغلاق دۇپۇرلەپ چېپىۋاتقان ئاتلارنىڭ ئۇستىدىكى ئوغلاقچىلارنىڭ قولىدىن قولىغا ئۆتۈپ تۇراتتى. چىلان تورۇق جالالىدىننىڭ ئېتىنىڭ يېنىغا يېقىنلىشىشقا ئازلا قالغان، ئابدۇقۇددۇس جالالىدىننىڭ قولىدىكى ئوغلاققا قولىنى ئەمدىلا ئۇزىتىۋاتقان شۇ پەيتته، چىلان تورۇقنىڭ قەدىمى خۇددى بىرى ئۇنىڭغا سېھىر - ئەپسۇن قىلىپ قويغاندەك بىراقلا ئاستىلاپ قالدى. ئابدۇقۇددۇس ئاتقا رەھىمسىزلىك بىلەن بىرنەچچە قامچا سالغان بولسىمۇ، ئات چاپماق ئۈيىقتا تۇرسۇن ئۆزىنىڭ يورغىسىنىمۇ تاپالماي قالدى. ئاداۋەت ئازابى جېنىنى قىينىاپ، سارالىڭ قىلاي دېگەن ئابدۇقۇددۇس گاھ تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ ئاتنى «چۇھ» دېسە، گاھ پۇتلىرىنى ئىككى يانغا كۆچەپ لىڭشىتىپ، ئۇنى چاپقۇزماقچى بولاتتى. گاھ ئاتقا قەھرى بىلەن قامچا ئۇرۇپ باقاتتى. لېكىن ئات يەنىلا ئالدىدا چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتلارنىڭ چىقارغان چاڭ - توزانلىرى ئىچىدە ئۆزىنى ئوغلاق مەيدانىنىڭ سىرتىغا تارتىپ، بىر خىل رىتىمدا يېقىمسىز سوكۇلداپ كېتىپ باراتتى. ئابدۇقۇددۇس شۇ تاپتا نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئالدىدىكى ئوغلاقچىلارنىڭ ئاتلىرى

دىخاللىنىڭ ئاراسايدىن قايىراقنىڭ قاراتاپان دېگەن يېرىگىچە بېرىپ، يەنە ئارقىغا يېنىپ، خۇددى باستۇرۇپ كېلىۋاتقان بۇلۇت توپىدەك ئاسمان پەلەك توپا توزۇتۇپ قايتىپ كەلمەكتە ئىدى. ئاتلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا چېپىپ كېلىۋاتقىنى يەنىلا جالالىدىننىڭ قارا ئايغىرى ئىدى. جالالىدىن قولىدىكى تۇلۇمچە قىلىپ سويۇلغان ئوغلاقنى بېشىدىن ئېگىز قىلىپ، خۇددى جەڭ غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلىۋاتقان سەركەردە نۇسرەت تۇغىنى لەپىلدىتىۋاتقاندەك، پىرقىرىتىپ ئىلگىرىلەيتتى. بىر دەمدىلا ئاتلار توپى ئابدۇقۇددۇسنى توپا توزانلىرىغا كۆمۈپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. ئابدۇقۇددۇسقا جالالىدىننىڭ ئوغلاقنى باش ئوستىدە پىرقىرىتىپ ئۆتۈپ كېتىشى قاتتىق هار كەلدى. بۇ هال ئۇنىڭغا: «كۆردۈڭمۇ، سەن مەن بىلەن قانداقمۇ تەڭ بولالايسەن؟!» دەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. جالالىدىن ئوغلاق تارتىشىنىڭمۇ غەلىبىسىنى قولغا ئالغاندى.

ئابدۇقۇددۇس ئاستىدا سوكۇلداۋاتقان چىلان تورۇققا قارىدى. ئاتنىڭ ھەممە يېرىدىن سۇ قۇيۇلۇۋاتقاندەك تەرلەپ كەتكەنىدى. بىردە كېڭىيىپ، بىردە تارىيىۋاتقان بۇرۇن تۆشۈكلىرىدىن غەلىتە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق ئاقاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئاتنىڭ بۇ ھالىتى شۇ قەدەر كۆرۈمسىز، شۇ قەدەر يىرگىنىشلىك كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى. ئات سوكۇلداپ كېتىۋېتىپ پۇتلىرىنىمۇ ئاياپ دەسسەيتتى. ئابدۇقۇددۇس غەزەپلەندى. ئەمدى ئۇنىڭ ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغىنى مۇنۇ سوك ـ سوك، قارغىش تەككۇر بايىتالىنىڭ سۆيدۈكى ئىدى. ئۇ ئاتنىڭ باش تەرىپىگە قارىتىپ «تۇفي پەس، نەسلى قۇرىغۇر!» دەپ تۈكۈردى. شۇ تاپىتا ئۇنىڭ بۇ ئۆلۈمتۇك ھايۋانىنى تازا بىر

جازالىغۇسى كەلدى. گەرچە ئۇ ئاتنى جازالىماقچى بولغان بولسىمۇ، قانداق ئۇسۇلدا جازالاشنى بىلمەيتتى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇنى قاتتىق قامچىلىماقچى بولدى. ئۇنداق قىلسا بايىدىن بېرى ئۆزىنىڭ دىل رايىغا باقماي قېرىشقاندەك يۈزىنى يەر قىلغان بۇ مەخلۇقتىن ئاچچىقى ھېچ چىقمىغاندەك ئەمەس. ھازىر بۇ ئات ئۇستىدىكى ئابدۇقۇددۇسنىمۇ كۆتۈرۈشكە ماجالى يوقتەك دىرىلدەپ تىترەپ تۇرمامدۇ؟! ئەگەر توغرىسى ئاتتىن چۈشمەي ئۇنى تازا ئازابلاش، قامچا بىلەن ساۋاپ ھارغۇزۇپ جېنىنى ئېلىش كېرەك. ئابدۇقۇددۇسنىڭ كاللىسىدا نە غەزەپ، نە ئەقىل، نە ئۆچمەنلىك دېگەندەك تۈيغۇلارنىڭ بىرەرىمۇ ئېنىق ئەمەس ئىدى. ئەگەر ياخشىسى مۇنۇ يەم ـ خەشەك ئالدىدىن ئېشىپ، خورىكى ئۆسۈپ كەتكەن، ئەتىۋارلىغانلىقى قەدىرگە يەتمىگەن ئۆلگۈرنى دەرھال جازالاش كېرەك. ئۇ قەھرى بىلەن ئاتقا قاراپ خىتاب قىلدى: «ۋاھ-لالاھى، ئەگەر ئۇستۈڭدىن چۈشۈپ كەتسەم، خوتۇنۇم تالاق!». ئۇ ئاغزىدىن بۇ قەسەمنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلمىگەندەك، ئاشۇ ئېغىر قەسەمنى قىلىۋاتقاندا، تۇنۇگۈن پېشىمدىن تاكى تۇن تەڭگىچە قامچا يەپ، ھېرىپ ھالى قالمىغۇچە چاپقان چىلان تورۇقنىڭ تاڭشۇرۇلمىغانلىقى ئۇستىگە ئېغىلغا كىرىپلا، ياغاچ ئوقۇردىكى لىپمۇلىق سۇنى پاكىپاكىزە ئىچىۋەتكەنلىكىنى ئەسلا بىلمەيتتى.

ئابدۇقۇددۇس ئەمەلىيەتتە ئاتنى ئەمەس ئۆزىنى جازالىغان ئىدى. قەلبىگە كۈشەندىلىك ۋەسۋەسىسىنى، ئۆچمەنلىك ئۇرۇقىنى سالغان ئاساۋ تۈيغۇ ئۇنىڭغا ئاشۇنداق بىمەنە ئىشنى قىلغۇزغانىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنى سۆيۈندۈرىدىغان ئەركەكلىك ھېسسىياتىنى

ئۇرغۇتمدىغان، كۆڭلىدىكىنى تېپىپ دېيەلەيدىغان ھەم بىلىپ قىلالايدىغان، جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان تىللاخېنىمدىن ئايرىلسا بولاتتى. ئايرىلمايمەن دېسە، بىر ئۆمۈر ئاتتىن چۈشمەسلىكى كېرەك ئىدى. نەدە شۇنداق ئىش بولسۇن؟! ئەمدى ئات جىممىدە تۇراتتى. بۇگۈنكىدەك يىغىلىشلاردىن باشقا چاغدا ئىنسى ـ جىنمۇ كەلمەيدىغان ئارا سايدىن ئوغلاقچىلارمۇ، تاماشا كۆرگۈچىلەرمۇ كېتىپ، ئابدۇقۇددۇس ئات ئۈستىدە تىكەندەكلا يالغۇز قالغانىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى سۇر باستى. مۇدھىش بىر قاباھەتلىك قارا قول گېلىنى بوغۇۋاتقاندەك ئارامسىزلاندى. كۆڭلىدە ئىككىلىنىش، قىلغان قەسىمدىن تىنىۋېلىش خىيالى پەيدا بولدى. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇ قەسەم قىلغان چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇنىڭ قەسىمنى غەرەز ئۇقمايدىغان ئاتتىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىمىغانىدى. ئۇ قىلغان قەسىمدىن تىنىۋالسۇنمىكىن؟ ئۆزىگە ئاۋارىچىلىك، ئازاب، پۇشايمان ئېلىپ كەلگەن قەسەمنى قىلمىغان بولۇپ، ئۇدۇل ئۆيىگە قايتسۇنمىكىن؟ ئۇ ئەگەر ئاشۇنداق قىلسا، بىر ئۆمۈر نىجاسەت يەپ سالغان ئادەمدەك كۆڭلى غەش ياشىمامدۇ؟ بۇ ھال ئۆزىنى بىر ئەركەك، ئەركەك بولغاندىمۇ ھەقىقىي نوچى بىر ئەركەك ھېسابلايدىغان ئابدۇقۇددۇس ئۇچۇن توغرا بولارمۇ؟! ئۇ قەسەم قىلغان چاغدا ھېچكىم ئاڭلىمىدى دېگەن تەقدىردىمۇ ماۋۇ ئات ئاڭلىدى ئەمەسمۇ؟ ئات دېگەن بىر ئەقىللىك جانۋار، ئۇنىڭ تىلى بولمىغان بىلەن ھېس قىلالايدۇ. ئات مۆلدۈرلەپ تۇرغان يوغان كۆزلىرى بىلەن ئىگىسىنىڭ نامەردلىكىنى مەسخىرە قىلمامدۇ؟ ئاتنى بىر ئادەتتىكى ھايۋان دېگەندىمۇ، ئېغىزىدىن چىققان ئاشۇ ئېغىر

قەسىمنى ئۇستىدە تۇرغان ئىگىسى بىلمەي قالامتى، ئىگىسىنىڭ ئالدىدا بۇ ئاسىي بەندە قانداق قىلىپ يۈزىنى كۆتۈرۈپ، مەن بىر مۇسۇلمان، ئوغۇل بالا، ھەقىقىي ئەركەك دەپ ياشىيالىسۇن؟! ئۇ شۇ تاپتا ئاتتىن چۈشۈپ، يۈرتنى تەرك ئېتىپ، مال ـ دۇنيالىرىنى، تاپقان ـ تەرگەن بايلىقلىرىنى پايانسىز ئېكىنزار ـ زېمىنلىرىنى تېرەك يايلاقلىرىدىن مايمۇنتاش ۋادىسىغىچە، چاقماق دەريا ساھىلىدىكى توقاشلىدىن تىترىگە سايلىرىغىچە ئوتلايدىغان، ئاق تاغنىڭ ئۇستىدىكى بۇلۇت توپىدەك كۆرۈنىدىغان ئۈيۈر ـ ئۈيۈر قوي ـ كالا پادىلىرىنى تاشلاپ يىراق ـ يىراقلارغا كەتمەكچىمۇ بولدى. لېكىن تۇرۇپلا بۇ نىيەتتىدىن يانىدى. ئۇنداق قىلسا ئۇنى يۇرت ئەھلى «چىدىماس» دېمەمدۇ؟ خوتۇن كىشى دېگەننىڭ چېچى ئۇزۇن بولغىنى بىلەن ئەقلى قىسقا. بىرنەچچە يىل ساقلاپ بېقىپ، ئانچە ـ مۇنچە دېرەكلەپ قويۇپ، ئېرىم ئۆلۈپتۇ دەپ، باشقا بىرىنىڭ قوينىغا كىرىپ، مال ـ دۇنيالىرىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ توختا، ھەرنېمە بولسا ئۆيگە بېرىپ خوتۇنىغا ئەھۋالنى ئېنىق دېيىشى كېرەك. تىللاخېنىم يەنىلا ئەقىللىك خوتۇن. ئۇ بۇ ئويلىسا ئادەمنى سۇر باسىدىغان بۇ قاباھەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى قىلار...

ئات جاھىللىق بىلەن قوتۇر ئېشەكتىنمۇ ئاستا مېڭىپ، ھويلىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا توختىدى. پېشىن نامىزىنى ئەمدىلا ئوقۇپ بولغان تىللاخېنىم ئاتنىڭ ئېزىلەڭگۈ تۇياق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ھويلىغا چىقتى.

ــ غوجام، تېخىچىلا ئاتتىن چۈشمەي ئولتۇرىلىغۇ،

جالالدىن دېگەن ئەبگارنىڭ ئەدىپىنى تازا بىر بېرىپ قويغانلا ـ ھە؟!

ئابدۇقۇددۇسنىڭ بۇ گەپلەرنى ئېغىزىغا ئېلىشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى.

ـ ياماڭ بولدى، خوتۇن! بۇ سىلىنى ئاخىرقى قېتىم «خوتۇن» دەپ قېلىشىم بولۇپ قالماسلىقىنى ئاللاھدىن تىلەيمەن.

چۈشىنىكسىز بۇ گەپلەردىن گاڭگىرىغان تىللاخېنىم ئېرىگە قاراپ:

ـ نېمىلەرنى دەپ يۈرىدىغانلا، ئاۋۇال ئاتىڭنى چۈشىلە، ئاندىن ئۆيگە كىرىپ، دېيىشىدىغان گەپ بولسا دېيىشەيلى، ـ دېدى.

ـ ياق، ئاتىڭنى چۈشەلمەيمەن، ئاتىڭنى چۈشۈشۈمگە يول قالمىدى.

ـ ئوھوش، نېمانداق قالايمىقان گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدىغانلا، يول نەگە كېتىپتىكەن؟ چۈشىلە، كەلسىلە، مەن يۆلەپ ئاتىڭنى چۈشۈرۈشۈپ قويايي.

ـ ياق، ئۇنداق قىلماڭلا، ئاغزىمدىن گەپ چىقىپ كەتتى، ئەگەر شۇ تاپتا ئاتىڭنى چۈشسەم، سىلى بىلەن ئادا ـ جۇدا بولسام بولىدۇ.

تىللاخېنىمنىڭ رەڭگى بىردىنلا تامدەك تاتىرىپ كەتتى. ئۇ بەزى ئىشلارنى چۈشەنگەندەك قىلىۋاتاتتى. ئۆزىدىكى بارلىق ئايالىلىق خۇلۇقلىرى، ناز ـ كەرەشمىلىرى بىلەن «بالا تۇغمىدىڭ» دېگەن بىر ئېغىز گەپنى قىلدۇرمىغانلىقى ئۈستىگە، ئابدۇقۇددۇسنى ئۆزىگە تېخىمۇ ئامراق قىلىپ، يېلىمەدەك چاپلاشتۇرۇپ، خاتىرجەم ياشاۋاتقان بۇ ئايال مۇشۇ دەقىقىلەردە چۈشىدە

ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئادەم چۆچۈپ ئويغانغاندەك تېزدىن ھوشىنى يىغدى. ئۇنىڭ كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە بىر ئەقىل كېلىۋېدى، قاراڭغۇلىشىۋاتقان كۆز ئالدى ۋاللىدە يورۇپ كەتتى.

— ئۇنداق بولسا بۇ يەردە جىق تۇرۇۋەرمەسلە، غوجام. ئىتتىك شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئالدىغا بارسىلا، بىرەر پەتىۋا بەرسە ئەجەب ئەمەس.

ئابدۇقۇددۇس خوتۇنىغا رازىمەنلىك بىلەن قاردى. ئۇ خوتۇنىنى بىرنەچچە ئېغىز ياخشى گەپ بىلەن ماختىۋەتمەكچىمۇ بولدىيۇ، لېكىن ئالدىراقسانلىقىدىن، تەنتەكلىكىدىن قىلىپ سالغان قەسەمدىن شەكىللەنگەن ئېغىر بىر يۈك ئۆزىنى ئابدۇقۇددۇسنىڭ ئۈستىدىن ئېلىپ تاشلاتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇنى شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئالدىغا ئالدىراتتى.

— توۋا، ئەجەب بۇ ئادەمنى ئىزدەش خىيالى ماڭا كەلمەپتۇ دېسە.

ئۇ ئاتنى كەينىگە بۇراپ «چۇھ، جانىۋار» دېدى. ئات تىترەڭاتقان پۇتلىرىنى مىڭ تەسلىكتە يۆتكەپ، ھۇرۇنلۇق بىلەن سىرتقا قاراپ ماڭدى.

شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئۆيى خالتا كوچىدا ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ئىمامنىڭ ھويلىسىغا ئات بىلەنلا كىرگەندە ئۇ ئەسىر نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ پېشايۋاندا سايداپ ئولتۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئىمامئاخۇنۇم! ئاۋۇال ئات بىلەنلا ھويلىغا كىرگەن ئەدەپسىزلىكىمنى ئەپۇ قىلارلا.

— ھېچقىسى يوق، ئەپۇ، ئەپۇ، — دېدى شەھىدۇللا ئىمام بىر تەرلەپ ـ تەپچىرەپ، پۇتلىرى ۋە پۇتۇن بەدىنى دىرىلدەپ تىترەپ تۇرغان ئاتقا، بىر ئاتنىڭ ئۈستىدە

ئولتۇرغان، ئىچىدىكى بىئارامىلىق ۋە جىددىيىلىك قىزىل يۈزىگە تېپىپ تاتىرىپ كەتكەن ئابدۇقۇددۇسقا قاراپ، ــ ئەمدى چۈشىسىلىمۇ بولۇۋېرىدىغۇ.

ــ چۈشەلمەيمەن، ئىمامئاخۇنۇم.

شەھىدۇللا ئىمام بولۇنغان ئەھۋالىنى بىر قۇر ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئۇزۇندىن ــ ئۇزۇن خىيال سۈردى، ئىچىدە بىر ھازا سۈرە ــ ئايەتلەرنى ئوقۇدى. ئاندىن :

ــ كەرەمىلىك قادىر ئىگەم گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلار، ــ دېدى.

ــ ئىمامئاخۇنۇم، ئاللاھ ھەققىدە، ئۆتۈنۈپ قالاي، بىئەقىللىكىمدىن قىلىپ سالغان بۇ ياريماسلىقىم ئۈچۈن، پەتىۋا بېرىپ، مېنى تاشتىن ئېغىر بۇ ئازابدىن خالاس قىلغان بولسىلىرى.

شەھىدۇللا ئىمام پېشايۋاننىڭ سۈپىسىغا يەنە جايناماز سېلىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. خېلى ئۇزۇنغىچە نېمىلەرنىدۇر ئوقۇدى. ئاندىن بۇرىلىپ ئابدۇقۇددۇسقا قارىدى.

ــ ئاللاتائالا سۇبھانىۋەتائاللاھنىڭ كەرىمى كەڭ، ئارغامچىسى ئۇزۇندۇر. ئاللاتائالا مۆمىن بەندىلىرىگە ھىممەت قىلغۇچىدۇر، كەچۈرگۈچىدۇر. ئىنسانغا ئەقىل، زەبان ۋە ھالال لەۋز بەرگۈچىدۇر. ئەقىل، زەبان، لەۋزىنى ھەرقانداق بەندە ئاللاھ خالايدىغان گۈزەل ۋە ئەۋزەل ئىشلارغا ئىشلەتمىكى زۆرۈردۇر. لەۋزىدىن چىققان سۆز ئاتقان ئوقتۇر. لەۋزىدىن چىققان قەسەم ھەم قايتماستۇر. ئەمما شەرت بىلەن قىلغان قەسەمگە پەتىۋا ھەم يول باردۇر. زەبانلىرىدىن «ئەگەر ئۇستۇڭدىن چۈشۈپ كەتسەم»

دېگەن شەرت زاھىر بولۇپتۇ. ئەۋۋەلى مانا مۇشۇ شەرتنى قانائەتلەندۈرمەك لازىمدۇر، ــ ئابدۇقۇددۇس شەھىدۇللا ئىمامغا ئۈمىد، يېلىنىش نەزىرىدە تىكىلىپ ئات ئۈستىدە ئولتۇراتتى. شەھىدۇللا ئىمام شۇنچە تەمكىن، شۇنچە بەخىرامان ھالدا كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ يەنە بىرقانچە سۈرىنى ئۇنلۈك ئوقۇدى. ئاندىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ دالان ئۆيگە كىرىپ، بىرغۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى قارا ئارغامچىنى ئېلىپ چىقىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئاچچىقنى ئاچچىق ئالۇر، گۇناھ قارا بولۇر، گۇناھلىرىنى قولۇمدىكى مۇشۇ قارا ئارغامچا ئالۇر.

شەھىدۇللا ئىمام قولىدىكى قارا ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى ھالقا شەكىللىك چېگىپ، ئارغامچىنىڭ يەنە بىر ئۇچىنى ھالقا ئىچىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۇنى سىرتماق ھالىتىگە كەلتۈردى. پۈتۈن بەدىنى ۋە پۇتلىرى تىترەپ ھالسىزلىنىۋاتقان چىلان تورۇق ئورنىدا پۇتلىرىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ، دەسسەپ بېشىنى يەرگە ساڭگىلىتىپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزى ۋە ھەربىر ھەرىكىتىگە پۈتۈن دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرگەنىدى. شەھىدۇللا ئىمام يەنە داۋاملاشتۇردى.

ــ تۈتسىلا، بۇ قارا ئارغامچىنى سىرتماق ھالىتىدىن بۇزماي ئۆيلىرىگە بارغايلا، ئاندىن ھويلىلىرىدىكى ئاق ئۇجمە دەرىخىگە ئاتنىڭ ئۈستىدىنلا يامىشىپ، غول شاخنىڭ ئۆزلىرىنى كۆتۈرەلىگۈدەك يېرىگە چىققايلا. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بۇ سىرتماقنى بويۇنلىرىغا سېلىپ، ئۇچىنى ھەم بويۇنلىرىنى سىققۇدەك، ھەم ئاۋازلىرى چىققۇدەك تارتىپ، ئۈچ قېتىم «توۋا قىلدىم، توۋا قىلدىم توۋا قىلدىم» دەپ توۋلىغايلا توۋا قىلىپ بولغاندىن كېيىن

ئۇجمىدىن يەرگە چۈشۈپ تاھارەت ئېلىپ، ئۈچ ئاي ئىچىدىكى قازا نامازلىرىنىڭ تامامىنى ھەم ئىككى رەكەت ئىستىغپار نامىزىنى ئوقۇغايلا، ــ شەھىدۇللا ئىمام ئاتقا بىرپەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، يەنە ئابدۇقۇددۇسقا نەزىرىنى ئاغدۇرۇپ، ــ سىلىگە شەيتانىنىڭ كېبىر ــ تەمەننالىسىنى ھەمراھ قىلغان بۇ ئاتنى جانۇ ــ جانۋار، قۇرت ــ قوڭغۇزلارغا نەزىرە قىلمىۋەتكەيلا، ئاۋۇ ئارغامچىنى ئۇلۇغ ئوتتا كۆيدۈرۈۋەتكەيلا، شۇنداق بولغاندا سىلى ئاتتىن چۈشمىگەن، ئاتتىن ئاق ئۇجمىگە يامىشىپ چىقىپ كەتكەن، ئاق ئۇجمىدىن يەرگە چۈشكەن بولىدىلا. ھەم ئىككىنچى مەرتەم بۇ ئاتتىن چۈشۈپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدىلا، ــ دېدى.

ئابدۇقۇددۇسنىڭ كۆڭلىدىكى پاراكەندىچىلىك بىر يولى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇ«خۇش، شۇنداق قىلاي ئىمامئاخۇنۇم» دېگىنىچە شەھىدۇللا ئىمامغا رەھمەت ئېيتىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆرە تۇرغۇدەكمۇ ماجالى قالمىغان ئاتنى يەنە «چۇھ » دېدى.

ھارغىن، ئېغىر قەدەملىرىنى مىڭ تەسلىكتە يۆتكەپ ھويلىدىكى ئاق ئۇجمە دەرىخىنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىغان چىلان تورۇق ئابدۇقۇددۇس ئىگەرنىڭ ئۇستىدىن ئەمدىلا ئاق ئۇجمىگە يامىشىپ چىققان ھامان، ئۆزىنى كونترول قىلالماي سەنتۈرۈلۈپ ــ سەنتۈرۈلۈپ كەڭ ھەم ئازادە ھويلىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ گۈپپىدە يىقىلدى. ئۇنىڭ يىقىلىشى بىلەن تەڭلا كەينىدىن تېزەككىمۇ ياكى يۇندىغىمۇ ئوخشىمايدىغان بىرنەرسە «پارت ــ پۈرت» قىلىپ ئېتىلىپ چىقتى.

تۆتىنچى باب

بالا ئىلىم ئالسۇن

كىچىك بىر قىز بالىنىڭ بىر تەرەپتىن قىرقىراپ يىغلاۋاتقان، بىر تەرەپتىن ئاللىكىمنىدۇر تىللاۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى. جامە مەسچىتىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا پاراڭلىشىپ تۇرۇشقان شەھىدۇللا ئىمام، ئابدۇقۇددۇس هاجىم، جالالىدىن كۇلالچى ۋە باشقىلار دەرهال يىغا ئاۋازى چىققان تەرەپكە تەڭلا قاراشتى. قورغان كۆلبېشىنىڭ تەسكەي دەرۋازىسىنىڭ ئۈدۈلىدا ، بېلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىدىغان ئۇششاق ئۆرۈلگەن چېچى بىلەن زەر باسقان دوپپىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوكان چاچ قىستۇرۇۋالغان، ئالتە ـ يەتتە ياشلاردىكى بىر قىز ئەتراپىدىكى ئون نەچچە ئوغۇل ـ قىز بالىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن كۆزلىرىنى توسۇپ يىغلاۋاتاتتى. ئېگىز ئۆسكەن دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئارىسىدىن چۈشكەن كۈن نۇرىدا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان شەبنەم دانچىسىدەك سۈزۈك ياشلىرى يالتىرايتتى.

ــ مارجىنمىنى تۆلەپ بەرسىلە،... ھى...ھى،... مارجىنمىنى تېپىپ بەرسىلە،... بولمىسا دادامغا دەيمەن،... ھى...ھى...

ئابدۇقۇددۇس هاجىم يىغلاۋاتقان قىزنى دەرهال تونۇدى. قىزنىڭ يىغىسىدىن ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ

كەتتى. چۈنكى بۇ قىز ئۆزىنىڭ يۈرەك پارىسى، كۆز گۆھىرى دوست خېنىم ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ نەزىرىدە دوست خېنىم ھەرگىز يىغلىماسلىقى، بىر ئۆمۈر كۈلۈپ ياشىشى كېرەك ئىدى. ئۆزىمۇ قىزىنىڭ ئۆمۈرلۈك خۇشاللىقى ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلاشقا ھەر ۋاقىت تەييار ئىدى. ئۇ تېز ـ تېز قەدەملەر بىلەن قىزى دوست خېنىمنىڭ قېشىغا كەلدى. ئاچچىق، تەئەججۈپ، تاقەتسىزلىك ئارىلاشقان مۇرەككەپ تۇيغۇ بىلەن كىيىملىرىنىڭ ئۈيەر ـ بۈيەرلىرى توپا بولۇپ كەتكەن دوست خېنىمنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ئېلىپ، باغرىغا باستى ۋە:

ـ قىزىم، نېمە بولدىلا، سىلىنى كىم بوزەك قىلدى؟ ـ دېدى.

ـ ئاۋۇ، ـ دەپ قولى بىلەن كۆرسەتتى دوست خېنىم، قورقمىدىن كۆزلىرى يوغان ئېچىلغان، بېشىنى تۆۋەن قىلىپ، تىرىشقىنى تاتلاپ تۇرغان سەككىز ـ توققۇز ياشلار چامىسىدىكى بالىنى كۆرسىتىپ، ـ جامالدىن سىلى ماڭا ھەرەمدىن ئەكەلدۇرۇپ بەرگەن مارجىنىمنى كۆلگە تاشلىۋەتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزى دوست خېنىمدىن نېمە ئەھۋال بولغىنىنى سوراۋاتقاندا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شەھىدۇللا ئىمام، جالالدىن قاتارلىقلارمۇ يېتىپ كېلىشتى.

ـ ماۋۇ شۇمۇ، ـ دەپ جامالدىننى بېگىز بارمىقى بىلەن كۆرسىتىپ سورىدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنىڭ ياشتىن قىزارغان كۆزلىرىگە ئېچىنىش بىلەن قارىۋەتكەندىن كېيىن، ـ سىلىنى بوزەك قىلغان مۇشۇمۇ؟

ــ ھەئە، ئاشۇ...

دوست خېنىم شۇنداق دېگىنىچە دادىسىنىڭ بويىنىنى چىڭ قۇچاقلاپ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ يەنە ئېسەددى. ئۇ بايىدىن بېرى جامالىدىن ئاكام دەپ بىللە ئويناپ دوستىنى دادىسىغا يامانلاپ بېرىۋاتاتتى.

*　　*　　*

ــ مېنىڭ ئېتىم ھەممىدىن تېز يۈگۈرىدۇ.

ــ مېنىڭ ئېتىممۇ ھەممىدىن تېز يۈگۈرىدۇ.

ــ مېنىڭمۇ...

جامالىدىن قاتارلىق يەتتە ــ سەككىز بالا دادىلىرى جۈمە نامىزى ئوقۇغىلى كىرىپ كەتكەندە، ئۇلارنىڭ نامازدىن يېنىشىنى ساقلىغاچ، قورغان كۆلبېشىدىكى كۆل بويىدا «توقۇپ»، «يۈگەنلەپ» قويغان تال چۈشۈق «ئات» لىرىنى ماختاشماقتىدى.

ــ جامالىدىن ئاكامنىڭ ئېتى ھەممىدىن تېز يۈگۈرىدۇ، ــ دېدى قىزلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغان دوست خېنىم تالىشىۋاتقان ئوغۇللارنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ، ــ جامالىدىن ئاكام تېخى ئېتىنى چاپتۇرۇپ، ئاۋۇ قاپاق تېرەكنىڭ ئۈستىگىمۇ چىقالايدۇ.

ــ مېنىڭ ئېتىممۇ چىقالايدىغۇ، ــ دېدى جامالىدىنلار بىلەن مەنمەنلىك تالىشىۋاتقان، بېشىغا ئاق دوپپا كىيگەن، يۇمىلاق يۈزى قارامتۇل كەلگەن، يالاڭغىداق بالا.

ــ ئىلياس ئاكا، ــ دېدى دوست خېنىم قارامتۇل بالىغا، ــ سىلى يالغان گەپ قىلىۋاتىلا، ئەمىسە جالالىدىن ئاكام بىلەن چېپىشىپ باقسىلا، جامالىدىن ئاكامنىڭ

چېكىدا قالىلا.

ــ ئۇنداق بولسا ئاتىلىرىمىزنى چاپتۇرۇشۇپ باقامدۇق؟ ــ دېدى ئىلياسمۇ بوش كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ.

ــ مەنمۇ چاپتۇرۇشمەن!

ــ مەنمۇ چاپتۇرۇشمەن!

باشقا بالىلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ «ئات»لىرى بىلەن «بەيگە» گە چۈشكىسى بارلىقىنى ئىپادىلەۋاتاتتى.

ــ ئەمىسە باشلامدۇق، ــ دېدى جامالدىن بالىلارغا قاراپ، ــ قورغان كۆلىبېشىنىڭ ئىچىدىكى يولنى ئۈچ قېتىم ئايلىنىمىز. كىم ئارقىسىدا قالسا، ئۇزۇپ چىققۇچىنى يۈدۈپ، كۆل بويىنى بىر قېتىم ئايلاندۇرىدۇ.

ــ ئۇنداق بولسا پۇتۇشتۇق، ــ دېيىشتى بالىلار تەڭلا.

بالىلارنىڭ قوللىرىدا سۆگەتنىڭ تېلىدا قوۋزىقىنى تېنىسىدىن بوشتىپ ياسىۋالغان «قامچا»لىرى بار ئىدى. «چەۋەندازلار» «ئات»لىرىغا مىنىشىپ، قاتار بولۇپ تۇرۇشتى. جامالدىن «بىر، ئىككى، ئۈچ» دەپ بۇيرۇق بېرىشىگە ئۈلار پەللىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ بار كۈچى بىلەن يۈگۈرۈشكە باشلىدى. قىزلار خاھ پۇتلىرىنى يەرگە ئۇرۇشۇپ، خاھ بۇدرۇق قوللىرىنى بىر ــ بىرىگە ئۇرۇپ چاۋاك چېلىشىپ، يۈگۈرۈۋاتقانلارغا مەدەت بېرەتتى.

ــ جامالدىن ئاكا، تېز يۈگۈرسىلە! ــ دەيتتى دوست خېنىم مەدەت بېرىپ، ــ ئىتتەك يۈگۈرسىلە، بولمىسا ئارقىلىرىدىكىلەر يېتىشۋالىدۇ!

يۈگۈرۈۋاتقان بالىلار ئېغىزلىرىدا «تاقىراق، تاقىراق» دېيىشىپ، ئاتنىڭ چاپقان چاغدىكى تۇياق ئاۋازىغا تەقلىد

قىلىپ توۋلىشىپ، پۈت ھەربىرىنىڭ ئاتىلىق چاپقىنىغا ئوخشىتىپ ئىلگىرىلەشمەكتە ئىدى. ئۇلار قورغان كۆلبېشىنى ئۇچ ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن، بىرىنچى بولۇپ جامالىدىن، ئاندىن ئىلياس، قالغانلار ئۇنىڭ كەينىدىن ئارقا ـ ئارقىدىن يېتىپ كېلىشتى.

ــ ھو، ھو... جامالىدىن ئاكام باشتا كەلدى مانا! ــ دوست خېنىم گېپىنىڭ تۇغرا چىققانلىقىدىن خۇش بولۇپ، چۈچۈك تاللىرى بىلەن چۈرقىراپ، سەكرەپ كەتتى ۋە يېڭىلىپ قالغىنىدىن خجىل بولۇپ پوكانىدەك قىزىرىپ كەتكەن ئىلياسقا قاراپ دېدى، ــ ئىلياس ئاكا، قانداق گېپىم راستمىكەن، سىلى جامالىدىن ئاكامنى يېڭەلمەيلا دېگەنتىمغۇ؟!

ئىلياس دوست خېنىمنىڭ گېپىدىن پاڭىدە يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى. شۇنداقتىمۇ ئوزىنى ئاران ـ ئاران تۇتۇپ:

ــ بالىچۇق ئوينىساق، جامالىدىننى يېڭىۋالمەن! ــ دېدى.

ــ بالىچۇق ئوينايلى، بالىچۇق ئوينايلى، ــ دېيىشتى باشقا بالىلارمۇ.

بالىلار قورغان كۆلبېشىنىڭ سىرتىدىكى، جامەنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا بالىچۇق ئوينىغىلى مېڭىۋاتقان چاغدا دوست خېنىم جامالىدىنغا دېدى:

ــ جامالىدىن ئاكا، ئات چاپتۇرۇشتا ئارقىدا قالغان ئابدۇكېرىم سىلىنى يۇدۇپ كۆلنى ئايلاندۇرمامدۇ؟

ــ ياق، يۇدۇمەيدۇ، ــ دېدى جامالىدىن، ــ ئابدۇكېرىم مەندىن كىچىك، ئۇ مېنى يۇدۇپ ماڭالمايدۇ، ئوزىدىن كىچىك بالىنى يۇدۇگىلى سالسا يامان بولىدۇ.

ــ ئەجەب ياخشى بولدى، جامالىدىن ئاكام مېنى يۇدۇگىلى سالمايدىغان بولدى، ــ ئابدۇكېرىم يۇمران قوللىرى بىلەن چاۋاك چېلىپ، ئورنىدا سەكرەپ كەتتى.

ئۇلار قورغان كۆل بېشىنىڭ تەسكەي دەرۋازىسى ئالدىدىكى مەيدانغا چىققاندا دوست خېنىم جامالىدىنغا:

ــ جامالىدىن ئاكا، ماڭا بوستان چاچ ياساپ بەرسىلە، ــ دەپ تۇرۇۋالدى.

جالالىدىن ئېرىق بويىدىكى يوغان قارا سۆگەتنىڭ ئىككى تال چۈنقىنى «قارس ـ قۇرس» قىلىپ سۇندۇردى ـ دە، قولى بىلەن تاللارنىڭ قۇۋزىقىنى بوشتىپ، تېنىسسىدىن تالنىڭ ئۇچىغا كەلگۈچە سىيرىپ، ئىككى تال بوستان چاچنى دوست خېنىمنىڭ دوپپىسىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويدى.

ئوغۇللار قوش كۆل تەرەپكە بالىچۇق ئويۇنى ئوينىغىلى ماڭغاندا، قىزلار تاش تەرمەك ئويۇنى ئوينايمىز دەپ، چوڭ دەرۋازىنىڭ ئۇدۇلىدا قېلىشتى.

ئوغۇللار بالىچۇق ئويۇنىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، قىزلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئۇلار تېخىچىلا دوست خېنىمنىڭ سېرىق رەڭلىك يوغان ـ يوغان مارجانلىرىدا تاش تەرمەك ئويۇنى ئويناۋاتقان ئىدى. ئوغۇللار قىزلارنىڭ ئويۇنىغا بىردەم قاراپ تۇرۇشتى. قىزلار تاش تەرمەك ئويۇنىنى تازا بېرىلىپ ئويناۋاتقان چاغدا جامالىدىن ئۇلارنىڭ چىشىغا ئەتەي تېگىپ يەردىكى چېچىلىپ ياتقان ئون نەچچە تال مارجاننى تېرىۋالدى ۋە:

ــ بىزمۇ ئويناپ باقمىز، ــ دېدى.

ــ بۇ مېنىڭ مارجىنىم، سىلەرگە بەرمەيمەن، ئەكېلىش مارجىنىمنى قايتۇرۇپ بېرىش، ــ دەپ غەلۋە

قىلدى دوست خېنىم.

جامالىدىن مارجانلارنى ئېلىپ قوش كۆل تەرەپكە قاچتى.

ــ بەرمەيمەن، بىزمۇ ئويناىمىز.

دوست خېنىم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى ۋە ئۇنىڭغا تىل سالدى.

ــ چوكان سامساق!

جامالىدىن قېچىۋاتقۇچە كەينىگە قاراپ:

ــ تىللىمىسىلا، يەنە ئېغىزلىرىنى بۇزسىلا مارجانلىرىنى كۆلگە تاشلىۋېتىمەن، ــ دېدى.

ــ تىللايمەن، تىللايمەنغۇ تازا، ــ دېدى دوست خېنىم ئۇنى قوغلاۋېتىپ، ــ ئىت پوقى يېگەن سارايڭ!

جامالىدىن دېگىنىنى قىلىپ، مارجاندىن بىرتالنى كۆلگە تاشلىۋەتتى.

*　　*　　*

ــ بۇ شۇمتەك، ــ دېدى ئابدۇقۇددۇس هاجىم چوڭلارغا قاراپ، ــ قايسى ئىتنىڭ كۇچۇكى بولدى، ئەمدى؟

ــ هاي ــ هاي، ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئاكا، ئاغزىلىرىنى چىرايلىق گەپكە ئۇيراتسىلا، بىھۇدە ياماڭ گەپلەر بىلەن تىللىرىنى ئاچچىق قىلمىسىلا، ــ كىشىلەر توپىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سۆزلەۋاتقان جالالىدىننىڭ چىرايى قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، غەزەپلىنىۋاتقانلىقى ئېنىق بىلىنىپ قالغانىدى، ــ بۇ بالا ئىتنىڭ كۇچۇكى ئەمەس، مەن جالالىدىننىڭ ئوغلى جامالىدىن بولىدۇ، تېخى

كىچىك ئەمەسمۇ؟!

بۇ چاغدا بازارلىق ئۈچۈن قورغان كۆلىبېشىغا كىرىپ كەتكەن بازارچىلارنىڭ ئالدى يېنىپ چىقىۋاتقان بولۇپ، ئۇلارمۇ بۇ يەردە قىزىق بىر تاماشا بولۇۋاتقاندەك دۈپۈرلىشىپ يېتىپ كېلىشتى. كىچىك بالىلار دادىلىرىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىشىپ، بولۇۋاتقان ئىشلارغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ تۇرۇشماقتىدى.

ــ بىز ھەممەيلەن ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانلاردۇرمىز، نارەسىدە بالىلارنىڭ ئۇششاق ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ يۈرسەك يامان بولىدۇ، ھەر ئىككىلىرىنى ئاچچىقلىرىنى بېسىۋېلىشقايلا، ــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام ئارىغا كىرىپ.

شەھىدۇللا ئىمامنىڭ گەپلىرى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنى پەسكويغا چۈشۈرمەكتە يوق، ئۇنىڭغا ئىلھام بېغىشلىدى.

ــ ئىمامئاخۇنۇم، مۇشۇ كىچىك ئىشمۇ؟ بۇ ھاراملىقنىڭ مەن قىزىم ئۈچۈن ئاتايىن ھەرەمدىن ئەكەلدۈرۈپ بەرگەن مارجىنىنى كۆلگە تاشلىۋەتكىنى كىچىك ئىشمۇ؟!

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئوغلىنى «ھاراملىق» دەپ ھاقارەتلىگىنى جالالىدىنغا قاتتىق ئېغىر كەلدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ، ئامالنىڭ بارىچە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشتى. لېكىن ئۇ بىر دادا ئۈچۈن ئېيتقاندا، مۇنداق ئەھۋالدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى.

ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئاكا، ــ دېدى ئۇ ئىچىدىكى ئاچچىقىنى مىڭ تەستە بېسىپ، ئەمما ۋەزمىن ئاھاڭدا، ــ ئالىلاھنىڭ رەھمىتى ۋە رىزالىقى بىلەن مەن ۋە ھالال

جۈپتىمدىن تۆرەلگەن بەش پەرزەنتىمنىڭ بىرىنىمۇ بىراۋنىڭ «هارامليق» دەپ هاقارەتلىشىگە هەرگىز يول قويمايمەن!

جالالىدىن ئالدىغا چەبدەس ئىككى قەدەم ئېلىپ، ئوغلىنىڭ قېشىغا كەلدى. ئاتىلىق مېهرى بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى، يۈز ـ كۆز، بويۇنلىرىنى سىلىدى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم بۇ چاغدا ئۇنى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇاتىدۇ دەپ ئويلاپ، جىددىيلەشتى. ئەگەر هازىر ئىككىسى تۇتۇشۇپ قالسا، ئۇ ئەمدى ئۆزىنىڭ جالالىدىنغا تېخىمۇ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. چۈنكى ئابدۇقۇددۇس هاجىم قىرىق سەككىز ياشقا كىرىپ قالغانىدى. جالالىدىن بولسا ئوتتۇز سەككىز ياشلىق قىران ئەر ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ جالالىدىننىڭ ئوغلىنى هاقارەتلەش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يىگىرمە يىللىق ئاداۋەت بىلەن ئېسىلىپ تۇرغان قورسىقىنى ئازراق بولسىمۇ بوشىتىۋالغانلىقىدىن كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە خۇش ئىدى. ئۇ بۇ قېتىمقى تۇتۇشۇشنىڭ جالالىدىننىڭ گېپىنى بىلەن ئاخىرلىشىشىنى ئۆزىنىڭ يەنە يېڭىلگەنلىكى دەپ هېسابلايتتى.

ـ بۇ سىلىنىڭ بالىلىرىمىدى؟ ـ دېدى ئابدۇقۇددۇس هاجىم دىمىقىدا كۈلۈپ، ـ قارىسام توققۇز ـ ئون ياشلارغا كىرىپ قالغانىدەك تۇرىدۇ. تېخىچە ماۋۇ قورغان كۆلبېشى مەدرىسەگىمۇ كېلىپ باقمىغان ئوخشايدۇ. تۇرقىدىن هېچبىر ياخشىلىقنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيدۇ. بىزدە «هوسۇل كۆكىدىن مەلۇم»، «مال ئىگىسىنى دورىمىسا هارام» دەيدىغان گەپ بارغۇ. پەرزەنت چوڭ بولۇپمۇ ئادەم بولمىسا، ئۇنىڭ جاندارلاردىن نېمە

پەرقى بولسۇن؟!

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، دوست خېنىمنى كۆتۈرۈپ، بايا شەھمدۇللا ئىمامغا دېگەن يۈرتداشلارنى يوقلاش ھەققىدىكى لەۋزىنىمۇ ئۇنتۇپ، تۆۋەن كوچا تەرەپكە بۇرلىپلا مېڭىپ كەتتى. غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولغان جالالىدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمىللىۋېدى، شەھمدۇللا ئىمام ئۇنىڭغا «بولدى قىلسىلا» دېگەن مەنىدە ئىشارە قىلدى. جالالىدىن بوغۇزىغا كەلگەن ئاچچىق گەپلىرىنى زورلاپ ئىچىگە يۇتۇۋەتتى.

بۇگۈن جۈمە نامىزىدىن كېيىن كىشىلەر بىر ـ بىرى بىلەن سوغۇق بىر ھېسسىياتتا خوشلىشىپ ئۆيلىرىگە تارقاشتى. جالالىدىن ئۆيىگە قايتقۇچە خىيال سۈرۈپ ماڭدى. «مەندىن زادى نېمە سەۋەنلىك ئۆتتى؟ ئابدۇقۇددۇس ئاكامنى كۆپىنىڭ قاتاردا، ھەتتا كۆپتىنمۇ ئاشۇرۇپ ھۆرمەت قىلدىم. چىلىشىشماقلىق بۇ يۇرتتا ئۇششاق ـ چوڭ ھەممە ئادەمنىڭ ئىشىغۇ. ئۇستۇنئاتۇشتا، بولۇپمۇ بىزنىڭ دىخاللىدا قاچانمۇ بايراملار چىلىشىشسىز ئۆتكەن؟ يىگىرمە يىل بۇرۇنقى ئاشۇ ئىش بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدىن ئەجەب چىقىپ كەتمىدى. كىم پالۋان بولۇشنى خالىمايدۇ، كىمنىڭ يەڭگۈسى يوق، ئەجەبا مەن ئۇنىڭغا يىقىلىپ بەرسەم بولامتى؟! بۇ دۇنيادا كىم يىقىلمايدۇ؟ ئادەمنى ئادەم يىقىتمىغان تەقدىردىمۇ ئاخىرى كېسەل يىقىتىدىغۇ، ئەجەل يىقىتىدىغۇ؟! بىز ھەممىز ئىنسان، ئۆلۈمنىڭ بەندىسى. ئالتە كۇنلۇك ئالەمدە ئىناق ئۆتكەن بولساق ئىشلىرىمىز تېخىمۇ روناق تاپاتتى ئەمەسمۇ؟! مەنغۇ

ھۆرمەتىنى قىلدىم، يۈرتىمىزنىڭ چوڭى، ئەلگە پايدىسى تېگىدىغان ئادەم دەپ، ھەر قەدەمدە سالام بېرىشنى ئۇنتۇپ قالمىدىم. سالامىرىمنى ئىلىك ئالمىسمۇ، ياكى سوغۇق ئىلىك ئالسىمۇ مەيلى دېدىم، ــ ئۇ ئىچىدە تىلەك تىلىدى، ــ ئاللاھ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئاكامنىڭ دىلىغا ئىنساب، مېھرىبانلىق ئاتا قىلار، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئاداۋەت مۇزلىرىنى ئىگەمنىڭ ئوتتەك رەھمىتى ئېرىتەر، ئىلاھىم...». ئۇ يېنىدا قولىغا ئېسىلىپ كېلىۋاتقان، چىرايىدىن بايقى قورقۇش ئالامەتلىرى تارقاپ كەتكەن ئوغلى جامالىدىنى يېتىلەپ ھويلىغا كىرگەندە خىياللىرى ئۈزۈلدى.

ــ كەل ئوغلۇم، ــ دېدى ئۇ پېشايۋاننىڭ سۇپىسىنىڭ لىۋىدە ئولتۇرۇپ، ــ كەل، ئالدىمغا كەل!

جامالىدىن دادىسىنىڭ ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا كىردى. دادىسى ئوغلىنىڭ ئىككى مەڭزىنى ئىككى ئالقىنىنىڭ ئارىسىغا ئالدى.

ــ ئېيتقىن ئوغلۇم، نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

ــ سەككىز ياشقا كىردىم، دادا.

ــ ئىلىم ئالغۇڭ بارمۇ، ئوغلۇم؟

ــ ئىلىم ئالغۇم بار، دادا.

ــ يىراقلارغا بېرىپ، چوڭ ئىلىم ئېلىشنى خالامسەن، ئوغلۇم؟

ــ خالايمەن، دادا.

ــ يىراقلاردا ئۈزۈن ۋاقىت تۇرۇپ ئىلىم ئالالامسەن، ئوغلۇم؟

ــ قانچىلىك ئۈزۈن تۇرىمەن، دادا؟

ــ گۈللەر ئون قېتىم ئېچىلغىچە، قارلار ئون قېتىم

ياغقۇچە، ئۆرۈكلەر ئون قېتىم پىشقۇچە، داداڭ ئون قېتىم خامان ئالغۇچە.

ــ سىلىنى سېغىنىپ كەتسەم قانداق قىلىمەن؟

ــ چىدايسەن، ئوغۇل بالا دېگەن ھەرقانداق ئىشقا چىدىيالىسا، ئاندىن ھەقىقىي ئوغۇل بالا بولالايدۇ.

ــ چىدايمەن، دادا.

ــ ھە، مانا ئەمدى ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ!

جالالىدىن ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى. باغرىنى باغرىغا يېقىپ، بويۇنلىرىنى پۇرىدى. خۇددى ئوغلى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يىراق ـ يىراقلارغا كېتىدىغاندەك كۆزلىرىگە مۆلىدە ياش ئالدى، ئۇ كۆز ياشلىرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكىنىنى باشقىلار كۆرۈپ قالىدىغاندەك كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالدى. ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ: «بۇ سىلىنىڭ بالىلىرىمىدى؟ قارىسام توققۇز ـ ئون ياشلارغا كىرىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. تېخىچە ماۋۇ قورغان كۆلبېشى مەدرىسىگىمۇ كېلىپ باقمىغان ئوخشايدۇ. تۇرقىدىن ھېچبىر ياخشىلىقنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيدۇ. بىزدە ‹ھوسۇل كۆكىدىن مەلۇم›، ‹مال ئىگىسىنى دورىمىسا ھارام›، دەيدىغان گەپ بارغۇ. پەرزەنت چوڭ بولۇپمۇ ئادەم بولمىسا، ئۇنىڭ جاندارلاردىن نېمە پەرقى بولسۇن؟!» دېگەن سۆزلىرى يەنە تەكرارلانغاندەك بولۇۋاتاتتى.

جالالىدىن تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقمىدى. كېچىچە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىبراھىم بۇخارا ۋە ئۇنىڭ بۇلتۇر دېگەن گەپلىرى كېلىۋالدى.

ئۇ ئىبراھىم بۇخارا بىلەن بۇندىن بەش يىل ئىلگىرى قورغان كۆلبېشىدىكى سارايدا تونۇشۇپ قالغانىدى.

ئىبراھىم بۇخارا توققۇزاقلىق چوڭ سودىگەر ئىدى. ئۇنىڭ سودا ـ سېتىق بىلەن مەشغۇل بولىدىغان شەھىرى، كارۋان تارتىدىغان مەنزىلگاھى بۇخارا ئىدى. ئۇ ھەر يىلى باھار پەسلىدە بۇخاراغا يول ئالاتتى. كەچ كۈزگە يېقىن ساتىدىغىنىنى سېتىپ، ئالىدىغىنىنى ئېلىپ، يۇرتىغا قايتىپ كېلەتتى. ئۇ توققۇزاققا يانار سەپىرىدە قورغان كۆلبېشىدىكى سارايلارغا چۈشكۈن قىلىپ، كارۋانلىرىنى بىر كۈن ئارام ئالدۇرۇپ، ئەتىسى قايىتاتتى. ئۇ دىخاللىنىڭ ئاق كوچا دېگەن يېرىدە جالالىدىن ئىسىملىك بىر خىشكار ـ كۈلالچى كىشىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ خىش، ساپال قاچا ـ قۇچىلىرىنىڭ، ھاك ۋە گەچلىرىنىڭ تولىمۇ سۈپەتلىك ئىكەنلىكىنى باشقىلاردىن ئاڭلىغانىدى. بەش يىل ئىلگىرى ئۇ جالالىدىنىنىڭ خۇمدانلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن قورغان كۆلبېشىدىكى بىر ئاشپۇزۇلدا تاماق يېگەچ، ئۆزىنىڭ كېلەر يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ يېڭىدىن ئۆي بىنا قىلىش ئويىنىڭ بارلىقىنى، بىنا قىلماقچى بولغان ئۆيىگە جالالىدىنىنىڭ خىش ـ كاھىشلىرىنى ئىشلىتىش خىيالىدا بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقانىدى.

راست دېگەندەك، يىل ئۆرۈلۈپ ئەتىياز پەسلى يېتىپ كېلىش بىلەنلا ئىبراھىم بۇخارانىڭ ئادەملىرى ئات ۋە ئېشەك ھارۋىلىرى بىلەن كېلىپ، جالالىدىنىنىڭ خۇمدىنىدىن خىش ـ كاھىشلارنى كەچ كۈزگىچە توشۇغانىدى. بۇ جەريانداً ئىبراھىم بۇخارا بىلەن جالالىدىن ئون نەچچە قېتىم ئۇچرىشىپ بىر ـ بىرى بىلەن دوست ـ بۇرادەرلەردىن بولۇپ قالغانىدى. ئىبراھىم بۇخارا جالالىدىنىنىڭ توغرىلىقىدىن، لەۋزىدە

تۇرىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىدىن تولىمۇ مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئەمدىلا پۈتكەن يېڭى ئۆيىگە ئاپىرىپ، ئوبدان مېھمان قىلىپ رەھمىتىنى ئېيتقانىدى. شۇنداق كېيىن ئۇلارنىڭ باردى ـ كەلدىسى ئۈزۈلمىگەنىدى، ھەر يىلى ئىبراھىم بۇخارا قورغان كۆلبېشى ساريېغا چۈشكەندە ئۇنى سوۋغا ـ سالاملار بىلەن يوقلاپ ئۆتۈشنى ئۇنتۇمايتتى. بۇلتۇر ئىبراھىم بۇخارا جالالىددىننىڭ ئوغلى جامالىددىننىڭ سۈننەت تويىنىڭ ئۈستىدە تۇرالمىغانلىقىدىن كۆڭلى يېرىم بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلارنى توققۇزاققا ئائىلە بويىچە ھاردۇق سوراپ مېھماندارچىلىققا چاقىرغانىدى. ئىككى بۇرادەر تۇن كېچىگىچە مۇڭدىشىپ چىققانىدى.

ــ بۇخارادا سودا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىنىمغا يىگىرمە يىلدىن ئاشتى، ــ دېگەنىدى ئىبراھىم بۇخارا، ــ ئۇ يەردە نۇرغۇن چۆپقەتلىرىم، ئاغىنە ـ بۇرادەرلىرىم بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مال ـ دۇنياسىنىڭ ھېسابى يوق بايلارمۇ، شەھەر كاتتىلىرىمۇ، قەلەمدار ـ ئەلەمدارلارمۇ، كاتتا مەدرىسەنىڭ مۇدەررىسلىرىمۇ بار. ئوغلۇم ئىسھاقنى بۇخارادا، بۇرادىرىم ئابدۇللا مۇدەررىستە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەلۇماتنى ئالدۇرۇپ، ئاندىن ئۇ زاتنىڭ ياردىمى بىلەن بۇخارا ئالىي مەدرىسەسىگە كىرگۈزۈپ ئىلىم تەھسىل قىلدۇرۇش ئىشتىياقى كۆڭلۈمگە ھەر ۋاقىت ئارام بەرمەيدۇ. كۆڭۈللىرىدە گۇمان ياكى شەك بولماي بۇرادەرچىلىكىمىزگە چىنپۈتسىلە جامالىدىن ئىككىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئابدۇللا مۇدەررىسكە تاپشۇرۇپ بەرسەم، بالىلار تەڭ ئوقۇپ، قېرىنداشلاردەك

تەڭ چوڭ بولسا تولىمۇ خۇرسەندە بولار ئىدىم.

ــ ئۆزلىرى بىلەن بولغان بۇرادەرچىلىكىمگە ئاللاھ گۇۋاھ بولغاي، ئەمما بالىلار تېخى تولا كىچىك، ياقا يۇرتلاردىكى ئوقۇشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمىكىن، ــ دېگەندى جالالىدىن ئىبراھىم بۇخارانىڭ تەرەپبال دېگەن سۆزىگە جاۋابەن.

ــ بۇ دېگەنلىرىڭىز ئورۇنلۇق. ئۇ تەرەپلەردىكى ئىشلارنى قانداق قىلىش ھەققىدە كۆڭلۈمدە سان بار. ئەگەرچەندە كالىلىرىدىن ئۆتسە، مېنىڭ ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ كېتىشىمگە ئىشىنىپ، ئويلىنىپ باقارلا...

ــ مەن ياخشىراق ئويلىنىپ باقاي.

جالالىدىن ئىبراھىم بۇخاراغا شۇنداق دەپ مۇجمەل جاۋاب بەرگەندى. راست گەپنى قىلغاندا، ئۇنىڭ ئوغلىنى بۇخاراغا ئەۋەتكۈسى يوق ئىدى. ئۇ جامالىدىننى قورغان كۆلبېشىدا شەھىدۇللا ئىمامنىڭ قولىدا بىر قوللۇق تەربىيەلەشنى خالايتتى. شۇنداق بولغاندا ئۇ ئوغلىدىن ئايرىلماي، كۆز ئالدىدا تۇرغۇزۇپ ئوقۇتۇش مەقسىتىگە يېتەتتى. جامالىدىن بالىلارنىڭ ئۇچىنچىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى ئاچىسى، ئىككى ئىنىسى بولسىمۇ، جالالىدىن جامالىدىنغا بەكرەك ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ تىنىم تاپماس ھەربىكەتلىرى، توختىماي سوراشلىرى دادىسىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى، سۆيۈندۈرەتتى. بۇنداق ئەھۋالدا ئوغلىدىن نەچچە يىللاپ ئايرىلىش ھەققەتەن تەس ئىدى. ئەمما ئوغلى بولغان كىچىككىنە بالا «چىدايمەن، دادا» دەۋاتقان يەردە، ئاتا بولغۇچى چوپچوڭلا ئادەم چىداپ كېتىشى كېرەكقۇ؟! بىر تەرەپتىن بۇرادىرى ئىبراھىم

بۇخارا ئىككى بالا قېرىنداشلاردەك تەڭ ئوقۇپ، تەڭ چوڭ بولسۇن دەۋاتسا، بىر تەرەپتىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئوغلىنى «ئوقۇماپتۇ» دەپ مەسخىرە قىلىۋاتسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئوغلى ئوقۇيمەن دەۋاتسا، دادا بولغۇچى بالىسىنى ئوقۇتمىسا، ئاز ـ تولا ئايرىلىش ئازابىغا چىدىمسا بولامدۇ؟! بالا ئوقۇسۇن، كىچىككىنە قورغان كۆلبېشىدىن چىقىپ، جاھان كۆرسۇن، كۆزى ئېچىلسۇن، چوڭ ـ چوڭ شەھەرلەردە ئىلىم ئېلىپ قانات ـ قۇيرۇقى يېتىلسۇن!

ـ كېچىچە زادىلا ئۇخلىيالمىدىلا، ـ دېدى بامدات نامىزىدىن بۇرۇن ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئايالى ئاغىچىخان جالالىدىنغا پەس ئاۋازدا، ـ كۆڭۈللىرىنى بىر ئىش پاراكەندە قىلىۋاتقان چېغى دەپ ئويلاپ قالدىم.

ـ جامالىدىن ھەققىدە ئويلىنىپ قېلىۋاتىمەن.

ـ جامالىدىنغا بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟ تۇنۇگۈنمۇ ئاشخانا ئۆيىدە تۇرۇپ ئىككىلىرىنىڭ ئۇزۇن بىر نېمىلەرنى دېيىشكىنىڭلارنى ئاڭلىدىم.

ـ ياق، بىرەر ئىش بولغىنى يوق، ئۇنى ئوقۇسۇنمىكىن دەيمەن.

ـ بەلەن ئويلاپتىلا، ئوقۇسۇن، دېمىسىمۇ قورغان كۆلبېشىدا كىمۇ بالىسىنى ئوقۇتمايدۇ، شەھىدۇللا ئىمامدا بىر ئوبدان ئوقۇپ ساۋاتى چىقىپ قالغان بالىنى خەتنىسىنى قىلىمىز دەپ يانداۋۇپ كەلگەنچە ئەۋەتمىدۇق. ئەمدى ئاپىرىپ بەرسىلە ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرسۇن.

ـ مېنىڭ دەۋاتقىنىم، قورغان كۆلبېشى مەدرىسەسىدە ئەمەس، ـ دېدى جالالىدىن ئايالىنىڭ

قولىدىن تاھارەتكە سۇ تەييارلانغان ئۆزىڭنى ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قەتئىيلىك بىلەن تىكىلىپ، ــ باشقا يەردە، بەكمۇ يىراقتا ئوقۇتۇش.

ــ قەيەردە ئوقۇتساق دەيلا؟ ــ دىدى ئاغىچىخان بىلىنەرلىك تىترەك ۋە جىددىيلىك ئارىلاشقان تەلەپپۇزدا.

ــ بۇرادىرىم ئىبراھىم بۇخارا دېگەن گەپلەرنى سەنمۇ ئاڭلىغان، تۇنۇگۈن جۇمە نامىزىدىن كېيىن ھەم بۈگۈن كېچىچە ئويلاندىم، كاللامدىن ئۆتتى. بالىنى ئۇنىڭغا تاپشۇراي، ئوغلى ئىسھاق بىلەن بۇخاراغا بىللە ئېلىپ كەتسۇن!

ــ كىچىككىنە بالىنى يات ـ يىراق يەرلەرگە ئەۋەتىۋەتسەك، قانداقمۇ خاتىرجەم بولىمىز؟

ئاغىچىخان ئاخىرقى قارارنى ئېرىنىڭ چىقىرىدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، يەنە ئانىلىق سېغىنىش تۇيغۇسى، قىيماسلىق ھېسسىياتى بىلەن ئۆز پىكرىنى ئىپادىلىدى.

ــ بارسۇن، ئىلىم ئالسۇن، ــ دېدى جالالىدىن تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن ئىشكىتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، ــ بويى بىلەن تەڭ ئەقلىمۇ، ئىلىممۇ ئۆسسۇن!

جالالىدىن بامدات نامىزىدىن يېنىپ خالتا كوچا تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى شەھىدۇللا ئىمامنىڭ مەسلىھەتىدىن ئۆتكۈزۈپ قويماقچى ئىدى. شەھىدۇللا ئىمام ئايالىغا قايماقلىق ھورنان تەييارلاشقا بۇيرۇدى. ئۇلار دورا ـ دەرمەكلەرده قېنىق دەملەنگەن چاي بىلەن ئاق نانىدا ناشتا قىلىپ بولغۇچە، قايماقلىق ھورنانمۇ تەييار بولۇپ داستىخانغا قويۇلدى.

ئىككىيلەن خېمىرى شايدەك نېپىز يېيىلىپ، ئۈستىگە ئارىلاشتۇرۇلغان قۇرۇق ئاشكۆكى بىلەن يېڭى قايماق تەكشى چېچىلغان قايماقلىق ھورنانىنى قېتىقلا مىلەپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. ئۇلار قورساقنى تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن، جالالدىن كېلىش سەۋەبىنى ئېيتتى ۋە جامالدىننى بۇخارادا ئوقۇتماقچى بولغانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئوي ـ خىيالىنى بىر ـ بىرلەپ دېدى. شەھىدۇللا ئىمام ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىغاچ ئارىلاپ ـ ئارىلاپ بېشىنى تەستىق مەنىسىدە لىڭشىتىپ ئولتۇردى. كۈن چۈشكە يېقىن شەھىدۇللا ئىمام جالالدىننى ئۈزىتىۋېتىپ:

ـــ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم» دىن سۈرە ئىقرەئى نى ئوقۇپ «پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامى بىلەن ئوقۇ!» دېگەن. پەرزەنتلەرنىڭ دىلىغا ئىلىم سالماقچا يېتەكلىمەكنىڭ ساۋابى بىھىسابدۇر. ئىلىم قەيەردە بولسا، ئالماقلىق زۆرۈردۇر، دۇرۇس ئويلاپتىلا، بالىنى دۇئا بىلەن يولغا سالىلى، بىزنىڭ قورغان كۆلبېشىدىنمۇ كاتتا ئىلىم ئىگىلىرى چىقسا، يۇرتقا كۆپ پايدىسى تېگىدۇ، ئەلنى توغرا يولغا باشلايدۇ، ـــ دېدى.

بەشىنچى باب

بىر قارارغا كېلىش

جالالىدىن شەھىدۇللا ئىمامىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىۋاتقان شۇ پەيتتە، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم پېشايۋانىنىڭ سۈپىسىغا قويۇلغان كارىۋاتتا پەي ياستۇققا جەينىكىنى تىرەپ، ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىغا بېشىنى قويۇپ ياغاچ سالاسۈنلار بىلەن قورشالغان باغدا ھۇپپىدە ئېچىلغان گۈل - چېچەكلەرگە تىكىلگەنىدى. دوست خېنىم مامۇق كۆرپە ئۈستىدە دادىسىغا چاپلىشىپ ئۇخلاپ ياتاتتى.

بۇندىن توققۇز يىل ئىلگىرى، يەنى مىلادىيە 1681 - يىلى.

ئابدۇقۇددۇس ئۈچ يىل ئىلگىرى دادىسىنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدا قىلغان ۋەسىيىتى بويىچە، سودا - تىجارەت ئىشلىرىغا بىرلەشتۈرۈپ، مەشھەدلىك ئابدۇراھمان، ئىشتارچىلىق نىزامىدىن، قايراقلىق سالاھىددىن، بەيساقلىق ئابدۇقادىر، قەشقەر ھەزرەتلىك شەرىپىدىن كارۋان قاتارلىق بۇرادەر، چۆپقەتلىرى بىلەن ھەج قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى.

ئابدۇقۇددۇس سەپەرگە چىققان دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ئالدى بىلەن ئۆزىگە بۇيرۇلغان بۇ پەرھىزنى ئادا قىلىشقا

نىيەت قىلغانلىقىدىن خۇش بولسا، ئاندىن ئاتا ۋەسىيىتىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئاتلانغانلىقىدىن خۇشال ئىدى. شۇڭا قوناق - چۈشكۈن قىلغان جايلاردا تاكى ھەمراھ - سەپەرداشلىرى ئۇخلاپ قالغۇچە ئۇلارغا گەپ بەرمەي، ئۆزىنىڭ قاچان، قانداق سودىنى ئېيىتىدە قىلغانلىقى، قايسى شەھەرنىڭ قانداق مېلىنىڭ قايسى شەھەردە ئوبدان سۇ بولىدىغانلىقى، قايسى يەرنىڭ قانداق مېلىنىڭ مەشھۇرلۇقى ھەققىدە ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەيتتى. بەستىدىن كۈچ - قۇۋۋەت يامراپ تۇرىدىغان ئابدۇقۇددۇسنىڭ ئاغزىدىن بىرەرى گەپ تارتىشقا پېتىنىپمۇ كېتەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابدۇقۇددۇسنىڭ يۈك ئارتقان ئات - تۆگىلىرىنىڭ سانىمۇ باشقا سەپەرداشلىرىنىڭكىدىن كۆپرەك ئىدى. ھەج سەپىرى ئۇزۇن ھەم جاپالىق ئىدى. ئۇلار بەزىدە ھەممە نېمىسى تەل سارايلارغا چۈشسە، بەزىدە كۆز يەتكۈسىز سايىلىقلاردا، چۆل - باياۋانلاردا كېچىنى ئۆتكۈزەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇلارنىڭ سۆھبەت - پاراڭلىرىدا نېمە گەپلەر بولمايدۇ دەيسىز؟ ئۇلار تاغدىنمۇ، باغدىنمۇ، ئۆزلىرى، ئائىلىسى ھەققىدىمۇ، باشقىلار توغرۇلۇقمۇ، ئاتا - بوۋىلىرى، پەرزەنتلىرى ئۈستىدىمۇ پاراڭلارنى سېلىشتۇراتتى. ئاتا - بوۋىسىدىن، يۇرتىدىن، ئۆزىدىن شۇقەدەر پەخىرلىنىدىغان، بۇ تەرەپتىن گەپ ئېچىلسا قىزىشىپ سۆزلەپ كېتىدىغان ئابدۇقۇددۇس گەپنىڭ تېمىسى پەرزەنتكە يۆتكەلگەندە، ئېغىزى تۇتۇاقلىنىپ، ئۆپكىدەك قىزىرىپ، تامدەك تاتىرىپ بۇ سۆھبەتتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. قېرىشقاندەك باشقىلار يول ئۈزارغانسېرى ئۆزلىرىنىڭ قانچە خوتۇنىنىڭ ، قانچە

بالىسىنىڭ بارلىقى، قايسى خوتۇنىنى ياخشى كۆرۈدىغانلىقى ، قايسى بالىسىنىڭ ئەقىللىكلىكى ھەققىدە بەس ـ بەستە سۆزلىشەتتى، ماختىنىشاتتى، لاپ ئۇرۇشاتتى.

ـــ ئۇچ خوتۇنۇم بار، ـــ دەپ گەپ باشلىدى بىر كۈنى سۈتتەك ئايدىڭ كېچىسى مەشھەدلىك ئابدۇراھمان ئىسمىلىك سودىگەر كەشمىر ۋادىسىدىكى بىر ئۆتەڭدە ئۇيقۇلىرىنى تېپىشتىن ئىلگىرى، ـــ ئۇلاردىن ئون ئۇچ پەرزەنتىم بار. چوڭ خوتۇندىن ئىككى قىز بىر ئوغۇللۇق بولدۇم. ئەمما ئوتتۇرانچى خوتۇن تولىمۇ تۇغۇمچان ئايال چىقتى. ئۇنى ئالغىلى توققۇز يىل بوپتۇ، ئۇنىڭدىن يەتتە بالىلىق بولۇپتىمەن. كىچىك خوتۇن ئون ئالتە يېشىدا قولۇمغا چۈشكەن، ئۆزى چىغدەك ئورۇق بولغىنى بىلەن بەش يىلدا ئۇچ بالا تۇغۇپ بەردى. شۇنداق قىلىپ سەككىز ئوغۇل بەش قىزنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم مانا.

ـــ پەرزەنت دېگەن ئىگىسىنىڭ بەندىلىرىگە قىلغان كاتتا ئىلتىپاتى، ـــ دەپ گەپنى ئالدى ھەزرەتلىك شەرىپىدىن كارۋان، ـــ پەرزەنتلىرىنىڭ بولغانلىقى سىلىنىڭ ئۆلمىگەنلىكلىرىگە باراۋەردۇر. سەۋەبكى، پەرزەنت سىلى ماڭغان يولنى ماڭىدۇ، ئىزلىرى ئۆچمەيدۇ، چىراغلىرىنى ياندۇرۇپ، جاھانلىرىنى قاراڭغۇلۇقتا قالدۇرمايدۇ. مېنىڭمۇ ئىككى خوتۇنۇم، توققۇز پەرزەنتىم بار، ئىككىنچى ئوغۇل ئون يەتتىگە كىرىپ قالدى. سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى بىلىپ پۈت ـ قولۇمنى خېلى سوۋۇتتى. ھەزرەتتىكى سارايلىرىمنى، ھېيتگاھتىكى دۇكانلىرىمنى ئۆزى بىر قوللۇق چۆرگۈلىتىپ كېتىپ باردۇ. ئالالا

ئىگەم ئۇنىڭ ئەقلى بىلەن ئىنسابىغا بەرىكەت ئاتاقلىسا، ناۋادا قازايى ـ قەدەر يېتىپ ئاللاھنىڭ ئامانىتىنى بەرسەمۇ خاتىرجەم كۆز يۇممەن.

ـ گەپلىرى تولىمۇ ئورۇنلۇق، ـ دېدى سالاھىدىن، ـ «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار» دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ، بۇ گەپ ناھايىتى دۇرۇس ئېيتىلغانكەن. كەچتە ھەممەيلەن تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، ئۆيىمىزدە ئالامەت قىزغىن سۆھبەتلەر بولىدۇ، تالاش ـ تارتىش مۇھاكىمىلەر يۈرگۈزۈلىدۇ. قىسسە ـ داستانلار ئوقۇلىدۇ. تېخى ئۇلار مەندىن ھېكايەت ـ چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن قەشقەر، تاشكەنت، سەمەرقەنتلەردىن كىتابلارنى سېتىۋېلىپ ئەكەلدىم. بۇ كىتابلارنى بالىلىرىم ئوقۇغاندىن تاشقىرى، قورغان كۆلبېشى ھەستىمولام مەدرىسەدىكى خەلپەتلەر ئوقۇپ تالىپلارغا ساۋاق بېرىۋاتىدۇ. سەپەرلەردە بالىلىرىمنى سېغىنىمەن، ئۇلارنى تېزرەك كۆرۈشكە تاقەتسىزلىنىمەن. ئۇلارنىڭ كىتاب ئوقۇغانسېرى گەپ ـ سۆز، قىلىقلىرى تېخىمۇ يېقىشلىق بولۇپ كېتىپ باردۇ.

باشقىلار پەرزەنت ھەقىقىدە شۇنچە قىزغىن، شۇنچە بېرىلىپ سۆھبەتلەرنى قىلىۋاتقاندا، ئابدۇقۇددۇس ئۇخلىغان بولۇپ جىمجىت يېتىۋالغان بولسىمۇ، سەپەرداشلىرىنىڭ بۇ تىمىدىكى پاراڭلىرىنىڭ بالدۇرراق ئاخىرلىشىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى تۈگىمەسلىكىنى ئېچىدە جىلە بولۇپ قاتتىق ئارامسىزلىناتتى. ئۇنىڭغا سەپەرداشلىرى ئۆزىنى كەمستۈۋاتقاندەك، مازاق قىلىۋاتقاندەك، ھاقارەت

قىلىۋاتقانىدەك، ئۇنىڭ ئەرلىك جاسارىتىدىن، ئەركەكلىك ئىقتىدارىدىن گۇمانلىنىۋاتقانىدەك تۇيغۇ بېرەتتى. دېمىسىمۇ راست ئەمەسمۇ، ئابدۇقۇددۇس بۇ يىل ئوتتۇز توققۇز ياشقا كىردى. شۇ ياشقىچە بالا يۈزى كۆرۈپ باقمىدى. ئۇ خوتۇنى تىللا خېنىمنى قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپلارغا داۋالاتتى. قەشقەر، يەركەندىكى ئوردا تېۋىپلىرىغمۇ كۆرسەتتى. خوتەنگمۇ ئۇچ قېتىم ئاپىرىپ ـ ئەكەلدى. ھىندىستانىنىڭ ھەكىملىرى ياسىغان دورىلارنى يېگۈزدى، شەربەتلەرنى ئىچكۈزدى. ھېچقايسىسى خوتۇنىنىڭ تۇغماسلىقىغا داۋا بولالمىدى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادى خوتۇنىدىن بالىلىق بولۇش ئۈچۈن سەۋەب ئىزدەشتە بولدىيۇ يەنە بىر خوتۇن ئېلىش خىيالى كاللىسىغا كىرمىدى. ئاۋۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىككىدىن، ئۈچتىن خوتۇنى بارلىقىنى دەپ يۈرۈشمەمدۇ؟! ئۇنىڭمۇ خوتۇندىن ئۈچنى ئەمەس، بەشنى، ئوننى ئالغۇچىلىكى بارغۇ بولمىسا؟! ئابدۇقۇددۇسنىڭ تۇرۇپلا خوتۇنىغا ئۆچلۈكى تۇتتى. ئۆزىگە يەنە بىر خوتۇن ئېلىش پۇرسىتى بەرمىگەن تىللاخېنىم ھەقىدە كۆڭلىدە گۇمان قوزغالدى. «جىن ـ شايتانلارىدەك ئەركىلەپ، ناياقلاپ يۈرۈپ ھېلىقى ئىستقۇ ـ سوۋۇتقۇ دېگەن نەرسىلەرنى قىلىپ يۈرگەن بولمىسۇن يەنە ئۇ خوتۇن...».

باشقىلارغا خۇشاللىق، شېرىن سۆھبەت، ئۆزىگە نۇرغۇن بايلىق، ھاجىلىق مەرتىۋىسىنى ھەدىيە قىلغان ھەج سەپىرى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا يەنە ئۆكۈنۈش، ھەسرەت، ئازاب ئاتا قىلدى. ئەگەر ئۇ بۇ قېتىم ئون توققۇز ئايلىق ھەج سەپىرىنى قىلمىغان، پامىر ئېگىزلىكىدە

تۇنىمىگەن، سەپەرداشلىرى پەرزەنتلىرى ھەققىدە سۆزلىمىگەن بولسا، ئۇ بۇندىن كېيىنمۇ خوتۇنىدىن ئۇمىد كۈتۈپ، يەنە خوتۇن ئېلىش خىيالىغا كەلمىگەن بولۇرمىدى؟!

تىللا خېنىم ئېرىنى ئات ھارۋىسى بىلەن قەشقەرگىچە ئالدىغا بېرىپ كۈتۈۋالدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن كۆرۈشكەندە، بېشىنى يەردىن ئېگىز قىلماي، ھاياجانلانغان بولسىمۇ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن تۇردى. ئەمما ئۆيگە قايتىپ، ھاردۇق سوراپ كەلگەن جامائەت تارقاپ، ئۇلار ھۇجرىسىدا يالغۇز قالغاندا، ئۆزىنى ئېرىنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى. مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى، ئاياغلىرىدىكى توپىنى ئېلىپ يۈز ـ كۆز، پېشانىلىرىگە سۈرتتى. ئېرىنىڭ كىيىم ـ كېچەك، ئۇستباشلىرىنى تەكرار ـ تەكرار پۈرىدى. ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن كۆزىيىشى قىلدى. ئۇنىڭ ھەربىكىتىدىن، كۆزياشلىرىدىن ئېرىنىڭ مۇقەددەس سەپەردىن ساق ـ سالامەت كەلگىنىدىن سۆيۈنۈشىمۇ، ئېرىگە بولغان چەكسىز سېغىنىشىمۇ ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خوتۇنىغا يەنە ئامراقلىقى تۇتتى. ئۇ پۇتلىرىنى تۇتۇپ تۇرغان تىللا خېنىمنى ئاستا ـ ئاستا ئۆزىگە تارتتى. ئايرىلغىنىغا ئۇزۇن بولغان تەشنا ئىككى تەن يەنە كۈچلۈك تەقەززالىق بىلەن بىر ـ بىرىگە چىرماشتى.

ـ سىلىنى تولىمۇ سېغىندىم، ـ دېدى بىرھازادىن كېيىن تىللا خېنىم تىز ـ تىز ئېلىۋاتقان نەپەسلىرىنى مەيلىگە قويۇۋېتىپ، تاتلىق شۇرلاپ، ـ مېنىڭ ئاللاھدىن قالسا سىلىدىن باشقا تايانچىم يوق. بىر ئۆمۈر

ئاياغلىرىدا خىزمەتلىرىنى قىلىپ ئۆتسەم، سىلىنىڭ دۇئالىرىنى ئالسام ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەن رازى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇنى باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى. سەپەر جەريانىدىكى خوتۇنىدىن ئاغرىنىشنى ئۇنتۇدى. «بۇ خوتۇندا نېمە گۇناھ» دەپ ئويلىدى ئۇ.

تىللا خېنىم تۆۋەن كوچا مەھەللە بېگىنىڭ ئەتىۋارلىق ئىككى قىزىنىڭ ئىككىنچىسى ئىدى. ئۇ ئون تۆت ياشقا كىرىپ، بويىغا يەتكەندە مەھەللىدىكى يىگىتلەرنىڭ ئەمەس پۇتۇن دىغالىلىدىكى، ھەتتا ئۇستۇنئاتۇشنىڭ دىغاللىغا يېقىن يۇرتلىرىدىكى توي قىلىش يېشىغا يەتكەن يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىگە يېقىن قىز بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ، لەۋلىرىنى تامشىتىشىغا سەۋەب بولغانىدى. تۇن تەڭگىچە ئۇيىگە كىرمەيدىغان يىگىتلەرنىڭ ئاياغ تۇشلىرى ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدا، ناخشا ئاۋازلىرى ئۇنىڭ ھوجرىسىدا ئىدى. كۆزلىرى بۇلاقتەك تىنىق، مەڭزلىرى ئالمىلىنىڭ ئالمىسىدەك سۈزۈك، لەۋلىرى چالا پىشقان قوقان گىلىسىدەك قىزىل تىللا خېنىم يىگىتلەرنىڭ كۆزىنى قوغلىشىپ ئۆيىنىڭ چۆرىسىدىن كېتەلمەيۋاتقىنىنى بىلەتتى. ئۇ يوتقانىنىڭ ئىچىگە بېشىنى چۈمكۈۋلىپ خىيالىدىن كۆزىنى قوغلىشۇاتقان يىگىتلەرنى بىردىن - بىردىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كۆزىگە لايىق تاللايتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئەڭ بالدۇر كېلىۋالىدىغىنى بىر مەھەللىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ئىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇسنى قاۋۇل، كېلىشكەن يىگىت بولغىنى ئۈچۈنلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ يۇرت بويىچە داڭلىق باي ئائىلىلەردىن بولغانلىقى ئىدى. تىللا خېنىمنى پاناھ تارتىپ كېلىدىغان

يىگىتلەرنىڭ ئىچىدە ئابدۇقۇددۇسمۇ بار ئىدى. ئابدۇقۇددۇس باشقىلار تىللا خېنىمنىڭ گېپىنى قىلىشقاندا، بولۇپمۇ ئۇنى خوتۇنلۇققا ئېلىش ئويىنى ئېغىزلىرىدىن چىقىرىشقاندا، قىزغىنىش، كۈنداشلىق ئوتىدا پۈچىلىناتتى. مەھەللىدىكى ھەممىلا يىگىت تىللا خېنىمنىڭ گېپىنى چىقىرىپ، لەۋلىرىنى تامشىتىپ، تىللىرىنى چىقىرىشاتتى. «ئادەم بالىسىمۇ ئاشۇنداق چىرايلىق بولىدىكەنا» دېيىشىپ، تامىقىنى چاكىلدىتىشاتتى. بەزىلەر ئۇنى خوتۇن قىلىپ، قۇچاقلاپ يېتىش، لەۋلىرىگە سۆيۈش توغرىسىدا گەپ ئاچقاندا، ئابدۇقۇددۇس ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ كېتەتتى. بىر كۈنى تۆۋەن كوچىلىق ئابدۇرېھىم ئىسىملىك بىر يىگىت:

ــ كاساپەت ئەجەب لەۋەن چوڭ بولدى، بىر قوشۇق سوغۇق سۇ بىلەن قوشۇپ ئوتلىۋەتكىدەك، ــ دېۋىدى، بايىدىن بېرى ئاچچىقىنى مىڭ تەستە بېسىپ ئولتۇرغان ئابدۇقۇددۇس:

ــ ئاغزىڭنى يۇم، قوڭالتاق! كىمنى دەۋاتسەن؟ ئۇنىڭ ئىگىسى بار! ــ دېگىنىچە ئۇنىڭ ئېغىزىغا بىر مۇشت سېلىپ ئىككى تال چىشىنى لىڭشىتىپ قويغاندى. بۇ تاساددىپىي يۇز بەرگەن ئىشتىن باشقىلار ھاڭ ــ تاڭ قېلىشقانىدى. ئۇلار ئابدۇرېھىمغا ئېچ ئاغرىتىپ، ئابدۇقۇددۇسقا غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن ئىن دېيىشەلمىگەنىدى. شۇ كۈندىن تارتىپ تالادا ئابدۇقۇددۇس تىللاخېنىمنى ئالىدىكەن، دەپ سۆز ــ چۆچەك تارقىلىپ كەتكەنىدى. بۇ گەپتىن تىللا خېنىمدىن بەكرەك ئۇنىڭ ئاتا ــ ئانىسى

خۇش بولۇپ كېتىشكەنىدى. تىللا خېنىمنى ئالمىز دەپ ئېغىزلىرىنى تاتلىق قىلىپ يۇرۇشكەن يىگىتلەر ئىشق ئوتىدا ئارمان بىلەن پۇچىلىنىپ، ئابدۇقۇددۇسقا ئۆچ بولۇپ كېتىشكەنىدى. ھەتتا بىرنەچچىسى بىرلىشىپ ئۇنى قاتتىق ئۇرۇپ، ناكار قىلىپ تاشلىماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇشقاندا، تاياقنى ئابدۇقۇددۇس ئەمەس، ئالدىنى توسۇشقان يىگىتلەر يەپ، «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» بولغانىدى. ئابدۇقۇددۇس ئالدىنى توسقان تۆت ـ بەش يىگىتنى ئۇرۇپ يەرگە ياتقۇزۇپ قويغانىدى. شۇ ۋەجىدىنمۇ ياكى تىللا خېنىمنىڭ چېھرى ـ لاتاپىدىنمۇ ئەيتاۋۇر ئابدۇقۇددۇس خوتۇنىنى قەۋەتلا ياخشى كۆرەتتى. ئۆزى خالىغان ئەرگە تېگىۋالغان تىللا خېنىم بولسا، ئېرىگە ئەركىلەپ، سۆۋۈنۈپ ئۇنىڭغا ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى شېرىن مۇناسىۋەتلارنى ھېس قىلدۇراتتى. ئۆزىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ئۇچۇن تولىمۇ مۇھىم ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇسقا يازنىڭ سالقىن كېچىلىرى شۇنداق تېز ئۆتۈپ كەتكەندەك تۇيۇلسا، قىشنىڭ ئۇزۇن كېچىلىرىمۇ قىسقا بىلىنەتتى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئابدۇقۇددۇس مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلىشقا باشلىدى. دادىسى بىلەن سودا ئىشلىرى ئۇچۇن سىرتلارغا چىقىپ كەتكەن چاغلاردا، ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كېلىشكە ئالدىرايتتى. بەش يىل، ھەتتا ئون يىلمۇ شۇنداق ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ تىللا خېنىم تۇغمىدى. ئابدۇقۇددۇس خۇددى ئايال كىشى ئېرى ۋە ئائىلىسى ئۇچۇن بالا تۇغۇشى كېرەكلىكىنى بىلمەيدىغاندەك بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئېچىپمۇ باقمىدى. ئۆزىنىڭ تۇغمايۋاتقانلىقى تىللا خېنىمنىڭ كۆڭلىگە

دائىم قورقۇنچنىڭ سايىسىنى تاشلاپ تۇراتتى. ئۇ ئېرىنىڭ تۇغمىدىك دەپ، سۆزىنى بېرىشىدىن ياكى ئۇستىگە خوتۇن ئېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. سۆزىنى بەرسە، پادىشاھنىڭ مەلىكىسىدەك راھەت ـ پاراغەتلىك تۇرمۇشىدىن مەھرۇم قالاتتى. ئېرى يەنە خوتۇن ئالسا، ئۇ ئېرىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ ئۆزىگە يېرىمى تېگىپ قېلىشىدىن قورقاتتى. شۇڭا ئۇ ئۆزىدىكى بارلىق زېھىن ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، ئۆزىگە ئامراق قىلىشقا، ئۇنىڭ پەرزەنت توغرىسىدا ئېغىز ئېچىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قارىتاتتى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس سەپەردىن كېلىشىگە ئەڭ چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، ياسىنىپ ـ تارىنىپ، ئۆزىگە ئەتىر ـ ئەنبەرلەرنى چېچىپ تۇراتتى. تىللا خېنىم بۇ ئۆيگە ياتلىق بولۇپ كەلگەندىن بۇيان تېخىمۇ ئۇزلىشىپ كەتكەندى. بىلەك، بارماق، بويۇنلىرىدىكى ئالتۇن زىبۇ ـ زىننەتلەر، خوتەننىڭ ئەتلىسىدە قەشقەرنىڭ ئۇستىلىرى تىككەن ئېسىل كىيىم ـ كېچەكلەر، ئۇستىبېشىدىن گۈپۈلدەپ تاراپ تۇرغان ھەرەمنىڭ ئەتىرسى، ھىندىستاننىڭ ئەنبىرى بىلەن ئابدۇقۇددۇسنىڭ ئەقلىنى لال قىلىپ، كۆڭۈل تۇلپارىنىڭ يۈگىنىنى قولىدا تۇتۇپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس ئۇچۇن ئايال دېگەن تىللا خېنىملا ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل ئالمىدە بىرەر ئايالنىڭ سايىسى پەيدا بولدى، دېسە، ئۇ تىللا خېنىمنىڭ سايىسى ئىدى. ئابدۇقۇددۇسقا دادىسى نەۋرىسى بولۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى بىرقانچە قېتىم پۇرىتىپ ئېيتقانىدا، ئابدۇقۇددۇس دادىسىنىڭ گېپىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى چۈشەنمىگەنىدى. شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ ئارزۇسى بىلەن

خوتۇننى يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، نۇرغۇن تېۋىپلارغا كۆرسىتىپ، كۆزى كۆرگەن، قۇلىقى ئاڭلىغاننى قىلىپ باقتى. مانا دادىسىمۇ ئامراق ئوغلىدىن بىرەر نەۋرىسىنىمۇ كۆرەلمەي كۆزى ئارقىسىدا كۆز يۇمدى. ئابدۇقۇددۇس بولغان ئادەم مۇشۇ كۈنلەرگىچە پەرزەنتلىك بولالمىدى. ئۇنىڭ ھەجنى بىللە قىلغان سەپەرداشلىرى، بارمەسلىھەت سودا ـ تىجارەت قىلىدىغان چۆپقەتلىرى ئۇنى ئىزاغا قويدى. ئەگەر ئابدۇقۇددۇس خوتۇن ئالمەن دېسە، ئالالماي قالاتتىمۇ؟ خوتۇنى ئىچىدە ئازراق ئازابلانغان بىلەن تېشىدا غېڭ ـ پېڭ قىلالايتتىمۇ؟ شۇنداق ئىكەن خوتۇندا نېمە گۇناھ بولسۇن؟! ھەممە گۇناھ ئۆزىدە. دادىسىغا ئۆزىدىن بولغان نەۋرىسىنى كۆرۈش پۇرسىتىنى بەرمىگەنمۇ ئۆزى. قىرىق بىر ياشقا يېقىنلاپ قالغۇچە بالىلىق بولالماي باشقىلارنىڭ ئالدىدا يۈزى قىزارغانمۇ ئۆزى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادىنى پەرزەنت كۆرۈش ئىستىكى ئىسكەنجىگە ئېلىۋالدى. بۇ ئەقىلگە تولمۇ كېچىكىپ كەلگىنىدىن قاتتىق ئازابلاندى. خوتۇنىنىڭ ناز بىلەن ئەركىلەشلىرىنىڭ، توختىماي يېقىنچىلىق قىلىشلىرىنىڭ ئەمدى خۇش ياقماس بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغاندەك بولدى. «بولمىدى، پات ئارىدا خوتۇنىڭ ئۇستىگە خوتۇن ئېلىپ، بالىلىق بولماي بولمىدى...»

ئالتىنچى باب

ئوۋغا چىققان كۈنى

كېچىچە قېلىن قار ياغدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تۈن تەڭدىن خېلى ئۆتكىچىمۇ ئۇخلىمىدى. ئۇ ئۇخلىيالمىغانىدى. ئۇ يەنە بىر خوتۇن ئېلىش نىيىتىگە كەلگەن بولسىمۇ، بۇ گەپنى تىللا خېنىمغا نەچچە كۈندىن بېرى زادىلا دېيەلمەيۋاتاتتى. باش توخۇ چىللاشقا ئاز قالغاندا، قارنى كېچىپ ئىشكەستىگە چىقىپ كىرىپ، ئۆزىمۇ بىلمەي ئۈيقۇغا كەتتى. ئۇ چۈش كۆردى. پۈتكۈل كائىنات ئاپپاق قارغا چۈمكەلگەن. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئات بىلەن چاقماق دەرياسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقۇدەك. دەريا ساھىلىنىڭ قارشى تەرىپىدىن ئاق ئات مىنگەن بۇرۇتلىرى خەت تارتقان بىر يىگىت ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا يېنىدا يانمۇيان ئاتلىق تۇرغان دادىسى: «ئۇ سېنىڭ ئوغلۇڭ، تېزرەك بېرىپ باغرىڭغا بېسىۋال!» دېگۈدەك. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئوغلى تەرەپكە يۈگۈرگۈدەك. ئاق ئاتلىق يىگىتمۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ «دادا» دەپ توۋلىغىنىچە ئۆزىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقۇدەك. ئاتا ـ بالا غۇلاچلىرىنى كەڭ ئېچىپ، ئەمدىلا قۇچاقلىشايلى دەپ تۇرغاندا، دەريانىڭ مۇزى غاراسلاپ يېرىلىپ، سەل چىقىپ كېتىۋاتقۇدەك. بالا سۇغا چۈشۈپ كەتكۈدەك. ئابدۇقۇددۇس

هاجىم بالىنىڭ قولىدىن ھەدەپ كۈچەپ تارتىۋاتقۇدەك... ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. بەدىنى مۇزدەك تەرلەپ كەتكەنىدى. قۇچىقىدا تىللا خېنىم كىچىك بالىدەك غەمسىز، تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئىچى ئاچچىق بولۇپ كەتتى. ئۇ ئورنىدىن ئاستا تۇردى. تىللا خېنىمنى ئويغىنىپ، كىيىندى ۋە ئېرىنىڭ تاھارىتىگە سۇ تەييارلىدى. بامدات نامىزىغا مېڭىۋاتقان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىغا:

ــ ئەتىگەنده ناشتىلىقنى بالدۇرراق تەييار قىلىڭلار، ناشتىدىن كېيىن ئوۋغا چىقىمەن، ــ دېدى.

ــ سەپەردىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەنلىرىگە ئۇزۇن بولمىدى، ئوۋغا چىقىمەن، دېگەنلىرى نېمىسى؟ ــ تەئەججۈپ بىلەن سورىدى تىللا خېنىم، ــ يىراق ـ يېقىندىكى ئورۇق ـ توغقانلار، دوست ـ بۇرادەرلەر ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى كېلىپ قالارمىكىن.

ــ بۈگۈن ئوۋ قىلغۇملا كېلىپ تۇرىدۇ. كوجنا[1] غا بىر چىقىپ كىرەي.

ــ كوجنىغا كېيىنرەك چىقسىلا بولارمىكىن، ھازىرچە ئۆيده بولغانلىرى ياخشى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىغا بۇرىلىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قارىدى. ئەزەلدىن ئېرىنىڭ ئۆزىگە بۇنداق ئاچچىق ۋە زەردە بىلەن تىكىلىپ قارىغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان تىللا خېنىمنىڭ تېنى شۇركىنىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ــ بولىدۇ غوجام، ئىختىيارلىرى، ــ دېيىلىدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن ئارانلا.

[1] كوجنا ــ ئۇستۇنئاتۇشنىڭ يولچىلا كەنتىگە تەۋە يەر نامى. كۆجۈم يەر دېگەن مەنىده.

ھەممە يەرنى ئاپپاق قار قاپلىغان. ئات تىزىغچە كېلىدىغان قارنى كېچىپ ئىلگىرىلەيتتى. ئۇستۇنئاتۇشنىڭ ئەتراپىدىكى دارا تاغ، مازار تاغدىن تارتىپ بەيساق تەرەپتىكى تاغلار، چاقماق دەرياسىنى باغرىدا بەزلەپ سوزۇلۇپ ياتقان ئاق تاغقىچە ھەممە يەر ئاپپاق. ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان بۇ يۇرت ئۇستىگە ئاق يېپىنچا يېپىنىپ جىمجىت ياتاتتى. يىراقتىن نەزەر تاشلىغاندا توپ - توپ دەرەخزارلىقلار، ئېگىز - پەس يارلىقلار ئارقىلىق پاسىل - چېگرالىرى ئايرىلىپ تۇرغان كۆجۈم مەھەللىلەر كۆزگە تاشلىنىدۇ. يالىڭاچ دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆيلەرنىڭ مورىلىرىدىن يۇلغۇن، ئۆرۈك، جىگدە، تېرەك، سۆگەت ئوتۇنلىرىدىن ھەم سۆزگەن، چاكاندىلاردىن چىقىقان، قاردىن كېيىنكى پاكىزە، سۈزۈك ھاۋاغا توختىماي ئۆرلەۋاتقان كۆكۈچ ئىسلاردىن بۇ يۇرتتا جىمجىتچىلىق ئىچىدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ھاياتلىق نىشانىنى كۆرۈۋېلىش تامامەن مۇمكىن. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كوجىنىغا بالدۇرلا يېتىپ كەلدى. ئۇ بەرساجان قەدىمىي قۇرۇل خارابىسىنىڭ ئىزلىرى بار تۆپىلىكتە توختىدى. قاچانلاردىدۇر سەلتەنەت يۈرگۈزۈلگەن، قوغدىغۇچى لەشكەرلەر قىلىچ بىسلىرىنى قۇياش نۇرىدا يالتىرىتىپ، جان تىكىپ قوغدىغان بۇ ھەيۋەتلىك شەھەر سېپىلىنىڭ كېچىككىنە بىر بۇلۇڭى شۇ قەدەر سۈرلۈك ھەم غېرىب ھالەتتە كۆزگە تاشلىناتتى. سېپىل خارابىسىنىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى بەش - ئالتە غۇلاچ چۈكتۈرلۈقتىكى ھاڭ ۋە ھاڭدىن باشلانغان باش تەرىپى تار، ئاياغ تەرىپى بارا - بارا كېڭىيىپ، تىترىگە، قۇمال تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرى ۋە

ئىشتارچىنىڭ باش قىسمىلىرىغىچە تەكشى سوزۇلغان جىلغا ۋە كەڭلىك بۇيەرنىڭ ئېغىر كەلكۈن ئاپىتىدە ئۆرۈلۈپ ۋەيران بولغانلىقىدىن ۋە خارابلاشقانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ خىيال بوشلۇقىدا ئات ئۇستىدە شەمشىرىنى ئوينىتىۋاتقان، دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيگەن ئوقيا ۋە ساداق ئاسقان، قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى كۆتۈرۈپ يەرنى گۈرسۈلدىتىپ دەسسەپ، جەڭ ماھارىتىنى ئۆگىنىۋاتقان سەركەردە سەرۋازلار ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدەك مەنزىرە پەيدا بولدى. ئۇنى سۈر باسقاندەك بولۇپ، دەرھال ئېسىنى يىغدى. قاچانلاردىدۇر كەلكۈن تۈزلىۋەتكەن بۇ يەرگە تەبىئەت يەنە ھاياتلىق ئاتا قىلغانىدى. قارنى دۇمچەك ـ دۇمچەك كۆرسىتىپ يالىڭاچ تۇرغان قۇرۇق چاكاندا، شۇاقلار، قارغا باشلىرىنى ئەگمەي مەغرۇر تۇرغان يۇلغۇنلار توپىنىڭ ئارىلىرىدا ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تاغ تېكىسلىرى، كىيىك، جەرەن، ياۋا توشقانلار، يارلىقلاردا ئولجا ياكى تاپ ماراۋاتقان ھېيلىگەر تۈلكىلەر ئۇچراپ قالاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەزەلدىن ئوۋغا خۇمار ئادەم ئىدى. بۇگۈن ئۇ يالغۇز چىققىنى بىلەن، ئادەتتە بۇرادەرلىرىدىن ياكى ئۆي خىزمەتچىلىرىدىن بىرقانچىنى بىرگە ئېلىۋالاتتى. يىراقلاردىن قىش كۈنلىرى مېھمانلىرى كېلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇلارنى مېھمانداركىلىنىڭ بىر تۇرى سۈپىتىدە بىللە ئوۋ قىلىشقا تەكلىپ قىلاتتى.

«شىپىر ـ شىپىر» قىلغان بىر ئاۋاز بىلەن تەڭلا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خىيالى ئۈزۈلدى. ئۇ پۇتنىڭ ئاستىدىكىلا يارغا قارىۋىدى، بىر تۈلكە تاش ـ داڭگالىلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇنىڭ تۇرۇپلا

تۇلكە ئوۋلىغۇسى كەلدى. شۇ تاپتا تۇلكىگە ئۆچلۈكى قوزغالماقتا ئىدى. تۇلكىنىڭ جۇغى كىچىك بولغىنى بىلەن، ئۇمۇ يىرتقۇچ ھايۋان ئىدى. تۇلكە بۆرىلەرگە ئوخشاش ھۇجۇم قىلىپ، ئولجىغا ئېرىشمەستىن، ھىيلە ـ نەيرەڭ ئىشلىتەتتى. ئۇ ئۆزىدىن كۈچلۈكلەرنى ئالدىيالايتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. نەچچە ۋاقىتلاردىن بېرى بىرسى ئۆزىنى تۇلكىگە ئوخشاش ئالداپ كەلگەندەك ھېس قىلدى. ئاچچىق بىر ئازاب ئۇنىڭ جېنىنى ئارامسىزلاندۇردى. ئۇ ئېگەرنىڭ قۇشىپشىدىكى ئوقيانى ئالدى. ئوقنى كىرىچكە دەسستىپ، تۇلكىنى نىشانغا ئالدى. ئۇنىڭدا ئوقنى تۇلكىنىڭ مېڭىسىگە تەگكۈزۈۋالسا ئاچچىقى بېسىلىدىغاندەك، ھاردۇقى چىقىدىغاندەك تۇيغۇ بار ئىدى. قېرىشقاندەك ھېلىقى تۇلكە بىر كۆرۈنۈپ قويغان پېتى غايىب بولدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇيان ـ بۇيانغا بويۇنداپ قارىدى. تۇلكىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئۇ خارابلىكنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، پەس تەرەپكە چۈشتى. ئۇ ئۆزىنى خېلى ئۇستا ئىزچىلاردىن سانايتتى. ئەمما تۇلكە راستتىنلا ھىيلىگەر بولۇپ، قارنى دەسسىمەي يارنىڭ قۇرۇق يەرلىرى بىلەن مېڭىپ يوقالغانىدى. ئۇ قاتتىق جىلە بولدى. تۇلكە قەيەرگە يوشۇرۇنۇۋېلىشى مۇمكىن؟ دېگەن ئوي بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قارىدى. سەل نېرىدىكى بىر توپ يۇلغۇننىڭ يېنىدا بىر جەرەن بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قۇلاقلىرىنى تىكلەپ، بىر شەپىنى سەزگەندەك، ئۇيان ـ بۇيانغا جىددىي قاراپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدى تۇلكىنى شۇنچە تېز ھەم پۇتۇنلەي ئېسىدىن چىقاردى.

دىقىقىتى جەرەنگە مەركەزلەشتى. ئۇ جەرەننى ئۇركىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، ھەم سەۋرىچانلىق، ھەم ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئالدىرىماي بېشىنى پەس قىلىپ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك مېڭىپ، يەنە بىر توپ يۇلغۇنىڭ ئارقىسىغا زوڭزايدى. ئارقىدىن ئوڭ پۇتىنى كەينىگە قارغا پاتۇرۇپ سوزۇپ، جەرەننى نىشانغا ئالدى. تۈلكە ئاسانلا قۇتۇلغان بىلەن، جەرەننىڭ تەلىيى كاجلىق قىلىۋاتاتتى. پەيمانى تولغان، ھاياتتىكى يەيدىغان رىزقى تۈگىگەن بەختسىز جەرەن بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئالدىغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئوقنى ئادەتتە ئوتتۇز ـ قىرىق چامدام يەردىكى قوناق شېخىنىڭ كۆتىچىكىگە دەل تەگكۈزەلەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئوۋنىڭ تولۇق ئولجىغا ئايلىنىشى ئۈچۈن سەۋرچانلىق بىلەن ساقلىماقتا ئىدى. لېكىن جەرەن بىرەر ناتونۇش ھىدنى سەزگەندەك، ئورنىدا چىپچىدە توختاپ يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىككى تەرەپكە قارىدى. بەلكىم ئۇ كەينىگە قايتماقچى بولغان بولسا كېرەك، ئاستا ئارقىغا بۇرلدى. دەل شۇچاغدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كىرىچنى قويۇۋەتتى. شۇ ھامان جەرەن غەلىتە بىر ئاۋازدا مەرقىرەپ قالايمىقان تۆت ـ بەشنى سەكرەپ قار ئۈستىگە يېقىلدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم جەرەننىڭ يېنىغا كېلىگەندە، جەرەن يەردە پۇتلىرىنى سىلكىپ، جان تالىشىۋاتاتتى. ئوق ئۇنىڭ قۇلقىنىڭ كەينىنى تېشىپ ئۆتۈپ مېڭىسىگە كىرىپ توختىغانىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يېنىدىن سۆڭەك ساپلىق ئۆتكۈر پىچىقىنى ئېلىپ، «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، ئاللاھۇئەكبەر»

دەپ، جەرەنىڭ بوينىغا سۇردى. جەرەن بىرنەچچىنى خارقىراپ، پۇتلىرىنى تېپىپ قارلارنى توزۇتۇپ جىمىپ قالدى.

ــ بۇگۈن ئوخشىتىپ نارىن قىلىڭلا، ــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىغا ئېگەرگە غانجۇغلاپ تېڭىلغان جەرەننىڭ گۆشىنى بوشىتۇۋېتىپ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم چارچىغاندى. ئۇ ئۆيگە كىرىپلا كالۇ ئوچاقنىڭ يېنىغا راسلانغان كۆرپىنىڭ ئۈستىگە قىيسايدى. ئادەتتە ئۇ بۇنداق چاغلاردا ئوچاقنىڭ سۇپىدىكى موريسىغا چاپلاپ قويۇلغان ياستۇققا بېشىنى قويۇپ، قېرى مۇشۇكتەك بىردەمدىلا ئۇيقۇغا كېتەتتى. لېكىن بۇگۈن ئۆزىنى قانچە زورلىسىمۇ، ئۇيقۇسى كەلمەيۋاتاتتى. ئەكسىچە كۆز ئالدىدا ھەج سەپىرىدىكى چۆپقەتلىرى، ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ گەپلىرىنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ سەت كۈلۈشلىرى؛ قۇلاق تۇۋىدە يەنە شۇلارنىڭ پەرزەنت ھەققىدىكى دارتىما گەپلىرى، دادىسىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ئارقىلىق نەۋرە كۆرەلمىگىنىگە ئەپسۇسلىنىپ، پۇرتىپ ئېيتقانلىرى؛ ئەس ــ يادىدا مۇشۇ ياشقىچە پەرزەنت كۆرۈش خىيالىنى قىلمىغانلىقىدەك ئەخمەقلىقى ئەگىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆينى غۇۋا يورۇتۇپ تۇرغان، ئىچىگە ئاق رەخت چاپلانغان پەنجىرىگە قاراپ، خىيالچان ياتاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەتىگەندىن باشلاپ بىر قىسما بولۇپ قالغىنىدىن غەلىتىلىك ھېس قىلغان تىللا خېنىم ئېرىگە ئاندا ــ مۇندا يەر تېگىدىن قاراپ قويۇپ پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ، كەچلىك نارىننى تەييار قىلىش بىلەن بەند ئىدى. ئۇنىڭ قولى ئىشتا بولغىنى بىلەن،

زېهنى ئېرىده ئىدى. «بۇ ئادەم ھەجدىن باشقىچىلا بولۇپ كەپتۇ ـ يا، تۇرقىدىن تولىمۇ خاپىغان كۆرۈنىدۇ. كۆڭلۈم بىرەر شۇملۇقنىڭ شەپىسىنى تۇيۇپ تۇرىدۇ. يېقىنىنكىياقى قاپىقىم تارتىپلا تۇراتتى، دېگەندەك بۇ ئادەم كېلىپلا ئۆينى سۇر بېسىپ كەتتى. خاپىلىقتىن ساقلىغىن، ئىلاھىم». تىللا خېنىم ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا خوتۇن بولۇۋاتقىنىغا يىگىرمە ئۇچ يىل بولغان بولسىمۇ، ئېرىنى مۇشۇنداق ھالەتتە كۆرۈپ باقمىغان ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يەنە بىر خىل ئېغىر سۇكۇنات ئىچىدە بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە خىيال سۈرۈۋاتاتتى. ئۇنىڭ بالىلىق بولۇش ئىشتىياقىنى شۇ تاپتا ھېچقانداق كۈچ توسۇپ قالالمىسىمۇ، ئۇ خوتۇنىغا بۇ خىيالىنى ـ بولۇپمۇ يەنە بىر خوتۇن ئېلىش ئويىنى قانداق دېيىش ئۈستىدە قاتتىق باش قاتۇرۇۋاتاتتى. قانداقلا بولمىسۇن يىگىرمە ئۇچ يىللىق قەدىناس ئايال ـ دە. ئۇ ئېرىنىڭ بۇ ئويىنى قوبۇل قىلالىشى كېرەك. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇگۈنلا ئۆز كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى خوتۇنىغا مەسلىھەت يۈزسىدىن دەپ قويۇش قارارىغا كەلدى.

بۇگۈنكى جەرەن گۈشىدە قىلىنغان كەچلىك تاماق، سوغۇق بىر كەيپىيات ئىچىدە جىمجىت يېيىلدى. تىللا خېنىم خۇپتەن نامىزىنى ئادەتتىكىدىن ئۇزۇن ئوقۇدى. كۆڭلى بىر ئىشتىن ئۈيگەندەك بولۇپ، ئۆزى ئۈچۈن، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۈچۈن ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن دۇئا قىلدى. ئېرىنىڭ كۆڭلىگە يۇمشاقلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئارىسىغا ئىسسىقچىلىق تىلىدى. ھەر ۋاقىلىق نامىزىدىكىدەك ئاللاھدىن كۆز يېشى قىلىپ پەرزەنت ئاتا قىلىشنى تىلەشنى ئۇنتۇپ قالمىدى. بەلكى بۇ تىلىكىنى

باشقا چاغلاردىكىدىنمۇ ئۇزۇن تىلىدى. ئۇ جاينامازنى يىغىشتۇرۇپ كاڭ ئوچاقنىڭ موريسىغا يېقىن سېلىنغان يوتقانغا ــ ئېرىنىڭ يېنىغا كىرىپ ياتماقچى بولۇۋىدى، ئېگىز قويۇلغان ياستۇقتا يۆلىنىپ، تېخى يېتىپ بولمىغان ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئېغىز ئاچتى.

ــ خوتۇن، ــ دېدى ئۇ تىللا خېنىمغا يا قارىغانغا، يا قارىمىغانغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل غەلىتە هالەتتە، ــ سىلىگە دەيدىغان بىر گەپ بار ئىدى.

تىللا خېنىم ئېرىگە شامنىڭ غۇۋا يورۇقىدا تىكىلدى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئادەتتە خوتۇنىغا بىرەر قۇتلۇق خەۋەرنى، تەييارلاپ قويغان سۆزغاتلىرىنىڭ گېپىنى مۇشۇنداق چاغلاردا دەيتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىر خۇشاللىقنىڭ سايىسى چۆرگۈلەپ ئۆتۈپ كەتتى. «ھەرەمدىن ماڭا ئاتاپ ياخشىراق بىرنەرسە ئەكەلگەن بولسا، شۇنىڭ گېپىنى قىلارمۇ ياكى باشقا بىر خۇش قىلغۇدەك ئىش بارمىدۇ؟». تىللا خېنىم ئېرىنىڭ ئاۋازىنىڭ سوغۇق ھەم تىترەپ چىقىۋاتقانلىقىدىن باشقىچە تۈيغۇغا كەلدى. «بۈگۈنكى كەيپىياتىدىن، چىرايىدىكى سۈردىن قارىغاندا بۇ ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن ياخشى گەپلەر چىققۇدەك ئەمەس». نېمىلا دېمىسۇن ئاڭلاش كېرەك ــ دە.

ــ خوش غوجام، قۇلىقىم سىلىدە.

ئابدۇقۇددۇس هاجىم گېپىنى كالتە يۆتەل بىلەن بوش قىرىۋېتىپ:

ــ ئويلاپ باقسام، بالا چاغلىرىمدىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە دادامغا ئەگىشىپ، يۇرتمۇ يۇرت، شەھەرمۇ شەھەر سودا ــ تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ

يۇرۇپتىمەن. بۇ تەرىپى خوتەندىن ئۇ تەرىپى ئىستانبول، باغداتلارغىچە نۇرغۇن شەھەرلەرگە بېرىپ تىجارەت قىلىپتىمەن، ساناقسىز كىشىلەر بىلەن تونۇشۇپ، بۇرادەرچىلىك ئورنىتىپتىمەن. ئاللاتائالا يول بېرىپ مەككە مۇكەررەمگىمۇ ئايىغىم تېگىپ، ھەج - تاۋاپ قىلىپ كەپتىمەن. دادامنىڭ دۇرۇس نىيەتتە يول باشلىشى بىلەن، نۇرغۇن يەر - زېمىن، مال - چارۋا، پۇل - پېچەككە ئىگە بولۇپ قاپتۇق. مانا بۇ بىز ئولتۇرغان ھەشەمەتلىك قورۇ - جاينى بىنا قىلدۇرۇپتۇق. ئىشلىرىم دەملەردىن - دەملەرگە يۇرۇشۇپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ھالا بۇگۈنگىچە ئىگەم بىرەر پەرزەنتكە ئاتا بولۇشنى نېسىپ ئەتمەپتۇ، ــ ئۇ بىرئاز توختىۋېلىپ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلدى، ــ ئىككىمىزگە ھەممە تەل بولسىمۇ، لېكىن پەرزەنتىمىز يوق. قېرىغان چاغلىرىمىزدا ھالىمىزدىن خەۋەر ئالىدىغان غەمگۇزارىمىز، تىجارىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئىزىمىزنى ئۆچۈرمەيدىغان ۋارىسىمىز، دۇنيارىمىزغا ئىگە بولىدىغان مىراسخورىمىز يوق، ــ دېدى.

تىللا خېنىمنىڭ چىرايى ئۆڭدى، يۈزى قىزاردى. ئارقىدىن بىراۋ يۈزىدىن تۆشۈك ئېچىپ، قېنىنى شورۇۋالغانەك تاتاردى. تاپىنىدىن كىرگەن بىر تىتىرەك مېڭىسىگە چىقىپ، ۋۇجۇدىنى چالغىتتى. ئېرى ئۆزىنى «تۇغماس» دەۋاتقانەك، خىجالەت، ئىزا، ئاھانەت ھېس قىلدى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ يوغان ئىككى قولى ئۇنىڭ كارنىيىنى سىقىش ئۈچۈن ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانەك بىلىنىپ كەتتى. ئادەتتە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىغا پەرزەنت توغرىسىدا

ئاندا ـ مۇندا ئېغىز ئېچىپمۇ تۇراتتى. لېكىن ئۇ چاغلاردا بۇگۈنكىدەك قەتئىي، سۈرلۈك، تەمكىن بولۇپ باقمىغاندى. ھەرقانداق ئارزۇسىنى تىللا خېنىمنىڭ قوللىرىنى ئالقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ تۇرۇپ، باغرىغا بېسىپ لېۋىگە، مەڭزىگە، پېشانىسىگە سۆيۈپ، قورسىقىنى سىلاپ تۇرۇپ ئېيتاتتى. بۇنداق چاغلاردا تىللا خېنىم ئېرىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ تۇرۇپ، نازلىناتتى، ئەركىلەيتتى. «ئاللاھ بىزگىمۇ بالا بېرىدۇ، ھەركىمگە پەرزەنت ئاتا قىلغان، تاش ـ تۇپراققا جان بەرگەن ئىگەم قىلغان دۇئالىرىمىز، سەۋەبلىرىمىز، ئەقىدە ـ ئىخلاسىمىز ئۈچۈن بولسىمۇ پەرزەنت كۆرۈشمىزنى نېسىپ قىلىدۇ. يېقىنىدىن بۇيان تولا تۆمۈر ئەسۋاب، توشقان، تاۋاق، يېڭى ئاي كۆرۈپ چۈشەپ چىقىدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇزۇنغا بارماي ئېغىر ئاياغ بولىدىغاندەكلا تۇيۇلىدۇ.» دەپ جاۋاب بېرىپ، ئېرىنى بەزلەيتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ خۇددى خوتۇنى ئەتە ـ ئۆگۈنلا قورساق كۆتۈرۈپ، ئۆزىگە بالا تۇغۇپ بېرىدىغاندەك، ئۇنى ئايايتتى. ئارتۇق گەپ بىلەن دىلىغا ئازار بېرىپ قويماسلىققا تىرىشاتتى. مانا ئەمدى تىللا خېنىم ئېرىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ، ھېچقاچانقىغا ئوخشىمايدىغان ئاھاڭ ۋە تەلەپپۇزدا قىلىۋاتقان، سىلىق بولسىمۇ ئاز ـ تولا زەردە ئارىلاشقان گەپلىرىدىن ھودۇقتى. بولۇپمۇ ئېرىنىڭ ئۆزىدىكى بۇ خىجالەتچىلىكنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، قىلچە ئىچ ئاغرىتماي گېپىنى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل دەۋاتقانلىقى ئۇنى قاتتىق ئەندىكتۈردى.

ـــ سىلى ھەرەمدىن ئەكەلگەن مەلھەمنى تۇنۇگۈندىن

تارتىپ يېيىشكە باشلىدىم، ــ تىللا خېنىم ئېرىگە يەنە جاھىللارچە باھانە كۆرسەتمەكتە ئىدى، ــ خۇدايىم بۇيرۇسا مۇشۇ مەلھەمنىڭ پايدىسى بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ــ سىلى مەلھەم يەۋاتمەن دەپ يۇرۇپ، ئۆزۈڭلارنى ئاۋارە قىلىپ، مەن خوتۇنۇم مەلھەم يەۋاتىدۇ دەپ، ئۆزۈمنى ئالداپ، ئاللاھنىڭ بەرگۈسى كەلمىگەنگە، بىزنىڭ سەۋەبلىرىمىز كار قىلماي، «خۇدا ئۇرغانىنى خۇدابەردىكام قوشلاپ ئۇرۇپتۇ» دېگەندەك، ئاخىرىدا، يېشىمىز كېتىپ، پەرزەنت غېمىنى يېگۈدەكمۇ ھالىمىز قالمىغاندا، ئاچچىق يۇتۇپ قالساق، «كېيىنكى پۇشايمان ئۆزۈڭگە دۇشمەن» دېگەندەك بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم نېمە دېمەكچى بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىۋاتاتتى، تىللا خېنىم ئېرىنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەندەك، گېپىنى يورغىلىتىۋاتاتتى.

ــ دادام رەھمىتى ھايات چېغىدا، ــ تىللا خېنىم قېيىنئاتىسىنى دەۋاتاتتى، ــ خالتا كوچىدىكى پاپا[1] مىنىڭ بالىسىنى بېقىۋېلىش تەكلىپىنى ئۆزلىرىگە بەرسەم، ئاڭلىمىغانغا سالدىلا، ھېلىمۇ ئۇ بالا ھازىر بەش ياشلارغا كىرىپ قالدى. بالا قىلىپ بېقىۋالساق، بالا بالىنى چىللاپ، ئۇنىڭ ئايىغى يارىشىپ، بىرنەچچە بالىلىق بولۇپ كېتەرمىدۇق، تېخى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ جەھلى قاتتى. ئۇ ئايالىنىڭ ھەدەپ گەپنى ئەپقېچىپ، ئۇستاتلىق قىلىشىدىن جاق تويغانىدى.

ــ بالا بېقىۋېلىشقا توغرا كەلسە، قورغان

① پاپا ــ يەرلىك شىۋە. ئاچا دېگەن مەنىدە.

كۆلبېشىدىكى ھەممە بالىنى بېقىۋالغۇچىلىكىم بارلىقىنى بىلىسىلەر، ــ ئۇنىڭ گەپلىرى دانە ــ دانە، ئاۋازى چوڭ ــ چوڭ چىقىۋاتاتتى، ــ مېنىڭ خىيالىم بالا بېقىۋېلىشتا ئەمەس، بەلكى ئۆز پۇشتۇمدىن تامغان بالىغا دادا بولۇشتا! مېنىڭ ئۆز بالامنىڭ بولۇشنى، ئۆز بالامنىڭ مېنى «دادا» دېيىشىنى قانچىلىك ئارزۇ قىلىدىغانلىقىمنى بىلەمسىلە؟! ھېلىمۇ سىلىنى بۇگۈن تۇغۇپ قالا، ئەتە تۇغۇپ قالا دەپ يىگىرمە ئۇچ يىلدىن ئارتۇق ساقلىدىم. ئەمدى بەس، يېتەر...

تىللا خېنىمنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئېرىگە قاراشقىمۇ پېتىنالمىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھەج قىلىپ كەلسە، ئېغىر ــ بېسىق، بىر ئىشلارغا ئاسان چېچىلمايدىغان، تەمكىن ئادەم بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. ئەكسىچە، بۇ ئادەم ھەجدىن خاپىغان، تېرىككەك ئادەمگە ئايلىنىپ قايتىپ كەلگەنىدى. تىللا خېنىمنىڭ كاللىسى قېتىپ قالغانىدى، ئېرىنى قايىل قىلىدىغان بىرەر ئەقىل تاپالمايۋاتاتتى. ئۇ بارلىق كۈچىنى تىلىغا يىغىپ، تىترەڭگۈ ئاۋازدا:

ــ ئەمىسە سىلىنىڭ بىرەر ياخشى ئامالىرى بارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بوش يۆتىلىپ گېپىنى قىرىپ قويۇپ، يېقىندىن بۇيان كۆڭلىگە پۈككەن خىيالىنى ئاشكارىلىدى:

ــ بولسا بىرەر ئايالغا ئۆيلىنىپ، ئۇنىڭدىن بالىلىق بولۇش ئويۇم بار.

ئۆي ئىچىنى گۆردەك جىمجىتلىق باستى. تىللا خېنىمنىڭ كۆز ئالدىنى قاپقارا بىرنەرسە توسۇۋالغاندەك، ئۇ ھېچنېمىنى كۆرەلمەيۋاتاتتى. ئەمما ئىچكى تۇيغۇسى

ئېنىق ئىدى. ئۇ يۈرىكىنى كۈنداشلىق، ھەسەت ئوتلىرى لاۋۇلداپ كۆيدۈرۈۋاتقاندەك قاتتىق ئازابلاندى. ئېرىنى بۇ خىيالىدىن ياندۇرغۇدەك تۇزۇك باھانىگە جۈرئىتى بولمىسىمۇ، ئىچىنى پۈشايمان، مۇدھىش ئاچچىق ئۆرتەۋاتاتتى. «خەپ، خەپ... بۇ ئادەم سىرتلاردا يىللاپ ـ يىللاپ تۈرغان چاغلاردا بىرەر تۇغقىنىمنىڭ بالىسىنى، ياق، كىمنىڭلا بولسا بىرەرسىنىڭ بالىسىنى ‹ئۆزۈم تۇغدۇم› دەپ بېقىۋالغان بولسامچۇ!... ئەمدىمۇ كېچىكمەيمەن ‹ھەرەمدىن ئەكەلگەن مەلھەملىرى پايدا قىلدى› دېمەمدىم؟! ئەتىيازغىچە تاقەت قىلاي، بىر ئامال قىلىپ ئېغىز ئېچىۋاتقان توي ئىشىنى كېچىكتۈرەي... ئەتىيازدا ئىشكىتىن چىقىشىغلا بالىنىڭ كويىغا چۈشەي...»

تىللا خېنىمنىڭ خىيالىنىڭ ئاخىرى ئۇزۇلمەستىن ئاربىدىكى سۈكۈتنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇزدى:

ــ قىشچە تەييارلىق قىلىڭلار، ئەتىيازدا ئالدى بىلەن توي ئىشىنى پۈتكۈزۈۋېتىپ، ئاندىن باشقا ئىشلارنى قىلىلى.

ــ ئۇنداق قىلساق، بەكلا ئالدىراپ قالارمىز؟ ــ دېدى تىللا خېنىم سەۋەب كۆرسىتىشكە ئورۇنۇپ، ــ ھېچ بولمىغاندا كۈزگە قىلساق...

ــ ئىتى ـ مېتى دەپ تىلىڭلىنى چاينىماڭلا! قوشۇلمىساڭلا ۋە ياكى باشقا ئويدا بولساڭلا، سۆزۈڭلىنى ئېلىڭلا!...

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خوتۇنىنىڭ دەيدىغانلىرى تۈگىمەستىنلا كۆچلۈك تەلەپپۇز بىلەن ئېيتقان ئاخىرقى گېپى تىللا خېنىمغا يەنە بۆلەكچە سەۋەب كۆرسىتىشكە ئورۇن قالدۇرمىغانىدى.

يەتتىنچى باب

«هاجىم» كىچىك خوتۇن ئالىدىكەن

تىللا خېنىم قايسى كۈنى ئابدۇقۇددۇس هاجىمنى «خوتۇن ئالمەن» دەيدۇ دەپ، خالتا كوچىدىكى ئاچىسىغا مىشىلداپ يىغلاپ، هال ئېيتىپ، دادلاپ بەردى. شۇ كۈنىدىن باشلاپ بۇ گەپ قورغان كۆلبېشىدىكى ئۇلۇغ ـ ئۇششاق هەممە ئادەمنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. قىشچە بىكار چىلىقتا زېرىكىدىغان كىشىلەرنىڭ پاراڭ تېمىسىغا ئايلاندى. قورغان كۆلبېشىدىكى دۇكانلارنىڭ ئىچىدە، ساتىراشخانىلاردا، كىشىلەر تامغا قاقلىنىپ ئاپتاپسىنغان يەرلەردە چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال هەممەيلەن دېگۈدەك «ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئۆيلىنىدىكەن، كىچىك خوتۇن ئالىدىكەن» دېگەن گەپنى گاھىلار قۇۋۇتلەپ، گاھىلار توغرا تاپمىغاندەك قىلىپ سۆزلەپ يۈرۈشتى.

ــ ھەربىرلىرى ئاڭلاشلىمىكىن، ــ دەپ گەپ باشلىدى تۆۋەن كوچىلىق ئايال كۈنگەيگە سېلىنغان تونۇر بېشىدا نانغا زۇۋۇلا تۇتقاچ بىللە نان يېقىشۇاتقان ئالتە ـ يەتتە ھەمراھلىرىغا، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئەتىيازغا چىقىپلا خوتۇن ئالىدىغان بولۇپتۇ. بۇ گەپنى تىللا خېنىمنىڭ پاپىسىنىڭ ئېغىزىدىن ئاڭلىدىم دېسىلە.

ــ باشتا تىللا خېنىم هاجىمنىڭ ئۆيلىنىشىگە قوشۇلماپتىكەن، ــ دېدى يەنە بىر ئايال گەپنى زۇۋۇلا

تۇتۇۋاتقان ئايالنىڭ ئېغىزىدىن تارتىپ، ــ ھاجىم قوشۇلمىساڭلار سۆزۈڭلىنى ئېلىڭلا، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تىللاخېنىم غىڭ ــ پىڭ قىلالماپتۇ.

ئىككى ئايالنىڭ گەپنى باشلىشى بىلەنلا، باشقىلارمۇ بەس ــ بەستە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خوتۇن ئېلىشى توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىنى، ھەتتا ئاڭلىمىغانلىرىنىمۇ قوشۇپ، بىر ــ بىردىن تالىشىپ سۆزلەپ كېتىشتى.

ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم شۇنچە باي تۇرۇپ، ھېلىمۇ بىر تىللا خېنىمغا قانائەت قىلىپ ئولتۇردى ئەمەسمۇ؟

ــ ئەگەر تىللا خېنىمدىن بالا يۇزى كۆرگەن بولسا، ئۆيلىنىشنىڭ گېپىنى قىلمايدىكەندۇق. ھاجىم خوتۇننىڭ گېپىنى قىلغاندا دەسلەپتە تىللا خېنىم جاھىللىق بىلەن قوشۇلماي، ئۆلىمەن، كۆرىمەن دەپ تۇرۇۋاپتۇ. كېيىن ھاجىم بوپتۇ، ئۆيلەنمىسەم ئۆيلەنمەي، ئەمما سىلى بالا تۇغۇپ بېرىڭلا، يا تۇخۇم تۇغماي، يا كاتەكنى بىكار قىلماي جاھىللىق قىلىۋەرسەڭلا ئۆمۈر بويى بالىلىق بولالمىغۇدەكمىز دەپتىكەن، تىللا خېنىمنىڭ ئېغىزى تۇۋاقلىنىپ قاپتۇ.

ھەممە ئايال ئاۋازلىرىنى قويۇۋېتىشىپ، قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ كۈلكە ئاۋازى تۆۋەن كوچىنى بىر ئالدى. ئايالار غەيۋەتنى يەنە داۋام قىلىشتى.

ــ ھوي خوتۇنلار، بوشراق كۈلۈشسىلە، ھېلى بىكار ئەرلىرىڭلار ئاڭلاپ قالسا، كۈلدىغان يېرىڭلارنى چاپلىۋەتمىسۇن.

ــ ئوھۇش، ئادەمگە قورقاق سالمىسىلا، خېنىم. سىلىمۇ تازا كۈلۈۋاتىلىغۇ!

ئۇلار بىرھازا كۈلۈشۈپ، ئەسلىي گەپكە كېلىشتى.

— بىر ئۆي دېگەندە بالا بولمىسمۇ، بايلىقنىڭ نېمە ئەھمىيىتى. ئەسلىي بۇ گەپنى تىللا خېنىم بالدۇررراق ئۆزى دېيىشى كېرەك ئىدى.

— تىللا خېنىم دېمەيدۇ. ئۇ ھاجىمنىڭ تاپقان — تەرگىننىڭ باشقا خوتۇندىن بولغان ئۆگەي بالىغا قېلىشىغا چىدىمايدۇ.

— تىللا خېنىم پاپىسىغا ئەسلىي مەن تۇغماس ئەمەس، ھاجىم ئۆزى تۇغماس دەپتىغۇ؟

— ئەگەر بۇ گەپنى ھاجىم ئاڭلاپ قالسا، تىللا خېنىمنى چانىۋېتەر.

— ھاجىم ئۆزى ئوبدان ئادەم. ئوبدان بولمىسا، خوتۇنىنى تۇغۇپ قالار دەپ يىگىرمە نەچچە يىل سەۋر قىلىپ ئۆتەمتى.

— راست ئېيتىلا، ھاجىم تولا باغرى يۇمشاق ئادەم. يېتىم — يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلايدۇ. ئاغرىق — سىزلاقلارنى يوقلاپ تۇرىدۇ. دەردمەنلەرنىڭ دەردىگە يېتىدۇ. ئىشقىلىپ بۇ ئادەم يۇرتىمىزنىڭ يارىشقى، مەھەللىمىزنىڭ سۆلىتى.

— ھوي خوتۇن، ھاجىم، ھاجىم دەپ تامشىپ كېتىپ بارىلا، قىز چاغلىرىدا ھاجىمدىن تەمەلىرى بولمىغان بولغىيتى؟ ئىسمائىلئاخۇن ئاڭلاپ قالمىسۇن جۇمۇ. ئەركىشىنىڭ كۇنچىلىكى خوتۇن كىشىنىڭ بوينىغا دار.

ھەممەيلەن يەنە كۇلۇشتى.

— قالايمىقان گەپ قىلمىسىلا، خېنىم! پىشانىمىزگە ئىسمائىلئاخۇن پۈتۈلۈپتىكەن، تاھارىتىگە سۇ بېرىپ، پىشىدا ناماز ئوقۇپ، دۇئاسىنى ئېلىپ بىر ئوبدان كۇن ئېلىپ كېتىپ بارىمىز.

ــ ئەمسە ھاجىمنى ئەجەب ماختاپلا كەتتىلىغۇ؟

ــ ئادەمنىڭ يامان گېپىنى قىلغاندىن ياخشى گېپىنى قىلغان تۈزۈكمىش، ساۋاب بولىدۇ، دەيدۇ.

ــ ھوي خوتۇنلار، ئۇنىمۇ دېدۇق، بۇنىمۇ دېدۇق، بۇ يىل ئەتىياز بولغاندا قايسى قىزنىڭ بېشىغا ئامەت قۇشى قونار؟

ــ شۇنى دەيمەن، ھاجىمنىڭ قولىدىن ئۇچقان بەخت قۇشى كىمنىڭ ھويلىسىنى ئەگىۋاتقاندۇر؟

ــ بۇ تەلەي كىمگە نېسىپ بولسا، شۇ كۈندىن تارتىپ خېنىم بولىدۇ. راھەت ــ پاراغەتتە ئۆتىدۇ، بىر نەچچە خىزمەتكار ئايىغىدا پايپېتەك بولىدۇ.

ــ ئۇنچىۋالامۇ بولۇپ كەتمەيدۇ. تىللا خېنىم بوش خوتۇن ئەمەس، ئۇ شورى قۇرغان بىچارە يېڭى كېلىننى ئۆزىگە دېدەك قىلىۋالمىسلا مەيلىغۇ.

ــ بۇ ئىشنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ جۇمۇ، خوتۇنلار.

ــ كىمدىكىم بولسۇن ياخشى كۈن كۆرسۇن.

ــ ئاللاھ ھەركىمنىڭ دىلىغا ئىنساب، دىيانەت، ياخشىلىق ئاتا قىلسۇن!

قىشچە قىزلىرى رەسىدە بولغان ئاياللار قىزلىرىنى كۈچىنىڭ يېتىشچە يۇيۇپ ــ تاراپ ياساندۇردى. ئۇلار ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ نەزىرى چۈشۈپ قالسا ئەجەب ئەمەس دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدىن قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ نەچچە ئۆتۈشتى. بىر ئىشلارغا باھانداپ ئۇنىڭ ئۆيىگىچە بېرىشتى. قىشچە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۆيىدىن قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ھال ئېيتىدىغانلارنىڭ، ئۇنى ــ بۇنى سورايدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى دېسىمۇ بولىدۇ. ئانىلارنىڭ كۆڭلىنى يامان

دەپ كەتكىلىمۇ بولمايتتى. ئۇلارمۇ قىزلىرىنى بايقاشات ياشىسۇن، ياخشىراق كۈن كۆرسۇن دەپ ئويلايتتى. يۈرەك پارىلىرىنىڭ يوقسۇزلۇق، نامراتلىق، ئاچ ـ زىرىنلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ قالماسلىقنى ئارزۇ قىلاتتى.

ئەتىياز كېلىشى بىلەن تەڭ قورغان كۆلىبېشىدا «ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئۆزىنىڭ ئاق تاغدىكى قوتىنىغا يېقىن يەردە تۇرىدىغان مالچىسى ئىگەمبەردىنىڭ قىزى مۇنەۋۋەرنى ئالىدىكەن» دېگەن گەپ تارقىلىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى كۆپۈكىكە ئايلاندى. لېكىن ئابدۇقۇددۇس هاجىم بىلەن مۇنەۋۋەرنىڭ تويى بولغىچە قورغان كۆلىبېشىدا ئېغىزنى قۇلاقتا يېقىپ دېيىلىدىغان ئانچە ـ مۇنچە سۆز ـ چۆچەكلەرمۇ بولۇپ تۇردى.

ـ هاجىم ئەجەبا ئۆزىگە خىل كەلگۈدەك يەرگە ئەلچى ئەۋەتمەي، مالچىسىنىڭ قىزىنى ئالىدىغان بولۇپ قاپتۇ، دېسە؟

ـ مەنمۇ هەيران، يۈرتىمىزدا تىرناقتا توختىغۇدەك نى ـ نى قىزلار بار بولمىسا، هاجىمنىڭ باشقا ئويلىغىنى باردۇ بەلكىم.

ـ هەرقانچە ئويلىغىنى بولسىمۇ...، مېنىڭ هېچ ئەقلىم يەتمەيدۇ. ياكى هاجىم ئۇ قىز بىلەن بىرەر ناشايان ئىشنى...

ـ ئېغىزلىرىنى يۇمسىلا، تۆۋە دېسىلە!

ـ هاجىم يەنە بالىلىق بولالماي قالسا، سەۋەب كۆرسىتىشكە ئاسان دەپ ئويلىدىمۇ ـ يا؟

ـ بىر نېمە دەپ بولمايدۇ...

ـ ...

سەككىزىنچى باب

گۈنداشلار

گۈل ـ چېچەكلەر ئېچىلغان، دەل ـ دەرەخلەر يېشىل تون كىيگەن، ئېرىقلارغا سۇلار تولۇپ ئاققان، ئۈستۈنئاتۇش خۇش پۇراقلارغا تولغان مىلادىيە 1683 ـ يىلى ئەتىيازدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كاتتا توي بېرىپ، ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىرگەن مۇنەۋۋەرنى ئەمرىگە ئالدى. كىشىلەر قىشتىن ئەتىيازغا ئۇلىشىپ، ھاياتىي كۈچكە تولغان يەنە بىر يېڭى يىلغا ئاتلانغان بولسىمۇ، بەزىلەرنىڭ كاتلىرىنىڭ قۇرۇقدۇلۇپ قالغىنىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى. توي باھانىسىدا ئۇلارمۇ تويغۇدەك يەپ ـ ئىچىشتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىممۇ يۇرت ئەھلىنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلگەچكە، تويدا ئالىقىنىنى خېلى چوڭلا ئېچىۋەتتى. پۈتۈن يۇرت ئەھلىگە بىر كۈن بولسىمۇ مەمۇرچىلىق ئېلىپ كەلگەن بۇ توي ھەممىنى خۇشال قىلغىنى بىلەن تىللا خېنىمنى كۈچلۈك ئازاب ئوتىغا تاشلىغانىدى. ئۇ تويدا قېلىن سېلىنغان تەتىلا كۆرپىدە چىرايىغا زورلاپ كۈلكە يۈگۈرتۈپ ئولتۇرۇپ، باشقىلارغا ئۇنى قىلىڭلار، بۇنى قىلىڭلار دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ تۇرسىمۇ، ئىچىدىكى ئازابىنى ئۆزى بىلىۋاتاتتى. دەرۋازا بېشىدا مۇقام ئاھاڭىغا چېلىنىۋاتقان سۇنايي، ئورۇلۇۋاتقان ناغرا ئۇنىڭغا توي

تەنتەنىسى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ئازابىغا شادىيانە قىلىۋاتقاندەك ئاچچىق تۇيغۇ ئاتا قىلىۋاتاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ يوغان قەدەملىرى بىلەن يەرنى گۇس - گۇس دەسسەپ، خۇش ھالدا مېھمانلارنى كۈتۈشلىرى ۋە ئۇزىتىشلىرى ئۈنىڭغا ئېرى ئۆزىدىن تولمۇ يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك تۇيغۇ بەرمەكتە ئىدى. تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇنەۋۋەر پەيدا بولاتتى. ئاق تاغ باغرىدا، چاقماق دەرياسىنىڭ ساھىلىدا، قوتانىنىڭ يېنىدىكى ئىككى ئېغىزلىق ئەسكى ئۆيدە تۇغۇلۇپ، مال - چارۋا ئارىسىدا بۇرنىنى شىرت - شىرت تارتىپ، پوتلىسىنى قولىنىڭ دۈمبىسىدە ئېرتىپ چوڭ بولغان بۇ قىز ئەمدىلىكتە ئۆزىگە كۈنداش بولۇپ قېلىۋاتاتتى. ئۈنى مۇنەۋۋەر خېنىم دەپ ئاتاشنى ھار ئېلىۋاتاتتى، تىلى كۆيىدىغاندەك ھېس قىلىۋاتاتتى. تۇرۇپ يەنە ئېرىنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش مەرتىۋىلىك بىر ئائىلىنىڭ قىزى بىلەن توي قىلمىغانلىقىدىن مەمنۇنمۇ ئىدى. ئەگەر مۇنەۋۋەر ھۆرمەتكە نائىل بىرەر ئائىلىنىڭ قىزى بولسا، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرالايتتى. بىرنى دېسە ئىككىنى دەيتتى. چىرايىنى، يېشىنى پەش قىلىپ زاكۇنلىشاتتى. ھەرنېمە بولسا مۇنەۋۋەر بۇ ئائىلىنىڭ چاكىرىنىڭ قىزى. ئۇ ئۆزىگە تېكىلىپ قارىيالمايدۇ. سىزغان سىزىقىدىن چىقمايدۇ. گېزى كەلسە تاھارىتىگە سۇ تەييارلاپ، پۇتلىرىنى يۇيۇپ قويىدۇ. ئالدىدا بويۇن تولغاشقا، دېگىنىنى قىلماسلىققا ئامالى يوق. بىرنى تۇغۇپ بەرسە، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تۇشتى، دېگەن گەپ. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ يامانلاپ يۇرۇپ، كەشتىنى توغرىلىسىمۇ توغرىلىيالايدۇ.

تۇن كېچە. ئەتىگەندىن بېرى بۇ ھەشەمەتلىك قورۇنى ئاۋات قىلغان كىشىلەر ئاللىبۇرۇن تارقاپ كېتىشكەن، يەڭگە بولغانلارمۇ، خىزمەتكارلارمۇ شېرىن ئۇيقۇدا. تىللا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان شامنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ ئازادە قورۇ گۆردەك تىنچ قاراڭغۇ ھەم سۇرلۇك. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ياتار مەھەلدىلا تىللا خېنىم تۇرۇۋاتقان مۇشۇ قورۇغا ئوپمۇ ئوخشاش قىلىپ ياسالغان ھەم ئايرىم دەرۋازىسى، ھەم باغ تەرەپتىن مۇشۇ قورۇغا چىققىلى بولىدىغان دەرۋازىسى بار يەنە بىر ھويلىغا ــ مۇنەۋۋەرنىڭ يېنىغا چىقىپ كەتكەن. ئۆزىگە يېگىرمە تۆت يىل ھارارەت ئاتا قىلغان تەن ئەمدى باشقا بىر ئايالنىڭ باغرىدا. لەۋلىرىگە تاقەتسىزلىك بىلەن سۈركىلىپ، شېرىن گەپلەر بىلەن تېنىنى ئېرىتىدىغان تۇم ـ تۇم لەۋلەر ئەمدى باشقا بىرىنىڭ لەۋلىرىنىڭ ئۇستىدە. تېنىنى يېگىرمە تۆت يىل قۇشلىغان مەزمۇت بىلەكلەر ئەمدى باشقا بىر ئايالنىڭ بەللىرىدە، بوينىدا... ئۇنىڭ يېگىرمە تۆت يىللىق ئەقىدىسى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھەرەمدىن كېلىشى بىلەن ۋەيران بولدى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خوتۇن ئېلىش خىيالىنى توسۇپ تۇرغان مۇستەھكەم بىر تام گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى. ھاجىمنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ كەلگەن ئاياللىق نازاكىتىگە يامانلارنىڭ كۆزى تەگدى. مانا ھاجىم بىراقلا كەينىگە بۇرىلدى ـ دە، تىللا خېنىم ناھايىتى تەستە قوبۇل قىلىدىغان بۇ قارارنى چىقاردى. ئۆزىدىن ھەردەم كۆزىنى ئۇزەلمەيدىغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇگۈن كۆز قىرىنى سېلىپمۇ قويماي، يان تەرەپتىكى يەنە بىر ھويلىغا ــ مۇنەۋۋەرنىڭ يېنىغا ئالدىراپ ـ سالدىراپ چىقىپ كەتتى.

ئاھ، نېمە ئىشلار بولۇپ كېتىۋاتقاندۇ؟! تىللا خېنىم يۇرىكىنى مەھكەم قامالللىدى. ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ پەگاغا چۈشتى. پەنجىرىدىن سىرتقا قارىدى. سىرت قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئۇ قانچە دىققەت بىلەن قارىغان بولسىمۇ، يەنە ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ھېچنېمىنى كۆرەلمىگىنى بىلەن كۆڭلى ھەممىنى تۇيۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ پۈت ـ قولىدا ماغدۇر قالمىدى. ئۇ پەنجىرە ئالدىدا تىزلىنىپ قالدى. قۇلاق تۈۋىدە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھاسىراشلىرى، مۇنەۋۋەرنىڭ نازلىق شۇرلىشى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئىڭراشلىرى ئاڭلانغاندەك بولدى. تىللا خېنىمنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن كەلگەن ئازابلىق نىدا ئۇنىڭ بوغۇزىغا پاتمىدى. «ئاھ، خۇدا! ئايال قىلىپ يارىتىڭ، ھۆسن ـ جامال، چېھرە ـ لاتاپەت، ئەقىل ـ پاراسەت ئىلتىپات قىلدىڭ! نېمىشقىمۇ ئاشۇ ئىت ـ مۇشۇكلەرگە بەرگەن ئانا بولۇش شەرىپىنى مەندىن ئايىپ قالغان بولغىيتىڭ؟!». تىللا خېنىم ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، مىدىرلىيالمىدى. كۈنداشلىق، ھەسەت ئوتىنىڭ جاننى قاقشىتىدىغان ئازابى ئۇنىڭ ماجالىنى قويمىغانىدى. ئۇ زەئىپ ئاۋازدا تۇۋلىدى:

ــ قايسىڭ بار؟!

ــ مانا ھازىر.

يان ئۆيدىن ئالدىراپ ـ تېنەپ كىرگەن بىر چوكان ئۇنى يۆلىدى...

ئەتىگەندە ناشتىلىق تولىمۇ مول تەييارلانغانىدى. داستىخاننىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر خون ئاق نان قويۇلغان بولۇپ، نانىنى مەركەز قىلىپ ئەتراپىغا قىشچە گەمىدە ھازىر ئۇزگەندەك ساقلانغان قارىكۆسەي قوغۇن، تاۋۇز

سۈيى، كۆك ئاموت؛ ھەر خىل قۇرۇق مېۋە ـ چۈملەر؛ سېرىق ماي، قېتىق، قايماق؛ بېھى، قارا ئۆرۈك، ئالما مۇرابباللىرى؛ ئانار شەربىتى... قاتارلىقلار تىزىلغانىدى. بىر ئايال جانان چىنىلەرگە چاي قۇيۇپ، يەنە بىر ئايال ئەكىرىپ تۇرۇۋاتقان گۆش بېسىلغان پولۇ، ئوچاقتا ياقتان پېتىر، پاقلان گۆشى، شورپىغا سېلىنغان، قىلدەك كېسىلگەن ئۈگرە قاتارلىق تائاملارنى داستىخانغا ئەدەپ بىلەن تىزاتتى. تورۇس ۋە تاملىرى ياغاچ، گەج ئويما قىلىپ زىننەتلەنگەن ساراي ئۆيدىكى خوتەنلىك ئوتقاشتەك پەتنۇس نۇسخىلىق گېلىمنىك ئۈستىگە ھازىرلانغان داستىخاننى چۆرىدەپ سېلىنغان تەتىلا كۆرپىدە تۆردىن باشلاپ تىللا خېنىم، مۇنەۋۋەر ۋە تىللا خېنىمنىك تۇغقان، يېقىن ـ يورۇقلىرى، يۇرتتىكى ئۆلىما، بەگلەرنىك ئايالىرى قاتارلىشىپ ئولتۇرۇشقانىدى. مۇنەۋۋەرنىك بىرقانچە دوستلىرى پەگا تەرەپتە ئولتۇراتتى. ئادەتتە ھەرقانداق بىر يىغىلىشتا تۆرنى قولدىن بەرمەيدىغان تىللا خېنىم ئۆز ئۆيىدىمۇ تۆردە مۇنەۋۋەرگە بىلىنەرلىك كەينىنى قىلىپ ئولتۇرۇۋالغانىدى. ئۇنىك كەيپى ناچار، كۆزلىرى قىزارغان، خالتىلىشىقا باشلىغان قاپاقلىرى بۆرتۈپ چىققان، چىرايى تاتىراڭغۇ ئىدى.

تىللا خېنىم مېھمانلارغا «ئېلىشىلا ـ بېقىشىلا» دېگەن تەكەللۇپنى قىلىش باھانىسىدا مۇنەۋۋەرگە مۇنداقلا نەزىرىنى ئاغدۇردى. ئۇ كۆزىنى ئۇنىڭغا قاندىق تىز ئاغدۇرغان بولسا، شۇنداق تېز قاچۇردى. ئەمما ئىچىدە دەققە ئارىلىقىدا قوزغالغان ھەيرانلىق ئۇنى مۇنەۋۋەرگە يەنە بىر قېتىم زېھنى بىلەن قاراشقا مەجبۇر

قىلدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزىنىڭ نەزىرىدىكى مال - چارۋىلار ئارىسىدا چوڭ بولغان توقۇرلىق، ھېلىقى ئىگەمبەردىنىڭ بۇرنىدىن پوتلىسى ئېقىپ تۇرىدىغان شۇمى ئەمەس، ھېلىلا جەننەتتىكى ھۆر - پەرىلەر دۇنياسىدىن كەلگەندەك گۈزەل، لاتاپەتلىك بىرى ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ بەدىنىدىن تارقاپ تۇرغان ئەنبەرنىڭ كۈچلۈك ھىدى مانا ئەمدى تىللا خېنىمنىڭ دىماقىغا گۈپپىدە ئۇرۇلدى. ئۇ ئەلۋەتتە ئۆزى ئويلىغاندەك مال - چارۋا چۆپۈرىنىڭ ھىدى ئەمەس ئىدى. شايى - ئەتلەسلەرگە چۈمكىلىپ، يۇزىنىلا ئوچۇق قويغان مۇنەۋۋەرنىڭ كۈن نۇرىغا تويۇنۇپ پىشقان توغاچتەك ئىككى مەڭزى، ئۇيات يۇزىسىدىن تال - تال ئۆزۈن كىرپىكلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ، ھەدەپ مېھمانلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتقان ئاھۇنىڭكىدەك مەسۇم، غەرەزسىز بىر جۈپ كۆزى، چىڭراق نەپەس ئېلىشتىنمۇ ئېھتىيات قىلىۋاتقان تاشقونچاقىنىڭكىدەك چىرايلىق بۇرنى، پەردازسىز، ئەمما گىلاستەك قىزىل يۇمران لەۋلىرى تىللا خېنىمنىڭ ھەسەت دەرۋازىسىنىڭ ھالقىسىنى شالاقلىتىپ، ئۆچمەنلىك ئوتۇنىغا ئوت يېقىۋەتكەندى. تىللا خېنىمنىڭ تاپىنىدىن كىرگەن بىر ئوت پۈتۈن تېنىنى شۇركەندۇرۇپ، مېڭىسىدە توختاپ قىزىتىشقا باشلىدى. «تۆۋە قىلدىم خۇدايىم، تۆۋە. بۇ جىن - شايىاتۇنمۇ ياكى ئاشۇ مەن بىلمىدىغان، كۈندە كۆرمىسەممۇ ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر كۆرۈپ تۇرىدىغان مۇنەۋۋەر شۇمۇ؟ نېمانچە چىرايلىق پاسكىنا بۇ! ‹ئادەم سەت ئەمەس، كىيىم سەت› دېگىنى مۇشۇ ئىكەندە. بىزنىڭ ئاۋۇ ئادەمنى ئالجىمىكىن دەپ يۇرۇپتىمەن تېخى. ئۇنىڭ بۇ

جۇڭاينىمەككە كانىدەك چاپلاشقىنىنلىق ۋەجى شۇ ئىكەن ئەمەسمۇ؟!». ئۇنلۇق ئېغىزى چاشقانلىق تۆشۈكىدەك ئېچىلىپلا قالغانىدى. شۇ تاپتا ئۇنلۇق ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشكاپتىكى تاش ئەينەككە قاراپ، ئۆزىنى مۇنەۋۋەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ باققۇسى كەلگەن بولسىمۇ، مېھمانلاردىن نومۇس قىلدى. ئۇ كۈندە بىر ئەينەككە قاراش ئادىتىنى تاشلىمىغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ چىرايىغا تازا ئوبدان قارىمىغانلىقىنى ئەمدى ھېس قىلۋاتاتتى. «بەلكىم قېرىپ كەتكەندىمەن، قىز چاغلىرىمدىكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم باشلىق يىگىتلەرنى مەھلىيا قىلغان رۇخسارىمدىن ئەسەرمۇ قالمىغاندۇ. كۆزلىرىمنىڭ گۈنى ئۆچكەندۇ، پېشانە، كۆز جىيەكلىرىمگە قورۇقلار قونغاندۇ.» تىللا خېنىمنىڭ كۆز ئالدىغا چىرايى مۇردىنىڭكىدەك قورقۇنچلۇق، لەۋلىرى ئۆمۈچۈك تورى شەكلىدە يېرىلغان، شالاڭ، سېرىق چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، ئارىنىڭ تىللىرىدەك ئورۇق، ئۇزۇن، تىرناقلىرى ئۆسۈپ كەتكەن بارماقلىرىنى تەڭلىگىنىچە بىر ئايال تۇرغانىدەك بىلىندى. يەنە كېلىپ ئۇ ئايال ئۆزىدەك تېنى شۇركىنىپ كەتتى. تىللا خېنىم كېچىچە كۆزىنى ئىلىپ باقمىغانىدى. ئۇ «ۋايجان!» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ سۈپىدىن پەگاغا سەكرىدى ۋە ئولتۇرغانلارغا قاراپ: «ئالۋاستى، ئالۋاستى... ئاۋۇ ئالۋاستىنى پىچاق، سۈپۈرگە بىلەن ھەيدەڭلار!» دەپ توۋلىدى. ئاندىن مۇنەۋۋەرگە قولىنى چىنەپ تۇرۇپ: «ھۇ ئالۋاستى، سەن ئۆيىمىزگە ئالۋاستىنى باشلىدىڭ!...» دەپ تىل سالغىنىچە ھوشىدىن كەتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن

كېيىن ساراي ئۆيگە يۈگۈرگىنىچە كىردى. تىللا خېنىمنى باشقىلار بىلەن يۆلەشتۇرۇپ، سۇپىنىڭ ئۈستىگە ھازىرلانغان كۆرپىگە ياتقۇزۇپ، دەرھال قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپقا ئادەم ماڭغۇزدى. تېۋىپ ھايالشمايلا يېتىپ كېلىپ، تىللا خېنىمنىڭ يۈزىگە سوغۇق سۇ چېچىپ ھوشىغا كەلتۈردى. تىللا خېنىم كۆزلىرىنى يوغان بىر ئاچتى ـ دە، يەنە يۇمۇۋالدى. ئۇ ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى. تىللا خېنىم ئالاھازەل ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىتقىچە ئۇخلىدى. تېۋىپ ئۇنىڭغا بىر ھازا قاراپ تۇردى. ئۇ تىللا خېنىمنىڭ ئۇخلىغان چاغدىكى ھالىتىنى كۆزەتمەكتە ئىدى.

ــ بىرەر چوڭ ئىش يوقتۇ؟ ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم جىددىيلىشىپ قالغانىدى، ــ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرگەن بولسىلىرى، تەقسىر.

تېۋىپ كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ: «بۇ خوتۇن ھاجىمنىڭ مۇنەۋۋەرگە ئۆيلەنگىنىنى قوبۇل قىلالماپتۇ ـ دە، بەكلا ئاچچىق يۇتۇپ كېتىپ قاپتۇ.» دەپ ئويلاۋاتقاندا تىللا خېنىم ئويغاندى. تېۋىپ باشقىلارنى چىقىپ كېتىشكە كۆز ئىشارىسى قىلدى. ھەممەيلەن پۇتنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ چىقىپ كېتىۋاتقاندا، تېۋىپ ئۇلارغا قاراپ دېدى:

ــ خېنىم يېقىندىن بېرى توي ئىشلىرى بىلەن ھېرىپ قاپتۇ، باشقا چوڭ ئىش يوق، ھەربىرلىرى خاتىرجەم بولۇشقايلا. بۇنى خېنىمنىڭ ئائىلىنىڭ چوڭ ئىشلىرى ئۈچۈن تولا كۆڭۈل بۆلىدىغان ئېسىل ئايال ئىكەنلىكىدىن دەپ چۈشەنگۈلۈك.

تېۋىپ گەرچە چىقىپ كەتكەنلەرگە شۇنداق دەپ قويغىنى بىلەن، تىللا خېنىمنىڭ ئىچىدىكى ئازابنى ئاللىبۇرۇن بىلىپ ئۈلگۈرگەنىدى.

ــ خېنىمنى يۆلەپ، ئۆرە قىلايلى.

تېۋىپنىڭ شۇ گەپنى قىلىشىغا تىللا خېنىمنىڭ پۈتىنى تۇتۇپ «بۇ ئۆيگە ئالدىم ياراشمىدىمۇ نېمە؟» دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئۆزىنى گۇناھكار ھېس قىلىپ ئولتۇرغان مۇنەۋۋەر ۋە خوتۇنىنىڭ بېشىدا جىددىيلىشىپ قاراپ تۇرغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىملار دەرھال ئۇنى ئۆرە قىلىپ بېلىگە ياستۇق يۆلىدى.

تىللا خېنىم ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا ئىللىق كۈلۈمسىرىدى، تېۋىپقا ھەيرانلىق بىلەن قارىدى، مۇنەۋۋەرگە نەپرەت بىلەن تىكىلدى. تېۋىپ تىللا خېنىمدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرگە زېھىن قويۇپ تىكىلىپ، ئۆزىنىڭ پەرەزلىرىگە ئاساس تۇرغۇزاتتى. مۇنەۋۋەر تىللا خېنىمنىڭ قەھرىلىك قاراشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ھۇپپىدە قىزارغىنىچە يەرگە باقتى. لېكىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەس ــ يادى تېۋىپنىڭ نېمە دېيىشىدە ئىدى. تېۋىپ تىللا خېنىمنىڭ تومۇرىنى بىر ئۇزۇن تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا قاراپ:

ــ خېنىمغا ھېچ ئىش بولماپتۇ، چارچىغانلىقتىن نېرۋىسى جىددىيلىشىپ قاپتۇ، بىرنەچچە كۈن ئوبدان ئارام ئالسا، باشقا ھەرقانداق ئىشنى خىيالىغا يولاتمىسا ياخشىلىنىپ كېتىدۇ، ــ دېدى.

تېۋىپنىڭ سۆزىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆڭلى ئارام تاپقان بولسىمۇ، تىللا خېنىمنىڭ تازا رازى بولغىسى كەلمىدى. ئۇ بايا راستتىنلا قورقۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ئۆزىنى ئاغرىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئېرىنىڭ تېخىمۇ كۆپرەك ئېتىبارىغا ئېرىشىش ئويىدا بولۇۋاتاتتى.

ــ ئوبدانراق كۆرۈپ باققان بولسىلىرى، ــ تىللا خېنىم تېۋىپقا تىكىلىپ تۇرۇپ دېدى، ــ شۇ تاپتا تازا سۆلۈم يوق. ھېچبولمىغاندا بىرەر ياخشى دورىلىرى بولسا بەرسىلە.

تېۋىپ تىللا خېنىمغا بىردەم جاۋابەن تىكىلدى ۋە تىللا خېنىمنىڭ قاراپ تۇرۇپ قىلىۋاتقان ئۆكتەملىكىگە ئاچچىقى كەلدى. بىردەمدىن كېيىن ئاۋازىغا سىرلىق تۇس بېرىپ:

ــ سىلىنىڭ دەردلىرىنىڭ داۋاسى ئۆزلىرىدە. سىلى پېقىرلىقنىڭ يىلتىزى بىلەن كەمتەرلىكنىڭ يىلتىزىنى قوشۇپ، توۋىنىڭ ھېلىلىسى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، رىزالىقنىڭ ھاۋانچىسىدا سوقۇپ، ئۇنى تەقۋالىقنىڭ قازىنىغا سېلىپ، ھايانىڭ سۈيىدە، مۇھەببەتنىڭ ئوتى بىلەن قاينىتسىلا. ئاندىن شۈكرىنىڭ قاچىسىغا قۇيۇپ، ئۇمىدنىڭ يەلپۈگىچىدە بىرئاز سوۋۇتۇپ، ھەمدۇسانانىڭ قوشۇقى بىلەن ئىچىپ بەرسىلە، دەردلىرىگە داۋا، تەنلىرىگە شىپا بولىدۇ، ــ دېدى.

تېۋىپ «خۇش مەن ماڭاي، ئاللاھ ئاسانچىلىقنى بەرگەي!» دەپ ئۇزاۋاتقاندا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، تىللا خېنىم، مۇنەۋۋەرلەر بىر ـ بىرىگە خېلىغىچە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ قېلىشتى. تىللا خېنىم تېۋىپنىڭ نېمە دېگىنىنىڭ تېگىگە يەتتى بولغاي چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە تېۋىپ چىقىپ كەتكەن ئىشىككە غەزەپ بىلەن قاراپ قويدى.

تىللا خېنىم شۇ تۇرۇپ كەتكەنچە ئاغرىپمۇ قالمىدى. ئەمما يۈرىكىنى سىقىپ، ئىچىنى ئاچچىق قىلىپ تۇرۇۋاتقان بىر تۇيغۇنى ئۆزىدىن زادىلا نېرى قىلالمىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە قېرىشقاندەك ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ بىر ھەپتىنىڭياقى مۇنەۋۋەر بىلەنلا بولۇپ، خۇددى تىللا خېنىم بۇ ئۆيدە يوقتەك، ئۇنى ئۇنتۇپ كېتىۋاتقاندەك ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى. ئاۋۋال ئاخشام بولغىچە ئاران تاقەت قىلدۇ ـ دە، غىپپىدە ياندىكى قورۇغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. تىللا خېنىم بۇ ئىشلارنىڭ سەۋەبكارى مۇنەۋۋەر دەپ قارايتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاچچىق تىلىدىن تېمىپ تۇرىدىغان بولۇپ قېلىۋاتاتتى. ئۇ بۇگۈن سەھەرلا ئورنىدىن تۇرۇپ، مۇنەۋۋەرنىڭ قورۇسى بىلەن ئۆزىنىڭ قورۇسىغا ئۆتىدىغان دەرۋازا ئالدىدا مۇنەۋۋەرنى ساقلىدى. ئەتىگەندە ھېچنېمىدىن بىخەۋەر بۇ ھويلىغا ئۆتۈۋاتقان مۇنەۋۋەر تىللا خېنىمنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا قورۇنۇپ، ھودۇقۇپ تۇرۇپ سالام بەردى:

ــ ئەسسالام خېنىم، سالامەت تۇرۇپلىمۇ؟

تىللا خېنىم مۇنەۋۋەرنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالماقتا يوق، ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ، سۆرەشتۇرۇپ دېگۇدەك، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىرىپ، قورققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ھېلى پاڭكىدە يىغلاپ تاشلايدىغاندەك تۇرغان مۇنەۋۋەرنى كارىۋاتنىڭ قىرىغا سىلكىشلەپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئىككى بېقىنىغا ئىككى قولىنى تىرەپ، ئىككى پۇتىنى كېرىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ قائىدە بىلگۈدەك بولۇپ قاپسەن ـ ھە؟! ئەتىگەندە ئوغامنى قاينىتىپ قىلىپ كەتكەن سالامىرىكىدىن ئۆرگىلەي! ھوي، دېگىنە قېنى، ئادەممۇ سەن نېمە؟ قوي ـ كالىلار بىلەن بىرگە تۇرۇپ، ئەقلىڭ شۇلارنى تارتىپ كەتكەنمۇ ـ يا؟! سەن مېنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭ؟

بىلەمسەن، سەن دېگەن كىچىك خوتۇن! بىر ھەپتىنىڭياقى گەپ قىلمىسام، ھاجمىنى كاتىكىڭدىن چىقارمايسىنا! بىلىپ قوي جۇڭاينىمەك، بىر يەرلىرىنى دېمەيدىغان بولسام ھازىرلا قوتانغا ھەيدەيتتىم.

ــ ھاي ـ ھاي، ئەتىگەنده نېمه بولدۇڭلا، ــ تىللا خېنىمنىڭ مۇنەۋۋەرنى سۆرەپ ئېلىپ ماڭغىنىنى يىراقتىن كۆرۈپ، بىرەر ئىشنى پەرەز قىلغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۆيگە كىرگەندى، ــ نېمىگە ئاچچىقلىنىپ، نېمىگە شۇنچە چېچىلىسىلە.

ــ ماۋۇنىڭغا ئازراق قائىده بىلدۇرۈپ قويۇۋاتىمەن، ــ تىللا خېنىم ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ، ئېرىگە بۇرىلىدى، ــ ئادەم بىلەن ھايۋاننىڭ پەرقىنى دەپ بېرىۋاتىمەن.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تىللا خېنىمنىڭ مۇنەۋۋەرنى ھاقارەتلەپ دەۋاتقان سۆزلىرىنى دەرھال چۈشەندى ۋە تىللا خېنىم ئۆزىنىمۇ قوشۇپ ھاقارەت قىلىۋاتقانىدەك غەزەپلەندى. لېكىن ئۇ ئۆزىده ئەزەلدىن ئاز كۆرۈلىدىغان بىر سالماقلىق بىلەن ئاچچىقىنى بېسىۋالدى. قانداقلا بولمىسۇن بۇمۇ بىر ئايال كىشىده. ئايال كىشى دېگەننىڭ ئىچى ئاشۇنداق تار بولىدۇ. چىدىماس بولىدۇ. كىچىككىنه بىر ئىش تۈپەيلى ھەممىنى يوققا چىقىرالايدۇ. ئۆزىنىڭ ياخشى كۈنلىرىنى، ئىلگىرىكى ياخشى گەپلەرنى ۋە باشقا بارلىق ياخشىلىقلارنى ئۇنتۇيدۇ. بەلكىم ئۇمۇ چىدىماسلىق قىلىۋاتقاندۇ. ئەڭ ياخشىسى بىرىنى كۆتۈرۈپ، بىرىگە ئۇۋال قىلىپ قويمىغان تۈزۈك. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىردىنلا سىپايىلىشىپ قالدى.

ــ قاق سەھەردە چېچىلماي، ئۆزەڭلىنى بېسىۋېلىڭلار، ئاچچىقتىن ھېچ ياخشىلىق بولمايدۇ.

سىلى مېنىڭ قەدىناس خوتۇنۇم، سىلى دېگەن ئۆيىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم ئادىمى. ئەمدى ئاللاھنىڭ رىزالىقى بىلەن مۇنەۋۋەرنىمۇ ئەمرىمگە ئالغانكەنمەن ئۇمۇ مېنىڭ خوتۇنۇم، ئۆيىمىزنىڭ بىر ئادىمى. ئۇ بۇرۇن كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھازىر مېنىڭ خوتۇنۇم بولدى. ئۇنىمۇ مۇنەۋۋەر خېنىم دەپ ئىززەتلەيلا. ئۇنى سەنلەپ دۆشكەللەپ، غەرەز بىلمەس كىچىك بالىغا تەنبىھ بەرگەندەك قىلىپ يۈرسەيلىمۇ بولماس. ئىككىلار بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت قىلىشىشىلار ياخشى ئەمەسمۇ، جېدەلدە پايدا يوق، ئەكسىچە خاپىلىق بەرىكەتنى يىراق ھەيدەيدۇ.

تىللا خېنىم مۇنەۋۋەرگە دۇشمىنىگە قارىغاندەك نەزەردە قارىدى. مۇنەۋۋەر كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ياشلارنى قولىنىڭ دۇمبىسى بىلەن سۈرتۈپ مىشىلداپ ئولتۇراتتى.

ـــ ئۇنداق بولسا ھەممە ئىش يولىدا بولسۇن!

تىللا خېنىم شۇنداق دېگىنىچە چىقىپ كەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەرگە بىردەم قاراپ تۇردى. ئۇنىڭغا ئاز ـ تولا تەسەللى بېرىپ قويماقچىمۇ بولدى ـ يۇ، نېمىشقىدۇر ئۇنى كېيىنگە قالدۇرۇپ، سىرتقا ماڭدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مۇنەۋۋەر ئۆي ئىچىگە قورقۇمسىراپ قارىدى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرگەن پېتى يان ھويلىغا ئۆتۈپ، ھۇجرىسىغا كىرىپ، ئۆزىنى سۇپىنىڭ ئۇستىگە تاشلىدى. ئۇ يۇزىنى ئىككى ئالقىنى بىلەن توسۇپ گىلەمدە دۇم ياتاتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى شۇقەدەر غېرىب، شۇقەدەر يالغۇز ھېس قىلاتتى. مۇنەۋۋەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا ياتلىق

بولىدىكەن دېگەن گەپ تارقىلىشى بىلەنلا ئۇنى ئىلگىرى كۆزگە ئىلىپمۇ قويمايدىغان، يوللاردا ئۇچراشسىمۇ كۆرمەسكە سالىدىغان خوتۇنلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئىزدەشكە باشلىغانىدى. «تەلەيلىرى چىقتى، خېنىم بولىدىغان بولدىلا، تۆرىمزدە ئولتۇرىدىغان ھۆرمەتلىك ئادەم بولىدىلا، راھەت كۆرۈپ ئۆتىدىغان بولدىلا» دېيىشىپ كېتىشكەنىدى، ئۇلار. قېنى مۇنەۋۋەرنىڭ ھۆرمەتلىك بولغىنى. بىر ھەپتىدىن بۇيان بۇ يوغان قورۇدا يەرنىمۇ ئاۋايلاپ دەسسەپ، بىرەرىگە ئۆرە قارىيالماي ئۆتۈۋاتىدۇ. ئۆزىگە ئەر بولغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ بىرەردەم ئۆزىگە تارتىپ يېقىنچىلىق قىلىپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كېچىلەپ ـ كېچىلەپ قائىدە سۆزلەيدۇ. بىردەم «بايلار، خېنىملار ئادەتتىكى ئادەملەرگە ئوخشىمايدۇ، گەپ قىلغاندا ئۇنداق قىلىدۇ، ماڭغاندا مۇنداق قىلىدۇ» دەپ چىقىدۇ. خېنىم بولماقمۇ ئەجەب تەس ئىشكەنغۇ؟! يا بىرەرنى چىڭ يۆتەلگىنى بولمىسا. يا ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ گەپ قىلغىلى بولمىسا. يەنىلا چاقماق دەرياسىنىڭ بويلىرى ياخشىكەن. تاغدىن ئەكس سادا قايتقىچە ۋاقىرىسىمۇ، ھېچكىمنىڭ كارى يوق. كەلكۈن پەسەيگەندە قىرغاقلاردىن تەرەپ يىغىشتىنمۇ، قۇلۇلە ئىزدەشتىنمۇ كۆڭۈللۈك ئىش بولمىسا كېرەك. ياسداق ئايۇان ـ سارايلاردا قورۇنۇپ، تەمتىرەپ يېگەن ئېسىل نازۇنېمەتلەردىن، ئانىسى كۈلگە كۆمۈپ بەرگەن يالپۇز كۆمىچىنى ئازادە، راھەت ئولتۇرۇپ يېگەن مىڭ ياخشى ئەمەسمۇ؟! ئۇ ئۆزىنى خېنىملاردەك تۇتۇشقا ئورۇنۇپ، زورىقىپ باقسىمۇ يىللاردىن بۇيان ھۆرمەتلەپ كەلگەن، ئۆرە بېقىپ قاراشقىمۇ پېتىنالمىغان

تىللا خېنىمنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى يەنىلا چاكارەك ھېس قىلىشتىن قۇتۇلالمىدى. تىللا خېنىم ھە دېسە يەر تېگىدىن ئۇنىڭغا يەۋىتىدىغانەك ئۆچمەنلىك نەزىرى بىلەن قارايدۇ. گەپنى داۋىتمىلاپ، قوتان، قوي ـ كالىلار ھەققىدە سۆزلەپ كېتىدۇ. مۇنەۋۋەر بۇ گەپلەرنىڭ ئۆزىگە قارىتىپ دېيىلىۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ. مانا بۇگۈن ئۇ ئۇستىگە رەسمىي بۆرە تېرىسىنى كىيىدى. ئىچىدىكىنى ئاشكارىلىدى. ئۆزىگە ئەر بولغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنى ئۇ خوتۇنغا ئىككى ئېغىز نەسىھەتنى جايىدا قىلىپ قويۇشقىنىڭ يارىمىدى. راستىنى ئېيتقاندا، مۇنەۋۋەرنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا خوتۇن بولۇشقا رايى يوق ئىدى. باشقىلار ئېغىزلىرىدىن شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ، بۇ تويىنى چوڭ بىلىشىپ ئۆزىگە خۇشامەت گەپلىرىنى ياغدۇرۇشسىنۇ، تازا قىزىقىپ كەتمىگەن، كۆڭلىدە خۇپىيانە ياخشى كۆرىدىغان، كۆزلىرى ئارقىلىق مەقسىتىنى بىلدۈرۈشۈپ، تېخىچە ئېغىزلىرى بىلەن بىرەر ئېغىز گەپ قىلىشمىغان بولسىمۇ، ھەممىسى يۈرەكلىرىدە ئايان قۇتلۇقتىن مېھرىنى ئۈزەلمىگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ توي تۈپەيلى بىرىگە كۆڭلىدىكىنى تىنالماي، ئىچىدە ئازابلىنىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇراتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ قۇتلۇق بىلەن توي قىلسا ئۆزىنى بەختلىك بولغان ھېسابلايتتى. لېكىن باشقىلار ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن توي قىلغىنىنى بەختلىك بولغىنى دېيىشۋاتىدۇ. ئادەم ياخشى يېسە، ئىچسە، چىرايلىق كىيىملەرنى كىيسىلا بەختلىك بولغان بولامدۇ؟ كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقى، ئازادىلىكى ھەقىقىي بەخت ئەمەسمۇ؟! مۇنەۋۋەر خېنىم بولغىنى بىلەن

تالادىكىلەرنىڭ، ئۆزى بىلەن ھېچقانچە، توغرىسىنى دېگەندە قىلچە مۇناسىۋىتى يوق كىشىلەرنىڭ ئالدىدا خېجىل. ئۇلار مۇنەۋۋەرنىڭ تېخى تۇيى بولماستىنلا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن توي قىلىدىغانلىقىنى ئۇققان كۈنىدىن باشلاپلا «مۇنەۋۋەر خېجىل، مۇنەۋۋەر خېجىل» دېيىشىپ ئېغىزلىرىنى تامشىتىپ كېتىشكەن بىلەن، ئۇ بۇ ئۆيگە كەلگەن كۈنىدىن باشلاپ، تىللا خېجىلنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ھېس قىلدى. ئۇ خوتۇن ئۆزىگە ئادەم قاتاردا مۇئامىلە قىلمىدى. گەپنى ئۇدۇل كەلتۈرۈۋالسىلا مۇنەۋۋەرگە زەھىرىنى تىقىشنى، ئۇنى كەمسىتىپ، ھاقارەت قىلىشنى قولدىن بەرمىدى. مۇنەۋۋەرمۇ ئۆزىنىڭ تىللا خېجىلغا ئوخشاش ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئايالى ئىكەنلىكىنى، ھازىر ئۇنىڭ بىلەن ئوخشاش ئورۇنغا، سالاھىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى خىيال قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىممۇ مۇنەۋۋەرگە: «تىللا خېجىلنى ھۆرمەت قىلىڭلا، ئۇ چوڭ بولغاندىكىن، ئاۋۋال سىلى سالام قىلىڭلار، چوڭ ئىشلاردا ئۇنىڭ ئېغىزىغا قاراڭلار، مەن تىللا خېجىلغا مۇنەۋۋەر خېجىلنى ئىززەت قىلىپ، ئۆزۈڭلىگە ئوخشاش كۆرۈڭلار دەيمەن»، دېگىنى بىلەن تېخىچە بۇ گەپ توغرۇلۇق ئۇنىڭغا ئېغىز ئېچىپ باقمىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دېگەن بۇ ئادەمۇ باشقىلار دېگەندەك، راستتىنلا تىللا خېجىلدىن قورقىدىكەن.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەرنى چۈشلۈك تاماقتا چاقىرىتتى. تاماقتا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، تىللا خېجىلم، مۇنەۋۋەر ئۈچەيلەن بىر داستىخاندا ئولتۇردى. تىللا خېجىلم، مۇنەۋۋەر ھەر ئىككىسىنىڭ تاماقتا ئانچە

ئىشتىهاسى يوق بولۇپ، ئانچە ـ مۇنچە ئېغىز تەگكۈزۈپ قويۇپ ئولتۇرۇشتى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم گۆش بېسىلغان پولۇنى چېكىسىدىن تەر چىققۇچە يېدى. ئۇ يېنىدىكى قەلەمتىرىشىنى چىقىرىپ، يوغان ئۇستىخاننى پاكپاكىزە غاجىۋەتكەندىن كېيىن خۇددى مۇنەۋۋەرنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك ئىككى خوتۇنىغا ئايرىم ـ ئايرىم قارىۋېتىپ ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ ئىككىلىرىگە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ. ئىككى خوتۇنلۇق ياكى كۆپ خوتۇنلۇق بولۇش ئۆتكەنلەردىن قالغان ئادەت. ئاللاهنىڭ ئەمرىسىز قىلمۇ تەۋرىمەيدۇ. ئاللاهنىڭ ئىرادىسى بىلەن ھەر ئىككىلىرى ماڭا خوتۇن بولۇشتىلا. ھازىردىن باشلاپ بىرىڭلار ئوڭ كۆزۈم بولىساڭلار، بىرىڭلار چەپ كۆزۈمسىلەر. كونىلار: «ئوڭ كۆز چەپ كۆزگە دۇشمەن»، «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا ئىككى كۆز بىر ـ بىرىنى يەۋېتىدۇ» دەپتىكەن. ئەلپازىڭلاردىن قارىغاندا، ــ ئۇنىڭ بىرىدە تىللا خېنىمغا، بىردە مۇنەۋۋەرگە نۆۋەتلىشىپ قاراۋاتقان كۆزلىرى تىللا خېنىمغا كېلىپ توختىدى، ــ بىر ـ بىرىڭلارنى يەۋەتكۈدەك يامان. ئىچىڭلارنى كەڭ تۇتۇپ، پېشانەڭلەرگە پۈتۈلگەنگە شۈكرى قىلماقلىقىڭلار لازىمدۇ. ئەگەرچەندە بۇ تەقدىرىڭلارغا شۈكرى ـ قانائەت قىلماي بىرىڭلار يەنە بىرىڭلارنىڭ كۆڭلىگە ئازار بەرگۈدەك بولساڭلار مېنىڭ ئىككى كۆزۈمنىڭ بىرى ئاغرىيدۇ. كۆزۈمنىڭ ئاغرىغىنى جېنىمنىڭ ئاغرىغىنى بىلەن باراۋەردۇر. دېمەككى، مېنىڭ جېنىمنىڭ ئاغرىقىغا سەۋەبكار بولمىقىڭلار ماڭا قارشى بولغانلىقىڭلاردۇر. ئۆز ئېرىگە قارشى بولغان خوتۇنغا ئول ئەرنىڭ نان بېرىشىكە

رىزا بولمىقى قىيىندۇر. خوتۇن ئالماق ياكى ئۇنى تالاق قىلماق ئەرنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر. جاھانىڭ ئۆيىمىزدىكى مەئىشەتلىرىدىن بىزار بولغان بولساڭلار ۋە ياكى مېنىڭ بۇ تاللىشىمغا نارىزا بولساڭلار گەپ ـ سۆزۈڭلار ئاشكارا بولسۇن، ماڭا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئېيتساڭلارمۇ خاپا بولماسمەن. ئەمما بىر ئىش ئېنىقكى، ئىككىلىرى ئىناق، باراۋەر كۆرۈشۈپ ئۆتۈشسەڭلار، بۇ ئىشڭلار ئۆيىمىزگە بەرىكەت باشلايدۇ. مۇشۇ ئەجرىڭلار ئۈچۈن بولسىمۇ، ھەربىرلىرىگە بېغىشلايدىغان مۇھەببىتىمنىڭ پايانى يوقتۇر، كۆڭلۈمدىكى ئورنۇڭلار ئېگىزدىدۇر. شۇنى سەمىڭلارغا سېلىپ قويايكى، قاچان، كىم بىلەن تۇرۇشنى، قانچىلىك تۇرۇشنى مەن بەلگىلەيمەن. بۇ ئىش سەۋەبلىك بىر ـ بىرىڭلارنى گۇناھكار قىلىشقا ئاجىزدۇرسىلەر.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىلىۋاتقان گەپلىرىنى تىللا خېنىم پۈتۈنلەيلا ئۆزىگە قارىتىپ ئېيتىلىۋاتقان گەپلەر دەپ چۈشەندى. ئەمەلىيەتتىمۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇ گەپلەرنى تىللا خېنىمغا تەنبىھ يۈزىسىدىن دەۋاتقاچقا، ئۇنىڭ ھەربىر ئېغىزى تىللا خېنىمنى يەرگە پاتۇرۇش ئۈچۈن ئورۇلغان بازغاندەك چوقىسىغا زەرب بىلەن تېگەتتى. «ئەجەب دەپ كەتتىيا ماۋۇ ئادەم؟! ‹يېڭى كوزىنىڭ سۈيى سوغۇق›، بولۇۋاتامدۇ نېمە؟ بۇ ئادەمنىڭ دېگەنلىرى ئاۋۇ قىغ يەپ چوڭ بولغان قەلەندەرنى كۆتۈرۈپ ئاسماندا ئۇچۇرغىنى، مېنى بولسا يەرگە ئۇرغىنى بولماي نېمە؟!» ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى مۇزدەك بىر سېزىم تىترىتىپ ئۆتتى. قەلبىنى رەشكىنىڭ ئاچچىق قولى مۇجۇپ چالغىتتى.

توققۇزىنچى باب

ئاتىلىق ئىپتىخار

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاشۇ كۈنى قىلغان گېپى ئۇنۇمنى كۆرسەتكەنىدى. تىللا خېنىم تەقدىرگە تەن بەردىمۇ ياكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ غەزىپىگە كېتىشتىن قورقتىمۇ ۋەياكى ئىچىدە بىر شۇملۇقلارنى ئويلاپ پۈرسەت كۈتۈۋاتامدۇ، ئەيتاۋۇر شۇ كۈندىن باشلاپ بۆلەكچە ياۋاشلىشىپ قالدى. مۇنەۋۋەرنىڭ: «ئەسسالام، خېنىم!» دېگەن سالاملىرىنى: «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، مۇنەۋۋەر خېنىم، ئوبدان تۇرۇپلىمۇ؟» دەپ ئىلىك ئالىدىغان، تاماق ۋاقتى بولغاندا «مۇنەۋۋەر خېنىمنى چاقىرىڭلار» دەپ ئۇنى يېنىدا ئولتۇرغۇزىدىغان بولدى. مۇنەۋۋەرمۇ ئۆزىنى خېلى ئازادە ھېس قىلىدىغان، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا ئارىلاپ ـ ئارىلاپ «تىللا خېنىمنى يالغۇز قويمىسلا بولاتتى»، دەيدىغان بولۇپ قالدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ بۇنىڭدىن تولىمۇ خاتىرجەملىك ھېس قىلدى.

ـــ ھۆ...ھۆ، ـــ مۇنەۋۋەر خېنىمنى قۇرۇق ھۆ تۇتۇپ، سالاسۇننىڭ ئارقىسىدا ھەدەپ قەي قىلىۋاتاتتى. پېشايۋاندا ئولتۇرغان تىللا خېنىم قولىدىكى تەسۋىنى يانغا قويۇپ، ئالمان ـ تالمان باغ تەرەپكە يۈگۈرۈپ مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن ئالدىراپ

سورىدى.

ــ نېمە بولۇۋاتىدىلا، مۇنەۋۋەر خېنىم؟

ــ بىلمىدىم، كۆڭلۈم ئېلىشىپلا تۇرىدۇ.

ــ قاچاندىن بېرى؟

ــ بۈگۈن ئىككى كۈن بولۇپ قالدى، غىزاغا زادىلا رايىم يوق، ياندۇرغۇملا كېلىدۇ، ياندۇراي دېسەم بىر نەرسە چىقمايدۇ.

ــ كۆڭۈللىرى بىرنەرسە تارتامدۇ؟

ــ قورغان كۆلبېشىدىكى ۋاھىت ئۈستامنىڭ ئاچچىقسۇسىنى خالاپلا تۇرىمەن.

تىللا خېنىم مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ چىرايىغا سەپسالدى. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنىڭ قېنى قاچقاندەك، چىھرى سۈلغۇن ئىدى. مۇنەۋۋەر خېنىم يەنە بىر قېتىم «ھۆ» دېۋىدى، تىللا خېنىم شۇ ھامانلا ئوڭ قولىنى يۈرىكىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ چىڭ تۇتۇۋالدى. ئۇ باغدىن چىقىۋىتىپ ئۆزىمۇ ئاڭلىمىغۇدەك بوش، ئەمما ئاچچىق شۇبرلىدى: «ئۇھ، بويىدا قاپتۇ، جۇۋاينىمەكنىڭ!»

ئەتىسى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپنى چاقىرتتى. تېۋىپ مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ تومۇرىنى بىر ئۇزۇن تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قۇلىقىغا بوشقىنا پىچىرلىدى:

ــ مۇبارەك بولغاي، ھاجىم، ئاتا بولغىدەكلا!

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇچۇن بۇ ھاياتىدىكى ئەڭ كاتتا خۇش خەۋەر ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۆزىدە ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىللىق سېزىم تاراپ كەتتى. ئاتا بولۇش ئىستىكى ۋە سالاھىيىتىدىن شەكىللەنگەن ئىپتىخارلىق تۇيغۇ تومۇرلىرىدىكى قانلارنى كۈۋەجەتتى.

قەلبىدىكى ھاياجان، شادىمانلىق، خۇشاللىق، كۈلكىگە ئايلىنىپ، چېھرىدە قېتىپ قالدى. ئۇ بىردە تېۋىپقا رازىمەنلىك بىلەن قارىسا، بىردە مۇنەۋۋەر خېنىمغا جان كۆيەرلىك، مەمنۇنىيەت، ئامراقلىق بىلەن تىكىلىپ قارايتتى. ئۇ قوينىدىن ھەميانىنى چىقىرىپ، شۇ پېتى تېۋىپنىڭ خۇش خەۋەرلىكى ئۈچۈن ئۈزىتىۋاتقاندا، تىللا خېنىمنىڭ تاتارغان چېھرى، ئۈمىدسىز كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ، ئىچى ئاچچىق بولۇپ كەتكىنىنى ئەسلا ھېس قىلمىدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خۇشاللىقىنى شۇ تاپتا بىر ئۆزى ھېس قىلاتتى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ تولا كەڭ قول، مەرد ئادەمگە ئايلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ مەيلى قەرز ھېسابىدا بولسۇن، مەيلى يارەم قىلغىنى بولسۇن، بۇغداي پىششىقا ئاز قالغان بۇ كۈنلەردە ئاشلىق تارقىتىپ، ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇقدىلىپ قالدى. ۋاھىت ئۇستامنىڭ ئاچچىقسۇسى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن ئاشمىدى. ئۇ ئىككى يوغان ھويلىغا، ئاشخانا ئۆيلەرگە، مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ ھۇجرىسىغا ئاچچىقسۇنى ئىدىش ـ ئىدىشلاپ تىزىپ، تۆۋەن مەھەللىنى ئاچچىقسۇنىڭ ھىدى بىلەن تولدۇرۇۋەتتى. مۇنەۋۋەرگە سايىدەك ئەگىشىپ، ئۇنىڭدىن كېچە ـ كۈندۈز زادىلا نېرى بولمىدى. بۇ ھال تىللا خېنىمنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى. بۇ كۈنلەردە ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن قاتتىق نارازى بولۇۋاتاتتى. ئۆزىگە ئۆچ بولۇپ يۈزلىرىگە كاچاتلاپ كېتەتتى. مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قورسىقىنىڭ يوغىناپ بېرىشىغا ئەگىشىپ ئۇنىڭ ئازابىنىڭ، ھەسرىتىنىڭ ۋەزنىمۇ ئېغىرلاپ باراتتى. باشقا ھەرقانداق ئادەمنى

ھەۋەسلەندۇرىدىغان، كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىغان بۇ ھەيۋەتلىك، ھەشەمەتلىك قورۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن دوزاخقا ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ئىدى. ئۇ بىر ئوتتا، دەھشەتلىك رەشك ئوتىدا، ھەسەت ئوتىدا پۈچىلىنىپ كۆيمەكتە ئىدى. ئۆزى شۇقەدەر جاپالارنى چېكىپ، ئېرى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر بېرىشكە قادىر بولالمىغان نەرسىنى ئاۋۇ نەسلى پەس قەلەندەرنىڭ قىزىنىڭ شۇنچە تېز بېرىش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن خورلۇق ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ مۇنەۋۋەر خېنىمنى بوغۇپ، قورسىقىدىكى ئاۋۇ بالايىئاپەت بىلەن قوشۇپ بىر يولىلا قۇتۇلغۇسى بار ئىدى. ئەمما ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇنىڭ ئايىغىدىن نېرى كەتمەيدۇ. تىللا خېنىمنىڭ ئازابىدىن ئۆپكىسى ئۆرىلىپ تىنالماي قېلىۋاتاتتى. ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، چىدىماسلىق ئىنسان ئۈچۈن شەكسىزكى ئاپەت. بۇنداق ئىللەتلەرگە مۇپتىلا بولغان ئادەملەرنىڭ جازاسى ھامان ئۆزى بىلەن بىللە. بۇ ئىللەتلەر ئىنسانىنىڭ قەلبىدە ئاپىرىدە بولغان كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭغا مۇپتىلا بولغۇچى تۇغۇشىشكە باشلايدۇ، ئازابلىنىدۇ، ئاچچىق يۇتىدۇ، ھەسرەت چېكىدۇ. بۇ ئىللەتلەر خۇددى كىگىزگە چۈشكەن كۈيىدەك ئادەمنىڭ ئىچىنى ئۆتمەتۆشۈك قىلىۋېتىدۇ. ئۇلارنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلغان ئادەم ئىچ ـ ئىچىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈشنى بىلمەيدۇ. ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ تەن قويۇپ يۇرەلمەيدۇ. يىگىنە يەپ سالغان ئىتتەك تۇكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، جېنى قىينىلىپ، ئۇچەيلىرى تارتىشىپ، سۆرىلۈپ ئەجىلىدىن بالدۇر جان تەسلىم قىلمىقى شەكسىز. ئۆلمىدى دېگەندىمۇ كۈنلىرى ئۆلگەندىن بەتتەر ئازابلىق بولىدۇ. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا، ئائىلىگە، بۇ

ئائىلىنىڭ يېقىنلىرىغا خۇشاللىق ئاتا قىلغان ئاشۇ قورساقتىكى بىگۇناھ ھامىلە ھازىر تىللا خېنىمنىڭ دۇشمىنى. ئۇ قايسى كۈنى ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلدۈردى، شۇ كۈنىدىن تارتىپ تىللا خېنىمنى غېرىبلىق، يالغۇزلۇق باستى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى. ئۇنىڭ بۇ ئۆيدىكى گېپى گەپ، سۆزى سۆز بولىدىغان ئابرۇيىنى تارتىۋالدى. مانا ئەمدى مەھەلىسىز ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، يۈزىگە قورۇقلار چۈشكەن، خۇددى بىر كېچىدىلا قېرىپ كەتكەندەك روھسىز، چۈشكۈن. يېگىنى يېگەن بولۇپ چىرايىغا چىقمىغاندەك، كىيگىنى كىيگەن بولۇپ ئۇچىسىغا ياراشمىغاندەك ھېس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قېرىشقاندەك ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەس ـ يادى مۇنەۋۋەر خېنىمدىلا ئىدى. نەچچە يىلدىن بېرى تىللا خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلغان ئۆي خىزمەتكارلىرىنىڭ بىر قىسمىنى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەلگىلىگەندىن سىرت، يەنە ئۇنىڭغا قارانچۇق بولىدىغان، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيىدىغان، مەپە ـ پەيتۇنلىرىنى ھەيدەيدىغان بىرنەچچە خىزمەتكارنى يېڭىدىن بەلگىلىدى. ئۆزىمۇ ئۆيدىن سىرتلارغا كەمدىن كەم چىقىدىغان بولۇپ قالدى. شەھەر ئاتلاپ قىلىدىغان سودا ـ تىجارەت ئىشلىرىنى ۋاقىتلىق توختاتتى. تىللا خېنىم بىلەنمۇ تاماق ۋاقتىدىلا بىر داستىخاندا ئۇچرىشاتتى. بۇ ھال تىللا خېنىمنىڭ كۆڭلىدە پەيدا بولغان رەزىل پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زادىلا پۇرسەت بەرمىگەن بولسىمۇ، ئۇ ئىچىدە قۇتراۋاتقان بۇ شۇم غەرەزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋەسۋەسىسىدىن قەتئىي يانمىدى. «ئاۋۇ ئۆزىنىڭ

نېسىۋىسىگە شېرىك بولغان نەسلى پەس جۇڭاينىمەكنىڭ قورسىقىدىكى ئوندۇرمىنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىش كېرەك. بولمىسا ئۇ ھامان بىر كۈنى تىللا خېنىمنىڭ بۇ ئائىلىدىكى ئورنىنى ئۆزى يالغۇز ئىگىلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھەشەمەتلىك قورۇنى دوزاخقا ئايلاندۇرۇپ، دەۋران سۈرىدۇ. قورسىقىدىكى ئاپەت يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتىمۇ، ھەممە ئىش تۈگەشتى دېگەن گەپ! خىزمەتكارلار ھاجىمنىڭ ئۇ لەنەت تەگكۈرنىڭ ھۇجرىسىدا ئۇنىڭ قورسىقىنى سىلاپ ياتقىنىنى دەپ يۈرىدۇ. ھاجىم تېخى ئۇ كۈچۈكلىمەستىنلا تىللا خېنىمنىڭ كۆزىچىلا ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ - قويۇرۇپ «ھېزى بولۇڭلا، ئاۋايلاڭلار» دەپ، پايپېتەك بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. تىللا خېنىم كىم، مۇنەۋۋەر كىم؟ تىللا خېنىم دېگەن چوڭ خېنىم، بۇ ئائىلىنىڭ ئىگىسى. يىگىرمە تۆت يىلدىن بۇيان بۇ قورۇغا قان - تەرىنى، ئەقىل - زېھنىنى سەرپ قىلغان، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم سىرتلارغا چىقىپ كەتكەندە، ئۇنىڭ يوقلۇقىنى چاندۇرماي، ئۇ بار چاغدىكىدىنمۇ ياخشى باشقۇرغان جان كۆيەر ئايال. ھاجىمنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ بۇ قورۇنىڭ روناق تېپىشىغا سۆزلەپ تۇگەتكۈسىز تۆھپە قوشقان پىداكار خوتۇن. ئۇ بۇ ئۆينىڭ ھەربىر تال خىش - كېسەكلىرىدىن تارتىپ ياغاچ - تاشلىرىنىڭ قويۇلۇشىغىچە ئېرى بىلەن بار مەسلىھەت ئىش قىلغان. ئۆي بىساتلىرىنى — فار - فۇر قاچا - قۇچىلار، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان زىلچا - گىلەملەر، ماموق يوتقان - كۆرپىلەردىن تارتىپ ھەربىر تال يىپ - پۈرۈچلىرىغىچە ئۆزى بىر قوللۇق لايىھەلىگەن. گۈلدەك

چاغلىرىنى مۇشۇ قورۇنىڭ خاتىرجەملىكى، ھاجىمنىڭ خۇشلۇقى ئۇچۇن تەقدىم قىلغان. گۈزەل ياشلىق باھارىنى، ناز ـ كەرەشمىلىرىنى، ھەقىقىي ئايالىلىق خۇلقىنى ھاجىم ئۇچۇن بېغىشلىغان. بۇ قورۇدا خىزمەتكارلار سامانەك تۇرسمۇ، ھاجىمنىڭ تامىقىنى ئۆز قولى بىلەن ئېتىپ، ئالدىغا داستىخانىنى ئۆز قولى بىلەن راسلىغان. بەش ۋاخ نامىزىغا ئالدىغان تاھارىتىگە تەييارلايدىغان سۇنىڭ بىر قېتىمىنىمۇ ئۆز قولى بىلەن بەرمەي قالغىنىنى ئەسلىيەلمەيدۇ. ئۇ ھاجىم ئۇچۇن ياشىدى، ھاجىم ئۇچۇن كۈلدى، يىغلىدى. ھاجىم سەپەرلەردىكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئامانلىقى، بىخەتەرلىكى ئۇچۇن توختىماي دۇئا قىلدى. ئۇنى بالدۇرراق كۆرۈش ئۇچۇن تەقەززا بولدى. سېغىنىپ ياش تۆكتى. سەپەردىن قايتىپ كەلگەن چاغلىرىدا ياسداق، يوغان دەرۋازىنى ئۆز قولى بىلەن ئېچىپ، قارشى ئالدى، پەشلىرىگە ئىنتىزارلىق بىلەن سۆيدى. مەسە ـ كالاچلىرىنى سالدۇرۇپ، پايتەمىسىنى پۈرىدى. ئۇنىڭ ھاجىمغا بولغان ئەقىدىسى، سۆيگۈ ـ مۇھەببىتى چاقماق دەرياسىنىڭ يۇز مەزگىلدىكى سۈيىدەك سۈزۈك، تازا، ئويناق ھەم ئۇزۇلمەس! ھاجىم ئۇنىڭ قەلبىنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدى. ئەجرىگە، مېھنىتىگە ھۆرمەت قىلىشى كېرەك ئىدى. بالا تۇغمىغانلىقى ئۇنىڭ گۇناھى ئەمەس. ئاللاتائالا پەرزەنت بەرمىدى. ئىگىسى بەرمىگەنگە بەندىسىنىڭ نېمە چارىسى بولسۇن! ئاللا بېرىمەن دېسە، ھېچكىم ئۇنى توسۇۋالىشقا قادىر ئەمەس. ئەنە مۇنەۋۋەرگە بەخت ئاسماندىن چۈشكەندەكلا نېسىپ بولدىغۇ؟! ئۇنىڭغا خۇدايىم بەردى. بىر كېچىدىلا بىر خەس ـ پاخالنىڭ

ئورنىدىكى، ھېچكىمنىڭ نەزىرىدە يوق قەلەندەر، مەدىكارنىڭ قىزى خېنىم بولدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تىللا خېنىم ئۆمۈر بويى تەلەپ قىلغانىنى ئىگەم يەنە بىر كېچىدىلا ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدى. مانا ئەمدى ئۇ ئەزىزلەنمەكتە، ئەتىۋارلانماقتا. ئۇنىڭ بۇ ئائىلىدىكى ئورنى يۇقىرىلىغانسېرى تىللا خېنىم خۇددى بۇ يەردە يوقتەك ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمايۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ھاجىم ئۇنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەندەك مۇنەۋۋەر بىلەنلا ھەلەك. ئەگەر ئەھۋال مۇشۇنداق داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، تىللا خېنىمغا بۇ قورۇدا ئورۇنمۇ قالمىغۇدەك! شۇڭا ئالدى بىلەن ئاۋۇ قورساقتىكىنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىپ، تىللا خېنىم ئۆز ئورنىنى مۇستەھكەملىمسە بولمىغدەك...»

ئونىنچى باب

قەست

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خېنىم! ئوبدان تۇرۇپلىمۇ؟

ئەمرۇللا غوجدارنىڭ بىمەھەل كېلىپ، قىلىغان سالىمىدىن پېشايۋان سۇپىسىدا ئولتۇرغان تىللا خېنىمنىڭ خىيال يىپى ئۈزۈلدى. ئەمرۇللا غوجدار ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ يەر ــ زېمىن، دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇراتتى. بۇ كۆك كۆز، كەكە ساقال، بېشىدىن نىل رەڭ سەللىسىنى بىر كۈنمۇ چۈشۈرمەيدىغان ئادەم ئاتمىش ياشلارغا يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ، باشقۇرۇشقا ماهىر لىقى، ئايىغىنىڭ چاقىرانلىقى، قۇلىقىنىڭ يۇمشاقلىقى، هېرىپ ــ چارچاشتىن قورقمايدىغانلىقى، بولۇپمۇ تىللا خېنىمنىڭ ئېغىزىدىن چىققانىنى ئۆزىنىڭ ئىش دائىرىسىدە بولغان ــ بولمىغانلىقى بىلەن هېسابلاشماي، هايالشمايلا بەجا كەلتۈرىدىغانلىقى بىلەن ئالاهىدە ئەتىۋارلىناتتى ۋە ئابدۇقۇددۇس هاجىمدىنمۇ، تىللا خېنىمدىنمۇ ئايرىم ــ ئايرىم ئىلتىپاتقا ئېرىشىپ تۇراتتى. تىللا خېنىم ئىلىمان كۈلۈمسىرەپ، غوجدارنى قارشى تەرەپتىكى سۇپىنىڭ تۆرىگە تەكلىپ قىلىپ، سالامغا جاۋاب قايتۇردى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ياخشى تۇرۇپتىمەن. ئۆزلىرىچۇ؟

ــ ئىنشائاللا ئۆزلىرىنىڭ دۇئالىرىنىڭ بەرىكىتى بىلەن تولىمۇ بەلەن كېتىپ بارىمىز، ــ دېدى ئەمرۇللا غوجىدار خۇشامەتكويلۇق بىلەن كۈلۈپ، ــ هاجىم يېقىندىن بېرى بىز تەرەپلەرگە ئۆتۈپ باقمىدى، شۇڭا ئېتىزلىقىنىڭ ئىشلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەهۋالىدىن خەۋەر بەرگەچ كۆرسەتمە ئالاي دەپ كېلىشىم ئىدى.

غوجىدارنى كۆرۈپ تىللا خېنىمنىڭ كۆڭلىدىن بىر خۇشلۇقنىڭ سايىسى لىپىدە قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن خېنىم ئۇنى غوجىدارغا بىلىندۈرمىدى.

ــ هاجىم هازىر ئالدىراش، ــ تىللا خېنىم ئاچچىق تەنە ئارىلاشقان تەلەپپۇزدا خۇددى ئەمرۇللا غوجىدارغا هال ئېيتىپ، ئىچىدىكى دەردىنى تۆكمەكچى بولۇۋاتقاندەك يانداكى قورۇنى بېشى بىلەن ئىما قىلدى، ــ ئاۋۇ قورۇدىن چىققۇدەكمۇ ۋاقتى يوق، تاماق ۋاقتىدىلا كۆرىمەن، ئىچىدە پاقا بار يېڭى كوزىنى قۇچاقلاپ چىقىپ، يەدىغىنىنى يەپ بولۇشۇپ، يەنە ئالمان ـ تالمان چىقىپ كېتىشىدۇ. ئۇنىڭ ماڭا ئېغىزىنىڭ ئۇچىدىلا قىلىپ قويىدىغان بىرنەچچە ئېغىز گېپىدىن باشقا دەيدىغىنى قالمىدى. ئاۋۇ جېنىمغا جازا، بېشىمغا بالادىن هېچ كۆزىنى ئۇزەلمەيدۇ، پەپلەپ هالى قالمايدۇ. سىلى دەپ باقسىلا غوجىدار، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشى توغرىمۇ؟!

ئەمرۇللا غوجىدار قىسقىغىنا ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن دېدى:

ــ ئەمەلىيەتتە هاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمدىن بەكرەك قورساقتىكى بالىغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئازراق تەخىر قىلسىلىرى بالا تۇغۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇ يەنە سىلىنىڭ يانلىرىدا

بولارمىكىن...

تىللا خېنىم ئەمرۇللا غوجىداردىن بۇ جاۋابنى كۈتمىگەن ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ غوجىدارنىڭ بۇ گېپىدىن قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ، چىرايى چۆگۈندەك قارىداپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا قىلچە يۈز خاتىرە قىلماستىن زەھىرىنى تىقتى.

— غوجىدار، نەچچە يىلدىن بېرى ھاجىمغا بىلدۈرمەي قىلغان ياخشىلىقلىرىم مەيدىلىرىگە مەددە قىلىۋاتامدۇ نېمە؟! ئۇ يېقىندىن بۇ يېقىنغا كۆز يەتمەيدىغان ئېكىنزارلىقنى بىر قوللۇق باشقۇرۇپ ساندۇقلىرى تولغان ئوخشىمامدۇ؟! نېمىلا دېگەنبىلەن ھاجىم يەنىلا مېنىڭ ئېرىم. بىرەر غوجىدارنىڭ كەشنى توغرىلاش تەكلىپىمنى ئاڭلىمايدۇ دەپ قارامدىلا؟!

— ياق، ياق... مەن ئۇنداق دېمەكچىمۇ ئەمەس ئىدىم...

ئەمرۇللا غوجىدار كېكەچلىدى. ئۇ تىللا خېنىمنىڭ مىجەزىنى بەش قولدەك بىلەتتى. تىللا خېنىم جاھىل، دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغان ئايال ئىدى. ئەگەر غوجىدار خېنىمنىڭ جەھلىنى قاتۇرۇپ قويسا، ئۇ تۆۋەن كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى بىپايان زېمىنىنى باشقۇرۇش سالاھىيىتىدىن، ھەر يىلى ھوسۇل يىغقان چاغدىكى ئالدى بىلەن كېچىلەپ ئوچاردىكى تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە توشۇپ، ئاندىن قەشقەرگە يۆتكەپ پۇل قىلىدىغان ئاشلىقتىن قۇرۇق قالاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تىللا خېنىم ئۇنىڭ بۇ خۇيىنى بىلەتتى. بىرنەچچە قېتىم: «ئاۋۇ ئادەمنىڭ ئاچچىقىنى ئۆزلىرى بىلىلا، ئوقۇپ قالسا سىلىگە ياخشى كۈن يوق، بۇندىن كېيىن ھەزەر ئەيلەلا» دەپ تەربىيە قىلىپ ئىشنى تۈگەتكەنىدى.

— ئەمسە دېسىلە، ئۇنداق بولسا نېمە دېمەكچىدىلە؟ —
ئەمرۇللا غوجىدار دەرھال ئېسىنى يىغىپ بۇ خوتۇنىڭ دېپىغا پوت — قولىنى كەلتۈرۈش قارارىغا كەلدى.
— ھەممە ئىش سىلى دېگەندەك بولسۇن... ئەگەر مەن قىلىدىغان ئىشلار بولسا تەييارمەن...
— مەن دېگەننى قىلسىلا، يېپىق قازان يېپىق پېتى قالىدۇ. ياق دېسىلە ئۆزلىرى بىلسىلە! شۇ تاپتا جېنىمدىن تويۇپ تۇرىمەن...
— خوش، خوش... قىلاي، قىلاي...
— ئەر كىشى دېگەن ئەر كىشىدەك بولمىقى، گېپىدە تۇرمىقى، سىر ساقلاشنى بىلمىكى لازىمدۇر.
— شۇنداق، شۇنداق.
تىللا خېنىم ھويلىغا سىنچىلاپ تەكشى قاراپ چىقتى. بىرەر ئادەمنىڭ قارىسىنى، غەيرىي ئاۋازنىڭ يوقلۇقىنى جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن بوش ئاۋازدا:
— قەشقەر خان بازىرىنى بىلمىغانلا؟ بىللا، سىلى خۇپيانە ئاشلىق ساتمىغان بازار شۇ. ئاشلىق بازىرىنىڭ ئۇدۇلىدا بىر ئۇستا تېۋىپ بار. ئۇنىڭ دوختۇرخانىسىمۇ چوڭ، دورىلىرىمۇ سەرخىل، ماڭا يېقىن كەلسىلە، — تىللا خېنىم ئەمرۇللا غوجىدارنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى. ئاندىن ئاۋازىنى پەس چىقىرىپ، — بۇ گەپنى ئىنسى — جىنغا بىلدۇرمەسلىككە قەسەم قىلالامىلا؟ — دېدى
— قەسەم قىلىمەن، خېنىم.
— ئۇنداق بولسا ھازىرلا جۆنىسىلە، ئۇنى ئەتە كەچكىچە قولۇمغا تەگكۈزسىلە.
ئەمرۇللا غوجىدار « ماقۇل، ماقۇل، شۇنداق قىلاي »

دېگىنىچە ھويلىنىڭ ئوتتۇرىغىچە كەينىچە مېڭىپ، چىقىپ كەتتى. تىللا خېنىمنىڭ چېھرىدە ئاچچىقلىمۇ، مەمنۇنىيەتكىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر غەلىتە كۈلكە غىل ـ پال ئەكس ئەتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، مۇنەۋۋەر خېنىملار ناشتىلىققا چوڭ قورۇغا كىرىپ تىللا خېنىمنىڭ ئىلگىرىكىدەكلا پېشايۋان سۇپىسىغا ئوز قولى بىلەن داستىخان ھازىرلاۋاتقىنىنى كۆرۈشتى.

ــ ئەتىگەندە ئۆزۈڭلا جۇڭاپ يۈرگىچە، باشقىلارنى بۇيرۇساڭلار بولماسمىدى؟! ــ دېدى ھاجىم تىللاخېنىمغا رازىمەنلىك نەزىرى بىلەن قاراپ.

ــ سىلىگە خوتۇن بولغاندىن بۇيان غىزالىرىنى ئۆزۈم تەييارلاپ كۆنۈپ قاپتىكەنمەن، خىزمەتكارلارغا قويۇپ بەرسەم ئىشلارنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلالمايدۇ، ئىشقىلىپ بىر يەرلىرى بىر قانداق. ھازىر مۇنەۋۋەر خېنىم ئېغىر بوي. ئۆزلىرى ئۆچۈن، مۇنەۋۋەر خېنىم ئۆچۈن، قورساقتىكى بالىمىز ئۈچۈن بۇندىن كېيىن قۇۋۋەتلىك غىزالارنى ئۈچ ۋاق ئۆزۈم تەييارلاپ خىزمەت قىلايمىكىن دەيمىنا.

تىللا خېنىمنىڭ سۆزلىرىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم سۆيۈنۈپ كەتتى. ئەمەلىيەتتە تىللا خېنىم غىزاغا بەكمۇ ئۇستا ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۆيدىلا بولسا تىللا خېنىمنىڭ قولى تەگمىگەن غىزانى يېمەيتتى. مۇنەۋۋەرگە ئۆيلەنگەندىن بۇيان تىللا خېنىم ھاجىمنىڭ يەيدىغان غىزاسىنىمۇ خىزمەتكارلارنىڭ تەييارلىشىغا قويۇپ بەرگەنىدى. مانا بۈگۈن تىللا خېنىم باشقىچىلا بىر ئادەم بولۇپ قاپتۇ. ئۇ تەقدىرگە تەن بەرگەن،

ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەن، ئېرىنىڭ ئۆزىنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرىدىغىنىنى، چوڭ بىلىدىغىنىنى، مەرتىۋە جەھەتتە تىللا خېنىمنىڭ ئورنىغا ھېچكىمنى دەسسەتمەيدىغىنىنى ھېس قىلغان بولسا كېرەك. نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان ئابدۇقۇددۇس هاجىم تىللا خېنىمنىڭ باتناشلىرىغا، مۇنەۋۋەر خېنىمغا ھەدەپ زەھىرىنى تىقىشلىرىغا، ھېچ ئىش بىلەن كارى يوق كۈنلەپ ـ كۈنلەپ دۈم يېتىۋېلىشلىرىغا قاتتىق خاپا بولغان بولسىمۇ، ئائىلىنىڭ ئىناقلىقى، تىللا خېنىم بىلەن بولغان قەدىناسلىقنىڭ يۈزى بىلەن ئۈنىڭغا چىش يېرىپ گەپ قىلمىغان، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ تۈزۈلۈپ قالار دەپ ئاچچىقىغا زورمۇزور هاي بېرىپ ساقلىغانىدى. دېگەندەك ئۇ يەنە يەڭگىل كۈلۈمسىرەشلىرى بىلەن كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان، شېرىن سۆزلىرى بىلەن يۈرەككە ئوت تاشلايدىغان تىللا خېنىمنى يەنە كۆردى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم چىرايىغا تېپىپ چىققان شادىمانلىق كۈلكىسىنى مەيلىگە قويۇۋەتكىنىچە تۆرگە چىقىپ ئولتۇردى:

ــ باركاللا خوتۇن! ئۆزۈمۇ سىلى ئەتكەن ئۈگرە، نارىن، پولۇ، قايماقلىق هورنانلارنى قەۋەتلا سېغىنغان ـ دېدى.

مۇنەۋۋەر خېنىم تاڭ شەپىقىدەك قىزارغىنىچە هاجىمنىڭ يېنىدىن تىللا خېنىمغا ئورۇن قالدۇرۇپ، يۈمشاق كۆرپىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى. تىللا خېنىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا قۇياشلىق كۈندۈزدەك ئوچۇق چىرايدا قارىدى.

ــ مۇنەۋۋەر خېنىم، ــ دېدى ئۇ ئاۋازىغا ئامالنىڭ

بارچە يېقىملىق تۇس بېرىپ، ــ قورساقلىرى بىلىنەرلىك كۆتۈرۈلۈپ قالدى، سوڭقى يىلىنىڭ نورۇز ئېيىدا يەڭگىيلا، سىلىنىڭ قورساقلىرىدىكى بالا بىزنىڭ ئائىلىمىزنىڭ ئەڭ چوڭ بايلىقى، ھاجىمنىڭ بۇ بالىمىز ئۈچۈن قانچىلىك بىتاقەت بولۇۋاتقىنىنى، قانچىلىك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنىنى ئوبدان بىلىلا، شۇڭا قۇۋۇەتلىك يەپ، بەلەن كۈتۈنۈپ ئۆزلىرىنى كۆپ ئاسرىسىلا. ماۋۇ قورۇغىمۇ بىمالال چىقىپ ـ كىرىپ تۇرسىلا. مەن سىلىدىن خېلىلا چوڭ، مېنى پاپلىرىدەك، ھەتتا ئانىلىرىدەك كۆرسىلىمۇ بولىدۇ.

مۇنەۋۋەر خېنىم تىللا خېنىمنىڭ باشقىچە مۇلايىملىشىپ قالغىنىغا، ئۇنىڭ شۇقەدەر كەڭ قورساق بولۇپ كەتكىنىگە ھەيران بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان مەمنۇنىيىتىنى شەلپەردەك قىزىرىپ يەرگە قارىغىنىچە بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ ئىپادىلەپ ئولتۇردى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىرده چوڭ خوتۇنىغا، بىرده كىچىك خوتۇنىغا رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈمسىرەپ قارايتتى.

بۇگۈنكى ناشتىلىق مۇنەۋۋەر بۇ ئۆيگە كەلگەندىن بۇيانقى ئەڭ كۆڭۈللۈك، ئەڭ خۇشال كەيپىياتتا قىلىنغان ناشتىلىق بولدى.

ــ چۈشتە قانداق غىزاغا كۆڭۈللىرى تارتىدىكىن؟ ــ سورىدى تىللا خېنىم داستىخانغا دۇئا قىلىپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا قارىدى. مۇنەۋۋەر خېنىم ئۆزلىرى بىرنېمە دېسىلە دېگەندەك مەنىده ھاجىمنىڭ كۆزىگە بىر قارىۋېتىپ يەنە كۆزىنى

ئېلىپ قاچتى. ھاجىم تىللا خېنىمغا بۇرىلىپ، خۇشاللىق بىلەن:

ــ خېمىرىنى قەغەزدەك نېپىز يېيىپ، ئۈشۈشاق كېسىپ، تازا ئوخشىتىپ نارىن قىلىڭلار ئەمىسە، ــ دېدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن مۇنەۋۋەر خېنىم يان ھويلىغا يانمۇ يان مېڭىپ چىقىپ كېتىۋاتقىچە تىللا خېنىم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ھەسرەت بىلەن قاراپ قالدى ۋە « خەپ مۇنەۋۋەر دېگەن ئالۋاستى، ھاجىمغا ئوقۇغان سۇرە ــ ئەپسۇنلىرىڭنىڭ كۈچىنى ئەمدى بىر كۆرەي » دەپ غۇدۇرىدى.

ــ خېنىم بۇگۈن بۆلەكچىلا ئېسىل بولۇپ قاپتىغۇ؟ ــ دېدى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا ئېگىز قويۇلغان ياستۇقىغا ھاجىم بىلەن يانمۇيان يۆلىنىپ ئولتۇرغان مۇنەۋۋەر خېنىم ئېرىگە.

ــ خېنىم، ــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا بۇرىلىپ، ــ ئەسلىدىنلا ئېسىل ئايال. ئەمما خوتۇن كىشى دېگەننىڭ ئىچى تارراق بولىدۇ. نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان ئۇمۇ خوتۇن كىشى بولغاندىكىن، سىلىنىڭ بۇ ئۆيگە كېلىپ ماڭا خوتۇن بولغانلىرىغا چىدىماي تەتۈرلۈك قىلغان بولسا، مانا ئەمدى ئۆز تەقدىرىگە تەن بېرىپ، بىر ئوبدان بولۇپ قاپتۇ.

ــ شۇنى دەيمەن، ئاجايىپ يېقىشلىق. شۇنچە خۇش بولۇپ كەتتىم.

ــ ئەمدى يىغلىمايدىغانسىلە؟!

ــ يىغلىمايمەن، ئەمما خېنىمنىڭ يەنە خۇيلىرى تۇتۇپ قالسا، دىلىمغا ئازار بېرەمدىكىن دەپ قورقىمەن.

ــ مەن تۇرسام نېمىدىن قورقىسىلە؟

ــ ئىككىگىلار خاپا بولۇشۇپ قالساڭلار مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولۇۋاتقاندەك خىجىل بولۇپ كېتىمەن.

ــ خىجىل بولماڭلا، چۈنكى سىلە ئانا بولۇش ئالدىدا، يەنە سىلە مېنى دادا قىلالىدىڭلا. خۇش بولساڭلا، ئۆزۈڭلىدىن ئىپتىخارلانساڭلا بولىدۇ.

ــ ئاياللارنىڭ ھەممىسى ئانا بولىدىغۇ؟

ــ سىلە ھېچكىمگە ئوخشىمايسىلە، چۈنكى ئاياللارنىڭ ئانا بولالايدىغانلىقىغا مېنى پەقەت باشتا ئانام رەھمىتى ئىشەندۈرگەن بولسا، مانا ئەمدى سىلى ئىشەندۈردۈڭلا.

ــ ئۇنداق دېمىسىلە، بۇنداق گەپلەرنى قىلسىلا، ماڭا سىلى تىللا خېنىمنى ھاقارەتلەۋاتقاندەك تۇيۇلىدىكەن. ئۇنىڭغىمۇ نېمە ئامال، ئۇنىڭمۇ تۇغقىسى يوقمۇ؟!

ــ ئۇنى ھاقارەت قىلمايمەن، ئۇمۇ مېنىڭ ياخشى خوتۇنۇم، سىلى تېخىمۇ ياخشى خوتۇنۇم.

ــ تىللىرى بەك تاتلىق جۇمۇ؟

ــ ماڭا خوتۇن بولغىنىڭلىغا خۇشمۇ سىلە؟

ــ بەكمۇ خۇش. بۇگۈن بۇنى تېخىمۇ بىلىپ يېتىۋاتىمەن.

ــ قورسىقىڭلىدىكى ئوغلۇممۇ، قىزىممۇ؟

ــ ئوغۇل تۇغسام خۇش بولامدىلا، قىزمۇ؟

ــ نېمىلا بولسا خۇدانىڭ بەرگىنى، ئىشقىلىپ پەرزەنتىمنى باغرىمغا باسقىلى ئالدىراپ كېتىۋاتىمەن.

ــ ئاللاھ نېسىپ قىلسا ئۇمۇ بولىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمنى ئاۋايلاپ ئۆزىگە قاراتتى. خۇددى كىچىك بالىنى پەپىلەۋاتقاندەك ئېخەكلىرىنى، يۈز ـ كۆزلىرىنى، باش ـ بويۇنلىرىنى

سىلىدى. مەڭزىگە مېھرى بىلەن سۆيدى. ئاندىن ئۇنىڭغا ئۇزاقتىن - ئۇزاق تىكىلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تاڭ سەھەردە ئېچىلغان چوغلۇق گۈلى خۇش ھىدىنى تارقاتماقتا ئىدى. بۇ گۈل ئۇنىڭ ھاياتىغا مەنا بەرگەن، پالۋانلىق تۇيغۇسىغا سەلتەنەت ئاتا قىلغان، ئەرلىك دۇنياسىغا كامالەت ھەدىيە قىلغان، ئاتىلىق چاڭقاقلىقىغا بەرگىدىن سۇ بەرگەن ئاجايىپ سېھىرلىك گۈل ئىدى. بۇ گۈلنى ئۇ مېھىر زەمزىمىدە سۇغارماقلىقى، ئىلھام ئاچىسىدا يۆلىمەكلىكى، سۆيگۈ قۇياشىنىڭ ھارارىتىدە ئىللىتماقلىقى، تەسەللى يەلپۈگۈچىدە سەگىدمەكلىكى كېرەك ئىدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىم ھەققىدە شېرىن خىيال سۈرۈشتۇرغاندا، مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭمۇ خىيال كەپتىرى قانات قېقىشقا باشلىغانىدى. بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئاجايىپ بولىدىكەن، ئۇنى ھاجىم بىلەن نىكاھلىق بولىدۇ دەپ كىم ئويلىغان؟ ئۇ قۇتلۇق بىلەن توي قىلىپ قالارمەنمىكىن دەيتتى. كېچىلەردە ئۇنىڭ بىلەن تويى بولۇپ چۈشەپ چىقاتتى. ئۇنى كۆرسە، يۈزلىرى قىزىرىپ، تىلى كالۋالىشىپ، دەيدىغان گەپلىرىنى تاپالماي قالاتتى. ئۇنىڭ بىلەن دەريا ساھىلىدا، قوتانلاردا ئۇچرىشىپ قالغۇدەك بولسا، بىلىپ - بىلمەي ئۆزىنى تۇزەشتۇرەتتى. قۇتلۇقنىڭمۇ يۈزى تۆۋەن يىگىت ئىدى. مۇنەۋۋەر ئۇنىڭغا يېقىن كەلسە ئۆزىدىن كۆزلىرىنى قاچۇرۇپ، يىراقلاردىن كۆز ئۈزمەي قارايدىغىنىنى بىلىۋالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئاجايىپ شېرىن ھەم ئىللىق بىر سېزىم تارايىتتى. نىكاھ غايىب دېگەن شۇ بولسا كېرەك، مۇنەۋۋەر

كىچىكىدىن تارتىپ ئۆزىنى كۆرسۈشتىن ئەمەس، ئىسمىنى ئاڭلاشتىن قورقىدىغان، كىچىكىدە خەقىشلىك قىلسا، دادىسى « ئەنە ئابدۇقۇددۇس باي كېلىۋاتىدۇ، يەنە غەلۋە قىلسىلا يېنىدىكى يوغان پىچىقىدا قۇلاقلىرىنى كېسىۋېتىدىكەن » دەپ قورقىتىدىغان ئادەمگە خوتۇن بولۇپ قالدى. ھاجىمۇ ئانچە ئەسكى ئادەم ئەمەسكەن. كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن، مېھرى بار، شەپقەتلى بار ئادەم ئىكەن. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ كۆزىگە قارىدى، ئۇنى دەپ تىللا خېنىمنىڭ دىلىغا ئازار بېرىپ قويغان يەرلىرىمۇ بولدى. دادىسى ئىگەمبەردىنمۇ چارۋىلىرىنى باقىدىغانلارغا غوجىدار قىلىپ بەلگىلىدى. «قانداقلا بولمىسۇن قېينىئاتام بولدى، قېينىئاتىمۇ ئاتىغا ئوخشاش ئۇلۇغ، ھۆرمەتىنى قىلمىسام بولمايدۇ» دەيدۇ، تېخى. ھەر قېتىم دادىسى بىلەن كۆرۈشكەندە، قول باغلاپ ئەھۋال سوراپ كېتىشلىرى كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدۇ. مۇنەۋۋەر خېنىم باشتا قورققان، مانا ئەمدى بۇ ئادەمنىڭمۇ ئىنسان ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىمۇ ياخشى ـ ياماننى ئايرىيدىغان تۇيغۇنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭمۇ ھېس ـ تۇيغۇلارغا تولغانلىقىنى بىلدى. بۈگۈن ئۆزى تېخىمۇ بەكرەك قورقىدىغان تىللا خېنىمنىڭ چىرايلىق پوزىتسىيەسى ئۇنى تولىمۇ خۇشال قىلىۋەتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ تارتقان يەڭگىل خورىكى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ خىيال يېپىنى ئۆزدى. ھاجىم پەي ياستۇقىغا بېشىنى قويۇپ، شۇنچە خاتىرجەم، شۇنچە تاتلىق ئۇخلىماقتا ئىدى. مۇنەۋۋەر خېنىم ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە يېنىك قەدەملەر بىلەن پەنجىرە ئالدىغا كەلدى. ئۇ

پەنجىرە ئاراشلىرىدىن ھويلىغا، باغ تەرەپتىكى رېشاتكىلارغا، رېشاتكىلارنىڭ ئارقىسىدىكى باغقا قارىدى. ئوغۇز ئېيىنىڭ باشلىرى بولۇپ مېۋىلىك دەرەخلەردىكى مېۋىلەر ئاللىبۇرۇن ئۇزۇلۇپ بولغان، بىرنەچچە ئەر ـ ئايال خىزمەتكارلار پۇتلىرىغا ئۇستەل قويۇپ، باغدىكى ئەڭ ئاخىرىدا پىشىدىغان كۆك ئامۇتلارنى بىر تال ـ بىر تالدىن ئاۋايلاپ ئۇزۇشۇۋاتاتتى. مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ تۇرۇپلا باغقا چىقىپ، ئامۇت پۇتىغۇسى، ئۇلارنىڭ كۈلكە ـ چاقچاقلىرىغا جۆر بولغۇسى كەلدى. ئۇ ئۆزىنى قورسىقىنىڭ خېلىلا تومپىيىپ قالغىنىغا قارىماي، قۇشتەك يەڭگىل ھېس قىلاتتى. لېكىن ئۇ باغقا چىقالمايتتى. ئەگەر چىققۇدەك بولسا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۇنى قورسىقىدىكى بالىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن ئېغىر ـ يېنىك ئىش قىلماسلىقىنى، ئارتۇقچە يول مېڭىپ يۈرمەسلىكىنى تەكىتلەپ ھېلىلا چاقىرىپ كىرىشى ئېنىق ئىدى. ئۇ ئېرىنىڭ كۆڭلىنى نېمىشقىمۇ مالال قىلسۇن؟!

ئۆينىڭ تۆشۈك ئىشلىرىغا مەسئۇل خىزمەتكار ئايالنىڭ ئاۋۇال شىپىرلاپ ماڭغان ئاياغ تۈۋىشى ئاڭلىنىپ، ئاندىن پەنجىرىدىن ئۇنىڭ قورۇ ئايۇۋىنىنىڭ نەقىشلىك، قوش قاناتلىق ئىشىكى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان گەۋدىسى كۆرۈندى. ئارقىدىن ئىشىكنىڭ چەمبەر شەكىللىك ھالقىسى بوش ئەمما رىتىملىق ئۈرۈلۈپ، ئىشىك چېكىلدى. ئىشىكنىڭ چېكىلگەن ئاۋازىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئويغاندى.

ــ كىم؟ ــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئىشىك تەرەپكە قاراپ.

ــ مەن، ــ دېدى خىزمەتكار بىر خىل سىلىق ئاۋازدا ئەدەپ بىلەن، ــ چۈشلۈك غىزا تەييار بولغان ئىدى، خېنىم ئىككىلىرىنى چىقامدىكىن دەيدۇ.

ــ بولىدۇ، ھازىرلا چىقايلى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خىزمەتكارغا جاۋاب بېرىۋېتىپ، پەنجىرە ئالدىدا ئۆرە تۇرغان مۇنەۋۋەر خېنىمغا مېھرى بىلەن كۈلۈمسىرەپ قارىدى ھەم ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭغا ماڭايلى دېگەندەك باش ئىشارىسى قىلدى.

ئۇلار چوڭ قورۇغا كىرگەندە ئايۋانغا داستىخانىنى ھازىرلاپ بولغان تىللا خېنىم ئاشخانا ئۆيىدە نارىنىڭ قېيمىسىنى تەييارلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئوچاقتىكى ئۆرۈك ئوتۇنىدىن يانغان ئىس ۋە شورپىنىڭ ھورى ئىچىدە ئىلگىرىكىدەكلا زېھنى بىلەن غىزا تەييارلاشقا بېرىلىپ كەتكەن چوڭ خوتۇنىغا رازىمەنلىك بىلەن قاراپ قويۇپ مۇنەۋۋەر خېنىم بىلەن ئايۋان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. تىللا خېنىم ئۇلارنى كۆرمىگەنگە سېلىپ، ئۆز ئىشىنى قىلىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئېرىنىڭ ئۆزىگە ئىللىق كۈلۈمسىرەپ قارىغىنىنى ھېس قىلغانىدى. « بۇگۈن غىزا تەييارلاشقا ھېچقايسىڭلار ئارىلاشماي، سىرتتا تۇرۇڭلار، ھاجىم بىلەن مۇنەۋۋەر خېنىمغا غىزانى ئۆزۈم بىر قوللۇق قىلىمەن »، دەپ باشقىلارنى قازان بېشىغا، ئاشخانا ئۆيگە يولاتمىغان تىللا خېنىم قاتتىق تەرلەپ كېتىۋاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ يېنىدىكى كىچىك تاۋاقتا ئەمرۇللا غوجىدار قەشقەر خان بازىرىدىكى تېۋىپنىڭ دوختۇرخانىسىدىن تەييارلىتىپ كەلگەن، ئۆزى بايات بېرى قاينىتىپ قويغان سانا، خىيارشەنبەر، سەبرى ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان ئۆتكۈر قەي

قىلغۇزغۇچى ۋە ئىچ سۇرگۇ دورىسىنىڭ قاينىتىمىسى بار ئىدى. ئۇ ھېلىلا دورا سۈيىنى مۇنەۋۋەرنىڭ قاچىسىغا قۇيۇپ ئۈستىگە ئازراق قارىمۇچ، زىرە چېچىۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دورىلارنىڭ تەمى تازا تەڭشىلىپ، غىزا ئاجايىپ مەززىلىك بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنى مۇنەۋۋەر يېگەندىن كېيىن تىللا خېنىم مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپ، ئۇنىڭ قورسىقىدىكى بالا ـ قازا مەزگىلىدىن بۇرۇن بارار جايىغا كېتىدۇ. تىللا خېنىمنىڭ قوللىرى تىترىمەكتە، ئىچىدىكى قورقۇنچ ئۇنى پەيلىدىن يېنىشقا دالالەت قىلىپ تۇرسىمۇ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىگە ئورناپ كەتكەن شەخسىيەتچىلىك، ھەسەت، كۈندىشلىق ئوتىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى غالىب كېلىپ، دورىنى قاچىغا تۆكۈشكە مەجبۇرلاپ تۇراتتى. ئاخىرى قېنىق دەملەنگەن چايىنىڭ رەڭگىدىكى سۇيۇقلۇق چۆپىنىڭ ئۈستىگە قۇيۇلۇپ، نارىن قىيمىسى تەكشى سېلىندى. تىللا خېنىم پەتنۇسقا ئىككى قاچا نارىننى ئېلىپ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ ئالدىغا ئايرىم ـ ئايرىم قويدى.

ـ سىلىمۇ غىزايىڭلانى ئەكىرىڭلار بىللە ئولتۇرىمىز، ـ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم نارىننى قويۇپ سىرتقا ماڭغان تىللا خېنىمغا.

ـ سىلەر غىزالىنىۋېرىڭلار، مەن تېخى قازانغا چۆپ سالىمەن.

تىللا خېنىم شۇنداق دېگىنىچە سىرتقا ئالدىراپ ماڭدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا بۇرىلدى.

ـ ئۆزى رازى بولغاندەكىن بىز يەۋېرىلى، قېنى تائامغا كېلىڭلا.

ــ ماڭا چۆپىنى جىق سېلىۋېتىپتۇ، ــ دېدى مۇنەۋۋەر خېنىم بىر ئۆزىنىڭ قاچىسىغا، بىر ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ قاچىسىغا قاراپ.

ئابدۇقۇددۇس هاجىمۇ ئىككى قاچىغا ئايرىم ــ ئايرىم قارىۋەتكەندىن كېيىن:

ــ ئىككىلىسى ئوخشاشلىغۇ، يەۋېرىڭلا، بۇنچىلىك تائامنى يېمىسەڭلەر قانداق بولىدۇ؟

ــ كۆزۈمگە سىلىنىڭ مېنىڭكىدىن ئاز كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

ــ ئەمىسە سىلى بۇنى يەڭلا، مەن سىلىنىڭ ئالدىڭلىدىكىنى يەي.

ــ هە ماقۇل.

مۇنەۋۋەر خېنىم ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ قولىدىكى قاچىغا كىچىك بالىدەك ئەركىلەپ تۇرۇپ قول ئۇزاتتى. ئۇ قاچىنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى قاچىنى ئېرىنىڭ ئالدىغا سۈردى.

مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قورسىقىدىكى ئاشۇ بىگۇناھ تۆرەلمىنىڭ بەختى ئۇچۇنمۇ ياكى بەختسىزلىكى ئۈچۈنمۇ ئىككى قاچىدىكى نارىنىڭ ئىگىسى ئالمىشىپ كەتتى. تىللا خېنىم داستىخانغا كىرىشكە پېتىنالماي، ئاشخانا ئۆيىدە تىت ــ تىت بولۇپ تۇرغان شۇ دەقىقىلەردە ئابدۇقۇددۇس هاجىم بىلەن كىچىك خوتۇنى مۇنەۋۋەر خېنىم ئىشتىها بىلەن غىزالانماقتا ئىدى.

ــ بىر خىل قېرىق تۇرامدۇ بۇ نارىن؟ ــ سورىدى ئابدۇقۇددۇس هاجىم كىچىك خوتۇنىدىن يەپ يېرىملاشقان تائامنى قوشۇق بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ.

ــ ئۇنداق ئەمەسقۇ، ماڭا شۇنداق مەززىلىك بىلىندى.

بايانتىن بېرى ئۇخلىغان ئىدىلە، ئېغىزلىرى بەتتەم بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

— بۇ خوتۇن، — ئۇ سىرتنى بېشى بىلەن ئىما قىلدى، — ئاشۇنداق بىر كۈنى پىيازلىق، بىر كۈنى پىيازسىز قىلىپ بېقىۋاتقان، بىر كۈنى زەنجۈبىلنى كۆپرەك سالسا، بىر كۈنى قارىمۇچ، زىرىسىنى كۆپ سېلىپ بېقىۋاتقان، ئىشقىلىپ بىر خىل غىزانىڭ بىر كۈندىكى تەمى بىلەن يەنە بىر كۈندىكى تەمى ئوخشمايدۇ.

— دېمىسىمۇ خېنىم ھازىر شۇنچە ئوبدان بولۇپ كەتتى. سىلىمۇ خېنىمنى بەكلا تاشلىۋەتتىلە.

— مەن سىلىگە ھېزى بولمىسام كىچىك بالىدەك يۇگۈرۈپ ئويناپ، قورسىقىڭلاردىكى پەرزەنتىمگە مالامەت يەتكۈزۈپ قويامسىلىكىن؟!

— بۇ تۇرقۇمدا قانداقمۇ يۇگۈرەلەي؟ بىرنەچچە كۈن سىلى مۇشۇ يەردە تۇرسىلا، ماڭا خىزمەتكار قىزلار ھەمراھ بولسۇن.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىردەم قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئويلاندى. ئاندىن مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قۇلىقىغا يېقىن كېلىپ:

— سىلىگە قانداق چىدايمەن؟ — دېدى.

مۇنەۋۋەر خېنىم بوش ئەمما قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋازدا ۋىلقىلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— چىدىغانغا چىقارغان، چىدىسىلا. شۇنداق بولسا مەن تېخىمۇ خۇش بولىمەن.

— ئەمىسە كەپسىزلىك قىلماڭلا جۇمۇ؟!

— بولىدۇ، ھەرگىز كەپسىزلىك قىلمايمەن. ئوھۇش ئەمدى كەپسىزلىكمۇ ماڭا ياراشماس.

ئۇلار ئاشۇنداق قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن قاچىنى قۇرۇقداپ بولغىچىمۇ تىللا خېنىم كىرىپ باقمىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تىللا خېنىمنى ئۆيدە تۇرۇپلا چاقىردى:

— خوتۇن!

تىللا خېنىم ئاشخانا ئۆيدە تۇرۇپلا:

— ھۇۋ...، — دېدى سۇس ئاۋازدا.

— ماۋۇ ئۆيگە كىرىڭلار!

— مانا ھازىر.

تىللا خېنىم كىردى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى جىددىيلىك چېھرىگە تېپىپ تۇرسىمۇ، ئۇ بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى يوشۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن مۇنەۋۋەر ئۇنى ھېس قىلالمايتتى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە چوڭ خېنىمغا بولغان ئىشەنچ، رازىمەنلىك بار ئىدى.

— بىللە غەزالىنايىلى دېسەك، ئاشخانىدىن بوشىنالمىدىڭلا، ئەمدى بىر دۇئا قىلىلى.

— خۇش ئەمىسە، — دېدى تىللا خېنىم بىلىنەرلىك تىترەڭگۈ ئاۋازدا، — ئۆزلىرىدىن كەلسۇن.

ئۇلار دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تىللا خېنىمغا قاراپ:

— ئۆزەڭلىمۇ بىلىسىلە، يېشىم قىرىق ئىككىگە يەتكەندە، ئاللاتائالا ئائىلىمىزگە بىر پەرزەنتتىن خەۋەر بەردى. مېنىڭ ئۆيۈ — پىكرىم مۇشۇ پەرزەنتىمىزنىڭ بۇ دۇنياغا ئامان — ئېسەن كۆز ئېچىشىدا. شۇڭا كۆپ ۋاقتىم مۇنەۋۋەر بىلەن بولۇپ كېتىپ بارىدۇ، — ئابدۇقۇددۇس ھاجىم سۆزلەۋاتقاندا ئۇ ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى ئىشىنى ئېرى بىلىپ قالغاندەك بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ

كېتىۋاتاتتى، ــ لېكىن مۇنەۋۋەر سىلى خېنىمنى يالغۇز قويمىسلا دەپ، جاھىللىق قىلىۋاتىدۇ. ئەمدى مەن بىر نەچچە كۈن مۇشۇ قورۇدا تۇراي، مۇنەۋۋەر خىزمەتچى قىزلار بىلەن تۇرسۇن، ــ دېدى.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ھاجىمنى مۇنەۋۋەر كاتىكىدىن چىقارمايۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ يۈرگەن تىللا خېنىمنىڭ ئېرىنىڭ گېپىدىن مېڭىسى قېيىپ، تىلى كېكەچلىدى:

ــ ياق، ياق... مۇنەۋۋەر خېنىم ئىككى قات بولغاندىكىن سىلى ئۇنى يالغۇز قويماي...

ــ بولدى، ئارتۇق گەپ قىلماڭلا، يادىڭلىدا بولسا، مەن كىم بىلەن، قاچان تۇرۇشنى ئۆزۈم بەلگىلەيمەن دېگەنغۇ دەيمەن!

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بۇ گېپىي بىلەن ئۇنىڭ ئېغىزى تۇۋاقلاندى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا بۇرلىپ:

ــ سىلى قىزلار بىلەن چىقىپ كېتىڭلار، ــ دېۋىدى، ئۇمۇ ئورنىدىن ئاستا قوزغالدى.

مۇنەۋۋەر خېنىملار يان قورۇغا چىقىپ كېتىپ بىر چاي قاينىغىچىلىك ۋاقىت ئۆتۈۋىدى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدىلا ئاشخانا ئۆيىدىن كىرگەن تىللا خېنىمغا:

ــ نېمە بولدۇمكى، قورسىقىم ئاغرىپ، كۆڭلۈم ئاينىپلا تۇرىدۇ، ــ دېدى.

ــ سىلىگە نېمە بولغاندۇ ئەمدى؟ ــ تىللا خېنىم چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ، شۇنداق دېسىمۇ، كۆڭلىدىن بىر تەشۋىشلىك خىيالنىڭ سايىسى ئەگىپ ئۆتۈپ كەتتى. «دورىنى ھەرقانچە بولسىمۇ ئىككىسىنىڭ قاچىسىغا ئالماشتۇرۇپ سېلىپ قويمىغاندىمەن يەنە؟»

— مەن بولالمىدىم خوتۇن، قورسىقىم غولدۇرلاپ، قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. ياندۇرغۇم كېلىۋاتىدۇ. ھۆ، ھۆ، ھۆ...، ۋايجان، ئەجەب ئاغرىپ كەتتا...

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھەر قېتىم «ھۆ» دېگەندە بايا يېگەن، تېخى ھەزىم بولۇشقا ئۇلگۈرمىگەن نارىن تۇرۇلۇپ ـ تۇرۇلۇپ، كۆكۈچ سۈيۇقلۇق بىلەن قوشۇلۇپ يېنىپ چىقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىنمۇ تەڭلا سۇدەكلا بىر نەرسە كوركىراپ ئېتىلىپ چىقاتتى.

ھاجىمنىڭ ئالدىغا ھەم ئالدىراپ، ھەم ھودۇقۇپ جاۋۇرنى قويۇۋاتقان تاللا خېنىمنىڭ قوللىرى بىلىنەرلىك تىترەپ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ قورسىقىنى ئىككى قولى بىلەن مەھكەم قامالاپ، ۋايجاندىن ۋايجانغا سېلىپ تولغىنىپ كېتىۋاتقان ئېرىگە قارىغىنىدا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ تاماقنى ئالماشتۇرۇپ يېگىنىدىن بىخەۋەر ئۆز ـ ئۆزىگە ئىچىدە: «شورۇم قۇرۇسۇن، جىددىيچىلىكتە دورىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇپتىمەن، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟» دەيتتى ھەم بۇ پېشكەلچىلىكتىن قانداق قۇتۇلۇش ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ، سەۋەب ئىزدەيتتى. يەنە ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشاتتى.

— ۋاي خۇدايىم، ھاجىم، قورساقلىرىنىڭ ئاغرىقى قويۇپ بەردىمۇ؟

— تېخىمۇ بەك تولغاپ ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.

— قانداقمۇ قىلارمەن ئەمدى؟!

ئىككى چېكىسىدىن شۇرقىراپ تەر قۇيۇلۇپ، بىرده ھۆ قىلىپ، بىرده ۋايجانلاۋاتقان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بېشىنى تەستە كۆتۈرۈپ، خوتۇنىغا قاراپ:

ــ تېۋىپ، قورغان كۆلىبېشىغا ئادەم ماڭغۇزۇپ تېۋىپنى چاقىرتىڭلا! ــ دېدى

شۇ چاغدىلا تىللا خېنىم ئەمرۇللا غوجىدار ئارقىلىق تېۋىپنى توقاشلىدىكى بىر تونۇشنىڭ كېسىلىنى كۆرسىتىش باھانىسىدا ماڭغۇزۇۋەتكەنلىكىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدى. شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ ئۇ چاندۇرماي:

ــ ھە ماقۇل، مانا ھازىرلا، ــ دېگىنىچە سىرتقا چىقىپ كەتتى.

تىللا خېنىم سىرتتىن كىرگەندە، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئايۇان ئۆيىنىڭ تۆرىگە سېلىنغان كۆرپىنىڭ ئۈستىدە يېنىچە ياتقان بولۇپ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى. قۇسۇق ۋە ئىچ سۇرۇكتىن چىقىقان نەرسىلەردىن تارقىغان بەدبۇي ھىد ئۆيىنى بىر ئالغانىدى.

ــ تېۋىپقا ئادەم ماڭدۇردۇڭلىمۇ؟ ــ دېدى ھاجىم تېز ــ تېز نەپەسلىنىپ تۇرۇپ.

ــ ھەئە، قادىر ئات باقار ئات بىلەن مېڭىپ كەتتى. ھازىر قانداقراق تۇرۇۋاتىدىلا؟

قورقۇنچلۇق غايىب بىر قولنىڭ گېلىنى بوغۇشىدىن، نەپىسى قىينىلىشۋاتقان تىللا خېنىم ئالدىراپ جاۋاب بەردى ۋە ئېرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ئالدىرىدى.

ــ ھازىر سەل قويۇپ بەردى، ئەمما پۇت ــ قولۇم ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەك ئاغرىۋاتىدۇ.

ــ بىر دەمگىچە تېۋىپمۇ كېلىپ قالار.

تىللا خېنىمنىڭ ئېغىزىدىكى گەپ توگىشىگىلا قادىر ئات باقار بوسۇغىدا پەيدا بولدى ۋە:

ــ تېۋىپ توقاشلىغا كېسەل كۆرگىنى كېتىپتۇ، ــ

دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزدى.

ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئورنىدىن مىدىرلاپ قوزغالماقچى بولۇۋىدى، قادىر ئات باقار يۈگۈرۈپ كېلىپ يارەملەشمەكچى بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ هالدا تۇرغانلىقىنى هار ئالدى بولغاي، قادىر ئات باقارغا قولىنىڭ دۇمبىسى بىلەن چىقىپ كەت دېگەندەك ئىشارەتنى قىلدى. تىللا خېنىمۇ ئۇنى بېشى بىلەن چىقىپ كېتىشكە ئىما قىلدى. قادىر ئات باقار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ باش ئايىغىغا ئالدىرىماي سەپسېلىپ چىقىپ «ئۇھ» دېدى. « توۋا قىلدىم خۇدايىم، توۋا، بۇ نېمە ئالامەت، نېمە كارامەت بولدى ئەمدى؟ ئادەمگە قېرىلىق يېتىۋاتامدۇ نېمە؟ بىر قاچا تاماق سىڭمەي مۇشۇنچىلا بولۇپ كەتكەن بارمۇ؟ ئادەم ئاخىر ئۆزىنىڭ پوق ـ سۈيدۈكىگە چىلىشىپ تۇگەيدىغان ئوخشىمامدۇ؟ قېنى ئۇ پالۋانلىق، قېنى ئۇ نوچىلىق؟!».

شام مەزگىلىدە ئۇنىڭ ئاغرىقى قويۇپ بەرگەن چېغى، تىللا خېنىمغا قاراپ:

ــ كېيىملىرىمنى ئالماشتۇرۇۋالاي، ــ دېدى.

خېلىدىن بېرى پۇشايمان، تەشۋىش، دېلىغۇللۇقتا ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي قېلىۋاتقان تىللا خېنىم زىمىستان قىشتا بىرى ئۈستىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك ئەندىكىپ ئېسىگە كەلدى، ۋە:

ــ مانا مەن هازىرلا ئېلىپ چىقاي، ــ دېگىنىچە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

پاكىزە يۇيۇنۇپ، كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇۋاتقان ئابدۇقۇددۇس هاجىم:

ــ ياۋاللا بايدىن بېرى قىينالغىنىمغا خوتۇن كىشى بولغان بولسا نەچچىنى تۇغۇۋېتەتتى، ــ دېۋىدى، تىللا خېنىمنىڭ يۈزى ئوت ئالغاندەك قىزىرىپ كەتتى. ئۇ باشتا « خەپ، دەل جايىدا ئىش بولماقچىكەن » دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. كېيىن شۇ خىيالىدىن قاتتىق قورقتى. ھەم «ئىلاھىم، بۇ ئىشلار مەڭگۈ سىر پېتى قالسىكەن» دەپ ئويلىدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ تۈزۈلۈپ قالدى. كۈنلەر خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۆتۈۋەردى. ئەڭ مۇھىمى تىللا خېنىمنىڭ زەھەرلىك قولى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قورسىقىدىكى ئاشۇ بىگۇناھ بالىغا تېگەلمىدى. پېشانىسىگە نە بەخت، نە بەختسىزلىك يېزىلغانلىقىنى بىلىش ئىنسانىنىڭ قولىدىن مەڭگۈ كەلمەيدىغان بىر جان ئامان قالدى. لېكىن تىللا خېنىم مۇنەۋۋەر خېنىمغا شۇ كۈندىن باشلاپ ئىلمان مۇئامىلىدە بولدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھەر ئىككى ئايالىغا ئوخشاش كۆزدە قاراۋاتقاندەك قىلسىمۇ، كۈندىن كۈنگە قورسىقى چوڭىيىپ بېرىۋاتقان مۇنەۋۋەر خېنىمنى ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈنۈپ تۇرۇپ، ياخشى كۆرۈپ كېتىۋاتاتتى. بىردەم كۆرمىسە، سېغىنىپ، يۇرىكى تەلپۈنەتتى. يېنىدا بولسا، كۆزلىرى تەلمۈرەتتى.

ئون بىرىنچى باب

دوست خېنىم

مىلادىيە 1684 - يىلى نوروز بايرىمىغا ئۇچ كۈن قالغاندى. تاڭ سەھەردىلا مۇنەۋۋەر خېنىمنى تولغاق تۇتتى. ئاچچىق تولغاق ئازابى تېخى ئون يەتتە ياشقا تولمىغان بۇ ناتۇۋان قىزنى تاكى ئەل ياتار مەھەلگىچە ئازابلىدى. مۇنەۋۋەر خېنىم تۇغۇت ئانىسىنىڭ «چىدىسىلا خېنىم، بىر كۈچۈەتسىلە» دېگەن دالالىتى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ ئىنجىقلىۋىدى، بوۋاقنىڭ هاياتلىق نىشانى، ئۆمۈر مۇساپىسىدىكى تۇنجى يىغا ئاۋازى ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ قورۇسىنى لەرزىگە كەلتۈردى. ياق، ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ پەرزەنت تەشنالىقىدا چاڭقىغان كۆڭۈل ۋادىسىنى لەرزىگە كەلتۈردى. بىرەر كىچىك بالىنىڭ ۋىلىققىدە كۈلگىنى، پاڭگىدە يىغلىغىنى، بىغەرەزلىكتە قىلغان خەقىشى ئاڭلىنىپ باقمىغان بۇ هەشەمەتلىك قورۇغا يېپىيېڭى تۇس ئاتا قىلدى. بوۋاقنىڭ هېچقانداق مەنىلەردىن مۇستەسنا يىغا ئاۋازى هويلىدا چوڭ - چوڭ قەدەملەر بىلەن ئۇ ياندىن بۇ يانغا توختىماي مېڭىپ يۈرگەن ئابدۇقۇددۇس هاجىمنى ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىغا چۆمدۈرگەن بولسا، ياندىكى ئۆيدە ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا ئېڭىكىنى تىرەپ ئولتۇرغان تىللا خېنىمنى هەسرەت، هەسەت ئوچىقىغا

ئوتۇن قىلىۋاتاتتى. دەل شۇ دەقىقىلەردە بالىسىنىڭ يىغا ئاۋازىدىن ئالەمچە سۆيۈنگەن، ئانىلىق تۇيغۇسى يۈرىكىنى قۇچقان مۇنەۋۋەر خېنىم چېھرىدە ئىپادىلەنگەن مەمنۇنىيەت، تەبەسسۇم بىلەن يۈرەك پارىسىنى قولىغا ئېلىپ باغرىغا باسالماستىن، ئۇنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيەلمەستىن هوشىدىن كەتتى.

ــ خېنىمدىن خۇن كۆپ چىقىپ كەتتى، ــ دېدى تۇغۇت ئانىسى ئۆزىگە ئۇمىد بىلەن قاراپ تۇرغان ئابدۇقۇددۇس هاجىمغا ئۆرە قارىيالماستىن.

ــ قانداق قىلارمىز ئەمدى؟ ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم جىددىيلىشىپ كەتكەندى.

ــ دەرهال تېۋىپنى چاقىرتساقمىكىن.

تۇن تەڭ بولغان بولسىمۇ هايالشمايلا يېتىپ كەلگەن تېۋىپ هوشسىز ياتقان مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ تومۇرىنى ئۇزۇندىن ــ ئۇزۇن تۇتۇپ كۆردى. تۇغۇت ئانىسىنىڭ يارىدىمىدە ئۇنى ئۆرۈپ ئاستىغا قارىدى.

ــ تومۇرىنىڭ سوقۇشى بەكلا ئاجىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە هازىرمۇ توختىماي قان چىقىۋېتىپتۇ، ــ دېدى ئۇ بېشىنى ئۇمىد يوق دېگەندەك بوش چايقاپ.

ــ قانىنى توختىتىشنىڭ ئامالىنى تېزرەك قىلسىلا، ئەمىسە!

ئابدۇقۇددۇس هاجىم قاتتىق بىئارام بولۇۋاتاتتى. ئۇنىڭچە بالىسى هەم ئۆزى ئۈچۈن مۇنەۋۋەر خېنىم بولمىسا بولمايتتى.

ــ خوش، بولدۇ، ئەمما، ــ دېدى تېۋىپ يەردىن كۆزىنى ئۈزمەي، ــ سەۋەب بەندىنىڭ، جان خۇدانىڭ.

تېۋىپنىڭ كۆرسەتكەن ئىككى كۇنۇك

تىرىشچانلىقىدىنمۇ، ياكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي قىلغان دۇئاسىنىڭ سەۋەبىدىنمۇ مۇنەۋۋەر خېنىم كۆزىنى ئاچتى. ئۇ ئۆزىگە تاقەتسىزلىك بىلەن تىكىلىپ تۇرغان كۆزلەرنىڭ ئىچىدىن ئېرىنىڭ كۆزىنى تونۇۋالدى ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ئاندىن ئوڭ قولىنى مىڭ تەستە سوزۇپ، ھاجىمنىڭ ساقاللىق يۈزىنى سىلىدى.

ـــ بالام، بالامنى بېرىڭلار، ـــ دېدى ئۇ زەئىپ ئاۋازدا.

ـــ مانا بالىلىرى، ـــ تۇغۇت ئانىسى بالىنى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ھەم ئۆزىمۇ قولىنى بالىدىن ئاجراتمىدى. خېنىم تاۋار كۆڭلىكىدىن ئەمچىكىنى چىقاردى. بالا ئەمچەككە چاپلىشىپ، ئانىسىنىڭ كۆكسىنى شوراشقا باشلىدى. بالا ئۆزىنى قانماي ئىمىۋاتقان چاغدا، پۈتۈن بەدىنىنى ئاجايىپ شېرىن سېزىم قۇچقان مۇنەۋۋەر خېنىم قولىنى ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلارنىڭ ئىچىدىكى تىللا خېنىمغا ئۇزاتتى. تىللا خېنىمۇ قولىنى مۇنەۋۋەر خېنىمغا بەردى. مۇنەۋۋەر خېنىم تىللا خېنىمنىڭ قولىنى بالىنىڭ پېشانىسىگە ئەكەلدى. ئەمدى ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىغۇدەكمۇ ماجالى قالمىغانىدى. ئەمما چېھرىدە بىلىنەرلىك تەبەسسۇم ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇ كۆڭلىدە مەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۈچۈن بالا تۇغۇپ بەردىم دەپمۇ ياكى بالىنى تىللا خېنىمغا تاپشۇردۇم دەپمۇ خۇشالدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ قوللىرى بوشىشىپ كۆزلىرى يۇمۇلدى. ئۇنىڭ كۆزى مەڭگۈلۈك يۇمۇلغانىدى. ئۇنىڭ چېھرىدىكى تەبەسسۇم لەۋلىرىدە قېتىپ قالغانىدى.

نورۇز بايرىمى كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن خالتا

كوچا، تۆۋەن كوچا، ئاق كوچا جامائەتلىرى، ئۇستۇنئاتۇشنىڭ باشقا يۇرتلىرىدىن كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر تەرىپىدىن ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ يىغىسى، هەممىدىن بەكرەكى ئىگەمبەردىنىڭ «باغرىم قىزىم، جىگىرىم قىزىم» دەپ بوزلاشلىرى بىلەن مۇنەۋۋەر خېنىم قورغان كۆلبېشىدىكى كۆك گۈمبەزگە يەرلىكىگە قويۇلدى.

— قازاغا سەبرە لازىمدۇر، قارىغاندا مۇنەۋۋەر خېنىم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يارىغان چېغى، ئەمدى ئۆزىمىزنى قانچە ئۇپراتساقمۇ خېنىم قايتىپ كەلمەيدۇ، — پېشىن نامىزىدىن كېيىن شەھىدۇللا ئىمام پېشايۋان سۈپىسىدا مۇسىبەت سۆكىناتىدا ئولتۇرغانلارغا قاراپ سۆزلىمەكتە ئىدى، — مۇنەۋۋەر خېنىم باقىيغا كەتكەن بولسىمۇ، بىزگە بىر قىزنى قالدۇرۇپ كەتتى. بالىنىڭ تۇغۇلغىنىغىمۇ ئۇچ كۈن بولۇپ قالدى. ئەمدى ئىسىم قويۇۋەتمىسەك بولماس.

شەھىدۇللا ئىمام ئابدۇقۇددۇس هاجىمغا بۇرىلىپ قارىدى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم يىغىدىن قىزارغان كۆزلىرىنى يەردىن ئىمامغا يۆتكىدى.

— ئىسمىنى هەمراھ خېنىم دەپ قويايلى. ئانىسىنىڭ روھىغا هەم جېنىمغا هەمراھ بولسۇن! — ئابدۇقۇددۇس هاجىم شۇنداق دېدى - دە، يەنە ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ يىغلاپ كەتتى، — روھىنىڭ هەمراھىنى قويۇپ كەتكەن مۇنەۋۋەر، جېنىمنىڭ هەمراھىنى قويۇپ كەتكەن مۇنەۋۋەر، ئىككى دۇنيالىق ئامانىتىنى قويۇپ كەتكەن مۇنەۋۋەر!...

ئابدۇقۇددۇس هاجىم هازا ئېچىۋاتقاندا، ئۇستىبېشىغا

ئاپپاق قارىلىق كىيىمى كىيىۋالغان تىللا خېنىم قۇشتەك يەڭگىل قەدەملەر بىلەن ئۆيگە كىرىپ بوۋاقنى ئېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ قەدەملىرىنىڭ چاقناللىقىدىن، كۆز جىيەكلىرىدىكى كۈلكە ئىزىدىن، شۇنچە زورۇقسىمۇ يۈمۈلماي قېلىۋاتقان نېپىز لەۋلىرى ئارىسىدىكى ساپسېرىق ئالتۇن چىشلىرىنىڭ ۋالىلداپ تۇرۇشلىرىدىن پۈتۈن ئائىلىگە ھەتتا پۈتۈن يۇرتقا مۇسىبەت ئازابى ئېلىپ كەلگەن بۇ ئۆلۈمدىن خۇشال ئىكەنلىكىنى يوشۇرۇپ قالالمايۋاتقانلىقىنى بىلمەك تەس ئەمەس ئىدى. دېمىسىمۇ مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قازا قىلىشى ئۇنى تولىمۇ خۇش قىلىۋەتكەنىدى. بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ كۈنىسى، ئېرىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى بۇ ئۆيدە ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇش ئالدىدىكى بىر دەخمىزە، ئۆزىنى تۇغماس توخۇ دەپ جار سالغۇچى بىر ئاپەت يوقالغانىدى. ئىككىنچىدىن، ئۇ ئاپەت يوقالغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئېرى تەشنا بولغان بالىنى ئۆزىنىڭ قولىغا ئوڭچە تاپشۇرۇپ بەرگەنىدى. «ھېلىقى كۈنى دورىنى خاتا سېلىپمۇ ئوبدان قىلىپتىكەنمەن، ئەگەر ئىشلار دەل جايىدا بولغان بولسا، قولۇمدىكى بۇ تەييار گۆھەر يوق بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئاۋۇ ئانىسى دېگەن قانجۇقمۇ ھايات يۈرەمتى تېخى. ۋاي خۇدايىم، نېمىلەرنى ئويلاپ كېتىپ بارىمەن، ھەممىنى بىلگۈچى، ئورۇنلاشتۇرغۇچى بىر ئۆزەڭسەن، بەرگەن كۈنلىرىڭگە، ئىلتىپاتىڭغا مىڭ رەھمەت!»

شەھىدۇللا ئىمام بالىنى تىللا خېنىمنىڭ قولىدىن ئېلىپ، يۈرىكىنىڭ ئۇدۇلىغا ئەكېلىپ قۇچاقلاپ، كەلىمە شاھادەت سۈرىسىنى ئوقىدى، تەكبىر ئېيتتى. ئاندىن

ئۇنى جاينامازنىڭ ئۈستىدە ئۇچ قېتىم يۇمىلىتىپ، «مۇبارەك ئىسىملىرى ھەمراھ خېنىم بولسۇن!» دېدى. پېشايۋاندىكى ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ دۇئا قىلىشتى ۋە تەڭلا « مۇبارەك بولسۇن!» دېيىشتى.

مۇنەۋۋەر خېنىم دادىسى ئىگەمبەردى، ئېرى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى يېقىنلىرىنى ھەسرەت ـ نادامەتتە قالدۇرۇپ باقىي ئالەمگە كەتتى. ئۇ خۇددى بۇ دۇنياغا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، تىللا خېنىملار ئۈچۈن بالا تۇغۇپ بېرىشكە كەلگەندەكلا، باغرىدىن چۈشكەن يۈرەك پارىسىنىڭ پېشانىسىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇشقىمۇ قادىر بولالماي كېتىپ قالدى. ئۆزىنى ئاران بىرلا قېتىم ئېمىش پۈرستىگە ئېرىشكەن ھەمراھ خېنىم ئۈچۈن ھۆسنى ـ جامالىنى، مېھرى ـ ۋاپايىنى مەڭگۈلۈك سىر، تېپىشماققا ئايلاندۇرۇپ كەتتى. مۇنەۋۋەر خېنىمنى ھەر قېتىم خىيال قىلسا، ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك بولۇپ، مۆللىدە يىغلاپ سېلىشقا تەييار تۇرۇدىغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدى ھەمراھ خېنىمنى ياخشىراق ئورۇنلاشتۇرۇپ، مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ روھىنى خۇشال ھەم ئەمىن قىلماقچى بولدى. «ھەمراھ خېنىم ئوبدان كۈتۈنۈشى ، ئانا مېھرىگە قانمىسىمۇ ئانا سۈتىنى ئىمىشى، ئۆزىگە ئانىسىدەك كۆيۈنىدىغان ئادەمنىڭ پەرۋىشىدە بولۇشى كېرەك». ئۇنىڭ يادىغا ئىگەمبەردىنىڭ چوڭ قىزى، مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ ئاچىسى، خالتا كوچىدىكى مۇكەررەم كەلدى. «راست، مۇكەررەم تۇغۇتلۇق ئەمەسمۇ، مەن ئۇلارنى ياندۇرۇپ كېلەي، مۇكەررەم ئىككى قىزنى ئېمىتىپ بىللە قاتارغا قوشسۇن، ئېرى

ئابدۇلېتىپنى ئۆي ئىشلىرىنىڭ غوجىدارى قىلىپ بەلگىلەي...»

ــ ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ ھاجىم، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قارارىنى ئاڭلىغان تىللا خېنىم خۇددى تىكەننىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالغان ئادەمدەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ ھەمراھ خېنىمنى ئۆزۈم بىر قوللۇق باقىمەن، ئۇنى ھېچكىمگە تۇتقۇزمايمەن، ــ ئۇ ئەزەلدىن ئېرىگە بۇنداق يۇزمۇ يۈز تىكىلىپ تۇرۇپ گەپ يانداۋرمىغانىدى، ــ مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ جان ئۈزەر چېغىدا قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، ھەمراھ خېنىمنى ماڭا تاپشۇرغانلىقىنى ئۆزلىرىمۇ بىللا، ھەمراھ خېنىمنى تېخى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ كىرپىكىگە توپا قونماستىن ئۆزۈم باقالمىغانىدەك باشقىلارغا تۇتقۇزۇپ قويسام، ئانىسىنىڭ روھى ئازابلانمامدۇ؟!

ــ بالا سۈت ئەمىپ چوڭ بولمىسا بولمايدۇ، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىغا چۈشەندۈردى.

ــ مەنمۇ ئوبدان بىلىمەن، ــ تىللا خېنىم ئېرىنىڭ يادىغا بىرنەرسىنى سېلىۋاتقانىدەك ۋەزمىن ئاھاڭدا سۆزلىمەكتە ئىدى، ــ دەريا بويىدىكى يىل بويى سۈت ــ قايماقلىرى تۆكمە بولۇپ تۇرۇدىغان قورۇ ــ قورۇ كالا، قوي ــ ئۆچكىلىرىمىزنىڭ بارلىقى يادىلىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتىمۇ؟!

تىللا خېنىمنىڭ بالىسىغا ھايۋانىنىڭ سۈتىنى بېرىش خىيالىدا بولۇۋاتقىنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا بىر خىل ھاقارەتتەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ خوتۇنىنىڭ بۇ خىيالىدىن قاتتىق ئاغرىنغان بولسا، يەنە ئۆزى بىلەن گەپ يورغىلىتىپ زاكۇنلىشۋاتقىنىدىن غەزەپلەنگەنىدى.

ــ سىلى بالا تۇغۇپ باقمىغانلىقىڭلا ئۇچۇن، بالىغا ئانا سۈتىنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسىلە، ھەمراھ خېنىم ئانا سۈتىگە تويۇپ چوڭ بولۇشى كېرەك، مۇكەررەم مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ بىر قورساق پاپىسى، دۇنيادىكى ئۆز ئانىسىغا ئەڭ يېقىن ئادەم. قىزىم ئۆزىنىڭ ھاممىسىنى ئېمىپ چوڭ بولسا، ھاممىسىمۇ مىننەت قىلمايدۇ، ھەمراھ خېنىممۇ چوڭ بولغاندا كىمنىڭ سۈتىنى ئەمگەنلىكىنى بىلسە، بىزنىڭ بۇ قىلغىنىمىزدىن رازى بولىدۇ.

تىللا خېنىم مىشىلداپ، كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ ئىچىنى ئېرىنىڭ «سىلى بالا تۇغۇپ باقمىغاچقا...» دېگەن گەپلىرى ئاچچىق قىلىۋەتكەنىدى. ئۇ ئېغىر خورلۇق ئىچىدە ئېرىنىڭ ئاخىرقى گەپلىرىنى چىداپ تۇرۇپ ئاڭلاپ ئولتۇردى. لېكىن ئىچىدىكى ئاچچىق تىلىغا چىقمايمۇ قالمىدى:

ــ تۇغرا دەيلا، مەن تۇغماس بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئالدىلىرىدا يۈزۈم قالمىدى. ئۆزۈمنىڭ شۇنداقلىقىنى بىلىپ پاپامنىڭ بالىسىنى بېقىۋالايلى دەپ نەچچە ئېيتسامۇ، قۇلاق سالمىغانتىلە، مانا ئەمدى سىلىگە بالا تۇغۇپ بەرگەن مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ پاپىسىنىڭ ئېرىنى، ئۆزىنى، بالىسىنىمۇ ئۆيگە ئەكىلىپ باقماقچى بولۇۋاتىلا...

خوتۇنىنىڭ بۇ گەپلىرى، بولۇپمۇ ئەمدىلا ئۆلۈپ كەتكەن مۇنەۋۋەر خېنىمنى چىشلەپ تارتىشى جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاچچىقىنى مۇشتۇمى تۇگۈلدى. ئەگەر ئۇ قارىلىق بولمىغان بولسا، خوتۇنىنى تۇنجى قېتىم پۇخادىن

چىققۇچە دۇمبالىغان بولاتتى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، ئاربدىكى سۇكۇت ئارقىلىق ئاچچىقىغا ھاي بەردى. لېكىن خوتۇنى تىللا خېنىم ئۇنىڭغا شۇنچە بىشەم، شۇنچە شەخسىيەتچى بىلىنىپ كەتتى. «بۇ خوتۇننى بالىنىڭ يېنىغا يولاتمىسام بولغۇدەك». ئۇ ھېلىقى ئىچى سۇرۇپ، كۆڭلى ئېلىشىپ، قۇرسىقى ئاغرىپ كەتكەن كۇندىكى مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ ئۆزىگە ئەركىلەپ تۇرۇپ قاچىدىكى تاماقنى ئالماشتۇرۇپ يېگەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تۆشۈك ئىشلىرىغا ئارىلاشمىغان بۇ خوتۇنىنىڭ بىردىنلا خۇشخۇيلىشىپ، تاماقخانىدىن چىقالماي قالغىنىنى ئەسلەپ قالدى. «ئاشۇ كۇندىكى تاماقتا بىرەر ئويۇن بولۇپ يۇرگەن بولمىغىيتى، تەمى بىر خىل قىرتاق تۇراتتى...» دېگەننىمۇ يادىدىن ئۆتكۈزدى. ئارقىدىن «ئىلاھىم مەندىن كۇپۇرلۇق ئۆتۈۋاتقان بولسا، ئۆزۈڭ كەچۈرەرسەن»، دەپ ئاللاھقا تۆۋە ـ ئىستىغپار ئېيتتى. ئۇ ساراي ئۆيدىكى كاڭ ئوچاقنىڭ يېنىدا تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ھەمراھ خېنىمغا كۆزلىرىنى ئۇزمەي تەلمۇرۇپ قاراپ ئولتۇرغان خوتۇنىغا قاراپ ئېغىر ـ ئېغىر ئاۋازدا ئېيتتى:

ـ سىلىنىڭ مەن بىلەن زاكۇنلىشىشىڭلارنىڭ پەقەتلا ئورنى يوق. ئۇ چىدىماسلىق، بىشەملىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئاخىرقى قارارنى مېنىڭ چىقىرىدىغانلىقىمنى قايتا ئويلىغىنىڭلاردا، ماڭا گەپ ياندۇرۇشنىڭ خوتۇنۇم بولغان سىلى ئۇچۇن خاتا، ئاۋارىچىلىك، ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىپ قالسىلەر. يەنە ئارتۇقچە ئويدا بولساڭلا مەن مۇنەۋۋەر خېنىمغا ئۆيلىنىشتىن ئىلگىرى

سىلىگە دېگەن گەپ ھېلىمۇ ھېساب!...

«سۆزۈڭلىنى ئالساڭلا بولىدۇ!». ئېرىنىڭ شۇ چاغدىكى بۇ گېپىنى تىللا خېنىمنىڭ قۇلاق تۈۋىدە تەكرارلانغانىدەك بولدى. ئۇنىڭ تىنى شۇركىنىپ، تىترەپ كەتتى. «بۇ ئادەمگە نېمە بولغانىدۇ ئەمدى؟ ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا سۆزۈڭلىنى ئېلىڭلا دەيدىغانلا بولۇۋالدى دېسە؟!» تىللا خېنىمنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن، بولۇپمۇ بۇ توققۇزى تەل ئائىلىدىن مەڭگۈ ئايرىلغۇسى يوق. ئۇنىڭ بۇ ئائىلە ئۈچۈن تۆككەن تەرىدىن باشقا، ئويلىغىنىنى ۋە دېگىنىنى قىلىپ دەۋران سۈرگەن ۋاقىتلىرى بولغان. ئائىلىنىڭ مۇھىم قارارلىرىنى ئۆزى چىقارغان. مانا ئەمدى ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى ئۆتمەس بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ھاجىمۇ ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك، ھەرقانداق ئىشتا ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىپ قويمايدىغان بولۇۋالدى. ھەتتا ئۇنىڭ ئويلىغىنىنىڭ قارشى تەرىپىدىن قارار چىقىرىپ، تەتۈر قىلىۋاتىدۇ. «ھەممىسى ئاشۇ مەندىن يىگىرمە ئۈچ ياش كىچىك، ئۆچكە تىلىدەك بەتەرەڭ، خۇنى يوق ئايدەك سوغۇق مۇنەۋۋەردىن قالغان ئاسارەت ئىكەنلىكى تۇرغانلا گەپ. ئەمدى ئۇ يوق. ھازىرچە ھاجىمنىڭ گېپىگە كۆنمەكلىكىم، ئۇنىڭ دېگىنىنى بەجا كەلتۈرمىكىم زۆرۈر ئوخشايدۇ. ئۆتكەن كۈن ئۆتتى، كەتتى. ئەمدى ئالدىمغا قاراپ، دېگەن يېرىدىن چىقىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ رايىنى رام قىلىۋالسام... بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇلىدۇ».

تىللا خېنىم شۇنداق خىيال قىلىۋاتقاندا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭمۇ خىيال قۇشلىرى پەرلىرىنى يايغاندى:

«مۇنەۋۋەر خېنىم كەتتى. ئۇ ئەمدىلا ئېچىلىش ئالدىدىكى غۇنچىدەك غۇبارسىز، نوتىدەك ئەۋرىشىم، يېڭى چىققان ئايدەك جەزبىدار قىز ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن بىر يىلغا يەتمىگەن كۈنلىرىمنى، ئۇنىڭ ياخشى مىزاج ـ خۇلقىنى زىنھار ئۇنتۇيالمايمەن. ئىسمىنى زىكرى قىلىپ، قەبرىسىگە دۇئا ئوقۇپ، ھەمراھ خېنىمنى بەلەن تەربىيەلەپ، روھىنى خۇش قىلىمەن. تىللا خېنىمنىڭمۇ خۇي ـ پەيلى تۇزۇلۇپ ئىزىغا چۈشۈپ كېتەر، ئىلاھىم...»

ئەتىسىدىن باشلاپ تىللا خېنىم خۇي قىلمايدىغان، رايىش، تەشەببۇسكار ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇ مۇكەررەملەرنى ئۆزى بىر قوللۇق ئورۇنلاشتۇردى. مۇكەررەم بىر ئائىلە كىشىلەرگە ئارقا ھويلىنىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى بىر يۇرۇش ئۆي بىكار قىلىپ بېرىلدى.

ــ ھەمراھ خېنىمنى تىمەن چوڭ قىلىش ئۈچۈن، ئۆزلىرىگە ھاجەتمەن بولۇپ قالدۇق، ــ دېدى تىللا خېنىم، مۇكەررەم ئۆيلەرنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولۇپ ئەمدى «ئۇھ» دېيىشىگە، ــ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئىمتىپ تۇرالا.

ــ بولىدۇ خېنىم، ــ مۇكەررەم كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۆزىگە يات بىر ئادەمنىڭ ھەمراھ خېنىم ئۈچۈن غەم يەپ بۇيرۇقۇازلىق قىلغىنى قاتتىق ھار كەلدى، ــ ھەمراھ خېنىم بولسا، بالدۇر توزىغان غۇنچە سىڭلىم، بۇ دۇنيادىكى يەيدىغان رىزقى ئاز قېرىندىشىم، جانجىگىرىم، غەمگۇزارىمنىڭ تەۋەررۇكى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ كۈلكىسى ماڭا ئالەمچە خۇشلۇق بېغىشلىسا، يىغا ـ خەقىشلىرى جېنىمنى تىكەن سانجىغاندەك ئاغرىتىدۇ. مۇشۇ كۈنلەردە

خېنىم ئۇچۇن مەندىنمۇ، مۇڭاپىق ئادەم بولمىسا كېرەك.

مۇكەررەم ھازىر جاۋاب، سۆزمەن، كۆڭلىدىكىنى ئاياپ ئولتۇرمايدىغان چوكان ئىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى تىللا خېنىمنىڭ زەردىسىنى خېلىلا قاينىتقان بولسىمۇ، ئۇ بىر تەرەپتىن يېنىدىكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن ئەيمىنىپ، يەنە بىر تەرەپتىن تۇنۇگۈنلا ئۆزىگە قويغان تەلەپكە ئەمەل قىلىپ باشقىچە ئىپادىدە بولمىدى.

ھەمراھ خېنىم قىرىق كۈنلۈك بولغۇچە مۇكەررەمنىڭ يېنىدىن ئايرىلمىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، تىللا خېنىم، ھەر ئازنا ئاخشىمى بۇ ئۆيگە كېلىپ تۇردى. ئىگەمبەردىلەر مۇكەررەمنىڭ قېشىغا كىرىپ ھەمراھ خېنىمنى كۆرۈپ تۇردى. مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ قىرىقى نەزىرىسىدىن كېيىن، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھەمراھ خېنىمنى خىزمەتكارلىرى ئارقىلىق ئاچقىتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا كۆرۈپ تۇردى. تىللا خېنىمنىڭمۇ ئۇنى قولىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشىگە، ئەركىلىتىشىگە يول قويىدى. بۇ ئەھۋال تاكى ياز ئۆتۈپ، كۈز كەلگۈچە داۋاملاشتى. بۇ جەريانداھەمراھ خېنىمنىڭ چىرايىغا بارا ـ بارا تۈس كىرىپ، دادىسىنى كۆرسە ئۇنى تونۇغانىدەك ئېغىزىنى ئۇمىچەيتىپ، پۇرۇشتۇرۇپ، كۈلۈپ، ئاللىقاندا قتۇر بىر تاۋۇشلارنى چىقىرىپ، بۇدرۇق قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ساقاللىرىنى تۇتقانىدەك ھەركەتلەرنى چىقىرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا مەھلىيا بولۇپ كەتكەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، ئەمدىلىكتە بولسا، ھەمراھ خېنىمنى ئىمىدىغان چاغدا مۇكەررەمنىڭ قېشىغا چىقىرىدىغان، باشقا چاغلاردا ئۆزىنىڭ يېنىدىن ئايرىمايدىغان بولدى. تىللا خېنىممۇ ھەمراھ خېنىمنىڭ يىغىسىنى بەزلەيدىغان، چوڭ ـ

كىچىك تەربىتىنى ئادالاپ، ئاستىنى قۇرۇقدايدىغان، ئۇنىڭغا بىرنەرسە يېگۈزىدىغان ئىشلارنى باشقىلارنى يېقىن كەلتۈرمەي ئۆزى بىر قوللۇق قىلدى.

ــ بالىنىڭ كۆزى، بۇرنى، ئېغىكلىرى بارغانچە سىلىنىككىگە ئوخشاپ چوڭ بولۇۋاتىدۇ، ــ دەيتتى تىللا خېنىم ھەمراھ خېنىمغا ئۇزاقتىن ــ ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ ئېغىگە.

بۇنداق چاغلاردا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ياتقان بولسا ئورنىدىن ياش يىگىتلەردەك چەبدەسلىك بىلەن تۇرۇپ:

ــ ئەكىلىڭلا مەن بىر كۆرۈپ باقاي، ــ دېگىنىچە خوتۇنىنىڭ قولىدىن بالىنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا يېنىش ــ يېنىش، مېھرى بىلەن قانماي باقاتتى. دادىسى ئۆزىگە ھەرقېتىم قارىغان چاغدا ھەمراھ خېنىم خودىدى ئۇنىڭ ئۆزىگە تەشنالىق بىلەن قاراۋاتقىنىنى بىلگەندەك، پۈت ــ قوللىرىنى سىلكىپ، قىلىقلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنىڭ يۈمران مەڭزىگە ساقاللىق يۈزىنى بوش ياقاتتى. شۇ ھامان ئېغىگە يېقىن تۇرغان تىللا خېنىم:

ــ قارىسىلا، بالا سىلىنى تونۇۋاتىدۇ، دادام دەپ ئەركىلەۋاتىدۇ. سىلىگە گەپ قىلىپ بېرىۋاتىدۇ، ــ دەيتتى ــ دە، ھەمراھ خېنىمنى ئېغىنىڭ قولىدىن ئېلىپ، ــ دادىلىرىغا گەپ قىلىپ بېرىۋاتاملا قوزام؟ مۇنداق ــ مۇنداق قىلغانلىرى نېمە دېگەنلىرى؟ تىللىرى قانچە تاتلىق چىقار سىلىنىڭ؟ ــ دەپ ئەركىلەتكىنىچە ئۇنىڭ پېشانە، مەڭزلىرىگە ئارقا ــ ئارقىدىن سۆيۈپ كېتەتتى. ھەمراھ خېنىم باشلىرىنى ئۇيان ــ بۇيانغا بۇراپ تېپىچەكلىسە، ــ دادىلىرىنى ئىزدەۋاتاملا خېنىم؟ مانا

دادىلىرى، ــ دېگىنىچە ئۇنى دادىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزاتتى.

ئابدۇقۇددۇس هاجىم بۇنداق مەنزىرىنىڭ مەڭگۈ داۋاملىشىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. ئەمما تىللا خېنىم دەرھال كۆرۈنۈش ئۆزگەرتىپ، ھەمراھ خېنىم ئارقىلىق ئېرىنى تېخىمۇ رەڭدار، تېخىمۇ گۈزەل دۇنياغا باشلايتتى. گاھ ھەمراھ خېنىمنى ۋىلىق ـ ۋىلىق كۈلدۈرسە، گاھ ئۇنى شېرىن خىياللار بىلەن ياتقان ئېرىنىڭ قورسىقىغا ياتقۇزۇپ قويىاتتى. بۇنداق دەقىقىلەردە ئۇ قىزىنى پەقەت تىللا خېنىملا بەلەن باقالايدىغاندەك ھېس قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ «مۇنەۋۋەر خېنىمغا ئۆيلەنگەندىن تارتىپ سىرتلارغا چىقىپ باقماپتىمەن، ئەمدى ھەمراھ خېنىم ئۈچ ياشقا كىرگىچە ھېچ يەرگە بارماي، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ، تىلى ۋە ئايىغىنى ئۆزۈم چىقىرىمەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلماي، ئۆز ئانىسىنىڭ مېھرىدىن مەھرۇم قالغان قىزىمغا ئاتا مېھرىنى تولۇق ھېس قىلدۇرىمەن» دەپ نىيەت قىلغانىدى.

راست دېگەندەك ئۇ سودا ـ تىجارەت ئۈچۈن يىراقلارغا كارۋان تارتىش ئۈياقتا تۇرسۇن، جۈمە نامىزى ئوقۇغىلى قورغان كۆلبېشى جامەسىگە، يۈرتتىكى ئۆلۈم ـ يېتىم بولغان يەرلەرگە بارغاندىن باشقا، يېقىن ئەتراپتىكى بارسىمۇ بولىدىغان، بارمىسىمۇ بولىدىغان يەرلەرگىمۇ بارمىدى. جۈمە نامىزىدىن قايتقاندا ئۆيگە قايتىشقا، ھەمراھ خېنىمنى تېزرەك كۆرۈشكە ئالدىرىدى.

ھەمراھ خېنىم ئون ئايلىق بولۇپلا «دەد دە»، «داد دا» دېگەندەك تاۋۇشلارنى چىقىرىۋېدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ تېنى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى. يۈرىكى

شۇرربده ئېرىگەندەك بولدى. كۆز چاناقلىرى ئىپتىخارلىق ياشلىرىغا تولدى. قىزنىڭ غەرەزسىز چىقارغان تاۋۇشلىرى ئۇنى دادىلىق ھېس ـ تۇيغۇسىغا چۆمدۇردى. ھەج سەپىرىدىكى سەپەرداشلىرىنىڭ «ھەقىقىي بايلىق پەرزەنتتۇر» دېگەن گېپىنىڭ مەنىسىگە يەتكەندەك بولدى. ئۇ ئۆزىنى ئەمدى باي بولغاندەك ھېس قىلدى.

ــ ھاجىم، ھەمراھ خېنىم «دادا» دەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ تىلى «دادا» دەپ چىقىپتۇ. تازا زېھىن قويۇپ ئاڭلىسىلا، ئۇ يەنە «دادا، دادا» دەۋاتىدۇ.

تىللا خېنىمنىڭ قولىدىكى تىكىۋاتقان كەشتىسىنى جايىغا قويۇپ، قىزنىڭ قېشىغا يۈگۈرگەندەك كېلىۋېتىپ دېگەن سۆزلىرى ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. نەپەسلىرىگە ئاتا ـ بالىلىق مۇھەببىتىنىڭ يالقۇنلۇق ھارارىتىنى ھەدىيە قىلدى.

ــ مەنمۇ ئاڭلاۋاتىمەن، ھەمراھ خېنىم بايىدىن بېرى توختىماي «دادا» دەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ تىلى چىقىۋېتىپتۇ، «دادا» دەپ چىقىۋېتىپتۇ. ئاللاھ ئۇنىڭ «دادا» دېگەن ئالتۇن تىلىنى يامان كۆزدىن ساقلىغايسەن. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئارچا ياغچى، ئادراسمان بىلەن ئىسرىق سېلىۋېتىڭلا!

ــ «دادا» دەۋاتاملا قىزىم، تىللىرى چىقىۋاتامدۇ ئالتۇنۇم؟ ــ تىللا خېنىم ھەمراھ خېنىمنى قۇچىقىغا ئالدى، ــ تىللىرىنىڭ چىققىنىغا كۆز مۇنچاق ئېسىپ قويايلى. كۆزى يامانلارنى بوسۇغىغا يېقىن يولاتماي. قېنى ئاشۇ ناۋاتتەك شېرىن تىللىرى بىلەن مېنىمۇ بىر «ئانا» دەۋەتسىلە، سىلىنى جېنىمدىن ئەزىز كۆرىدىغىنىمنىڭ جاۋابى ئۇچۇن بولسىمۇ، پوق ـ سۆيدۈكلىرىنى

تازىلىغىنىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ «ئانا» دەپ قويسىلا، خېنىم.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تىللا خېنىمنىڭ ھەمراھ خېنىمنى ئەركىلىتىشلىرىدىن سۆيۈنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ گەپلىرىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. «ئەگەر ھەمراھ خېنىم ئۇنىڭ باغرىنى يېرىپ چۈشكەن ئۆز بالىسى بولغان بولسا، پوق - سۈيدۈكلىرىنى تازىلىغىنىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، دېگەن گەپنى قىلۇرمىدى؟ قىزىم بۇ قورۇدا ھەممىگە ئېرىشسىمۇ، بىرنەرسىگە — ئۆزىنىڭ ئانىسىنىڭ مىننەتسىز مېھرىگە زىنھار ئېرىشەلمىگىدەك. بالىلىرى بار خوتۇنلارغا ھەسەت قىلىپ ياشايدىغان مۇنۇ خوتۇنىنىڭمۇ قىزىمغا كۆيۈنۈپ كېتىشىنىڭ ۋەجى ئۇنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس، ماڭا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئىكەن. مەن قىزىمنىڭ بەختى، خاتىرجەملىكى ئۈچۈن ھەردەم ئاگاھ بولۇپ تۇرۇشۇم كېرەك ئىكەن.» ئۇ ھەمراھ خېنىمنى تىللا خېنىمنىڭ قولىدىن ئالغاندا، كۆز ئالدىغا مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ خۇشپېچىم سىيماسى كەلدى ۋە ئىككى مەڭزىنى بويلاپ ئاققان ئىككى تامچە يېشى ئۆزىگە ياراشتۇرۇپ قويغان، ئازدۇر - كۆپتۇر ئاق ئارىلىغان ساقاللىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. تىللا خېنىم ئېرىنىڭ بۇ خىل ھالىتىدىن «يادىغا يەنە مۇنەۋۋەر كېلىۋالدى، تايىنلىق» دەپ ئويلىغان بولسىمۇ، بىلمەسكە سېلىپ سورىدى:

— نېمە بولدىلا، ھېلىلا بىر ئوبدان تۇراتتىلە، بىر دەمدىلا باشقىچە بولۇپ قالدىلىغۇ؟

— ھېچنېمە بولمىدىم، — ئابدۇقۇددۇس ھاجىم

خوتـۇنىغا قـارىماي تۇرۇپ جـاۋاب بەردى، ــ بەكـلا خـۇش بولـۇپ كەتتىمـۇ نېمە...

كـۇنلەر كـۇنلەرنى قوغلاپ ئۆتـۈۋەردى. ھەمـراھ خېنـىـم ئانسى تۇغۇپ كەتكەنگە بىر يىل بولغان نورۇز بايرىمىدا، ئانسىسىنىڭ يىل نەزىرىسى بولغان كۇنلەردە ئايىغى چىقىپ بولـغان بولـۇپ، پـېشايۋانـدا، ئۆيـنـىڭ ئىچـىـدە تايتـاڭـلاپ مېڭىپ يۈردى. كېيىنچە ئۇ مۇكـەررەمنىڭ ئـۆزىدىن بـىر ئايلىق چوڭ قىزى ھەنىپە بىلەن پـېشايۋانـدا ياكى ئارقـا ھويلـدا ئويناۋاتقان يېرىدىن چوڭلارنىڭ كـۆزىنى غەلـەت قـلـىپ ئـېـرىـق بويـلـىرىغا، چـوڭ يـولغـا يـۈگـۈرۈپ چىقىۋالىدىغان بولـۇۋالـدى. بۇنداق چاغـلاردا ئۇلارنى بـىر نەچچە ئادەم تەڭلا ئىزدەيتتى، ئـۇلارنىڭ ئارىـسـىدا ھامـان ئابدۇقـۇددۇس ھـاجـىم بـىلـەن تـىلـلا خېنـىـم بار بولاتـتـى. شۇنداق چاغلاردا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم باشقىلارغا ئانچە ـ مۇنچە كايىپ قويـاتتى.

ــ بالىلارغا ئوبدان قاراڭلار دېسەم، ھېچ تىڭشىمايسـىلەر، بالىلار كىچىك، ئېرىقتا سۇ تۇرسا، ئەنسىرەشنىمۇ بىلمەيسىلەر، بۇندىن كېيىن ھېزى بولۇڭلار...

ئابدۇقـۇددۇس ھاجىم بـاشقىلارغـا كايـىپ قـويغـنـى بىلەن، «ئۆزۈمنىمۇ غەپلەت بېسىپ قاپتۇ»، دەپ ئويلايتتى ھەم ھەمراھ خېنـىمنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كـىرىپ كـېتەتتى. ھەمراھ خېنـىم بىرەم تـالاغا چىقـىمەن دەپ قەغـەلىك قىلىپ قويـاتتى ـ دە، يەنە ئۇنتۇپ، دادىسى بىلـەن بىللە ئويناياتتى. دادىسى قىزىنىڭ بىر قېتىم ۋىلىقلاپ كۈلۈشى ئۇچـۈن، ئۇنىڭ گـاھ تۆگىسى بولۇپ بەرسە، گاھ ئېتى بولۇپ بېرەتتى. گاھ كالىسى بولـۇپ مۆرەپ بەرسە، گـاھ

قوي ـ ئۆچكىسى بولۇپ مەرەپ بېرەتتى. گاھىدا ئىتى بولۇپ قاۋايتتى، مۈشۈكى بولۇپ مىياڭلايتتى، توخۇسى بولۇپ چىللايتتى. ئۇلار ئوينىاپ چارچىغاندا، پەي ياستۇققا باشلىرىنى قويۇپ تەڭلا ئۇخلاپ قېلىشاتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۈنلىرى قىزى بىلەن بىللە ئوينىاپ، ئۆزئارا پاراڭلىشىپ ئۆتەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ھەمراھ خېنىم ئىككى يېرىم ياشتىن ئۆتۈپ، ئۈچ ياشقا يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەڭ خالايدىغان ئىشى ئۆزىنىڭ دىلكىشى، سۆھبەتدىشى، كۆڭۈل خۇشى قىزى بىلەن پاراڭلىشىش، قىسقا ـ قىسقا دىيالوگلارنى قىلىش ئىدى.

ـ قىزىم، مەن سىلىنىڭ نېمىلىرى؟

ـ ھاجىم دادام.

ـ مېنى دادام دېسىلمۇ بولۇۋېرىدۇ.

ـ ئانام دادىلىرىنى ھاجىم دادا دېشىلە، دېدى.

ـ دادا دەۋەرسىلمۇ بولىدۇ.

ـ ھە...

ـ مەن يەنە نېمىلىرى؟

ـ بىلمەيمەن، شىلى دەپبەيشىلە.

ـ مەن سىلىنىڭ بىللە ئوينايدىغان دوستلىرى ئەمەسمۇ؟

ـ شىلى مېنىڭ دوشتۇم. ھەنىپە دوشتۇم ئەمەشمۇ؟

ـ مەنمۇ دوستلىرى، ھەنىپەمۇ دوستلىرى.

ـ ئەمدى مەن شىلىنى دوشتۇم دەيمەن.

ـ مەنمۇ سىلىنى دوستۇم دەي ئەمىسە.

ـ ماقۇل، دوشتۇم. شىلىمۇ دوشتۇم دېشىلە.

ـ دوستۇم.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنى ھەمراھ خېنىم دەپ ئاتىسا، تولۇق بولمايۋاتقاندەك، بىر يەرلىرى كەم بولۇپ قېلىۋاتقاندەك ئويلاپ يۈرگەنىدى. شۇڭا ئۇ قىزىنى «دوستۇم خېنىم» دەپ ئاتاشقا ئاسانلا ئۆزلىشىپ كەتتى. ھەمراھ خېنىم يېنىدىن بىردەم نېرى كەتتىمۇ ئۇنى «دوستۇم خېنىم» دەپ چاقىراتتى. ھەمراھ خېنىم ئۇچ ياشقا تولغىچە، ئۇنى «دوست خېنىم» دەپلا ئاتاشقا ئادەتلىنىپ كەتتى. چۈنكى بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن، ئەڭ كۆپ بىللە ياشايدىغان، ئەڭ كۆپ پاراڭلىشىدىغان ئادىمى، يېقىن دوستى قىزى ئىدى. ئىشىك ئالدىلىرىدا، باغلاردا، ھويلا ۋە ئارقا ھويلىلاردا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ «دوست خېنىم» دەپ قىزىنى ئۇنلۇك توۋلىغان ئاۋازلىرى پات ـ پات ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بارا ـ بارا ئالدى بىلەن قورۇدىكىلەر، ئاندىن يۇرتتىكىلەر ھەمراھ خېنىمنى «دوست خېنىم» دېيىشكە ئۆگىنىپ كېتىشتى. كېيىنچە يۇرتتىكىلەر ئۇنىڭ ھەمراھ خېنىم دېگەن ئىسمىنىڭ بارلىقى پۈتۈنلەيلا ئۇنتۇلۇپ كېتىشتى. كۆرگەنلا ئادەمدىن قىلچە ھېيىقماي، ئاق قۇشقاچتەك ۋىچىرلاپ ئۇنى ـ بۇنى سوراپ تۇرۇۋالىدىغان دوست خېنىم چېچەن، ئەقىللىك چوڭ بولۇشقا باشلىدى. قورغان كۆلبېشىنى مەركەز قىلغان يۇرتتىكى چوڭ ـ كىچىك كىشىلەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھۆرمىتىنى دەپمۇ ياكى دوست خېنىمنىڭ يېقىشلىق بالا بولغانلىقىدىنمۇ ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق ئىدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بويى نوتىدەك تېز ئۆسۈۋاتقان، چېھرىگە كۈندىن ـ كۈنگە سىياق كىرىپ بىر چىرايلىق

بولۇپ كېتىۋاتقان دوست خېنىمغا شۇقەدەر ھېرىسمەن ئىدى. بولۇپمۇ قىزىنىڭ ئۆزىنى ھەر قېتىم «دادا» دېيىشلىرىنى ئاڭلىغاندا، كۆڭلى يايراپ، ئاتىلىق ئىپتىخارى ئۇرغۇپ كېتەتتى. سەپەردىكى چاغلىرىدا ئۇنى سېغىناتتى، كۆرگۈسى كېلىپ، ئۆيگە تېزرەك قايتىشقا تاقەتسىزلىنەتتى. بۇگۈنكىدەك قىزىنى بىرەرى بوزەك قىلسا ياكى كۆزىدىن بىرەر تامچە ياش چىقارسا، چوڭ ـ كىچىك دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايتتى.

دادىسىنىڭ ئىسسىق قۇچىقىدا راھەت ئۇيقۇسىنى قېنىپ ئۇخلىغان دوست خېنىم كېرىلىپ، تولغىنىپ ئويغانغاندا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بايىدىن بېرى سۇرگەن ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن خىياللىرى ئۇزۇلدى.

ئون ئىككىنچى باب

دىدار

مىلادىيە 1699 ـ يىلى چايان ئېيى،

جامالىدىن تۇنۇگۈن ئايرىلغىنىغا توققۇز يىل بولغان ئانا يۇرتىغا بۇخارادىن قايتىپ كەلگەنىدى. ئەمدى جالالىدىننىڭ كۆز ئالدىدا توققۇز يىل بۇرۇنقى سەككىز ياشلىق، سەبىي، بالا جامالىدىن ئەمەس، بۇرۇتلىرى خەت تارتقان، تەققى ـ تۇرقى، قەددى ـ قامىتىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغانلىقى ئايان بولۇپ تۇرىدىغان چوپچوڭلا بىر يىگىت تۇراتتى. سېغىنىش، ئەنسىرەش، كۈتۈش بىلەن توققۇز يىلنى مىڭ تەستە ئۆتكۈزگەن جالالىدىن بىلەن، ئوغلى ئۇچۇن سان ـ ساناقسىز كېچىلەرنى دۇئا، ھەمدۇسانا، تەشۋىش بىلەن تاڭلارغا ئۇلىغان ئانا ئاغىچىخان ئوغلىنى قىزىلئويگىچە ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. ئۇلار ئىبراھىم بۇخارانىڭ تۆگە كارۋىنى يىراقتىن كۆرۈنگەن چاغدا «ئاشۇ كارۋاندا مېنىڭ بالام بار» دەپ، خۇشاللىقىنى باسالماي قېلىشقانىدى. كارۋان يېقىنلىشىپ، كىشىلەرنىڭ چىرايى ئېنىق كۆرۈنگەندە كېلىۋاتقانلاردىن ئالدى بىلەن ئىبراھىم بۇخارانىڭ چىرايىنى تونۇدى. ئەمما قايسىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىشەلمەي، تېڭىرقاپ قېلىشتى.

ـــ دادىسى، ـــ دېدى ئاغىچىخان كارۋانغا بوينىنى

سوزۇپ، ــ جامالىدىننى تونۇيالىدىلمۇ؟

ــ ھېچبىر پەرق ئېتەلمىدىمغۇ، سىلىمۇ بىلەلمەيۋاتامسىلە؟ ــ جالالىدىنمۇ كېلىۋاتقانلارغا تەقەززالىق بىلەن بوينىنى سوزماقتا ئىدى.

ــ ئىبراھىم بۇخارانىڭ قېشىدا كېلىۋاتقان يىگىت ئوغلىمىز بولمىسۇن يەنە.

ئاغچىخانىنىڭ گېپى ئاخىرلاشماي تۇرۇپ ئىبراھىم بۇخارانىڭ يېنىدا كېلىۋاتقان يىگىت تۆگىدىن سەكرەپ يەرگە چۈشتى ــ دە، «دادا، ئانا» دېگىنىچە ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. جالالىدىندىن خېلىلا بەستىلىك بۇ يىگىتنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىگە دەسلەپتە ئەر ــ ئايال ئىككىيلەن دەرمەھەل بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، ھەيرانلىقتا داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئاغچىخان كېلىۋاتقان بۇ يىگىتنى تونۇدى. يىگىت گەرچە چوپچوڭلا ئادەم بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئانىنىڭ باغرى ئۇنىڭ ئۆز بالىسى ئىكەنلىكىگە ئاللىبۇرۇن ھۆكۈم قىلىپ بولغانىدى. ئۇنىڭ سىنچى كۆزىمۇ جامالىدىننىڭ ئوڭ مەڭزىدىكى بۇغدايچىلىك ئىككى تال مەڭ ئانىغا قاراپ يۈگۈرۈۋاتقان يىگىتنىڭ ئۆزىنىڭ يۈرەك پارىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر بېرىپ ئۇلگۈردى. ئانا ئوغلىغا قاراپ، «ئوغلۇم» دەپ يۈگۈرگەن چاغدا، ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تارىغان توققۇز يىللىق ئاچچىق ھىجران، توققۇز يىللىق زارىقىپ تەلپۈنۈش، توققۇز يىللىق ئانىلىق سېغىنىشىدىن ھاسىل بولغان بىر سادا قىزىلئوي تاغلىرىدىن بىر ئۆزۈن ئەكس سادا قايتۇردى. جالالىدىنمۇ ئاغچىخانىنىڭ ئارقىسىدىن چوڭ ــ چوڭ، ئەمما سالماقلىقىنى بۇزمىغان قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىدى. ئانا

«جېنىم بالام، ئوغلۇم، ساق ـ سالامەت كەلدىلەرمۇ، سىلىنىمۇ كۆرىدىغان كۈن بولىدىكەن» دېگىنىچە ئوغلىغا ئېتىلدى. جامالىدىن ئالدىغا سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىپ كېتىشكە ئاز قالغان ئانىسىنى كۈچلۈك قوللىرى بىلەن يۆلەپ تۇرغۇزۇۋالدى. ئانا ئوغلىنىڭ بوينىغا مەھكەم گىرە سالدى. ئانىنىڭ تېنى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك، پۈتلىرى كونتروللۇقىنى يوقاتقاندى. بىر دەمدىلا ئانىنىڭ ئىسسىق كۆزيېشى جامالىدىننىڭ مۇرىسىنى نەمدىدى. جالالىدىن ئانا ـ بالا بىر ـ بىرىگە قېتىشۋالسۇن دېگەندەك ئۇلارغا ھاياجان ئىلكىدە قاراپ تۇردى. ئۇنىڭمۇ ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە، قوللىرىغا سۆيگۈسى، بويۇنلىرىنى پۇرىغۇسى، گەۋدىسىنى باغرىغا باسقۇسى بار ئىدى. ئەمما ئۇ يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا، ھاياتلىق، تۇرمۇش ھەقىدىكى چۈشەنچىسىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئەرلەر كۆزىدىن ئاسان ياش چىقارماسلىقى كېرەك دەپ قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىگە قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ كەلگەن بالىسىنى باغرىغا چىڭ بىرلا بېسىپ ، چېكىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئاندىن مەزمۇت قەددىگە يېلىمدەك چاپلىشىپ كەتكەن ئوغلىنىڭ گەۋدىسىنى گەۋدىسىدىن ئاجرىتىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قىيانەك يامراپ كەلگەن مېھرى بىلەن تىكىلىپ، ئىسسىق ئەمما مەزمۇت ئالقانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئوغلىنىڭ يوغان قولىنى ئېلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، دادا» دەپ بەرگەن سالىمىغا جاۋابەن:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، خۇش كېلىپسەن ئوغلۇم! ــ دەپ سالام قايتۇردى.

جالالدىن «ئەر كىشى دېگەن ئەر كىشىدەك بولمىقى لازىمدۇر. تولا هاياجان، هە دېگەندىلا كۆزىنىڭ سۈيىنى ئېقىتىش خوتۇن كىشىنىڭ ئىشىدۇر. كەم سۆزلۈك، هەرقانداق خۇشلۇق ۋەياكى خاپىلىق ئالدىدا مەزمۇت دەسسەپ تۇرماقلىق ئەركەكلەرنىڭ تېنىدە بولمىسا، ئەركەكلەرنىڭ ئەرلىك توقۇزى زىنهار تولمايدۇ»، دەپ ئويلايتتى. شۇڭا ئۇ بۇگۈن ئىچ - ئىچىنى تىترىتىپ، كۆز چاناقلىرىغا كەلكۈندەك دەۋرەپ كەلگەن يېشىنى ئەرلىك غۇرۇر دەرىخىنىڭ غول ۋە شاخلىرىدا ياسىغان توسما، ئارىماچلار بىلەن توسۇپ، پىنهانغا ئالالدى. هەتتا ئوغلىغا هەقىقىي ئەركەكلىك توغرىسىدا بىر قېتىملىق ساۋاقنى ئەمەلىي هەرىكىتى بىلەن بەردى.

جالالدىن گەرچە ئۇرغۇپ تۇرغان ئىچكى هاياجىنىنى باسالىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قىزىلئويدىن ئۈستۈنئاتۇشقىچە بولغان بىر كۈنلۈك يولدا ئۆزىگە هېچ بويسۇنماي ئوغلىنىلا ئىزدەۋاتقان كۆزىنى باشقۇرۇشقا ئامالسىز قېلىۋاتاتتى. پۈتۈن دىققىتى ئاتلىق يانمۇيان كېتىۋاتقان ئاتا - بالىنىڭ ئۇزۇلمەس ئېقىندەك ئۇزۇن سۆهبەتلىرىگە مەركەزلەشكەنىدى.

— هەرنېمە بولسا، ساق - سالامەت كۆرۈشۈۋالدۇق، — دېدى جامالدىن دەپ يۈرىكى كاۋاپ بولغان ئاغىچىخان ئوغلىغا تويماي قاراپ، — بۇ كۈنلەرنى دەسلەپتە بارماقلىرىم بىلەن ساناپ يۈرۈپتىمەن، ئۇزۇنغا بارماي ئېزىپ كەتتىم. ناۋادا بۇ كۈنلەرنى چېچىم بىلەن سانىسامۇ، چېچىم يەتمىگۈدەك ئۇزۇن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتكەندۇ، ئەتىمالىم...

— مەن سىلەردىن ئايرىلغانغا توپتوغرا توققۇز يىل

بولدى، ــ جامالدىن خوددى بىرنەرسىنى ئويلاۋاتقانىدەك قوشۇمىسىنى بىلىنەرلىك تۇردى ۋە داۋام قىلدى، ــ يادىمدا ھازىرقىدەك تۇرۇپتۇكى، دادام مېنى ئەينى چاغدا بۇخاراغا يولغا سېلىشنىڭ ئالدىدا، ئون يىل ئوقۇيدىغانلىقىمنى دېگەن، لېكىن مەن توقۇز يىلدا قايتىپتىمەن. ئەمەلىيەتتە مېنىڭ ئوقۇشۇم ئون ئىككى يىلدا تۈگەيدىكەن.

ــ توققۇز يىل، ئون يىل بەربىر ئوخشاشلىغۇ ئوغلۇم، توققۇز يىل ئوقۇدى نېمە بولدى، ئون يىل ئوقۇدى نېمە بولدى، بىر يىل بولسىمۇ بالدۇر كۆرۈشتۇق مانا، ھەممىدىن دىدار غەنىمەت. سىلىگە يەنە بىر يىل ئوقۇش ئاسان بولغىنى بىلەن بىزگە بىر يىل ساقلاش ئاسان ئەمەس ئىدى. ئەمدى ئوقۇش ـ پوقۇش دېگەن گەپنى قويسىلا، بۇخارادا ئوقۇماقنى مېنىڭ ئوغلۇمغىلا بۇيرۇمىغاندىكىن...

ــ ئانا، بۇخارادا ئوقۇماق ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ، ئۇ يەردە مەن جاھاندىكى ناھايىتى مەشھۇر مەدرىسەلەرنىڭ بىرىگە كىرگەنىدىم. بۇ مەدرىسەگە يەتتە يىل مەكتەپلەردە ساۋاق ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ھەمساۋاقلىرىم بىلەن ئىمتىھان بېرىپ بىر يۇز ئەللىك تالىپنىڭ ئارىسىدا ئالدىنقى ئوننىڭ ئىچىگە كىرىپ قوبۇل قىلىنغانىدىم. ئۇ يەردە تېخى ئاران ئىككى يىل ئوقۇدۇم، يەنە ئۇچ يىل ئوقۇۋەتسەم، ئاندىن ئەڭ چوڭ ئىلمىنى تەھسىل قىلغانلار قاتارىدا بولاتتىم.

ــ شەھىدۇللا ئىمامىنىڭمۇ ئىلمى زىيادىغۇ، بالام؟ ئۇ كىشىمۇ بۇخارادا ئوقۇپ باقمىغان، قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسەدە ئوقۇغانكەن. خانلىق مەدرىسەمۇ بۇخارادىكى

مەدرىسەلەردىن قېلىشمايدىكەنغۇ؟ خانلىق مەدرىسەدە ئىلىم ئالغان شەھىدۇللا ئىمامۇ مانا ھازىر پۈتۈن قورغان كۆلبېشىنى ئۆزى بىر قوللۇق چۆرۈپ، جامە بىلەن مەدرىسەنىڭ ئىشلىرىنى بىر ئوبدان ئېلىپ كېتىپ بارمامدۇ؟

ــ ھە راست، ئانا، شەھىدۇللا ئىمام ئوبدان تۇردىمۇ؟ ئۇ كىشىنىڭ مەن بۇخاراغا ماڭغان چاغدا پېشانەمگە سۆيۈپ دۇئا بەرگىنى، «ئىخلاس بىلەن ئىلىم تەھسىل قىلغايلا، باشقا ھەرقانداق غەيرىي خىيالدا بولمىغايلا، ئەزىز دىيارىمىزنىڭ بەركىتى ئۈچۈن پۈتۈن ئادەم بولغايلا» دېگەن سۆزلىرى ھازىر دېگەندەكلا يادىمدا تۇرۇپتۇ.

ــ شەھىدۇللا ئىمام ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ. يۇرتتا يۈز ــ ئابرۇيى بار. ئەل ــ جامائەتنىڭ ئىشلىرىنى دۇرۇس بىجىرىپ، رازى قىلىدۇ. ئالدىدىن قورغان كۆلبېشىدىكى ئۇلۇغ ــ ئۇششاق ھەممىسى توغرا ئۆتىمەيدۇ. ئۇستۇنئاتۇش، ئالتىنئاتۇش، قەشقەردىكى مولا ــ ئۆلىمالار ئۇنى چوڭ كۆرىدۇ، دەپ ئاڭلىدىم. ئۇ كىشى ئارىلاپ بىز تەرەپلەرگە ئۆتۈپ سىلىنى سوراپ تۇرىدۇ، يۇرتىمىزدىن ئەھلى ئىلىم ساھىبى چىقىدىغان بولدى دەپ خۇرسەن بولۇپ كېتىدۇ.

ــ شەھىدۇللا ئىمام ئۆزىمۇ كۆپ ئىلىم ئالغان ئادەم بولغاچقا، ئىلىم ئالماقنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ، خاسىيىتىنى چۈشىنىدۇ. مېنىڭ بۇخارا ئالىي مەدرىسەنى تولۇق تاماملىماي قايتقىنىمنى ئاڭلىسا، ئۇ كىشىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولىدىغان بولدى ــ دە.

ئوغلىنىڭ ھە دېگەندىلا ئوقۇش، بىلىم ئېلىش توغرىسىدا سۆزلەشلىرى، ئوقۇشنى يېرىم يولدا

توختىتىپ قايتقانلىقى ئۈچۈن ئۆكۈنۈشى، ئىلىمگە بولغان تەلپۈنۈشلىرى قانچىلىك قىزغىن بولغانسېرى جالالىدىن شۇنچىلىك بىئارام بولاتتى، ئۇخلايسىزلىناتتى. خۇددى ئوغلى ئۇنىڭغا «دادا، ئوقۇشۇمنى تۈگەتمەي قايتىشىمغا سىلى سەۋەبكار بولدىلا» دەۋاتقاندەك، ئىككى مەكتەپنىڭ باشلانغان قىزىللىق بىرەمدىلا بويۇنلىرىغچە تاراپ كېتەتتى. تۇرۇپ ئۇ ئۆزىنى گۇناھكاردەك ھېس قىلسا، يەنە تۇرۇپ «بىر ئاتا تۇرۇپ شۇنداق قىلمىسام، قانداقمۇ ئاتىلىق نامىغا يۈز كېلىمەن، قانداقمۇ كۆڭلۈم ئۇنايدۇ؟ مەن ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئوغلۇم، ئاندىن ئۇنىڭ ئىلمى، ئابرۇيى، ھۆرمىتى لازىم. ئوغلۇم بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ ھەممە نېمىسى بولىدۇ» دېگەنلەرنى ئويلاپ ئۆزىگە تەسەللى تاپاتتى. ئاغىچىخان بىلەن جامالىدىن ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل سۆھبەتلىرىگە بەند بولۇۋاتقان شۇ مىنۇتلاردا، جالالىدىننىڭ خىيال دۇنياسىدا ئوغلىنى بۇخارادىن مەجبۇرىي قايتۇرۇپ كېلىشكە سەۋەب بولغان ئىشلار ئايان بولماقتا ئىدى.

جامالىدىن بۇخاراغا كەتكەن دەسلەپكى يىللاردا جالالىدىن ئىبراھىم بۇخارا ئارقىلىق، ئوغلى بىلەن خەت ـ خەۋەرلىشىپ تۇرغانىدى. بۇ چاغلاردا ئۇ جامالىدىننى سېغىنسىمۇ، ئۇنىڭ ساق ـ سالامەت تۇرغانلىقىنى، ئوقۇشقا بىر ئوبدان كىرىشىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۇرغاچقا كۆڭلى يەنىلا خاتىرجەم ئىدى. بارا ـ بارا جامالىدىن ئۆزىمۇ خەت يېزىپ، ئىبراھىم بۇخارا ئارقىلىق ماڭدۇرۇپ تۇردى. پەرزەنتىنىڭ چۈچۈك تىللىرى بىلەن يازغان قىسقا ئەمما، مەزمۇنلىرى ئېنىق خەتلىرى ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننى شۇنچە ھاياجانغا

سبلىپ تۇراتتى. جامالىدىن خبتىدە ئاساسەن ئاتا ـ ئانا، قبرىنداشلىرىغا سالام يوللاپ، ئۇلارنى، ئەزىز يۇرتىنى سېغىنغانلىقىنى، شۇنداقتىمۇ كۆپلەپ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن، سېغىنىشىنىڭ ئوتلىرىغا بەرداشلىق بېرىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بۇخارادا ناھايىتى ئوبدان تۇرۇۋاتقانلىقىنى، مۇددەرىسلىرىنىڭ ئۆزىگە تولىمۇ كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىنى، ئاتا ـ ئانا، قبرىنداشلىرىنىڭ ئۆزىدىن خاتىرجەم بولسا بولىدىغانلىقىنى يازاتتى. يۇرتداشلار جالالىدىن بىلەن قورغان كۆلبېشىدا، كوچىلاردا ئۇچراشقاندا، جامالىدىندىن ئەھۋال سوراپ قالغۇدەك بولسا، ئۇ ئۇلارغا ئوغلىنىڭ خبتىدە يازغانلىرىنى سۆيۈنۈپ تۇرۇپ سۆزلەپ بېرەتتى.

قورغان كۆلبېشى كىچىككىنە بىر يەر بولغىنى بىلەن، يىپەك يولىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا بارىدىغان لىنىيەسى مۇشۇ يەردىن ئۆتكەچكە ۋە بۇ يەرلىكلەر قورغان كۆلبېشىغا چۈشكۈن قىلىدىغان كارۋانلار، سودا ـ تىجارەتچىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، بۇ يەردە جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگىچە پاراڭلار بولۇپ تۇراتتى. شۇ قاتاردا بۇ يەردىن چىقىپ كەتكەن ئاشۇ كىچىككىنە جامالىدىن توغرىسىدىمۇ پاراڭلار بولاتتى.

ــ جامالىدىن ئاجايىپ چېچەن بالا بولغانىدى، ــ دەيتتى ئۇلار، ــ بۇخاراغا چىققاندىن بۇيان ھەر يەر ـ ھەر يەرلەردىن كەلگەن تالىپلارنىڭ ئالدىدا مبكىپ، مۇددەرىسلىرىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ.

ــ جامالىدىن مۇددەرىسلىرىدىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپ تەس سوئاللارنى سوراپ، ئۇلارنى تەمتىرىتىپمۇ قويىدىكەن.

ــ بالىنىڭ ئەقىللىكلىكىدىن سۆيۈنۈپ كەتكەن

مۇدەررىسلىرى ئۇنى قۇچىقىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ ساۋاق بېرىدىكەن.

ــ بىر قېتىم مۇدەررىس بىر قىيىن مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتىكەن، جامالىددىننىڭ ھەمساۋاقلىرىدىن بىرىمۇ جاۋاب بېرەلمەپتۇ دەڭلار، شۇ چاغدا بىزنىڭ بۇ بالا ئورنىدىن تۇرۇپ، مۇدەررىسكە سالام بەجا كەلتۈرۈۋېتىپ، سوئالغا جاۋاب بېرىپتىكەن، خۇش بولۇپ كەتكەن مۇدەررىس ئۇنى بىر كۆمۈش قاچا بىلەن تارتۇقلاپتۇ. ئاندىن «باركاللا ئوغلۇم، ئەقلىڭىزگە ئاپىرىن. سىز قەيەردىن بولىسىز؟» دەپ سوراپتىكەن، جامالىددىن «مەن دىخاللىدىكى قورغان كۆلبېشىدىن بولىمەن» دەپتۇ. مۇدەررىس: «دىخاللا دېگەن قەيەردە؟» دەپ سورىسا، بىزنىڭ جامالىددىن، يەتتە ئىقلىمنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغان قەغەزدىن «دىخاللا دېگەن مانا مۇشۇ يەردە، ماۋۇ چاقماق دەرياسىنىڭ بويىدا» دەپ كۆرسىتىپ قويۇپتۇ.

ــ سىلىمۇ قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا، يەتتە ئىقلىم ئۇ كىچىككىنە قەغەزدە نېمە قىلىدۇ، ئۇنىڭغا قانداق پاتىدۇ؟

ــ مەن نەدىن بىلەي، مەنمۇ باشقىلاردىن ئاڭلىغىنىمنى دەۋاتىمەن شۇ.

ــ پاتىدىكەن،ــ دېدى بىر يىگىت گەپ قىستۇرۇپ،ــ مەدرىسەدە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا شەھىدۇللا ئىمامدىن ئاڭلىغان. خەرىتە دەيدىغان بىر نەرسە بارىكەن، شۇنىڭغا يەتتە ئىقلىمنى كىچىكلىتىپ سىزىدىكەن.

ــ يا پىر ماۋۇ كارامەتنى.

ــ شەھىدۇللا ئىمام دېگەن بولسا راست جۇمۇ، ئۇ كىشىنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق.

ــ بىزنىڭ بالىلار ئاشۇنداق ئەقىللىك چىقىدۇ. چۈنكى ئۇلار چاقماق دەرياسىنىڭ ئەركەك سۈيىنى ئىچىپ، قۇملىرىغا كۆمۈلۈپ، تاشلىرىنى دەسسەپ، شامىلدا سەگىدەپ، ھاۋاسىدا نەپەسلىنىپ، دەريا بويىدا كۈنگە قاقلىنىپ چاقماقتەك چوڭ بولىدىغان تۇرسا.

ــ ھەي بالىلار، ئۇنىمۇ دېدۇق، بۇنىمۇ دېدۇق، بۇخارا دېگەن يەردىكى جامالىدىن ئوقۇۋاتقان مەدرىسەنى بەك چوڭ دېيىشىدۇ، قانداقلا بولسا بىزنىڭ قورغان كۆلىبېشىدىن ئىلىمى چوڭ ئادەم چىقىدىغان بولدى، جۇمۇ؟!

ــ بۇرۇنمۇ ئىلىمى چوڭ كاتتا ئۆلىمالار ئۆتۈپتىكەن، بۇندىن كېيىن تېخىمۇ كۆپ چىقسا، ھەممىمىزگە پايدىسى تېگەتتى. ھەممىمىز بالىلىرىمىزنى بۇخارا، قەشقەرلەردە ئوقۇتۇپ بولالمىغاندىكىن، ئۇلار كېلىپ بىزنىڭ بالىلارغا ساۋاق ئۆگەتسە نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى؟!

شۇنداق، ئۇلارنىڭ جامالىدىن توغرىسىدىكى سۆھبەتلىرىدە، ئۇنىڭدىن سۆيۈنۈش، پەخىرلىنىش، يۇرتىدىن، يۇرت كىشىلىرىدىن ئىپتىخارلىنىشمۇ بار ئىدى.

يېقىنقى ئۈچ يىلدىن بېرى ئىبراھىم بۇخارا سەپەردە ئاتتىن يىقىلىپ، پۇتى سۇنغان باھانە بىلەن ئورۇن تۇتۇپ قالغانىدى. ئاتا ــ بالىنىڭ ئىبراھىم بۇخارا ئارقىلىق قىلىدىغان خەت ــ خالتىلىرى ئۇزۇلۈپ قالغاچقا، جالالىدىن ئوغلى بىلەن ئالاقە قىلالمايۋاتقىنىغا كۆپ بىئارام بولدى. شۇڭا ئۇ قورغان كۆلىبېشىغا كەلگەن سودىگەرلەردىن بۇخاراغا بارىدىغانلارنى ئىزدەيتتى. بىر كۈنى ئۇ قورغان كۆلىبېشىدىكى چايخانىنىڭ ئالدىدا

بۇخاراغا باردىغان خوتەنلىك بىر سودىگەرگە ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىۋېتىپ، كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياشنىڭ سىرغىپ چۈشكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلەلمەي قالدى. ئۇ كۆزىيېشى قىلمايمەن دېسىمۇ، پەرزەنت سېغىنچى ئۇنىڭ تەمكىنلىكىنى، قەتئىيلىكىنى بويسۇندۇرۇۋەتتى. ئادەملەر قىزىق بولىدۇ. بەزىلەر تولا ھاللاردا تۇخۇمدىن تۈك ئۇندۇرۇپ يۇرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا بەزى ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرمۇ ئۇلارنىڭ چالغان سەنىمگە بىلىپ ـ بىلمەي دەسسەپ سالىدۇ. ئازابلانغىنىنى ياكى ھەسرەتلەنگىنىنى باشقىلارغا ئاسان بىلدۇرمەيدىغان جالالىدىننىڭ كۆزىدىن چىققان ئاشۇ ئىككى تامچە ياش بەزى كىشىلەرنىڭ بىر مۇنچە سۆز ـ چۆچەك تارقىتىشىغا سەۋەب بولماي قالمىدى. بەزىلەر:

ـــ بۇخارادا قاتتىق چوڭ ئۇرۇش بوپتىكەن، ئۇرۇشتا نۇرغۇن ئادەم قىرىلىپ كېتىپتۇ. شۇڭا لەشكەرلەر يېتىشمەي، تالىپلارنىمۇ لەشكەرلىككە ئاپتۇ. جالالىدىننىڭ ئوغلى جامالىدىنمۇ لەشكەر بولۇپ، ئۇرۇشقا چىقىپتىكەن، ئۇرۇشتا شېھىت بولۇپ كېتىپتۇ. مەن دادىسى جالالىدىننىڭ ئۆزىنى كاچاتلاپ يىغلاپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ـــ دېسە، يەنە بەزىلەر:

ـــ ياق، ئۇنداق ئەمەسكەن. ھەممىلىرى بىلىشىدىلا، جامالىدىن ئەسلىدىنلا ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان، يۇگۇرۇپ چىچار بالا ئىدى. ئېسىكلارىدا بولسا كېرەك، ئۇ بالا قورغان كۆلىبېشىدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىمنى بوزەك قىلغان چاغدا ھاجىم قاتتىق خاپا بولۇپ كەتكەن ئەمەسمىدى؟ بۇخارادىمۇ بۇ بالا جىم تۇرمىغان

گەپ. ئۇ ئۆزىگە ساۋاق بېرىدىغان مۇدەررىسىنىڭ قىزىنىمۇ بوزەك ئېتىپتىكەن، مۇدەررىس بۇ بالىنى بىر نەچچە كۈن باغلاپ قويۇپ تاماقمۇ بەرمەپتۇ، ــ دەيتتى. ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشىگىلا، يەنە بىرى گەپنى خۇددى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك داۋاملاشتۇراتتى:

ــ بۇ بالا نادانلىق قىلىپ، شۇنچە ئېغىر جازاغىمۇ پەرۋا قىلماي، مۇدەررىسنىڭ تاماق يەيدىغان ئالتۇن تاۋىقىنى ئوغرىلاپ، ئۆزىنىڭ ساندۇقىغا يوشۇرۇۋاپتۇ. مۇدەررىس بۇ بالىنىڭ پەيلىنى ئوبدان بىلگەچكە، ئۇنىڭ ياتاق ئۆيىدىكى ساندۇقىنى ئاختۇرۇپ تاۋاقنى ئاسانلا تېپىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاچچىقىغا پايلىمىغان مۇدەررىس جامالىدىننى تالىپلارغا راسا ئۇرغۇزۇپ، پۈت ـ قولىنى چېقىپ تالاغا تاشلاتقۇزۇۋېتىپتۇ، ــ دەيتتى. بەزىلەر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشىپ، ھېسداشلىق قىلغاندەك:

ــ جالالىدىنمۇ باشتا ئوبدان ئويلاشمىغان گەپ. نېمىمۇ قىلار بولغىيتتى كىچىككىنە بىر بالىنى يىراق ياقا يۇرتلارغا ئەۋەتىۋېتىپ. بىزنىڭ بالىلارمۇ قورغان كۆلىبېشىدىكى مەدرىسەدە شەھىدۇللا ئىمامدىن ساۋاق ئېلىپ، بىر ئوبدان كېتىپ باردىغۇ؟! مانا ئەمدى جامالىدىن بىچارە چېقىلغان پۇتلىرىنى سۆرەپ بۇخارا كوچىلىرىدا تىلەمچىلىك قىلىۋېتىپتۇ، ــ دەيتتى.

ــ ئاپىلا چاتاق بوپتۇ، ــ دەيتتى يەنە بەزىلەر، ــ بىزنىڭ بۇ يۇرتتىن زامان ـ زامانلاردىن ئوغرى ـ يالغان بىلەن تىلەمچى چىقىپ باقمىغان. ئەمدى بۇ بالا ئوغرىمۇ بوپتۇ، تىلەمچىمۇ بوپتۇ. ھەي ئەجەب ناباب ئىش بوپتۇ دېسە. يۈزىمىز تۆكۈلۈپ خەلقئالەم ئالدىدا شەرمىسار

بولامدۇق نېمە؟!

ــ جالالدىن باشتا ئالدىراقسانلىق قىلغان، ــ دەيتتى گەپ قىلىش، ھېكايە توقۇش نۆۋىتىنى كۈتۈپ تۇرغانلاردىن يەنە بىرى، ــ جالالدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ «ئوغۇللىرى ھازىرغىچە مەدرىسەگە بارماپتۇ» دېگەن بىر ئېغىز گېپىگە قىيداپ، بۇ بالىنى كېرەكتىن چىقىرىپتۇ مانا!

ھەممىلا ئادەم گەپ شاخلىتىپ، يالغاننى توقۇپ ئولتۇرمايتتى. كىشىلەر ئارىسىدا كەم سۆز بولغىنى بىلەن راست سۆزلەيدىغان، پىتىنە ـ پاسات، ئۆسەكلەرگە ئىشىنىپمۇ ئولتۇرمايدىغان ئادەملەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە:

ــ قېرىنداشلار، بۇنداق ئەپقاچتى گەپلەرنى قىلىشىپ يۈرمەڭلار! قېنى قايسىلىرى بۇ ئىشلارنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكەن؟! دەۋاتقان بۇ گەپلەرنى كىمدىن ئاڭلاشقانلىرىنى دەپ بېرىشەملا؟! بۇنداق قۇرۇق سۆز، قۇرۇق تۆھمەت قىلىشساق گۇناھ بولمامدۇ؟ جالالدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىسا قانچىلىك ئازابلىنىپ كېتەر؟! بولدى قىلىشسىلا، ــ دەيدىغانلارمۇ چىقاتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ گەپلەرنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلەتتى. لېكىن «راست گەپ بوسۇغىدىن چىقمۇچە يالغان گەپ داۋان ئېشىپتۇ» دېگەندەك، بۇ يالغان ـ ياۋداقچىلار تارقاپ بولغىچە بولۇنغان غەيۋەت ـ شىكايەتلەر جالالدىنىڭ قۇلىقىغا يېتەتتى. ئاتا بولغۇچى بۇنداق گەپلەرگە قانداقمۇ چىداپ تۇرالىسۇن؟! ئۇنىڭ يۈرىكى تىلىناتتى. ئوغلىنى بىلىم تەھسىل قىلىسۇن دەپ، ئاتىسى كۆرمىگەن، ئانىسى كۆرمىگەن يەرگە ئەۋەتىپ سالغىنىغا قاتتىق پۇشايمان

قىلاتتى، ئۆكۈنەتتى. ئۆزىگە خوتۇن بولۇپ، ئۇرە بېقىپ قاراپ باقمىغان ئاغىچىخانىنىڭ تاپا ـ تەنىسى، يىغا ـ زارىسىغا كۆمۈلۈپ كېتەتتى. نە خوتۇنىغا تەسەللى بېرىشنى، نە ئۆز ئازابىنى قانداق يەڭگىللىتىشنى بىلمەيتتى. بىر ئائىلە كىشىلىرى ئاخىرقى ئىككى يىلنى قانداق ئۆتكۈزگىنىنى ئۆزلىرىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. پۈتۈن ئەس ـ يادى ئوغلىنى كۆرۈش ئىستىكىده پۈچۈلانغان جالالدىن توققۇزاققا هەپتىده بىر دېگۈدەك بېرىپ، ئىبراهىم بۇخاراغا هال ئېيتاتتى. ئوغلىنى قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا يالۋۇراتتى. ئىبراهىم بۇخارانىڭ «جامالدىن ساق ـ سالامەت، هەممىسى ئۆسەك گەپ، بۇنداق گەپلەرگە ئىشەنمىسىلە، ‹ئوتتۇزى تۇگەپ توققۇزى قالدى› بالا ئوقۇشىنى خاتىرجەم تۇگىتىۋالسۇن» دېگەن گەپلىرىمۇ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. جالالدىنغا شۇنچە نەسىهەتنىڭ كار قىلمىغىنىدىن بىئىلاج قالغان ئىبراهىم بۇخارا بۇ كۇنلەردە پۈتى خېلى ياخشى بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن بۇرادىرىنىڭ كۆڭلىنى دەپ جامالدىنىنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن ئاخىرى بۇخاراغا يۇرۇپ كەتتى.

جالالدىن خىيالدىن ئېسىنى يىغقاندا ئانا ـ بالا ئىككىيلەن يەنىلا قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن بىر خىلدا كېتىپ بارماقتا ئىدى.

ئەتىسى جالالدىن ئوغلىنىڭ ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىنىڭ خۇشلۇقى ۋە هۆرمىتى ئۈچۈن قورغان كۆلبېشىدىكى ئۇچ كوچا جامائىتىگە، باشقا يۇرتلاردىكى ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىن ـ يورۇق، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە بىر پىيالىدىن چاي قۇيۇش مەقسىتىده داستىخان

ھازىرلىدى. ئايۇان - سارايلارغا، پەشايۇانلىق سۇپىلىرىغا سېلىنغان داستىخانلارغا ئاق نان، قوغۇن - تاۋۇز، ھۆل، قۇرۇق مېۋە - چۈشلەردىن تارتىپ قېتىق - قايماقلارغىچە تىزىلدى. بامداتقا بېرىلگەن بۇ چايغا يىراق - يېقىندىكى مېھمانلار ئارقا - ئارقىدىن يېتىپ كېلىشمەكتە ئىدى. ئازادە ھويلىنىڭ باغ تەرەپتىكى رېشاتكىسىنىڭ ئالدىدا جالالدىن، ئۇنىڭ يېنىدا بېشىغا تۇجۇپىلەپ تىكىلگەن چىمەن دوپپا كىيگەن، بېلىگە يېشىل چۇچىلىق گۈل رەڭ بەلباغ باغلاپ، ئۇستىگە زەر باسقان جىگەر رەڭ يوللۇق چەكمەن كىيگەن، ئات يۈزىگە ئەمدىلا خەت تارتقان بۇرۇتى خۇيمۇ زىننەت قوشقان، سۇزۇك، ئاق سېرىق چىرايى ۋە زەڭگەر كۆزلىرىدىن كۈلكە يامراپ تۇرىدىغان ئېگىز بوي ئەمما ئورۇق بىر يىگىت تۇراتتى. بۇ يىگىت جامالدىن ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۇلارنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى ۋە مەھەللە - كويدىكىلىرى قاتارلىشىپ تۇراتتى. مېھمانلار دەرۋازىدىن كىرىپ ئالدى بىلەن ئىچكى تۇيغۇسى چىرايىدا بىلىنەرلىك ئىپادىلىنىپ تۇرغان جالالدىن بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، جامالدىن بىلەن كۆرۈشەتتى. مېھمانلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇنى قۇچاقلاپ باغرىغا باساتتى. ئاندىن ئۇنىڭ قوللىرىنى ئىككى قولىنىڭ ئالقىنىغا ئېلىپ، «خۇش كېلىپلا، ھارمىغايلا» دەپ ئەھۋال سورايتى. جالالدىن مېھمانلار بىلەن كۆرۈشۈۋاتقان ئوغلىغا ھەۋەس بىلەن قارايتتى. بويى ئۆزىدىن خېلىلا ئېگىز جامالدىندىن ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنەتتى. ئاتلىق ئىپتىخارى ئۇرغۇپ، كۆڭۈل بوستانى ياشناپ كېتەتتى. جالالدىن ئوغلى بىلەن ساق - سالامەت

كۆرۈشكىنىدىن ئالەمچە خۇش. مانا ئۇنىڭ ئوغلى يېنىغا قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئايىغىنى قورغان كۆلىبېشىغا، ئاق كوچىغا يېتىۋېدى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تارقالغان ئۆسەك سۆزلەر ئوت ـ بوران سوققان توزغاق تۇزۇندىلىرىدەك غايىب بولدى. ئۆسەك تارقاتقان ئېغىزلار ئەمدى جامالىدىن ئۇچۇن ئېھتىرام بىلدۇرۇشمەكتە، تەكەللۇپلارنى ياغدۇرۇشماقتا. ئەنە قارىغىنا، جامالىدىنىڭ تەقىي ـ تۇرقىغا، مېھمانلار بىلەن كۆرۈشكەن چاغدىكى سالاپىتىگە، قائىدە ـ يوسۇنلۇقىغا. دادىنىڭ يۈرىكى شۇررىدە ئېرىگەندەك بولدى. شۇتاپتا ئوغلىنىڭ ھەممە يېرىدىن نۇر تۆكۈلۈۋاتقاندەك بىلىنمەكتە. قورغان كۆلىبېشىدا كىمنىڭ مۇشۇنداق سالاپەتلىك ئوغلى بار؟ ئاۋۇ داستىخان سېلىپ، مېھمانلارنى باشلاپ، قولىغا سۇ بېرىۋاتقان بالىلارمۇ ئۆز تەڭتۇشى جامالىدىنغا ئارىلاپ ـ ئارىلاپ يېقىنچىلىق قىلىپ، ھەۋەسلىنىپ قاراپ كېتىۋاتامدۇ؟!

دادا ـ بالا تۇنۇگۇن خۇپتەندىن بۇگۇن نامازشامداتقىچە قانماي مۇڭداشتى. ئوغلىنىڭ دېگەنلىرى ئىبراھىم بۇخارا ئېيتقان بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش تۇرمامدۇ؟ ئوغلى بۇخارادا بېرىلىپ ئۆگىنىپ، ئىلىم تەھسىل قىلىپ، كۆپلىگەن ساۋاقلارنى ئاپتۇ. تالىپلار ئارىسىدا ئەڭ ئەقىللىك، چېچەن سانىلىدىغان ئوغلىنى مۇدەررىسلەر شۇنچە ئەتىۋارلاپتۇ. مۇدەررىسلەر ئوغلى قايتىدىغان چاغدا، «ئوغلۇم، دادىڭىزغا بىزدىن سالام ئېيتىڭ، ئوقۇشنى تاماملاپ بىر يولى قايتىشىڭىز كېرەك ئىدى، ئۆيدىكىلىرىڭىز بىلەن كۆرۈشۈپ، يەنە كەلسىڭىز سىز ئۇچۇن مەدرىسەمىزنىڭ ئىشكى ھەر ۋاقىت ئوچۇق»

دېيىشىپتۇ، تېخى ئۆزىگىمۇ ئالاھىدە سالام يوللاپتۇ. پەرىشتىدەك مۇدەررىسلەرمۇ سالامەت بولسۇن. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدا سۆز ـ ھەرىكىتى قائىدىلىك، ئېغىر ـ بېسىق، ئىللىق چىراي، چوپچوڭلا بىر يىگىت تۇرۇپتۇ. دادا بولغان ئادەم بۇنىڭدىن قانداقمۇ سۆيۈنمەسۇن، خۇشال بولمەسۇن، پەخىرلەنمەسۇن؟!

مېھمانلار داستىخانىنى چۆرىدەپ لىققىدە ئولتۇرۇشتى. ئۇستۇنئاتۇشنىڭ بېھىسى، بەشكېرەمنىڭ يىمىشلىرى بىلەن ئوخشىغان پولۇ ئەتراپقا مەززىلىك پۇراق تارقىتىپ تۇراتتى. پولۇ تارتىلىشتىن ئىلگىرى شەھىدۇللا ئىمام جامالىدىننى چاقىرتىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. پولۇ يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، پاقلان گۆشى ئوخشاش پارچىلىنىپ، ھەربىر مېھمانغا بىر پارچىدىن كەلتۈرۈلدى. ئاخىرىدا شورپىغا سېلىنغان ئۇگرە كەلتۈرۈلدى. مېھمانلار غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن خەتمە قۇرئان قىلىنىدىغان ئىش بار ئىدى. ھەممەيلەن خەتمە قۇرئاننى شەھىدۇللا ئىمام قىلىدۇ دەپ ئۇنىڭ ئېغىزىغا قاراۋاتقاندا، شەھىدۇللا ئىمام:

ـ خۇش دامۇللام، ئۆزلىرىدىن كەلسۇن، ـ دەپ جامالىدىنغا قارىدى.

جامالىدىن قىرائەتنى ئىخلاس بىلەن، بېرىلىپ، شۇقەدەر چىرايلىق ئوقۇدىكى، ئايۇان ـ ساراي، پېشايۋاندا ئولتۇرغانلار دەسلەپتە ھەيرانلىقتىن ئېغىزلىرىنى ئېچىپلا قالدى. بارا ـ بارا تەلەپپۇزى تولمۇ ئېنىق، ئاھاڭى تولمۇ ئۆلچەملىك قىلىنىۋاتقان قىرائەتنىڭ سېھرىي كۈچىگە ئەسىر بولۇپ مۆڭلىنىپ كەتتى. ياڭراق ئاۋازدا قىلىنىۋاتقان قىرائەتنى ئاڭلىغان ئاشخانا ئۆيدىكى

ئاغىچىخان ۋە قوشنا ئاياللار قولىدىكى ئىشنى دەرھال قويۇشتى. ئوغلىنىڭ ئاۋازى ۋە ئۇنىڭ قىرائىتىدىن ئاننىڭ كۆزىدىن تارامىلاپ ياشلار قۇيۇلدى. ئاتىنىڭ يۈرەك ـ باغرى ئېرىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى ھاياجاندىن تىترىدى، سىلكىندى. دۇئادىن كېيىن شەھىدۇللا ئىمام ياش يىگىتلەردەك چەبدەسلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەمدىلا ئۆرە بولغان جامالىدىننىڭ پېشانىسىگە، قوللىرىغا تەكرار سۆيۈپ، ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ دېدى:

ــ باركاللا ئوغلۇم، ئىلمى تەجۈدىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ يادقا ئاپتىلا!

ئون ئۇچىنچى باب

بىر قىزغا مىڭ كۆز

ــ دادا، سىلىنىڭ جالالىدىن ئاكاملارنىڭ ئۆيىدە بەرگەن چايغا بارمىغانلىرىنى يۇرتتىكىلەر تازا ياخشى بولمىدى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يۇرتنىڭ ئاتا يوللۇق ئادىمى بولغاندىكىن ئۇ چايغا بېرىپ قويغان بولسا ياخشى بولاتتى، دەپ يۇرۇشكەن ئوخشايدۇ.

بۇ يىل ئون بەش ياشقا تولغان، ئون بەش يېشىدا ئون بەش كۇنلۇك تولۇن ئاينىڭ جەزبىدارلىقىنى چېھرى ـ جامالىدا ئايان ئەتكەن، كىشىگە بۇلاقتەك تىنىق، قاپقارا بىر جۇپ كۆزىدىن نۇر تۆكۈلۈپ تۇرغاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان، ھەم شۇ نۇردا ئۆزىنىڭ باشقا قىزلاردا ئەسلا كۆرۈنمەيدىغان مەغرۇرلۇقىنى نامايان ئەتكەن، سۆزلىگەندە گۈل بەرگىدەك ئېغىزىدىكى ئۇنچە ـ مەرۋايىت بىلەن ماھىر چىشچى ئۇستا مەخسۇس لايىھەلىگەندەك چىشلىرى ۋە چالا پىشقان قوقان گىلىسىدەك قىزىل، يۇمران لەۋلىرى ئارىسىدىن يامراپ تۇرىدىغان چاقماق سۇرئىتىدە تېز، چىمەن قىرغاقنى سۆيۈپ ئاقىدىغان ئېقىن سۇدەك ئوينىاق، كارۋان كولدۇرمىسىنىڭكىدەك ياڭراق ئاۋازى دىلنى رام قىلىپ، كۆڭۈل ۋادىسىدىكى پاكىز تۇيغۇلىرىنى ئاشكارىلاپ تۇرىدىغان ، ئۇششاق ئۆرۈلگەن سۇمبۇل چاچلىرى ئەتلەس

كۆڭلەكلىك يەلكىسىگە تەكشى تارالغان، غۇنچە بۇي، نازاكەتلىك قىز دوست خېنىم پېشايۋاندا دادىسىغا يانمۇ يان ئولتۇرۇپ، سىرتتا قۇلىقىغا تەرەپبال چۈشۈپ قالغان گەپلەرنى قىلىۋاتاتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇنداق گەپلەرنىڭ بولۇشىغا ئېرەنسىز مۇئامىلە قىلسىمۇ، ئۇنى جانجىگەر قىزى دوست خېنىم ئارقىلىق ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا بۇرىلىپ، قاشلىرىنى بىلىنەرلىك يىمىرىپ تۇرۇپ دېدى:

— قىزىم، بۇ گەپلەرنى سىلى نەدىن ئاڭلىدىلا؟

— يۇرتتىكى ھەممە ئادەم شۇ گەپنى قىلىۋاتقان ئوخشايدۇ. ماڭىمۇ ھەممىلا ئادەم شۇنداق دېيىشىۋاتقانەك، مېنى كۆرۈپلا ئۇ گەپنى توختىتىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىۋېتىپ بارغانەك بىلىنىدۇ.

— بوپتۇ، — دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم يۇرتداشلاردىن رەنجىگەنەك سوغۇق تەلەپپۇزدا، — ئۇلار بۇ ئىشتا نېمە دېيىشسە دېيىشۈەرسۇن! مەن ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم بىلىمەن.

— دادا، سىلى جالالىدىن ئاكامىلارنىڭكىگە نېمىشقا بارمىدىلا؟ — دوست خېنىم ھەممىلا ئادەم بىر ـ بىرىنىڭ ئۆيىلىرىگە بىمالال كىرىپ ـ چىقىپ، باردى ـ كەلدى قىلىپ ئۆتىدىغان قورغان كۆلبېشىدا دادىسىنىڭ ئۇ چايغا بارمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلىش ئويىدا سورىدى، — سىلىمۇ يۇرت جامائىتى بىلەن بېرىپ كەلگەن بولسىلىرى بولاتتى ئەمەسمۇ؟

— قىزىم، سىلى تېخى كىچىك، — ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دوست خېنىمنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ، كۆزلىرىگە مېھىرلىك تىكىلدى، — بۇ ئىشلارنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى كېيىنچە بىلىپ قالىلا.

ــ دوست خېنىم، شېرىن قىزىم، ــ تىللا خېنىم دوست خېنىمنى شۇنداق ئاتايىتتى، ئۇ باياتىن بېرى بىر ئىشلارغا مەشغۇل بولۇۋاتقاندەك قىلسىمۇ، دىققىتى ئاتا ـ بالىنىڭ سۆھبىتىدە ئىدى، ــ چوڭلاردىن بەزى ئىشلارنى كوچىلاپ سورىمىغان تۇزۇك. بۇنىڭ بىلەن سىلىنىڭ كارىلىرى بولمىسۇن.

ــ بولىدۇ، ئانا.

ــ ئەقىللىك قىزىم، شېرىن قىزىم، ــ تىللا خېنىم مەمنۇنىيەت بىلەن مىيىقىدا كۈلدى، ــ شۇڭا، مەن مۇشۇنداق غەرەز ئۇقىدىغانلىقلىرىدىن ئۆرگىلەپ كېتىمەن ئەمەسمۇ؟!

خوتۇنىنىڭ بۇ گەپنى مۇشۇنداق ئەپچىللىك بىلەن تېزلا يۇغۇشتۇرغىنىدىن ئابدۇقۇددۇس هاجىم خۇشال بولدى. چۈنكى، ئۇ جالالىدىننى قانچىلىك يامان كۆرسىمۇ، ئىچىدىكى ئاداۋەتنى قىزىنىڭ بىلەپ قېلىشىنى خالىمايتتى.

ــ قىزىم، چوڭ دادىلىرىنىڭ قېشىغا بىر بېرىپ يوقلىغاچ، ئەتە قەشقەردىن كېلىدىغان مېهمانلارغا سويىدىغان قوينى ئۆيدىكى قوتانغا ئەكەلدۈرۈۋېتىشنى تاپىلاپ قويۇپ كېلەملا، ــ دېدى تىللا خېنىم دادىسىغا يۆلىنىپ دېگۈدەك يېقىن ئولتۇرغان دوست خېنىمغا، ــ بۇگۈن ئەكەلدۈرۈۋالمىساق، ئەتە ئۇلگۈرمەي قالمىسۇن دەيمىنا.

ــ ماقۇل ئانا.

دوست خېنىم شۇنداق دەپ ئورنىدىن قوزغىلىشقا تەمشىلىۋىدى، ئابدۇقۇددۇس هاجىم قىزىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئۇنى «ئولتۇرسىلا» دېگەندەك بوشقىنا تارتىپ قويدى ۋە تىللا خېنىمغا قاراپ:

— دوست خېنىمنى ئىشقا بۇيرۇپ يۈرمىسەڭلەرمۇ، ئۆيده باشقا خىزمەتكارلار بارغۇ؟! — دېدى.

— ئۇلارغۇ بار، — تىللا خېنىم ئاغزىدىكى لىققىده ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسىرىدى، — ئەمما، قىزىمىزنىڭ چوڭ دادىسىنى كۆرمىگىنىگە بىرقانچە كۈن بولۇپ قالدى. ئۆزىمۇ تېخى ئاخشاملا «چوڭ دادامنى ھەنىپە بىلەن بېرىپ كۆرۈپ كېلەيلىمكىن» دېگەنىدى. شۇڭا، ئىگەمبەردى ئاكامغا بىر قۇر يەكتەك تەييارلاپ قويغانىدىم، ئاپىرىپ بەرگەچ ئۇنى يوقلاپ كەلسۇن، شۇ باھانىدا، بۇ گەپنى دەپ قويارمىكىن دەيمىنا.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئايالىنىڭ گەپلىرىدىن مەمنۇن بولدى. مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ دادىسى، ئۆزىنىڭ قېيىنئاتىسى، قىزىنىڭ چوڭ دادىسى ئىگەمبەردىگە تىللا خېنىمنىڭ شۇنچە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىدىن سۆيۈندى. خوتۇنى شۇ تاپتا كۆزىگە تولىمۇ مېھرىبان، كەڭ قورساق، ئىش بىلىدىغان ئايال بولۇپ كۆرۈندى.

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، ھامىنى بارىدىغان بولغاندىكىن دەپ قويسۇن، — دېدى.

دادىسىنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى ئۇزۇلۇشىگىلا دوست خېنىم ئورنىدىن لىككىده تۇردى ـ دە:

— ئانا، ئەمىسە مەن ماڭاي، چوڭ دادامنىڭ يەكتىكىنى ئېلىپ بېرەملا، — دېدى.

— مانا ھازىرلا ئاچقىپ بېرەي.

تىللا خېنىم ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دوست خېنىمغا ئامراقلىق بىلەن تىكىلدى.

— قىزىم، — دادا قىزىنىڭ پېشانىسىنى سىلىدى، ئىككى ئالقىنىنىڭ ئارىسىغا ئۇنىڭ ئىككى چېكىسىنى

ئالدى، ــ سىلىچە، ئانىلىرى قانداقراق؟

ــ ئانام جاھاندىكى ئەڭ ياخشى ئانا.

چىرايلىق قاتلانغان يەكتەكنى ئېلىپ ئايۇان ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن چىقىۋاتقان تىللا خېنىم دوست خېنىمنىڭ ئۆزىنى «جاھاندىكى ئەڭ ياخشى ئانا» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ قەلبىنى دوست خېنىمنىڭ پەرزەنتلىك سۆيگۈسى سىيپاپ ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۆزگەي قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك، ئۇنىڭغا قولىدىكى يەكتەكنى ئۇزىتىۋېتىپ:

ــ قىزىم، ئۇدۇل بېرىپ، ئۇدۇل كېلىڭلا ئەمىسە. بالدۇرراق كەلمىسەڭلا دادىلىرى ئىككىمىز ئەنسىرەپ قالىمىز، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ ئانا، مەن ھەنىپەنى چاقىراي.

دوست خېنىم قولىغا ئەمىلا ئالغان يەكتەكنى پېشايۋان سۇپىسىنىڭ قىرىغىلا قويۇپ، يۈگۈرگەن پېتى ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنىڭ ئوغلاقتەك سەكرەپ يۈگۈرۈشلىرىگە زوقلىنىۋاتقاندا، سۆيۈنۈۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئىچكى خۇشاللىقى، پەخىرلىنىش تۇيغۇسى چېھرىدە نامايان بولۇۋاتقاندا، تىللا خېنىمنىڭ ئويلاۋاتقانلىرى ئېرىنىڭكىگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى. «قوتانغا بارماي پادىشاھنىڭ چاھار بېغىغا بارامتى. ئانىسى تۇغۇلغان، چوڭ بولغان يەر شۇ. ئۆزىمۇ قىغ ھەدىغا تازا خۇشتار، قوتانىنىڭ گېپىنى چىقىپ بولغۇچە قانات چىقىرىپ ئۇچقۇدەك بولۇپ كېتىدۇ. بارسۇن، قوي كالىلارنىڭ چىلىسىگە قېنىپ كەلسۇن. چىلە ھىدى بەدەن ــ بەدىنىگە سىڭىپ كەتسۇن. ئانىسىنىڭ ئەرۋاھى خۇش بولىدۇ. كېچىكىدىن بېقىپ، قاتارغا قوشۇپ قويسام، چوڭ

بولۇۋېلىپ قوتانىنى ئۆيىمىزدىن ئەلا بىلىدۇ. ئاۋۇ چۇپۇرلۇق، توڭرىدار چوڭ دادىسىنى ھەممىزدىن ياخشى كۆرىدۇ. بارسۇن، ئۇستىباشلىرىغا ئۇلاغلارنىڭ توزۇتقان توپا ـ چاڭلىرى قونسۇن، چىرايى ساينىڭ ئاپتىپىدا كۆيسۇن!»

ئادەتتە، تىللا خېنىم دوست خېنىمغا ئاجايىپ كۆيۈنۈۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۆيدە بولۇپلا قالسا، دوست خېنىمغا پايپېتەك بولۇشلىرى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ كېتەتتى. لېكىن، دوست خېنىمنىڭ ئۆزىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى نېسىۋىسىگە شېرىك بولغان كۈندىشى مۇنەۋۋەرنىڭ قىزى بولغانلىقى سەۋەبلىك ئۇنى ئىچ ـ ئىچىدىن ياخشى كۆرمەيتتى. شۇڭا، بۈگۈنمۇ دوست خېنىمنىڭ «ئانام جاھاندىكى ئەڭ ياخشى ئانا» دېگەن گېپىگە پەرۋا قىلىپمۇ كەتمىدى. ئۇ ئاغزىنىڭ ئۇچىدا «دوست خېنىم، شېرىن قىزىم» دەپ تىلىدا ئامراقلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇرغىنى بىلەن كۆڭلىدە ئۇنى ئۆگەيلەيتتى. دوست خېنىم چوڭ بولغانسېرى ئۇنىڭ بوي ـ بەستى، چېھرە ـ جامالىدا قىزلىق نازاكىتى، گۈزەللىك ئالامەتلىرى نامايان بولغانسېرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىدىغان بولۇپ قېلىۋاتاتتى. «جۇۋاينىمەك، مېنىڭ ياش چاغلىرىمدىنمۇ چىرايلىق قىز بولدى. ‹ساردىن نار چىقىدۇ› دەپ، ئاشۇ مۇنەۋۋەر دېگەن قەلەندەرنىڭ قىزىنىڭ قورسىقىدىمۇ مۇشۇنداق چىرايلىق بالىنىڭ ئۇنگىنىگە ئەقلىم ھەيران. قورغان كۆلبېشىدىكىلەرمۇ ئالجىغاندەك، ‹دوست خېنىم قورغان كۆلبېشىنىڭ يارىشىقى، جەننەتتىكى پەرىشتىلەرنىڭ يۈرتىمىزدىكى سۈرىتى، بۇ دۇنياغا

ئىلگىرىمۇ بۇنداق چىرايلىق قىز تۇغۇلۇپ باقمىغان، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ تۇغۇلۇشى ناتايىن، دەپ يۇرۇشىدۇ، مەنمۇ قىز چاغلىرىمدا تازا چىرايلىق ئىدىم، مېنىمۇ نى - نى يىگىتلەر ئەگىپ، ئايلىنىپ يۇرۇشكەن. «بىر قوشۇق سۇ بىلەن قوشۇپ ئوتلىۋەتكۈدەك قىز بولدى» دېيىشىپ، بىر - بىرى بىلەن مېنى تالىشىپ مۇشتلىشىپ كېتىشكەن. بۇگۈنكى كۈندە «بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇنداق چىرايلىق قىز تۆرەلمىگەن» دەپ كېتىشكەنلىرى نېمە گەپ؟ شۇ چاغلاردا مېنى دەپ سوقۇشقانلارنىڭمۇ كۆزلىرى كور بولۇپ، ئەقلى گەدەنلىرىگە ئۆتۈپ كەتمىگەن بولغىيىتتى؟ شۇڭا، بەدىنىدىن چىلە پۇراپ، چىرايى ئاپىتاپتا كۆيۈپ كەتسۇن دەيمەن ئەمەسمۇ، جۇۋاينىمەكنى؟!»

ئاچچىق تولغاقنىڭ ئازابىنى، باغرىدىن چۈشۈپ، دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان پەرزەنتنىڭ هاياتلىق ئۇچۇن سالغان چۇقانىنىڭ هۇزۇرىنى كۆرۈپ باقمىغان تىللا خېنىم بۇ دۇنيادىن ئاللىبۇرۇن كەتكەن مۇنەۋۋەرنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈستىگە، دوست خېنىمنى ئۆتۈپ كەتكىنىگە نەچچە زامان بولغان ياشلىقى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئازابلىناتتى. ئابدۇقۇددۇس هاجىم يوق چاغلاردا ئۇنى «دوست خېنىم، شېرىن قىزىم، چوڭ دادىلىرىنى يوقلاپ كېلەملا؛ دوست خېنىم، شېرىن قىزىم، بۇغدايلىققا بېرىپ كېلەملا، دادىلىرىنىڭ يوق چاغلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئورمىچىلار بۇغدايلارنى چالا ئورۇپ قويمىسۇن؛ شېرىن قىزىم، ئېتىزلىق، ئورمانلارنى بىر چۆرگۈلەپ كېلەملا، دادىلىرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكىنىدىن پايدىلىنىپ خەق زىرائەتلەرگە مال قويۇپ بېرىپ، ئورمانلارنى

ئۇسسۇز قويمىسۇن!» دېگەندەك باھانىلەر بىلەن ئۇنى يۇگۇر - يېتىم، قاتتىق - قۇرۇق ئىشلارغا بۇيرۇيتتى. دوست خېنىم ئانىسىنىڭ ئۆزىنى مۇشۇنداق ئىشلارغا بۇيرۇپ تۇرۇشىدىن تولىمۇ خۇش بولاتتى. مۇشۇ باھانىدە ئۇ ھەنىپە بىلەن بىرگە قورغان كۆلبېشىنى بىر ئايلىنىپ چىقاتتى. ئاغرىغانلاردىن ھال سوراپ، دەردى بارلارنىڭ دەردىگە يېتەتتى. دادىسىغا ئۇلار ئۇچۇن يىغلاپ، ياردەمنى ئايىماسلىقنى ئۆتۇنەتتى. سېغىنغان دوستلىرىنىڭ ئۆيلىرىگىچە بېرىپ، ئۇلار بىلەن ھال - مۇڭ بولۇپ كېلەتتى. بەزىدە ئۇلار بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ ئوت ئېلىشاتتى. سۇ كېچىپ يۇگۇرۇپ، قوغلىشىپ، ئاۋازلىرىنىڭ بارىچە، ئاق تاغدىن ئەكس سادا يانغۇچە، چوڭ دادىسى ئىگەمبەردى ئۇلارنىڭ تاماشىسىغا قانغۇچە ھەم ئۇ «قىزىم، كەچمۇ بولۇپ قېلىۋاتىدۇ، دادىلىرى - ئانىلىرى ئەنسىرەپ قالمىسۇن، ئەمدى ئويۇنۇڭلارنى بولدى قىلىپ ئۆيگە قايتىڭلار» دېگۇچە، «ئانىلىرى» دېگەندە قىزى مۇنەۋۋەر يادىغا يېتىپ كۆزلىرىگە لىق ياش ئالغۇچە ئويىنىۋالاتتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزى دوست خېنىمنى ۋە ھەنىپەنى ئالتە يېشىدىن توققۇز يېشىغىچە ئوچ يىل، ھەپتىدە ئىككى كۈن ئېكىساقتىكى كىشىلەر كۆك گۈمبەز دەپمۇ ئاتايدىغان ھەبىب ھەجەم مازىرىغا يانداش بىنا قىلىنغان چوڭ مەدرىسەنىڭ خەلپىتى ھەبىبۇللانىڭ سىڭلىسى ئىمانەم ئىسىملىك بۇۋىنم ئايالدىن، ئەدەبىيات، تارىخ، شېئىر، ئىلمى ھېسابتىدىن ساۋاق ئالدۇرغانىدى. كىچىكىدىن ئارزۇلۇق، شوخ، ھېچ نەرسىدىن قىسىلماي چوڭ بولغان دوست خېنىم گەرچە ئادەم بولۇش، كىشىلىك

مۇناسىۋەتلەر ھەققىدە نۇرغۇن ساۋاقلارنى ئالغان بولسىمۇ، باللىقىنى تېخى يوقاتمىغانىدى. ئۇ يۇرتتىكى ئۇچرىغانلا كىشى بىلەن تولىمۇ قىزغىن سالاملىشاتتى. بارغانلا يېرىدە قەھ ـ قەھ ئۇرۇپ كۈلەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش ئىنسان ئىدى. باي ـ كەمبەغەل دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايتتى. چوڭلارغىمۇ، كىچىكلەرگىمۇ ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتى. ھەرقانداق ئادەم بىلەن خۇددى چوڭ ئادەملەردەك مۇڭدىشاتتى. ئۇلارنىڭ دەردىنى ئاڭلايتتى، ھالىغا يېتەتتى. دوست خېنىم يېقىنقى بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى مەھەللىدىكى تەڭ دېمەتلىك بالىلار بىلەن بىللە ئويناپدىغان ئادىتىنى تاشلىغىنى بىلەن، ئۇلار بىلەن ئۇچراشقان چېغىدا ئوخشاشلا بۇرۇنقىدەك قىزغىن پاراڭلىشاتتى، قورغان كۆلبېشىنى چاڭ چىقىرىپ كۈلەتتى.

دوست خېنىم دەريا بويىدىكى قوتانغا، چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىش ئۈچۈن تۆۋەن كوچىدىن ئاۋۇال قورغان كۆلبېشىغا كېلىپ، ئاندىن سولغا ــ ئاق كوچىغا قايرىلىپ ماڭاتتى. بۇگۈن ئۇ قورغان كۆلبېشىدىكى چوڭ مەيداندىن ئۆتكۈچە ئۆزى بىلەن تەڭ ياكى ئۆزىدىن ئازراق چوڭ يىگىتلەرنىڭ كۆڭ ئويۇنى ئويناۋاتقانلىقىنى كۆردى. بىر ـ ئىككى يىل بۇرۇن بولغان بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ نەگە ماڭغىنىنى ئۇنتۇپ، بالىلارغا قېتىلىپ ئويناپ كەتكەن بولاتتى. ئەمدى ئۇ بۇرۇنقىدەك كىچىك بالا ئەمەس. بويىغا يەتكەن بىر قىز. ئون بەش ياشقا كىرگەن بىر قىز ئوغۇللار بىلەن بىللە ئويۇن ئويناپ يۈرسە قانداق بولىدۇ؟ باشقىلار ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىم ئەركەكزەدەك قىز بوپتۇ دېمەمدۇ؟ ئۇ بالىلارنىڭ يېنىدىن

ئۇلارغا سالام قىلىپلا ئۆتۈپ كېتىشنى ئويلىدى. ئەمما، ئۇلار يېقىنلاپ كەلگەندە، بالىلار ئويناۋاتقان ئويۇنلىرىنى تاشلاپ، ئۇلارغا تىكىلىشىپ، بولۇپمۇ دوست خېنىمغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ھەجىيىپ قارىشىپ ئېغىز ئېچىشتى.

ــ دوست خېنىم، تىنچ تۇرۇپلىمۇ؟

ــ ئاللا خالىسا تىنچلىق.

ــ دوست خېنىم، قەيەرگە ماڭدىلا؟

ــ چوڭ دادامنىڭ قېشىغا.

ــ دوست خېنىم، ئىككىلىرىمۇ كېلىشمەملا بىللە ئويناپمىز...

ــ رەھمەت، ئەمدى بىز قىزلار سىلەر بىلەن ئويۇن ئويناشقا بولمايدۇ، نامەھرەم بولىدۇ. سىلەر ئۆزۈڭلەر ئويناڭلار.

ــ دوست خېنىم، چوڭ بولغان ئوخشىمامىلا؟

ــ شۇنداق ئىلياس ئاكا، چوڭ بولدۇم. خۇش، بىز مېڭىۋېرىلى، سىلەر ئويۇنۇڭلارنى ئويناۋېرىڭلار.

ئىلياسنىڭ يادىدىن بەش ـ ئالتە يىل بۇرۇنقى بىر ئىش كەچتى.

ــ دوست خېنىم، ماڭا تېگەملا؟

ــ ھازىر تەگمەيمەن، چوڭ بولغاندا تېگىمەن.

دوست خېنىم شۇنداق دەپ قاقاھلاپ قاتتىق كۈلۈپ كەتكەندىن بېرى ئىلياس: «مەن دوست خېنىم چوڭ بولغاندا ئۇنى ئالىمەن» دېگەن تەمەدە ئىدى. شۇڭا، ئۇ باشقىلاردىن دوست خېنىمنى قىزغىناتتى. باشقىلار ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك ھە دېسە دوست خېنىمنىڭ گېپىنى قىلىشاتتى، ئۇنى خوتۇن قىلىش خىيالىنى

ئاشكارا ـ يوشۇرۇن دەپ يۇرۇۋېرىشەتتى. بىرى: «مەن تۆۋەن كوچىدا دوست خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانتىم، ئىككىمىز خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتۇق، ئۇ مەندىن كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇردى. مەنمۇ چاندۇرماي گەپ ئارىسىدا كۆڭلۈمدىكى گەپلىرىمنى ئۇنىڭغا بىلدۈردۈم» دېسە، يەنە بىرى: «مەن دەريا بويىغا مال باققىلى بارسام، دوست خېنىمنىڭ ئىگەمبەردىكامنى يوقلاپ بېرىپتىكەن، ئىنىس ـ جىن يوق يەردە ئىككىمىز ناھايىتى ئۇزاق پاراڭلاشتۇق. دوست خېنىم خۇددى مەن بىلەن سۆزلىشىپ تۇرغىنىغا خۇش بولۇۋاتقاندەك، توختىماي كۈلۈپ تۇردى، پات ـ پات كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قاراپ قويدى» دەپ ماختىناتتى. يەنە بىرى بولسا: «سەنمۇ گەپ قىلدىم دەپ ئاشۇرۇۋېتىدىكەنسەن، قورغان كۆلىبېشىدا دوست خېنىم كىمنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىيالمايدۇ؟ پەقەت ئاشۇ بىر دوست خېنىملا ھەرقانداق مانا مەن دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ كۆزىنى تىكىلىپ قاراپ قاچۇرۇۋېتىدۇ. چۈنكى، ئۇ بىزنى كۆزگە ئىلمايدۇ، ياراتمايدۇ. ئۇ دېگەن ئاۋۇ شەمۇ شەدە داڭقى بار ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى. ھەرقايسىلىرى دوست خېنىمغا ئېچ ـ پەش تارتىپ ھاماقەت بولۇپ قاپسىلەر. مېنىڭچە، دوست خېنىمنىڭ ئىگىسى بىزنىڭ قورغان كۆلىبېشىدا ئەمەس. ئۇنى ھاجىمنىڭ ئۆيىگە ھەر يەر ـ ھەر يەرلەردىن كېلىدىغان كاتتا مەنسەپدار، بايلارنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرەرى كۆڭلىگە پۈكتى ياكى ئۇلاردىن بىرى ئەلچى بولۇپ داستىخان تاشلاپ قويدى. ئاغزىڭلارنى ئارتۇقچە تاتلىق قىلىپ يۇرۇشمەڭلار» دەيتتى. يەنە بىرلىرى قوپۇپ: «ھەي ئاداش بىزمۇ ئوغۇل بالىغۇ، خەقتىن نەرسىز كەمكەن؟

كۆز ئالدىمىزدىكى مۇشۇنداق بىر گۈزەل قىزنى ئالالماي، ئۇنى ياقا يۇرتلۇق بىرەرىگە بېرىپ، كۆزلىرىمىزنى پارقىرىتىپ تۇرامدۇق. بىرەرىمىزدە ئۇنى مەھەللىدىن چىقىرىپ قويماسلىققا كارغا كەلكۈندەك پەم ـ پاراسەت ياكى كۈچ ـ جاسارەت يوقمۇ؟» دەپ يىگىتلەرنىڭ قېنىنى قىزدۇراتتى.

بۇنداق چاغلاردا ئىلياس قاتتىق ئازابلىناتتى. ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدەك مەرتىۋىلىك باي بولۇپ ئۆتمىگىنىدىن ئېچىناتتى. دوست خېنىمنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرۈپ، ئۆزىگە خوتۇن قىلىشنىڭ چارە ـ ئامالىرى ئۈستىدە ئويلىناتتى. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئازابلىق، ئەمما شېرىن ئىچكى تۇيغۇسىنى ئامالنىڭ باربىچە باشقىلارغا بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن تىرىشاتتى. بىر يىگىت ئاغزىدىن چىققان گەپكە ئىگە بولۇشى كېرەك. ئۇ «دوست خېنىمنى ئالىمەن دەپ ئاغزىدىن چىقىرىپ قويغىنى بىلەن كېيىن ئالالماي ھەسرەتتە قالسا، يۈزىنى كۆتۈرۈپ يۈرەلمىسە بولمىدۇ» دەپ قارايتتى. شۇ سەۋەبىدىن ئۇنىڭ ئىچىدىكى كۆيۈك ئازابى تېخىمۇ ئاچچىق، تېخىمۇ دەھشەت ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزى ئۇششاق ئۆرۈلگەن سۇمبۇل چاچلىرىنى مەيىن شامالدا يەلپۈتۈپ ئاق كوچا بىلەن كېتىۋاتقان دوست خېنىمغا قاراۋاتقاندەك قىلغىنى بىلەن، پۈتۈن ئوي ـ خىيالى ئۇنى خوتۇن قىلىپ ئەمرىگە ئېلىشنىڭ شېرىن غېمىدە ئىدى.

ـ قاراڭلار بالىلار، بۇ ئىككىيلەن ئوپمۇئوخشاش كىيىنىپ، چاچلىرىنى ئوپمۇئوخشاش ئۆرۈۋاپتۇ ـ ھە؟ كەينىدىن قارىسا، قايسىسىنىڭ دوست خېنىم، قايسىسىنىڭ ھەنىپە ئىكەنلىكىنى ئايرىغىلىمۇ بولمىغىدەك.

بىرىنىڭ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ھەۋەس بىلەن قارىغاچ ئېيتقان بۇ گەپلىرى ئىلياسنى خىيالدىن ئېسىگە قايتۇردى. ھەممەيلەن ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. مۇشۇ دەمدە ئىككى قىز، ياق، ئىككى پارچە ئوت پاك ـ پاكىز تازىلىنىپ، سۇ چېچىلغان، ئىككى قاسىقى سايە تاشلاپ تۇرغان رەت ـ رەت سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن تولغان ئاق كوچىغا ھارارەت چېچىپ، گىياھسىز، ئەمما مېھرىلىك ئاق تاغقا، سۇيىنىڭ ئۇلغىيىشى ياكى پەسىيىشى پەسىللەرگە قاراپ بولىدىغان ئانا دەريا‌غا، ياپيېشىل ئورمانىنىڭ يىلتىزلىرى مەرمەر توقۇلۇق يېشىل كەمەردەك تاش ـ شېغىللىق ساي بىلەن مۇنبەت تۇپراقنى مەھكەم قۇچاقلاپ، بىر ـ بىرىگە باغلاپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان، سۇپسۇزۇك زەڭگەر ئاسمان بىلەن تەبىئەتنىڭ مۆجىزە ـ كارامەتلىرى گىرەلەشكەن سېھرىلىك ماكانغا قاراپ سىڭىپ كېتىۋاتماقتا ئىدى.

ــ بۇگۈن كېچە دوست خېنىم بىلەن تويۇم بولۇپ چۈشەپ قاپتىكەنمەن، ــ دېدى يىگىتلەردىن بىرى تىلىنى تامشىپ، قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، ــ ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالمىدىكەنمىز ـ دە!

ــ چۈش دېگەن تەتۈر كېلەرمىش، ــ يەنە بىر يىگىت گەپ قاتتى، ــ دوست خېنىم بىلەن ئوك چېغىدا توي قىلالمىغۇدەكسەن، ئەمدى چۈشۈگدە قىلغان شۇ تويغا رازى بولۇپ، ئىگەمگە ھەمدۇسانا ئوقۇ. بىزمۇ ئۇنىڭ ئىشقىدا سارىڭ ـ سەۋدا بولۇۋاتقانلاردىن بىرىنىڭ سانىنى ئازلىتىپ، شەيتاننىڭ يولىدىن رەھمانىنىڭ يولىغا باشلاپ ساۋاب تاپايلى.

ــ دوست خېنىمنىڭ دەردىدە ئەقلىدىن ئازغانلارنى قانداق قىلىمىز؟ ــ دېدى يەنە بىر يىگىت بىر ئاڭلىماققا راستىتەك، بىر ئاڭلىماققا چاقچاقتەك تەلەپپۇزدا، ــ ئاڭلىسام قايراق، بەيساق، ئوچار، يولچىلادىكى مولا ـ ئۆلما، بەگ ـ تۆرە، باي غوجاملارنىڭ بالىلىرى دىخاللىدىكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىمنى ئەپ بېرىسەن دەپ دادىلىرىنىڭ بېشىنى ئاغرىتىۋاتقانغا خېلى بولغانمىش. بۇنى قانداق قىلىمىز؟

ــ ئەقلىدىن ئازغانلارنى بۆك ئانامنىڭ مازىرى بىلەن قىزىل ئاغىچىنىڭ مازىرىدا خوجا ئەلا سۇببىگە ئوقۇتىمىز، ــ پاكار، قارامتۇل، كۆزلىرىدىن شوخ ھەم ھەزىلكەشلىكى چىقىپ تۇرىدىغان يەنە بىر يىگىت گەپكە ئارىلاشتى، ــ باشقا يەردىكىلەر ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يەپتۇ. ئۇلارغا چۈشۈپ قالغان دوست خېنىم يوق، دىخاللىدىكى بىرەرىمىز ئۇنى ئالالايمىز. باشقا يۇرتتىكىلەر دىخاللىدا مەيدىسىدە تۆكى بار يىگىت قالمىغاندا بۇ گەپتىن ئېغىز ئاچسا ئەلھۆكمىللا، بولمىسا بۇنى كۆردۈڭلارمۇ؟ ــ ئۇ مۇشتۇمنى تۇڭۇپ ھەمراھلىرىغا كۆرسەتتى، ــ ھەممىمىز بىرلىكتە مۇشۇنىڭ تەمنى ئۇلارغا تېتىتىپ قويساق، دادىلىرىنىڭ بېشىنى ئاغرىتمايدىغان بولدۇ.

ھەمەيلەن قارامتۇل يىگىتنىڭ گېپىگە ھەم قانائەتلىنىپ، ھەم ھۇزۇرلىنىپ بىرھازا كۈلۈشكەندىن كېيىن دېيىشتى:

ــ دۇرۇس گەپ بولدى.

ــ توغرا گەپ بولدى.

ــ دوست خېنىم ئاۋۋال بىزنىڭ، بىزدىن ئاشسا خەقنىڭ.

ــ باشقىلار بېشى ئون بولسا، دوست خېنىمنىڭ غەلۋىسىنى قىلىشسۇن، بولمىسا كۆتىنى غىت قىسىپ سىڭگەن نېنىنى قانائەت قىلىپ يېيىشسۇن! ــ بايىدىن بېرى چىشىنى چىشىغا بېسىپ بولۇۋاتقان گەپلەرنى تاشتەك ئېغىر چىدام بىلەن ئاڭلاپ تۇرغان ئىلياسنىڭمۇ ئاخىر سەۋر قاچىسى تولدى، ــ تۆۋەن كوچىدىمۇ دوست خېنىمنى ئالغۇچىلىكى بار يىگىت چىقىدۇ. باشقا يۇرتتىكىلەرلا ئەمەس، باشقا كوچىدىكىلەرمۇ رىسالىدە يۇرۇشسۇن. ئۆزلىرىنى ئارتۇقچە خۇش قىلىپ ئاۋارە بولۇشمىسۇن! ــ دېدى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ تۆۋەن كوچا تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

ئىلياسنىڭ تەرەپبال قىلغان بۇ گېپىنى باشقىلار ھەم چۈشەنمىگەندەك، ھەم ھەيران بولغاندەك بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ئون تۆتىنچى باب

ئوغۇلغا بەرگۈسىز قىز

ــ دوست خېنىم، شېرىن قىزىم، ــ تىللا خېنىم پېشايۋاندا تۇرۇپلا ھۇجرىسىدىكى دوست خېنىمنى چاقىردى.

ــ مانا مەن چىقتىم، ئانا، ــ دوست خېنىم يۈگۈرۈپ دېگۈدەك پېشايۋانغا چىقتى.

ــ دادىلىرى خوتەنگە كەتكىلى بۈگۈن... ــ ئۇ كۈنلەرنىڭ سانىنى بارماقلىرىنى پۈكۈپ ساناپ بولغۇچە، دوست خېنىم:

ــ بۈگۈن 22 كۈن بولدى، ئانا، ــ دېدى.

ــ ھە 22 كۈن بولدى، يەنە بىر ھەپتىدە، كېلەر ھەپتىنىڭ مۇشۇ كۈنلىرى قايتىپ كېلىدۇ. ھەنىپە ئىككىلىرى ئەمرۇللا غوجىدار بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىشسىلە. ئاڭلىسام، ئۇنىڭ ئېتىزلىققا چىقمىغىنىغا ئىككى ھەپتە بوپتۇ. ئۇ غوجىدارنىڭمۇ قېرىپ ھالى قالمىدى. ئېتىزلىقنىڭ ئىشلىرىغا چامى يەتمەس بولۇپ قالدى. ئۇنىڭمۇ كەشنى توغرىلايدىغان چاغ كەلگەن. دادىلىرى كەلگەندە بۇ گەپنىمۇ دەمەن، ئاندىن ئورمىچىلارنى بىر قۇر كۆزدىن ئۆتكۈزۈپ كېلىڭلار. ئىشلار دادىلىرىنىڭ دېتېدېكتىۋىكىدەك بولمىسا، خاپا بولۇپ كېتىدىغىنىنى ئوبدان بىلىلا. ھە راست، غوجىدار بىلەن

كۆرۈشۈشتىن بۇرۇن قورغان كۆلبېشىدىكى ئامبارنى يوقلىۋېتىڭلار. تۇنۇگۈن ئامبارچىلارغا كونا ئاشلىقنى بىر تەرەپكە يۆتكەپ، يېڭى ئاشلىقنى تۆكىدىغان يەرنى پاكىز تازىلىۋېتىشنى ئېيتقانىدىم. ئۆزىمىز كۆرمىسەك، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىدەك قىلىشمايدۇ.

ــ ماقۇل ئانا، بىز ھازىرلا ماڭلى، ــ دوست خېنىم شۇنداق دېدى ــ دە، ھەنىپەنىڭ قېشىغا يۈگۈردى.

ئۇستۇنئاتۇشنىڭ ئورما مەزگىلى كېچىكىپ كېلىدۇ. بۇغداي پىشقان چاغلاردىمۇ ئەتىگەن ــ ئاخشاملىرى ۋە كەچلىرى كۈنىپېتىشتىن ئەسكەن مەيىن تاغ شامىلى كىشىگە ئاجايىپ راھەت تۇيغۇلارنى ھېس قىلدۇرىدۇ. بىر كۈنلۈك جاپالىق، ئېغىر ئەمگەكتىن چارچىغان ياشلار ئۆيلىرىدە ئانىلىرى ئاشكۆكى سېلىپ ئەتكەن ئۇگرىنى راھەتلىنىپ تەرلەپ ئىچىشكەندىن كېيىن، كوچىلارغا، خامانلارغا چىقىشىپ، كوچا ۋە ئېتىز ــ دالالارنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا ئوقۇشۇپ ھاردۇقلىرىنى چىقىرىشىدۇ. ئاۋۇال ئاخشامدىن باشلانغان ناخشا سادالىرى تاكى تۈن تەڭگىچە داۋاملىشىدۇ. ئۆيدىكى چوڭلار، ياشانغان بوۋاي ــ مومايلار سىرتتىكى ناخشىلاردىن ھۇزۇرلىنىدۇ، ئۆز ئوغۇل ــ نەۋرىلىرىنىڭ ئاۋازلىرىنى بىلىشكە ئالدىرايدۇ. بالىلارنىڭ ناخشىلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى ئارقىلىق، ئۆزىنى بالىلىقىغا، ياشلىقىغا قايتىقاندەك ھېس قىلىپ راھەتلىنىدۇ. بۇ يۇرتلۇقلار يەرگە، ئېتىزلىقلارغا ئاجايىپ ئەقىدە قىلىدۇ. بىر چامدام يەرنىمۇ بىكار قويماي جىرىم تىكىدۇ، زىرائەت تېرىيدۇ، يەرنى كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىدۇ. تۇپراقنى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن ئەڭ كاتتا رىزىق ــ نېسىۋە، تېپىلماس بايلىق دەپ بىلىشىدۇ. ھەربىر

پەسىلىنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە يەر بىلەن ھەپىلىشىدۇ. ھەرقانداق ئادەم باش توخۇ بىلەن تۇرۇشقا، نامازلىرىنى ئوقۇپ بولۇپلا ھاۋانىڭ تازا سالقىن ۋاقتىدا ئېتىزلىققا كەتمەن، ئارا، ئورغاقلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىشقا ئادەتلەنگەن. بۇ يەردە ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى سالقىن بولغىنى بىلەن ئاش ۋاقتىدىن كەچ پىشىنگىچە بولىدىغان، يالقۇن چېچىپ تەننى كۆيدۈرىدىغان ئىسسىققا چىدىماق تەس. سۈپسۈزۈك ئاسماندا كۈمۈش رەڭ ھالەتتىكى قۇياش بۇ يۇرتقا نۇر ۋە ھارارىتىنى تەڭ يۆنىلىشتە چېچىپ، ئېتىز ـ دالا، باغ ـ ۋارانلارنى تونۇردەك قىزدۇرىدۇ. دېھقانلار يىغىشقا ئالدىرىمسا، ئالتۇندەك سارغىيىپ پىشقان بۇغداي باشاقلىرىنى بىر ـ ئىككى كۈندىلا قۇرۇپ، دانلارنى چاناقلىرىدىن ئايرىپ تۆكۈۋېتىدۇ ـ دە، ھوسۇلغا زىيان يېتىدۇ. شۇڭا، بۇ يۇرتتىكى چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئاياللار تازا چىڭقىچۈشتىكى ئىسسىقتا چىداش مۇمكىن بولمايدىغان ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىتتىن باشقا پۈتۈن كۈن ئورما ئورىدۇ. ئۇلار پايانسىز ئېتىزلىقتىكى ئورمىنىڭ جاپاسىنىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئۇمىد ۋە ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ئوتلۇق ناخشىلىرى ئارقىلىق ئۇنتۇشىدۇ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھېرىشمىغايلا، ـــ دوست خېنىم، ھەنىپەلەر ئېتىز بېشىغا كېلىپ، ناخشا سادالىرى ئىچىدە تازا ئالدىراش ئورما ئورۇۋاتقانلارغا سالام قىلدى. ئورمىچىلار ئورغاقلىرىنى قويۇپ، ئۆرە بولۇپ بەللىرىنى تۇزلەشتى ۋە دوست خېنىملارنىڭ سالامىنى ئىلىك ئېلىشتى:

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، خۇش كېلىپلا، دوست

خېنىم.

ــ دوست خېنىم، ساق تۇرۇپلىمۇ، ئاللا ئۆمۈرلىرىنى ئۇزۇن قىلسۇن.

ــ دوست خېنىم، ئالتۇن تەنلىرى ساق، دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن.

ــ دوست خېنىم قىزىم، ئاللا ئىگەم ئۆزلىرىنى يامانلارنىڭ كۆزىدىن نېرى قىلسۇن.

چوڭلارنىڭ قاتارىدا يىگىتلەرمۇ ئۇنىڭغا گەپ قىلىۋېلىشقا ئالدىرىدى:

ــ دوست خېنىم، ئىسسىقنىڭ پەيلى يامان تۇرىدۇ، ئاپتاپتا گۈزەل هۆسنلىرىنى كۆيدۈرۈۋالمىسلا يەنە.

ــ ئاياغلىرىنىڭ بۇ يەرگە يەتكىنىدىن خۇش بولساقمۇ، مۇبارەك تەنلىرىگە خوخا ـ تىكەنلەرنىڭ زەخمەت يەكۈزۈشىدىن ئەنسىرەيمىز.

ــ شۇنداق، ئېڭىزلىق ـ چاتقاللىقلاردىن ئۆتكەندە ئېهتىيات قىلارلا.

دوست خېنىم ئورمىچىلارنىڭ تەكەللۇپ سۆزلىرىدىن ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى. بالا چاغلىرى بولغان بولسا، ئۇ ئورمىچىلارنىڭ گەپلىرىگە تاق ـ تاق جاۋاب بەرگەن، هەتتا ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى ئورغاقلارنى ئېلىپ ئورما ئورۇپ باققان بولاتتى. ئۇ تۇرۇپلا ئۆزىنى چوڭ بولۇپ قالغاندەك، گەپ ـ سۆزلەردە ئېهتىيات قىلمىسا بولمايدىغاندەك هېس قىلدى. ئۇ تېزلا ئەقلىنى يىغدى.

ــ رەهمەت، قېرىنداشلار! ماڭا بىلدۇرگەن ئېهتىرامىڭلارغا، كۆڭۈل ئىزهارىڭلارغا تەشەككۇر، ــ ئۇ قولىدىكى بىر گەز ماتا داستىخان بىلەن يۆگۈلغان بىر كومۇ مۇزدەك دوغاپنى ئېڭىزنىڭ ئۈستىگە قويۇپلا

يەشتى، ــ كېلىشسىلە، ئاددىي بولسىمۇ تۇنۇگۈن دەريادىن ئەكەلدۈرۈپ، كېچىچە كۆيتە مۇزلاتقان سۇدا ئەتكەن دوغدىن بىر يۇتۇمدىن ئىچىۋېلىشسىلا.

دوست خېنىم دوغاپىنى ياغاچ ئاياقتا قۇيۇپ، ئورمىچىلارغا بىردىن ـ بىردىن قۇيۇپ بېرىۋاتاتتى.

ــ ۋاھ، ــ دېدى بىر يىگىت پېشانىسىدىكى مونچاق ـ مونچاق تەرلىرىنى ۋە ئاغزىنىڭ چۆرىسىدە قالغان دوغاپ قالدۇقىنى بۇغداي چېچىدا كىرلەشكەن ئاق كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتكەچ، ــ دوست خېنىمنىڭ بۇ دوغىنى ئىچىپ، ئوتۇن ئېلىپ كەلگۈچە چاڭقىغاندا، قارغۇلدىكى قازانبۇلاقنىڭ سۈيىنى قېنىپ ئىچكەندەك بولدۇم.

يىگىتنىڭ بۇ گېپىدىن دوست خېنىم ۋىللىدە قىزاردى. ئۇ ھەنىپەگە بۇرلىپ قاراپ تۇرۇۋالدى. ھەنىپە دوست خېنىمنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەندەك، دەرھال گەپنى ئالدى.

ــ تۇغقانلار، سىلەرمۇ ئورمانچىلارنى ئورۇۋېرىڭلار، بىزمۇ سىلەرگە دەخلى قىلماي، تۆۋەن تەرەپكە ئۆتۈپ كېلەيلى.

ئۇلار شۇنداق دېگىنىچە ئېتىزلارنى سۇغىرىدىغان كىچىك ئېرىقنىڭ بويىدىكى يول بىلەن تۆۋەن تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. يىگىتلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن شېرىن تۇيغۇلاردا قاراپ بىرھازا تۇرغاندىن كېيىن، يەنە ئارمان، شادلىق، سېغىنىش، ھەسرەت ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات بىلەن ئۇن ـ تىنسىز ئورمىغا كىرىشىپ كەتتى. چوڭلار بولسا بېلىنى بايا تۇزلىگەن پېتى ئىشقا كىرىشىلمەي پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى.

ــ دوست خېنىم ئەجەبمۇ چىرايلىق، ئەقىللىك،

قائىدىلىك قىز بولدى.

ــ ئانىسى مۇنەۋۋەر خېنىم بولغان بولسا قانچىلىك خۇش بولاردى ــ ھە؟

ــ راست، تولىمۇ خۇش بولاتتى. لېكىن، مەزلۇمنىڭ ئۆمرى كۆتە بولۇپ قالدى ــ دە.

ــ ھاجىمۇ يېشى بىر يەرگە بارغاندا بالا يۈزى كۆرگەچكە دوست خېنىمنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ.

ــ ئادەم نەۋرىگە ئامراق بولىدۇ ئەمەسمۇ، ھاجىمۇ نەۋرە كۆرگۈدەك ياشتا بولغاچقا، بۇ قىزغا نەۋرىگە ئامراق بولغاندەكلا ئامراق ئىكەن.

ــ ھاجىم دوست خېنىمنىڭ ئەقىللىكلىكىدىن، چىرايلىقلىقىدىن، تاتلىق گەپ ــ سۆزلىرىدىن شۇنچە ئىپتىخارلىنىدىكەن.

ــ پۈتۈن قورغان كۆلبېشىدىكىلەر بۇ قىزدىن سۆيۈنىدىغان تۇرسا، ئۆزىنىڭ دادىسى بولغان ئادەم ئەلۋەتتە ئىپتىخارلىنىدۇ ــ دە!

ــ ئىشقىلىپ، دوست خېنىم ئوغۇل بالىدىن قېلىشقۇسىز بالا بولدى.

ــ بەزى ئېزىلەڭگۇ، ھۇرۇن، بەڭباش، لايغەزەل، ياغاچ پىچاق، لاتا غىلاپ ئوغۇللاردىن چەندان تۇزۇك.

ــ كىشىنىڭ كۆڭلىنى بەك ئايايدۇ، ئادەمنىڭ ئويلىغىنىنى تاپالايدۇ.

ــ بۇ قىزنىڭ قورغان كۆلبېشىدا بار بولغىنى بىر بەرىكەتتىن بېشارەت بولدى، دېسە خاتا كەتمەيدۇ.

ــ راست دەيدىلا، دوست خېنىمنىڭ تۇغۇلغىنىغا مانا ئون بەش يىل بوپتۇ، ھاجىمنىڭ يۈرتقا داستىخىنى چوڭايدى. قولى كەڭ ئېچىلدى. ئاغرىقنىڭ، بىتاپلىقنىڭ

ئازابىنى تارتىدىغانلارنىڭ دەردى يېنىكلىدى. شۇندىن بېرى دىخاللىدا بىرەر ئادەم ئاچ ـ زېرىنلىقنىڭ دەردىنى تارتمىدى، قىشتا توڭلىمىدى.

ـ دوست خېنىم چوڭ بولغان مۇشۇ يېقىندىن بۇيان، دادىسىغا دەپ يۈرۈپ، خەير ـ ئېھسان ئىشلىرىنى تېخىمۇ كۆپ قىلدۇردى.

ـ ھاجىمۇ قىزىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ بەردى.

ـ قىز بالا دېگەن مۇشۇنداق ھۆسن ـ جامالدىمۇ، شەرم ـ ھايادىمۇ، ئەقىل ـ پاراسەتتىمۇ تەڭ يېتىشكەن بولسا، كىشى ئوغلۇم يوق دەپ كۆڭلىنى يېرىم قىلمىسىمۇ بولىدۇ جۇمۇ؟!

ـ ئىشقىلىپ، دوست خېنىم قورغان كۆلبېشىنىڭ يارىشىقى، زىننىتى، كۆركى.

ـ كىشىنىڭ مۇشۇنداق بىر قىزى بولسا ـ ھە؟

ـ بولمىسا غاچچىدە ھاجىمنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ كېلىن قىلىۋالمامدىلا ـ يا؟!

ـ بىز دېگەن ھاجىمنىڭ خىلى ئەمەستە، ئۇنداق بولمىغاندا، دوست خېنىم قولدىن كەتكۈزۈۋېتىدىغان بالا ئەمەس ئىدى.

قورغان كۆلبېشىدا ھەممە ئادەم دوست خېنىمنىڭ تەرىپىنى قىلاتتى، ئۇنى سۆيۈنۈپ تۇرۇپ ياخشى كۆرەتتى. ئۇنى كۆرگەندە، ئوزلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىدەك، غەمگۇزار، دىلكىشىدەك كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئېيتقۇسى كېلەتتى.

دوست خېنىم، ھەنىپىلەر ئورمىچىلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئورمىنىڭ ئورۇلۇش ئەھۋالىنى ئىگىلەش جەريانىدا، ئەمرۇللا غوجىدارنىڭ ئىككى ھەپتىدىن بېرى

ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى، شۇڭا ئېتىزلىققا چىقالمايۋاتقانلىقىنى ئۇقتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن غوجدارنى تېزرەك يوقلاپ ئۆتۈش خىيالى كەچتى. ئۇنىڭسىزمۇ ئانسى خوجدار بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىشنى تاپىلىغانىدى.

ــ ھەنىپە، ئىككىمىز ئامبارغا بېرىشتىن بۇرۇن ئەمرۇللا خوجدارنى يوقلاپ ئۆتسەكمىكىن. ئۇ كىشى ئېغىر ئاغرىمغان بولسا، ئېتىزلىققا ئانچە ــ مۇنچە بولسىمۇ چىقىپ قويۇاتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ كېلەيلى.

ــ گەپلىرىگە ماقۇل دېمىسەم بەربىر ئۇنمايلا، شۇنداق بولغاندىكىن، ماڭا ماقۇل دېمەي نېمە چارە؟

دوست خېنىم لەۋلىرىنى ئۇچلاپ كۇلدى. ئۇ ھەنىپەنىڭ گېپىدىن «سىلى جاھىل» دېگەن مەنىنى ھېس قىلغانىدى.

ــ مېنىڭ مىجەزىم ئوسالمۇ؟ ــ سورىدى دوست خېنىم.

ــ بۇ سوئاللىرىغا نېمىدەپ جاۋاب بەرسەم بولار، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسلا، دەڭبرەي ــ ھە؟

ــ كۆڭلۈمگە زىنھار ئالمايمەن، قېنى دېسىلە.

ــ سىلى دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغان، نەدە ياخشى ئىش بولسا ئىزدەپ قىلىدىغان، ياماندىن يانمايدىغان، كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان جاھىل. بولمىسا، بىرەرى ئاغرىپ قاپتۇ ياكى بېشىغا كۈن چۈشۈپتۇ دەپ بولغۇچە ئۇ يەرگە بېرىشقا ئالدىراپ كېتەمتىلە؟ مانا ھازىرمۇ ئەمرۇللا غوجدارنى ئاغرىپ قالدى دەپ بولغۇچە، بارىمەن دەپ تۇرۇۋېلىۋاتىلا.

ـ ئەمرۇللا غوجدارنىڭ بىزنىڭ يەر ـ زېمىنلىرىمىزنى باشقۇرۇۋاتقىنىغا ئوتتۇز يىل بوپتۇ، ـ دوست خېنىمنىڭ ھەنىپەگە تىكىلگەن كۆزلىرىدە پىشقان ئايالىلاردىمۇ كەم كۆرۈلىدىغان مېھرىبانلىقنىڭ نۇرى چاقنىدى. چېھرىدە سەمىمىيلىك، سالماقلىقنىڭ ئىپادىسى ئەكس ئەتتى، ـ ئۇ ئادەم ئوتتۇز يىل ئائىلىمىز ئۈچۈن تەر ئاققۇزدى دېگەن گەپ. دادام بولغان بولسا، ئۇنى يوقلاپ بارغان بولاتتى. ھازىر ئۆيدە دادام بولمىغاندىكىن، مەن بولسامۇ ئىزدەپ قويسام، ئۇ كىشى خۇش بولىدۇ، ئائىلىمىز ئۈچۈن سىڭدۈرگەن ئەجرىگە رىزا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ـ ئۇ دېگەنلىرىغۇ توغرا، ئىشقىلىپ مەن سىلىگە گەپ تېپىپ بېرەلمەيمەن. يۈرسىلە ئەمىسە، بارساق بېرىپ يوقلاپ كېلەيلى. مەنمۇ سىلى بىلەن يۈرۈپ، نۇرغۇن ساۋابلىق ئىشلىرىغا شېرىك بولۇۋالىدىغان بولدۇم.

ئۇلار ئەمرۇللا غوجدارنىڭ ھويلىسىغا كىرگەندە، غوجدارنىڭ ھويلىدا تال باراڭنىڭ ئاستىدىكى كارىۋاتتا ئاق كىرلىكنىڭ ئۇستىدە، ئۇچىسىغا ئاپپاق كىيىم كىيىپ، ئاق يېپىنچىنى يېرىم يېپىنىپ، ئاقلىقا چۈمكىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈشتى. ئۇنىڭ بۇغدىيىكىنى بېسىپ تۇرغان ساقالىرىمۇ ئۇچىتەك ئاقارغان بولۇپ، قاشلىرىمۇ ئاق ئىدى. چىرايىنىڭمۇ قېنى قېچىپ بۇرۇنقىدىن خېلىلا ئاقىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. دوست خېنىم ئەمرۇللا غوجدارنى ھېكايەتلەردىكى كىمدۇر بىرىگە ئوخشىتىپ سۈر باسقاندەك بولدى. غوجدار ئۆيگە بىرەر مېھماننىڭ كەلگەنلىكىنى تۇيغاندەك كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ـ دە، يەنە يۇمۇۋالدى. ئايالى مېھمانلارغا

ئېگىلىپ سالام قىلغاندىن كېيىن، ئېرىنىڭ قولىقىغا بوش ئاۋازدا: «ئۆيگە مېھمانلار كەلدى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىم بىلەن ھەنىپە كەلدى» دېدى. غوجىدار دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، كۆزىنى يوغان ئېچىپ، قوپۇش ئۈچۈن مىدىرلاشقا تەمشەلدى. دوست خېنىم ئۇنىڭ قىينىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

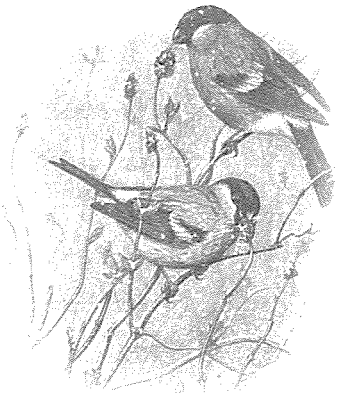
— مىدىرلىمىسلا غوجىدار، بىز رازى، — دېدى.

— دوست... خېنىم ... ئەجەب ئوبدان كەپلا... سىلىنى ھەربىر كۆرسەم... ئۆزۈمگە... ئۆچ... بولۇپ كېتىمەن... ئۆھۆ... ئۆھۆ... ئۆھۆ، — ئۇ بوش، ئەمما خىرىلداپ، قىينىلىپ بىرھازا يۆتەلدى. يۆتىلى توختىغاندىن كېيىنمۇ يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى. ئەمما، تولىمۇ تەستە سۆزلەيتتى، — مەن... ئاللاھنىڭ ئالدىدىمۇ... مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ ئالدىدىمۇ... سىلىنىڭ... يەنە ئابدۇقۇددۇس... ھاجىمنىڭ... ئالدىدىمۇ گۇناھكار... — ئۇنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ چىقاتتى، قىلىۋاتقان گەپلىرىنىمۇ ئاران - ئاران پەرق قىلغىلى بولاتتى، — مەن سىلىگە... زىيانكەشلىك... قىلماقچى... بولغان. ئەمما، مەن... ئىلاجسىز ئىدىم. مېنى... كەچۈردۈم... دەۋەتسىلە. ئاللا ھەققىدە... مېنىڭ ئانا - بالا... ئىككىڭلاردا... نېمە ئاداۋەتتىم... بولسۇن؟! بۇ ئىشتا... ماڭا... تىللا... خېنىم...

ئەمرۇللا غوجىدارنىڭ سۆزلىگىدەك ماجالى قالمىدى. ئۇ كانىيغا يىغلىپ قالغان بەلغەمنى بىر يۆتىلىپ چىقىرىۋېتىشكىمۇ ماغدۇرى يەتمەيۋاتاتتى. «بىگىز قاپتا ياتمايدۇ» دېگەندەك، ئۇ سەكراتتىكى ۋاقتىدا بولسىمۇ،

ئۆزىنىڭ دوست خېنىمغا تىللا خېنىمنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشى ئۈچۈن ياردەم بەرگىنىنى ئىقرار قىلماقچى بولغانىدى. باقىيدىكى كەچۈرۈم ئۈچۈن پانىيدا دەسمايە ئېلىپ كېتىشنى ئويلىغانىدى. ۋاداەرىخ، ئۇ پۈت ـ قولىدا ماغدۇر بار چاغدا گۈناھ ئۆتكۈزگەن بىلەن، ماغدۇرىدىن، كۈچىدىن قالغاندا، بەندىچىلىك سەپىرى ئۈچۈن ئاتقا مىنىشنىڭ ئالدىدا ، تۇۋا قىلىشقىمۇ ئامالسىز قېلىۋاتاتتى. ئۇ دوست خېنىم ئۈچۈن كۆڭۈلسىز، مۇجمەل بولغان بىر سوئالنى قالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئازراقمۇ مەقسىتىنى ئۇقتۇرالماي كۆزىنى ئەبەدىيلىككە يۇمدى. ئۇ غوجدارنىڭ ئايالىنىڭ دەسلەپتە «مۇرەببىم كۆزلىرىنى ئاچسىلا، مۇرەببىم كۆزلىرىنى ئاچسىلا» دەپ چاقىرغىنىدىن، ئاندىن «ۋاي مۇرەببىم، ۋاي مۇرەببىم» دەپ ئاچچىق نالىلىك ئاچقان ھازىسىدىن، ئۇنىڭ ئۆلۈم ئەلچىسىگە جان ئامانىتىنى تاپشۇرغىنىنى بىلىپ، قورقۇنچتىن ئەندىكىپ كەتتى. ئەمرۇللا غوجدار ئۇنىڭغا ناھايىتى يېقىشلىق ئادەم كۆرۈنەتتى. ئەمدى دوست خېنىمنىڭ تەسەۋۋۇر ئالمىدە ئىلگىرىكى يېقىشلىق ئادەم، بۇگۈنكى ئاقىلىققا چۈمكىلىپ ياتقان ئادەم كۆكرىكىنىڭ ئىچىدىكى قاپقارا يۈرىكىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويغاندەك بىلىندى. بىراق ئۇ يەنىلا ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدى. « بۇ ئادەم ماڭا قانداق زىيانكەشلىك قىلماقچى بولغان بولغىيتتى؟ دادامنىڭ، ئانامنىڭ ئالدىدا قانداق گۈناھ ئۆتكۈزگەن بولغىيتتى؟ مەن نېمىشقا، نېمىنى كەچۈردۈم دەيدىغان بولغىيتتىم؟ ‹بۇ ئىشتا... ماڭا... تىللا... خېنىم...› دېگىنى نېمە گەپ ئەمدى؟»

دوست خېنىمنىڭ جىددىيلىك ۋە قورقۇنچ باسقان كاللىسىدا يەنە ئەمرۇللا غوجىدارنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئانىسىغا ۋە باشقا غوجىدارلارغا يەتكۈزۈۋېتىش خىيالى كەلدى. ئۇ ھەنىپەنىڭ پېشىنى يەڭگىل تارتتى ۋە بېشى بىلەن چىقايلى دېگەن ئىشارىنى قىلدى. ئۇلار ئۆيگە قايتقۇچە دوست خېنىم ناھايىتى غەمكىن، جىمغۇر ماڭدى. يۇرىكىنى قورقۇنچلۇق، يىرگىنىچلىك يوغان بىر قارا قول مۇجۇۋاتقاندەك ئارامسىزلىناتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى ھەنىپەگمۇ بىرەر ئېغىز گەپ قىلىشقا رايى بارمىدى.

ئون بەشىنچى باب

كۆڭۈلدىكىدەك سۆھبەت

شەھىدۇللا ئىمام جالالىدىننىڭ ئۆيىدە بەرگەن چايدا جامالىدىن قىلغان قىرائەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قاتتىق خۇش بولۇپ، ھاياجىنىنى خېلى كۆنلەرگىچە باسالمىدى. ئۇ تۇنجى بالىسى تۇغۇلغاندا ئاشۇنداق خۇشال بولغانىدى. ئەمدى يۇرت ئۈچۈن بىر يارام ئوغۇلنىڭ يېتىلگەنلىكىدىن خۇش بولۇۋاتاتتى. ئۇ ئەتە بامدات نامىزىدىن يېنىپلا، جالالىدىننىڭ ئۆيىگە بېرىشنى، جامالىدىن بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

شەھىدۇللا ئىمام نامازدىن يېنىپ جالالىدىننىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، بىر ئائىلە كىشىلىرىمۇ ناشتىغا ئەمدىلا ئولتۇرۇشقانىدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرىكاتىھۇ.

يۇرتنىڭ ئاتىسى، يۇرت ئەھلىنىڭ يولباشچىسى بولغان بۇ مۇھتەرەم زاتنىڭ ئەتىگەندىلا كىرىپ كېلىشى، ناشتىلىققا ئولتۇرغان بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنى ئاجايىپ خۇش قىلىۋەتتى ھەم ھودۇقتۇردى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ۋەرەھمەتتۇللاھى ۋەبەرىكاتىھۇ، ــ دېيىشتى ئۇلار دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ تەڭلا.

ــ كېلىشلىرىنى بىلگەن بولساق، ئالدىلىرىغا چىقاتتۇق ئەمەسمۇ؟ سەت ئىش بوپتۇ، ــ دېدى جالالدىن پەگاھقا چۈشۈپ چورۇقىنى پۈتىغا ساپقاچ، ــ قېنى ئىمامئاخۇنۇم، تۆرگە ئۆتسىلە.

ــ يۇقىرىغا ئۆتكەيلا ھەزرىتىم، ــ دادىسىدىن بالدۇرلا پەسكە چۈشۈپ بولغان جامالىدىنمۇ شەھىدۇللا ئىمامنى تۆرگە تەكلىپ قىلدى.

ــ ئەتىگەندىلا كېلىپ سىلەرگە مالالىق يەتكۈزۈپ قويدۇم، ــ شەھىدۇللا ئىمام تۆرگە چىقىۋېتىپ جامالىدىنغا قاراپ تەكەللۇپ قىلدى. پاتىھەدىن كېيىن، ــ ئوغۇل قايتىپ كەلدى، ــ ئۇ جالالىدىنغا بۇرىلىپ قارىدى، ــ ئەتىگەندىلا كۆڭلۈم تارتتى، شۇڭا ھاردۇق سوراپ كېلىشىم.

ــ كۆپ رەھمەت، ئاۋارە بوپتىلا ئىمامئاخۇنۇم، ــ دېدى جالالدىن خۇشاللىقىنى باسالماي، ــ بۇ ئىلتىپاتلىرى ھەم كۆڭۈل سانىغانلىرى ئۈچۈن بىز بىر ئۆيلۈك كىشىلەر تولا مىننەتدارمىز.

ئەرلەر سالاملىشۋاتقاندا ئاغىچىخان بېشىدىكى تور روملىنىڭ ئۈچىدا قولى بىلەن يۈزىنى يېپىرىم توسۇپ، شەھىدۇللا ئىمامغا ئېگىلىپ سالام قىلىپ چىقىپ كەتتى. ئەمدى ئۆيدە شەھىدۇللا ئىمام، جالالدىن، جامالىدىن ۋە جامالىدىننىڭ ئىنىسى ئىمامىدىنلار قالدى.

ــ ھاردۇقلىرى چىقىپ قاپتىمۇ، ئوغلۇم؟

شەھىدۇللا ئىمامنىڭ جامالىدىننى «ئوغلۇم» دەپ ئاتاپ، ئۆزىگە يېقىن تۇتۇپ، ئاردىكى قورۇنۇشنى تۇگىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىمالال سۆھبەت قۇرغۇسى بار ئىدى.

ــ ئاللا خالىسا، ــ دېدى جامالىدىن شەھىدۇللا ئىمامغا ئۇدۇل يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ئورنىدا قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ بىلىنەرلىك ئېگىلىپ، ــ يۈرتنىڭ توپىسىغا دەسسەپ، ھاۋاسىدىن نەپەسلىنىپ، ھەربىرلىرى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن دىدارلىشىپ، بۆلەكچىلا يېنىكلەپ قالدىم، ــ جامالىدىن كىچىك چاغلىرىدىمۇ بوز ئېشەككە مىنىپ يۈرىدىغان، چار ساقلىنى ئۆزىگە ياراشتۇرۇپ قويۇۋالىدىغان، لەۋلىرى ۋە كۆزلىرىدىن كۈلكە نېرى كەتمەيدىغان، چوڭ ـ كىچىك دېمەي «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمۇتۇللاھى ۋەبەرىكاتىھۇ» دەپ سالام بېرىپ ئۆتىدىغان شەھىدۇللا ئىمامنى ھەممىنى بىلىدىغان پىر ئەۋلىيا سۈپەت ئادەم دەپ بىلەتتى. بۇخارادا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، بۇ زات ئۇستىدە قىلغان تەسەۋۋۇرىنىڭ خاتا ئەمەسلىكىنى چىن كۆڭلىدىن تەستىقلايتتى. مانا بۇگۈن خىزىر سۈپەت، ئايىغىدىن بەرىكەت ۋە پاكىزلىق تۆكۈلىدىغان بۇ ئادەمنىڭ ئۆزىدىن ھاردۇق سوراپ كەلگىنىدىن تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ھاياجانلاندى. ئۇنىڭ ئۆزىنى يېقىن كۆرۈپ «ئوغلۇم» دېگىنىدىن پۈتۈن بەدىنى تىترىدى. يۈرىكى شۇررىدە ئېرىگەندەك بولدى. بۇخارادا ئۇستازىنىڭ «ياخشى سالام ـ سەھەت، ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى يوقلاش، بىر ـ بىرىنى ئەزىزلەش، دىللارنى يېقىن قىلۇر، ئىنسانغا بەرىكەتتىن بېشارەت كەلتۈرۈر» دېگەنلىرىنى يادىدىن كەچكۈزدى، ــ ئۆزلىرىدەك تەۋەررۇك زاتنىڭ مەندەك بىر ئادەتتىكى تالىپنى ئادەم ئېتىپ ھاردۇق سوراشلىرى ئەقلىم ھەم تېنىمگە كۈچ ئاتا قىلدى. بېشىمنى كۆككە يەتكۈزدى.

شەھىدۇللا ئىمام جامالىدىننىڭ شېرىن زۇۋان

تەكەللۇپىدىن، دانە ـ دانە ئورۇنلۇق سۆزلىرىدىن قانائەتلەندى. ئۇنىڭ ئەترapلىق ئىلىم تەھسىل قىلغانلىقىنى پەرەز قىلدى. شەھىدۇللا ئىمام ئارىلاپ قەشقەردىكى ئىلىم سورۇنلىرىدا مۇنازىرىلەرگە داخىل بولۇپ تۇراتتى. ئۇستۇنئاتۇشتىكى ئىلىم ساھىبلىرى بىلەن مۇھاكىمىلەرنى قىلىشاتتى. ھەر قېتىملىق مۇتائىلەردىن كېيىن، ئۆزىنى شۇنچە خۇشال ھېس قىلاتتى. ئەمما، قورغان كۆلبېشىدا ئۆزى بىلەن ئوخشاش بىر تېمىدا سۆھبەت قۇرىدىغان بىرەر كىشىنىڭ بولمىغانلىقى ئۇچۇن كۆڭلى يېرىم ئىدى. مانا بۇگۇن كۆز ئالدىدا ئولتۇرغان جامالىدىن بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپنى بىلەنلا ئۆزىگە سۆھبەتداش بولالايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ تۇرۇپتۇ.

ئىمامىدىن ئانىسى تەييار قىلغان نېمەتلەرنى داستىخانغا ئېلىپ كىردى. شەھىدۇللا ئىمام داستىخانغا ئانچە ـ مۇنچە قول ئۇزاتقاچ، جامالىدىننى سۆھبەتكە يېتەكلىدى.

ـ بۇخارادا ئىلىم ئالماق ئادەملەرگە كەمدىن كەم نىسىپ بولىدىغان كاتتا ئىش. پېقىرغا ئوخشاش شۇ يەرلەردە ئوقۇماقنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، خانلىق مەدرىسەدىكى قىسقا ۋاقىت ئۆگەنگەنلىرى بىلەن قانائەت قىلىپ قالغان، چوڭراق ئىلىم ئېلىش ئۇچۇن ئارمىنى بولۇپ، دەرمىنى بولمىغان ئادەمنىڭ ئۆزلىرىدەك شۇ بەختكە نائىل بولغان ئادەمنىڭ ئۇ تەرەپلەردىكى ئىلىم تەھسىل قىلىش جەريانلىرىنى تولىمۇ بىلگۇسى كېلىدىكەن.

ـ ۋەتەندىن ئايرىلىپ بىرنەچچە يىل ئۆتۇپ،

ئەقلىمگە كەلگەن چېغىم، ــ جامالىدىن ئورندا ئازراق مىدىرلاپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ بىر خىل سېغىنىش ئوتى كۆڭۈل ئارامىمغا مالامەتلەر يەتكۈزىدىغان بولۇپ قالدى. ئالدى بىلەن قورغان كۆلبېشىنى، ئاندىن قېرىنداشلارنى سېغىنىدىغان بولدۇم. ئىلمى نۇجۇم ئۆگەنگەندە يۇلتۇزلاردىن يۇرتۇمغا سالام يوللىغۇم كېلىدىغان، ئالەمگە نۇر ـ هارارەت چېچىپ تۇرغان كۈندىن، كېچىلىرى زېمىننى يورۇتۇپ تۇرغان ئايدىن يۇرتنىڭ مېھرىنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدىم. چۈنكى، ئاشۇ بىرلا قۇياشتىن ئادەمزاتتىن تارتىپ قۇرت ـ قوڭغۇز، جانۇجانىۋار، دەل ـ دەرەخلەرگىچە ھەممىمىز ئورتاق بەھرىمەن بولاتتۇق. ۋەتەنداشلىرىم، قېرىنداشلىرىم، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم، بىللە ئوينىغان دوستلىرىم شۇ دەقىقىلەردە مەن بىلەن ئوخشاش بىر كۈندىن، بىر ئايدىن، بىر يۇلتۇزدىن بەھرىلىنىۋاتقان بولاتتى. شۇندىلا ئۇستازلىرىمنىڭ «ۋەتەننى سۆيۈش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېگەنلىرىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولاتتىم. ئىلمى ھېسابدىن ساۋاق ئالغاندا، بۇخارا بىلەن قورغان كۆلبېشىنىڭ ئارىلىقىدىكى يول مۇساپىسىنى ھېسابلايتتىم، قورغان كۆلبېشىغا ئۇچۇپ بارغۇم كېلەتتى، قايتىشقا تەقەززا بولاتتىم. شېئىر دەرسلىرىدە چامىنىڭ يېتىشىچە يۇرتۇم ھەققىدە نەزمىلەرنى توقۇپ ھەربىرلىرىنى ئەسلەيتتىم. جۇغراپىيە ئۆگەنگەندە خەرىتىدىن ئۇستۇنئاتۇشنى، قورغان كۆلبېشىنىڭ ئورنىنى ئىزدەيتتىم. ۋەتەندىن ئايرىلىپ، مۇساپىرلىقتا ئىلىم ئېلىشقا ئاتالانغانكەنمەن، يۇرتتىكىلەر مېنى ئادەم بولسۇن، كۆپ نەرسىلەرنى

ئۆگەنسۇن دېگەن ئۇمىدىنى يۇرىكىمگە تېڭىپ مېنى بۇخاراغا ئەۋەتكەنىكەن، شۇڭا ھەممىدىن «ئىلىمنى چوڭ بىل» دەيدىغان ئىرادە مېنى مۇشەققەتلەرگە چىداشقا، تېخىمۇ ببرىلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا دالالەت قىلاتتى. لېكىن دادامنىڭ پەرزەنت سېغىنىشى، بالىسىغا بولغان ھارارەتلىك مۇھەببىتى مېنى ئاخىرقى پەيتلەردە يۇرتقا چاقىردى. بۇمۇ پېشانىمىزگە يېزىلغان بىر بۇيرۇق بولغانىكەن.

ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتقان جالالىدىن ئاخىرقى جۇملىلەرنى ئاڭلاۋېتىپ، پوكانىدەك قىزاردى. ئۇنىڭغا ئوغلى «دادام مېنى يېرىم يولدىن قايتۇرۇپ كەلدى» دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى. شەھىدۇللا ئىمامۇ جالالىدىنغا لەپپىدە قارىۋېتىپ:

— بىر يۇرتنىڭ بىنا بولمىقى ئاسان ئەمەس. مىسالەن قورغان كۆلبېشىنى ئېيتساق، قەدىم زامانلاردىن باشلاپ، نەچچە ـ نەچچە ئەۋلاد ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بىر كەتمەن ـ بىر كەتمەندىن يەر ئېچىپ، بىر تالدىن ـ بىر تالدىن جىرىم قويۇپ، ئۆزلىرىنىڭ پاراسىتى، ئەقىدىسى، سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىنى بېغىشلاپ، چېكىسىدىن ئاققان تەرى، تومۇرىدىن چىققان قېنى بىلەن مۇشۇنداق گۈزەل ماكاننى بىنا قىلىپ بىزگە تاپشۇرغان. بۇ بىر ئامانەتتۇر. لېكىن، بۇ ئامانەتنىڭ ئۆمرى ئۇنى قولىغا ئالغان ئىنسانىنىڭ ئۆمرىدىن ئۇزۇندۇر. ئىنسان ئۇنى ھامان بىر كۈنى كېيىنكىلەرگە ئامانەت قىلىپ تاپشۇرىدۇ. لېكىن، بۇ ئامانەتنى پاكىز ساقلىمىقى، ئۇنى تېخىمۇ ئاۋات، تېخىمۇ گۈزەل قىلمىقى، ئۇنىڭدا كېيىنكىلەرنىڭ نېسىۋىسىنىڭ بارلىقىنى بىلمىكى، جان ـ تېنى بىلەن قوغدىمىقى لازىمدۇر، — دېدى.

جامالدىن شەھىدۇللا ئىمامنىڭ سۆزلىرىنى بېشىنى يېنىك لىكشتىپ تەستىقلاپ ئولتۇردى. نۆۋەتتىدە ئۇ گەپ ئېلىپ دېدى:

ــ «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى، پۈت ــ قولۇمنىڭ بوشلۇقى»، «خەقنىڭ يۇرتىدا سۇلتان بولغۇچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئۇلتان بول» دەپتىكەن بۇرۇنقىلار. كىشى باشقىلارنىڭ يۇرتىدا كاتتا كۆتۈنۈشكە، ئالاھىدە ئەزىزلىنىشكە مۇيەسسەر بولسىمۇ، ئۇ ھامان مېھمان بولىدىكەن. بۇ خىل ئەتىۋارلىنىش پەقەت مېھمان ئۈچۈن بولىدىغان ئېھتىرامدىن ئىبارەتلا ئىكەن، خالاس. ئىززىتىنى بىلسە «مېھمان دېگەن قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بولىدۇ»غان، باشقىلار دېگەنگە كۈلۈپ، باشقىلار بەرگەننى يەيدىغان گەپكەن.

«قول ئۇزاتسام شاخقا يەتمەس،
شاختىن ــ شاخقا ئۆتمەگۈنچە.
يۇرت قەدرىنى شاھمۇ بىلمەس،
يۇرتتىن ــ يۇرتقا كۆچمەگۈنچە.»

دېگەن نەزمىنىڭ مەنىسىنى، «مۇساپىر بولمىغىچە مۇسۇلمان بولماس» دېگەن ھېكمەتنىڭ تېگىنى مۇساپىر بولغاندىلا ئاندىن چۈشىنىدىكەن كىشى. يات ــ ياقا يۇرتلاردا ئادەم ئۆزى مۇستەقىل ئىگىدارلىق قىلالايدىغىنى پەقەت سېغىنىش، تەلپۈنۈش، ئەسلەش، ئازابلىنىش قاتارلىق ھېس ــ تۇيغۇ ھەم قەلبكە تەئەللۇق نەرسىلەر بولىدىكەن.

ــ دىيارىمىز ھەقىقەتەنمۇ يۇرت بالىسىنى ئۆزىگە تارتىپ سېغىندۇرىدىغان، ئىپتىخارلاندۇرىدىغان سىر ــ

ھېكمەتلەرگە باي، ئەتراپى تاغ، ئوتتۇرىسى باغ، ھاۋاسى ساپ، خەلقى ئىشچان، ئىلمىنى، ئىلىم ئەھلىنى ئەتىۋارلايدىغان ماكان، ــ شەھىدۇللا ئىمام ھاياجانلىنىۋاتاتتى، ــ ئەرلەرنىڭ كەتمىنى يۇرتنى كۆكەرتىپ ياشنىتىدۇ. ئاياللار، قىز ــ كېلىنلەرنىڭ ئىدىش ــ سۇپۇرگىلىرى ئۆي ــ ھويلا، كوچا ــ يوللارنى چىنىدەك پاكىز قىلىۋېتىدۇ. يىگىتلىرىمىز ھەپتىدە ئىككى ــ ئۈچ تووا ئەكىرىپ ئېغىل ــ قوتانلارنى قۇرۇغداپ، مال ــ چارۋىلارنىڭمۇ ئايىغىنى پاكىز تۇتىدۇ. پاكىزلىق ساغلاملىقنىڭ بەركىتىنىڭ بېشارىتىدۇر.

ــ مۇبارەك دىيارىمىزنىڭ ھەربىر يول ــ كوچىلىرىدا، ئېتىز ــ قىرلىرى، دالالىرىدا، مەدرىسە ــ خانىقالىرىدا ھەزرىتى مەۋلانا مەھمۇد كاشغەرىي زاتى مۇبارەكنىڭ ئاياغ پايىنىڭ ئىزنالىرى بولغاندىن تاشقىرى قەلب بوستانىنى ياشناتقان ئەقىل چەشمىلىرىنىڭ زەمزەملىرى ئۇچرايدۇ. بۇ مۆھتەرەم ئىلمى كامالەت ئىگىسى ئۇستۇنئاتۇشتا ئىلمىي ئىختىرالىرىغا ئۇنچە ــ مەرۋايىت جۇغلاش بىلەن بىرگە، يۇرتىمىزدىكى يەر ــ جاي ناملىرىنى خاتىرىلىگەن ۋە قائىدىلەشتۇرگەنىكەن. ھەزرىتى مەۋلانا مەھمۇد كاشغەرىي قەشقەردىكى مەدرىسەئىي ساجىيە، مەدرىسەئىي ھەمىدىيەدە بىللە ئىلىم تەھسىل قىلغان ھەمساۋاق بۇرادىرى، ئۆز زامانىسىنىڭ ئالىم، مۇدەررىسى مەۋلانا زەينۇل ئابىددىن قايراقى بىلەن دىيارىمىزنىڭ قايراقتىكى قورغانبېشىدا «مەدرىسەئى مەھمۇدىيە» نى قۇرۇپ، كۆپ مۇلاھىزە ــ مۇتالىئەلەردە بولۇشقان. تەقۋادار مولا، ئەھلى ئىلىم ئالىم زەينۇل ئابىددىن قايراقىغا كۆپلىگەن مەسلىھەتلەرنى بەرگەن، ئۇ زاتىنىڭ

تالىپ يېتىشتۇرۇش ئىشلىرىغا ئايانماي يارەمدە بولغانكەن. شۇڭا، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ دىلىدا ئىلمىنى ئۇلۇغلاش ئالامىتى، ئىشتىياقىدا ئىلمىگە تەلپۈنۇش خاھىشى بار.

ــ بۇ يەردە يەنە يېتۈك ئالىملارنىڭ ئاياغ ئىزى ۋە ئەجىر ـ ئىخلاسىدىن باشقا، سەلتەنەت يۈرگۈزگەن شاھلارنىڭ ئوردا ـ قەسىرلىرىمۇ بولغانكەن، ــ جامالىدىنمۇ بۇگۈنكى بۇ سۆھبەتنىڭ سېھرىگە ئەسىر بولغانىدى، ــ دىيارىمىزدا بىر مەزگىل قارىخانىلار دۆلىتىنىڭ ئوردا ـ سارايلىرى قەد كۆتۈرۈپ، يۈرتنىڭ ھۆسنىگە ـ ھۆسن قوشۇپ، شۆھرىتىنى ئەلگە يايغانكەن. ئۇستۇنئاتۇشنىڭ قارىخانىلار پادىشاھلىقىغا ۋاكالىتەن دىن ئومۇملاشتۇرغۇچىسى، دىننى ئەلنىڭ توغرا ئىگىلىشىگە يېتەكچىلىك قىلغۇچىسى ھەبىب ئەجەم [1] قارىخانىلار دۆلىتىنىڭ پادىشاھلىرىنىڭ بىرى ئەلى ئارسلانخانغا قېيىنئاتا بولغانكەن. ھەبىب ئەجەم پادىشاھقا قېيىنئاتا بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، تەقۋادار، دىنىي ئىلىمدا كامىل، ئەلگە باشپاناھ ئادەم بولغاچقا، كېيىنكىلەر ئۇنىڭ مەقبەرىسىنى ئۇلۇغلاپ، يوغان گۈمبەزلىك قەبرە قاتۇرغانكەن.

ــ لېكىن ھازىر، ــ بېشىنى چايقىدى شەھىدۇللا ئىمام، ــ ئاشۇنداق ئۇلۇغلىرىمىز، يۈرت ئۆلىمالىرى ۋە يۈرت چوڭلىرى ياتقان مازارلاردا ئۇستىگە جەندە، باشلىرىغا تۆت بۇرجەك كۆلا، پۈتىغا سوڭسىز كەش كىيگەن، قوللىرىدا ساپايە كۆتۈرۈپ، چاچلىرىنى

[1] ھەبىب ئەجەم ــ ھەزرىتى ھېكىم ئاتىنىڭ ئۇچىنچى ئوغلى. ئەسلىي ئىسمى ھەبىب خاجە.

مەيلىگە قويۇپ ئۆستۇرۇۋالغان، دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر كۆپىيىپ كەتتى. ئۇلار ئېكىساقتىكى ھەبىب ئەجەم مازىرىدىمۇ، قايراق قورغانبېشىدىكى ھەزرىتى مولام مازىرىدىمۇ، بىزنىڭ قورغان كۆلبېشىدىكى كۆك گۈمبەز ھەم بۆك ئانام [1] مازىرىدىمۇ بار. ئۇلار دائىم مازاردىن چىقىپ، كوچا ـ كويلاردا، كىشىلەرنىڭ ئىشىك ئالدىلىرىدا باشلىرىنى ئالدى ـ ئارقىغا ئۇرۇپ، يەرنى گۈرسۈلدىتىپ دەسسەپ، جەھرە ـ ساما سالىدۇ. بېيىتلارنى توقۇپ، ئۆز يوللىنى باشقىلارغا تاڭماقچى بولۇشىدۇ. ئۇلار دائىم: «بۇ ئالەم ئۆتكۈنچى ئالەم، گۈناھ ـ زالالەتكە تولغان ئالەم. ئۇ ئالەمدىكى ئەبەدىيلىك ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئۈچۈن، بۇ ئالەمدىكى گۈناھدىن نېرى تۇرماقلىق لازىمدۇر. بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى ماكان مازايى ماشايىقلاردۇر، بۇندا ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ روھى بار. بىز ئۇلارغا ھەمراھ بولساق، ئۇ ئالەمدە ئۇلار بىزنى جەننەتۈل رىزۋانغا باشلايدۇ» دەپ ئەلنى ئەمگەكتىن، بىر ئوبدان قىلىۋاتقان تىرىكچىلىكىدىن بەزدۈرمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ. بىر قىسىم ياشلىرىمىز ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە مايىل ئەمەس دەپ ئېيتالمايمەن. ئۇلارنىڭ سەردارى خوجا ئەلا سۇببى [2]. ئۇ كىشى ئاپاق خوجا قازا قىلغاندىن كېيىن يۈرتىمىزدا ئۇندى. ئۇ قولىدىكى كۆپ كۆزلۈك سوتا [3] سىنى شۇنداقلا مىدىرلىتىپ، يەرگە بىر ئۇرغۇدەك بولسا، دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر بېيىت ـ

① بۆك ئانام ـــ «بۈزۈرۈك ئانام» بولۇپ، يەرلىكلەرنىڭ تىلى بويىچە «بۆك ئانام» دەپ ئېيتىلىدى.

② خوجا ئەلا سۇببى ـــ خوجا ئەلا سوپى بولۇپ، يەرلىكلەرنىڭ تىلى بويىچە خوجا ئەلا سۇببى دەپ ئېيتىلىدى.

③ كۆپ كۆزلۈك سوتا ـــ دەرۋىشلىك ھاسىسى.

قوشاقلار بىلەن جەھرە ـ سامانى شۇ ھامان باشلايدۇ. دەسلەپتە بالىلار ئۇنى قىزىقچىلىقنىڭ ئورنىدا كۆرۈپ كۈلۈشتى. ئۇلارنىڭ ناخشا ـ بېيىتلىرىنى ئاڭلاۋېرىپ، بارا ـ بارا ئۆزلىرىمۇ ئۇلارنىڭ ھەربىكتىنى دورايدىغان بولۇپ قېلىشىۋاتىدۇ. خوجا ئەلا سۇببى بىرقانچە رەت كۈلىمەگە كېلىپ، «يۇرت ئەھلى گۇناھ پاتقاقلىرىدا غەپلەتكە پېتىپ يۇرۇپتۇ. ئەلنى ھىدايەتكە باشلىماق، ئۇلارنى توغرىلىققا يېتەكلىمەك ئۆزلىرىدەك يۇرت ئاتىسى، ئەھلى ئۆلىمانىڭ مۇقەددەس ئىشىدۇر، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بۇيۇك ئەۋلىيايىمىز ھەزرىتى ئاپاق خوجىنىڭ قەھرى، ئاللانىڭ غەزىپى يۇرتنى گۇمراھلىقتا قالدۇرماسمۇ؟» دەپ، بۇ خۇسۇستا پىقىرنى ئالايتەن ئىزدىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، يۇرت ئەھلى پانىدىكى تامامى گۇناھدىن خالى بولۇش ئۈچۈن قۇشنىڭ چاڭگىسىدەك ئاز ـ ئاز، ئاز ـ ئازدىن مىڭ تەستە بىنا ئەتكەن ماكانلىرىنى تاشلاپ، مازار ـ ماشايىقلارغا كۆچمىكى لازىمىش. ئۆزلىرىدەك بۇخارادىكى نەچچە يۈزلىگەن مەدرىسەلەرنىڭ ۋە ئىسلام دۇنياسىدىكى مەدرىسەلەرنىڭ مەشھۇرىدا ئىلىم ئالغان، خانىنىڭ ھۇزۇرىدىكى مۇدەررىسى كالان [1]، شەيخى زامان [2] ئىمتىھانىغا قاتنىشىش سالاھىتىگە ئىگە بولغۇدەك پۇرسەتلەرنى ياراتقان موللىنىڭ بۇ خۇسۇسىدا، قايىل قىلغۇدەك قاراشلىرىنىڭ بولۇشىغا ئىشەنچىم بار.

جامالىدىن بىرھازا ئويلۇنۇپ جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن گېپىنى بوش قىردى.

ـ سۇلۇك پېشۋاسى ھىدايىتۇللا ئىشانىنىڭ ئەل ئارىسىدا ھۆرمىتى ئۇستۇن، پاراسىتى زىيادە. قەشقەر،

① ② مۇدەررىسى كالان، شەيخى زامان ـ ئىلمى ئاتاق.

يەكەنلەردىلا ئەمەس، پايانسىز دىيارىمىزنىڭ، دىيارىمىزغا قوشنا شەھەرلەرنىڭ، يىراق - يېقىنىنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئۇ زاتنىڭ تەرىپىنى ئالىدىغانلار، تۇتقان يولىدا ماڭىدىغانلار، ئۇنىڭ بىلەن دىدار - مۇلەققەتتە بولۇشنى مۇقەددەس ئارزۇسى ھېسابلايدىغانلار سامانىدەك كۆپ ئىدى. ھەممىمىز ئۆلۈم بەندىسى بولغانىدەك، ئۇ زاتمۇ بەندىچىلىك يولىنى تۇتتى. ئەمدى خوجا ئەلا سۇببىگە كەلسەك، ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىشقا تامامەن ھەققىمىز بار. كېلىشى، كۆرگەن تەربىيەسى نائېنىق بولغان بۇ كىشىنىڭ تەشەببۇسى ئەقىلغا سىغماس. ئاللاھ تائالا ۋەتائالا «يارىتىشنى مەن يارىتتىم، يارالمىشىڭ ئۆزۈڭدىن» دېگەن. «يارىتتىم» دېگەن ئىبارىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، «يوق ئىدىڭ، بار قىلدىم» دېگەن مەنە بار. «يارالمىشىڭ» دېگەن ئىبارىدىن «ساڭا مېنىڭ شاپائىتىمدە ئۆزۈڭنى كۆچلەندۈرۈش، ئىجتىھاتىڭ، ئەقلىڭ بىلەن قولۇڭدىن كېلىدىغان نەرسىلەرنى يارىتىش ئىمكانىيىتىنى بەردىم» دەيدىغان بېشارەتلەرنى بىلىمىز. مېڭە، تىل، جۈپ كۆز، بىر جۈپ قول - پۇتلار ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى يارىتىشىغا خىزمەت قىلمىقى، ساۋابلىق، ياخشى ئىش - ئەمەللەرگە بۇيرۇلمىقى، بەندىلەرنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئاللا بۇيرۇغان ئېسىل نېمەتلەرنى يارىتىشىغا ھەرىكەت قىلمىقى لازىمدۇر. مازار - ماشايىقلاردا «تەييارغا ھەييار» بولۇشنى قوغلىشىش، ئىش - ئوقەت قىلالايدىغان كۈچى تۇرۇپمۇ باشقىلاردىن تىلەپ يېيىش ئاللانىڭ ئەمرىگىمۇ، ئىنسانىنىڭ غۇرۇرىغىمۇ خىلاپ ئىشتۇر. خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئۆز ئىرادىسىنى يۇرت كىشىلىرىگە تاڭماقچى بولمىقىنىڭ يۇرتقا زادىلا مەنپەئەتى بولمىغىنىنىڭ تاشايىندا، تەتۇرسىچە ئەلگە

زەرەرى تېگىدىغان ئەمەل. ئۇنىڭ بۇ ئەمىلگە يول قويساق، ئەزەلدىن يۇرتنى ئاۋات قىلماق، ئەلنى رونىاق تاپقۇزماقتا ناھايىتى ئۆتكۈر ئەقلىنى سەرپ ئەتكەن، كۆچىنى، ئۆمرىنى بېغىشلىغان ئالىم ـ ئەللامىلەرنىڭ، ئۆتكەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ روھىنىاتىغا زىنھار يۇز كېلەلمەيمىز، ـ ئۇ بىرئاز توختىۋېلىپ، ئەتراپقا بويۇنداپ قارىدى، ئاندىن شەھىدۇللا ئىمامغا، دادىسىغا، ئىنىسىگە بىر باشتىن ئالدىرىماي نەزەر تاشلىدى ۋە «باشقىلار قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتىدۇ» دېگەندەك بوش ئاۋازدا داۋاملاشتۇردى، ـ ئاپاق خوجا ھەمدە ئۇنىڭ مۇرىدلىرىنىڭ، دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرنىڭ قىلىقلىرى ئەسلا كۆڭلۈمگە سىغمايدۇ.

باشتا شۇنچە ئازادلىك بىلەن باشلانغان سۆھبەت بارا ـ بارا سىرلىق تۈس ئالماقتا ئىدى. شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئاۋازىمۇ بىلىنەرلىك پەسلىدى.

ـ پېقىرمۇ خوجا ئەلا سۇببى بىلەن ئۇنىڭ دەرۋىش ـ قەلەندەرلىرىنىڭ يۇرتتىكى قىلمىشلىرىغا كۆڭلۈمدە ئېتىرازىمنى بىلدۈرۈپ كېلىۋاتقان بولسامۇ، جامە ۋە مەدرىسەلەردە ئۇلارغا رەددىيە قىلماقتا پېتىنالمىغانىدىم. قايراق، ئېكىساقتىكى موللا ـ ئۆلىمالار بىلەن بولغان مۇتائالىيە ـ سۆھبەتلەردە ئۇلارنىڭ تەشەببۇسلىرىغا ئۆكتەم چىقىپ، ئەل ـ ئاۋامنى بۇ پىتنە ـ پاساتلارغا ئىشەنمەسلىككە دالالەت قىلماقلىققا كېچەشكەن بولساقمۇ، ھالا بۇگۈنگىچە ئېغىز ئېچىپ باققىنىمىز يوق ئىدى. ئۇلار بىرنەچىدىن، بىزنىڭ ھېلىمۇ چىش يېرىپ بىر ـ نەرسە دېمىگەنلىكىمىز، بۇ ئىشتا ئىككىلىنىۋاتقىنىمىز، ئىككىنەچىدىن پادىشاھ ئىسمائىلخانىنىڭ سۇلتان ساتۇق بۇغرا قاراخانىنىڭ قەبرىسىنى ئالتە ئاي تاۋاپ قىلغانلىقىنى

سەۋەب قىلىپ كۆرسىتىپ، ئەلنى قايمۇقتۇرغانلىقى تاشا - يىنىدا، يۇرتىمىز ئوغۇل - قىزلىرىنى تىبەتلەرگە غالچا - دېدەك بولۇشقا قىزىقتۇرۇشماقتا.

— بۇنىڭغا زىنھار يول قويۇشقا بولمايدۇ! — جامالدىن بېلىنى رۇسلىدى، ئۇنىڭ ياش ۋۇجۇدىدا ئاساۋ بىر جاسا - رەت ئۇرغۇدى، — يۇرتىمىز، يۇرت خەلقىمىز ئۇزاق يىللاردىن بۇيان، تىنچلىقنى ئەۋزەل بىلىپ، ھالال ئەجرى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ، ئىلمىنى دوست تۇتۇپ، ياغى - يېغىلىقلاردىن خالىي كۇن كەچۈرۈپ كەلگەن. بىز ياتلارغا غالچا - دېدەكىككە قەرزدار ئەمەس. باشقىلارنىڭ يۇرتىغا ھاجىتىمىز يوق. باشقىلارنىڭمۇ بىزنىڭ يۇرتتا ھەققى ھەم يوق. خوجا ئەلا سۇببىگە ئوخشاش كىشىلەر شەنىمىزگە داغ چۈشۈرىدىغان، يۇرتىنى، يۇرتداشلىرىنى ساتىدىغان مۇناپىقلاردۇر! ئۇلارنى مازار - ماشايىقلىرى - مىزدىن قوغلىۋەتمىكىمىز، ھېچبولمىغاندا ئەلنى ئۇلار - نىڭ پىتنە - ئىغۋالىرىغا، گەپ - سۆزلىرىگە ئىشەنمەس - لىككە دالالەت قىلمىقىمىز ئاقىل ئىش بولۇر.

شەھىدۇللا ئىمام كۆز ئالدىدىكى بۇ ئەمدىلا يىگىتلىك يېشىغا قەدەم قويغان بولسىمۇ، كۆپ تەرەپلەردىن بىلىم تەھسىل قىلغان، قاراشلىرى ئۆزى بىلەن تامامەن ئوخشايدىغان جامالدىنغا رازىمەنلىك بىلەن قارىدى. بۇگۈنكى بۇ كۆڭۈلدىكىدەك سۆھبەتتىن دىلى سۆيۈندى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن: «ئەمدى مەن قابىل بىر تايانچقا ئىگە بولغان ئوخشايمەن» دېگەن ئوي كەچتى. ئۇ يەنە يۇرت چوڭلىرى ۋە ئاقساقاللىرى بىلەن تېز پۇرسەتتە كېڭەش ئۆتكۈزۈشنى نىيەت قىلدى.

ئون ئالتىنچى باب

كېچەش

جۇمە نامىزىدىن كېيىن يۇرت چوڭلىرى شەھمدۇللا ئىمامنىڭ ئۆيىگە يىغىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئابدۇقۇددۇس هاجىم، هەرقايسى كوچا مەسچىتلىرىنىڭ ئىمامىلىرى، يۇرت ئاقساقاللىرىدىن باشقا جامالىدىنمۇ بار ئىدى. داستىخان ئاددىيلا راسلانغانىدى. ئۇلار ئۇستىگە پىنىنە سېپىلگەن چۆچۇرىنى تەرلەپ تۇرۇپ ئىچىشتى. غىزادىن كېيىن شەھمدۇللا ئىمام ئېغىز ئاچتى.

ــ هەربىرلىرىنى غېرىب كۆلبەمگە جەم قىلماقتىن مۇددىئا، ــ شەھمدۇللا ئىمام سۆپىنىڭ پەگاھ تەرىپىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ سۆزلىمەكتە ئىدى. ئۇ سۆز ئارىلىقىدا ئارىلاپ ــ ئارىلاپ تۆرده باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ قانداق هېسسىياتتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەكچى بولغاندەك قاراپ قويياتتى، ــ يۇرتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئىشلىرىنى قانداق يۇرۇشتۇرۇشنى مەسلىھەت قىلماقتۇر.

ــ «كېچەشلىك ئىش بۇزۇلماس»تۇر، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم شەھمدۇللا ئىمامنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى، ــ يۇرتىمىز تولا چوڭ بولمىسىمۇ، ئانچە كىچىك ئەمەس. دىخاللىدىكى بىر يۇز سەكسەن تۆتۇنلۇك ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكى، كۆڭۈللۈك ياشىمىقى ئۈچۈن، بىز يۇرت

چوڭلىرىنىڭ كېڭەش مەسلىھەتى تولىمۇ زۆرۈر. ئۆزلىرى يىللاردىن بۇيان يۇرتنىڭ، ئەل - ئاۋامنىڭ خىزمىتىنى يەلكىلىرىگە خالىس ئېلىپ كېلىۋاتىدىلا، بىزلەرنىڭ، ئىلىم ئەھلىنىڭ، يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھەتلىرىنى زىنھار ياندا قويمايۋاتىلا. بۇ مىننەتسىز ئەجرىلىرى ئۈچۈن بىز يۇرت ئەھلى رىزا بولمىز، ياراتقان ئاللا ئىگەممۇ ئەجرىنى بەرگەي.

تۆردىكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن باشلاپ تەتىلا كۆرپە ئۈستىدە تامدىكى زەدىۋالغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان چوڭلار ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تەرىپىنى ئېلىشتى.

— ھاجىم بەلەن گەپ قىلدى.

— ئورۇنلۇق گەپ بولدى.

— يۇرتىمىز ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئەجر - تۆھپىلىرى ھېسابسىز بولۇۋاتىدۇ.

ئارىدىكى قىسقا تەكەللۇپتىن كېيىن، نۆۋەتتىدە شەھىدۇللا ئىمام گەپ ئالدى:

— ھەربىرلىرىگە مىڭلارچە تەشەككۈر. بىر ئادەمنىڭ دىلىغا يۇرت خىزمىتىنى قىلماقنىڭ سېلىنمىقى، ئاللانىڭ كاتتا ئىنئامى ۋە ئىلتىپاتىدۇر. يۇرت ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان كىشىنىڭ خىيالى ئەۋۋەلى يۇرتنى خاتىرجەم قىلماق، ئاۋات ئەتمەك بولمىقى لازىمدۇر. شۇ ۋەجىدىن ھەربىرلىرىنى مالال قىلماقتا مەجبۇر بولدۇم. ھازىر تۆۋەن كوچا، خالتا كوچا، ئاق كوچىلارغا يۇرت ئەھلىنىڭ ئۆي - جايلىرى سېلىنىپ، بۇ يەردىكى يەرلەر ئېچىلىپ بولغاچقا، بالىلىرىنى بۆلەك قىلىپ، ئۇلارغا ئۆي ئايرىپ بېرىدىغان قېرىنداشلار زېمىندىن قىسىلىپ قېلىۋاتىدۇ. شۇڭا، ئاق كوچىغا ئۇدۇللاپ، قىشچە يۇرت

ئەھلىنىڭ بىكار چاغلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئەتىيازغا ئولگۇرتۇپ، بىر يول ئالساق، ئەتىيازدا ئۆيگە ئېھتىياجى بارلار شۇ يەرگە ئۆي ـ ماكانىنى بىنا قىلىشنى باشلاپ، چاڭگىسىنى تىزىۋالسا، ئاندىن بۇ يەردىكى توپىسى قېلىن، سۇ باشلاشقا قولاي تۇپراقنى تېرىپ ـ تىكىپ كەتسەك، ئەلگە مەنپەئەت يېتەرمىكىن دەپ ئويلىغانىدىم.

ئولتۇرغانلار شەھىدۇللا ئىمامنىڭ دېگەنلىرىگە قايىل بولغاندەك بېشىنى تەستىق مەنىسىدە لىڭشىتىشتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بار يەردە ئۇلار ئالدىراپ بىرنەرسە دېيەلمەيتتى. شۇڭا، ئۇلار كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنىڭغا قارىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئورنىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلاپ قويۇپ، ئولتۇرغانلارغا بىر باشتىن، ئالدىرىماي بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، نەزەرىنى شەھىدۇللا ئىمامغا ئاغدۇردى.

ـــ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئەقىل ـ زېھنىناتىغا كۆپ ئاپىرىن. تەييار يەرنى ئاق قويۇپ، كىچىككىنە قورغان كۆلىبېشىنى چۆرىدەپ قىسىلىپ ئولتۇرۇۋالساقمۇ بولماس. يول ئالمىز، يەر ئاچمىز، جىرىم تىكمىز دېسەك، قېرىنداشلارنىڭ مۇتلەق كۆپى خۇش بولىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ گېپىگە ھەممەيلەن:

ـــ بەلەن ئىشكەن.

ـــ ئوبدان پىلان بوپتۇ.

ـــ ئاشۇنداق قىلىلى، ـــ دېيىشتى ئولتۇرغانلار.

ـــ قاچان باشلىساق بولۇركىن، ـــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام ئويلىغانلىرىنىڭ باشقىلارنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكىنىدىن خۇش بولۇپ، ـــ بالدۇرراق تۇتۇش قىلساق،

ئەلگە پايدىسى تېخىمۇ بالدۇر تېگەتتى.

ــ كۇزلۇك تېرىقچىلىقىنى تۈگىتىپلا ئىش باشلىساق، قار يېغىشتىن بۇرۇن، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئىش باشلاش ۋاقتىنى بېكىتىۋاتاتتى، ــ خېلى جىق ئىش قىلىۋالىمىز.

ــ بۇ يەرگە بىر نام بېرىپ، ئاندىن ئاچساق، ئاجايىپ ئوبدان بولاتتى، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان ئەللىك ياشلاردىكى، چار ساقلىنى چىرايلىق ياسىتىۋالغان ئاق كوچا مەسچىتىنىڭ ئىمامى بۇ تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ھەممەيلەن شەھىدۇللا ئىمامغا قاراشتى.

ــ ھەزرىتى مەۋلانە مەھمۇد كاشغەرىي زاتى مۇبارەك بۇ يەرنى تېتىر دەپ ئاتاپ ئۆتكەنكەن، ــ شەھىدۇللا ئىمام ئالدىرىماي سۆزلىمەكتە ئىدى، ــ تېتىر دېگەننى يەنە يەر تۆپىسى، يېڭى ئاچقان يەر دەپ شەرھلىگەنكەن.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپ، ئۆزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان جامالىدىنغا قارىدى. جامالىدىن بېشىنى شۇنداق دېگەندەك يەڭگىل لىڭشىتتى. ئۇنىڭ چىرايىغا مەمنۇنىيەت كۆلكىسى يامرىدى.

ــ گۇزەل ئىسمىكەن، شۇنداق ئاتىساق بولغۇدەك، ــ شەھىدۇللا ئىمام خاتا گەپ قىلمايدۇ دەپ تونۇيدىغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دەسلىپىدە ئاۋاز قوشتى. باشقىلارمۇ بۇ ئىسمنى لايىق كۆرگەنلىكىنى بىلدۈرۈشتى.

ــ ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ يەر ئېگىزدە بولغاندىكىن تېتىر دېگەن ئىسىم خۇيمۇ قاملاشتى.

ــ يېڭىدىن ئاچقان يەرنىمۇ تېتىر دەيدىكەنغۇ. بۇ ئىسىم گۈل گۈلىگە، خىل خىلىغا كەلگەندەك ماسلاشتى.

شەھىدۇللا ئىمام ئەمدى ئىككىنچى تۇرلۇك پىكرىگە نۆۋەت كەلگىننىنى پەملىدى.

ــ يېقىندىن بېرى بىر مۇھىم گەپنى ھەر قايسىلىرى بىلەن دەرقەمتە ئولتۇرۇپ دېيىشمەكنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كەلگەنىدىم. ئۇنىڭ ۋاقىت ــ سائىتى بۇگۈن كەلگەن چېغى. بىز يەر ئاچمىز، يول ياسايمىز، ئەمگەك قىلمىز دەۋاتمىز. ئەمما يۇرتىمىزدا بىزنىڭ بۇ ئىشلىرىمىزغا ئۆكتە چىقىدىغانلار بار. بۆك ئانام بىلەن قىزىل ئاغچا مازىرىنى ماكان قىلىپ ياتقان خوجا ئەلا سۇببى ۋە ئۇنىڭ دەرۋىش ــ قەلەندەرلىرى «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن باشقا مال ــ دۇنيا، ئەمگەك قىلىشنىڭ ھەممىسى ھارام» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئەلنى قايمۇقتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ بۇ ساۋابلىق ئىشلىرىمىزنى گۇناھقا جورۇپ، بەزەن ئىشقا خۇشياقماس كىشىلەرنىڭ قول، تىلى بىلەن ۋەياكى ئۆزلىرى ئاشكارا مەيدانغا چىقىپ، چېچەك چىقىرىپ قويارمىكىن دەيدىغان ئەندىشەم ھەم بار.

ــ ئۇلار يەنە، ــ گەپ قاتتىق ھېلىقى ئاق كوچا مەسچىتىنىڭ ئىمامى، ــ خالتا كوچىلىق بىلەن ئاق كوچىلىقلار ئاق تاغلىقنىڭ ئەۋلادى، تۆۋەن كوچىلىقلار قارا تاغلىقنىڭ ئەۋلادى. ئاق تاغلىق بىلەن قارا تاغلىق بىر ــ بىرىگە دۇشمەن. دۇشمەن بىلەن سالام ــ سەھەت قىلماقلىق كەچۈرگىسىز گۇناھ. سىلەر مۇشۇنداق باردى ــ كەلدى قىلىپ ئۆتسەڭلار ئەجدادىڭلارغا قانداق يۈز كېلىسىلەر دەپ، ئەزىلى ئەزەلدىن قېرىنداش بولۇپ كېلىۋاتقان يۇرت ئەھلىنىڭ ئارىسىغا غەزىلەت سالماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

ئارىنى سۈكۈت باستى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ يەرگە

قارىغانچە بىر نۇقتىغا كۆزىنى تىكىپ جىمجىت ئولتۇراتتى. ئۇ خوجا ئەلا سۇببىنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرمىسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئۇنىڭغا خەير - ئېھسان قىلىپ، كۆڭۈل - سەدىقىلىرىنى ئايىماي كېلىۋاتاتتى. ئەمدى شەھىدۇللا ئىمام بىلەن ئاق كوچا مەسچىتىنىڭ ئىمامىنىڭ سۆزلىرى ئۇنى ئاشۇنداق ئولتۇرۇپ ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلغانىدى. خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئۇنىڭ ئىلتىپاتلىرىغا ئېرىشىپ تۇرۇپمۇ «مال - دۇنيا هارام» دېگىنى ئۇنىڭ ئىچىنى قاتتىق ئاچچىق قىلىۋاتاتتى. دادىسى بىلەن ۋە ئۆزى مىڭبىر جاپادا تىكلىگەن ئىگىلىكى بىر كەلگۈندى تەرىپىدىن كەمسىتىلىۋاتقاندەك، هاقارەتلىنىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلمەكتە ئىدى.

ــ خوجا ئەلا سۇببى ئىبادەت قىلىشنىڭ ئۇلۇغلىقىنى سۆزلەپتۇ، ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئېيتقان «مېهنەت قىلماقمۇ بىر تۇرلۇك ئىبادەت» دېگەننى چەتكە قېقىپتۇ، ــ بايىدىن بېرى جىم ئولتۇرغان جامالىدىن جىمجىتلىقنى بۇزدى، ــ ئادەم مېهنەت قىلمىغان، ئەمگەك بىلەن مەشغۇل بولمىغان بولسا، ئالەم ئادەم ئاتام بىلەن هاۋا ئانامنىڭ زامانىدىلا قالغان بولاتتى. يېڭىدىن يېڭى كەشپىياتلار، ئاۋات بازار سودا - سېتىقلار بولمىغان بولسا، بۇگۈنكىدەك گۈزەل ماكانلار بولمىغان بولاتتى. خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئىش - ئەمەلى هۇرۇنلۇق، تەييارتاپلىق، قاشاقلىق، مەينەتلىك، ئەلنى قاباهەتكە، قالاقلىققا باشلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئولتۇرغانلار جامالىدىننىڭ سۆزلىرىگە چىنپۇتۇۋاتقان بولسىمۇ، قەلبىنى بىر خىل ۋەهىمە باسقاندەك ئەندىكتى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كۆڭلىدە ھېلىلا ئايان بولغان تەسىراتنى جامالىدىننىڭ ئېغىزىدىن ئەينەن ئاڭلاپ ھەيران بولدى. ئۇنىڭغا قايىللىقى شەكىللەنگەندەك قىلدى. ئەمما ئۇ ئىچكى تۇيغۇسىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىدى. قەلبىدىكى كۇشەندىسى بولغان جالالىدىننىڭ بۇ ئوغلىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭ نەزەردە بۇ بالا تېخى ئىش ئۇقمايتتى. گەپ ئوقۇغان تەنتەك ئىدى. مۇشتەك تۇرۇپ چوڭلارنىڭ ئالدىدىكى بۇ گەپلىرى مەمەدانلىق، ئېغىز غېرىچلىغانلىق، ساقال تارىغانلىق ئىدى.

ــ خوجا ئەلا سۇببى ئاپاق خوجىنىڭ، ــ ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان بىر مويسىپىت بوۋاي چىرايىغمۇ، تىلىغمۇ سۇرلۇك تۇس بېرىپ سۆزگە قېتىلدى، ــ بىر ئۆمۇر يېنىدىن ئايرىلمىغان مۇرتى ئىكەن. ئاپاق خوجا ئۆزىنىڭ ئۇدۇملىرىنى بۇ كىشىگە بېرىپ ئالەمدىن ئۆتۈپتىكەن. بۇ كىشىنىمۇ ئەۋلىيا ماقامىغا يەتكەن دەپ ئاڭلىدۇق. بىز ئالدىراقسانلىق قىلىپ، ئۇنىڭ دىلىغا ئازار بېرىپ قويساق، يۇرتىمىز ئۇنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ، ئەلنى بالايىئاپەت باسمىسۇن، دەيمىنا.

ــ كىشى قورقسا ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقمۇلۇق، ــ شەھىدۇللا ئىمام نەزەرىنى مويسىپىت كىشىگە ئۇدۇللىدى، ــ خوجا ئەلا سۇببىگە ئوخشاش تىلى بىلەن ئەمەلى ئوخشىمايدىغان بەندىدىن قورقۇشنىڭ ئەسلا ئورنى يوقتۇر. ئۇنىڭ ئەل ئارىسىغا ئىتتىپاقسىزلىق، نىزا ئۇرۇقىنى چېچىپ، ئەلەد ـ داۋامدىن كەلگەن تېپىلغۇسىز قېرىنداشلىق ئادىتىمىزنى بۇزۇشقا ئۇرۇنماقلىقى، «مال ـ دۇنيا ھارام» دەپ، ھالاللاپ

تاپقان مۇلكى ـ ماللىرىمىزنى ھاقارەتلىمەكلىكىنىڭ ئۆزىلا يامان مۇددىئادىن بېشارەتتۇر.

ـ ئەلنى خوجا ئەلا سۇببىدىن نېرى تۇرۇشقا باشلىماق تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قاپتۇ، ـ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ خوجا ئەلا سۇببىگە بولغان تونۇشىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتقان ئىدى، ـ قېرىنداشلارنىڭ ئۇلارغا كۆڭۈل ـ سەدىقە بېرىدىغان، ۋەز ـ بايانلىرىنى ئاڭلايدىغان، تاماشاسىنى كۆرىدىغان ئىشلىرىنى يۇرت چوڭلىرى گېپىمىزنى بىر يەرگە ئەكەلسەك، يۇرتداشلارنى سۆز بىلەن قايىل قىلساق، ئۇلارنىڭ خوجا ئەلا سۇببىگە بولغان مايىللىقىنى تامامەن توسۇپ قالالايمىز.

ئادەتتە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قارارى يۇرت كېڭىشىنىڭ تۈگەللىمىسى بولۇپ قالاتتى. ئولتۇرغانلار باشلىرىنى جاۋاب ئورنىدا يەڭگىل لەڭشىتىشتى. شەھدۇللا ئىمام چوڭلارنىڭ ئوخشاش تونۇشقا كەلگەنلىكىدىن سۆيۈندى. ئەمدى ئۇ كۆڭلىگە پۈككەن يەنە بىر مۇھىم ئىشنى كېڭەشكە قويدى.

ـ بۇنداق چوڭ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن مەن يالغۇز چىقىشقا تولىمۇ ئاجىزلىق قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن بىلەن بىرگە تۇرۇپ سۆزلەيدىغان، ئەمەل قىلىدىغان، ئەلگە باشلامچى بولۇشقا ھەمدەم بولىدىغان كىشىلەرنىڭ كۆپلەپ بولمىقى لازىمدۇر. بۇنداق بولغاندا كېڭىشىمىزدە دېيىلگەن مۇددىئا ـ مەقسەتلىرىمىزنى رويابقا چىقىرىش ئاسانغا توختايتتى. مانا ھەممىلىرى كۆرۈپ تۇرۇشۇپتىلا، ـ شەھدۇللا ئىمام جامالىدىنغا قاردى، ـ جالالىدىننىڭ ئوغلى جامالىدىن بۇخارادا ئىلىم تەھسىل قىلىپ قايتىپ كەلدى. بىر ئىككى نۆۋەت ئەسرارلىشىش

ئارقىلىق، ئۆزۈم كالتە پەم كىتابخان بولسامۇ بۇ كىشىنىڭ بۇخارادا ئەتراپلىق ئىلىم تەھسىل قىلغانلىقىنى، ئۆگەنگەنلىرىنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى بىلدىم. يۈرتدارچىلىق ئىشلىرىدا قورساقتا ئوماچ بولمىسىمۇ بولمايدۇ. ئەگەرچەندە ھەربىرلىرىنىڭ مەيلىدىن ئۆتسە، جامالىدىن ماڭا ھەمدەم بولۇپ، جامەنىڭ خاتىپلىقى، مەدرىسەنىڭ خەلپەتلىكى، يۈرتنىڭ يېتەكچىلىك ئىشلىرىنى بىللە قىلغان بولسا دېگەن ئۇمىدتە مەن.

ئولتۇرغان چوڭلار، ئاقساقاللار جالالىدىن ئۆيىدە بەرگەن چايدىن يېنىپ، «جامالىدىننى بەلەن ئوقۇپتۇ»، دەپ تەرىپىنى قىلىشىپ كەتكەندى. شۇڭا ئۇلارنىڭ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ بۇ تەكلىپىگە ھازىرلا ماقۇللۇق بىلدۈرگۈسى بار ئىدى. لېكىن ئۇلار بۇنداق يىغىلىش - كېڭەشلەردە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئېغىزىغا قاراپ ئادەتلەنگەچكە، ئۇنىڭغا كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قاراپ زېھنىنى ئۇنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىغا مەركەزلەشتۈردى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ جامالىدىن ھەققىدىكى گەپلەرنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ يۈرتتىن مۇشۇنداق بىر ئىلىم ئەھلىنىڭ چىققانلىقىدىن خۇش بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ جالالىدىننىڭ بالىسى بولۇپ قالغىنىدىن ئىچى ئاچچىق بولۇپ قالغانىدى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ بۇنچە تېزلا جامالىدىننى ئۆزىگە يارەمچى قىلۋېلىش تەكلىپىنى بېرىشىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ بۇ تەكلىپىنى بېرىشى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قەلبىنى چالغىتتى. گەرچە جامالىدىننىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچقانداق گۇناھى ياكى سەۋەنلىكى بولمىسىمۇ، ئۇ

جالالىددىنىڭ ئوغلى، ئۇنىڭ يۈرەك پارىسى ئىدى. كىچىكىشتىن ئۆتۈپلا قالسا، جامالىدىن يۈرتتىكى شەھىدۇللا ئىمامدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان نوپۇزلۇق ئادەمگە ئايلىناتتى، يۇرت ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان ئىمتىيازغا ئىگە بولاتتى. بۇ ھال ئۆزىنىڭ رەقىبى، بىر ئۆمۈرلۈك كۈشەندىسى جالالىددىنىڭ بېشىنى كۆككە يەتكۈزىدىغان خۇش خەۋەر بولاتتى. ئۆز دۈشمىنىگە كۈلۈش پۇرسىتىنى بېرىش ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى جامالىددىنغا بولغان ھېسداشلىق ۋە قايىللىقتىن ئۇنىڭ دادىسى جالالىددىنغا بولغان ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت، غەزەپ يەنىلا ئۈستۈن كەلدى.

ــ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ گېپى ئورۇنلۇق بولغان بولسىمۇ، ــ ئۇ ئۆزىنى سالماق، تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشماقتا ئىدى، ــ لېكىن جامالىددىن بۇخارادىن تېخى يېقىندىلا قايتىپ كەلدى. يۇرتنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى راۋرۇس بىلىپ بولالمىدى. بۇ يىگىت ئوبدان ئوقۇپ كەلدى، دېيىلگەندىمۇ تېخى كىچىك. يۇرتدارچىلىق ئىشلىرىدا كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى يوق ھېسابتا. شۇڭا ھەربىرىمىز بولغاندىكىن شەھىدۇللا ئىمام يۇرتنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى بىر قوللۇق تۇتۇۋەرگەن بولسا، دېگەن ئويدىمەن.

يۇرت چوڭلىرى، ئاقساقاللارنىڭ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇش خاھىشى بولسىمۇ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ گېپى بىلەن ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئەما شەھىدۇللا ئىمام ئۇنى قايىل بولۇپ قالارمىكىن

دېگەن ئۇمىدتە ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى.

ــ بىزدە «ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا» دېگەن گەپ بار. مەن ئۇنىڭ ئۆگەنگەنلىرىنىڭ مېنىڭ بىلىدىغانلىرىمدىن چەندان كەڭ ھەم تېرەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتىم. «ئوقۇغان ئوغۇل ئاتىدىن ئۇلۇغدۇر». جامالىدىن ئاشۇنداق مول ئىلمى بىلەن يۇرت ئىشلىرىغا ئارىلاشسا، ئۇنىڭ ئىلمىنىڭ مەنپەئەتى ئەلگە چەندان كۆپ تېگەتتى. ئۇنىڭمۇ ئەمەلىيەت ئارقىلىق كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى كۆپىيىپ قالاتتى.

ئادەتتە دېگىنىنى دەرھال ماقۇللايدىغان شەھىدۇللا ئىمامنىڭ بۇ قېتىم ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋېلىۋاتقانلىقىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قاتتىق ئاغرىندى. شەھىدۇللا ئىمامدەك سەگەك ئادەم ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمامغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن، يۈمشاق باشلىق قىلىپ قويسا، بۇ يەردە جالالىدىننى شادىمان قىلىدىغان قارار چىقىرىلاتتى. شۇڭا ئۇ سەل قاتتىق قولراق بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ ئاۋازى بىلىنەرلىك يۇقىرىلىدى.

ــ ئەلۋەتتە، ئىلىم ئالماق خاسىيىتى زور ئىشتۇر. بىزدە ئىلىملىك كىشىلەرنى تۆرگە ئالىدىغان ئادەتمۇ ھەم مەۋجۇتتۇر. ئەمما لېكىن ئوقۇغان دېمەكلىك بىلەن تېخى ئېغىزىدىن ئوغۇز سۈتى پۇراپ تۇرىدىغان بىر بالىنى يۇرت ئىشلىرىغا باش قىلىپ بەلگىلىسەك، خەلقىئالەم بىزنى زادىلىق قىلماسمۇ؟!

ــ ھاجىمنىڭ گېپىنىڭ جېنى بار.

ــ بۇ گەپنى ئالدىرىمايراق دېيىشسەك بولغۇدەك.

ــ ھاجىم راست ئېيتىدۇ. جامالىدىن ئوقۇغان بىلەن تېخى يۇرتقا، يۇرت ئىشلىرىغا خام. بىر مەزگىل يۇرتنى چۈشەنسۇن.

ئۆيدىكىلەر بىردەمدىلا ئۆز خىياللىرىنى ئۇنتۇشۇپ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قارىشىنى قۇۋۋەتلىشىپ، شەھىدۇللا ئىمامنى يالغۇز قويدى. ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق جامالىدىن بولۇنۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرگە ئېغىزىنى ئېچىپلا قاراپ قالغانىدى. كېڭەش ئاخىرلىشىپ، ھەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. كېڭەش ئەھلى بىر خىل ئىلھامان كەيپىياتتا تارقىغاندىن كېيىن شەھىدۇللا ئىمام جامالىدىننى «سىلى بىلەن دېيىشىدىغان گەپ بار ئىدى» دەپ ئايرىپ ئېلىپ قالدى.

ــ مەن يۇرتنىڭ ئىشلىرىنى سىلى بىلەن بار مەسلىھەت ئېلىپ بېرىشنى نىيەت قىلغانىدىم، ــ دېدى شەھىدۇللا ئىمام ئايۇان ئۆيىنىڭ تۆۋرۈكىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئىشنىڭ باش ـ ئاخىرىنى تېخى بىلىشكە ئۇلگۈرمىگەن جامالىدىنغا ئوڭايسىز ھالەتتە قاراپ، ــ ئاممىا يۇرت چوڭلىرى مېنىڭ بۇ ئويۇمنى مەقبۇل كۆرمىدى. يۇرتتا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ گېپىنى يىرغىلى بولمايدۇ. ھاجىم نېمىنى ئويلىدى، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ. قېرىنداشلارنىڭ كۆڭلىنى يامان دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ سىلىنى ياشتا كىچىك كۆرۈپ ۋەزنى ئېغىر، سالمىقى زور يۇرت ئىشلىرىدا ئالمادىس كەتكۈزۈپ قويۇپ، پەخشە يەپ قالمىسۇن، دەپ ئويلىغىنىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق دەپ قارىساق بولىدۇ. يۇرت ئەھلى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن سىلىنى چۈشىنىپمۇ قالىدۇ. ئەمما مېنىڭ سىلى رەسمىي يوسۇندا مەيدانغا

چىقمىسلىمۇ، يۇرتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى بار مەسلىھەت ئېلىپ بارساقمىكىن دېگەن ئۈمىدىم بار.

ــ بۇ ئىشتا ماڭا ئالدىنئالا بېشارەت بەرگەن بولسىلىرى ئۆزۈمۇ قوشۇلمىغان بولار ئىدىم، ــ بايا تىن بېرى ئۆزى ھەققىدە بولۇنغان گەپلەردىن خىجىللىق ھېس قىلغان جامالدىننىڭ كۆزى يەرگە باقتى، ــ مەن ھازىرغىچە كىتابلا ئوقۇدۇم، ئۇستازلىرىمنىڭ دېگەنلىرىنىلا ئۆگەندىم. يۇرت ئىشلىرىنى بىر ياقلىق قىلماقچا كۆپ ئەقىل، زېھىن، پاراسەت سەرپ ئەتمەك كېرەك. مەندە نەدىمۇ ئۇنچىلىك ماجال بولسۇن؟!

ــ ئۆزلىرىنى تۆۋەن كۆرمىسىلە. مەندە يوق نۇرغۇن نەرسىلەر سىلىدە بار. ئۆز ئىلمى بىلەن ئەلگە نەپ بەرمەكمۇ كاتتا ساۋابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىلا.

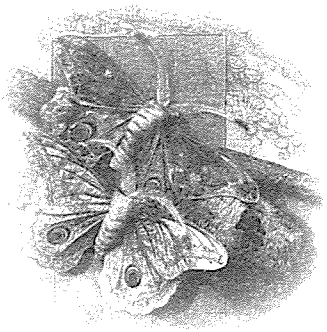
ــ ئەمما مېنىڭ باشقا خىيالىم بار ئىدى.

ــ خىياللىرىنى بىلىشكە بولۇرمىكىن؟

ــ خىيالىمنى سىلىگە مەسلىھەت سالماقنىڭ تاشايىندا، تەلىم ئېلىش ئويۇمۇ بار ئىدى. بۇخارا ئالىي مەدرىسەدە تولۇق ئىلىم تەھسىل قىلالماي قايتىپ قالدىم. قەشقەر خانلىق مەدرىسەمۇ بۇخارا ئالىي مەدرىسەدىن قېلىشقۇسىز مەشھۇر. ئۇ يەردىن جاھان ئىلىم ئەھلىنىڭ ئەقلىنى لال قىلغان ئالىم ـ ئەللامەلەر يېتىشىپ چىققان. ھازىرنىڭ ئۆزىدىمۇ بۇ مەدرىسەدە ئىلمى زىيادە مۇدەررىس ـ خەلپەتلەر ھەم بار. خانلىق مەدرىسەدە بىر مەزگىل تەلىم ئالايمىكىن، بۇ ئويۇمنى سىلىنىڭ سەمىلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ ئاندىن دادام، ئاناملارغا ئېيتايمىكىن دېگەن.

شەھىدۇللا ئىمامنىڭ قوشۇمىسى يەڭگىل تۇرۇلدى. ئۇ قىسقىغىنا جىمجىتلىقتىن كېيىن:

ــ ئىلىم ئالىمەن دېسىلىرى كۆچۈمنىڭ بارچە قوللايمەن. خانلىق مەدرىسەدىكى مەن كۆرۈپ بولالمىغان كىتابلارنى ئويلىسام، ھېلىھەمۇ بېرىپ ئوقۇپ كەلگۈم كېلىدۇ. سىلى بولسىلىرىمۇ شۇ كىتابلارنى كۆرۈشكە مۇۋاپىق بولسىلا، جاھانىنىڭ يىراق ـ يېقىنلىرىدىن خانلىق مەدرىسەنى ئارزۇلاپ كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان تالىپلار بىلەن ئەسرار بولۇپ، ئىجتىھاتلىق ئىلىم ساھىبلىرىنىڭ لەۋزىدىن ئىلمۇ ئىرپان چەشمىلىرىگە قېنىپ، زېھنىياتلىرىنى تېخىمۇ ئاچسىلا، بۇنىڭدىن مەنمۇ خۇش بولىمەن.

ئون يەتتىنچى باب

ئاتىنىڭ خىيالى

باغلاردىن شەربەت ئاقىدىغان كۈز پەسلىدە ئۇستۇنئاتۇشنىڭ ھەممە يېرى بايقاشاتلىققا تولىدۇ. ئۆيلەردىن ئۆيلەرگە سۇنۇلۇپ تۇرىدىغان قوشنىدارچىلىق ئاشلىرى، تۇغقاندارچىلىق تائاملىرىنىڭ مېھرى، كۈز قۇياشىنىڭ تەڭگە راھەت بېغىشلايدىغان ھارارىتى، شېرىن ـ شەربەت مېۋىلەرنىڭ يۇرەكنى ياشارتىدىغان لەززىتى، يازچە يىغقان ھوسۇلنىڭ تىرناقنىڭ ئۇچىغچە ماغدۇر ئاتا قىلىدىغان بەھرى بىلەن بۇ يۇرت كىشىلىرىنىڭ چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ، قەددى رۇسلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ داستىخانلىرى چوڭىيىپ، يۇرت بويىچە ئادەمگەرچىلىك، باردى ـ كەلدى، سالام ـ سەھەتلەر كۆپىيىدۇ. بايلارنىڭمۇ، نامراتلارنىڭمۇ چېھرىگە كۈلكە يامرايدۇ. رىزقى ـ نېسىۋىسى قوشۇلغان ياشلارنىڭ ۋىسال دەملىرىگە قەدەم قويۇپ، توي مەۋسۇمى باشلىنىدۇ. تويى بولۇۋاتقان يىگىتنىڭ ئۆيىدە بىرده ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى سامانى قۇچسا، بىرده ھەر خىل چالغۇلارنىڭ تەڭكەش قىلىنىشى بىلەن ئورۇنلانغان ناخشىلار بىر جۈپ قىز ـ يىگىتنىڭ كۆڭۈل ئىزھارىنى ئېلىپ، يىراق ـ يىراقلارغا تارايدۇ. يىگىتنىڭ دوستلىرى ساما ـ ئۇسسۇللىرى بىلەن ئۇنىڭ شادلىق دەملىرىگە جۈر

بولدۇ. قىز - يىگىتلەر شېرىن ۋىسال دەملىرىگە ئالدىرايدۇ، تاقەتسىزلىنىدۇ. بىراۋلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ تويىدىن يانغان ئاتا - ئانىلارنىڭ خىيالى پەرزەنتلىرىنىڭ ئارمانلىرىغا قېتىلىپ كېتىدۇ. بالاغەتكە يەتكەن ئوغلى بارلار يېقىن - يورۇقلىرىنىڭ ئۆيىدە بويىغا يەتكەن قىزلارنىڭ ئىچىدىن ئوغۇللىرىغا لايىق تاللايدۇ. قىزلىرى بويىغا يەتكەنلەر بىرەر ياخشى ئائىلىدىن ئەلچى كېلىشىنى ئۈمىد قىلىشىدۇ. ئۇلار دەرۋازا، ئايۋان - سارايلىرىنىڭ ئىشىكلىرى، باغ ئەگۈنلىرى ئوغۇللىرى تەرىپىدىن ئېچىلىپ - يېپىلغاندا كۆچلۈكرەك ئاۋاز چىقىرىپ تاراقلاپ كەتسە، بالىمىز بالاغەتكە يېتىپتۇ، دەپ ئويلىشىدۇ. ئانىلار قىزلىرىنىڭ تاش ئەينەك ئالدىدا ئولتۇرۇپ قويىدىغان ئوسمىسىنىڭ قېتىم سانى كۆپەيىپ قالسا، «قىزىمىز چوڭ بوپتۇ، ئاللاھ بەخت - تەلىيىنى بېرەر» دېيىشىدۇ ۋە قىزلىرىنىڭ بەختى ئۈچۈن دۇئا قىلىشىدۇ. ئاتا - ئانىلار «كۆزىمىز ئوچۇق چاغدا، ئاللاھنىڭ ئامانتى تېنىمىزدىكى ۋاقىتلاردا، مۇشۇنداق ئاش - نېنىمىز بار چاغلاردا ئوغلىمىزنى ئۆيلۈك ئوچاقلىق، قىزىمىزنى تالالىق قىلىۋېلىپ، بوينىمىزدىكى قەرزىمىزدىن ئادا بولساق» دەپ ئالدىرايدۇ.

بۇگۈن ئەتىگەندىلا خالتا كوچىدىكى بىر بۇرادىرنىڭ ئوغلىنىڭ تويىنىڭ بامداتقا بېرىلگەن قازىنىدىن يانغان جالالدىن ئۆيگە كەلگەندە، ئوغلى جامالدىن كاشىدا ئولتۇرۇپ پۈتۈن زېھنى بىلەن قولىدىكى خوتەن قەغىزىدە چىرايلىق تۈپلەنگەن، ھۆسنىخەتلىرى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن پۈتۈلگەن قېلىن بىر كىتابنى كۆرۈۋاتاتتى. جامالدىن دادىسىنىڭ كىرگىنىنىمۇ سەزمىدى.

جالالدىن ئوغلىنىڭ دىققىتىنى بۆلمەسلىك ئۈچۈن، يەڭگىل قەدەملەر بىلەن مېڭىپ، ئەگۈن ئىشىكىنى ئاستا ئېچىپ، باغقا كىردى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى جامالدىننىڭ تويىنى بالدۇرراق قىلىۋېتىش خىيالى چىرمىۋالغانىدى. «ئون يەتتىگە كىردى. بۇخارادىنمۇ قايتىپ كەلدى. ئىگەكلىرىگە ساقال - بۇرۇت چىقىپ قالدى. ئۇنىڭ دېمەتلىكلىرى تويىنى قىلىپ بولدى ياكى قىلىۋاتىدۇ. يۇرتتىكىلەر ‹جامالدىن پۈتۈن ئادەم بوپتۇ› دەپ، ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىشىۋاتىدۇ. ئوغلۇمنىڭ مەيلى بولسا، كىمنىڭلا بوسۇغىسىغا قىز سوراپ بارسام، ياق دېمىگۈدەك، مەنمۇ ئاتا بولۇپ، ئوغلۇمنىڭ تويىنى قىلىپ، يۇرتقا داستىخان سېلىپ، ئاش بەرسەم، ئەلنىڭ دۇئاسىنى ئالسام بولىدىغان چاغ يەتتى. «ئۇنىڭ مۇشۇ دەملەردىمۇ جامالدىننى قۇچاقلاپ ئەركىلەتكۈسى، قوللىرىدىن يېتىلەپ ئويناتقۇسى، پىشانىلىرىگە سۆيگۈسى بار ئىدى. جامالدىننىڭ ئۇنىڭ دادىسىغا ئەركىلەيدىغان، دادىسىنىڭ ئۇنى ئەركىلىتىدىغان بالا چاغلىرى بۇخارادا ئۆتكەنىدى. «تېزرەك تويىنى قىلىپ، نەۋرىلىك بولاي، نەۋرەمگە ئۇنىڭغا بېرىپ بولمىغان مېھرىمنى ھەسسىلەپ بېرىپ، ئورنىنى تولدۇراي.» جالالدىن باغدىكى چۆنەكلەرگە تۆكۈلگەن قارا ئۆرۈك مېۋىسىنى سېرىق سۆگەتنىڭ چۈشىگە كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ توقۇلغان سېۋەتكە تېرىۋېتىپ خىيالغا كەتكەنىدى. ئاردىن ئالاھازەل بىر چاي قاينىغۇچىلىك ۋاقىت ئۆتكەن بولسا كېرەك. جالالدىننىڭ ئارقا تەرىپىدىن شىپىرلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ بېلىنى تۈزلەپ ئارقىغا بۇرىلىۋېدى، جامالدىننىڭمۇ ئۆزى بىلەن بىللە چۆنەكتىن قارا ئۆرۈك

تېرىشۋاتقىنىنى كۆردى. جامالىدىن ئۆزىگە تىكىلگەن بىر كۆيۈمچان ئاتنىڭ كۆزلىرىدىن يامرىغان مۇھەببەت ۋە ھارارەت ئۇچقۇنلىرىغا قاراپ دادىسىغا ئېگىلدى.

ــ تويدىن قايتىپ كەلگەنلىرىنى بىلەلمەي قاپتىمەن، دادا. بىلگەن بولسام، سىلى بىلەن بىللىلا باغقا كىرگەن بولار ئىدىم.

ــ كەلسەم كىتاب كۆرۈۋېتىپتىكەنسەن. زېھنىڭنى چاچماي دېدىم.

ــ سىلى كەلگىچە بۇ غەيرىلالارنى ئۆزۈم تېرىشۋېتەي دەپمۇ ئويلىغانىدىم، ئەمما كىتابقا بېرىلىپ كېتىپ قاپتىمەن.

ــ سېنىڭ ئەمىلىڭ كىتاب ئوقۇش. كىتابنى قانچە كۆپ ئوقۇساڭ بىز شۇنچە خۇش بولىمىز. بۇنداق ئۇششاق ــ چۈشەك ئىشلارنى بىز قىلىمىز، ئوغلۇم.

ــ «ھەربىكەتتە بەربىكەت» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. ئادەم ئانچە ــ مۇنچە مەدىرلاپ قويماي، ئەتىدىن كەچكىچە كىتاب كۆرسىمۇ بولمايدۇ. ھەربىكەت قىلىپ بەرسە قانلار يۈرۈشۈپ، تەن ساق بولىدۇ. مۇشۇنچىلىك ئىشلارنىمۇ قىلمايدىغان كىتاب موللىسى بولۇپ قالماي يەنە.

جامالىدىن كۈلۈمسىرىدى. دادىنىڭمۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن شەكىللەنگەن مەنۇنىيىتى چېھرىدە ئايان بولدى. ئاتا ــ بالىنىڭ كۆزلىرى ئۆزئارا ئۇچراشقاندا ھاسىل بولغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ تەنلەرنى ئىللىتتى. بىر دەملىك شېرىن ھاياجانلىق دەقىقىلەردىن كېيىن جالالىدىن سېۋەتنىڭ دەستىسىنى تۇتۇپ، زوڭزايدى.

ــ كەل ئوغلۇم، ئولتۇرغىن، ــ ئۇ بېشى بىلەن ئوغلىنى يېنىدا ئولتۇرۇشقا ئىشارە قىلدى، ــ ساڭا

سالىدىغان بىر مەسلىھەتىم بار ئىدى.

ــ مېنى مەسلىھەت سېلىشىمغا ئەرزىيدۇ دەپ ئويلىغان بولسىلا، قۇلىقىم سىلىدە، دادا.

ــ سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ. تەڭ ــ دېمەتلىكلىرىڭ تويىنى قىلىپ، ئۆي ــ ئوچاقلىق بولۇپ بولدى. بۇ توغرىدا ئاناڭ بىلەنمۇ دېيىشىپ بولدۇق. مۇشۇ كۈزدە مۇھىمىڭنى قىلىۋەتسەكمىكىن دەۋاتىمىز.

جامالىدىن دادىسىنىڭ تۇيۇقسىز دېگەن بۇ گېپىدىن گاڭگىرىدى. ئويلىمىغان يەردىن دېيىلگەن بۇ گەپتىن ئەندىكتى. تۇنۇگۈن كەچتىلا ئۆز ئويىنى ئاتا ــ ئانىسىغا ئېيتمىغانلىقىغا ئەپسۇسلاندى. دادىسىنىڭ ئۆزىدىن چاققان چىققانلىقىغا قاراپ، «مەن تېخى جىق خامكەنمەن» دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ دادىسىنىڭ ئۆزىنى بۇخارادىن بالدۇر ياندۇرۇپ كەلگىنىگە ئازدۇر ــ كۆپتۇر خجالەتتە ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئۇ ئاتا ئىرادىسىگە قارشى گەپ قىلسا بولمايدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، دادىسىنىڭ قەلبىدىكى ئاشۇ مۇمكىنچىلىكنىمۇ چۈشەنگەچكە ئۆز پىكرىنى ئېيتىشقا تەۋەككۈل قىلدى.

ــ ئاۋۋال ئانام ئىككىلىرىنىڭ مېنىڭ غېمىمنى يەۋاتقىنىڭلارغا مىڭلارچە تەشەككۈرۈمنى بىلدۈرىمەن. مەن ئۇچۇن كۆپلەپ بەدەللەرنى بەردىڭلار. سېغىنىش، ھېجران ئازابىغا چىداپ ئىلىم ئالغۇزدۇڭلار. ئەمدى يەنە غېمىمنى يەۋاتىسىلەر، ــ جامالىدىن دادىسىغا قاراپ دادىنىڭ ھەيرانلىقتىن قېتىپ قالغان كۆزلىرىدىن كۆزىنى ئېلىپ قاچتى، ــ ئەمما مەندە بۆلەك بىر ئوي بار ئىدى. بۇ خىيالىمنى ۋاقتىدا ئىككىلىرىگە ئېيتمىغىنىم ئۈچۇن كۆپ خجىلمەن. بۇخارا ئالىي مەدرىسەدىكى ئۆگىنىشىم

يېرىم يولدا توختاپ قالدى. شۇ ۋەجدىن قەشقەر خانلىق مەدرىسەگە بېرىپ، خام تەرەپلىرىمنى تولۇقلاشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ تۇرۇۋاتقانىدىم.

ھە دېسە ئىلىم تەھسىل قىلىش، كىتاب ئوقۇشنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىغان جالالىدىن ئوغلىنىڭ ئىلىمگە بولغان ئىشتىياقىنىڭ ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ كاللىسىغا ئۆزىنىڭمۇ، ئوغلىنىڭمۇ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن بىر ئەقىل كەلدى.

ــ ئوغلۇم، ئىلىم ئالىمەن دېسەڭ، سېنى زادىلا توسۇمايمەن. ئەمما تويۇڭنى قىلىش بىلەن ئىلىم ئېلىشىڭنىڭ يولى ئىككى. ئاۋۋال تويۇڭنى قىلۋېتىپ، ئاندىن ئىلىم ئالساڭمۇ بولۇۋېرىدۇ. قەشقەر دېگەن ئەنە. بىزگە تۆت چامدام يول. ئاق تاغقا چىقىپ، چىڭراق ۋارقىرىساق ئۇنىمىز يېتىدۇ. قارا تاينى مېنىپ چاپتۇرساڭ، بىر تەرلىگىچە كېلىپ بولىسەن.

ــ ئۇنىسىغۇ شۇنداق، ــ جامالىدىن دادىسى بىلەن مۇنازىرىلىشىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلاتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئىلىم ئېلىشقا بولغان تەقەززاسى ئۇنى ئۆز خاھىشىنى دادىسىغا چۈشەندۈرۈشكە مەجبۇر قىلاتتى، ــ بىر جېنىمغا ئىككى خىل مەسئۇلىيەتنى بىراقلا ئاداقىلىشقا چامىم يەتمەي قېلىشىدىن، بىرىنى ئوبدان قىلىش ئۈچۈن يەنە بىرىنى ئوبدان قىلالماسلىقتىن ئەندىشە قىلىمەن، دادا.

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭ ئوغلۇم؟

ــ توي قىلىش دېگەن ئۆمۈرلۈك ئىش. ئۆمۈرلۈك ئىشىمنىڭ بەخت ــ سائادەتكە چۆمۈلمىكى ئۈچۈن دەسلەپكى مەزگىللەردە كۆپ ئەجىر سىڭدۈرمىكىم ھاجەت. بۇ مېنىڭ تازا بېرىلىپ ئىلىم ئالىدىغان ۋاقتىم

بولغاچقا، بۇ ئىشقا ئەقلىم ۋە ۋاقتىمنى ئايانماي سەرپ ئەتمىكىم لازىمدۇر. ئەس ـ يادىم بىلەن ئىلىم ئېلىشقا كىرىشىپ كەتسەم، تۇرمۇش ئىشىمغا كۆڭۈل بېرەلمەي قېلىشىمدىن، تۇرمۇش ئىشىمغا كۆپ ۋاقىت ئايرىسام، ئىلىم تەھسىل قىلىشىمغا زەرەرى تېگىپ، زېھنىمنىڭ چېچىلىپ كېتىشىدىن ئىككىلىنىمەن.

جالالىدىن ئوغلىنىڭ دېگەنلىرىنىڭ دەلىلى بارلىقىنى ئىنكار قىلالمايتتى. ئوغلى نەزىرىدە ئىش بىلىدىغان كىتابخان ھەم ئۆلىما ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۇنىڭ ئوقۇيمەن دەپ قەشقەرگە بىر كېتىۋالسا، يەنە بىرنەچچە زامانغىچە توي قىلماي يېشىنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى.

ــ ئاناڭ ئىككىمىز مەسلىھەت قىلىپ، سېنىڭ تويۇڭنى پاتراق قىلىۋېتىپ، بوينىمىزدىكى قەرزىمىزنى ئادا قىلىشنى دېيىشكەنىدۇق. ئۆزۈڭنىڭ خاھىشىغىمۇ، ئاناڭ ئىككىمىزنىڭ ئارزۇيىغىمۇ لايىق بىر يولنى تېپىشىڭغا ئىشىنىمەن.

جامالىدىن دادىسىنىڭ ئۆزىنىڭ تويىنى قىلىش خىيالىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ قەتئىي ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئاتا ئىرادىسى خان ئەمرىگە باراۋەر دېگەن گەپنى ئاڭلىغان ئىدى. خانىنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىسا، كاللا كېتىپ تۇگەيدۇ. ئاتىنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنمىسا، ئاتا خانەدەك غەزەپ قىلالمايدۇ، ئەمما ئازابلىنىدۇ. ئاتىنىڭ ئازابى ھەممىدىن يامان. ئاتىنى نارىزا قىلىپ ئازابقا، دىل ئاغرىتقىغا قويغان پەرزەنت قانداقمۇ ياخشى پەرزەنت بولسۇن؟ «ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ»، ھەممىنى ۋاقىت بەلگىلەيدۇ، ئەمەسمۇ؟ جامالىدىن ئۆز ئويىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈنمۇ پايدىسى بولىدىغان، دادىسىنىڭ كۆڭلىنىمۇ

ئاغرىتمايدىغان بىر جاۋابنى يادىدىن كەچكۈزدى.

ــ دادا، مەن ھازىرغىچە باشقا شەھەرلەردە مۇساپىر بولۇپ، ئىلىم ئېلىشنىڭ ھالاكىتىدە يۈرۈپ نىكاھ ئىشلىرىنى ئويلاپ باقماپتىمەن. تەرەپبال ئېيتقان بۇ گەپلەردىن گاڭگىراپ قالغىنىمنى يوشۇرالمايمەن. ئاز ــ تولا ۋاقىت بەرگەن بولسىلا، ئاندىن دېيىشسەك بولۇرمىكىن؟

جالالىدىن ئوغلىغا قارىدى. جامالىدىنىڭ يۈز، بويۇنلىرى قولىدىكى ئاۋۇ قارا ئۆرۈكنىڭ كۈن نۇرى تەگمىگەن تەرىپىنىڭ رەڭگىدەك بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىقى، بۇ توغرىسىدىكى سۆھبەتتىن خىجالەت بولۇۋاتقانلىقى ئايان ئىدى. ئاتىنىڭ سىنچى كۆزلىرى ئوغلىنىڭ بۇ ئوڭايسىز ھالىتىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتەلمىدى. نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ، نۇرغۇن ئىمتىھانلاردىن بىمالال ئۆتكەن جامالىدىن ئاتىسىنىڭ مېھرى، مەسئۇلىيىتى ۋە تەلەپلىرى جەم بولغان بۇ كىچىككىنە سىناق ئالدىدا تەمتىرەپ قېلىۋاتاتتى. جالالىدىنىڭ ئىچى بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئۇ ئوغلىنى قېيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرماقچى بولغاندەك دېدى:

ــ ئوبدانراق ئويلانغىن، ئاناڭ ئىككىمىز خۇش بولىدىغان جاۋابنى بېرەرسەن. ھە راست، ئۇلۇشكۈن «يۈرتنى بىر چۆرگۈلەپ كەلسەم بولاتتى» دېگەندەك قىلىۋېدىڭ. قارا تاينى تويغۇزۇپ قويدۇم. ئۇنى ئىگەرلەپ بېرەي. بۇگۈن بىر ئايلىنىپ كەلگىن بولمىسا.

جالالىدىنىڭ قارا تاي دەۋاتقىنى بۇندىن يىگىرمە توققۇز يىل ئىلگىرىكى ئۆزىنى ئوغلاق تارتىشىنىڭ غەلىبىسىگە ئېرىشتۇرگەن ھېلىقى قارا ئايغىرنىڭ نەچچىنچى ئەۋلاد نەسلى بولۇپ، بەش يىللىق بۇ ئاتنى جالالىدىن يەنىلا «قارا تاي» دەيتتى.

ئون سەككىزىنچى باب

ئاشقلىق، مەشۇقلۇق

جامالدىن قارا تايىنى قوتىنىدىن يولغا ئېلىپ چىقىپ، ئۇزەڭگىگە دەسسەپ، ئۇنىڭغا ئىرغىپلا مىندى ۋە پاكىزە، ساپ ھاۋادىن قېنىپ نەپەسلەندى. ئۇ ئاۋۋال قورغان كۆلبېشىغا بېرىپ ئۇ يەرنى بىر قۇر ئايلانغاندىن كېيىن، ئوچار ئارقىلىق تىترىگىگە، تىترىگىدىن تاقۇتقا، تاقۇتتىن ئېكىساق، يولچىلا، بەيساقتا، ئاندىن قايراققا بېرىپ قورغانبېشىنى زىيارەت قىلىپ، دىخاللىغا قايتىپ كېلىشنى نىيەت قىلدى. قارا تاي خۇيسىز، رايىش بولغىنى بىلەن ھەم يوغان، ھەم يورغا ئات ئىدى. جامالدىن يۈگەننى بوشقىنا سىلكىۋېدى، قارا تاي ئۇنىڭ مەقسىتىنى بىلگەندەكلا مەيىن شامالدەكى كۆل سۇيىنىڭ تەۋرىنىشىدەك يەڭگىل يورغىغا چۈشۈپ، ئاق كوچىدىن قورغان كۆلبېشىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر خىل رىتىمدا ئېلىپ كېتىۋاتقان ئاياغلىرى ئاستىدىن چىققان توپا يىراق - يىراققا ئېتىلىپ تۇراتتى. ئات ئۈستىدە راھەت ئولتۇرغان جامالدىن يۈزىگە بوش ئۇرۇلغان ئارامبەخش شامالدىن ھۇزۇر ھېس قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنى بۆلەكچىلا خۇش ھالدا سېزەتتى.

ئۇ قورغان كۆلبېشىنىڭ كۈنگەي دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. ئاندىن قارا تايىنى

يېتىلەپ، تەسكەي دەرۋازىسىدىن چىقىپ، مەيداننىڭ يان تەرىپى بىلەن ئۆتۈپ، جامە مەسچىتىنىڭ يېنىدىكى نامازغا ئاتلىق كەلگەنلەر ئېتىنى باغلاش ئۈچۈن تەييارلانغان دارغا باغلىدى. بۇ يەردە يەنە بىرقانچە ئات باغلاقلىق تۇراتتى.

ياز بويى بۇ يۇرتقا نۇر ۋە هارارىتىنى ئايانماي تۆككەن كۈن ئەمدى سەل يانغا قىيسايغان بولسىمۇ، هاۋا تېخى سوۋۇپ كەتمىگەنىدى. سودا ـ سېتىقلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ يانار چېغىدا بۇ يەردە ئارام ئېلىپ ئۆتمەكچى بولۇپ كىرىۋاتقان ئات ـ تۆگىلىك كارۋانلار، بۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ، ئات ـ تۆگىلىرىگە يۈك ـ تاقلىرىنى ئارتىپ يۇرتلىرىغا قايتىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىۋاتقان كارۋان، يولۇچىلار، مال سېتىۋېلىش ياكى ماللىرىنى سېتىش ئۈچۈن كىرىپ ـ چىقىپ تۇرۇۋاتقان يەرلىكلەر، مەيداندىن توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرۇۋاتقان چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئاياللار بۇ يەردە ئاجايىپ ئاۋات بىر مەنزىرىنى شەكىللەندۈرگەنىدى.

جامالىدىننىڭ بۇ مەنزىرە قورغان كۆلىبېشىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە، يۇرت ئەھلى، يىراق ـ يېقىندىن كەلگەنلەر بىلەن ئەسرارلىشىشقا، هال ـ مۇڭ بولۇشقا دەۋەت قىلىپ تۇراتتى. ئۇ مەيداندا ئۇچراشقان يۇرتداشلار بىلەن ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە ئېلىپ سالاملىشىپ ئۆتەتتى. بەزىلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەتتى. بەزىلەر بىلەن مۇڭدىشاتتى. ئۇ ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىن ـ يورۇق، ئەھلى مەھەللىلىك بىرەرىنى سالامسىز قالدۇرماسلىقنى ئويلايتتى. ئۇ جامەنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مەسچىتنىڭ سەيناسىغا چىقىدىغان پەشتاقتا ئولتۇرۇشقان بىر توپ

كىشىگە سالام بەجا كەلتۈردى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەزىز قېرىنداشلار.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ ئولتۇرغانلار گۈررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنىڭ سالىمىنى ئېلىشتى.

ــ ھەممىلىرىگە ياخشىلىقلار بولغاي! ــ جامالىدىن ئولتۇرغانلارغا بىلىنەرلىك ئىگىلدى. ئۇنىڭ ئوڭ قولى يەنىلا كۆكرىكىدە ئىدى. كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا مويسىپىتلارمۇ، ياشلارمۇ بار ئىدى.

ــ بىرگە بولغاي، ــ دېدى بىر مويسىپىت كىشى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

جامالىدىن ئۇلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ، كۆرۈشۈپ چىقتى. ئۇ ھەربىر يۇرتداشلىرى بىلەن كۆرۈشۈۋاتقاندا، كەتمەن تۇتۇپ يېرىلغان، قاداقلاشقان، ئەمما ئىسسىق ئالقانلار قوللىرىغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ئاشۇ ئالقانلاردىن تارىغان بىر ھارارەتلىك مېھىر ئۇنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىردەم ئولتۇرۇشقا، ئۇلار بىلەن ئەسرارلىشىشقا ئۇندەيتتى. ئۇ قەيەردە ئولتۇرسام بولۇركىن دەپ تۇرۇشىغا ھېلىقى مويسىپىت كىشى ئازراق سۈرۈلۈپ، يېنىدىن ئۇنىڭغا ئورۇن ھازىرلاپ ئۇلگۈردى. جامالىدىن مويسىپىتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. باشقىلارمۇ ئورۇنلىرىنى تېپىشتى. ئولتۇرۇشقانلار جامالىدىنغا بۇيۇنداپ قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ قاراشلىرىدىن يىراق شەھەردە ئۆزۈن يىل بىلىم تەھسىل قىلىپ كەلگەن بۇ قېرىندىشىغا ھەۋەسلىنىشىمۇ، ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئۆگىنىپ، قايسى دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى بىلىشكە قىزىقىشمۇ بار ئىدى. جامالىدىن ئۆزىگە تىكىلىپ

تۇرغان مەسۇم كۆزلەردىكى سەمىمىيەتنىلا كۆرەتتى. لېكىن بۇ ئىللىق قاراشلار قەلبىگە ئازراق خجىللىق، قورۇنۇش تۇيغۇسىنىمۇ تاشلاپ تۇراتتى. «چوڭنىڭ ئەقلىمۇ چوڭ بولىدۇ» دېگەندەك ئاردىكى بۇ ھالەتنى ھېلىقى مويسىپىت بىردەمدىلا ئۆزگەرتتى.

ــ ساق ـ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىرىنى كۆرۈپ يۈرتتىكى ھەممەيلەن كۆپ خۇرسەندە بولدۇق، ــ ئۇ جامالدىننىڭ يەلكىسىگە قولىنى قويۇپ تۇرۇپ دېمەكتە ئىدى، ــ تېخى تۇنۇگۈنكى ئىشتەكلا يادىمىزدا. كىچىكلا بالا ئىدىلە. قورغان كۆلبېشىدا بالىلار بىلەن تال ـ چۈنقنى ئات ئېتىپ چېپىپ ئويناياتتىلە. مانا ئەمدى چوپچوڭلا بىر ئادەم بولۇپ كېتىپلا. شەھىدۇللا ئىمام سىلىنىڭ ئىلىملىرىنى تولىمۇ زىيادە ئىكەن دەيدۇ.

ــ رەھمەت! ــ جامالدىن ۋىللىدە قىزاردى، ــ ئاردىن توققۇز يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يىللار ئادەمگە ئاشۇنداق ياشمۇ بېرىدىكەن، بويمۇ بېرىدىكەن. ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن توققۇز يىل توختىماي ئۆگەنگىنىم راست. ئەمما ئىلىمنى زىيادە دېگىلى بولماس. زىيادە بىلىمەكلىك ئاللاھقا خاستۇر. ئىچىمدىكى ئوماچىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ئاۋۇ ئاق تاغنىڭ بىر تال تېشىچىلىك قىياس قىلساق بولۇرمىكىن. ئەگەر مېنى ئاشۇنچىلىك بىلىدى دېيىلسە ئۆزۈمۇ خۇش بولىمەن. سەۋەبكى، ئىلىم چېكى ھەم ئىچىگە كىرمەك بەسى مۇشكۇل جەريانىدۇر. ئۇنىڭ پايانى چەكسىزدۇر، ــ جامالدىن سۆزلەۋاتقاندا پەشتاقنىڭ ئالدىغا ئادەملەر بىردىن ـ ئىككىدىن، بىر نەچچىدىن كېلىپ يىغىلىپ، قىستىلىشىپ ئۇنىڭ گېپىنى قىزىقىش، ھەيرانلىق بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى.

جامالىدىنمۇ شۇنچە سالماق، راۋان، بېرىلىپ سۆزلىمەكتە ئىدى، ــ ئىلىم روھنىڭ داۋاسىدۇر. ئىلىم بىلگەن كىشىنىڭ دىلى روشەن، روھى پاكىز بولۇر. سۆزى شېرىن ئىشتىلۇر، ھەركىتى قائىدىلىك كۆرۈنۈر. ئىلىم چەكسىز سېھرىي كۈچكە ئىگە بولۇپ، ئۇنى ئىگىلىمەكنى ئىختىيار ئەتكۈچى تالىپنى ئۆزىگە مەھلىيا ئېتەر. ئىلىملىك كىشىلەرنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى ئۈستۈندە تۇرۇر. مىسالەنكى، بىز يۇرت ئەھلى ھەممىمىز مۆھتىرەم شەھىدۇللا ئىمامنى چوڭ بىلۈرمىز. ئالدىدىن تۇغرا ئۆتمەكنى خالىماسمىز. سەۋەب شۈلكى، ئول زات ئىلىمنى دوست تۇتقاندۇر. ھەر ئىشقا ئىلىمنىڭ كۆزى بىلەن قارايدىغان پەزىلەتكە ھەمراھتۇر. تۇغرا سۆزلۈك، ئىمان ـ ئەقىدىگە ساداقەتمەن كىشىدۇر. ئاللاھتائالا ھەر بەندىسىنىڭ دىلىغا پاكىز تۇيغۇنى ئاتا قىلغاچقا، ئاشۇ پاكىزلىق ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ھۆرمەت ھالىدا زاھىر بولۇر، ــ جامالىدىن كېيىك قېنى تامغان ۋەتىنىدە، تۇغقان ـ قېرىنداشلىرىنىڭ ئالدىدا تۇنجى قېتىم قاراشلىرىنى ئاشكارا ئەتمەكتە ئىدى. ئولتۇرۇشقانلار ئۇنىڭ بايانلىرىنى جىمجىت ئاڭلىماقتا ئىدى. ئاڭلىغانسېرى ئۇلارنىڭ چېھرىدە مەمنۇنىيەت، قايىللىق ئالامەتلىرى ئەكس ئېتەتتى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قارىشىپ، تەستىق مەنىسىدە باشلىرىنى لىڭشىتىشاتتى. بىردەمدىلا جامالىدىننىڭ بايانلىرىنى ئاڭلايدىغانلارنىڭ سانى كۆپىيىپ، كىشىلەر توپقا سىغمىشماي قالدى. ئادەملەر توپىنىڭ ئارقىسىدىكىلەر ئۇنى كۆرەلمىگەچكە، ئالدىدىكى ئادەملەرنىڭ مۇرىسىگە ئېسىلىپ، پۇتلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى دەسسەپ،

تاپانلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، بويۇنلىرىنى سوزۇشاتتى. بۇ هالنى هېس قىلغان جامالدىن پەشتاقا چىقىپ ئۆرە بولدى. ئۇ ئەترايىدىكىلەرگە تەكشى كۆز يۈگۈرۈتۈۋاتقاندا، قوشكۆلگە سۇ قۇيۇلىدىغان ئېرىقنىڭ بويىدىكى يوغان ئاق ئۇجمىنىڭ يېنىدا بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشقان هالدا ئۆزىگە دىققەت بىلەن قاراپ تۇرغان، بوي ـ تۇرقىمۇ، كىيىنىشىمۇ ئوپمۇ ئوخشاش، باشلىرىغا زەرلىك قىزىل دوپپا، ئۇچىسىغا ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپ، چاچلىرىنى ئۇششاق ئۆرۈۋالغان ئىككى قىزغا كۆزى چۈشتى. قىزلار دوپپىسىنىڭ ئاستىدىكى گىجىم روملىنىڭ ئۇچىدا بىكار قوللىرى بىلەن يۈزىنى كۆزىگە كەلگۈچە توسۇۋالغانىدى. جامالدىن ئەدەپ يۈزىسىدىن ئۇلارغا كۆزىنىڭ قىرى بىلەن مۇنداقلا بىر قاراپ قويۇپ، نەزەرىنى جامائەتكە ئاغدۇردى. ئۇ يەنە بايانلىرىنى داۋام ئەتتى، ــ ئىلىم قۇدرەت ـ كامالى بىمەپسا بايلىقتۇر. ئىلىم ئىنسانىنى هەربىكەتتىن بەربكەت تېپىشقا، ئەقىلدىن هەقنى ئىزدەشكە دالالەت قىلغۇچى يورۇق مەشئەلدۇر. مەشئەل كېچىنى يورۇق قىلۇر، ئىلىم كېچىدەك قاراڭغۇ دىلنى روشەن قىلۇر. روشەن هەم يورۇق دىل بىلەن پارلىغانتى، كېچىدىمۇ كۈندۈزدەك كۆرگىلى بولۇر. كىشى ئىلىمسىز بولسا كۈندۈزدىمۇ كېچىدە يۇرگەندەك يۇرۇر. شانۇ شەۋكەتلىك، مۇقەددەس كىتابىمىز «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىرىنچى ئايىتى «ئىقرەئ» «پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامى بىلەن ئوقۇ» دەپ باشلىنىپ نازىل بولغان. پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسساللامۇ «ئالىمنىڭ ئابىتتىن ئارتۇقلۇقى ئاسماندىكى ئايىنىڭ باشقا يۇلتۇزلاردىن ئۈستۈن بولغىنىغا

ئوخشاشتۇر» دېگەن. پاكىز، ئىلىملىك قەلب بىلەن قىلغان ئىبادەتنىڭ مەرتىۋىسى يۇكسەكتۇر. ئىلىم تەپەككۇرنى ئاپىرىدە قىلۇر. تەپەككۇر بىلەن قىلغان ئىبادەتنىڭ دەرىجىسى تېخىمۇ ئۇستۇن بولۇر.

جامالىدىن يەنە ئەجىر قىلماقنىڭ، ئەمگەكنىڭ ئۇلۇغلۇقى، مەھرىبانلىق، ئىناقلىقنىڭ ياغدۇرىدىغان بەرىكتى، ھاياتلىقنىڭ قىممىتىنىڭ ئەقىدە ئىخلاستىن كېلىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇزۇن سۆزلىدى. كۇن چۈشكە يېقىنلىغاندا جامائەت ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قانمىغان ھالدا تارقاشتى. ئۇ ئېتىنى باغلىغان تەرەپكە كېتىۋاتقاندا قارشى تەرەپتىن ئىككى قىزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار بايا جامالىدىن سۆزلەۋاتقاندا، ئاق ئۇجمىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان قىزلار ئىدى. جامالىدىن قىزلارغا مۇنداقلا سالام بېرىپ ئۆتمەكچى بولغان بولسىمۇ، قىزلارنىڭ چېھرى ـ جامالىدىكى، كىيىم ـ كېچىكىدىكى، ھەتتا مېڭىشلىرىدىكى نازاكەت ھەم مەغرۇرانە قىياپەتتىن ھاسىل بولغان مەيىن شامال ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەدەپ ـ قائىدە ئۆيىنىڭ پەردىسىنى قايرىۋەتتى. يىگىتلىك ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى يېلىنجىتىپ تۇرغان بىر كۇچلۇك ئوت ئۇنىڭ تەمكىنلىك چىنارىنى كۆيدۇرۇپ، تومۇر ـ تومۇرلىرى ئارقىلىق كۆزلىرىگە جەملەندى. ئۇنىڭ يېلىنجاپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزى ئىككى قىزغا نۆۋەت بىلەن تىكىلدى. كۆزلىرى تىكىلدىيۇ، دائىم ئەقىل زەنجىرى بىلەن تىزگىنلىنىپ تۇرىدىغان تىلى زەنجىرلىك تىزگىنىنى ئۇزدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قىزلار.

جامالىدىننىڭ يېنىدىن تۆۋەن بېقىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى

بولغان قىزلار ئۇنىڭغا بىر دەقىقە لەپپىدە قاراپ، يەنە كۆزىنى ئېلىپ قاچتى. قىزلار ئاۋۇال سالام قىلغان يات ئەر كىشىدىن هودۇققانىدەك قىلىشتى. ئەمما ئۇلارنىڭ بىرى دەرهال:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ دېدى.

قىزلار جامالىدىننىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن تونۇشتەكلا بىر جۈپ سىيما ئۇنىڭ مېڭىسىدە ئويۇپ قالدى. «ئەجەپ تونۇشلىغۇ، بۇ قىزلار كىم بولغىيتى، ئەمدى؟» ئۇ ئەقلىنى يىغدى. چاقماق تېزلىكىدە مېڭىسىدىكى سىيمانى بالا چاغلىرىدىكى بىللە ئويىنىغان قىزلارنىڭ چىرايىغا سېلىشتۇردى. «ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئوڭ قېشىدا بىر تال قىزىل مەڭ تۇرمامدۇ؟ تاپتىم، ئۇقىز دوست خېنىم، يېنىدىكىسى هەنىپە بولسا كېرەك.»

جامالىدىن كەينىگە بۇرىلدى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭدىن بەش ـ ئالته چامدام يىراقلىغان دوست خېنىمۇ نېمىشقىدۇر توختاپ كەينىگە بۇرىلدى. بۇ قىز راستتىنلا دوست خېنىم ئىكەن. ئۇنىڭ دوست خېنىم ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ تۇرىدىغان بالىلىقىدىكى ئالامەتلەر ــ ئوڭ قېشىدىكى بىر تال قىزىل مېڭى، كۈندۈزدىكى بۇلۇتسىز ئاسماندەك سۈزۈك، تېشىپ تۇرغان بۇلاقتەك تىنىق، ئەمما غەرەزسىز بىر جۈپ كۆزى، هېقىقتەك قىزىل هەم نېپىز لەۋلىرى ئومۇمەن ئۆزگەرمىگەنىدى. لېكىن ئۇنىڭغا يېتىلگەن بىر يىگىتنىڭ كۆزى بىلەن نەزەر سالغاندا، هەم قىزىقىش، هەم تارتىنىش بىلەن قاراۋاتقان زەڭگەر كۆزلىرى قۇياشلىق ئاسماندەك مېهرلىك، بىپايان بوشلۇقتەك سىرلىق ۋە تىلسىم تۇيغۇ بېرەتتى.

ئىلگىرىكى كۈلكىسىنىمۇ، يىغىسىنىمۇ ئېنىق ئىپادىلەپ تۇرىدىغان چىرايىنى ئىچكى ھېسسىياتىنى پىنھانغا ئالالايدىغان كەھرىۋادەك سۈزۈك، كۈن نۇرىدەك تارام ـ تارام، خىيالدەك مۇرەككەپ بىر نېپىز پەردە توسۇپ تۇرغانىدەك بىلىنەتتى. زەرلىك چىمەن دوپپىسى ئاستىدىكى ئەپچىل گىجىم رومال، قۇندۇزدەك قارا ئۆرۈمە چاچلار، ئۇچىسىدىكى ئەتلەس كۆڭلەك ئىچىدىكى بۇ قىز ئەتراپىدىكى شالاڭ بۇلۇتلارغا سىن بېرىپ، زېمىنغا شولا تۆكۈپ، جاھاننى يورۇتۇپ تۇرغان تولۇن ئايغا ئوخشايتتى.

ـ دوست خېنىم؟! ـ دېدى جامالدىن ئۇلارغا ئىختىيارسىز ئىككى قەدەم يېقىنلىشىپ، ـ سىلى دوست خېنىمغۇ؟! ـ ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىگەنىدەك چىقتى. ھەنىپەمۇ ئارقىغا قارىدى. جامالدىن ئۇنىڭغىمۇ ، ـ سىلى ھەنىپە ئەمەسمۇ؟! ـ دەپ سوئال تاشلىدى.

ـ بىزنى ئەجەب ئاسانلا تونۇۋالىدىغۇ، جامالدىن ئاكا؟ ـ دېدى جامالدىنغا بىر پەس تەئەججۈپ، يېتىرقاش، تارتىنىش بىلەن قاراپ قالغان، ئاندىن دەرھال ئېسىگە كەلگەن دوست خېنىم پەس، ئەمما يېقىملىق ئاۋازدا.

ـ سىلەرنى قانداقمۇ تونۇمايمىز؟ ـ جامالدىن يەڭگىل كۈلۈمسىرەپ راست گېپىنى دېدى، ـ لېكىن سىلەرنى دەرمەھەل تونۇيالمايمىز قالغىنىم راست. ئارىدىن توققۇز يىل ئۆتۈپ كەتتى ئەمەسمۇ. لېكىن بۇ ۋاقىت كىچىك بالىنى چوپچوڭلا بىر ئادەم قىلىۋەتمەمۇ، ئانچە ئۆزگەرتىۋەتمەيدىكەن. پەرزىمگە تايىنىپ تونۇۋالدىم مانا.

ــ جامالدىن ئاكا، ئامان ــ ئېسەن قايتىپ كەلدىمۇ؟ ــ ھەمىنىمۇ ئېغىز ئاچتى. ئۇنىڭ تىلى سۆزدە بولغىنى بىلەن، كۆزلىرى جامالدىننىڭ كۆزلىرىدە ئىدى.

ــ ئاللاھ خالىسا، ــ جامالدىن ھەمىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىۋاتقان بولسىمۇ، نەزەرىنى دوست خېنىمدىن ئالالمايۋاتاتتى، ــ ھەربىرلىرىمۇ سالامەت تۇرۇشقانلا.

ــ سىلىنى كەپتۇ دەپ يۇرتتىكىلەردىن ئاڭلىدۇق، ــ دوست خېنىمنىڭ ھەر ۋاقىت قوڭغۇراقتەك جاراڭلاپ تۇرىدىغان ئاۋازى بورانلىق چۆلدە يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان كولدۇرمىنىڭ ئاۋازىدەك ئۇزۇلۇپ ــ ئۇزۇلۇپ چىقاتتى. بىراۋنىڭ كۆزلىرىنى تېشىۋەتكىدەك تىكىلەيدىغان كۆزلىرى ئەمدىلا ئۇچۇرما بولغان قۇش بالىسىنىڭ ئانىسىنى ئىزدەپ ئۇيان ــ بۇيان ئۇچۇشلىرىدەك نىشانسىز ئىدى، ــ كىشىلەر سىلىنى جامالدىن بەلەن ئوقۇپ چوڭ موللا بولۇپ كېتىپتۇ دەپ ماختىغىنىنى ئاڭلىغانتۇق، مانا بۇگۈن ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق.

ــ ئۇنچىۋالا ئەمەس، ئاشۇرۇۋەتتىلە.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ئۇلار ئەمدىلا پاراڭغا كىرىشىۋاتقاندا، يەردىن ئۇنگەندەكلا پەيدا بولغان ئىلياسنىڭ قىلغان سالىمى ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئىلياس جامالدىنغا كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى تەڭلىدى. جامالدىنمۇ قولىنى ئۇزاتتى ۋە ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالدى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ــ بۇگۈن ھاۋا تولىمۇ ئېسىل. مۇشۇنداق گۈزەل كۈنلەردە سىلەرنى بۇ يەردە ئۇچرىتىپ ناھايىتى خۇش

بولدۇم. ئەجەب بەلەن سۆھبەت قۇرۇپ تۇرۇپسىلەر. مەنمۇ گۈزەل سۆھبەتكىلارغا داخىل بولسام، دىل رايىڭلارغا قارشى بولۇپ قالماس ـ هە؟ ـــ ئۇ ئاۋۇال جامالىدىنغا ھەسەتلىك نەزەرى بىلەن تىكىلدى. ئاندىن دوست خېنىمغا قاراپ كۆرۈمسىز ھەجايدى. دوست خېنىم شۇئان گۈللۈك گىجىم روملىنىڭ ئۈچى بىلەن يۈزىنى توسۇپ، ئىلياستىن كۆزىنى ئېلىپ قاچتى.

دوست خېنىم ئۆيدىن چىقىپ بولغۇچە، يېنىدا سايىدەك پەيدا بولۇپ، ئۆزىنى ئەگىپ يۈرىدىغان، كۆزلىرىگە ھاياسىز تىكىلىپ، بەتتەم ھەزىل قىلىدىغان ئىلياستىن بىزار ئىدى. ئۇ قانچە بىزار بولغانسېرى، ئىلياس ئۇنىڭغا شۇنچە يېپىشىپ تۇراتتى. ئىلياسنىڭ «دوست خېنىمنى ئالمەن» دېگەن گەپلىرىمۇ دوست خېنىمنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بولغانىدى. يۈزلىرىدە كىچىك چېغىدا چىقىان چېچەكنىڭ روشەن ئىزنالىرى قالغان ئىلياس قورغان كۆلبېشىدا ئاشپۇزۇل ئاچىدىغان ئېزىز خاپانباش دېگەن كىشىنىڭ ئوغلى بولۇپ، بوي ـ بەستى كېلىشكەن، تەمبەل يىگىت بولغانىدى. تۆۋەن كوچىدىكى يىگىتلەر ئۆزلىرىدىن كۈچلۈك ۋە ھال كۈنى ياخشى بۇ يىگىتكە «ھە» دىسە «ھۇ» دەپ تۇراتتى. شۇڭا ئىلياس ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بۇ بىر تال گۈلىنى ئۆزۈپ قۇلىقىغا قىسىش ئويىدا ئىدى. بايىدىن بېرى دوست خېنىمنى يىراقتىن ئەگىپ ئۈچۈپ يۈرگەن بۇ قۇش ئەمدى ئۇنى جامالىدىندىن قىزغىنىپ ئەتەي ئۇلارنىڭ يېنىغا قونغانىدى.

ـــ خوش، بىز مېڭىۋېرىلى جامالىدىن ئاكا، ـــ دېدى دوست خېنىم جامالىدىنغا قاراپ. ئۇ خوشلىشىۋاتقانىدا،

يۈزلىرى گىجىم رومالدا توسۇقلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆلۈمسىرەۋاتقان چېھرى بىر جۈپ كۆزلىرىدىن ئايان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئۆزىگە ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ تۇرغان ئىلياسقا نەزەر ـ كۆزىنىمۇ سېلىپ قويمىدى. ھەنىپە ئىلياسقا چىرايىنى بىر خىل غەلىتە پۈرۈشتۈرۈپ قارىغاندىن كېيىن، جامالدىنغا «خوش، جامالدىن ئاكا» دەپ كۈلدى. كېتىۋاتقان بۇ ئىككى قىزنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن تىكىلىپ قېلىشقان ئىككى يىگىتنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىككى خىل تۇيغۇ ماسمان قىلماقتىدى. ھېچقاچان ئۆزىدە قىزلارغا نىسبەتەن بۇنداق شېرىن تۇيغۇ، ئىنتىلىش بولۇپ باقمىغان جامالدىن خۇددى ئىچىدىن بىرنەرسە سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتىۋاتقاندەك، يۈرىكى دوست خېنىم بىلەن بىللە كېتىپ قېلىۋاتقاندەك، ھەم ئەندىشىلىك، ھەم شېرىن بىر ھېسسىياتقا كېلىپ قالغانىدى. سۆھبەتنىڭ بۇنچە تېز ئاخىرلىشىپ كەتكىنىدىن ئەپسۇسلىنىۋاتاتتى. دوست خېنىمنىڭ تەبەسسۇملۇق چىرايى، كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن تارىغان بىر ئوت باغرىنى داغلاپ ئۆتۈپ كەتكەندەك بىئارام بولۇۋاتاتتى. ئىلياس بولسا، قاچىسىدىكى لوقمىسىغا، رىزقى ـ نېسىۋىسىگە بىراۋ چاڭگال سېلىۋاتقاندەك ئاچچىق يۇتۇۋاتاتتى. ئۆزىنى كۆرسە كىيىكتەك ئۇركۈپ قاچىدىغان دوست خېنىمنىڭ جامالدىن بىلەن ئۆچكە يېغىدەك ئېرىپ، گۈلقەلىرى ئېچىلىپ پاراڭلىشىپ كەتكىنىگە ھەسەت قىلىۋاتاتتى. رەشك ئوتى ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ، ئۆرتەۋاتاتتى. كىچىكىدىنمۇ كۆزىگە ئانچە سىغىپ كەتمەيدىغان، ھە دېسىلا بالىلار ئالدىدا ئۆزىنى مات قىلىپ يۈرىدىغان ماۋۇ

جامالىدىنغا بولغان نەپرىتى ھازىرمۇ ئۇلغىيىۋاتاتتى.

جامالىدىن ئىلياسقا قارىدى. ئۇ تېخىچىلا دوست خېنىم ۋە ھەمسىپەلەر قايرىلىپ تۆۋەن كوچا تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن قورغان كۆلىبېشى سېپىلىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى بۇلۇڭىغا قاراپ خىيال سۈرۈۋاتاتتى.

ــ ئۆزلىرى قايسى تەرەپكە ماڭغانتىلە؟ ــ جامالىدىننىڭ سوئالى ئىلياسنى خىيالدىن سەگىتتى. ئۇ ئۆزىنى جامالىدىنغا قائىدە يۈزىسىدىن تەكلۈپ كۈلكىسىگە زورلىسىمۇ، ئۇنىڭ تەبەسسۇمى شۇقەدەر سوغۇق ئىدى. ئۇ بايىدىن بېرى جامالىدىننىڭ قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، بىلمىگەن كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ سوئالىغا سوئال بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

ــ ئۆزلىرىمۇ بۇ تەرەپلەرگە بىرەر مۇھىم ئىش بىلەن ئۆتكەنمىدىلە؟

ــ نېمە مۇھىم ئىش بولاتتى دەيلا، ــ جامالىدىنمۇ روھىي ھالىتىدە بولۇۋاتقان داۋالغۇش گېپىنىڭ ئاھاڭىدا بىلىنىپ تۇراتتى، ــ بۈگۈن يۇرتنى ئايلىنىپ زىيارەت قىلاي دېگەن ئوي بىلەن چىققان، بۇ يەردە سىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

ــ ئەمىسە سىلى زىيارەتلىرىنى قىلىۋەرسىلە، خوش، مەنمۇ قايتاي، ــ ئىلياس ئۆزىنى تۇتقۇن قىلىۋالغان ئادەمدىن قۇتۇلۇپ ئەركىنلىككە چىققاندەك، شۇنداق دېگىنىچە ئىتتىك ــ ئىتتىك مېڭىپ، تۆۋەن كوچىغا يۈرۈپ كەتتى.

جامالىدىننىڭ ئەتىگەنكى خۇش كەيپىياتىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. نېمىشقىدۇر زىيارىتىنى داۋاملاشتۇرغۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭمۇ شۇ تاپتا تۆۋەن

كوچا تەرەپكە بارغۇسى كېلىپلا تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنى تۆۋەن كوچىغا چاقىرىۋاتقان كۆچنىڭ دوست خېنىم ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغۇسى بولمىسىمۇ، قەلبى شۇ كۆچنىڭ دوست خېنىم ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئاتىنى باغلاقتىن بوشىتىپ ئۇنىڭغا مىنگەندىمۇ كۆز ئالدىدىن خۇش پېچىم، نازاكەتلىك، گۈزەل، قىزغىن، دوست خېنىمنىڭ سىيماسى زادىلا نېرى بولمايۋاتاتتى. دوست خېنىمنىڭ ئۆزىگە قارىغان چاغدىكى كۆزلىرىدىن تارىغان سېھرىي بىر ئوت ھېلىھەمۇ كۆڭۈل دالاسىغا ھارارەت تاشلاپ تۇراتتى.

ــ يېنىپ كەپتىلىغۇ، ئوغلۇم؟ ــ پېشايۋىنى كۇنگەيگە قاراپ تۇرىدىغان ھويلىدا بارمىقىغا ئويماق سېلىپ، ئۇزۇن يىگىنىدە جامالدىنغا تەييارلاۋاتقان يېڭى كۆرپىنى سىيرىپ ئولتۇرغان ئاغىچىخان قولىدىكى ئىشنى قويۇپ ئورنىدىن تۇردى، ــ سىلىنى كەچتىرەك كېلەمدىكىن دەپ ئويلىغانتىم.

ــ زىيارەتكە مەيلىم تارتمىدى، ئانا، ــ جامالدىن ئاتىخانىغا كىرىپ ئاتىنى باغلاپ يېنىپ چىقتى.

ــ ساقلىقلىرى يوق ئەمەستۇ؟ ــ ئانا ئوغلىغا سىنچىلاپ قارىدى.

ــ ئۇنداقمۇ ئەمەس، بىرەم كىتاب كۆرەيمىكىن.

ــ مەيلىلىرى، ئەمىسە. ھۇجرىلىرىنى پاكىزە تازىلاپ قويدۇم.

ــ دادام كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ــ دادىلىرى خۇمدانغا كەتتى.

جامالدىن بۇخارادىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاغىچىخان ئۇنىڭغا ھويلىنىڭ كۇن چىقىش تەرىپىدىكى

بىر ئېغىز ئۆيىنى راسلاپ بەرگەنىدى. سۇپىسىغا جالالىدىننىڭ قىزىلئويلۇق قىرغىز بۇرادىرى چوڭ قىزىنى چىقارغاندا سەۋلىك ئۇچۇن ئېلىپ كىرگەن بىر جۇپ شىرداق سېلىنغان، چىنىدەك پاكىزە تازىلانغان بۇ بىر ئېغىز ئۆينىڭ ئىچىنى پەنجىرىسىدىن چۇشۇپ تۇرغان قۇياش نۇرى يوپيورۇق يورۇتۇپ تۇراتتى. شىرداق ئۇستىدە دائىم تۆت پۇتلۇق، يۇمىلاق شەكىللىك ئۇستەل، ئۇستەل ئۇستىدە رەئىل، رەئىلدە قېلىن بىر كىتاب قويۇقلۇق تۇراتتى. ئۆينىڭ تاملىرىدىكى ئۇيۇق - تەكچىلەردىمۇ توم - توم كىتابلار تىزىقلىق بولۇپ جامالىدىننىڭ ياتاق ئۆيىمۇ مۇشۇ ئىدى. ئۇ كىتابدان قويۇلغان ئۇستەلنىڭ ئالدىغا سېلىنغان ئىككى قات كۆرپىدە ئولتۇردى. ئالدى بىلەن ئادىتى بويىچە كىتاب كۆرۈشتىن ئىلگىرى ئوقۇيدىغان بىرقانچە ئايەتنى ئوقۇدى. ئاندىن كىتابنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ۋاراقنى ئاچتى. ئۇ كىتاب كۆرۈۋاتقاندا ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتەتتى. بوران چىققان، قار - يامغۇر ياغقان چاغلاردىمۇ، ھويلىدا ياكى ئەتراپىدا كىچىك بالىلار غەلۋە قىلىپ يۇرۇشكەن ۋاقىتلاردىمۇ ئۇنىڭ زېھنى چېچىلمايتتى. ھېچ ئىش بولمىغاندەك كىتابنى كۆرۈۋېرەتتى. ئۇ بۇگۇن يېرىم ۋاراق ئوقۇۋېدى، خۇددى كىتاب بەتلىرىدىن بىر قىزنىڭ سىيماسى كۆرۈنۈۋاتقاندەك، يەنە كېلىپ بۇ قىز بايىلا ئۇچراشقان دوست خېنىمدەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا» دەپ ئىمان ئېيتىپ كۆزلىرىنى يۇمدى. كۆزلىرىنى يۇمۇۋالسىمۇ يەنىلا ھېلىقى قىز ــ دوست خېنىم ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىگە ئوتلۇق كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى.

ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، پەنجىرە ئالدىغا كەلدى ۋە پەنجىرە ئاراشلىرىدىن سىرتقا قارىدى. شۇ تاپتىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا دوست خېنىم ئۆزى بىلەن بىللە يانمۇ يان تۇرۇپ باغقا نەزەر سېلىۋاتقاندەك تۇيۇلماقتىدى. ئۇنىڭ قەلبى تىترىدى. تېنى جۇغۇلداپ سىلكىنىدى. غايىب بىر ئوتتا يۇرىكى چوغلاندى. نەپەسلىرى ئىتتىكلەپ، پۇت ـ قولى شېرىن، لەززەتلىك بىر سېزىمدا ماغدۇرسىزلىنىۋاتقاندەك بولدى. مۇشۇنداق ھاياجان بىلەن ئېرىپ كەتسەممۇ مەيلىدى دەپ ئويلىدى. ئۆزىدە تۇنجى قېتىم زاھىر بولۇۋاتقان بۇ ھالدىن ئاجايىپ شادلاندى، ھۇزۇرلاندى. ئۇ بۇرىلىپ يېنىدىكى دوست خېنىمنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ قارىۋېدى، يېنىدا دوست خېنىم يوق ئىدى. ئۆي ئىچى شۇ قەدەر تىمتاس ئىدى. ھويلىدىكى ئاغىچىخانىنىڭ قولىدىكى ئويماقتا يېڭىنىڭ تەتۈر ئۇچى تىرىك ـ تىرىك تەگكەن ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاغىچىخان نېمىشقىدۇر گېپىنى بوشقىنا قىرىپ قويدى. جامالدىن بايىدىن بېرى بولۇۋاتقان خىيال دۇنياسىدىكى ئىشلارنى ئانىسى بىلىپ قالغاندەك خىجىل بولۇپ، يۇزلىرى قىزاردى. ئۇ يەنە كىتابنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەمدى ئۇنىڭ كىتاب كۆرگۈسى كەلمىدى. ئۇ پەنجىرىنىڭ ئالدىغا سېلىنغان كۆرپىگە چىقىپ، سامان تەكىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان پەي ياستۇققا جەينىكىنى قويۇپ، ئالقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تىرىدى. يەنىلا دوست خېنىم ئۇنىڭ خىيالىدىن چىقىپ كەتمەيۋاتاتتى.

جامالدىن دوست خېنىمنى خىيال قىلىۋاتقان مۇشۇ پەيتتە، دوست خېنىم بىلەن ھەنىپە دوست خېنىمنىڭ ياسىداق ھۇجرىسىدا قىزغىن سۆھبەتكە چۈشۈپ

كېتىشكەنىدى.

دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسى ئىككى ئېغىزلىق ئىدى. بۇندىن بەش ـ ئالتە يىل بۇرۇنلا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تىللا خېنىمغا دەپ، بۇ ئۆينى ئۇنىڭغا سەرەمجانلاشتۇرۇپ بەرگەنىدى. ئۇ شۇندىن ئېتىبارەن ھەنىپە بىلەن بۇ ھۇجرىدا بىرگە تۇرۇپ كەلگەنىدى. كېچىك چىغدىن باشلاپلا ئايرىلماي چوڭ بولغان ئىملىداش بۇ نەۋرە تۇغقانلار بىر ـ بىرىگە زادىلا چىداشمايتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھەنىپەگىمۇ مېھرى بۆلەكچىلا چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇ دوست خېنىم ئۈچۈن نېمە سېتىۋالسا، ھەنىپەنىمۇ ئايرىپ قويمايتتى. ئۇلار كۆپ ھاللاردا ئوپمۇئوخشاش كىيىنىپ، چاچلىرىنىمۇ ئوخشاش ئۆرۈپ كوچىلارغا چىقاتتى. دەريا بويىلىرىغا باراتتى. شۇڭا كىشىلەر ئۇلارنى «قوش مېغىزلار»، «ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قوشماقلىرى» دەپ ئاتاشقا ئادەتلىنىپ قالغانىدى.

دوست خېنىم پەنجىرىلىرى باغ ۋە ھويلا تەرەپكە قارايدىغان ئازادە، پاكىزە ھۇجرىسىنىڭ تاشقىرى ئۆيىدە پەتنۇس نۇسخىلىق بىر جۈپ گىلەمنىڭ ئۈستىنى ئايلاندۇرۇپ سېلىنغان تەتىلا يىكەندازنىڭ تۆر تەرىپىگە قويۇلغان ئەپچىلگىنە تەكىيگە ئىككى جەينىكىنى تىرەپ، ئىككى ئالىقىنى ئارىسىغا ئېڭىكىنى تىرەپ، پۈتلىرىنى تورۇسقا قارىتىپ، پەگاھتىكى تۆت پۈتلۈق كېچىك ئورۇندۇقتا ئۆزىگە روبىرو ئولتۇرغان ھەنىپەگە قاراپ دېدى:

ــ بۈگۈن بىر قىسىملا بولۇپ قېلىۋاتىمەنغۇ تاڭ؟

ــ نېمىگە ئۇنداق بولۇپ قېلىۋاتقانلا؟

ــ بىلمىدىم، قورغان كۆلىبېشىدىن يېنىپلا كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇۋاتىدۇ. ئىچىمنىڭ بىر يەرلىرى خۇش، بىر يەرلىرى بىئارام.

ــ قورغان كۆلىبېشىدا جامالىدىن ئاكام بىلەن بىللە قالغان ئىلياس نېمە دەپ ئارقىمىزدىن كەلگەن بولغىيتتى. لاۋزا گەپلەرنى قىلىپ، ئادەمنىڭ قوۋۇرغىسىنى ئېگىپ. بەلكىم ئىلياسنىڭ تېتىقسىز گەپلىرى دىللىرىغا ئازار بولدىمىكىن.

جامالىدىننىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن تەڭلا دوست خېنىمنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلدى. ئۇنىڭ چېھرىگە مەمنۇنىيەت، خۇشاللىق ئالامەتلىرى تەپتى. ئوغۇل بالىلار بىلەن يېقىنغىچە بىللە مۆكۈشمەك ئويناپ چوڭ بولغان دوست خېنىمدا تېخى بىرەر بالىغا هازىرقىدەك شېرىن تەلپۈنۈش بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇ بۇگۈن جامالىدىن بىلەن قورغان كۆلىبېشىدا كۆرۈشۈپ قالغىنى ئۈچۈن ئاجايىپ خۇشال بولۇۋاتاتتى.

ــ ئىلياس كېلىپ قالمىغان بولسا، ــ دوست خېنىم بوش، تىترەڭگۈ ئاۋازدا سۆزلىمەكتە ئىدى، ــ مېنىڭ جامالىدىن ئاكام بىلەن بىرەر ــ يېرىمدەم پاراڭلاشقۇم بار ئىدى.

ــ مېنىڭمۇ؟

هەنىپە كۆڭلىدىكى ئىچكى تۇيغۇسىنى قانداق قىلىپ دەپ سالغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمىدى. ئۇمۇ جامالىدىنغا بۆلەكچىلا قىزىقىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئەتراپلىق ئىلمىگە، شېرىن تىللىرىغا، كېلىشكەن قامىتىگە، سىپايە ئەمما قىزغىن مۇئامىلىسىگە مەھلىيا بولغانىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىمۇ شېرىن تۇنجى مۇھەببەتنىڭ لەززىتى

غەلىيان قىلغاندى.

ھەركىمدە ئۆزىگە لايىق كۆڭۈل بولىدۇ. «كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمە، كۆڭۈل ھەريانغا باشلايدۇ. سەمەرقەنت ئالمىسى ئوخشاش، سېنى چۆللەرگە تاشلايدۇ». بۇ گەپنى كىم دېگەن بولغىيتتى. بىرەر ئۇلۇغ ئىلمى كامىل ئالىم ـ ئەلگە نەسىھەت يۈزىسىدىن دېگەن بولغىيتتى ياكى بىرەر ئاشىق ئۆزىنىڭ ھايات مۇساپىسىدىن چىقارغان يەكۈنى سۈپىتىدە ئېيىتقان بولغىيتتى. ئەمما ئادەمگە خۇشاللىقنى، مۇھەببەتنى، ئۇلۇغلۇقنى، شېرىنلىكنى ئاشۇ كۆڭۈل ھېس قىلدۇرىدۇ. ئازابنى، ئاچچىقنى، ھىجراننى، پەسلىكنىمۇ ئاشۇ كۆڭۈل بىلدۇرۈپ تۇرىدۇ. دوستلۇقنىمۇ، تۇغقانلىقنىمۇ، رەشكىنىمۇ، كۈشەندىلىكىنىمۇ كۆڭۈل سەۋبكار. ئىلاھىم، «قوشماق مېغىز»لارنىڭ قەلبىدە تۆرەلگەن، كۆڭلى ئايان ئەتكەن جامالىدىنغا بولغان يېقىنلىق، تەلپۈنۈش تۇيغۇسى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇستەھكەم قېرىنداشلىق زەنجىرىگە، دوستلۇق رىشتىغا دەز كەتكۈزمىگەي. ئىككى ۋۇجۇدنىڭ كۆڭۈل خالىشى بىر يەردىن چىقىپ قالمىغاي!

ــ سىلىنىڭچە، جامالىدىن ئاكام قانداقراقكەن؟ ــ دوست خېنىم ھەنىپەنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى. ئۇ ھەنىپەدىن جامالىدىننىڭ ئېسىل سۈپەتلىرىنى ئېيتىشىنى كۈتەتتى.

ــ جامالىدىن ئاكام شۇقەدەر ئىلىملىك، يېقىشلىق، شۇنچە كېلىشكەن، تولىمۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن.

ئەمەلىيەتتە ھەنىپە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەۋاتاتتى. دوست خېنىم ھەنىپەنىڭ سۆزلىرىدىن ئاجايىپ خۇش بولدى.

ــ راست، ئۇ تولىمۇ يېقىملىق، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى رام قىلغۇدەك يېگىت بولۇپتۇ.

ــ جامالدىن ئاكامنىڭ جامالغا قارىغانسېرى قارىغۇسى كېلىدىكەن كىشىنىڭ.

ــ تىلى ئاجايىپ تاتلىق، گەپلىرى قايماقتەك لەززەتلىك، قەددى ــ قامىتى ئاق تاغدەك ھەيۋەتلىك.

ــ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن بىر قارىسا نۇر، بىر قارىسا ئوت يامراپ تۇرىدىكەن.

ــ توغرا دېدىلە، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يامراپ تۇرىدىكەن، ئۇ ئوت يۈرىكىمنى ھېلىھەمۇ كۆيدۈرمەكتە.

ــ نېمە؟ ــ ھەنىپە ئەندىكتى، ــ سىلى جامالدىن ئاكامنى ياقتۇرۇپ قېلىۋاتمايدىغانلا؟ ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالمىغانلا؟!

ــ بىلمىدىم، ــ دوست خېنىم ئۇلۇغ كىچىك تىندى، ــ شۇتاپتا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈم، يېنىدا بىردەم تۇرغۇم، پاراڭلاشقۇم كېلىپلا تۇرىدۇ.

ھەنىپەنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ دوست خېنىمنىڭ جامالدىن ئاكىسىغا كۆيۈپ قېلىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇ ئۆزىدە روي بېرىۋاتقان بۇ ھالەتنىڭ دوست خېنىمدىمۇ بولۇۋاتقانلىقىدىن قاتتىق ئازابلاندى. دوست خېنىم بۇ ئائىلىنىڭ، ياق، پۈتۈن قورغان كۆلبېشىنىڭ ئەركە قىزى. ئۆزى بولسا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، دوست خېنىملارنىڭ سايىسىدە مۇشۇنچىلىك كۈن كۆرۈۋاتقان ئادەم. ئۇ قانداقمۇ دوست خېنىم بىلەن تەڭ تۇرالىسۇن؟! ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك، گېلىغا بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بىئارام بولدى. بېشى ئايلىنىپ تىلى كالۋالاشتى. ئۇ دوست

خېنىمنىڭ دەۋاتقانلىرىنىڭ يالغان بولۇشىنى، دوست خېنىمنىڭ ئېغزىدىن ئاڭلاۋاتقانلىرىنىڭ چۈش بولۇپ قېلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

ــ جىمىپ كەتلىغۇ؟ ــ دوست خېنىم ئاردىدىكى قىسقا سۈكۈتنى بۇزدى، ھەنىپەنىڭ ئازابلىق خىياللىرىنىڭ يېپىنى ئۈزدى، ــ ئەگەر مەن جامالىدىن ئاكامغا راستىنلا كۆيۈپ قالسامچۇ؟ بۇ خاتا بولماس؟

ــ ياق...ياق، ــ ھەنىپە دۈدۈقلىدى، ــ خاتا بولمايدۇ، بۇ سىلىنىڭ كۆڭۈللىرى. بىراق، سىلىنىڭ بىرەر ئوغۇل بالىغا كۆيۈپ قالغانلىرىنى ھاجىم دادام ئاڭلاپ قالسا، خاپا بولۇپ كېتەرمىكىن؟

دوست خېنىم ۋىللىدە قىزاردى. ئەكسىچە ھەنىپەنىڭ چىرايىدىن قان قېچىپ، تاتاردى. بۇ ئىككى قېرىنداش ئوخشاش ۋاقىتتا، ئوخشاشلا بىر ئادەمنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى. بۇ توغرىسىدا دوست خېنىم ئېغىز ئاچالىغان بىلەن ھەنىپە ئۆزىنىڭ قەلب سىرىنى پىنھان تۇتۇشقا مەجبۇر بولۇۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خاپا بولىدۇ دېگەن سۆزى بىلەن دوست خېنىمنى بۇ خىل ھېسسىياتتىن چەتنەشكە ئاگاھلاندۇرغاندەك قىلىۋاتاتتى. لېكىن، دوست خېنىمدا ھەنىپەمۇ جامالىدىننى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ، دەيدىغان خىيال يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ ئەزەلدىن ئىچكى ھېس ـ تۇيغۇسىنى يوشۇرۇشماي كەلگەن ھەنىپەدىن كۆڭۈلدىكىنى ئايان ئولتۇرمىدى.

ــ دادام ئاخىرى بۇ گەپنى ئاڭلايدۇ، ــ دوست خېنىم بۇ گېپىگە پۇشايمان قىلىدىمۇ قانداق تېخىمۇ قىزاردى، ــ ئوھوش، مەن نېمىلەرنى دەپ كەتتىم ئەمدى. «سەۋزىدىن خەۋەر يوق گۈرۈچ دەم يەپتۇ» دېگەندەك، جامالىدىن ئاكام

مېنى يارىتامدۇ، ياراتمامدۇ دېمەي، قەلبىڭ يۇرگەن گەپلىرىمنى كۆرمەمدىغان.

ــ جامالىدىن ئاكام تاغ ئارقىسىدىكى چوڭ شەھەردە ئوقۇپ كەپتۇ. سىلى دېگەندەك ئۇنىڭدىن خەۋەر بولماي تۇرۇپ، چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرسەكمۇ بولماس. قىز بالا بولغاندىكىن، ھەر ھالدا ئىشنى رىسالى بىلەن قىلغىنىمىز تۈزۈك.

ھەنىپەنىڭ سۆزىدىن دوست خېنىم ئويلىنىپ كەتتى. ئۇ تۇرۇپ ــ تۇرۇپ ئىملىداش ئاچىسىغا يېلىنغاندەك، ئۆزىگە يارەم بېرىشنى تاما قىلغاندەك تەلمۈرۈپ قارايتتى. ھەنىپە بولسا، مۇشۇنىڭ بىلەن دوست خېنىمنىڭ بۇ توغرىسىدا قايتا ئېغىز ئاچماسلىقنى ئۈمىد قىلاتتى. دوست خېنىم ياستۇقتىن جەينەكلىرىنى ئېلىپ، ئۆرە بولدى ۋە تامدىكى بادام گۈل نۇسخىسى چۈشۈرۈلگەن زەدىۋالغا يۆلىنىپ تۇرۇپ دېدى:

ــ ئەگەر جامالىدىن ئاكام بۇ خۇسۇستا ئېغىز ئاچمىسا، مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈدىغانلىقىمنى ھېس قىلدۇرمەن. ئىزدەيمەن، ھېچبولمىغاندا مەن ئۇنىڭغا كۆڭلۈمدىكى گەپلەرنى دەيمەن.

ــ نېمە دەپ يۈرىدىغانلا خېنىم، ــ ھەنىپە دوست خېنىمغا ھەيرانلىق ئىچىدە قارىدى، ــ بىزنىڭ يۈرتتا قايسى قىز بىرەر يىگىتكە ئۇنى ياخشى كۆرىدىغىنىنى دەپ تېگىدىغان ئىش بار؟ ئاتا ــ ئانىلار پۈتۈشۈپلا ئوغۇل قىزلارنىڭ تويىنى قىلىدۇ ياكى بۇ توغرىسىدا ئوغۇللار بالدۇر ئېغىز ئاچىدىغۇ؟

ــ ئەگەر جامالىدىن ئاكام ئېغىز ئاچمىسا، مەن ئۆزۈم ئاچىمەن، ــ دوست خېنىم جىددىي رەۋىشتە، ئاۋازىنى

ئۆزىمۇ كونترول قىلالمايۋاتىمەن، ــ جامالدىن ئاكا، مەن سىلىنى ياخشى كۆرىمەن، سىلىگە كۆيۈپ قالدىم، دەيمەن.

ــ ئەقلى ــ ھوشلىرى جايىدىدۇ؟ ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن، يۇرتنىڭ نالىتىدىن، دادىلىرىنىڭ ئاچچىقىدىن قورقمامىلا؟ نۇمۇس قىلسىلا، بۇنداق قىلسىلا يۇرت ئەھلى سىلىنى ئەر سارىكى دەپ ھاقارەتلەيدۇ.

ــ نېمە دېيىشسە مەيلى، مېنىڭ جامالدىن ئاكامغا تەگكىنىم تەگكەن!

دوست خېنىم قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى. ھەنىپە ئۇنىڭ بۇ كەمگىچە ئۇنچە تەرسالىق قىلىپ باققىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇمۇ يەرگە قارىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ دوست خېنىمغا تەنبىھ قىلغانىنىڭ ھېچبىر پايدىسى يوقلۇقىنى بىلىپ يەتتى.

ئۇ ئۆزىمۇ ئازابلىناتتى. ئەجەبا، ئۆزىنىڭ دىل رايىنى مەپتۇن ئەيلىگەن جامالدىن، شۇ بىرلا ۋاقىتتا دوست خېنىمنىڭمۇ سۆيگۈ دەرۋازىسىنى قانداقمۇ چەككەندۇ؟ توغرا، جامالدىن ئاشۇ دەقىقىلەردە بىر چەكسىز ئوت دېگىزىغا ياكى ناھايىتى قۇدرەتلىك گۈلخانغا ئايلانغان بولسا، ئۇنىڭ ئۇچقۇنلىرى تەڭلا دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەنىڭ قەلبىگە تارىغان بولسا كېرەك.

دوست خېنىم بىكەندىن ئۇستىدە جىمجىت دۇم ياتاتتى. ھەنىپە بولسا كۆچلۈك توقۇنۇش ئىچىدە خىيالغا كەتكەنىدى: «دوست خېنىم جاھاندىكى ئەڭ بەختلىك قىز بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ھەممە نېمىسى بار. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدەك پۇلدار، ئابرۇيلۇق دادىسى بار، گەرچە ئۆزىنىڭ باغرىدىن چۈشمىگەن بولسىمۇ، بۇ يۇرتتا گېپى گەپ،

سۆزى سۆز، سۆلەتلىك تىللا خېنىمدەك ئانىسى بار. پۈتۈن يۇرت ئەھلىنىڭ دوست خېنىم، دوست خېنىم دەپ ھالى قالمايدۇ. دوست خېنىم بولسا بۇ يۇرتتا ئەڭ مۇھىم ئادەم. چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ، ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىشىدۇ. يىگىتلەر بولسا ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا سالام بەجا كەلتۈرىدۇ. ھەتتا، بالىلارمۇ ئىككىمىز بىللە تۇرغان چاغدا ئاۋۋال دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالىدۇ. مەنمۇ ئادەمغۇ، دوست خېنىم ئاسماندىن چۈشكەن كۆز مۇنچاق ئەمەسقۇ. ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش ئىگەمبەردىنىڭ نەۋرىسى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇ شۇنچە مۇھىم بولۇشى، ھەممە ئىشتا ئۇنىڭدىن قېلىشى كېرەكمىدى؟! قارا، ئۇ ھەممىنى دېيەلەيدۇ، قىلالايدۇ. جامالىدىن ئاكامغا كۆيۈپ قالغىنىنى ھېچبىر تەپ تارتماي ماڭا ئۇدۇلمۇ ـ ئۇدۇل دەپ يۈرمەمدۇ؟ ئۇ ماڭا قاراپ بېقىشى، پىكرىمنى ئېلىشى كېرەك ئىدىغۇ؟ مېنى ھە دېسە ئىشقا بۇيرۇيدۇ. ھاجىم دادام ‹ھەر ئىككىلىرى ئوخشاش مېنىڭ قىزىم› دەپ قويغىنى بىلەن ئۇمۇ، تىللاخان ئانامۇ، ئۆيدىكى يىللىقچى، مەدىكارلارمۇ، پۈتۈن يۇرتتىكىلەرمۇ ھەممىسى مېنى دوست خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان ئادىمى قاتارىدا كۆرىدۇ. مانا ئەمدى بۇ ئىش ئىسپاتلانغىنى تۇردى. مەنمۇ ئادەم، مەنمۇ ئىنسان بالىسى، مەندىمۇ كۆڭۈل بار، مەندىمۇ تۇيغۇ، قەلب بار. سۆيىمەن، ھېس قىلىمەن، ئازابلىنىمەن. مەن قوغۇنلۇقنىڭ ساتمىسىنىڭ ئارقىسىدىكى قارانچۇق ئەمەس. قورغان كۆلىبېشىدا جامالىدىن ئاكام دوست خېنىمغا قانداق مۇئامىلە قىلغان بولسا ماڭىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلغان. مەنمۇ ئۇنى

ياخشى كۆرىمەن، مەنمۇ ئۇنىڭغا كۆيۈشنى بىلمەن، بۇ ئىشنى جامالدىن ئاكام قارار قىلىدۇ. مەنمۇ ئادەم بالىسى بولغاندىكىن ئۇنى سۆيىدىغانلىقىمنى ئۇنىڭغا ھېس قىلدۇرۇشۇم كېرەك.»

ــ توۋا قىلدىم خۇدايىم، توۋا، ــ دوست خېنىم دۇم ياتقان يېرىدىن ئاستا ئۆرۈلۈپ يېنىچە بولدى، ــ شۇ دەمدە مەندە ئاجايىپ بىر تۇيغۇ بولۇۋاتىدۇ، دېسە، بەكلا ئارامسىزلىنىۋاتىمەن، ئىچىم قىزىپ، كۆچلۈك بىر ئوتتا كۆيگەندەك بولۇۋاتىدۇ. كۆز ئالدىمدىن جامالدىن ئاكامنىڭ جامالى زادىلا نېرى كەتكىلى ئۇنمايۋاتىدۇ. كۆزۈمنى ئاچسامۇ، يۇمۇۋالسامۇ شۇ ئوخشاشلا. ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ، ئۇزۇندىن ــ ئۇزۇن مۇڭداشقۇم، پاراڭلاشقۇم كېلىپلا تۇرىدۇ.

ھەنىپە دوست خېنىمنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا شۇنچە سوغۇق بىلىنمەكتە ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئەدەپ يۈزىسىدىن ئۆزىنىڭ ئىچكى تۇيغۇسىنى دوست خېنىمدىن يوشۇردى.

ــ ئۇنداق بولسا، ئىككىمىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشساق بولىدىغۇ؟ ــ دېدى ئۇ دوست خېنىمغا يېقىن كېلىپ ئولتۇرۇپ، ــ ئەتە ئىككىمىز دەريا بويىغا، چوڭ دادامنىڭ ئۆيىگە بارىلى، مەن جامالدىن ئاكامنى دەريا بويىغا تەكلىپ قىلاي، ئۇچىمىز بىللە ئولتۇرۇپ، بىردەم پاراڭلاشساق بولمىدىمۇ؟

ــ شۇنداق قىلساق بولۇرمۇ؟ ــ دوست خېنىمنىڭ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلدى، ــ ئۇ يەنە ئۆرە بولۇپ، تامدىكى زەدىۋالغا يۆلەندى، ــ بولىدۇ، كۆرۈشسەك كۆرۈشەيلى،

ئەمما ئىنسى - جىنغا بىللىنىدۇرمەي خۇپيانە كۆرۈشەيلى، ئەھلى جامائەتنىڭ ئالدىدا گەپكە قالمايلى يەنە.

— بولىدۇ، خاتىرجەم بولسىلا، خېنىم. بۇ ئىشنى مەن ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن. سىلى دەريا بويىغا بارغاندا بىلىپ قالىلا.

ھەنىپە ئۆز ئەقلىدىن ئۆزى سۆيۈنۈپ كەتتى. ئۇ جامالىدىن بىلەن دوست خېنىمغا قارىغاندا بالدۇرراق كۆرۈشەتتى. ئۇ جامالىدىن دەريا بويىغا بارغۇچە ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى دوست خېنىمدىن بالدۇرراق ئۇنىڭغا ئىزھار قىلالايتتى. گېزى كەلسە، گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ، ئۆزىنىڭ جامالىدىنغا تەككىسى بارلىقىنى ئېيتاتتى.

ئون توققۇزىنچى باب

ئاق تاغدا

ــ ئوغلۇم، نەگە ماڭدىڭ؟

ــ دەريا بويىنى بىردەم ئايلىنىپ كېلەي دەيمەن، دادا.

ــ ئۆلۈشكۈن مەن ساڭا دېگەن گەپلەر تۇغرىسىدا بىردەم مۇڭداشساق بولاتتى، بالام.

ــ ئۇ گەپلىرى يادىمدا، دادا.

ــ بوپتۇ دادىسى، ئوغلىمىز دەريا بويىغا بېرىپ ئايلىنىپ كەلسە كەلسۇن، باشقا گەپلەرنى كېيىنچە دېيىشسەكمۇ بولىدۇ، كېچىكمەيدۇ، ــ ئاشخانا ئۆيىنىڭ ئىشىكىدىن چىققان ئاغىچىخان ئاتا ـ بالا پاراڭلىشىۋاتقان دەرۋازا يېنىغا كەلدى، ــ سىلىمۇ بالىنى بۇ گەپكە قىستاۋەرمىسىلە دەريا بويىدا بىردەم ئارامىدا ئايلىنىپ كەلسۇن. ھېلىمۇ تۇنۇگۈندىن بېرى بىر ئۇخلىماي كىتاب كۆردى. كاللىسى تالدى. بارسۇن، چۆرگۈلەپ كەلسۇن، ـ دېدى.

جالالىدىن ئاغىچىخانغا بۇرىلدى. ئاغىچىخان ئېرىگە مەنىلىك كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشىدىن جالالىدىن بىر ئىشنى پەملىگەندەك بولدى ـ دە، ئوغلىغا قاراپ:

ــ ئۇنداق بولسا، بېرىپ ئايلىنىپ كەل، ئوغلۇم، ــ دېدى.

ــ ئەمسە مەن ماڭدىم دادا، ئانا، ھايالشماي قايتىپ كېلىمەن.

جامالدىن تېز ـ تېز مېڭىپ دەرۋازىدىن چىقتى ـ دە، سولغا بۇرىلىپ، دەريا بويى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى پىشايۋانىنىڭ ئايۋان ئۆيگە كىرىدىغان ئىشىكىنىڭ قېشىدىكى سۇپىغا كېلىپ، بىر ـ بىرىگە روبىرو قاراپ ئولتۇرۇشتى.

ــ ئەتتىگەندىلا بىر خۇش خەۋەردىن بېشارەت بار دادىسى، ــ دېدى ئاغىچىخان ئىچىدىكى خۇشلۇقىنى ئىپادىدىن يوشۇرمايلا، ــ بالا تۇنۇگۈن قورغان كۆلبېشىدىنلا يېنىپ كەلدى. ئۇ ھۇجرىسىغا بىر كىرىپ كەتكەنچە چىقماي ئولتۇردى. كەچلىك تاماقنى ئەكىرسەم، پەنجىرە ئالدىدا باغ تەرەپكە قاراپ خىيالغا پېتىپ تۇرۇپتۇ. مېنىڭ كىرگىنىمنى تۇيمىدى. كېچىچىمۇ چىراغ ئۆچمىدى. مەن بالىنىڭ ئۇخلىماي كىتاب كۆرگىنىگە ئىشەنمەيمەن. كېچىدە نەچچە قېتىم چىقتىم. بالا سۇپىنىڭ ئۇستىدە توختىماي ئۇيانداڭ ـ بۇيانغا مېڭىپ چىقتى.

ــ بۇنى قانداق خۇش خەۋەردىن بېشارەت دەيسىلە خوتۇن؟ ــ دېدى جالالدىن ئاغىچىخانغا تەئەججۇپ بىلەن تىكىلىپ. ئاغىچىخان قارشى تەرەپتىكى سۇپىدىن ئېرىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئاۋازىنى بىلىنەرلىك پەسەيتتى.

ــ جامالدىنىڭ ئەتىگەندىمۇ ناشتىلىققا تازا مەيلى تارتمىدى. ئۇنى سىلى بىلمىدىلە، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۇلۇغ كېچىك تىنىپ ئولتۇردى. ناشتىدىن كېيىن سىلىنىڭ خۇمدانغا كېتىشلىرىگە جامالدىنىنى بىر ئەزىز مېھمان

ئىزدەپ كەلدى. بۇ مېھماننى كىم دېمەملا؟ بۇ مېھمان دەل ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ «قوشماق مېغىز»لىرىنىڭ بىرى ھەنىپە.

ــ ئۇ قىز نېمىگە كەپتۇ؟

ــ بىلمىدىم، دەرۋازىنى بوش قاقتى، چىقتىم. شۇنداق چىرايلىق كىيىنىۋاپتۇ. ماڭا بېشىنى يەرگىچە ئېگىپ تەزىم بىلەن سالام قىلدى. ئۆيگە تەكلىپ قىلسام ئۇنىمىدى. «جامالدىن ئاكامغا گېپىم بار ئىدى، چاقىرىپ قويغان بولسىلىرى» دېدى. ئۇنىڭ سىلە بىلەن مەن بىلمىدىغان شوخلۇقىدىن ئەسىرمۇ قالماپتۇ. ھەربىر ئېغىز سۆزىدە سىلىق تەكەللۇپ تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. مېنى «ئاغىچىخان ئانا» دەپتى، يۈرىكىم شۇررىدە ئېرىپ كەتتى. جامالدىننى چاقىرىپ بەردىم. ھويلىدا تۇرۇپ قارىسام ئۇلار خۇددى ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن ئۇرۇغ ـ تۇغقانلاردەك شۇنچە قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى. ھەنىپەنىڭ يۈزلىرى قىزىل گۈلنىڭ ياپرىقىدەك قىزىرىپ كەتتى. ئۇ بىردە يەرگە باقسا، بىردە جامالدىنغا تەلمۈرۈپ قارايتتى، بىردە تىرناقلىرىنى تاتىلاپ، پۈتى بىلەن يەرنى جىجيىتتى. ئىشقىلىپ ئۇ قىز ھەدەپ ئوغلىمىزغا يېقىنچىلىق قىلىپ تۇردى. بەلكىم ئىككىمىزنىڭ نىيىتـ ئىقبالى ئوغلىمىزنىڭ قەلبىنى ئويغاتقان چېغى، ئۇمۇ ھەنىپەگە ئاجايىپ قىزغىن مۇئامىلە قىلدى. ئوغلىمىز سىرتتىن كىرىپلا، «ئانا، بۈگۈن دەريا بويىغا بېرىپ ئايلىنىپ كېلەيمىكىن» دېدى، ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىسسىقچىلىق چۈشۈپ قالسا، ئەجەب ئەمەس دەپ، سىلىگە مۇشۇنى خۇش خەۋەردىن بېشارەت دېدىم، دادىسى.

جالالدىننىڭ چىرايىغا بىردىنلا ئۇمىدسىزلىك سايە

تاشلىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يېرىم يۇمۇلۇپ يەرگە باقتى. ئۇ بېشىنى يەڭگىل چايقىدى.

ــ بۇ ئىشقۇ بەلەن بوپتۇكەن، بىراق جامالدىن تازا يامان يەر بىلەن تۇتۇشۇپ قالغانىدەك تۇرىدۇ. بۇ ئىككىيلەننىڭ بېشىنى ئوڭلايمىز دېسەك، ھاجىمكام قوشۇلمايدۇ، جۇمۇ.

ــ شۇنداقمۇ ئىش بولۇرمۇ؟

ئاغىچىخاننىڭ چىرايىغىمۇ جىددىيلىك ئالامەتلىرى تېپىپ چىقتى.

ــ سىلى ھاجىمكامنى بىلمەمسىلە؟ ــ دېدى جالالدىن ئۇنىڭغا بۇرىلىپ، ــ بۇ ئادەمنىڭ گىنەسى بەك قاتتىقكەن. پۇتۇن يۇرت ــ خەلقىنى ياخشى كۆرىدۇيۇ، مېنى يامان كۆرىدۇ. گەرچە ھەنىپە ھاجىمكامنىڭ ئۆزىنىڭ قىزى بولمىغىنى بىلەن ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلدى. ئۆزىنىڭ قىزىدەكلا ئەتىۋارلىدى. ئويلاپ بېقىڭلا، جامالدىن قايتىپ كەلگەندە يۇرتقا چاي قۇيۇپ، ئاتايىن ئادەم ئەۋەتسەم، شۇ چاغا كەلمىگەن ئادەم، ئۆزىنىڭ قىزىنى ئوغلىمىزغا بېرىشكە قوشۇلۇرمۇ؟

ــ ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ھاجىمكامنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب بېرە، ــ ئاغىچىخان ئىلتىجا قىلدى، ــ مۇشۇ ئىش سەۋەبلىك ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئاداۋەت كىرلىرى يۇيۇلۇپ كېتەر. ئىككى ئائىلىنىڭ ئارىسىغا ئىسسىقچىلىق چۈشەر. دادىسى، ئىش يامان يېرىگە كېلىپ قالسا، ھەنىپەنىڭ ئۆزىنىڭ ئاتا ــ ئانىسى ئابدۇلېتىپ بىلەن مۇكەررەملەر ئوتتۇرىغا چىقار. ئۇلار بىلەن شۇنچە يىلدىن بۇيان تۇغقانىدەك ئۆتۈپ كېلىۋاتىمىز. ئۇلار شۇ يېقىنلىقىمىزنىڭ يۈزىنى قىلار ھەرقانچە بولسىمۇ؟!

ــ سىلىمۇ قىزىق خىيالنى قىلىدىكەنسىلەر، ــ جالالدىن بىردىن خىيالىنى يىغدى. ئۇ خوتۇنىغا مېھرى بىلەن قارىدى، ــ بىلىسىلەر، ھاجىمكام دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەنى ئۆيىدە ئىلىم ئالغۇزغان. قورغان كۆلبېشىدا نۇرغۇن خەت بىلىدىغان ئادەم بولسىمۇ، قىزلاردىن بىلىدىغانلار بەك ئاز. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەلا ئوبدانراق بىلىدۇ. بەلكىم ئۇلار شۇ ئىلىم ئىشلىرى خۇسۇسىدا پاراڭلاشقاندۇ.

ــ مەن بىر ئانا، دادىسى؟ مەن بىلىمەن، خەت توغرىسىدا پاراڭلاشقان بولسا، ئۇلار كۆزلىرىگە شۇنچە تەلمۈرۈشۈپ كېتەرمىدى. جامالدىننىڭ كەينى تەرىپىدىن كۆرۈپ تۇرغاچقا ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئالامەتلەرنى كۆرەلمىدىم، ئەمما ھەنىپە بۆلەكچىلا يېقىنچىلىقنى بىلدۈرۈپ تۇردى.

ــ مەيلى، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىغا ئىسسىقچىلىق چۈشۈپ، ئالىمەن، تېگىمەن دېيىشىپ قالسا، ھاجىمكامنىڭ ئالدىغا تەۋەككۈل قىلىپ بېرىپ باقارمىز، مەن كىچىك بولغاندىكىن بېشىمنى يەنە ئىگەرمەن.

دادا بىلەن ئانا ئوغلى ئۈچۈن ھەنىپەنى كېلىن قىلىش غېمىنى يەۋاتقاندا، جامالدىن دوست خېنىم بىلەن ئۈچرىشىشقا بىتاقەت بولۇپ دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى.

چاقماق دەرياسىنىڭ كەلكۈن مەزگىلى تولىمۇ غەزەپلىك. قىشچە تاغلارغا ياغقان قار، يازدىكى قارا يامغۇر سۈيى قوشۇلۇپ بۇ دەريانى ئاجايىپ كۈچلۈك ۋەيران قىلىش خاراكتېرىدىكى قەھرى ــ غەزىپىنى ئاتا قىلىدۇ. بۇنداق چاغلاردا دەريا سۈيى قىنىدىن تېشىپ، قىرغاقلاردىن ئاتلاپ، ئەزەلدىن بار بولغان مۇنبەت

تۇپراقنى ياكى كىشىلەر كېيىن لاي قۇيۇپ بىناقىلغان زېمىننى ھەتتا كىشىلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆي، چارۋىلارنىڭ قوتانلىرىنى بىر يولىلا ئېقىتىپ كېتىدۇ. دەريا بويىدىكى ئاھالىلەر ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار بۇرۇنلا بۇ ئاساۋ دەريانا، ئۇنىڭ تەلۋە كەلكۇنىگە ئەقىل ـ پاراسىتى بىلەن تىزگىن توقۇپ كەلگەنىدى. دەريانىڭ قەھرى ـ غەزىپى، شىددىتى قانچە ئاشقانسېرى خەلقنىڭ جاسارىتى ۋە پاراسىتىمۇ شۇنچە ئېشىپ، دەريانى ئۆزى ئۇچۇن رايىشلىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغان ھالغا كەلتۈرگەنىدى. يۇرت خەلقى قاچاندىن باشلىغان بولغىيتتىكىنتاك؟ ھەر يىلى دەريا سىرتىدىن ئېچكىرىسىگە قارىتىپ كاجۇ كولايتتى. ئۇنىڭغا سۆگەت، جىگدە، تېرەك كۆچەتلىرىنى، شاخ ـ شۇمبىلىرىنى ئارىماچ قىلىپ قويياتتى. سۇيى يىل بويى ئۆكسىمەيدىغان بۇ دەريانا قويۇلغان ئارىماچلار نەم شېخىل ئېچىگە يىلتىز تارتىپ، ئۆزلۈكىدىن لايلىتىلىپ پۈتۈن يۇرتنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە كۆز يەتكۈسىز ئورمان بەلبېغىنى ھاسىل قىلغانىدى. بارا ـ بارا ئېچكىرىلەپ بېرىۋاتقان ئورمان بەلبېغى دەريانى ئاق تاغ تەرەپكە قىستاپ، ئۇنىڭغا راۋان ئاقىدىغان ئېقىن يولىنى ھازىرلاپ بېرىۋاتاتتى.

مەزگىل كۇز پەسلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىنى نىشانلاپ قالغانىدى. تېرەكلەر ۋە قارا سۆگەتلەر ئاللىبۇرۇنلا خازان تاشلاشنىڭ تەييارلىقىغا كىرگەن بولسىمۇ، تېخى سېرىق سۆگەتلەردىكى يوپۇرماقلار شاخلاردا ھاياتقا بولغان ئۇمىدىدىن تارالغان جۇلاسىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. ئۇستۇنئاتۇشنىڭ تۇرۇپ سوۋۇپ، تۇرۇپ ئىللىپ قالىدىغان بۇ كۇنلەردىكى ھاۋاسى بۇگۇن بۆلەكچىلا

ئىللىق ئىدى. ئاق تاغنىڭ ئۇستىدىكى قۇياش نۇرى خېلىلا سېلىكىپ قالغان، دەريانىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا ئېقىن تارتىپ ئېقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناياتتى. جامالدىن بەشكېرەم خەلقىنىڭ بۇغداي ئېتىزلىرىنىڭ كانجىسى ئۇچۇن ئېقىۋاتقان سۇلاردىن يانغان نۇر تالالىرىغا زوقلىنىپ تىكىلدى. ئۇ شۇتاپتا ئۆزىنى شۇنچە خۇشال ھېس قىلاتتى. ئۇ دەريا بويىغا بىر ھەپتە بۇرۇن كەلگەنىدى. شۇ چاغدا ئىگەمبەردى بىلەن كۆرۈشۈپ خېلى ئۇزۇن ھال ـ مۇڭ بولۇپ قايتقانىدى. جامالدىن كۆزىنى دەريادىكى ئازغىنا سۇدىن ئىگەمبەردىنىڭ قورغان كۆلبېشى بىلەن بىر سىزىق ئۇستىگە چۈشىدىغان پېشايۋانلىق ئۆيىگە ئاغدۇردى. چۈنكى، ئەتىگەن ھەنىپە دوست خېنىم بىلەن چوڭ دادىسىنى يوقلاپ، ئاندىن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ دەريادىن ئورمان تىگەنلىرىنىڭ قىرى بىلەن مېڭىپ، ئىگەمبەردىنىڭ ئۆيىگە باردىغان چىغىر يولغا چىقتى. شۇندىلا ئۇ دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەنىڭ ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن گۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بىر ـ بىرىدىن گۈزەل ئىككى قىز گويا جەننەت ئېرەمباغلىرىدا يۈرۈۋاتقان ھۆر ـ پەرىلەردەك، پانىيدىكى ئېرەمباغ چاقماق دەريا ۋادىسىدا ئۆزىگە قاراپ لەرزان قەدەملەر بىلەن يېقىنلاشماقتىدى. ئۇ قىزلارغا بىر ھازا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئۇلار ئۆزىگە يېقىنلاشقانسېرى، ئۇلارنىڭ چېھرىـ جامالى ئېنىق كۆرۈنۈپ، ئاياغ تۈشلىرى ئېنىق ئاڭلانغانسېرى ئۇنىڭ بىر جۈپ كۆزى

قىزلارغا يەنە قاراۋبرىشكە بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئۇ نەزىرىنى ئاق تاغ تەرەپكە ئاغدۇرۇپ، ئۆزىنى يەڭگىل تۇتۇشقا تىرىشىپ، قەددىنى بىر قېتىم سىلكىدى. ۋۇجۇدىدىكى تەمكىنلىك، سالماقلىق، ئوغۇل بالىلىق تۇيغۇلىرىنى ئەقلىگە مۇجەسسەم قىلدى. ئۇ ئاشۇنداق قىلمىسا بولمايتتى. ئۇنىڭ پىكرى ئەتىگەندىلا چېچىلىپ كەتكەنىدى.

ــ ئۆزلىرىنى دەريا بويىغا تەكلىپ قىلىپ ئالدىلىرىغا كەلگەن بولسام، مەيلىلىرى بارمىكىن؟ ــ دېگەنىدى ھەنىپە ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچگە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەندەك تەلمۈرۈپ.

ــ سىلى ئۇچۇن زۆرۈر بولغان بولسا، ياكى مەن دەريا بويىغا بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلسام ئەلۋەتتە بارىمەن، ــ دېگەنىدى جامالىدىنمۇ ئۇنىڭغا قىزغىن مۇئامىلىدە.

ــ ئەگەر بىراۋنىڭ سىلىنىڭ گۈزەل سۆھبەتلىرىگە تەقەززاسى كۈچلۈك بولغان بولسىچۇ؟ كۆڭۈل پىنھانلىرىدىكى سىرلارغا قىزىقىدىغان بىرەر قىزنىڭ بارلىقىنى بىلگەن بولسىلىرىچۇ؟!

ھەنىپەنىڭ ھەم شەلپەردەك قىزىرىپ، ھەم سەھەر شامىلى تەۋرەتكەن گۈل ياپرىقىدەك تىترەپ ئېيتقان بۇ تەرەپبال سۆزى جامالىدىنىي ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرغان بولسىمۇ ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا ئۇلگۈرگەنىدى:

ــ كىشىنىڭ باشقىلارغا ئېيتىشقا بولمىغان سىرلىرىمۇ بولىدۇ، ئېيتمايدىغان سىرلىرىمۇ بولىدۇ. بىراۋلارغا ئېيتقانىنى بىراۋلارغا ئېيتىشقا ئەسلا بولمايدۇ. ئەگەر كۆڭۈل پىنھانلىرىمدىكى سىرلىرىمنى ئېيتىشقا

لايىق ئادەم بولسا، ئۇنىڭدىن جېنىم ئايلانسۇن.

جامالىدىننىڭ كۆز ئالدىغا دوست خېنىمنىڭ سىيماسى كەلدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل بوستانى يېنىك تەۋرەندى. ئۇ مۇشۇ گەپنى قىلغان كىشى دوست خېنىم بولغان بولسا، نەقەدەر ياخشى بولاتتى، دەپ ئويلىدى. ئەمما ھەنىپەنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۇزدى.

ــ سىلىنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىغا قىزىقىدىغان كىشى ھازىر يانلىرىدا تۇرغان بولسىچۇ؟

ــ ئۆزى خالىمىغان ئادەمگە ئالدىراپ سىر ئېيتماق تەنتەكلىك، ئالدىراقسانلىق بولۇر، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى يامان چىقۇر.

ــ ئەمما ئۇ كىشىنىڭ سىلىگە كۆڭۈل مەخپىيەتلىكىنى ھازىرلا ئاشكارا قىلغۇسى بار ئىدى.

ــ ئۇ كىشى كىم؟ سىلى ئەمەستۇ؟

ــ ئۇ كىشى مەن ئىدىم، دېسەم، ھەيران بولارلا ھەقىچان.

ــ ھەيران قالمەن. قانداقسىگە مۇنداق بولىدۇ؟

ــ گەپلىرىدىن قارىغاندا، مەن سىلى بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا ئەرزىمەيدىكەنمەن ــ دە؟ ئەگەر بۇ گەپلەرنى دوست خېنىم دېگەن بولسا، سىلىدە قانداق ئەھۋال يۈز بەرگەن بولاتتى؟

ھەنىپە بۇ يەردە دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى نېمىشقا چىقارغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئېھتىمال ئۇ جامالىدىننىڭ دوست خېنىمنى ياقتۇرىدىغان، ياقتۇرمايدىغانلىقىنى بىلىشكە ئالدىرىغاندۇ. جامالىدىن بولسا، دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپلا بۆلەكچە روھلانغانىدى. كونىلاردا «بىر كۆرۈپ كۆيۈپ قالدىم»

دېگەندەك گەپلەر بىكار ئېيتىلمىغان بولسا كېرەك. ئۇ كىچىچە دوست خېنىم بىلەن خىيالەن ئەسرار بولۇپ چىقتى. ئۇنى ئويلىغانسېرى ئۇنى يەنە بىر كۆرۈشكە بىتاقەت بولدى. ئۇنىڭ بىرەر قىز ھەققىدە قىزىقىشى، بىرەر قىزنى ئېلىش خىيالى يوق ئىدىغۇ؟ ئۇ قەشقەردە خانلىق مەدرىسەدە ئوقۇيمەن دەپ، دادىسىنىڭ تويىنى قىلىش ھەققىدىكى تەكلىپىدىن يانداپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغانغۇ؟! مانا ئەمدى ئۇ تۇرۇپلا دوست خېنىمنى بىرلا كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇنى سېغىنىۋاتىدۇ. دەريا بويىغا تەكلىپ قىلغان قىز دوست خېنىم بولغان بولسىچۇ دەپ ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ، ھەتتىپەنىڭ «ئەگەر بۇ گەپلەرنى دوست خېنىم دېگەن بولسا، سىلىدە قانداق ئەھۋال يۈز بەرگەن بولاتتى» دېگەن سوئالىدىن ئۆزىدە باشقىچە ھالەت بولۇۋاتىدۇ. بۇ گەپلەرنى راستتىنلا دوست خېنىم دېگەن بولسىچۇ. ئۇ ھالدا جامالىدىن ئۇنىڭ بىلەن يەنە كۆرۈشۈۋېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن، ئۇنىڭ ئۆزىگە قانداق قارايدىغانلىقىنى بىلىپ باقماقان بولاتتى. ئوغۇل ئۇچۇن ئاتا ئارزۇسى ئەمىر. دادىسىنىڭ ئارزۇسىدىنمۇ ياكى ئۇنىڭ دۇئاسىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر مانا ئەمدى جامالىدىندا ئۆزىدە ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان بىر تۇيغۇ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. يات بىر جىنىسقا ئىنتىلىش ھەۋىسى تېپتىنچ كۆل سۈيىدەك قەلب بوشلۇقىنى چالغىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا ھەتتىپەنىڭ شۇنچە جاسارەتكە كېلىپ، ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغىنىنى ھېس قىلدۇرماقچى بولغىنى قىلچىمۇ تەسىر كۆرسىتەلمىدى. ئۇ يەنىلا دوست خېنىمنى خىيال قىلىۋاتقىنىغا قارىغاندا ئۇ راستتىنلا ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالغان ئوخشايدۇ.

ــ گەپ قىلمايدىلىغۇ، جامالدىن ئاكا، ئەگەر مېنىڭ ئورنۇمدا سىلىگە بۇ گەپلەرنى دوست خېنىم دېگەن بولسىچۇ؟

ــ ھە؟...ئۇنداق ئەمەس، ــ جامالدىن كېكەچلىدى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ نېمە دېگىنىنىمۇ بىلمىدى. ئۇنىڭ خىيالى ئاللىبۇرۇن دوست خېنىمنىڭ كۆڭۈل ئالىمگە ئۇزاپ كەتكەنىدى. ھەنىپەنىڭ نە يىلىنىش، نە تەلمۈرۈش، نە ھەيرانلىققا ئوخشىمايدىغان مۇرەككەپ بىر نەزەر بىلەن تىكىلىشى ئۇنى ئېسىگە كەلتۈردى، ــ نېمە؟ دەريا بويىغا ئىككىمىز يالغۇز بارساق قانداق بولىدۇ؟ بىرەرىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالساق، خەق بىزنى خاتا چۈشىنىپ قالمامدۇ؟ مېنىمۇ، سىلىنىمۇ ھاياسىزلىقتا ئەيىبلىمەمدۇ؟

ــ مەن ئۇ يەرگە ئۆزۈم يالغۇز بارمايمەن.

ــ كىم بىلەن بارىلا؟

ــ دوست خېنىم ئىككىمىز بارىمىز.

ــ دوست خېنىم بىلەن؟!

ــ خۇش بولۇپ كەتتىلىغۇ؟

ــ ياق...ياق...ئىككىلىرى بىللە بېرىشسىلا باراي. ئۇ چاغدا ھېچكىم ھېچنېمە دېيەلمەيدۇ.

ھەنىپە جامالدىنىڭ دەريا بويىغا ئۆزىنى دەپمۇ ياكى دوست خېنىمنى دەپمۇ بېرىشقا ماقۇل بولغىنىنى بىلەلمىدى. ئەمما ئۇنىڭ دەريا بويىغا بېرىشقا قوشۇلغانلىقىدىن خۇش بولدى. لېكىن كۆڭلى بىر ئەندىشىلىك خىيالدىن خالىي ئەمەس ئىدى. ئۇ دەريا بويىدا قوشۇمچە ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىشتىن قورقاتتى. چۈنكى دوست خېنىم تۇنۇگۈندىن بېرى جامالدىنىڭ

گېپىنى تولا قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈسى بارلىقىنى، ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى نەچچە ئون قېتىم تەكرار ـ تەكرار ئېيتقانىدى. ھەنىپە جامالىدىننى دوست خېنىم بىلەن ئۇچراشتۇرۇشقا ئۆزى ۋەدە قىلغان. تەنتەك قىز جامالىدىننىڭ ئالدىغا دوست خېنىمدىن بالدۇر بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزىنىڭ سۆيگۈسىنى ئىزھار قىلىۋالارمەنمىكىن دەپ ئويلىغانىدى. ئۇغۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بېشارەت قىلىپ، جامالىدىننى چېكىپ باقتى. لېكىن جامالىدىن ھەنىپەگە ھېچ يېنىنى بېرىدىغاندەك ئەمەس.

ـــ ئۇنداق بولسا، مەن قايتىۋەردىم جامالىدىن ئاكا، ـــ دېگەنىدى ھەنىپە قايتىش ئالدىدا كۆزلىرىگە بىلىنەر ـ بىلىنمەس ياش ئېلىپ، ـــ چاشكا ۋاقتى بىلەن دەريا بويىدا، چوڭ دادامنىڭ ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى ئورمانلىقتا كۆرۈشەيلى. ئەمما، سىلى بىلەن ئايرىم مۇڭداشقۇم بارلىقىنى يادىلىرىغا يەنە بىر سېلىپ قويای.

مانا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئىككى قىز يېقىنلاپ كەلمەكتە. بىر ـ بىرىدىن جەزبىدار، بىر ـ بىرىدىن خۇش پېچىم ئىككى قىز ئۇنىڭغا يەر تېگىدىن باقماقتا.

جامالىدىن ئۇلارغا سالام بەردى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خېنىملار.

ـــ ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، جامالىدىن ئاكا، ـــ دېيىشتى دوست خېنىم بىلەن ھەنىپە تەڭلا.

شۇ تاپتا يۈرەكلەردىكى شېرىن تەلپۈنۈشلەرنى ئاشكارا قىلغۇچى كۆزلەر خۇددى سېھىرلەنگەندەك، كۆڭۈللەردىكى تۇنجى سۆيگۈدىن ھاسىل بولغان ئشتىياق، ئىنتىلىشلەرنى پىنھان تۇتماقچى بولغاندەك

ئۆزىنى ئۆزلىرى بىتاقەت ۋۇجۇدلاردىن ئېلىپ قاچاتتى. سۆزمەن جامالدىننىڭ بوغۇزىغا قوقاس تۇرۇپ قالغاندەك تىلى كۆيۈپ، ئېغىرلاشتى. ئۇ سۆزلەشكە بىماجال ئىدى. ھازىر جاۋاب، شوخ كۈلكىسى، يېقىملىق ئاۋازى بىلەن قورغان كۆلىبېشىنى جاراڭشىتىۋېتىدىغان دوست خېنىمنىڭ بىزۇۋان ئىدى. دەريا بويى، ياق پۈتۈن جاھان قېتىپ قالغاندەك ئىدى. جامالدىن دوست خېنىمغا گەپنى ئەگىتىپ بولسىمۇ مەقسىتىنى بىلدۈرمەكچى بولغانىدى. دوست خېنىممۇ كېچىچە جامالدىن ئاكىسىغا ئېيتماقچى بولغان گەپلىرىنى خۇددى يېپىقا مارجان تىزغاندەك كۆڭلىگە تىزىۋالغانىدى. ئەمەلىيەتتە، ئىككىلا جۈپ لەۋلەر بىرخىل غەرەزسىز تەبەسسۇم ئىلكىدە مىدىر - سىدىر قىلماي جىمجىت تۇراتتى.

ئاق تاغنىڭ ئۇستىگە قونۇۋالغان قۇياش زۇمرەتتەك سۇزۇك زەڭگەر ئاسمانىدا يەردىكى ئورمانلىقتىكى دەرەخلەرنىڭ، جامالدىن، دوست خېنىم، ھەنىپەلەرنىڭ سايىسىنى ئۆز ئورنىدىن بىلىنىدۇرمەي يۆتكەپ، كۈنپېتىش تەرەپنى نىشانلاپ ئىلگىرىلەش ئارقىلىق، دۇنيانىڭ قېتىپ قالمىغانلىقىنى، ھاياتلىقنىڭ يەنىلا ئۆز رىتمى بىلەن داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى جاكارلاۋاتقانىدەك ئىللىق تەبەسسۇم قىلاتتى. ۋاقىت جامالدىننىڭ، دوست خېنىمنىڭ تۇيغۇلىرىنى ھەربىرىكە كەلتۈردى. ئۇلار بىردىنلا گاھ ئاق تاغقا، گاھ دەريا ۋادىلىرىغا ئېلىپ قېچىۋاتقان ئۇركۈگەك كۆزلىرىنى ئاستا - ئاستا يۆتكەپ بىر - بىرىگە ئاغدۇرۇشتى. ھەر ئىككى تەندىكى گۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقان يۈرەكلەر ئۆز رىتمىنى ئاللىبۇرۇن يوقاتقانىدى. بىرخىل كۈچلۈك ھاياجان ئۇلارنىڭ

چېھرىگىمۇ تېپىپ چىقتى. جامالىدىننىڭ چىرايىدىن قانلار قاچقان چېغى، ئۇنىڭ ئەسلىدىنمۇ ئاق، سۇزۇك يۈزى تېخىمۇ ئاقىرىپ كەتتى. لەۋلىرى توختىماي بىرخىل يېقىملىق تەبەسسۇم تۆكۈپ تۇراتتى. دوست خېنىمنىڭ چىرايىغا شەلپەر رەڭگىدە قىزىللىق تەپكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنى قىزىرىپ پىشقان سامسىغا، قۇلاقلىرىنىڭ كەينىنى چالا پىشقان گىلاس رەڭگىگە كىرگۈزگەنىدى. ئۇنىڭ بىر جۈپ لېۋى قانداقتۇر بىر شېرىن سۆزنى ئىزدەۋاتقاندەك توختىماي تىترەپ تۇراتتى. ۋاقىت پەرىشتىسى ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنى شۇرلىدىكىنتاڭ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى بىر - بىرىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە چۆكۈشتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى سۆزلىمەكتىدى. جامالىدىننىڭ بۇركۈتنىڭكىدەك ئۆتكۈر، ھاياتىي كۈچكە ۋە ئىشەنچكە تولغان، مەنالار يامراپ تۇرىدىغان ئوتلۇق، سىنچى كۆزلىرى، ھەربىر نىگاھىدا شەرم - ھايا، سۆيگۈ چاچرىتىدىغان سېھىرلىك كۆزلىرى بىلەن دوست خېنىمنىڭ ساداق دەستىسىدىكى ئوقنىڭ ئۇچىدەك ئۆتكۈر، دانە - دانە كىرپىكلىرى ئاستىدىكى ئاھۇنىڭكىدەك مەسۇم، قۇندۇزدەك قاپقارا، يۇلتۇزدەك چاقناق، بۇلاقتەك تىنىق، يوغان - يوغان شەھلا كۆزلىرى بىر - بىرىگە كۆڭۈل سىرلىرىنى بايان ئەتمەكتىدى. كۆزلەردىن كۆزلەرگە ئۇلاشقان سۆيگۈ كارۋانلىرى كۆڭۈل بوستانلىرىدىكى مەنزىللەرگە يول سالماقتىدى. قەلبلەر تەكتىدە ئوت بولۇپ يېنىپ، يالقۇندەك لاۋۇلداۋاتقان ھاياجان بىر جۈپ تەننى تىترىتىپ، لەرزىگە كەلتۈرمەكتىدى. ئاھ، نېمىدېگەن شېرىن، نېمىدېگەن

لەززەتلىك دەملەر - ھە؟! ھەنىپە بىردە جامالدىن ئاكىسىغا، بىردە دوست خېنىمغا قارايتتى، ئۇلارغا قارىغانسېرى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئاجايىپ دەھشەتلىك بىر ئازاب مۇجۇيتتى. ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك بولۇپ، كۆز چاناقلىرىغا ياش يامراشقا ئالدىرايتتى. ئۆزىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىنى يوقتىپ قويۇۋاتقاندەك كۆڭلى پاراكەندە بولاتتى. ئۇمۇ جامالدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە ئاشۇنداق بىر يېقىملىق نەزەر بىلەن قاراپ قويۇشىنى قانچىلىك ئارزۇ قىلاتتى - ھە؟! جامالدىن ئاكىسى ھەنىپەنىڭ شۇ دەملەردىكى تەقەززالىقىنى، ئۆزىنى قانچىلىك ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلگەن بولسىدى، كاشكى! دوست خېنىم بىلەن بىللە چوڭ بولۇپ، بىللە ئىلىم ئېلىپ، بىللە كۈلۈپ ھېچنېمىگە بىھاجەت ئۆسكەن ھەنىپە ئەمدىلىكتە ئۆزىنى شۇنچە بىچارە، شۇنچە غېرىب، شۇنچە يالغۇز ھېس قىلماقتىدى. كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىن دوست خېنىمغا ئۆچلۈك، ھەسەت، رەشك قىلىۋاتاتتى. دوست خېنىمنىڭ ئۆزى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە نارازى بولۇۋاتاتتى. ئاھ، خۇدا، ئۇ نېمىشقىمۇ دوست خېنىمغا جامالدىن ئاكىسى بىلەن دەريا بويىدا ئۇچرىشىش تەكلىپىنى بەرگەن بولغىيتتى. ئۇ جامالدىن ئاكىسىنى دەريا بويىغا چاقىرغۇچە كۆڭلۈمنى ئۇنىڭغا دوست خېنىمدىن بالدۇرراق ھېس قىلدۇرۇۋالمەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدا ماڭا نىسبەتەن يېقىنچىلىق بالدۇر ئويغىنىدۇ دەپ، خاتا ئويلاپ قالغانىدى. مانا، ئۇلار بىر - بىرىنى يەۋېتىشكىدەك تەقەززالىق بىلەن قاراشماقتا. ئۇلار ھەنىپەنىڭمۇ بۇ يەردە بارلىقىنى، ئۇنىڭمۇ بىر ئادەم

ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭمۇ كۆڭلىنىڭ بارلىقىنى ئاللىبۇرۇن ئۇنتۇپ كېتىشتى. ھەتتىپە ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈپ، سۆيگۈ لەززىتى ئىچىدە بىللە ئۆتۈشىگە يول قويسۇنمۇ؟ ئۆزىنىڭ جامالىدىن ئاكىسىغا بولغان سۆيگۈسىنى كۆڭۈل پىنھانلىرىغا ئەبەدىيلىك دەپنە قىلىۋەتسۇنمۇ؟! ئۇلارنىڭ خۇشلۇقى، بەختى، ئۇسالى ئۇچۇن قۇربانلىق بېرىپ مەڭگۇ ئازابلىنىپ ياشىسۇنمۇ؟! ھەتتىپەنىڭ تاقىتى - تاق بولدى. ئۇ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە تاتلىق تەلمۇرۇشىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىدى.

— جامالىدىن ئاكا، — دېدى ئۇ جامالىدىنىنىڭ كۆزلىرىگە نازاكەت بىلەن تىكىلىپ، — بۇ يەردە بۇنداق جىمجىت تۇرۇۋەرمەي، ئاق تاغ تەرەپكە ئۆتۈپ كەلمەيلىمۇ؟

ھەتتىپەنىڭ گېپىنى بىلەن جامالىدىن ۋە دوست خېنىم چۆچۈپ ئىسسىغە كەلدى ۋە نەزەرىنى تەڭلا ئۇنىڭغا ئاغدۇرۇشتى. ھەتتىپەنىڭ كۆزلىرى كۈلۈپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچ - ئىچىدىن بىرخىل نارازلىق، سوغۇقلۇق چىقىپ تۇراتتى، چىرايىمۇ سۇلغۇن ئىدى.

— ھە...ھە... مەيلى، — دېدى جامالىدىن ۋە دوست خېنىمغا شۇنداق قىلامدۇق، دېگەندەك تەرىزدە قارىدى.

— ئۆتۈپ كەلسەك ئۆتۈپ كىلىلى، — دېدى دوست خېنىممۇ ھەتتىپەگە تىكىلگەن كۆزلىرىنى جامالىدىنغا يۆتكەپ.

ئۇلار چىغىر يولدىن ئورمان تېگەنلىرىنىڭ قىرىغا چىقىپ، چاقماق دەرياسىغا چۈشتى. دەريادىن ئۆتۈپ ئاق تاغقا ئۇلاشقىلى بولاتتى. قەدەملەرنىڭ يەڭگىل ھەربىكەتلىرى كۆڭۈللەردىكى قورۇنۇشنى تۇگىتىپ،

تـللارنـمـۇ هەربىرىكـە باشلـىدى. دوست خېنـىم بالـدۇر ئېغىز ئاچتى.

ــ جامالـدىـن ئاكا، بۇخارادىمۇ بـىزنىڭ دىخاللىغا، قورغان كـۆلـبېشـىغا، چاقـماق دەرياسـىغا، ئاق تـاغـقـا ئـوخشايدىـغان يەرلەر بـارمۇ؟ ــ سورىدى دوست خېنـىم دەريـانىڭ قاق ئـوتتۇرىسـىدىكى سـۇپسۇزۇك ئېقـمـدىـن چوقچـيـىپ چـىقـىپ قالـغان يوغان تـاشلارنى دەسسـەپ ، قارشى تەرەپكە ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن.

ــ ئۇ يەردىمۇ يۇرتلار، دەريالار، ئورمـانلار، تاغلار بـار. ئەمـما بـىزنىڭ بۇ يەردىكـىگە ئوخشـمايدۇ، ــ جـامالـدىـن دوست خېنـىمـنىڭ تالـدەك ئەۋرىشـىم، زىلۋا قامـىتـىدىـن كۆزىنى ئۇزمەي جاۋاب بەردى.

ــ ئۇ يەرنىڭ تاغلىرى بـىزنىڭكىدىن گۈزەلمۇ؟

ــ گۈزەل يەرلىرىمۇ بار، ئەمـما بـىزنىڭ ئاق تاغ بۇنداق قېقىر، كۆرۈمسىز، كۆيۈك بولغىنى بىلەن مېھرلىـك، باغرى ئىللىق، كۆزگە يېقىشلىق.

ــ بـىزنىڭ ئاق تاغ ھەققىدە قايسـىبىر دانـا بىر نەزمە پۈتكەن ئىكەنغۇ، سىلى بىلەملا؟

ــ بىلىمەن، بـىزنىڭ قورغان كۆلـبېشـىدا ياشاپ ئۆتكەن زەيدىن ھاجىم دېگەن زات :

ئەجەب بىر تاغ ئىكەنلا،
كىيگەن تونلىرى مەللە.
سۆلەتلىرىگە باققاندا،
جاھان تۇتماپتىكەنلا.

دەپ نەزمە توقۇغانىكەن.

ــ بۇ نەزمىدىن مەن قانداق مەنىنىڭ بارلىقىنى تىرەنلەپ بىلمەككە ئاجىز كەلدىم.

ــ قارىسىلا، ــ جامالىدىن ئاق تاغنى بېشىدىن ئايىغىچە قولى بىلەن دوست خېنىمغا ئىشارە قىلىپ كۆرسەتتى، ــ بىزنىڭ بۇ ئاق تاغ بەشكېرەمنىڭ باش قىسمىدىن تاكى مايمۇنتاش، يەلقارىغىچە سوزۇلۇپ ياتىدۇ. بۇ تاغدا گىياھ ئۇنمەيدۇ. لېكىن بۇ تاغ تولىمۇ ھەيۋەتلىك، ئېگىز، سۆلەتلىك تاغ. ئەتىمالىم، بۇ زات نەزمىنى ئاق تاغنىڭ مۇشۇ ھالىتىنى نەزەردە تۇتۇپ پۈتكەن بولغىيتتى.

ــ گىياھ ئۇنمەيدۇ دېگەنلىرى نېمىسى؟ ــ دوست خېنىم جامالىدىننىڭ سۆزلىرىگە تازا قايىل بولمىغاندەك ئۇنىڭغا ئىتتىك بۇرىلدى، ــ چوڭ دادام بەزىدە بىزنىڭ چارۋىلارنى مالچىلارغا مۇشۇ تاغدا باقتۇرىدۇ. ئەگەر ئۇستىدە گىياھ ئۇنمىسە بىزنىڭ چارۋىلار ئۆلۈپ قالاتتى، بۇ تاغدا؟

ــ ئاق تاغقا يامغۇر ـ يېشىن بولغان مەزگىللەردە ئانچە ـ مۇنچە شاپ، چاكاندا، بۇرە قوغۇنى دېگەندەك مال ـ چارۋىلارنىڭ ئېغىزىنى گوللىغىدەك ئۆسۈملۈكلەر ئۆسۈپ قالىدۇ. ئەجەب ئادەمنىڭ تىلىدىن باغلىۋېلىشقا ئۇستا ئىكەنلا. ئەسلىدە مەن سىلەرنىڭ مىللار يازىچە يايلايدىغان چاقىلاي تاغلىرىدىكىدەك قويۇق ئوت ـ چۆپلەر ئۇنمەيدۇ، دېمەكچىدىم، ــ جامالىدىن ھۇپپىدە قىزاردى.

ــ دادامدىن ئاڭلىسام، ــ دېدى دوست خېنىم ئارىدىكى ئوڭايسىز كەيپىياتنى ئوڭشاپ، ــ تاغ ئارقىسىدىكى تاغلاردا قويۇق ئوت ـ چۆپلەر ئۆسەرمىش. ئۇ تاغلارنىڭ تەسكەي تەرەپلىرىدە باراقسان بولۇپ

ئاينىغان قارىغاي، ئارچىلار كىشىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالارمىش. ئۇ يەرلەر جەننەتتەك گۈزەلمىش.

ــ ئاللاھتائالا زېمىننى ياراتقاندا، بىر يەرنى بىر يەرگە ئوخشىمايدىغان ئاشۇنداق سىر ـ مۆجىزاتلارغا، كارامەتلەرگە ئىگە قىلىپ ياراتقانكەن. ئىنسانىنىڭ رىزقى ـ نېسىۋىسىنىمۇ ھەر يەر ـ ھەر يەرلەرگە چاچقانكەن. بىزگىمۇ مۇشۇ ئاق تاغنى، ئۇنىڭ ئېتىكىدىكى مۇنبەت زېمىننى، چاقماق دەرياسىنى ئىلتىپات ئەتكىنىگە مىڭ مەرتەم رەھمىتىمىزنى ئېيتساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ. بىزگە ئىلتىپات قىلىنغان بۇ ئاق تاغ مۇشۇنداق بوز رەڭلىك، كۆيۈك تاغ بولغىنى بىلەن ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق ئارتۇق تەرەپلىرى بار. بۇ تاغ مۇشۇنداق ھەيۋىتى، مەغرۇرلۇقى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېتىكىدىكى ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ دىلىغا غۇرۇر، ئېتىقاد، چىدامچانلىقنى، ۋۇجۇدىغا سۆيگۈ، ۋاپادارلىقنى، ئىككى بېلىكىگە ھېسابسىز كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ئاتا قىلىدۇ. بۇ تاغ يىراق ـ يىراقلاردىكى ئوغلانلىرىنىڭ يادىغا ھەر نۆۋەت يېتكەنده، ئۇلارنىڭ ئىچىده سېغىنىش ئوتلىرىنى لاۋۇلدىتىدۇ. بۇ تاغنىڭ مېھرلىك ئاپتېپىغا قانغان كېلە، ئاق يەر يىلىنى، كىرپە، كەسلەنچۈكلەر تېبابەتتە كۆچلۈك يەل ھەيدىگۈچى بولۇپ، تالاي نەمجان، ئاغرىق، بىتاپلارنىڭ دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا بولىدۇ. سىلى ئاق تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ باققانمۇ؟

ــ تالاي نۆۋەت چىققاندىمەن.

ــ ئەمما ماڭا بۇ ئانا تاغقا سىلىگە ئوخشاش كۆپلەپ چىقىش پۇرسەتلىرى نېسىپ بولمىدى ـ ده.

ــ سىلى ئاق تاغقا جىق چىقمىغان بىلەن، بۇ تاغنى

ماڭا قارىغاندا جىق بىلمىدىكەنلا.

ــ كىشىگە ئۆز ئىلىنىڭ قەدرى ئۆزگە يۇرتتا تېخىمۇ ئۆتۈلمىدىكەن. ئۆزگە ئەلدە ئوز يۇرتىنى تېخىمۇ سېغىنمىدىكەن. ئۆز يۇرتىنى ياد ئەتكەندە، ئۇنىڭ مېھرىگە تېخىمۇ بىتاقەت بولمىدىكەن. شۇ ۋەجدىن كىشى ئۆز يۇرتى ھەقىقىدىكى ھېكايەت، پۇتۇكلەرگە تولىمۇ قىزىقىدىكەن.

ئۇلار سۆھبەتلەر بىلەن ئاق تاغنىڭ تەسكەي ئېتىكىگە يېتىپ كېلىشتى. ھەنىپە جامالدىن بىلەن دوست خېنىمنىڭ بىر ــ بىرى بىلەن قىلىشۋاتقان ئاق تاغ ھەقىقىدىكى سۆھبەتلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتقان قىياپەتتە ئۇلارنىڭ يېنىدا كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئىچىدە بىئارام بولۇۋاتاتتى. جامالدىننىڭ گەپ ئارىسىدا تۇرۇپ ــ تۇرۇپ دوست خېنىمنىڭ كۆزلىرىگە ئوتلۇق تىكىلىپ قويۇشلىرىدىن، دوست خېنىمنىڭمۇ كۈلكىسىنى يوشۇرالماي قېلىۋاتقان چېھرىنىڭ ئوت ئېلىشلىرىدىن ھەم ئۇنىڭ پۇرسەت تاپسىلا جامالدىن ئاكىسىغا ئوغرىلىقچە قارىۋېلىشلىرىدىن ئاچچىق يۇتۇپ قېلىۋاتاتتى. جامالدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە بۇ يەردە يوقتەك ئازراقمۇ سۆزلەش پۇرسىتى بېرىپ قويمىغانلىقىنى ئۇستىگە نەزەر كۆزىنىمۇ سېلىپ قويمىغىنىدىن ئىچى پۇشۇۋاتاتتى.

ــ جامالدىن ئاكا، سىلى بۇخارا ئالىي مەدرىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان مەزگىللىرىدە ھەر خىل ئىلىملەرنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئالغان ئىكەنلا، يەنە گۈزەل نەزمىلەرنى پۈتۈپ ھەمساۋاق تالىپلار ئارىسىدا ھۆرمەت ــ ئابرۇيغا ئىگە بولۇپتىكەنلا ــ ھە؟ ــ ھەنىپە جامالدىنغا

كۆزلىرىنى كۆلدۈرۈپ تۇرۇپ، باشقىچە يېقىنچىلىق نەزىرىدە باقتى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن ھېلىمۇ جامالىدىن ئاكىسىغا سۆيگۈسىنى ئىزھار قىلىش خىيالىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈيىدا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلۈۋىلىش تەس ئەمەس ئىدى، ــ ئاق تاغ ھەققىدە مۇشۇ يەردىلا بىرقانچە بېيىت نەزمە توقۇپ بەرگەن بولسىلىرى، سىلىنىڭ ئىستىداتلىرىدىن بىزمۇ ئاز ــ تولا بەھىرلىنىپ قالاتتۇق.

ــ ئاشۇرۇۋەتتىلە، ئاشۇرۇۋەتتىلە، ــ جامالىدىنىڭ ھەنىپەگە يۈزلەنگەن چىرايىغا خجىللىق تەپتى، ــ مەندە نەدىمۇ ئۇنچە ئىستىدات بولسۇن؟ ناھايىتى شۇ ئانا يۇرتۇمنى سېغىنغان، خىيال قىلغان چاغلىرىمدا ئانچە ــ مۇنچە نەزمىلەرنى قېتىپ باققانىدىم.

ــ ئاق تاغنى ياخشى كۆرىدىكەنلا ــ ھە، جامالىدىن ئاكا؟ ــ دوست خېنىم تۇرۇپلا جامالىدىن ئاكىسىدىن شۇنداق سوراپ قالدى.

ــ شۇنداق، مەن ئاق تاغنى قەۋەتلا ياخشى كۆرىمەن، ئاق تاغنى بەلگە قىلغان يۇرتۇمنى، ئۇنىڭ ھەربىر تال دەل ــ دەرەخ، تاش ــ تۇپرىقىنى ئەزىز بىلىمەن. سەۋەبكى، بۇ ماكانغا مېنىڭ كىندىك قېنىم تامغان. مەن مۇشۇ يۇرتنىڭ، مۇشۇ ئاق تاغنىڭ بالىسى. بۇ يەر مېنىڭ ۋەتىنىم. مەن يۇرتۇمدىن، ۋەتىنىمدىن چەكسىز ئىپتىخارلىنىمەن. رەسۇللاللامۇ «ۋەتەننى سۆيۈش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېگەنىكەن.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دوست خېنىم ھەنىپەنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى، ــ ھەنىپە ئېيتقاندەك، بىزنىڭ كۆڭلىمىز ئوخشاش بولسىمۇ، ئاق تاغ ھەققىدە بىرقانچە بېيىت توقۇپ

بەرسىلە. سىلىنىڭ نەزمىلىرىنىڭ پاساھىتىدىن دىلىمىز سۆيۈنۈپ قالسۇن.

ــ نەزمىنى قاملاشتۇرۇپ توقۇيالمىسام، ئىككىلىرىنىڭ ئالدىدا ئىزاغا قالارمەنمۇ دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن، ــ جامالدىن ئوڭايسىز بىر كەيپىياتتا كۈلۈمسىرىدى.

ــ ھەنىپە ئىككىمىز ئۇستازىمىز ئىمانەم بۇۋىمدىن سىلىنىڭ بۇخارادا شۆھرەت قازىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقانلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان. ئىمانەم بۇۋىم يەنە سىلىنىڭ شېئىرىي ئىستېداتلىرى خۇسۇستىمۇ تالاي قېتىم سۆزلەپ بەرگەن.

ــ قورغان كۆلبېشىدىكى چوڭلارنىڭمۇ سىلىنىڭ ياخشى گەپلىرىنى قىلىپ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتكەنلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان ئىدۇق، ــ ھەنىپەمۇ گەپ ئارىلىدى، ــ سىلى چوڭ ئوقۇغان، كۆپ يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان، شېئىردىنمۇ تالاي ساۋاقلارنى ئالغان تۇرۇپ ئۇنداق دېسىلە، ئىككىمىزنى كۆزگە ئىلمىدى دەپ قالمىز، جۇمۇ؟

ھەنىپە يەڭگىل كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسىگە دوست خېنىممۇ قوشۇلدى. ئۇلارنىڭ كۈلكىسىدىن جامالدىن ئاكىسىغا بولغان ئۇمىدى، ئىشەنچى تۆكۈلگەندەك بولدى.

جامالدىن چاقماق دەريانىڭ كۇنگەي تەرىپىدە، ئانا دەريانى مەھكەم قۇچاقلاپ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا يىلانىدەك سوزۇلۇپ ياتقان ئاق تاغقا تىكىلدى. باغرى تالاي يىل مەشۇقىنىڭ ۋىسالىغا بىتاقەت بولۇپ چۆل ـ بايابانلاردىن ئاشقان ئاشىقىنىڭ لەۋلىرىدەك تىلىم ـ تىلىم يېرىلغان ئاق تاغ ۋىسال شەربىتىگە تەشنا يۈرەكتەك ھارارەت

قۇچاقلاپ، ئىچىدىن كۆيۈۋاتقانىدەك كۆرۈنەتتى. يەنە بىر قارىسا ئۇ خاھ ئۇستۈنىئاتۇشنىڭ بېلىگە چىڭ ئورالغان بوز رەڭلىك پوتىغا، خاھ ئەسىرلەردىن بېرى جىمجىتلىق ئىچىدە نەپەسلىنىپ ياتقان بۇ ئانا دىيارنىڭ ئىسسىق ياستۇقىغا ئوخشايتتى.

جامالىدىننىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى. كۆزلىرى ئاق تاغقا قادالدى. تەپەككۇر تۇلپارى گۈزەل تۇيغۇلار دالاسىدا چاپچىيتتى. ئىككى قىز ئۇنىڭ شېئىرىي تەسەۋۋۇر ئالىمىدىكى ھالىتىنى تاماشا قىلماقتىدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇنىڭ باياتىن بېرى نېمىندۇر پىچىرلاۋاتقانىدەك تىترەپ تۇرغان لەۋلىرى مىدىرلاپ، تىلى ھەرىكەتكە كەلدى:

ئىلاھا قۇدرىتىڭ ئاق تاغ لېۋىن ئاتەشتە خاك ئەتتى،
ھېجرىنىڭ دەرد ـ ئازابىدا سىنە ـ باغرىنى چاك ئەتتى.
قاچان كۆردۈم قېشى بەرگى قىياق، گۈل يۈز نىگارىمنى،
بۇ تاغ باغرىدىكى ئاتەش دىلىمغا ئىشتىراك ئەتتى.

نەزمە ئالدىرىماي، كۈچلۈك ئىنتۇناتسىيەدە دېكلاماتسىيە قىلىندى. نەزمە ئاخىرلىشىشى بىلەن دوست خېنىمنىڭ يۈزى شېخىدىن ئەمدىلا ئۈزۈلگەن تاتلىق ئانار پوستىنىڭ رەڭگىدە قىزاردى. جامالىدىن نەزمىنىڭ دوست خېنىمدىكى تەسىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ چىرايىغا قارىۋىدى، دوست خېنىم ئاجايىپ تاتلىق بىر تەبەسسۇم بىلەن يەرگە باقتى. بۇ ھالدىن ھەنىپەنىڭ يۈرىكى بىراۋ ئىككى ئالقىنى ئارىسىغا ئېلىپ سىققان ئانارىدەك مۇجۇلدى، ئاغرىدى. ئۇنىڭ جامالىدىن ئاكىسىغا

ئاچچىقى كەلدى. ھەنىپەنىڭ قاشلىرى توم، ئەمما تۇزرەك، دوست خېنىمنىڭ قاشلىرى ئىنچىكە ئەمما ھىلال ئايدەك ئەگمە ئىدى. نەزمىدە جامالىدىن ئاكىسى دوست خېنىمنىڭ ھىلال ئايدەك ئەگمە قېشىنى بەرگى قىياق دەپ تىلغا ئالغانىدى. ھەم نەزمىنى دېكلاماتسىيە قىلغان چاغدا ئۇ دوست خېنىمدىن كۆزلىرىنى ئۇزەلمەي قالغانىدى. ھەنىپە «بىر ئاز كەك قورساق بولايچۇ» دەپمۇ ئويلىدى. ئەمما كۆڭلىدىكى سۆيگۈ تەلپۈنۈشى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بېغىشلاش روھىنى ئىككى يالماپلا يۇتۇۋەتتى. ئۇ جامالىدىن ئاكىسىغا دارىتمىلىدى.

ــ نەزمىلىرىدىكى دىللىرىغا ئاتەش ئىشتىراك ئەتكۈزگەن قېشى بەرگى قىياق، گۈلىيۈز نىگارنى بىلىش مۇمكىن بولۇرمۇ؟

جامالىدىن ئەسلىدە ئاق تاغ ھەققىدىلا نەزمە پۈتمەكچى ئىدى. لېكىن ئۇ نېمىشقىدۇر بۇ نەزمىسىدە ئاق تاغنىڭ كۆيۈك تاغ بولۇشتەك خاسلىقىنى، ئۇنىڭ ئىچ ــ ئىچىدىن كۆيۈپ تۇرىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان ئۆزگىچىلىكىنى بىرىنى بىرلا كۆرۈپ كۆيۈپ قالغانلىقىغا ئىشارە قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلەلمەي قالغانىدى. شۇڭا ئۇ نەزمىسىنى ئوقۇپ بولۇپ ئۆزىمۇ قىزىرىپ كەتتى ۋە ھەنىپەنىڭ سوئالىدىن دەرمەھەل گاڭگىرىدى. شۇنداقمۇ ئۇنىڭ ئۆزى ئۇچۇن تاسادىپىي كەلگەن بۇ قىممەتلىك پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغۇسى كەلمىدى. ئۇ ھەنىپەنىڭ سۆزلىرىگە سۆز قايتۇرۇش ئارقىلىق گەپنى دوست خېنىمغا پۇراتتى.

ــ كۆڭۈل مەيلىمگە ھەم سۆيگۈ ئىشتىياقىمغا سەۋەبكار ئول قاشلىرى بەرگى قىياق، گۈلىيۈز نىگار

مېنىڭ دىل رايىمنى مەقبۇل كۆرگەن بولسا، ئۇنىڭمۇ ماڭا ئېيتار سۆزلىرى بار دەپ ئويلايمەن.

ــ گەپلىرىنى ئوچۇقراق دېگەن بولسىلىرى، ــ ھەنىپە ئىلىمان بىر نەزەر، ئىلىمان بىر ئاۋاز بىلەن جامالىدىنىڭ يەرگە بېقىپ تۇرغان دوست خېنىمغا تەلمۈرۈۋاتقان نەزىرىنى مەجبۇرەن ئۆزىگە قاراتتى، ــ ئول نىگار بۇ يەردە بولمىغان بولسا، بۇ نەزمىلىرىنى بىزگە ئوقۇپ بەرمىگەن بولاتتىلە. ئول نىگار مۇشۇ يەردە بار، شۇنداقمۇ؟!

ھەنىپە جامالىدىن ئاكىسىنى قىستاقلا ئالدى. ئۇ نەزمىدىكى نىگارنىڭ دوست خېنىم ئىكەنلىكىگە ئاللىبۇرۇن ھۆكۈم قىلىپ بولغان بولسىمۇ، يەنە «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار» دېگەندەك، ئۇ جامالىدىنىڭ «ئول نىگار سىلى ھەنىپە بولىدىلا» دەپ قېلىشىنى تەمە قىلماقتىدى. بېشىغا ئويلىمىغان يەردىن بەخت قۇشىنىڭ قونۇپ قېلىشىنى، قەلبىنى مالىمان قىلغان بۇ نەۋقىران يىگىتنىڭ بۇ مالىمانچىلىقىغا ئىگە بولۇشىنى ئۈمىد قىلماقتىدى. جامالىدىن بولسا، خۇددى ئۆزىگە ھەنىپە ھېچنېمە دېمىگەندەك ئۇنىڭغا كۆز قىرىنى سېلىپمۇ قويمىدى. ئەكسىچە يەڭگىل قەدەملەر بىلەن دوست خېنىمغا ئىككى قەدەم يېقىنلاشتى. دوست خېنىم گەرچە شۇ تاپتا ئول نىگارنىڭ ئۆزى بولۇپ قېلىشىنى شۇ قەدەر ئارزۇ قىلسىمۇ، جامالىدىن ئاكىسىدىن ئىككى قەدەم يىراقلىشىش ئارقىلىق، ئۆزىنى شەرم ـ ھايا بوستانىغا پىنھان قىلماقچى بولغاندەك قىلدى. جامالىدىن تىترەپ تۇرغان ھاياجانلىق لەۋلىرى بىلەن دوست خېنىمغا ئېغىز ئاچتى.

ــ ئىززەت ئىكرامىمدىكى ۋە سۆيگۈ گۈلزارىمدىكى يېگانە گۈل دوست خېنىمنىڭ نەزمەمدىكى نىگارنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى ئاشكارا ئەتسەم، بۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ نېمە دەيدىغانلىقلىرىنى بىلىشكە تولىمۇ بىتاقەتمەن.

جامالىدىننىڭ سۆزلىرىدىن ھەنىپەنىڭ چىرايى قارا يامغۇر ئالدىدىكى بۇلۇتلۇق ئاسماندەك تۇتۇلدى. مېڭىسىدىن كىرگەن سوغۇق بىر سېزىم باغرىنى پىچاق بىسىدەك تىلغاپ ئۆتۈپ، تاپىنىغا كېلىپ توختىدى. ئۇنىڭ پۇتلىرى، ياق، پۇتۇن بەدىنى كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى سوققان تەنھا يىكەندەك تىترەپ كەتتى. ئوغىدەك بىر ئاچچىق بوغۇزغا قاپلىشىپ، پاڭگىدە يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالدى. دوست خېنىم دوپپىسىنىڭ ئاستىغا باسۇرۇپ كېيىۋالغان گىجىم روملىنىڭ بىر ئۇچى بىلەن يۈزلىرىنى يوشۇردى. نازاكەت بىلەن كەينىگە قايرىلىپ، بېشىنى تۆۋەن ئەگدى. ۋۇجۇدى ساپ، تازا سەھەر شامىلى ئەركىلىتىپ ئۆتكەن چوغلۇقتەك يېنىك تەۋرىدى. بىر جۈپ شەھلا كۆزنىڭ چاناقلىرىدا ئەتىگەندىكى كۈن نۇرى جۇلالاتقان گۈل بەرگىدىكى شەبنەم دانچىسىدەك ياش تامچىسى پەيدا بولدى. قەلبى بىر خىل شېرىن خىجالەت ئوتىدا كۆيگەندەك بولدى. ئۇ ئۆزىدە زادىلا كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇ ھالەتكە بەرداشلىق بېرەلمىدى. توۋا، كېچىچە يۇرىكىنى تەقەززا قىلغان بىر كۆرۈشمەككە زار ئەتكەن جامالىدىن ئاكىسى ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ كۆڭلىگە مۇناسىپ سۆيگۈ ئىزھارىنى بىلدۈرۈپ تۇرسا، ئەجەبا، ئۇ يۈزىنى پىنھان تۇتۇپ، كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئېيتىشقا بىماجال بولۇپ قالدىغۇ؟!

دوست خېنىم ئارقىسىغا شۇنداق تېز ئۆرۈلدى ـ دە،

يەردىن بېشىنى ئۆرە قىلماستىن، كېلىپ ھەنىپەنىڭ قولىنى تارتتى.

ــ يۇرسىلە ھەنىپە، بىز كېتەيلى. كەچ بولۇپ كەتتى، كېتەيلى.

ئۇ ھەنىپەنىڭ قولىدىن سۆرەپ يۇگۇردى. ئاچچىق يۇتۇپ، بۇ يەردە ئۆزىنى ئارتۇقچە ئادەمدەك ھېس قىلىپ تۇرغان ھەنىپەمۇ دوست خېنىم بىلەن بىللە يۇگۇردى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشۇپ شۇ قەدەر تېز يۇگۇرۇشتىكى، ئاياغلىرى تەگكەن ئۇششاق تاشلار ئورنىدىن چاچراپ، دەريادىكى تاش ـ شېغىللارغا ئۇرۇلۇپ، «تاراس ـ تۇرۇس» ئاۋازلارنى چىقىراتتى. بۇ ئاۋازلارنىڭ تاغدىن ياندۇرغان ئەكس ساداسى جامالىدىننىڭ قۇلىقىغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار بايا تاشلارنى دەسسەپ ئۆتكەن ئېقىندىنمۇ سۇنى كېچىپ يۇگۇرۇپ ئۆتۈپ، قورغان كۆلبېشىنى نىشانلاپ ئورمانلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى.

يىگىرمىنچى باب

ئىككى جاندا بىر ئوت

خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن جالالىدىن، ئاغىچىخان ئەر ـ خوتۇن ئەمدىلا ھۇجرىسىغا مېڭىۋاتقان ئوغلى جامالىدىننى توختاتتى.

ـ توختاپتۇرغىن ئوغلۇم، سەن بىلەن دېيىشىدىغان گەپ بار، ـ دېدى جالالىدىن ئوغلىغا يېنىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ، ـ كەلگىن، بۇ يەردە بىر دەم ئولتۇرغىن.

جامالىدىن دادىسىنىڭ قېشىدىكى ئوغلاق تېرىسىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئورۇن ئالدى. ئاغىچىخان پەگاھ تەرەپتە ئولتۇرۇپ، غۇۋۇا يورۇپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا ئوغلىنىڭ مىسكىن كۆرۈنۈپ تۇرغان چىرايىغا سەپسېلىپ قارىدى ۋە كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ دېدى.

ـ كەچتە غىزاغىمۇ تازا ئىشتىھالىرى تارتمىدى، رەڭگىلىرىمۇ سۇلغۇن كۆرۈنىدۇ، بىتاپ بولۇپ قالمىغانلا، ئوغلۇم؟

ـ ياق، مەن شۇنچە ياخشى تۇرۇۋاتىمەن، ئانا، ـ جامالىدىن ئىچكى تۈيغۇلىرىنى ئانىسىغا بىلدۈرمەسلىككە تىرىشىپ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ شۇنداق دېدى.

ـ تاۋلىرى بولمىسا، دېسىلە. بولمىسا قورغان كۆلىشىغا بېرىپ تېۋىپقا كۆرۈنۈپ باقسىلىمۇ بولىدۇ.

ـ تاۋىم بولمىسا مىزاجىمنى ئۆزۈم دورا قىلىپ

تەڭشىيەلەيمەن ئانا، سىلى خاتىرجەم بولسىلا. كۆزلىرىگە شۇنداق كۆرۈنۈپ كەتكەن ئوخشايمەن، ــ جامالىدىن ئانىسىغا ئۆزىگە ئۆزى دورا قىلىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزدى.

ــ شۇنى دەيمىنا، ــ ئانىنىڭ كۆڭلى ئارامىغا چۈشكەندەك قىلسىمۇ يەنە قوشۇپ قويدى، ــ ئادەتتە ئۇزۇپ تاشلاپ ئەتكەن ئېشىمدىن ئىككى ئاياق ئىچەتتىلە، بۇگۈن ئاران بىر ئاياق ئىچتىلە.

ــ ياقا يۇرتتا ئۇزاق تۇرۇپ سىلى ئەتكەن تائاملارنى سېغىنىپ كېتىپتىكەنمەن، شۇڭا باشتا تويماي يېدىم، تېبابەتتە كەچتە تائامنى ئاز يېمەكلىكنى قەيت قىلىدۇ. ئىلىمدىمۇ قورساق تويغاندىكىن يەنە يېگەن تائامنى مەكرۇھ، دەپ قارايدۇ.

ــ نېمىلەرنى دەيدىغانسەن، ئوغلۇم؟ ــ دېدى جالالىدىن ئوغلىنىڭ گەپلىرىدىن ھەيران بولۇپ، خوتۇنىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىپ، ــ قورساق قانچە تويسا شۇنچە ياخشى ئەمەسمۇ، ئادەم تائامنى قانچىكى كۆپ يېسە، شۇنچىكى كۈچلۈك، باتۇر، پالۋان بولمامدۇ؟!

جامالىدىن دادىسىنىڭ گېپىنىڭ جاۋابى ئۇچۇن كۈلۈپلا قويدى. جالالىدىن ئوغلىغا قاراپ تۇرۇپ يەنە سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ــ خوش، ئوغلۇم، ئەمدى گەپنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، يۇرتقا كۈندىن ـ كۈنگە سوغۇق چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. مەن ساڭا دېگەن گەپنىڭ جاۋابىنى ھېچ بىرەي دېمەيسەنغۇ؟

جامالىدىن دادىسىنىڭ بۇگۈن كەچتە ئۆزىنى سۆھبەتكە ئېلىپ قالغىنىدىن ھېلىقى كۈنى دېگەن گېپىنىڭ سۇرۇشتۇسىنى قىلىدۇ دەپ پەرەز قىلغانىدى.

شۇ ھامان ئۇنىڭ يادىغا دوست خېنىم كەلدى. ئۇ باشتا ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىرقانچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋالسا، قىش كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن توي پەسلى ئاخىرلىشىدۇ. ھازىرچە خانلىق مەدرىسەگە بېرىپ تۇراي، باشقا گەپلەرنى كېلەر يىلى دېيىشەرمىز دەپ، قەشقەرگە كېتىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ دادىسىنىڭ گېپىگە ماقۇل دېمەكچى بولدى. شۇنداق قىلغاندىلا، ئۇ دوست خېنىمنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ ۋىسالىغا يېتەلەيتتى. ئۇنى ئەمرىگە ئېلىپ، قەلب چاڭقاقلىقىنى ۋىسال شەربىتى بىلەن قاندۇرالايتتى.

ــ ئويلاندىم، دادا، ــ دېدى جامالىدىن دادىسىغا ئۆزە قارىماستىن، ــ سىلى دېگەندەك قىلسام بولغۇدەك.

ــ مانا ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ. ئوغۇل بالا دېگەن ھەر ئىشنى ۋاقتى ـ قەرەلىدە قىلسا بەلەن بولىدۇ.

جالالىدىننىڭ قەلبىنى خۇشاللىق قۇچتى. ئۇ خۇشلۇقىنى باسالماستىن خوتۇنىغا باقتى. ئاغىچىخانمۇ ئېرىنىڭ خۇشلۇقى ئۈچۈن سۆيۈنۈپ كەتتى.

ــ ئەجەب بىر ئوبدان گەپ بولدى، ئەمدى مەن ئەتىدىن باشلاپ تويىنىڭ تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلىۋېرەي، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ كويىغا چۈشەي.

ــ ئوغلۇم، بىرەر قىزنى ئالاي دەپ كۆڭلۈڭگە پۈكتۈڭمۇ ياكى لايىقىڭنى مەن تاللاپ بېرەمدىمەن؟ ــ دادىسىنىڭ تەرەپبال سورىغان سوئالىدىن جامالىدىننىڭ قەلبىنى خىجالەت ئوتى كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. ئۇ ئوڭايسىزلىنىپ يۈزىنى يانغا بۇرىۋالدى، ــ بۇنى دېمىسەڭ بولمايدۇ. مەن سېنىڭ، سەن مېنىڭ ئاغزىمغا قاراپ تۇرساق ۋاقىت سوزۇلۇپ كېتىدۇ.

جامالدىن دادىسىغا نېمە دېيىشنى بىلمەيتتى. چۈنكى ئۇ دوست خېنىمغا ئېغىز ئېچىپ قويغىنى بىلەن دوست خېنىم ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىز سۆز بەرمەستىن ئۈركۈگەك جەرەندەك ئۇنىڭ ئالدىدىن قېچىپ كەتكەنىدى. ئەمما جامالدىن دوست خېنىمنىڭ ھامان سۆزىگە سۆز قايتۇرىدىغانلىقىغا، سۆيگۈ ئىزھارىغا ماقۇل دەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. قانداقلا بولمىسۇن تېخى ئۇ جامالدىنغا بىرنەرسە دېمىگەنىدى. بۇ يۈرتتا توي ئىشىدا پەرزەنتلەر ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىدا ئانچە تەشەببۇسكار بولۇپ كەتمەيتتى. شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ سۆزلىرىنى جاۋابسىز قالدۇرسا خاتا بولمايدۇ، دەپ ئويلىدى.

ـــ دادىسى، ـــ دېدى ئاغىچىخان ئېرىگە كۈلۈپ، ـــ ئوغلىمىزنىڭ كۆڭلىدىمۇ بىرەر ئوي باردۇ. بالىنى ئالدىراتمىساڭلا، بىر ـ ئىككى كۈندە بىزنى خۇش قىلغۇدەك بىرەر لايىقتىن بېشارەت بېرىپمۇ قالار.

ـــ ھە ماقۇل، ماقۇل، ـــ دېدى جالالدىن بېشىنى لىڭشىتىپ، ـــ شۇنداق بولۇپمۇ قالار، ـــ ئۇ يەنە خوتۇنىغا بۇرىلدى، ـــ ئۇ لايىقىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىز بىلىمىز. مەيلى كىمنى دېسۇن، ئاللاھ خالىسا، ئاسماندىكى ئايىنى ئېلىپ بەر دېسىمۇ ئېلىپ بېرىمەن.

جامالدىن ھۇجرىسىغا چىقىپ كېتىۋېتىپ، «توۋا، دادام قانداق بىلىپ قالغاندۇ؟ ئەگەر ئۇ دوست خېنىمنى بىلمىگەن بولسا، ‹ئاسماندىكى ئايىنى ئېلىپ بەر دېسىمۇ ئېلىپ بېرىمەن› دېمەس بولغىيتتى» دەپ ئويلىدى. ئەمما جالالدىنىڭ «بىز بىلىمىز» دەۋاتقىنى ئەمەلىيەتتە دوست خېنىم بولماستىن، ھەنىپە ئىدى.

جامالدىن ھۇجرىسىدا يوتقانغا كىرىپ، ئۇخلىماقچى بولۇپ كۆزلىرىنى يۇمدى. شۇ ھامان ئۇنىڭ يادىغا يەنە دوست خېنىمنىڭ نازلىق كۈلۈمسىرىشى، ئوتلۇق، شەھلا كۆزلىرى، بىرده مەغرۇر، بىرده تارتىنچاق قىياپىتى، كىيىكتەك ئۇركۈپ قېچىۋاتقان ھالىتى كېلىۋالدى. «ئەتىلا نەدىن بولمىسۇن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ماقۇللۇقىنى ئالمسام بولمىغۇدەك» دەپ ئويلىدى ئۇ.

جامالدىن سۆيگۈ تەشنالىقىنىڭ بىدارلىقىدا كىرپىك قاقالماي تۇن تەڭگە ئۇلاشقان مۇشۇ دەملەردە دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەنىڭ ھۇجرىسىدا شامداندىكى شام تېخى ئۆچمىگەن، كاڭغا يانمۇ يان سېلىنغان ئىككى يوتقاندىكى ئىككى قىز دوست خېنىم بىلەن ھەنىپەلەرمۇ قىزىل شايى تاۋاردىن ئېتىلگەن يوتقان ئىچىده بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ھېسسىياتتا بىئارام بولۇپ، بىردەم ئۇيان ئۆرىلىشىپ، بىردەم بۇيان ئۆرىلىشىپ تېخىچە ئۇخلىمىغانىدى. دوست خېنىم يوتقاندىن ئازراق سۇغۇرۇلۇپ، سامان تەكىيىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان پەي ياستۇقىغا يۆلەندى ۋە يوتقانىنى كۆكرىكىگىچە چۈشۈردى. يېنىدىكى ھەنىپەگە قارىدى. ئۇ ھەنىپەنىڭمۇ ئۇخلىمىغانلىقىنى پەرەز قىلدى.

— تېخى ئۇخلىمىغان ئوخشىمامىلا، ھەنىپە؟ — سورىدى ئۇ پەس ئاۋازدا.

— بىر ئۇخلاپ ئويغىنىپتىمەن، — ھەنىپە ئۆزىنىڭ ھېلىغىچە ئۇخلىمىغىنىنى يوشۇردى، — سىلىمۇ ئويغىنىپ كېتىپلا - دە؟

— ياق، زىنھار ئۇخلىيالمىدىم.

— نېمىگە ئەمدى؟

— جامالىدىن ئاكام كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ.

— نېمە؟ — ھەنىپەمۇ ياستۇقتا يۆلەندى.

— ھەيران بولۇۋاتامالا؟

— ھەيران بولۇۋاتىمەن، بىر قىزنىڭ بىر يىگىتنى خىيال ئېتىپ، تاڭنى بىدار ئاتقۇزۇۋاتقىنىغا ھەيران بولۇۋاتىمەن.

— ئۇنىڭ ئاق تاغدىكى نەزمىسى ھېلىھەممۇ قۇلاق تۆۋىمدە جاراڭلىغاندەك بولۇۋاتىدۇ، — دوست خېنىم چۈڭقۇر ئۇھ تارتتى.

— ئاشۇ نەزمە سىلىنى ئۇخلاتمايۋاتامدۇ؟ — ھەنىپە مېيىقىدا سۈس كۈلدى.

— سىلىچە جامالىدىن ئاكامنىڭ نەزمىسى بەلەن تۇزۇلمەپتىمۇ؟

— ياق، مەن نەزمىنى بەلەن تۇزۇلمەپتۇ، دېمىدىم. مەنمۇ ئۇنىڭ نەزمىسىنى ئۇزۇنغىچە خىيال قىلدىم. ئاجايىپ قاملاشتۇرۇپ توقىدى دېسە، جامالىدىن ئاكام نەزمە توقۇشقا راستتىنلا ئۇستا ئىكەن. ئاق تاغنىلا قوشامدىكىن دەپ ئويلاپتىكەنمەن، ئۇ توقىغان بېيىتى بىلەن سۆيگۈسىنىمۇ ئىزھار قىلىۋالدى ئەمەسمۇ؟ ئاڭلىغان ۋاقتىمدا شۇنداق ياڭرىغان، ئەمما ئېسىمدە قالماپتۇ، — ھەنىپە ئېسىمدە قالماپتۇ دەپ يالغان ئېيىتتى. ئۇمۇ تۇن تەڭگىچە نەزمىنىڭ ھەربىر مىسرا، سۆزلىرىگىچە تەھلىل قىلىپ، ئۇ نەزمىنىڭ ئۆزىگە توقۇلمىغانلىقىدىن ھەسەت ئوتىدا پۈچىلىنىپ، كۆزىنى يۇمۇپ باقمىغان، كۆزلىرىنى قىزارتىۋەتكەن ئاچچىق ياش

ياستۇقىنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى.

دوست خېنىم بېيىتنى بوش ئاۋازدا يەڭگىل ئوقۇدى:

ئىلاھا قۇدرىتىڭ ئاق تاغ لېۋىن ئاتەشتە خاك ئەتتى،
ھېجىرىنىڭ دەرد ـ ئازابىدا سىنە ـ باغرىنى چاك ئەتتى.
قاچان كۆردۈم قېشى بەرگى قىياق، گۈل يۈز نىگارىمنى،
بۇ تاغ باغرىدىكى ئاتەش دىلىمغا ئىشتىراك ئەتتى.

ـ بۇ بېيىتنى ئەجەب ئاسانلا يادىلىرىدا قالدۇرۇۋاپىلا ھە؟ ـ ھەنىپە ئۆزىنى شۇنچە تۇتۇۋېلىشقا تىرىشسىمۇ، ئاۋازى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ چىقاتتى ھەم ئاۋازىدا تەئەددىمۇ يوق ئەمەس ئىدى.

ـ بۇ نەزمە ئاق تاغدىلا يادىمدا قالغان. ھازىرغىچە ئۇنى ئىچىمدە تالاي ئوقۇپ چىقاندىمەن. ئۇنى يەنە ئوقۇغۇم كېلىپلا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ مېنى ياقتۇرۇپ قالغانلىقىغا خۇش بولۇۋاتىمەن. قەلبىمدىكى كۆيۈك ئوتى توختىماي لاۋۇلداپ، ئۇلغىيىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئازاب ئىچىدە ئاجايىپ شېرىن بىر تۇيغۇنى ھېس قىلىۋاتىمەن.

ـ كۆڭۈللىرىنىڭ تېزگىنىنى مەھكەم تۇتسىلا، دوست خېنىم! ـ ھەنىپە دوست خېنىم تەرەپكە بۇرىلدى، ياستۇققا جەينىكىنى تىرەپ سەل ئۆرە بولدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلغانىدى. ئۇ دوست خېنىمغا جامالىدىن ئاكىسىنى ئۆزىنىڭمۇ ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىشقا پېتىنالمايتتى. لېكىن دوست خېنىمنىڭ جامالىدىن ئاكىسىنى بۇنچە تېز ھەم بەكمۇ ياخشى كۆرۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى قوبۇلمۇ قىلالمايتتى. ئۆزىنىڭ بىر ئەمچەكنى ئىمىپ، بىللە چوڭ بولغان سىرداش

ئادەمنىڭ، ئەڭ يېقىن كىشىسىنىڭ بەختىگە ئىچى تارلىق قىلىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ جامالدىن ئاكىسىنىڭ يامان گېپىنى قىلىشقا باشلىدى، ــ سىلى ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلەمدىلا؟ ئۇنى مۇتلەق ياخشى ئادەم دەپ ئويلامدىلا؟ بۇ دۇنيادىكى ئەقىدىلىك، ۋاپادار جۆرەم بولالايدۇ دەپ قارامدىلا؟! كۆڭۈل دېگەن بىراۋغا ئاشۇنداق تېزلا تاپشۇرۇۋېتىدىغان قەدىرسىز نەرسىمۇ؟! قارىسام، ھەدەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىلا، ئاھ ئۇرىلا، ھەسرەت چېكىلا، ئۇيقۇنى تەرك ئېتىپ خىيال سۈرىلا، جانلىرىنى قىينايلا. كېيىن جامالدىن ئاكام سىلى ئويلىغانىدەك ئادەم بولماي قالسا، پۇشايمان يەپ قالماملا؟! سىلىمۇ ئوبدان-بىلىلا، ئۇ بۇخارادىكى ئوقۇشنى يېرىم يولدا قويۇپ قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ نېمىشقا قايتىپ كەلگىنى سىلىگىمۇ، ماڭىمۇ قاراڭغۇ. بۇ يىل ئەتىيازدا قورغان كۆلبېشىغا پۇر كەتكەن گەپلەرنى سىلىمۇ ئاڭلىغان. بارلىق يۇرت ئەھلى: «جامالدىن ئۆزىگە ساۋاق بېرىۋاتقان مۇدەررىسنىڭ قىزىنى بوزەك قىلىپتۇ، مۇدەررىسنىڭ تاماق يەيدىغان ئالتۇن قاچىسىنى ئوغرىلىۋاپتۇ، مۇدەررىس ئۇنى مەدرىسەدىن قوغلىۋېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇخارا كوچىلىرىدا تىلەمچىلىك قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈۋېتۇ.» دەپ يۈرگەنغۇ؟! دېمىسىمۇ خەقنىڭ يۈرتىدا نېمىلەرنى قىلىپ يۈرگىنىنى كىم بىلىدۇ؟! ھەر ھالدا ئالدىراقسانلىق قىلمىسىلا، «يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس» دېگەن بىر گەپ بارغۇ. ئۇنىڭ ئىچىنى ئوبدان چۈشىنىپ، ئاندىن بىر گەپ قىلسىلا. «ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا، ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە». ئۇنىڭ ئىچىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ، گەپ بېرىۋەتسىلە «كېيىنكى پۇشمان، ئۆزۈڭگە

دۇشمەن» بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

ــ سىلى ئۇنىڭ ئاشۇ ئىككى بېيىتلىق نەزمىسىدىنمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى چۈشەنمىلىمۇ، ھەنىپە؟! ــ دوست خېنىمنىڭ ھەنىپەنىڭ گەپلىرىگە ئاچچىقى كەلدى. ئۇنىڭمۇ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، ئۇمۇ ھەنىپەگە ئوخشاش پەي ياستۇقتا جەينەكلىدى، ــ ئۇنىڭ ئىلمى كامالىتىنى بىلىپ يېتەلمىدىلىمۇ؟! ئۇنىڭ چىرايىدىكى غەمكىنلىكتىن، كۆزلىرىدىكى ئوت ـ ھارارەتتىن، تىلىدىكى پاساھەتتىن ئۇنى ئازراق بولسىمۇ ھېس قىلالمىلىمۇ؟ ئۇنىڭغا شەھىدۇللا ئىمامۇ قايىل بولۇپ، قول قويۇپتىغۇ، شۇنىڭدىنمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلەلمىلىمۇ؟!

ــ سىلى ئۇنىڭ ئاق تاغدا ئوقۇغان نەزمىسىنى ئاشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا توقۇلغان، مەن ئوچۇنلا توقۇلغان نەزمە دەپ ئويلىدىلىمۇ؟ ئۇنىڭ بۇخارادىكى بىر قىزغا توقۇلغان نەزمە بولۇپ قېلىشىدىن ياكى جامالىدىن ئاكامنىڭ باشقا بىرىنىڭ نەزمىسىنى سىلى ئوچۇن ئوقۇپ بەرگەن بولۇپ قېلىشىدىن گۇمان قىلمامىلا؟

ــ گۇمان ئىمانىنى قاچۇردۇ، ھەنىپە. مەن ئۇ نەزمىدىن ئاق تاغنى، ئاق تاغنىڭ شۇ دەمدىكى ھالىتىنى تولۇق كۆردۈم. ئاق تاغنى تېخىمۇ چۈشەنگەندەك بولدۇم. ئاق تاغ ئارقىلىق بەرگەن سۆيگۈ بېشارىتىدىن تېنىم ئېرىپ كەتتى. جامالىدىن ئاكام ھەرگىزمۇ باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلەيدىغان نان قېپى ئادەم ئەمەس! ــ دوست خېنىم يوتقانىنى كۆچەپ قايرىدى ۋە كۆرپىنىڭ ئۈستىگە يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنى قاتتىق سىلكىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ئاقىقان ياش نېپىز شايى

كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى.

ھەنىپە جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ جامالدىن ئاكىسىنىڭ يامان گېپىنى قىلىشى ئەمەلىيەتتە، ئۇنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن بولماستىن، دوست خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مايىللىقىغا سۇغۇق سۇ چېچىش ئۈچۈن ئىدى. ئوتتۇرىدا جامالدىن ئاكىسىنىڭ گېپى بولغانسېرى دوست خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەلۈلەرچە سېغىنىشى ھەسسىلەپ ئاشماقتىدى. شۇڭا ھەنىپە گەپنى باشقا تەرەپتىن ئەگىتىپ ئېيتىشنى ئويلىدى.

ــ سىلىنى ھاجىم دادام جېنىدىن ئەزىز بىلىدۇ. سىلىگە ھاجىم دادامىلا ئەمەس پۈتۈن قورغان كۆلبېشىدىكىلەر ئامراق. ھەممەيلەن سىلىنى تولىمۇ چوڭ كۆرىدۇ. ئالمادىس سىلىنىڭ بىر ئەرگە كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرگەنلىرى سىرتقا چىقىپ كەتسە، ھاجىم دادامنىڭ ئاچچىقىنى ئوبدان بىلىلا، ئۇ سىلىگە قەھرى ـ غەزەپ قىلىدۇ. يۈرت ئەھلى سىلىنى نومۇسسىزلىقتا ئەيىبلەيدۇ. ئەگەرچەندە ھاجىم دادامنىڭ كۆڭلىدە سىلىنىڭ نىكاھ ئىشلىرى ھەققىدە باشقىچە سان بولسا، سىلىنىڭ رايىلىرىغا بېقىپ ئولتۇرارمۇ؟ ئىشىنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى ئوبدان ئويلىسىلا، بۇ گەپ تالاغا يېيىلىپ كەتسە، ھاجىم دادامنىڭمۇ، تىللاخان ئانامنىڭمۇ يۈزى تۆكۈلۈدۇ، سىلىمۇ خەلقئالەم ئالدىدا ئۇياتقا قالىلا.

دوست خېنىم ھازىرمۇ ھەرقانداق گېپىنى دادىسى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ دېيەلەيتتى. ئۇنىڭغا ئەركىلەيەلەيتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ ئۆزىنىڭ بۇ بىر تاللا ئەتۇارلىق قىزىنىڭ ئېغىزىدىن چىققانىنى بەجا كەلتۈرۈپ تۇراتتى. لېكىن

دوست خېنىم بۇ ئىشنى دادىسىنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن خىجىل بولدى. ئۇ بۇ گەپنى دادىسىنىڭ جامالدىن ئاكىسىنىڭ ئۆيىدىن كەلگەن ئەلچىلەردىن ئاڭلىغىنى تۇرۇك دەپ ئويلىدى. جامالدىن بىلەن دوست خېنىم بىر ـ بىرىگە كۆيۈشۈپ قاپتۇ دېگەن گەپ تالاغا چىقىپ كەتسە، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئائىلىسىگىمۇ سەت بولىدىغان، جامالدىن بىلەن دوست خېنىم ئۇچۇنمۇ نومۇس قىلىدىغان گەپ ئىدى. شۇڭا دوست خېنىم ھەنىپەگە يېلىنىش نەزىرى بىلەن قارىدى.

ــ سىلى نېمىشقا بۇنداق گەپلەرنى قىلىلا؟ بۇ دۇنيادا كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلغۇدەك سىلىدىن يېقىن ئادىمىم يوق. بۇ ئىشتا سىلىنى ماڭا ياردەم قىلىدىغان بىردىنبىر ئادىمىم دەپ ئويلايمەن. بۇ ئىشنى ھازىرچە خۇپيانە تۇتۇپ تۇرساق، كېيىن بىر گەپ بولمامدۇ. ياردەملىرىگە تولىمۇ موھتاجمەن، ھەنىپە. مېنىڭمۇ قىلغانلىرىنى بىلگۈچىلىكىم بار. شۇ تاپتىمۇ جامالدىن ئاكام خىيالىمدىن زادىلا نېرى بولمايۋاتىدۇ. ئاق تاغدا ئۇنىڭ سۆزىگە سۆز بەرمەي كەلگىنىمدىن قاتتىق ئۆكۈنۈۋاتىمەن. ئۇ ھازىر ئويغاقمىدۇ ياكى خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقانمىدۇ. ئويغاق بولسا، قانداق ئوي ـ خىيالغا بەند بولۇۋاتقاندۇر، سۆزىگە سۆز بەرمىگىنىم ئۇچۇن مەندىن يامانلاپ قالغانمىدۇر دەپ ئىچىم ئاچچىق بولۇۋاتىدۇ.

دوست خېنىمنىڭ گەپلىرىدىن ھەنىپەنىڭ ئىچى بەكرەك ئاچچىق بولدى. ئۇ كۈندۈزلىرى بىردەمۇ ئايرىلمايدىغان، كېچىلىرىمۇ قېنىشماي بىر يوتقانغا كىرىپ قوچاقلىشىپ بىللە ئۇخلايدىغان ئېمىلداش نەۋرە تۇغقىنى بىلەن رەقىبكە ئايلىنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېس

قىلغانسېرى كۆڭلى بىئارام بولاتتى. لېكىن نېمىشقىدۇر شۇ دەملەردە دوست خېنىم بىلەن بولغان يېقىنلىقىدىن جامالىدىن ئاكىسىغا بولغان تەلپۈنۈشى چەندان ئۇستۈن كېلىۋاتاتتى. سۆيگۈ ئالدىدىكى بۇ تاللاشتا ئۇنىڭ قەلبى دوست خېنىم ئۈچۈن قېتىم كېتىۋاتاتتى. دوست خېنىم بىلەن جامالىدىن ئاكىسىنىڭ نىكاھى ئەمەلگە ئاشسا، ئۇلار ھەنىپەنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئەر ـ خوتۇن بولۇپ قالىدۇ. توي كۈنى ھەنىپە دوست خېنىمنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۇنى جامالىدىنلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىشىپ بېرىدۇ. يەڭگىلەر دوست خېنىمنى ئۇنىڭ يېنىدىن جامالىدىنىنىڭ ھۇجرىسىغا ئايرىپ ئېلىپ چىقىپ، قوشۇپ قويىدۇ. ئۇھ، نېمە ئۈچۈن ھەنىپەگە ئېرىشىش قىيىن بولغان بۇ بەخت دوست خېنىمغا شۇنچە ئاسان؟! ھەنىپەنىڭ يۈرىكىنى ئازابلىق، ئىزتىراپلىق خىياللار قاتتىق ئارامسىزلاندۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىچكى تۇيغۇسىنى دوست خېنىمنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلاتتى.

ـ ئۆزلىرىنىڭ قىز بالا ئىكەنلىكلىرىنى زىنھار ئۇنتۇپ قالمىسلا ھە؟! بىراۋنىڭ ئېغىزىدىن بىر گەپ چىقىپ بولغۇچە يېلىمەدەك ئېرىپ، چاپلىشىپ كەتسىلە ئىززەتلىرى بولمايدۇ، ـ ئۇ دوست خېنىمغا تىكىپ تۇرغان كۆزلىرىنى يانغا بۇرىدى، ـ سىلىنىڭ ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاب بەرمىگەنلىرىدىن كۆڭۈل رايى يانسا تېخى ياخشى. يانماي قالسا، ئۇنى كۆرەرمىز.

ـ ئۇنىڭ مەندىن كۆڭۈل رايىنىڭ يانماسلىقىنى قانچىلىك ئارزۇ قىلىدىغانلىقىمنى سىلى بىلەملا؟ شۇ تاپتا جامالىدىن ئاكامىلارنىڭ ئۆيىدىن ئۆيىمىزگە مېنى ئۇنىڭغا سوراپ ئەلچى كەلسىكەن دەپ بىتاقەتمەن.

ــ سىلى سارائ بولغان ئوخشايلا. ئەلمىساقتىن قورغان كۆلبېشىدا قايسىبىر قىز بىر يىگىتكە كۆيۈپ قاپتۇ، دېگەن گەپنىڭ بولغىنىنى ئاڭلىماپتىكەنمەن. ھازىر ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، كۆزلىرىمگە ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ. بىرەرىنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلارمۇ بولغان بولغىيتتى. بولغان بولسىمۇ ئىچىدە بىلگەن، سىلىگە ئوخشاش ئەقلىدىن ئازمىغان بولغىيتتى. مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلغۇچە ئۇيالمىدىلىمۇ؟

ــ راست دەيلا، سارائ بولدۇم. كۆزۈمگە جامالدىن ئاكامدىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيۋاتىدۇ، ئەقلىمگە ئۇنىڭ سۆيگۈسىدىن باشقا ھېچنېمە كەلمەيۋاتىدۇ.

ھەنىپەنىڭ ئىچى مۇچ تەمىدە ئاچچىق بولدى. ئۇ كىچىكىدىن غەمسىز، مەغرۇر چوڭ بولغان، نى ـ نى ئىشلارنى پىسەنتىگە ئالمايدىغان، ھە دىسە باشقىلارغا چوڭلارچە تەمكىنلىك بىلەن يۈزلىنىلەيدىغان، غەمكىنلەرنىڭ غەمگۈزارى، دەردىمەنلەرنىڭ مۇڭدىشى، دىلكەشى دوست خېنىمنىڭ سۆيگۈ ئالدىدىكى بۇنچە ئاجىزلىقىدىن ھەيران بولغاندىن كۆرە، جامالدىن ئاكىسىنى بىرلا كۆرۈش بىلەن ئۇنىڭغا بىچارىلەرچە ئاشىق ـ بىقارار بولۇپ قالغىنىدىن ھەم ئۇمىدسىزلەنمەكتە، ھەم قىزغانماقتىدى. «ھاجىم دادامنىڭ چەكسىز مېھرى ـ مۇھەببىتىنىڭ نىشانى، بۇ ھەشەمەتلىك قورۇنىڭ مەلىكىسى، پۈتۈن قورغان كۆلبېشىنىڭ ھەم قورغان كۆلبېشىلىقلارنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى دوست خېنىم شۇمۇ» دەپ ئويلايتتى ئۇ ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىگە. «ئىنسان بالىسى تولا ئەتىۋارلىنىپ كەتسە، ئاچ كۆز، شەخسىيەتچى بولۇپ كېتەمدۇ نېمە؟ بۇگۈنگىچە ئۇ نېمىلەرگە ئېرىشەلمىدى، قىلىمەن دېگىنىنىڭ قايسىسىنى قىلالمىدى؟ مانا ئەمدى ئۇ قورغان

كۆلىبېشىدىكى ئىلمى زىيادە، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، بىرلا قارىغان كىشىنىڭ كۆڭلىنى رام قىلىدىغان جامالىدىن ئاكامغىمۇ ئېرىشىمەن، دەيدۇ. ئۇنىڭچە بولغاندا ھەممە ئىش ئۇنىڭ دىل رايى بويىچە بولۇشى كېرەكمىدى، قورغان كۆلىبېشى، ھەتتا پۈتۈن دىخاللا ئۇنىڭ ئارزۇسى بويىچە چۆرگۈلىشى كېرەكمىدى؟! ئېسىل نەرسىگە كىمنىڭ ئېرىشكۈسى كەلمەيدۇ، چىرايلىق ئېچىلغان گۈلنى كىمنىڭ ئۈزگۈسى يوق؟! دوست خېنىمنىڭ نەزىرىدە مەن ئويۇنچۇقنىڭ، خىزمەتكارنىڭ ئورنىدىكى ئادەمكەنمەن. «ماڭا يارىدىم قىل، دەيدۇ، تېخى! ئۇ مېنى ھەرقانچە تۆۋەن كۆرسىمۇ، ماڭا ھەرقانچە يول قويمىسىمۇ، كۆڭلۈمنى كىچىككىنە بولسىمۇ ئايىشى كېرەك ئىدىغۇ؟! مېنىڭمۇ جامالىدىن ئاكامغا ئېرىشكۈم بار. ئۆزۈم ئېرىشەلمىسەم، ئۇنىمۇ ئېرىشتۈرمەسمىنا!» ھەنىپەنىڭ ئىچىگە جىن كىردى. كۆڭلىدە بىر پىلاننىڭ سايىسى ئەلەڭگىدى. «توختا، بۇ ئەمدى سارىڭ بولۇپتۇ. ئەتىلا جامالىدىن ئاكام بىلەن كۆرۈشمەي قالمايدۇ. ئىلياسنى ئىزدەپ ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتاي. ئۇ بىر قارام لۇكچەك. كەينىدە نۇرغۇن كۈچۈكلىرى بار. ئۇ دوست خېنىمغا ئۆلگۈدەك كۆيۈك. ئۇنى ياقتۇرمىسامۇ، مۇشۇ ئىشتا ماڭا ئەسقېتىپ قالار...»

ھەنىپە شۇنداق خىياللارنى قىلىۋاتقاندا، دوست خېنىم تاڭنىڭ ئېتىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تاقىتى ـ تاق ئىدى. «ئەتىلا جامالىدىن ئاكام بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنىڭ سۆزىگە سۆز بېرىمەن» دەپ ئويلايتتى ئۇ.

يىگىرمە بىرىنچى باب

رەشك ئوتى

ئادەتتىكى چاغلاردا دوست خېنىم ئۇيقۇغا ئامراق ئىدى. ئۇنى دائىم ھەنىپە بامدات نامىزىغا ئويغىتاتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولدى. دوست خېنىم ئورنىدىن تۇرۇپ تاھارەت ئېلىپ كىرگىچىمۇ ھەنىپە يوتقانىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىۋېلىپ قاتتىق ئۇخلاۋاتقانىدەك جىمجىت ياتاتتى. دوست خېنىم ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە قولىنى يوتقانىنىڭ ئۈستىدىن ئۇنىڭغا بوش قويۇپ، يەڭگىل تەۋرەتتى.

ــ ھەنىپە، ھەنىپە...

ــ ھىم، ــ دېدى ھەنىپە بوش ئىڭرىغانىدەك ئاۋاز چىقىرىپ. دوست خېنىم ئۇنىڭ قۇلىقىنىڭ يېنىغا يېقىن كېلىپ دېدى:

ــ قوپسىلا، نامار ۋاقتى بولۇپ كەتتى.

ــ بۇگۈن زادىلا تاۋۇم يوق تۇرىدۇ، نامازغىمۇ تۇرالمىغۇدەكمەن.

ــ ۋۇي، نېمە بولغانلا ئەمدى؟ ــ دوست خېنىم ئالدىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى يېنىك تۇتتى، ــ بولمىسا ئىسسىمىرىمۇ يوق.

ــ بىردەم يېتىۋالايچۇ، دوست خېنىم. ئازراق ئارام ئېلىۋالسام تۇزۇلۇپ قالىمەن.

— ئەمسە مەن نامازغا تۇرۇۋەردىم.

— ھىم...

دوست خېنىم نامازنى ئوقۇپ بولغاندىمۇ ھەنىپە يەنە جىمجىت ياتاتتى.

— ھەنىپە، قانداقراق تۇرىلا؟

— خېلى ئوبدان.

— خىزمەتكارلارغا ئېيتايمۇ تېۋىپ چاقىرىپ كەلسۇن؟

— ۋاي ياق، بولدى، — ئۇ بېشىنى يوتقاندىن چىقاردى، — كېچىچە تۇزۇك ئۇخلىمىغاچقىمۇ بېشىم چىڭقىلىپ، زىڭىلداپ ئاغرىپ تۇرىدۇ. قانغۇدەك بىر ئۇخلىۋالايمىكىن.

— تاڭ سەھەرگە يېقىن چوڭ دادامنى چۈشەپ قاپتىمەن. تۇنۇگۈن ئەسنەپ، چۈشكۈرۈپ تۇراتتى ئەمەسمۇ؟ سىلى قانداق قىلىلا، بۇ ھاللىرى بىلەن بارالمىغۇدەك تۇرىلا. ئەتىگەندىلا دىككىدە بېرىپ كۆرۈپ كېلەيمىكىن دەيمەن.

— مەنمۇ بىللە بارسام بەلەن بولاتتى، مېنىڭ سالىمىنى يەتكۈزۈپ قويسىلا ئەمسە.

ئەتىگەندىلا بۇ ئايرىلماس «قوشماق مېغىزلار» بىر — بىرىنى ئالدىشۇاتاتتى. دوست خېنىمۇ بۇگۈن چوڭ دادىسىنى يوقلاشنى باھانە قىلىپ سىرتقا يالغۇز چىقىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇ جامالدىن ئاكىسى بىلەن يالغۇز ئۇچرىشىشنى تولىمۇ خالايتتى. ھەنىپەمۇ يالغاندىن ئاغرىغان بولۇۋېلىپ، دوست خېنىمنى يولغا سېلىۋېتىپلا ئىلياسنى تاپماقچى بولۇۋاتاتتى. دوست خېنىم خىزمەتكارلار ئېلىپ كىرگەن بىر چۆگۈن چايدىن جانان

چىنە يېرىملاشقۇچە قۇيدى. ئۇ داستىخاندىكى تاتلىق ـ تۇرۇم، بىھى، ئالما مۇرابباللىرىغا قاراپمۇ قويماي، ئاق ناندىن ئېغىزىغا بىر تىكە سېلىپ، دورا ـ دەرمەكلەر بىلەن قېنىق دەملەنگەن چايدىن بىر ـ ئىككى ئوتلاپلا دۇئا قىلدى. ئۇ ھەنىپەگە «مەن ماڭدىم، ئەمىسە» دەپ قويۇپ پېشايۋانغا چىقتى.

ـ ئانا، ـ دېدى ئۇ پېشايۋاندا تۇرۇپلا.

ـ ھۇ، ـ تىللا خېنىم ئۆينىڭ ئىچىدە تۇرۇپ جاۋاب بەردى ۋە بىردەمدىلا ئايۇزان ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى، ـ ئالتۇن قىزىم، ئەتىگەندىلا كىيىملىرىنى كىيىپ چىقىۋاپتىلا، بىر يەرگە بارامدىلا؟

ـ چوڭ دادامنى يوقلاپ كېلەي دەيمەن.

ـ تېخى تۇنۇگۈنلا بېرىپ كەلگەنتىلىغۇ؟

ـ كېچىدىن چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. تۇنۇگۈن ساقلىقى يوق، ھالى بوش تۇراتتى. لىككىدە بېرىپ يوقلاپ كېلەي.

ـ ھەنىپەچۇ؟ ئۇ بارمامدىكەن؟

ـ ھەنىپە بېشىم ئازراق ئاغرىۋاتىدۇ، سىلى بېرىپ كېلىۋەرسىلە، دېدى. ئۆزۈملا بېرىپ كېلەيمىكىن، ئانا.

ـ بېرىپ كەلسىلە، ۋاپادار قىزىم. ئۇ يەرگە قۇرۇق بارمىسىلا. جىندەك ساقلاپ تۇرسىلا، ئەمىسە.

تىللا خېنىم قازناق ئۆيى تەرەپكە كىرىپ كەتتى. يېقىندىن بېرى تىللا خېنىم دوست خېنىمغا بولەكچىلا ئامراقلىق قىلىدىغان بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ دوست خېنىمنىڭ دادىسىغا ئۆزىنى ياخشى دەپ ماختاپ بېرىشىنى قەۋەتلا ياقتۇراتتى. شۇڭا ئۇ دوست خېنىم ئارقىلىق ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇپ، يەنىلا بۇرۇنقىدەك

دېگىنىنى دېگەن، قىلغىنىنى قىلغان قىلىپ ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ ئانا ـ بالىنىڭ بۇ خىل ئىناقلىقىدىن مەمنۇن ئىدى. تىللا خېنىم بۇرۇنقىدىن خېلىلا سەمرىپ قالغانىدى. ئۇ قازناق ئۆيدىن يوغان بىر قارا كۆسەي قوغۇننى تەستە كۆتۈرۈپ، ئېغاڭلاپ مېڭىپ ئېلىپ چىقتى.

ــ بۇنى ئىگەمبەردىكامغا ئالغاچ بارسىلا، قۇشۇق بىلەن قىرىپ سۈيىنى ئىچىۋالسۇن.

ــ چوڭ دادام يۆتىلىپ قاپتىكەن. سوغۇق كەلمەسمۇ، ئانا؟

ــ بۇ قوغۇن ئۈزۈلگەندىن باشلاپ، ئۆگزىدە كۈزنىڭ ئاپتىپىنى يەپ ئۈزۈن تۈردى. سوغۇق كەلمەيدۇ، يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېلىۋالسىلا، خاتىرجەم يېسۇن.

ــ ھە، ماقۇل ئەمىسە، ئېلىۋالاي، ــ دوست خېنىم قوغۇننى قولىغا ئېلىپ، ــ مەن ماڭدىم ئەمىسە، ئانا، ــ دېدى.

ــ خۇدايىمغا ئامانەت، شېرىن قىزىم. يولدا ئېھتىيات قىلىپ، بالدۇرراق كېلىلا ئەمىسە.

ــ ماقۇل ئانا، ــ دوست خېنىم شۇنداق دېگىنىچە تىللا خېنىمنىڭ مەڭگە مەڭزىنى يېقىپ قويدى.

ئانا ـ بالىنىڭ بىر ـ بىرىگە يېقىملىق بېقىشلىرىدىن، سىلىق ـ سىپايە مۇئامىلىلىرىدىن بىرلا كۆرگەن كىشى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۆگەيلىك مۇناسىۋىتىنى ھېس قىلالمايتتى. ئۇلارغا مەستىلىكى كېلەتتى. تىللا خېنىم دوست خېنىمنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. لېكىن ئۇ دوست خېنىم قورغان كۆلبېشى تەرەپكە كېتىۋاتقۇچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن

مۇزدەك سوغۇق بىر نەزەردە قارىۋېتىپ، كەينىگە ئىتتىك ئۆرۈلدى ۋە دەرۋازىنى جەھلى بىلەن ياپتى.

دوست خېنىم قورغان كۆلىبېشىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ ئاق كوچىغا چىقتى. ئۇنىڭ ئاق كوچىغا چىقىشى بىلەن تەڭلا يۇرىكى رىتمسىز سېلىشقا باشلىدى. ئۇ ئەتىگەندىلا جامالىدىن ئاكىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. ئەمما ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالسا، قانداق قىلىشنىمۇ بىلمەيتتى. دەريا بويىدا ئۇزۇندىن - ئۇزۇن مۇڭداشقۇسى بار ئىدى. ئەمما نېمە دەپ مۇڭدىشىشنى بىلمەيتتى. قانداقلا بولمىسۇن جامالىدىن ئاكىسى بىلەن بىر كۆرۈشۈۋالسا تولىمۇ خۇش بولاتتى. ئۇ جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكىچە ئۇنى بىر كۆرۈۋالسام بولاتتى دەپ ئويلايتتى. يولدا ئۆتكەن - كەچكەن، تۇرغان ياكى بىر ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان كىشىلەرنى جامالىدىن ئاكام بولۇپ قالمىغىيدى دەپ ئۇلارغا سەپسېلىپ قارايتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى قارا كۆسەي قوغۇن خېلىلا ئېغىر ئىدى. ئۇ قەلبىدىكى تاتلىق تەلپۈنۈش، شېرىن هاياجاندىنمۇ ياكى قوغۇننىڭ ئېغىرلىدىنمۇ ئەيتاۋۇر هاسىراپ، تەرلەپ كەتكەنىدى. ئۇ جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئىشكى ئالدىغا يېقىن قالغاندا يۇرىكىنىڭ سوقۇشى بىردىنلا تېزلىشىپ، تېنى چاقماق سوققاندەك تىترەپ كەتتى. جامالىدىن ئاكىسى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك يېقىنلىشىپ كەلمەكتىدى. ئۇنىڭ پۈت - قولى ماغدۇرسىزلانغاندەك بولدى. قولىدىكى ئارا تەڭىدەك چوڭلۇقتىكى قوغۇن يەرگە چۈشۈپ كېتەيلا دەپ قالغانىدى. جامالىدىن ئاكىسى چەبدەسلىك بىلەن كېلىپ قوغۇننى تۇتۇۋالدى ۋە:

— ۋاي ـ ۋۇي، نېمانچه هەم يوغان، هەم ئېغىر قوغۇنىنى كۆتۈرۈۋالالا؟ قارىغاندا بۇ قوغۇن تازا ئەتلىك چىققۇدەك، — دېدى.

دوست خېنىم ئۇنىڭغا لەپپىدە بىر قاراپلا بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس يانغا بۇراپ تىترەڭگۈ ئاۋازدا دېدى:

— چوڭ دادامنى يوقلاپ كېلەي دېسەم، ئانام ئەتىگەندە قۇرۇق بارمىسلا دەپ شۇ...

— يۈرسىلە، مەن ئاپىرىشىپ بېرەي، بۇنى كۆتۈرۈپ كەلگۈچە تەرلەپ كېتىپلا.

— سىلىگە بۇنى كۆتۈرگۈزۈپ ئاۋارە قىلارمەنمۇ؟

— ئاۋارە بولىدىغان نېمە گەپ بار؟ ئۆزۈم رىزا هەم خۇش بولۇپ قىلغان بۇ ئىش قانداقمۇ ئاۋارە بولۇش هېسابلانسۇن؟

— بۇ قوغۇننى كۆتۈرۈشۈپ ئاپىرىپ بەرسىلە خۇش بولاملا، جامالدىن ئاكا؟

— سىلى ئۈچۈن هېلىغۇ مۇشۇ كىچىككىنە قوغۇننى ئاپىرىشىپ بېرىش ئىكەن، ئاۋۇ ئاق تاغنى يۆتكەيدىغان ئىش بولسىمۇ خۇش بولىمەن.

دوست خېنىم ۋىللىدە قىزاردى. ئۇنىڭ قەلبىنى خۇشاللىققىمۇ، خىجىللىققىمۇ ئوخشايدىغان بىر سېزىم قۇچتى. ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز مېڭىشتى. ئىگەمبەردىنىڭ ئۆيىگە قايرىلىدىغان چىغىر يولغا كەلگەندە، دوست خېنىم ئېغىز ئاچتى.

— ماڭا بۇ قوغۇننى ئەكېلىشىپ بەرگەنلىرىدىن تولىمۇ مىننەتدارمەن. ئەكەلسىلە ئەمدى مەن ئالاي.

جامالدىن قوغۇننى يانغا ئېلىۋېلىپ، تېخىمۇ چىڭ تۇتۇۋالدى.

ــ ماڭا بىر ئىشقا ۋەدە بەرسىلە ئاندىن بۇنى بېرىمەن، ــ ئۇ دوست خېنىمغا ئوتلۇق باقتى.

ــ نېمىگە ۋەدە بېرىمەن؟ ــ دېدى دوست خېنىم پۇتىنىڭ ئۇچىغا تىكىپ تۇرغان كۆزلىرىنى يەردىن ئۈزمەي.

ــ ئەگەر سىلىنى مۇشۇ يەردە ساقلىسام، چىقالاملا؟

ــ نېمىگە ئەمدى؟

ــ سىلىگە دەيدىغان گەپلىرىم بار ئىدى.

ــ ئۇنى مۇشۇ يەردە دەملا؟

ــ ھەئە، مۇشۇ يەردە دېگۈم بار ئىدى.

ــ كىشىلەر ئىككىمىزنىڭ بۇ يەردە يالغۇز تۇرغىنىمىزنى كۆرۈپ قالسا، سۆز ـ چۆچەك قىلىشمامدۇ؟

ــ ئاۋۇ يەرنى كۆرلىمۇ؟ ــ جامالدىن ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان يەردىن قىرىق ـ ئەللىك چامدام يىراقلىقتىكى سۆگەت ۋە چاتقاللار گىرەلىشىپ كەتكەن قويۇق ئورمان بۆلىكىنى بىر قولى بىلەن كۆرسەتتى، ــ مەن ئاشۇ يەردە سىلى چىققۇچە ساقلاپ تۇراي.

دوست خېنىم بېشىنى ماقۇل دېگەندەك يەڭگىل لىڭشىتتى. جامالدىن قوغۇننى دوست خېنىمغا بەردى. دوست خېنىم تېز ـ تېز مېڭىپ چوڭ دادىسى ئىگەمبەردىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

دوست خېنىم بىر چاي قاينىغۇچىلىك ۋاقىتتا چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ جامالدىننىڭ قېشىغا كەلدى.

ــ ھايالشىپ چىقىپ، سىلىنى ئۇزاق ساقلىتىپ قويمىغاندىمەن؟ ــ دېدى ئۇ.

— ياقەي، ئىتتىك چىقلا. ئىگەمبەردىكام ئوبدان تۇرۇپتىمۇ؟

— تۇنۇگۈن يۆتىلىپ تۇراتتى، بۇگۈن خېلىلا تۇزۇلۇپ قاپتۇ.

— پات ـ پات يوقلاپ تۇرسىلا خۇش بولىدۇ.

— ھەئە، ھەر قېتىم كەلسەم، شۇنچە خۇش بولۇپ كېتىدۇ.

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسىتىگە كېلەلمەيۋاتاتتى. ئورمانلىقنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن بىر ئېرىق ئېلىنغان بولۇپ، چوڭقۇر چېپىلغان ئېرىقتا قېيىپ ئېقىۋاتقان لىق سۇ بار ئىدى. جامالىدىن ئېرىقنىڭ دەريا تەرىپىدە سۇغا قاراپ تۇراتتى. دوست خېنىم ئېرىقنىڭ يۇرت تەرىپىدە ئىككى ـ ئۈچ يىلىق بولغان سېرىق سۆگەتنىڭ بادرىسىدىن بۇ يىل چىققان بىر تال يۇمران نوتىغا ئېسىلىۋالغانىدى.

— ھەنىپە ئىككىلىرى ئايرىلماي يۈرىدىكەنسىلەر، بۇگۈن ئۇ كەلمەپتىغۇ؟

جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ھەنىپەنى سوراپ قېلىشى ئۇنىڭ ئىچىنى ئاز ـ تولا قىزغىنىش ئالامەتلىرى كەچكەندەك غەلىتە قىلىپ قويىدى. چۈنكى ھەنىپە ئاق تاغدا جامالىدىن ئاكىسىغا «نەزمىلىرىدىكى ئول نىگار مەنمۇ، دوست خېنىمۇ» دېگەن ئىدى. مانا ئەمدى جامالىدىن ئاكىسىمۇ ھەنىپەنى سوراۋاتىدۇ. شۇنىدىمۇ ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇتتى.

— ھەنىپە بۇگۈن ئازراق بىتاپ بولۇپ قاپتۇ، — دېدى ئۇ ئىچكى تۇيغۇسىنى چاندۇرماي ۋە گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى، — ئاڭلىسام سىلى بۇخارادىكى ئەك كاتتا

مەدرىسەدە ئىككى يىل ئىلىم تەھسىل قىلىپتىكەنلا، تېخى ئىلىم تەھسىل قىلىش ۋاقىتلىرى پۈتمەستىن جالالىدىن ئاكام سىلىنى ياندۇرۇپ كەپتۇ ھە؟

ــ دادامنۇ باشقىلارنىڭ ئۆسەك سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كېتىپتۇ، ــ جامالىدىن ئۇلۇغ ــ كىچىك تىندى، ــ قورغان كۆلبېشىدا مەن توغرۇلۇق بەزەن يالغان ــ ياۋداق، پىتنە ــ پاساتلار تارقىلىپ، بەزىلەر مېنى بۇخارادىكى بىر قېتىملىق ياغىيدا شېھىت بولۇپ كېتىپتۇ دېيىشسە، بەزىلەر پۈت ــ قولى چېقىلىپ، بۇخارا كوچىلىرىدا تىلەمچى بولۇپ كېتىپتۇ دېيىشىپ يۈرۈپتىكەن، دادام بۇ گەپنى ئاڭلاپ زادىلا چىداپ تۇرالماپتۇ. بۇنداق گەپلەرگە ھېچقانداق دادا چىدىمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن توققۇزاقتىكى ئىبراھىم دادامغا دەپ تۇرۇۋېلىپ مېنى قايتۇرۇپ كەلدى.

ــ بۇنى مەنمۇ ئاڭلىغان ئىدىم.

ــ بۇ گەپكە سىلىمۇ چىنپۇتكەنمىدىلە؟

ــ ئاڭلاپ، كۆڭلۈم تولىمۇ يېرىم بولغان، سىلىگە ئېچىم ئاغرىغان.

ــ ئەمما، مېنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئىشىمنى چالا قالدۇرغىنىمغا كۆڭلۈم يېرىم بولىدۇ، بۇ گەپلەرنى تاپقان كىشىلەرگە ئېچىم ئاغرىيدۇ.

ــ كىشىلەر جامالىدىن شەھىدۇللا ئىمامغا ئىلىم تەھسىل قىلىش ئىشلىرىنىڭ داۋامىنى قەشقەر خانلىق مەدرىسەسىدە قىلىمەن دەپتۇ دېيىشۋاتىدۇ، بۇ راستمۇ؟

ــ راست، شەھىدۇللا ئىمامغا بۇ ئىش خۇسۇسىدا مەسلىھەت سالغانىدىم، ئۇ زاتمۇ بۇ خالىشىمنى توغرا كۆردى. خانلىق مەدرىسەمۇ ئىلىم ئاشنالىرىنىڭ

جەمگاھى. ئۇ يەردىمۇ ماڭا لازىم نەرسىلەر تېپىلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ــ بەلەن ئويلاپلا، شەھىدۇللا ئىمامۇ خانلىق مەدرىسەدە ئىلىم ئاپتىكەن. ئۇ زاتمۇ مانا ھازىر يەتتە كەنتتە داڭقى بار ئۆلىماغۇ؟ قەشقەرگە قاچانراق ماڭاي دەۋاتىلا؟ ــ دوست خېنىم جامالىدىن ئاكىسى قەشقەرگە كەتسە، ئۇنىڭ بىلەن قايتا كۆرۈشەلمەيدىغاندەك ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە سورىدى.

ــ مېنىڭغۇ بالدۇرراق جۆنىگىم بار ئىدى، ئەمما دادام، ئانامىلارنىڭ خىيالى باشقىچىرەك تۇرىدۇ.

ــ ئۇلار نېمە دەيدۇ؟ ــ دوست خېنىم بۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن قانداقلارچە چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ بىلەلمەي قالدى.

ــ ئۇلار ئاۋۋال بېشىڭنى ئوڭشاپ، قەرزىمىزدىن ئادا بولايلى، ئاندىن ئىلىم تەھسىل قىلىشىڭنى باشلىساڭمۇ كېچىكمەيسەن، دەيدۇ، ــ دوست خېنىم جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئېغىزىغا تىكىلىپ قاراپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى. بىر جۈپ چوغدەك لەۋلىرىدە بىلىنەرلىك تەبەسسۇم ھاسىل بولدى. قانلىرىغا شېرىن بىر ئىللىقلىق قوشۇلۇپ ئاققاندەك، يۈرىكى شۇڭلىۋەتكەندەك بولدى. جامالىدىن دوست خېنىمنىڭ چېھرىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ھېس قىلدى بولغاي، ھاياجان بىلەن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مەن دەسلەپتە ئاتا ـ ئانامنىڭ دېگەنلىرىگە قوشۇلۇپمۇ كەتمىگەن. مانا ئەمدى ئۆز خىيالىمدىن يېنىپ، ئۇلار دېگەندەك قىلىش قارارىغا كەلدىم.

ــ نېمىشقا شۇنداق ئويلىغانلىرىنىڭ ۋەجىنى بىلىشكە بولۇرمۇ؟ ــ دوست خېنىم ئېرىقتىكى سۇغا تىكىلدى، ــ ئەجەبا ئۆزلىرىنىڭ خىيالىدىن ئۆزگىرىپ قاپتىلىغۇ؟

ــ ئۆزگىرىپ قالغىنىمنىڭ ۋەجىنى ئاۋۋال تېپتىنچ كۆڭۈل كۆلۈمگە ئۆزىنىڭ ھۆر ـ پەرىلەرنىڭكىدەك رۇخسارى، جانغا زۇلۇم قىلغۇچى كۈلكىسى، دىلغا ئوت چاچقۇچى كۆزلىرى بىلەن تاش ئېتىپ چالغىتقان لەۋزى ياغ، مېھرى باغ، قەدرى تاغ بىر قىزدىن ئىزدىمەك لازىمدۇر. ئۇ كۆڭۈل ئارامىمنى مالىمان قىلدى. ھايات نىشانىمنى ئۆزگەرتتى. سەپەر شۇڭقارىمنىڭ قاناتلىرىنى بوغۇشلىۋەتتى. ئۆز ۋەسلىنى سۆيگۈ كارۋىنىمغا نىشان ئەتتى. دىلىمدىكى ئول لەۋەن يارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشنى خالىسىلا ئۇنىڭ مۇبارەك نامىنى ئالدىلىرىدا مىڭ مەرتەم زىكرى قىلىشقا تەييارمەن.

دوست خېنىمنىڭ يۈرىكى بېغىشىدىن ئۆزۈلۈپ كېتەيلا دەپ قالغان گۈل ياپرىقىدەك تىترىدى. باغرىنى ھەم لەززەتلىك، ھەم قورقۇنچلۇق بىر تۇيغۇ قۇچتى. ئۇنىڭ «ئول لەۋەن يار كىمدۇ؟» دەپ سوراقىغا ئۆمىللەنگەن لەۋلىرى بىردىنلا قېتىپ قالغاندەك، بۇ سۆزنى ئېغىزىدىن چىقىرىشقا تەۋەككۈل قىلالمىدى. ئۇ جامالىدىن ئاكسىنىڭ يەنە بىر قېتىم «ئول لەۋەن يار سىلى دوست خېنىم بولىدىلا» دېيىشىنى بىلسىمۇ، جامالىدىن ئاكىسى باشقا بىرىنىڭ ئىسمىنى دەپ سالىدىغاندەك ئەندىشىمۇ قىلاتتى. بۇنداق بولسا ئۇ بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ قولى يەنىلا ھېلىقى ئۆزى ئېسىلىپ تۇرغان تال چۈشىنى

ئىختىيارسىز ئويناپ تۇراتتى. جامالدىن دوست خېنىمنىڭ تال چۈشىنى ئويناپ تۇرغان قوللىرىغا، يىپقا تىزىلغان كەھرىۋا مارجاننى ئۆتكۈزۈۋالغان سۈزۈك بىلەكلىرىگە تىكىلىپ، ئاردىكى قىسقىغىنا سۆكۈتنى بۇزدى.

ــ ئۆزلىرىنىڭ سۆيگۈ پىراقلىرى جېنىمنى ئىلكىگە ئالدى. سۆيگۈم، ئەقىدەم، بارلىقىم سىلىگە تەسەددۇق دوست خېنىم!

«تارس» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا دوست خېنىم ئېسىلىپ ئويناپ تۇرغان تال چۈشىنى غولدىن ئۇزۇلۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقىتىپ، ئېرىقتىكى سۇغا يىقىلىپ چۈشكىلى تاس ـ تاماس قالدى. شۇ ھامان جامالدىن چەبدەسلىك بىلەن قارشى تەرەپكە سەكرەپ ئۆتتى ـ دە، ئۇنىڭ قوللىرىدىن مەھكەم تۇتۇۋالدى ۋە ئۇنى ئۆزىگە قارىتىپ تۇرۇپ دېدى:

ــ مېنىڭ كۆڭۈل ئارامىمنى بۇزغان ئول لەۋەن يار سىلى بولىدىلا، دوست خېنىم! كۆڭۈللىرىدىكى گەپنى ئېيتسىلا، ماڭا تېگىشنى خالامدىلا؟ ــ جامالدىننىڭ ئىسسىق قوللىرىدىن ئاقىقان بىر ھارارەت دوست خېنىمنىڭ يۈمشاق قوللىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئېقىپ كىردى. دوست خېنىمنىڭ نەپەسلىرى تېزلەشتى. بەدىنى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. تىلى گەپكە كەلمەيتتى. ئەما بىر جۈپ شەھلا كۆزى جامالدىن ئاكىسىغا ئوتلۇق تەلمۈرەتتى. جامالدىن ئۇنىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۇتتى، ــ ئېيتسىلا دوست خېنىم، ماڭا تېگىشنى خالامدىلا؟! ـ دەپ سورىدى.

دوست خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىشكە،

«خالايمەن» دېيىشكە تەييارلا تۇرغان تىلى ھېلىغچە ھەربىرىكە كەلمەيۇاتاتتى. جامالىدىننىڭ قوللىرى يەنىلا دوست خېنىمنىڭ قوللىرىدا ئىدى.

ــ ھاي ــ ھاي، نومۇس، نومۇس!

يېقىندىنلا ئاڭلانغان غەزەپلىك بىر ئاۋازدىن دوست خېنىمنىڭ قوللىرى جامالىدىن ئاكىسىنىڭ قوللىرىدىن ئاجرىدى. لەززەتلىك تۇنجى سۆيگۈنىڭ ئىچىدە مەستۇ مۇستەغرىق بولغان ئىككى ۋۇجۇد چۆچۈدى. ئۇلار تەڭلا ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئۇلار تۇرغان تېگەننىڭ تۆۋەنكى قىرىدا ئىلياس ئۇلارغا نەپرەت بىلەن تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. ئۇ يەنە تىل سالدى:

ــ ھۇ بىھايا، ئىپلاسلار! كۈپكۈندۈزدە قىلىپ يۈرگەن ئىشىنى كۆرمەمدىغان! ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن، ئەلنىڭ لەنىتىدىن ئۈيالماسلار!

ئىلياس ئۇلارنى تىرىك يەۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا ئالدىغا ئېتىلدى. دوست خېنىم ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزلىرىنى توسۇپ، تۇرغان جايىدىن خۇددى ئېتىلغان ئوقتەك تېزلىك بىلەن قورغان كۆلىبېشى تەرەپكە قاچتى. جامالىدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان شۇ پەيتتە ئۇنىڭ مۇرىسى بىلەن كۆكرىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىلياسنىڭ زەرب بىلەن ئاتقان مۇشتۇمى گالاچچىدە تېگىپ، ئۇنى ئارقىسىغا داجىتەتتى. ئۇ بۇرلىپ ئىلياسقا قارىدى. شۇ چاغدا ئىلياسنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئاتقان مۇشتۇمى كۆزىنى نىشانلاپ كەلمەكتىدى. ئۇ چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى يانغا ئېلىپ قېچىۋېدى، مۇشتۇمىنىڭ توري بىلەن ئىلياس جامالىدىندىن ئىككى قەدەم ئۆتۈپ كەتتى. ئۇشتۇمتۇت قىلىنغان بۇ ھۇجۇمدىن

گاڭگىراپ قالغان جامالدىن ئۆزىنى ناھايىتى تېزلا ئوڭشۇۋالدى ۋە دەرھال مۇداپىئە ھالىتىگە ئۆتتى. ئىلياس كەينىگە بۇرىلىپ، يەنە جامالدىننىڭ بۇرنىنى نىشانلاپ مۇشت ئاتتى. جامالدىن ئىلياسنىڭ ئۆزىگە قاراپ شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان مۇشتۇمىنى كاپىلا قىلىپ ئىككى ئالقىنىنىڭ ئارىسىغا ئېلىۋالدى. ئۇ قولىنى ئىلياسنىڭ تۇگۇلگەن مۇشتۇمىدىن ئۇنىڭ بېغىشىغا يۆتكەپ، ئامبۇردەك قىستى ۋە كۈچەپ قايرىدى. ئىلياس باشتا جامالدىن بىلەن قاتتىق تىركىشىپ باقتان بولسىمۇ، بارا ـ بارا گەۋدىسى ئالدىغا ئېگىلىپ، ئارقا تەرەپكە ئۆرىلىپ قالدى. جامالدىن شۇ ھامان ئۇنىڭ ھاۋادا قالايمقان پۇلاڭلاۋاتقان يەنە بىر قولىنىمۇ تۇتۇپ قايرىدى. شۇنداق قىلىپ، ئىلياس كىچىك چاغلىرىدىمۇ زادىلا تەڭ كېلەلمەيدىغان بۇ رەقىبىنىڭ قۇچىقىغا يىگىت بولغان چاغدىمۇ كەينىچە كىرىپ قالدى. ئەمدى ۋەزىيەت پۈتۈنلەيلا جامالدىنغا پايدىلىق ھالەتكە ئۆتتى. جامالدىن قولىدىن بوشىنىشقا قانچە كۈچەپ يۇلقىنىپ باقتان بولسىمۇ، زادىلا ئامال قىلالمايۋاتقان ئىلياسقا:

ــ بىگۇناھ ئادەمگە تەرەپپال ھۇجۇم قىلماقلىق ھەقىقىي مەرد، ئەركەكنىڭ ئىشى ئەمەستۇر. بۇ قىلغانلىرىدىن سىلىنى قانداقمۇ ئەر كىشى دېگىلى بولسۇن؟! ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولسا، سىلىنى ئەركەك دېگىلى بولامدۇ ئەمىسە؟ ــ ئىلياس جامالدىنغا بېشىنى قايرىپ تۇرۇپ سۆزلىمەكتىدى، ــ بىر ناتۇۋان قىزنى ئورمانلىققا ئەكىرىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋېلىپ يولسىزلىق قىلىۋاتقانلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈمغۇ؟ ئۇنداق

بولسا بۇنى ئەركەكنىڭ ئىشى دەمدۇق؟! كىشىلەر سىلىنى چوڭ ئىلىم ئالدى، كاتتا ئۆلىما بولدى دەپ، تەرەپلىرىنى ئېلىپ يۇرىشەتتى. ئەمدى بۇ گەپكە باشقىلار ئىشەنسىمۇ، مەن ئىشەنمەيمەن! سىلى ئىلىم ئۆگەنمەي، باشقىلارنى بوزەك قىلىشنى ئۆگىنىپ كەپتىلا!

ــ ئېغىزلىرىنى يۇمسىلا! ــ جامالىدىن ئىلياسنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ، ئۇنى ئالدىغا كۇچەپ ئىتتەردى. ئىلياس بىرقانچە قەدەم دەلدۇگۇنۇپ، يوغان بىر تۇپ قېرى جىگدە دەرىخىگە يۆلىنىپ قالدى. جامالىدىن ئۇنىڭغا قەھرى بىلەن تىكىلدى، ــ بىگۇناھ ئادەمگە سەۋەبسىز تۆھمەت ۋە ھاقارەت قىلمىسىلا!

ئىلياس جامالىدىنغا شۇ قەدەر ئۆچمەنلىك بىلەن قارىدىكى، ئۇنىڭ چىرايى قارا يامغۇر ئالدىدىكى بۇلۇتلۇق ئاسمانىدەك تۇتۇلۇپ كەتتى. ئۇ بىر قولى بىلەن قېرى جىگدىگە يۆلىنىپ، بىر قولىنىڭ بىگىز بارمىقىنى جامالىدىنغا چېنەپ تۇرۇپ:

ــ بىلىپ قويسىلا، مەن دوست خېنىمغا كۆيۈك. ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا چېقىلىشىغا يول قويمايمەن. مېنىڭ قاچامدىكى ئاشقا توپا چاچماقچى بولىدىكەنلا، بۇ دۇنيادا تىرىك ياشايمەن دەپ خام خىيال قىلمىسىلا، ــ دېدى.

ئىلياسنىڭ گېپى جامالىدىننىڭ يۈرىكىنى ئاغرىتتى. ئۆزى چىن دىلىدىن سۆيگەن دوست خېنىمغا ئىلياسنىڭمۇ كۆيۈك ئىكەنلىكىدىن ئىچى تارلىق قىلدى.

ــ دوست خېنىمغا كۆيۈك بولسىلا، ئۇ ئۆزلىرىنىڭ ئىشى. ئەمما ئەمدى بۇ نىيەتلىرىدىن يانسىلا، ــ دوست خېنىم ئۆز ئېغىزى بىلەن جامالىدىننى سۆيىدىغانلىقىنى

ئېيتمىغان بولسىمۇ، جامالدىن ئۇنىڭ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراشلىرىدىن، ئوتلۇق بېقىشلىرىدىن ئۇنىڭمۇ ماڭا مەيلى بار دەپ ئويلىغانىدى. شۇڭا ئۇ دەرھاللا بۇ تۇتۇشۇشتا ئۆزىنىڭ يېڭىپ چىقىدىغانلىقىغا جەزم قىلدى، ــ سىلىنى دوست خېنىمۇ سۆيسە هېساب.

ــ سىلى قورغان كۆلبېشىنى بۇخارامكىن دەپ ئويلاپ قېلىۋاتقان ئوخشىماملا؟ ــ ئىلياس دىمىقىدا كۈلدى، ــ قورغان كۆلبېشىدا نىكاھ ئىشىدا قىز بالىنىڭ ئاغزىغا قارايدىغان ئىشىنىڭ بارلىقىنى مەن ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن.

ــ قىز بالىمۇ ئىنسان بالىسى. ئۇ گۈناھكار ئەمەس.

ــ ئەگەر مەن خالىغان قىزنىڭ باشقىلارغا مەيلى بولسا، ئۇ شۇ چاغدىن باشلاپ گۈناھكارغا ئايلىنىدۇ. ئۇنى ئالالمىسام چۆل ـ باياۋانلارغا ئېلىپ قېچىپ ئازابلايمەن. ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ كۈچۈم يەتمىسە، مانا بۇنىڭ بىلەن، ــ ئىلياس يانپىشىدىن كەپكۈرنىڭ سېپىدەك ئۆزۈنلۇقتىكى كۈمۈش ساپلىق خەنجىرنى چىقاردى ۋە ئۇنى جامالدىنىنىڭ كۆزىگە چەنلەپ تۇرۇپ، ــ جېنىنى ئالىمەن! ــ دېدى.

ئىلياسنىڭ قان ئىچكەندەك قىزارغان كۆزلىرىگە قاراپ جامالدىنىنىڭ تېنى شۇركەندى. ئۇ ئىلياسنىڭ بۇنچە غالجىرلىشىپ كەتكەنلىكىنى ئويلىمىغانىدى.

ــ سىلى ئىنسان بالىسىنىڭ ئىنسان بالىسىغا سەۋەبسىز تېخ تەڭلىمەكلىكىنىڭ كەچۈرگۈسىز گۇناھ بولىدىغانلىقىنى بىلمەملا؟ ــ دېدى ئۇ ئىلياسنى پەيلىدىن يېنىپ قالامدىكىن دېگەن ئۈمىدتە. لېكىن ئىلياس ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ جامالدىنغا يېقىنلىشىپ كېلىپ:

ــ مېنىڭ سىلىگە ئالايىتەن دەپ قويماقچى بولغىنىم شۇكى، تېخى بۇخارادىن ئاخشام كېلىپ، قورغان كۆلبېشىدىكى يىگىتلەرنىڭ ئىشىنى ئېلىشتۇرۇپ يۈرگۈچى بولمىسىلا. ئەتراپىمدا سەر خىل ئادەملىرىم بار. جانلىرى ئەرزىمەس نەرسە بولمىسىلا، ئۆزلىرىگە ھېزى بولسىلا. يەنە دوست خېنىمغا يېقىنلىشىدىغان بولسىلا، گۇناھ ــ پۇناھ دېگەننى ئويلىشىپ يۈرمەيمەن. ئاللاھنىڭ ئالدىغا بارغاندا بېشىمغا كەلگەننى كۆرۈشكە رازىمەن! ــ دەپ ۋارقىردى.

ئىلياس شۇنداق دېگىنىچە ئارقىغا ئۆرۈلدى ــ دە، بايا دوست خېنىم يۈگۈرۈپ قاچقان تەرەپكە چوڭ ــ چوڭ چامداپ ئىتتىك يۈرۈپ كەتتى. جامالىدىننىڭ ئىچى بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قەلبىنى ئىلياسنىڭ گەپلىرى ئۆرتىدى. ئۆزىدە تا ھازىرغىچە كۆرۈلۈپ باقمىغان يىگىتلىك تۇيغۇسىدىن تومۇرلىرىغا ئۇرۇلغان ئوتتەك قىزىق قان شۇڭۇلداپ ئاقتى. ۋۇجۇدىنى ئاساۋ بىر ئەركەكلىكتىن ھاسىل بولغان ئارىيەت لەرزىگە سالدى. ئۇ ئۆزىدىن بارا ــ بارا يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئىلياسنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ ئىككى مۇشتۇمنى مەھكەم تۇگدى. چىشلىرىنى بىر ــ بىرىگە بېسىپ چىڭ كىرىشتۇرۇۋېدى، ئېغىزىدىن غۇچۇرلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى...

يىگىرمە ئىككىنچى باب

قىتىغۇرلۇق

دوست خېنىم چوڭ دادامنى كۆرۈپ كېلىمەن دەپ، ئەتىگەندىلا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ھەنىپە ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا تۆۋەن كوچىغا بېرىپ، ئىلياس بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا دەيدىغان گېپىنى دەپ قويۇپ، ئۆيدىكىلەرگە بىلىندۇرمەيلا ھوجرىغا كىرىۋالغاندى. ئۇ ئارقا ھويلىغا چىقىپ كېتىدىغان دارۋازىنىڭ يېنىدىكى ئاپتاپخانىغا قويۇلغان كارىۋاتتا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغان تىللا خېنىمنى پەنجىرىدىن كۆرۈپ ھويلىغا چىقتى ۋە ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ سالام بەردى.

ــ ساق تۇرۇپلىمۇ تىللاخان ئانا؟

ــ ئاللاھقا شۈكرى، كەلسىلە قىزىم، ــ تىللا خېنىم ئورنىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلاپ قويۇپ ئۇنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالدى، ــ ئۆزلىرى قانداقراق تۇرىلا قىزىم، ئەتىگەن دوست خېنىم سىلىنى بىتاپ بولۇپ قاپتۇ دەۋاتقان، تۇزۇلۇپ قالغاندەك تۇرامىلا؟

ــ خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم. ئادەمگە ئاپتاپ خۇش ياقىدىغان كۈنلەر كەپتۇ مانا، ــ ھەنىپە تىللا خېنىمغا قاراپ كۈلدى، ــ شۇنچە راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپتىكەنلا، مېنىڭمۇ يانلىرىدا بىرەدەم ئولتۇرغۇم كەلدى.

ــ تازا بەلەن بوپتۇ. «ئەتىيازنىڭ ئاپتىپىغا كېلىنىڭنى

سال، كۆزنىڭ ئاپتېپىغا قىزىڭنى» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ، كۆزنىڭ ئاپتېپى ياغدەك پايدا قىلىدۇ ئادەمگە.

ــ سىلىنىڭ بىلىدىغانلىرى جىق ھە تىللاخان ئانا، ــ دېدى ئۇ بايا تېن بېرى ئويلىغانلىرىنى تىللا خېنىمغا ئېيتىش ئۈچۈن گەپ تېشىپ، ــ دېمىسىمۇ كۆزنىڭ ئاپتېپىدا ئادەم بۆلەكچىلا ھۆزۈرلىنىپ قالىدىكەن.

ــ بۈنچىلىك ئىشلارنى بىلمىسەم، دوست خېنىم ئىككىلىرىنى مۇشۇنداق زېرەك، چېچەن بېقىپ چوڭ قىلىپ كېتەلەيتتىمۇ؟ ــ تىللا خېنىم ھۆزۈرلىنىپ، ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ كۈلدى، ــ ھاجىم دادىلىرى يوق چاغلاردا مۇشۇنداق چوڭ قورۇنى، زېمىن، مال ـ چارۋىلارنى باشقۇرۇپ كېتەلەيتتىمۇ؟

ــ شۇ، سىلىنىڭ نەزەرلىرىدىن ھېچقانداق ئىش قېچىپ كېتەلمەيدۇ.

ــ مەن ئەقلىم بىلەن ھوشيار تۇرمىسام، باشقىلار مەندىن ھوشيار بولۇپ كېتىدۇ. بۈنداق بولسا، ئىشلىرىمىز روناق تاپماق ئۇ ياقتا تۇرسۇن، كەينىگە چېكىنىدىغان، ۋەيران بولىدىغان گەپ.

ــ سىلى بولغاچقىلا ھاجىم دادام سىرتلاردا سودىسىنى خاتىرجەم قىلىپ يۈرەلەيدۇ ـ دە، ــ تىللا خېنىم ھەنىپەگە رازىمەنلىك بىلەن قارىدى. ئۇ ھەنىپەنىڭ شېرىن تىللىرىدىن سۆيۈنۈپ كەتكەندى. ھەنىپە تىللا خېنىمنىڭ ماختاش سۆزلىرىگە خۇشتارلىقىنى ئاللىبۇرۇنلا بىلىپ ئۈلگۈرگەندى، ــ ئۆيدىكى چاكار ـ دېدەكلەرمۇ سىلىگە ئامراق. ئېغىزلىرىدىن چىقىپ بولغۇچە خېنىم بۈيرۇغان ئىش دەپ قىلىۋېتىشكە ئالدىرىشىپ كېتىدۇ.

— سىلىمۇ بىر ئوبدانلا ئەقىللىك چوڭ بولدۇڭلا مانا، — تىللا خېنىمنىڭ ھەنىپەگە ئامراقلىقى تۇتتى، — ئەمدى تالالىق بولىدىغان چاغلىرىڭلارمۇ كەلدى. دوست خېنىم ئىككىلىرىنى ئېپىدە لايىققا بېرىۋەتسەك ھاجىم دادىلىرىمۇ، مەنمۇ، دادىلىرى بىلەن ئانىلىرىمۇ خاتىرجەم بولاتتۇق.

ھەنىپە ۋىللىدە قىزاردى ۋە:

— مەندىن دوست خېنىم بالدۇرراق تالالىق بولىدۇ ھەقىچان، — دېدى.

— بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ — تىللا خېنىم ھەنىپەنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى، — ھازىرغىچە ھەر ئىككىلىرىنى ئوخشاش كۆرۈپ كەلدىم. دوست خېنىمنى بەكرەك ئارزۇلاپ، سىلىنى ئۆگەيلەپ قويغان يەرلىرىمنى ھېچ ئەسلىيەلمەيمەن. قايسىلىرىنىڭ تەلىيى بالدۇر چىقسا شۇنىڭكىنى قىلىۋېرىمىز، قىزىم؟!

— خاتا چۈشىنىپ قالمىسىلا، تىللاخان ئانا، — ھەنىپە دۇدۇقلىغان ھالدا ئۆزىنىڭ مۇددىئاسىنى ئاشكارىلىدى، — مەن دوست خېنىمنىڭ پۇتۇشكەن ئادىمى بولغاندىكىن دېمەكچىدىم.

تىللا خېنىمنىڭ يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىگە ھەيرانلىق ئالامەتلىرى يامرىدى. قورقۇنچلۇق بىر خەۋەرنى ئاڭلىغاندەك، جىددىيلەشتى. لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

— نېمە، دوست خېنىمنىڭ پۇتۇشكەن ئادىمى بارمىكەن؟ ئەجەب مەن بىلمەيدىكەنمەنغۇ؟!

— سىلى بىلمەملا، تىللاخان ئانا؟ — ھەنىپەمۇ ھەيران بولۇۋاتقان قىياپەتكە كىرىۋالدى، — تېخى مەن سىلىنى

بىلدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن. سىلى بىلمىگەن بولسىلا، مەن دېمىگەن بولاي ئەمسە.

ــ بۇ گەپنى دېمىسىلە قانداق بولىدۇ، قىزىم؟ ــ تىللا خېنىم ئورنىدىن ھەنىپەگە يېقىن سۈرۈلدى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، ــ دېسىلە، دوست خېنىمنىڭ پۇتۇشكەن ئادىمى كىمكەن؟

ــ مېنى قىستىمىسىلا بولۇپتىكەن تىللاخان ئانا، ــ ئۇ بۇ گەپنى دەپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلغاندەك بېشىنى تۆۋەن ئەگدى، ــ دوست خېنىم مېنىڭ قېرىندىشىمدىنمۇ چارە، بۇ گەپنى قىلسام ئۇ مېنى دەپتۇ دەپ، مەندىن رەنجىدۇ.

ــ سىلى ماڭا ئىشەنمەملا، قىزىم؟ مەن شۇنداق كالۋامۇ؟ بۇنچىلىك ئىشنى يىغىشتۇرۇپ كەتكۈچىلىكۇم بار مېنىڭ. بۇ ئىشتا ئۆزلىرىگە قانچىلىك ئىشەنسىلە ماڭىمۇ شۇنداق ئىشەنسىلە بولىدۇ.

ھەنىپە تىللا خېنىمنىڭ بۇ گەپنى ئاڭلىسا ئاچچىقى كېلىدىغانلىقىنى، ھەتتا دوست خېنىمغا تېگىشلىك تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئىچىنى ئاچچىق قىلىۋاتقان بۇ گەپلەرنى تىللا خېنىمغا بىراقلا دېيىۋەتمەكچى بولدى.

ــ ئۇنداق بولسا دوست خېنىم بۇ گەپلەرنى مەندىن ئۇققانلىقلىرىنى بىلمىسە بوپتىكەن، تىللاخان ئانا.

ــ خۇدايىم بۇيرۇسا خاتىرجەم بولسىلا، قىزىم، ــ تىللا خېنىمنىڭ بۇ «يېڭىلىق» نى ئاڭلاشقا تاقىتى ـ تاق بولدى، ــ بۇ گەپ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا قالىدۇ. قېنى ئېيتسىلا ئۇ كىم؟

ــ دوست خېنىم كۈلالچى جالالدىن ئاكامنىڭ

بۇخارادا ئوقۇپ كەلگەن ئوغلى جامالىدىن بىلەن ئىچ - پەش تارتىشىپ يۈرىدۇ. بەلكىم ئۇلار ھازىرمۇ دەريا بويىدا بىللە بولغان بولۇشى مۇمكىن.

— دوست خېنىم چوڭ دادامنىڭ ئۆيىگە بارىمەن دېگەنتىڭۇ؟

— چوڭ دادامنىڭ ئۆيىدىن بۇ چاغقىچە قايتىپ كەلگەن بولاتتى. ئۇلار چوقۇم دەريا بويىدا ئۇچراشتى.

— ۋاي خۇدايىمەي، نېمىلەرنى دەۋاتقاندۇ ماۋۇ قىز، — تىللا خېنىم پېشانىسىگە كاچاتلىدى، — بۇ نېمە سەتچىلىك ئەمدى؟! يېتىم دەپ كۆزىگە قاراپ چوڭ قىلغانغا تويغۇزامدۇ نېمە؟! شەمۇ شەدە يېتىپ ئاشقۇچە يۈزى بار دادىسى بىلەن ئىككىمىزنى خەلقئالەم ئالدىدا رەسۋا، شەرمىسار قىلامدۇ نېمە؟! دادىسى ئاڭلىسا نېمە دەر ئەمدى؟! جاھاندا يىگىت يوقتەك دادىسى ئەكۆچ كۆرىدىغان ئادەمنىڭ ئوغلى بىلەن تېپىشۋالغىنى نېمىسى؟!

تىللا خېنىمنىڭ قەلبىنى قاپلىغان بۇ غەزەپنى دوست خېنىمنىڭ سىرتلاردا بىرى بىلەن خۇپيانە ئۇچرىشىپ يۈرگەنلىكىدىن، يەنە كېلىپ جالالىدىن كۇلالچىنىڭ ئوغلى بىلەن دېيىشىپ قېلىۋاتقانلىقىدىن كۆرە، ئىشنىڭ ئۆزى ئويلىغان يەرگە كەلمەيۋاتقانلىقىدىن دەپ چۈشىنىشكە بولاتتى. چۈنكى ئۇ دوست خېنىمنى خالتا كوچىدىكى ئاچىسىنىڭ ئىككىنچى ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش خىيالىغا كەلگىنىگە ئۇزۇن بولغانىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بايلىقىنىڭ دوست خېنىم ئارقىلىق يانىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىشىنى ئەسلا خالىمايتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئېرى كەلگەن ھامان بۇ گەپتىن ئېغىز ئېچىش خىيالىغا

كەلدى.

ــ جالالدىن ئاكامنى ھاجىم دادام ئۆچ كۆرەمدۇ؟ ــ ھەم خۇشال بولۇپ، ھەم ھەيران بولۇپ سوردى ھەنىپە. ئۇنىڭ سوئالى تللا خېنىمنىڭ خىيالىنى چالغىتتى.

ــ بۇ گەپنى دەپ نېمە قىلاي، سىلىگە، ــ تللا خېنىم گەرچە داد ــ پەريات قىلىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئىچىدە ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇۋاتاتتى. ئۇ دوست خېنىمنىڭ بىرەر ئاجىزلىقىنى تۇتالمىغاچقا ئۇنىڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا، ئۇنى باشقۇرۇشقا ئامالسىز ئىدى. مانا ئەمدى ئۇ ھەنىپەدىن دوست خېنىمنىڭ نومۇس قىلماستىن بىر يىگىت بىلەن ئىزدىشىپ، دەريا بويىدا خۇپىيانە كۆرۈشۈپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئوشۇقى سىيا چۈشتى. ئەمدى ئۇ دوست خېنىمنىڭ كوكۇلسىنى تۇتۇۋالدۇ. «كۆرىمەنغۇ سېنىڭ تېرەڭگە سىغمايا يۈرگىنىڭنى. ئون بەش يىلنىڭىياقى كۆزۈڭگە تەلمۈرگۈزۈپ كەلدىڭا جۇۋاينىمەك. بولۇپمۇ سېنىڭ جالالدىنىڭ ئوغلى بىلەن ئىچ ــ پەش تارتىپ يۈرگىنىڭ تازا ئوبدان بولۇپتۇ. داداڭ قايتىپ كەلسۇنچۇ، سېنىڭ بۇندىن كېيىن كۆرەڭلەپ يۈرگىنىڭنى بىر كۆرەي. ئەمدى قولۇمغا چۈشسەن. داداڭ ئۇنداق كۈشەندىسىگە قىزىنى كېلىن قىلىپ بېرىدىغانلاردىن ئەمەس. ئىشىنىڭ تازا مۆرىتى كەپتۇ. داداڭنى ئىندەككە كەلتۈرىدىغانغا تازا باھانە تاپتىم. ئەسلىدىغۇ سېنى پاپامنىڭ ئوغلى ئابدۇمىجىتقا خوتۇنمۇ قىلىپ بەرمەيتتىم. شۇنداق قىلماي ئامالىم يوق. شۇنچە دۇنيانى ياتلارغا بېرىشكە ماقۇل دەيدىغان ھاماقەت ئەمەسمەن، ھۇ نۇمۇس قىلىشنى بىلمەيدىغان تېگى پەس دۇڭانىڭ قىزى.»

ــ هاجىم دادام بىلەن جالالدىن ئاكام قانداق بولۇپ ئۆچەكىشىپ قالغان؟

ئەگەر ھەقىقەتەن هاجىم دادىسى جالالدىننى ئۆچ كۆرسە دوست خېنىمنى ئۇنىڭ ئوغلىغا بېرىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ جامالدىن ئاكىسىنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن، هاجىم دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرمىسىمۇ بولۇۋېرەتتى. هەنىپەنىڭ تەكرار سورىغان سوئالى تىللا خېنىمنى قاراشقا مەجبۇر قىلدى.

ــ قىزىم، سىلى بۇ گەپنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمىسىلىمۇ بولىدۇ. قېنى ماڭا قاراپ تۇرۇپ دېسىلە، دوست خېنىمدا راستىنلا ئاشۇنداق ئىش بارمۇ؟ ــ تىللا خېنىم بۇ گەپ يالغان بولۇپ قالمىغىدى دەپ ئەندىشە قىلغانىدەك هەنىپەدىن يەنە سورىدى. هەنىپەنىڭمۇ پۈرسەتنى قولدىن بەرگۈسى كەلمىدى.

ــ كېچىچىمۇ جامالدىن ئاكامغا كۆيدۈم ـ پىشتىم دەپ بىر ئۇخلىمىدى.

ــ هۇ دەيۈز، دادىسىمۇ هەپتە ـ ئون كۈندە كېلىدۇ. ئۇنىڭغا دەپ ئەدىپىنى بەرگۈزمەيدىغان بولسام، خەپ، ــ تىللا خېنىم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ۋە دەرۋازا تەرەپكە قاراپ دېدى، ــ ئاڭغىچە تېزگىننى بىر تارتىپ قويمايدىغان بولسام، بۇنىڭدىن كېيىن چوڭ دادامنىڭ ئۆيىگە بارمەن دەپ باقسۇنچۇ، تالا ـ تۈزگە چىقمەن دەپ باقسۇنچۇ قېنى!

تىللا خېنىم ئورنىدا تۇرالمايلا قالدى. ئۇ هەنىپەگە بىرنەرسە دېمەكچى بولۇپ ئېغىزىنى ئەمدىلا ئۇچلۇۋىدى، هەنىپە ئۇنىڭغا دەرۋازا تەرەپنى بېشى بىلەن ئىما قىلدى. تىللا خېنىم كەينىگە بۇرىلدى. بۇ چاغدا دوست خېنىم

قايتىپ كەلگەن بولۇپ، يۇزلىرىنى دەريا بويىدا تۇتقانىدەك تۇتۇۋېلىپ، ھويلىدىكى ئانىسى بىلەن ھەنىپەگىمۇ گەپ قىلماستىن يۇگۇرگەن پېتى ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. تىللا خېنىم بىلەن ھەنىپە بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن تىللا خېنىم ھەنىپەگە كىرىپ باقسىلا دېگەندەك ئىشارەت قىلدى.

ھەنىپە ھۇجرىغا كىرگەندە دوست خېنىم كاڭنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپلا دۇم يېتىپ بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى.

ــ سىلىگە نېمە بولدى، دوست خېنىم؟ ــ سورىدى ھەنىپە ھېچ ئىشنى بىلمەيدىغان كىشىدەك، ئۇ دەريا بويىغا ئىلياسنىڭ باردىغانلىقىنى بىلسىمۇ، ئۇ يەردە نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلىشكە بەكمۇ قىزىقۋاتاتتى، ــ بىرەرى سىلىنى بوزەك قىلمىغاندۇ؟

دوست خېنىم ياتقان يېرىدىن ئۆرە بولدى ـ دە، ھەنىپەنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىغىنىچە تېخىمۇ ئېسەدەشكە باشلىدى. ھەنىپە دوست خېنىمنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ يەنە سورىدى.

ــ كىشىنى تىت ـ تىت قىلماي دېسىلىچۇ، سىلىگە زادى نېمە بولدى؟

ــ ئىلياس...ئىلياس، ــ دوست خېنىم گېپىنى تەستە ئۆرۈۋاتاتتى، ــ دەريا بويىدا جامالىدىن ئاكام بىلەن تۇرساق كېلىپ، بىزنى ھاقارەت قىلدى. ئۇ جامالىدىن ئاكامغا مۇشت ئاتتى. ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ كەتتى مەن قېچىپ كەلدىم.

ھەنىپە دوست خېنىمنى قۇچاقلاپ، چاچلىرىنى سىلاپ

تۇرسىمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا سوغۇق بىر كۈلكە ئۆۋلاشتى.

ــ ئەتىگەن سىلى چوڭ دادامنىڭ قېشىغا كەتكەنغۇ، دەريا بويىغا نېمە قىلغىلى بارغانتىلە؟

ــ يولدا جامالىدىن ئاكام بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان، ــ دوست خېنىمنىڭ ئېسىدە‌شلىرى بىرئاز پەسلىدى، ــ ئۇ دەريا بويىدىكى ئورمانلىقتا ساقلاپ تۇرغانتى.

ــ سىلى ئۇ يەرگە بارغانمۇ؟

ــ ھەئە، ئۇنىڭ يېنىغا بارغانتىم.

ــ سىلەر ئۇ يەردە نېمە دېيىشتىڭلار؟ ــ ھەنىپە كىچىك بالىنى سوراق قىلىۋاتقان چوڭ ئادەمدەك، ئۇنىڭدىن گەپ ئېلىۋاتاتتى. ساددا دوست خېنىم ھەنىپەگە دەريا بويىدىكى گەپلەرنى قويماي دەپ بېرىۋاتاتتى.

ــ جامالىدىن ئاكام «ماڭا تېگەملا» دېگەن.

ــ سىلىچۇ، سىلى نېمە دېدىلە؟

ــ مەن ماقۇل دېمەكچىدىم، ئاڭغىچە ئىلياس كېلىپ قالدى. ئۇ بىزنى شۇنداق سەت تىللىدى. ئاڭغىچە جامالىدىن ئاكام ئىككىسى ئۇرۇشۇپ كەتتى. مەن قورقۇپ قاچتىم. ئىچىمدە يەنە قورقۇنچ بار ھەنىپە. ئۇلار قانداق بولۇپ كېتىشكەندۇ؟

ــ تەلەيلىرى بار خېنىم سىلىنىڭ، قورغان كۆلبېشىدىكى ئوتتۇرا قولدەك ئىككى يىگىتنىڭ ئوتتۇرىسىدا تالاشتا قېلىۋاتىلا، ــ ھەنىپە ئىچىدىكى ئاچچىق زەردىنى چاقچاقا يۆلەپ يوشۇرماقچى بولۇۋاتاتتى.

ــ مۇشۇنداق چاغدىمۇ چاقچاق قىلاملا، كىشىگە.

ئىلياسنىڭ ئۆزىنى كۆرۈش ئەمەس ئىسمىنى ئاڭلىسامۇ ھۆ بولىمەن. ئۇنىڭ گېپىنى قىلمايلا قويسىلا بولدى.

ــ ئۇ قانداق بولۇپ بېرىپ قالغاندۇ ئۇ يەرگە؟

ــ بىلمىدىم، مېنىڭمۇ ئەقلىمگە سىغمايدۇ. كەينىمىزدە بىرى ئېغىزىنى سەت بۇزدى، قارىسام تېگەننىڭ قىرىدىلا تۇرىدۇ.

ــ ئىلياس دائىم سىلىنى پايلاپلا يۈرەتتى ئەمەسمۇ؟ ئېھتىمال ئۇ ئەتىگەندە سىلىنىڭ دەريا بويىغا ماڭغانلىرىنى كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ.

ــ مەنمۇ شۇنداقمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمەن.

ھەنىپەنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى. ئۇ دوست خېنىمنىڭ ئۆزىدىن گۇمانلىنىپ قېلىشىدىن قورقاتتى. لېكىن ئۇ ئويىنىغان ئويۇنىنىڭ دەرھال ئۇنۇمىنى كۆرسەتكىنىدىن مەمنۇن بولۇۋاتاتتى.

ھويلىدا ئاۋۋال تىللا خېنىمنىڭ گېپىنى قىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاندىن دوست خېنىملارنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى بوش ئېچىلدى.

ــ مەرھەمەت ئانا، ــ دېدى دوست خېنىم كاڭنىڭ ئۈستىدىلا ئۆرە بولۇپ.

ــ مەرھەمەت تىللاخان ئانا، ــ دېدى ھەنىپەمۇ ئۇنىڭغا خۇشھال بېقىپ.

تىللا خېنىم كاڭنىڭ تۆر تەرىپىدىكى يىكەندازنىڭ ئۈستىگە كېلىپ، پۇتىنى پەگاھقا ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى.

ــ ئولتۇرۇشسىلا، ــ دېدى ئۇ دوست خېنىمنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە ئالدىرىماي بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن كىنايىلىك تەلەپپۇزدا، ــ ئولتۇرۇشسىلا، تالا ــ تۇزگە چىقىشقا كېرەك بولىدىغان پۇتۇڭلار تېلىپ

قالمىسۇن، ــ دوست خېنىم بىلەن ھەنىپە ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن تىللا خېنىم گېلىنى يەنە بوش قىرىۋېتىپ سورىدى، ــ دوست خېنىم، بۇگۈن نەگە بېرىپ كەلدىلە قىزىم؟

ــ چوڭ دادامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەلدىم، ئانا.

ــ چوڭ دادىلىرى ساقمىكەن، شېرىن قىزىم؟

ــ چوڭ دادام خېلى تۇزۇلۇپ قاپتۇ، ئانا. بىر ئوبدان تۇرىدۇ.

ــ ئۆيگە يىغلىغان پېتىلىرى كېلىپ، سالامغىمۇ يارىماي ھۇجرىلىرىغا كىرىپ كەتسىلە، ئىگەمبەردىكامدىن ئەنسىرەپ كېتىپتىمەن تېخى. ھەنىم بولسا ساق تۇرۇپتۇ.

ــ ئەجەب بىر تىكىنى بار گەپنى قىلدىلا ئانا؟! ــ دوست خېنىم ئانسىنىڭ گېپىگە خېلىلا نارازى بولدى، ــ بىر كۈن بولسىمۇ ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىدا ئوبدان تۇرسۇن. كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرسۇن!

ــ ئەمىسە دەپ باقسىلا قىزىم، كۆز يېشى قىلغانلىرىنىڭ ۋەجى نېمىكىن؟

ــ ئۆزۈمچە يىغلىغۇم كېلىپ يىغلىدىم، بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك يېرى يوققۇ ئانا.

ــ شامال چىقمىسا، دەرەخ لىڭشىمايدۇ، جاھاندا سەۋەبسىز بىر ئىش بولمايدۇ، قىزىم. كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپ پوق ـ سۈيدۈكلىرىنى ئادالاپ، چوڭ قىلىپ قويسام، شۇنىڭ جاۋابى ئۇچۇن ماڭا يالغان ئېيتىشنى ئۆگەنلىمۇ سىلى؟

ــ بۇنى دېيىشىم سىلىگە شۇنچە زۆرۈرمۇ؟

ــ بىر ئانا بولغان ئادەم قىزىنىڭ كۆز يېشى قىلغىنىنىڭ سەۋەبىنىمۇ بىلىشكە قادىر بولالمىسا، ئۇنى

قانداقمۇ ئانا دېگىلى بولسۇن؟!

دوست خېنىمنىڭ بېشى يەرگە ساڭگىلىدى. جىددىيلىشىپ، كۆڭلىدە بىر ۋەھىمىنىڭ سايىسى ئەلەڭگىدى. ئۇنىڭ كاللىسىدىن «ئانام مېنىڭ نەگە بارغىنىمنى بىلمۇ ئالدىمۇ نېمە» دېگەن ئوي كەچتى. تۇرۇپلا «ياق، ئانام بۇ ئىشلارنى قانداقمۇ بىلسۇن» دەپ ئويلىدى. شۇڭا ئۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋەردى.

ــ راستتىنلا باشقا ئىش يوق، ئۆزۈمنىڭ يىغلغۇسى كېلىپ يىغلىدىم.

ــ سىلىنىڭ نېمىلىرى نېمىلىرىگە يەتمەي يىغلايلا؟ دەريا بويىدا بىرەرى بوزەك قىلىپ قويغان بولسا، ماڭا دېسىلە.

ــ كىم بوزەك قىلاتتى مېنى ئانا؟ ــ دوست خېنىم ئانىسىغا بېشىنى ئۆرە قىلىپ قاريدى، ــ قورغان كۆلبېشىدا مېنى بوزەك قىلىشقا كىم پېتىنالايدۇ، دەيلا.

ــ پېتىنىدىغانلار چىقىپ قالمىسۇن دەيمىنا، ــ تىللا خېنىمنىڭ كۆزلىرى دوست خېنىمنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە مىختەك قادالدى، ــ جالالىدىن كۆلالچىنىڭ ئوغلى جامالىدىنغا ئوخشاش!

ئانىسىنىڭ كۆرۈپ قالغانىدەكلا ئۇشتۇمتۇت قىلغان بۇ گېپىدىن دوست خېنىمنىڭ ۋۇجۇدى چاقماق سوققانىدەك تىترەپ كەتتى. ئۇ بۇ گەپنى ھەزىپە دەپ سالغان بولمىسۇن دەپ، ئىتتىك ئۇنىڭغا بۇرىلىپ قاريدى. ھەزىپەمۇ تىللا خېنىمنىڭ دېگەنلىرىگە ھەيران قالغان ھالەتتە ئۇنىڭغا قاراپ ئېغىزىنى ئېچىپلا ئولتۇراتتى. دوست خېنىم بۇنى «ھەزىپە ئانامغا دەپ قويمايدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ ئەس ــ يادىدا ئانام قانداق بىلىپ

قالغاندۇر دېگەن ئوي ھۆكۈمران بولغاچقا ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا:

ــ بۇنى سىلى كىمدىن ئاڭلىدىلا، ئانا؟ ــ دەپ سالدى.

ــ سىلى ئانام ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ دەپ ئويلاپ قالغانمىدىلە؟ مەن زاكىسىدىن ئەمدىلا ئايرىلغان بوۋاق ئەمەس، شېرىن قىزىم، ــ ئۇ «شېرىن قىزىم» دېگەننى سوزۇپ، ئۇرغۇلۇق ئېيتتى، ــ سىلى مېنى ئالداشقا پېتىنغان بىلەن زېھنىم، پەرەزلىرىم مېنى ئالدىمايدۇ. نېمىشقا چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگە كۈندە قاترايدىغان بولۇپ قالدىكىن دەپتىمەن، تېخى. ئەسلىدە «ئات ئايلىخانغا، يول ساربخانغا» بولغانتى دېسىلە! ــ ئۇ دوست خېنىمنىڭ خىجالەتتىن تاتىرىپ كېتىۋاتقان چىرايىغا بىردەم ئاچچىق بىلەن قاراپ ئولتۇردى، ــ ھە، گەپ قىلمامىلا خېنىم. ئۇنلىرى ئىچىلىرىگە چۈشۈپ كەتتىغۇ؟! دادىلىرى ئىككىمىزنى تىرىك ئۆلسۇن دېگەنمىدىلە يا؟! ــ دوست خېنىم ئانىسىنىڭ ئاچچىق گەپلىرىدىن دەسلەپ ئۆپكىدەك ئېسىلدى. ئاندىن يۈزلىرىنى چاڭگاللاپ مىشىلداپ يىغلاشقا باشلىدى. تىللا خېنىم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي سۆزلىمەكتىدى، ــ سىلى نومۇس قىلمىغان بىلەن مەن نومۇستىن ئۆلەي دەۋاتىمەن. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى ئورمانلىقتا بىر يىگىت بىلەن ئايرىم مۇڭدىشىپ ئولتۇرىدۇ دېسە سىلىگە چىرايلىقمۇ؟ بۇ گەپ تالاغا چىقىپ كەتسە ئائىلىمىز ئۇچۇن نى ئات، نى نومۇس! قايسى يۈزىمىز بىلەن يۇرت ئەھلىگە قارايمىز؟ ئاڭلاپ تۇرسىلا دادىلىرى كەلگۈچە زىنھار سىرتقا چىقمايلا. ئاۋۋال دادىلىرىغا ساق ـ سالامەت تاپشۇراي. دادىلىرى نېمە دېسە شۇنداق بولسۇن!

دوست خېنىم ئۆمەللىگىنىچە كېلىپ ئانىسىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى.

ــ جېنىم ئانا، بۇ گەپنى دادامغا دېمىسىلە، ئۆتۈنۈپ قالاي، دادامغا دېمەي تۇرسىلا، ــ دېدى ئۇ يالۋۇرۇپ، ــ مېنى جامالدىن ئاكام بوزەك قىلمىدى. بىز مۇنداقلا پاراڭلاشتۇق. باشقا گەپ يوق.

تىللا خېنىم ئۇنىڭ قوللىرىدىن قوللىرىنى سىلكىپ تارتتى ۋە:

ــ دادىلىرى كەلگەندە بىر گەپ بولار، ئاڭغىچە سىرتقا چىقمەن دېگۈچى بولمىسىلا، يەنە سىرتقا چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەن دەيدىكەنلا، بۇ ئىشنى دادىلىرىنى ساقلىمايلا ئۆزۈم بىر ياقلىق قىلمەن، ــ دېگىنىچە ھۇجرىدىن چىقىپ كەتتى.

دوست خېنىم ئەمدى قانداق قىلارمەن دېگەندەك، قورقۇمسىراش، يېلىنىش، بىئارامىلىق ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ بىر نەزەر بىلەن ھەنىپەگە تەلمۈرۈپ قارىدى. ھەنىپە خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك، دوست خېنىمغا قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر خۇشلۇق ئەكس ئېتىۋاتاتتى. ئۇ دوست خېنىمغا:

ــ تىللاخان ئانامنىڭ گېپى خاتا ئەمەس، دوست خېنىم. ئۇمۇ ئائىلىمىزگە، سىلىگە ياخشى بولسۇن دەيدۇ. ھەر ھالدا ئۇنىڭ گېپىنى ئوبدان ئويلاپ باقسىلا، ــ دېدى.

يىگىرمە ئۇچىنچى باب

دىلدىمۇ، تىلدىمۇ دوست خېنىم

جامالىدىننىڭ كۆڭلى غەش ئىدى. ئادەتتە ئۇ ھەر كۈنى پېشىن نامىزىدىن كېيىن دىگەر ۋاقىتى بولغۇچە كىتاب كۆرەتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ كىتاب كۆرۈشكە زادىلا رايى بارمىدى. ھۇجرىسىدىكى كىتابدان ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى قانچە زورلاپ باقسىمۇ، كاللىسىغا ھېچنېمە چۈشمىدى. ئىلياسنىڭ ئورمانلىقتىكى «مەن دوست خېنىمغا كۆيۈك» دېگەن گېپى ئىچىنى ھەرە چاقىقانىدەك ئاغرىتاتتى، ئېچىشتۇراتتى. دوست خېنىمنىڭ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قارىغان شەھلا كۆزلىرى كۆز ئالدىدىن نېرى بولمايتتى. قەلبىنى تۇرۇپ قىزغىنىش، رەشكىنىڭ كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلغۇچى ئالامەتلىرى، تۇرۇپ تەلپۈنۈش، سېغىنىشنىڭ جانىنى شېرىنلىك ئىلكىدە قىينىغۇچى تۇيغۇلىرى مالمان قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، پەنجىرە ئالدىغا كەلدى. پەنجىرىنىڭ ئاراشلىرىدىن سىرتقا قارىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باغ، باغنىڭ ئارقىسىدا يېڭىلا كانجا قىلىنغان بۇغدايزارلىق، ئورمانلىق، نېرىسىدا ئاق تاغ زاھىر بولدى. ئاق تاغقا بىر دەم قاراپ تۇرۇۋېدى، يادىدىن دوست خېنىم بىلەن ئاق تاغدا قۇرغان سۆھبەتلىرى كەچتى. دوست خېنىمنىڭ ھەممىگە قىزىقىش بىلەن قارايدىغان كۆزلىرى، قايماقتەك

لەززەتلىك تىلى بىلەن توختىماي سورايدىغان سوئاللىرى، ھەنىپەنىڭ قولىدىن تۇتۇپ قېچىۋاتقان ھالىتى ئايان بولدى. ئۇ كۆزىنى ئاق تاغدىن ئورمانلىققا يۆتكىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ يادىغا ئىلياس، ئۇنىڭ قولىدىكى بىسلىرى يالتىراپ تۇرىدىغان كۈمۈش ساپلىق خەنجىرى، قان ئىچكەندەك قىزارغان كۆزلىرى كەلدى. جامالدىن كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. تاپىنىدىن كىرگەن بىر تىتىرەك بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن شىددەتلىك بىر كۈچ ۋۇجۇدىنى تەۋرىتىۋەتتى. غەزەپتىن باغرى ئۆرتەندى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىلياسنى بىرلا چايناپ پۈركۈۋەتكىسى كەلدى. ئۇ پەنجىرە ئالدىدىمۇ كۆڭلىگە خاتىرجەملىك تاپالمىدى. ئورمانلىقتا دوست خېنىم ئۆز ئاغزى بىلەن ئۇنىڭغا ماقۇللۇق بىلدۈرۈشكىمۇ تېخى ئۇلگۈرمىگەنىدى. ئۇ بۇنىڭغىمۇ ئىلياس سەۋەبكار دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ تۇرۇپلا قاتتىق ۋارقىرىغۇسى كەلدى. شۇنداق قىلسا ئىچىدىكى بىئارامىلىق بىراقلا چىقىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلدى. بىردىنلا ئۇنىڭ خىيالىغا بۇخارادىن كەلگەندىن بېرى قولىغا ئېلىپ باقمىغان ساتارى كەلدى. ئۇ پەنجىرە ئالدىدىن كېلىپ، تامغا ئېسىقلىق، ئاز - تولا چاڭ باسقان، دادىسى ئىبراھىم بۇخارا ئارقىلىق قەشقەردىن سېتىۋېلىپ، بۇخاراغا چىقىرىپ بەرگەن ساتارنى ئېلىپ سۈرتتى. ئاندىن ئۇنى بىردەم سازلىدى. جامالىدىنىڭ قەلبىنى پىغان قاپلىغان ئىدى. ئۇ بەكلا ئۇستا ساتارچىلاردىن بولمىسىمۇ، ساتارنى يامان ئەمەس چالاتتى. ئۇ ساتار كامانچىسىنى تارلار ئۈستىگە سۈركىدى. ساتار قايسىدۇر بىر مۇقام ئاھاڭىغا سايراشقا باشلىدى. ئۇ ساتار ئاۋازىغا ناخشا تەڭكەش قىلدى.

ئارازىن ياپقاچ كۆزۈمدىن ساچىلۇر ھەر لەھزە ياش،
بۇيلەكىم پەيدا بولۇر يۈلتۇز نىھان بولغاچ قۇياش.

مۇڭلۇق مۇزىكا بىلەن ناخشا ئاۋازى بىر - بىرىگە يېيىشىپ، بىر ئاشقىنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىنى بايان ئېتىۋاتقاندەك، ھەسرەت بىلەن ياڭرايتتى. جامالدىن كۆي ئىچىگە ئاشىق - بىقارارلارچە سىڭىپ كەتمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆي ئىچىدە يانغان ئەكس ساداسىغا قوشۇلۇپ تېخىمۇ ھەيۋەتلىك چىقاتتى.
ئۇ بىرىنچى ئاھاڭنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، يەنە بىر ئاھاڭنى چالدى. بۇ ئاھاڭ راك مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسى ئىدى. ئۇ بۇ ناخشىنى شۇ قەدەر ئىشتىياق بىلەن ببرلىپ ئېيتتىكى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياشلار تاراملاپ ئاقتى.

ساتارىم تارىگە جان رېشتىسىدىن تار ئىشىپ سالسام،
ئانىڭكى نالىسىدىن بىناۋانىڭ كۆڭلىنى ئالسام.

مۇقام چالىپ مۇقام ئىچرە مۇقامنى دىلغا جا قىلسام،
مۇھەببەت كويىغا سالسا، ئانىڭ ئالدىدا مەن چالسام.

جامالدىن بۇ ناخشىنىمۇ ئاخىرلاشتۇردى. لېكىن ئۇ قەلبىدىكى پىغانىنى، ئىشتىياقىنى تېخى ئاخىرلاشتۇرالمىغانىدى. ئۇنىڭ ئوڭ قولىدا ھېلىمۇ كامانچە تۇراتتى. سول قولىنىڭ بارماقلىرى ساتار دەستىسىدىكى تارلار ئۈستىدە ئىدى. كۆڭۈل بوشلۇقىدا ھەم لەززەتلىك، ھەم ھەسرەتلىك بىر نىدا مەۋج ئۇراتتى.

ئەگەر ئۇ كامانچىنى تارلار ئۇستىدە ئويناتسا، قەلبىدىكى ئاشۇ تۇيغۇلىرى يېپىيېڭى بىر كۆيگە ئايلىنىپ كېتىدىغاندەك ھېسسىياتتا ئىدى. ئۇنىڭ خىيال قۇشى ساتار دەستىسىدىن قاناتلىرىنى پەرلەپ بوشلۇققا ئۆرلىدى ـ ده، تۆۋەن كوچىنى ـــ دوست خېنىمنىڭ ئۆيىنى نىشانلاپ ئۇچتى. بۇ قۇش جامالىدىننىڭ سېغىنىشىنى، تەلپۈنۈشىنى، سۆيگۈسىنى ئېلىپ كەتكەنىدى. دوست خېنىم شۇ دەملەردە قانداق ئويدىدۇ؟ ئۇمۇ جامالىدىن ئاكىسىنى خىيال قىلىۋاتقانمىدۇ ياكى باشقا نىيەتكە كېلىپ قالغانمىدۇ؟ نومۇس ـ خىجالەت ئىلكىدە ئازابلىنىۋاتقانمىدۇ؟ «جامالىدىن ئاكام ئورمانلىقتا ئىككىمىز يالغۇز تۇرساق باشقىلار سۆز ـ چۆچەك قىلىشامدۇ؟» دېسەم ئۇنماي، ئىلياسنىڭ ئالدىدا ئىزاغا قويدى دەپ ئاغرىنىپ يۇرگەنمىدۇ؟ ئىلياستىن قورقۇپ ئۇمىدىنى ئۈزۈپمۇ يۇرمىگەندۇ، ھە؟

جامالىدىننىڭ قولىدىكى كامانچە ئاستا ـ ئاستا ھەربىرتەكە كېلىشكە باشلىدى. سول قولى پەدىلەرنىڭ ئۇستىدە گاھ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە، گاھ تۆۋەندىن يۇقىرىغا يەڭگىل تەۋرىنەتتى. ساتارنىڭ قارنىدىن ئاجايىپ مۇڭلۇق بىر ئاھاڭ ياڭرايتتى. بۇ ئاھاڭ يېپىيېڭى بىر ئاھاڭ بولۇپ، ئۇستۇنئاتۇشنىڭ دىخاللىدا، قورغان كۆلبېشىنىڭ ئاق كوچىسىدا، جامالىدىننىڭ ھۇجرىسىدا مەيدانغا كەلمەكتىدى. جامالىدىن ئاھاڭنىڭ گاھ ئاق تاغنىڭ ئۆركەشلىرىگە، گاھ چاقماق دەرياسىنىڭ شاۋقۇنىغا، گاھ دەريا بويىدىكى ئورمانلارنىڭ مەيىن شامالدا تەۋرىنىشىگە ئوخشايدىغان، ئۆزىنىڭ بىرده ھەسرەتكە تولغان ئىچكى ھېسسىياتىنى، بىرده سۆيگۈ

ۋىسالىغا تەلپۈنۈشلىرىنى، بىردە گۈزەل بىر پەرى ـ پەيكەرگە بولغان تەقەززالىقىنى، ئۇمىدىنى تۆكۈپ تۇرۇۋاتقان بۇ كۆينەك ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتمەكتىدى. چېلىنمىغىنىغا، قوزۇقتا تۇرغىنىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغان ساتار ئۆز قارىندىن چىقىۋاتقان بۇ كاتتا ئاھاڭدىن ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك توختىماي سايرايتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ قارىندىن ئاھاڭلا ئەمەس، كۆز يېشى، ھاياجان يامراپ قالغاندى. جامالدىن توختىماي چالاتتى. ئۇنىڭ چالغانسېرى يەنە چالغۇسى كېلەتتى. چېلىش جەريانىدا ئۆزگەرتەتتى، تۇزىتەتتى. ئۆزگەرتكەن، تۇزەتكەنسېرى ئاھاڭنىڭ تەسىرلەندۇرۇش، جەلپ قىلىش كۈچى تېخىمۇ ئاشاتتى. بارا ـ بارا ئاھاڭ بىر پۈتۈنلۈككە، مۇكەممەللىككە ئىگە بولماقتىدى. ئاھاڭ پىشقانسېرى جامالدىنمۇ خۇددى ئۆزى كۈيگە ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندەك تېپىلغۇسىز شېرىن تۇيغۇلارغا غەرق بولماقتىدى. تۇرۇپ ئاھاڭنىڭ ئىچىدە ئۇ دوست خېنىم بىلەن بىللە سەيرى ئېتىۋاتقاندەك تۇيغۇدا بولاتتى. ئۇنى قۇچاقلايتتى، باغرىغا باساتتى. لەۋلىرىدىن ۋىسال شەربەتلىرىنى ئىچەتتى. تۇرۇپ دوست خېنىم ئۇنىڭغا باتاۋاتقاندەك، قېيداۋاتقاندەك، ئۇنى تاشلاپ قېچىۋاتقاندەك ھالەت يۈز بېرەتتى. جامالدىننىڭ ھۇجرىسىدا ياڭراۋاتقان بۇ مۇھەببەتلىك، ھەسرەتلىك، ئەمما جەڭگىۋار ئاھاڭ پەنجىرە ئاراشلىرىدىن، ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن چىقىپ ئاۋۇال جالالدىننىڭ، ئاغچىخانىنىڭ قەلبىنى تىترىتىپ، ئاق كوچىدىن يىراق ـ يىراقلارغا تارىماقتىدى.

ـ ئۇھ، ئەجەب مۇڭلۇق بىر ئاھاڭكەن، سىلى ئاڭلىغانمىدىلە دادىسى بۇ كۈينى؟ ـ ھاياجانلانغان، باغرى

ئېزىلگەندەك بولغان ئاغىچىخان ئايۇان ئۆيىنىڭ سۇپىسىدا پۇتۇن دىققىتى بىلەن ئوغلى چېلىۋاتقان ئاھاڭنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئېرىگە دېدى، ــ ئوغلىمىزنىڭ بۇنداقمۇ كارامىتى بارلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن، دېسە.

ــ شۇ، قالتىس چېلىۋەتتى، بۇ كۆينى مەنمۇ ئىلگىرى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن. ئوغلىمىزنىڭ ساتار ئۆگىنىمەن دېگىنىنى ئىبراھىم بۇخارادىن ئۇققان ئىدىم. لېكىن ئۇنىڭ بۇنچە ئۇستا بولۇپ كەتكىنىنى خىيالمۇ قىلماپتىكەنمەن. بۇ بىر يېڭى ئاھاڭدەك تۇرىدۇ.

ــ قارچىغىدەك چېۋەر، بۇلبۇلدەك كۆيچى بالامنىڭ قوللىرىغا، تىلىغا دەرد كەلمىسۇن، ئىلاھىم يامانلارنىڭ كۆزىدىن يىراق بولسۇن! ئاڭلىسىلا، ــ دېدى ئۇ ئېرىگە پەس ئاۋازدا، ــ ئۇ يەنە چېلىۋاتىدۇ. دېگەر ۋاقتى بولۇپ قالدى. جامالىدىن بالام ھېچ توختاي دېمەيدۇغۇ؟

ــ ئۇ ھازىرلا توختايدۇ، ــ جالالىدىن قولى بىلەن خوتۇنىغا گەپ قىلماڭلا دېگەندەك ئىشارە قىلدى، ــ جامالىدىن ھەرگىزمۇ نامازنىڭ ۋاقتىنى ئۇنتۇپ قالمىغان بالا ئەمەس.

ئاغىچىخان ئېرىنىڭ ئىشارىسى بىلەن بىردەم جىم ئولتۇرغان بولسىمۇ، كۆڭلىدىكى ئوي ـ خىياللىرى ھەم دىسە ئۇنىڭ تىلىنى گەپكە قىستايتتى.

ــ دادىسى، بۇ بالا قاچانلاردىن ساتار چېلىشنى بۇنچە ئۆگىنىۋالغان بولغىيتتى؟ ماۋۇ چېلىۋاتقىنى قايسى كۈيدۇ؟ ئەجەب مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك كۈيكىنا، بۇ. بالىنىڭ كۆڭلىدە بىر سەۋدا بار، دادىسى. بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، ئوغلىمىز بىرىگە ئاشىق بولۇپ قالغان گەپ.

جالالىدىن خوتۇنىنىڭ گېپىگە ئىللىق كۈلۈمسىرىدى.

ئۇنىڭ كۆلكىسىدە بىر خىل مەمنۇنىيەت ، رازىمەنلىك بار ئىدى. بۇ چاغدا جامالىدىن چېلىۋاتقان مۇزىكىسىنى توختاتقانىدى.

ــ نامازدىن كېيىن، ــ دېدى جالالىدىن بايىقى مەمنۇنىيەت كۆلكىسى تارقىمىغان لەۋلىرىنى گەپكە ئۆمەللەپ، ــ بالا بىلەن ئۇنىڭ نىكاھ ئىشى خۇسۇسىدا سۆزلىشىمەن.

ــ شۇنداق قىلسىلا دادىسى، ــ ئاغىچىخانمۇ ئېرىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلىدى.

جامالىدىن دىگەر نامىزىنى دادىسى بىلەن بىللە ئوقىدى. نامازدىن كېيىن ھۇجرىسىغا ماڭاي دەپ تۇراتتى، دادىسى ئۇنى توختاتتى.

ــ ئوغلۇم، ــ دېدى ئۇ جامالىدىنىنى يېنىغا چاقىرىپ، ــ كەل، قېشىمدا ئولتۇرغىن. سەن بىلەن بىر دەم مۇڭداشقۇم كېلىۋاتىدۇ، ــ جامالىدىن دادىسىنىڭ يېنىغا جايلاشتى. جالالىدىن ئوغلىنى تېخىمۇ تولۇقراق كۆرۈۋالماقچى بولغاندەك ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا ئالدىرىماي، تەكشى نەزەر سېلىپ چىقتى، ــ ساتارنى بەلەن ئۆگىنىپسەن، بالام. شۇنچە ئوبدان چالىدىڭ. ئېيتقىنا، بايا چالغان ئاھاڭنى تازا بىلەلمىدىم. ئۇ قايسى كۈي بولغىيتتى؟

ــ سىلىگە ياقتىمۇ، دادا؟

ــ ياقمامدىغان بالام، ياقمامدىغان، ــ ئوغلى بىلەن ئېرىنىڭ سۆھبىتىگە قاراپ كاڭنىڭ پەگاھ تەرىپىدە ئولتۇرغان ئاغىچىخان گەپ ئارىلىدى، ــ ئەجەب بىر مۇڭلۇق كۈيكەن، تولىمۇ يېقىملىق ئاھاڭكەن. دادىلىرى ئىككىمىز بۇ قايسى ئاھاڭ بولغىيتتى دەپ زادىلا

بىلەلمىدۇق.

ــ كۆڭلۈمگە مۇنداقلا بىر ئاھاڭ كەلگەندەك بولدى، ــ جامالىدىننىڭ چېھرى كۈلكە ئارىلاش قىزاردى، ــ چېلىپ باقاي دەپ، تەۋەككۈل قىلىپ كۆرگەنىدىم. ئۆزۈمگىمۇ خېلى ياخشى ئاڭلانغاندەك قىلدى.

ــ ئوغلۇم، قارىغاندا سەنمۇ تۇنجى قېتىم ئىچىكىدىن چىقىرىپ چېلىپ باققان ئاھاڭكەندە بۇ؟ ــ جالالىدىن ئوغلىغا قايىللىق نەزەرى بىلەن باقتى، ــ يارايسەن، يارايسەن. دىخاللىق غەزەلچىلەر ئوقۇيدىغان غەزەللەردىن مېنىڭ بىلمەيدىغىنىم يوق ئىدى. قارىسام، بۇ ئاھاڭ ماڭمۇ يېڭىدەك تۇيۇلغان. مەن دېمىدىمۇ خوتۇن؟ ــ ئۇ ئاغىچىخانىغا بۇرىلدى. كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا بىر خىل ئىپتىخارلىق كۈلكىسى ئەگىدى، ــ بۇ يېڭى ئاھاڭكەن دەپ؟!

ــ ھەئە، ــ دېدى جامالىدىن دادىسىغا، ــ بۇ ئاھاڭنى ئىچىمدىن چىقىرىپ چېلىپ باققان ئىدىم.

ــ ئىسمى نېمە بالام، بۇ ئاھاڭنىڭ؟

ــ ھازىرچە تېخى ئىسمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن.

ــ مۇشۇنداق گۈزەل ئاھاڭنىڭ ئىسمى بولمىسا قانداق بولىدۇ؟ ئىتتىكرەك ئىسىم قويۇۋەتكىن، ئوغلۇم!

ــ بولىدۇ، دادا.

ــ ئوغلۇم، قارىسام سەن بۇخارادا خېلى ئوبدانلا ئىلىم ئاپسەن، ھەر تەرەپتىن يېتىلىپسەن. شەھىدۇللا ئىمام تېخى جامالىدىننىڭ بىلىدىغانلىرى مېنىڭكىدىن كۆپ دەۋاتىدۇ. ئۇ زات كۆڭلۈمنى ياساپ شۇنداق دېدىمۇ ياكى

چىن دىلىدىن قايىل بولۇپمۇ، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ. ھەر ھالدا شەھىدۇللا ئىمامنىڭ كۆڭلىگە يارايسەن. مانا سازمۇ چالىدىكەنسەن، غەزەلمۇ ئوقۇيدىكەنسەن. قانات ـ قۇيرۇقۇڭ يېتىلىپتۇ، ـ جالالدىن گەپنى ئەمدى ئۆزى ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان يەرگە ئەكەلمەكتىدى، ـ چوپچوڭلا ئادەم بولغىنىڭنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. ئەمدى تويۇڭنىڭ گېپىنى قىلىلى. ئۆتكەندە ئاناڭ ئىككىمىز دېگەن گەپكە ھېچبىر جاۋابىڭ يوققۇ؟

جامالدىن ھەم ھاياجان، ھەم خىجالەت بىلەن تۆۋەن باقتى. «ئەمدى دادامغا جاۋاب بېرەي، شۇنداق قىلمىساممۇ بولمىغىدەك» دەپ ئويلىدى. يەنە ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئىلياستىن بالدۇرراق دوست خېنىمنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزمەكلىك زۆرۈر دېگەن ئوي كەچتى.

ـ ئويلاندىم، دادا، ـ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ـ كۆڭلۈمدىمۇ سان بار بولدى.

ـ ھەببەللى، ـ جالالدىننىڭ قەلبىنى خۇشاللىق قاپلىدى. كۆز ئالدىدا ئەتىۋارلىق ئوغلىنىڭ توي تەنتەنىسى ئايان بولدى، ـ چاپسانراق ئېيتقىن ئوغلۇم، كېلىنىمنى قايسى ئۆيدىن سورايمەن؟

ـ سىلىگە توغرا كەلسە، ـ ئۇنىڭ ئاۋازى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى، ـ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىمغا ئۆيلىنەيمىكىن دەپ ئويلىدىم.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ، دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭلا جالالدىننىڭ ئالدىغا چىققىلى بولمايدىغان بىر ئېگىز داۋان پەيدا بولغاندەك، قەلبىنى ئۇمىدسىزلىك قاپلىدى. ئۇ ئوغلىنى «ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى ھەنىپە بىلەن توي قىلمەن» دەيدۇ دەپ

ئويلىغاندى. ئۇنىڭ دوست خېنىمنى ئالىمەن دېيىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ھەنىپە بىلەن توي قىلىدىغان ئىش بولسا ئاسان ئىدى. ھەنىپەنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم باقىقان بىلەن ئۇنىڭ دادىسى ئابدۇلېتىپ، ئانىسى مۇكەررەملەر بىلەن بۇ ئائىلىنىڭ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ياخشى مۇناسىۋىتىگە تايىنىپ بۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىققىلى بولاتتى. ئەمما دوست خېنىم بولسا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ تۇتىياسى، بىر تاللا قىزى، كۆز گۆھىرى. ئۇ ئۆزىنىڭ يۈرەك پارىسىنى ئوتتۇز يىلدىن بۇيان گىنە تۇتۇپ، دۇشمىنىدەك كۆرۈپ كېلىۋاتقان ئادەمنىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلىشقا ئۇنارمۇ؟ جالالىدىننىڭ بېشى ئېگىلگەندەك بولدى. ئۇ ئوغلىغا بىلدۈرمەي، خوتۇننىڭ كۆزىگە لەپپىدە بىر قارىدى ـ دە، يەنە كۆزىنى قاچۇردى. ئوغلىنىڭ گېپى ئۇنىڭ ئىچىگە ئاجايىپ كۈچلۈك تەشۋىشنى تاشلىدى. ئاغىچىخانىنىڭ چېھرىدىمۇ خۇشاللىقتىن كۆرە جىددىيلىشىشنىڭ ئالامەتلىرى كۆپ ئىدى. جامالىدىن ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ئىچكى ھېسسىياتىنى ئاشكارا قىلغىنىدىن خىجىل بولدىمۇ، ئەيتاۋۇر دادىسىغا جاۋاب بەرگەندىن باشلاپ، يەرگە قارىغىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى. ئاردا بىر خىل سوغۇق، ئوڭايسىز كەيپىيات ھۆكۈم سۈرەتتى. بۇ ھالدىن جالالىدىن، ئاغىچىخان، جامالىدىنمۇ چاندۇرمىغاندەك قىلغىنى بىلەن بۇرۇقتۇم بولۇۋاتاتتى. ئاردىكى بۇ ھالەتنى جالالىدىن بۇزدى.

ــ ئاناڭ ئىككىمىز بىلدۇق، ئوغلۇم، ــ دېدى ئۇ ئوغلىغا ئۆز تۇيغۇسىنى بىلدۈرمەسلىككە تىرىشىپ، ــ ئەمدى سەن ھۇجرانىغا چىققىن.

جامالىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئورنىدا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالغان ئېرىگە ئاغىچىخان ئېغىز ئاچتى.

ــ ئوغلىمىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىدۇق، دادىسى. جامالىدىن بىزنىڭ قولىمىز يەتمەيدىغان شاختىكى شاپتۇلغا نەزىرىنى سالغاندەك تۇرامدۇ نېمە؟

ــ شۇنى دەيمەن، ــ جالالىدىنمۇ ئۇنىڭغا ئۇمىدسىز بىر نەزەردە باقتى، ــ ئوغلىمىز ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ مېنى يامان كۆرىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. شۇڭا بالا دوست خېنىمنىڭ گېپىنى قىلىۋاتقان گەپ.

ــ دوست خېنىمغۇ شۇنداق ئېسىل بىر قىز بولغان، كېلىن قىلىۋالساق، نېمىدېگەن بەلەن ئىش بولاتتى. جامالىدىن بالامىنىڭمۇ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بولغاچقا، ئۆزىگە جۆرە بولىدىغان ئادەمنى تونۇپتىكەن، بولمىسا.

ــ ئەمما، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنى بىزنىڭ ئائىلىگە كېلىنلىككە بەرمەسمىكىن، دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن.

ــ ئەمدى قانداق قىلارمىز، دادىسى؟ بۇ بىر نىكاھ ئىشى بولغاندىكىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قوشۇلۇپمۇ قالارمۇ يا؟ كۆڭلى يۇمشاپ، ماقۇل دەۋەتسە ئىككى ئائىلىنىڭ ئارىسىدا يول ئېچىلىپمۇ قالارمۇ. شۇنداق بولۇشىنى نېسىپ قىلار ئىلاھىم.

ــ مېنىڭ ھېچ ئىشەنچىم يوق. ئەمدى بالىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن بولسىمۇ، ئاتلىنىپ باقارمىز بولمىسا.

يىگىرمە تۆتىنچى باب

تۆۋەن كوچىدا ناخشا ئاۋازى

مانا ئۇچ كۈن بولدى. جامالىدىن دوست خېنىمنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمىدى. ئۇنىڭ دېرىكىنىمۇ ئالالمىدى. ئۇنى توي قىلىشقا ئالدىرىتىۋاتقان دادىسى بىلەن ئانىسىمۇ جىمىپ كەتتى. ئۇ قورغان كۆلىبېشىغا نەچچە قېتىم بارىدى. كۈنگەي دەرۋازىسىدىن تۆۋەن كوچىغا چىقىپ، دوست خېنىملارنىڭ قورۇسى تەرەپكە ئۇزۇندىن ئۇزۇن تەلمۈرۈپ ئولتۇردى. ئاق كوچىدا ئۇيانىدىن - بۇيانغا قانچە قېتىم ئۆتكىنىنى ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمەيدۇ. قەلبىنى سېغىنىش ئوتى پۈچىلاپ، كۆيدۈرۈپ تۇرىدۇ. هېلىقى كۈنى هۇجرىسىدا چالغان ئاھاڭ كاللىسىدىن زادىلا نېرى بولمايدۇ. ئۇ دوست خېنىمنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە تەقەززا بولغانسېرى بۇ ئاھاڭ ئىچىگە تېخىمۇ پاتمايدۇ. ئۇ هۇجرىسىدىكى چاغلاردىمۇ، كوچىغا چىققاندىمۇ، دوست خېنىملارنىڭ قورۇسىغا، تۆۋەن كوچىغا تەلمۈرگەندىمۇ بۇ ئاھاڭنى دىمىقىدا غىڭشىيدۇ. ئۇ دوست خېنىم، ئۇنىڭ مۇھەببىتى، هۆسنى - جامالى، تاتلىق گەپلىرى، ئوتلۇق تەلپۈنۈشلىرى مۇشۇ ئاھاڭنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەندەك هېس قىلىدۇ. بۇ ئاھاڭنى هەر قېتىم غىڭشىسا كۆڭلى ئارام تاپقاندەك بولىدۇ. دوست خېنىم بۇ ئاھاڭنىڭ ئىچىدىن هېلىلا كۈلۈمسىرىگىنىچە

چىقىدىغانىدەك، ئۆزىنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىپ تۇرۇپ «جاماللىدىن ئاكا، مەن سىلىگە تېگىشىنى خالايمەن» دەيدىغاندەك ئۇمىدلىنىدۇ. ئەمما ئۇ دوست خېنىمنى ئۇچرىتالمىغانسېرى ئىچى پۇشىدۇ، ئارامسىزلىنىدۇ. كۆڭلىدىن جاننى قىينىغۇچى، تەشۋىشكە قىستۇغۇچى تۇيغۇلارمۇ كېچىدۇ. «دوست خېنىم ئىلياستىن قورقۇپ سىرتلارغا چىقالماي قېلىۋاتقانمىدۇ ـ يا؟ ئۇ ئىككىسى ئىلگىرى نېمىلەرنى دېيىشكەن بولغىيتتى. ھېلىقى كۈنى ئۇ ئىلياسنى كۆرۈپلا قېچىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرەر سۆز ئۆتۈلۈپ قالغانمۇ قانداق؟ ئىلياسمۇ ‹مەن دوست خېنىمغا كۆيۈك› دەپ يۈرەتتى ئەمەسمۇ. دوست خېنىم ئاق تاغدا نەزمە ئارقىلىق سۆيگۈمنى ئىزھار قىلسام ئۇركۈگەك جەرەندەك قېچىپ كەتتى. بولمىسا كۆزلىرىدىن، گەپ ـ سۆزلىرىدىن، تەلمۈرۈشلىرىدىن مېنى ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلگەنىدىم. ئەمما مېنىڭ سۆيگۈ تەلىپىمگە بىر ئېغىز سۆزمۇ بەرمىدى ـ دە. ئالدىدا بىرەر توسالغۇ بار بولغىيمىدى؟». ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولاتتى، ھەسرەت يۇتاتتى. «ئۇنى ئىزدىشىم، ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشىم، ئۇنى جېنىمدىن ئەزىز بىلىدىغىنىمنى، ئەمرىمگە ئېلىش قەتئىيىتىمنى بىلدۈرۈشۈم كېرەك.»

ئەتىگەندىلا ئۇ سىرتقا مېڭىۋىدى، ئاشخانىدىن چىقىۋاتقان ئانىسى ئاغچىخان سورىدى.

ــ نەگە ماڭدىلا، بالام؟

ــ قورغان كۆلبېشىغا، ئانا.

ــ قىلىدىغان بىرەر ئىشلىرى بارمىدى؟

ــ ئايلىنىپ كېلەي دەيمەن.

ئاغىچىخان چوڭ ـ چوڭ قەدەملەر بىلەن دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن سۆيۈنۈش بىلەن قاراپ قالدى. جامالدىن قورغان كۆلبېشىغا كەلگەندە ئىچىدىكىلەرنىڭ تەسكەي دەرۋازا بىلەن سىرتقا چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ خىيالىدىن بۇ ئادەملەر نېمىگە بۇنچە ئالدىراش ماڭغاندۇ دېگەن ئوي كەچتى. ئۇنىڭمۇ كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ باققۇسى كەلدى. ئۇ دەرۋازىدىن چىققاندا جامە مەسچىتى ئالدىدىكى مەيداندا نۇرغۇن كىشىلەر چەمبەر شەكىلدە دائىرە چىقىرىپ يىغىلىشىۋالغانىدى. جامالدىن كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدىن مەيدانغا قارىدى. ئۇنىڭ بويى ئېگىز بولغاچقا، كىشىلەرنى قىستىمايلا مەيدانىنىڭ ئىچىنى ئېنىق كۆردى. تاماشا كۆرگۈچى كىشىلەر دائىرىسىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئۇستىگە جەنىدە، باشلىرىغا تۆت چاسا قۇببىلىك كۇلاھ كىيىۋالغان، مەيلىگە قويۇۋەتكەن، قالايمىقان چاچلىرى كۇلاھىنىڭ ئاستىدىن پاخپىيىپ چىقىپ تۇرغان، قوللىرىدا ساپايە تۇتقان، ياش پەرقى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئون نەچچە قەلەندەر ـ دەرۋىشلەرمۇ چەمبەر شەكىللىك كىچىك دائىرە ھاسىل قىلىۋالغان بولۇپ، بۇ دائىرىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا چار ساقلى مەيدىسىگە چۇشۇپ تۇرىدىغان ئەللىك ـ ئەللىك بەش ياشلاردىكى بىر سوپى تۇراتتى. جامالدىن ئۇنى تونۇدى. ئۇ كىشىلەر خوجا ئەلا سۇببى دەپ ئاتايدىغان دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرنىڭ پاسىبانى ئىدى.

خوجا ئەلا سۇببى ئەتراپىنى چۆرىدەپ تۇرغان كىشىلەرگە قاراپ ھەدەپ زىكرى قىلماقتىدى.

ــ بىز ئاللانىڭ ۋەسلىگە يېتىشنى ئويلىمىدۇق.

پانىينىڭ مەئىشەتلىرى ئەقلىمىزنى قۇسۇرلۇق قىلدى. ئەقلىمىز نۇقسانلىق بولغاچقا، ئۇ روھىمىزغا خىيانەت قىلىشتىن قورقمىدى. شۇل سەۋەبىدىن دۇنيا دېگەن پانىيدۇر، ئۆمۈر دېگەن غەنىيمەتتۇر دېيىشتىن باش تارتمىدۇق. باقىينىڭ ئەبەدىيلىك مەئىشەتلىرىنى تەرك ئېتىش يولىنى تاللىدۇق. روھىمىز غەپلەتتە، گۇناھ ھەم رىيانىڭ ئاستىدا قالدى. بىز زاھىر كۆزلىرىمىزنى يۇمۇپ، باتىن كۆزىمىز بىلەن قارىساق، ئەزىم دەريادەك كۆڭلىمىزنىڭ مۇز بولۇپ قاتقانلىقىنى بىلمەپ يېتىمىز، ــ خوجا ئەلا سۇببى ئەتراپىنى شالاڭ ئوراپ تۇرغان دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قولىدىكى كۆپ كۆزلۈك سوتىسىنى ئۆزىگە قاراپ جەمجىت تۇرغان كىشىلەرگە چېنەپ، سۆزلىمەكتىدى، ــ كۆڭۈل مەيلىمىزنى پانىيدىكى مەرتىۋىنىڭ شۆھرىتى، مال ـ دۇنيانىڭ لەززىتى رام ئەيلىدى. پىرى مۇرشىد ئاپاق خوجا بۇزرۇكۋارىمنىڭ ئېتىكىگە ئىخلاس، ئىتائەت يېپى بىلەن باغلانغان، ئىشانلىق ماقامىنى نىشان ئەيلىگەن پېقىرغا ئايان بۇلۇپ تۇرۇپتۇكى، تەلەپتىن ئىشىق، پانىيدىن باقىنىڭ دەرىجىلىرىنى ئىزدەش بۇ دىياردا يوق ھېسابتىدۇر.

ئەتراپىنى دەھشەتلىك سۈكۈنات قاپلىغانىدى. خوجا ئەلا سۇببىنىڭ جاراڭلىق ئۈن بىلەن قىلىۋاتقان زىكرىسى كىشىلەرنىڭ قورقۇنچ بىلەن ئېلىۋاتقان ھاياجانلىق نەپەسلىرىنى بېسىپ تۇرسا، دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر باشلىرىنى سىلكىشىپ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تەستىقلاپ تۇراتتى. خوجا ئەلا سۇببى ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان مۇرتلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن يانغا چىقىپ، قولىدىكى

ھاسسىنى يەرگە ئىككى قېتىم توكۇلدىتىپ ئۇرۇۋېدى شۇ ھامانلا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كۈلا ـ جەندىلىرى كىرىنىڭ دەستىدىن قاساقلىشىپ كەتكەن بىر قەلەندەر قولىدىكى ساپايىسىنى مۇرىسىگە ئۇرۇپ جەررە سېلىشقا باشلىدى. باشقىلارمۇ تەڭلا ساپايىسىنى تەڭكەش قىلىپ، ساماغا چۈشتى. ھېلىقى قەلەندەر ھەدەپ جەررە قىلىۋاتاتتى.

ياری خۇدانىڭ ئالدىدا،
شاھۇ گەدا بارابەر.
كىمنىڭ ياری خۇدادۇر،
كىمنىڭ ياری ئالتۇن ـ زەر.
ئالتۇن ـ زەرنى تەرك ئېتىپ،
جاھان كېزەر قەلەندەر...

ھەربىر مىسرا ئارىلىقىدا ساما سېلىۋاتقانلار باشلىرىنى ئالدى ـ ئارقىغا، ئىككى يانغا ئېتىپ، «ھۇم ئاللا، ھۇم» دېيىشىپ، پۇتلىرىنى يەرگە «گۇپ ـ گۇپ» ئۇرۇشاتتى. بايىدىن بۇيان خوجا ئەلا سۇببىنىڭ زىكرىسىنى جىمجىت ئاڭلىغان كىشىلەر ئەمدى دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرنىڭ جەررە ـ ساماسىنى كۆرگۈچە قىزىق بىر ئويۇندىن ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە قوللىرى بىلەن ئىشارە قىلىپ كۆرسىتىپ كۈلۈشەتتى. بەزىلەر كۈلكە ئاۋازىنى ئامالىنىڭ بارىچە سىرتقا چىقارمىسا، يەنە بەزىلەر، بولۇپمۇ ياشلار، بالىلار ئاۋازلىرىنى مەيلىگە قويۇپ بېرىشەتتى. ئاردا بەزى قىزىقچى بالىلار ئۇلارنى دوراپ سامامۇ سېلىپ قويياتتى.

بۇنىڭدىن خوجا ئەلا سۇببىنىڭ جەھلى قاتتى بولغاي، ھاسسىنىڭ ئۇچىنى يەرگە كۈچەپ ئۈچ قېتىم ئۇردى. جەررە ـ ساما سېلىۋاتقانلار توختىدى. ئۇ جامائەتكە قاراپ، ئاۋازىغا سۈرلۈك تۈس بېرىپ سۆزلىدى.

ـــ سىلەرنىڭ زاھىر كۆزۈڭلارلا باردۇر، سىلەر شەكلىنىلا كۆرىسىلەر. باتىن كۆزۈڭلار كۆرمەستۇر، ھەقنى كۆرەلمەيسىلەر. سىلەر شەكلىدىن ھۇزۇرلىنىشنى، دىلىڭلارنى خۇش قىلىشنى ئىزدەيسىلەر. ئىشقنى، ئاشىقلىقنى، سېغىنىشنى، ھەقنى ھېس قىلالمايسىلەر. كۆڭۈل خۇشلۇقىڭلار ئۇچۇن كۈلۈشنىلا بىلىسىلەر. ھەققە سېغىنىپ مۇناجات قىلىشنى، ھەقنىڭ ئىشقىدا يىغلاشنى ئەسلا بىلمەيسىلەر. سىلەر ماختىنىش تەمەسىنى دىلىڭلارغا مۇجەسسەم قىلدىڭلاركى، ئاللاھقا ھەمدۇ سانا، پىرغا مەدھىيە ئوقۇماقنى دىلىڭلار پايانىغا جەم ئەيلەشنى ئويلاشمايسىلەر، ـــ ئۇ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ خىتاب قىلدى، ـــ ئەي بەندىلەر، ئالتە كۈنلۈك دۇنيانى يار ئەيلەپ، ھەق يولىدىن تانماڭلار، ئۆلۈم ھەم ئاخىرەتنى ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار. ھەربىر ئىشىڭلاردا ئاللاھنىڭ زىكرى تىلىڭلاردا بولسۇن، مۇددىئايىڭلارغا ئۇلۇغ ماشايىخلارغا ئەگەشمەكلىكنى يار ئەيلەڭلار. غاپىللىق ئەقلىڭلارنى قۇسۇرلۇق قىلمىسۇنكى، بۇ دۇنيادىكى ھەممە نەرسە پايدىسىزدۇر. قەددىڭلارنى غادايمالىقلىققا ھەمراھ قىلغان، دىلىڭلارنى غەپلەتكە تولدۇرغان مال ـ دۇنيالىرىڭلار قالۇر. سىلەر ئاخىرى كېتۇرسىلەر. زىنھار ئۇنۇتماڭلاركى، ئىنسان بۇ دۇنياغا يالىڭاچ كەلگەن، ھەم يالىڭاچ قايتۇر، ـــ خوجا ئەلا سۇببى ئالىقانلىرىنى كەڭ

ئېچىپ، قوللىرىنى تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاسمانغا قاراپ، ئېچىنىشلىق ندا قىلدى، ــ تۆۋبە قىلىڭلار، قىلغان گۇناھلىرىڭلار ئۈچۈن، چىن دىلىڭلاردىن ئىستىغپار ئېيتىڭلار! مازار ـ ماشايىخلارغا بېرىپ، ئۇلۇغ پىرنىڭ ئۇدۇمكارلىرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىڭلار! مال ـ دۇنيالىرىڭلارنى پىر مۇرشىدىمىزنىڭ نامىدا ئۇنىڭ مەقبۇلىغا مۇشەررەپ بولغان، قولىنى تۇتقان ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىغا تاشلاڭلار! ئى ئۇلۇغ ئىگەم، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرغان بۇ كورلارنى ئۆزۈڭ كەچۈرگەيسەن، ئاللاھۇ ئەكبەر...

ئۇ ئالقانلىرى بىلەن يۈزلىرىنى سىيپىدى. ئاندىن ئەتراپقا تەكشى قارىدى. مەيداننى چۆرىدەپ تۇرغانلار سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. ئاندا ـ مۇندا كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى بىر ـ بىرىگە ئەندىشە، قورقۇنچ بىلەن تىكىلىشەتتى. خوجا ئەلا سۈببىنىڭ چىرايىغا مەنۇنىيەت ئالامەتلىرى تېپىپ چىقتى. ئۇ ئۆز زىكرىسىنىڭ كىشىلەردە كۆرۈلۈۋاتقان تەسىرىدىن مەغرۇرلىنىۋاتقاندا تۇرغانلاردىن بىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ئى قەلەندەرلەر پاسىبانى خوجا ئەلا سۈببى، ــ كىشىلەر ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراشتى. خوجا ئەلا سۈببىمۇ سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ جامالىدىن ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ جامالىدىننىڭ ئۆزلىرىگە مۇخالىپ گەپلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدىكى بۇ ئازغۇن بەندىگە قاراپ غۇۋزۈدە ئاچچىقى كەلدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزىراپ كەتكەن تىلىغا قايچا ئۇرۇش پەيتىنىڭ كەلگەنلىكىدىن سۆيۈنۈپ، سۆزىنى ئاخىلماق بولدى، ــ بۇ گۇناھقا پاتقان بەندىلەر قايسى

يولنى تۇتمىقى لازىمدۇر؟

ــ «تۆۋبە گۇناھنى يەر، سەدىقە بالانى»، ــ خوجا ئەلا سۇببى ئىككى قەدەم ئالدىغا ماڭدى ۋە جامالىدىنغا مەسخىرىلىك تىكىلدى، ــ بۇ گۇناھكار ئاسىي بەندىلەر پىرىنىڭ روھىغا تىز پۇكمىكى، غەنىلەرچە سەدىقە بىلەن ئارتۇق دۆلەتنىڭ باشلىرىغا كەلتۈرىدىغان بالاسىدىن ئازاد بولمىقى لازىمدۇر.

خوجا ئەلا سۇببىنىڭ سۆزلىرى ئاخىرىلىشىشىغىلا ئەتراپتا قاراپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىن بەزىلەر يانلىرىدىن ھەميانلىرىنى چىقىرىپ ئۇنىڭدىن چىقارغان پۇللىرىنى مەيدان ئىچىگە تاشلىدى. قەلەندەرلەرنىڭ بىر قىسىملىرى يەرگە تاشلانغان ئاقچىلارنى ھەدەپ تېرىشكە باشلىدى، بىر قىسىملىرى جەندىسىنىڭ پېشىنى كۆتۈرۈپ، دائىرە ئىچىنى ئايلىنىپ كىشىلەردىن ئاقچا تەلەپ قىلىشماقتىدى. جامالىدىن بۇ كۆرۈنۈشكە تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى.

ــ ئەلدىن سەدىقە قىلىنغان بۇ ئاقچىلار نېمىگە سەرپ ئېتىلۇر، خوجا ئەلا سۇببى؟!

خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ھازىرغىچە ھېچكىمدىن ئاڭلاپ باقمىغان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئىچىدىكى ئاچچىق چىرايىنى شۇ ھامان قارىداتتى.

ــ دەرۋىش ــ قەلەندەرلەر بىر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن پىرنىڭ يولىنى تۇتقان، تەرىقەتنىڭ ئاشنالىرىدۇر. سۇلۇك، تەرىقەتنىڭ نۇرىنى بۇ دىيارغا تارقىتىش ئۇلارنىڭ مۇقەددەس ئەمەلىدۇر. تەرىقەت خەزىنىسىگە كۆز قىزارتىپ قاراش مۇرتەدلىكتۇر.

ــ تەرىقەت نۇرىنى تارقىتىش دىل يولى بىلەن

بولماي، بايلىق يولى بىلەن بولۇرمۇ، سوپى! ــ جامالدىن خوجا ئەلا سۇببىنىڭ سۇر ۋە قەھرى بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىگە كىنايە قىلدى، ــ ئەلنى مال ـ دۇنيانى تەرك ئەتمەككە دالالەت قىلماقتىن مۇددىئالىرى ئۆزلىرىنىڭ يانلىرىنى توم قىلماق بولسا، ئەل بۇنىڭغا ماقۇل بولۇرمۇ؟! سىلى «كىمكى تىلەمچىلىك دەرۋازىسىنى ئاچىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا پىقىرلىقنىڭ دەرۋازىسىنى ئاچىدۇ» دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ؟

ــ ئىنسانغا يېمەك ـ ئىچمەككە يەتكۈدەك روزغار كۇپايىدۇر، بىر نانغا قورساق تويۇر، ــ خوجا ئەلا سۇببى جامالدىنغا قارشى سەۋەب يورغىلاتماقتىدى، ــ ئەلنى ئارتۇق بايلىقتىن خالاس ئەتمەكتىن نىشان ئۇلارنى بايلىق ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلدۇرماق ھەم كۇپۇرانە بىخۇدلۇقتىن خالاس ئەتمەكتۇر. ئىنسان بالىسى «ئالدىنغا كەلگەننى يېمەك ھايۋانلىنىڭ ئىشى، ئاغزىغا كەلگەننى دېمەك نادانلىنىڭ ئىشى» دېگەن ھېكمەتنى بىلمىكى لازىمدۇر.

ئېنىقكى، خوجا ئەلا سۇببى جامالدىننى ھاقارەت قىلىۋاتاتتى. مەيداندىكى كىشىلەر بۇ ئىككىيلەنلىنىڭ مۇنازىرىلىك سۆھبەتلىرىگە پۈتۈن زېھنى بىلەن دىققەت قىلماقتىدى. جامالدىن توپىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن قىستىلىپ ئالدىغا ئۆتتى. ئۇ خوجا ئەلا سۇببىنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك قادالدى.

ــ جاھاندا قورساق تويغۇزماقتىنمۇ زۆرۈر ئىشلار باردۇر. ئىنسان دۇنياغا يەپ ـ ئىچكىلىلا كەلسە، بۇ نېمە دېگەن ئېچىنىشلىق؟ تەن ئاچلىقىدىن باشقا يەنە روھنىڭ ئاچلىقىنىمۇ ئويلاش كېرەك. روھنى ئاللاھنىڭ بەندىلەرگە بۇيرۇغان ئەڭ ئېسىل، ئەڭ پاكىزە نېئمەتلىرى

بىلەن ئوزۇقلاندۇرماق لازىمدۇر. دۇنيادىكى ئىلمۇ ھېكمەت ۋە ھۈنەرۋ سەنئەت روھىي ئاچلىقنىڭ تېپىلغۇسىز ئوزۇقىدۇر. ئول ئوزۇق كۆزلەرنى روشەن، ئەقلىنى ئىتتىك، پۈت ـ قولنى كۈچلۈك قىلۇر. كىشى تاپقان بايلىقنى، توپلىغان دۇنيانى ئۇنىڭغا سەرپ ئەتسە ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا، ئىلتىپاتىغا چەكسىز ئېرىشۇر. ئەڭ دانا كىشىلەرلا ئۆز قوۋم ـ قېرىنداشلىرىغا ئىلمۇ كامىللىق، ئارىغلىق يولىنى كۆرسىتىپ بېرۇر. ئۆزلىرىنىڭ دەۋاتقانلىرى ئەلنى زۇلمەتكە، قاراڭغۇغا باشلايدۇ. قاراڭغۇ ۋە نۇرسىز قەلبدىن ئىمانىنىڭ نۇرىنى، ئەقىدىنىڭ خىسلىتىنى، ئىشقىنىڭ سەلتەنىتىنى كۆرمەك تولىمۇ مۇشكۈلدۇر. ئىلمسىزلىك يۇرتنى ئۆتمۇشكە تارتىدۇ. ئاللاھنىڭ ئىلمۇ ئىرپان ئارقىلىق بەندىلىرىگە بەرگەن ھىدايىتىلا ئەلگە ئاسايىشلىق بېغىشلايدۇ.

بايا تىن بېرى بۇ ئىككى مۇنازىرىچىنىڭ گەپلىرىگە دىققەت قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆزلىرى بىر كىشىگە ـ جامالىدىنغا مەركەزلەشتى. كىشىلەرنىڭ كۆپلىرى ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن سۆيۈنۈش، ئىلھام ھاسىلاتلىرىغا ئېرىشتى. خوجا ئەلا سۇببىنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان دەرۋىش ـ قەلەندەرلىرى ئارقىلىق توپلاۋاتقان مال ـ دۇنيالىرىدىن گۇمانلىنىۋاتقان كىشىلەر يۇرتتىن كېچىكلا ئايرىلغان، ئەمما يىراق شەھەردە ئۇزۇن تۇرۇپ ئىلىم تەھسىل قىلغان بۇ ئوغلىنىڭ تىلىدىكى شېرىن سۇخەنلىكتىن، قىياپىتىدىكى مەردانىلىقتىن ئىپتىخارلاندى. ئۇلار مەيدانغا ۋە قەلەندەرلەرنىڭ جەندىسىنىڭ پېشىگە تاشلاشقا تەييارلىغان ئاقچىلىرىنى يەنە قوينىغا سېلىۋېتىشتى.

جامالىدىننىڭ سۆزلىرىدىن ھودۇققان، تەمتىرىگەن خوجا ئەلا سۈببى تىلى كالۋالاشقاندىن بەتتەررەك تەيىار ئاقچىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا تېخىمۇ غەزەپلەندى.

ــ سەن... سەن... پىرىمنىڭ جازاسىغا، ئاللانىڭ غەزىپىگە لايىقسەن!

ــ ئىگەم كىمنىڭ گۇناھكار، كىمنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى ئۆزى بىلىدۇ، ــ جامالىدىن تولىمۇ تەمكىن سۆزلىمەكتىدى، ــ يالغان ـ ياۋداق بىلەن ئەلنى ئالدىغان گۇناھمۇ ۋەياكى ئەلنى قايمۇقتۇرۇشتىن تۇسۇغانمۇ؟ ھەزرىتى ئاپاق خوجىنىڭ نامىنى چىقىرىپ، سىلىدەك ئۆزىنى ئەۋلىيا دەۋالغان ئىنسانىنىڭ بۆك ئانام مازىرى بىلەن قىزىل ئاغچام مازىرىدا قىلمىشلىرىنى، ئەل بىلمىگەن بىلەن ھەق بىلىدۇ. بەڭگىلىك، مەينەتلىك ئىنسان زاتىغا ياتتۇر. ئىشرەت ھەقنىڭ ئەغيارىدۇر.

مەيدانغا يىغىلغانلارنىڭ جامالىدىننىڭ مەردانە بايانلىرىدىن ئۇنىڭغا قايىللىق ھېسسىياتى قوزغالدى. خوجا ئەلا سۈببىگە قاراپ غۇدراشقان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۆزىنىڭ ئوڭايسىز ھالدا قالغانلىقىنى ھېس قىلغان خوجا ئەلا سۈببى پېشىنى قېقىپ، مۇرتلىرىنى باشلاپ مەيداندىن چىقىپ كەتتى.

ئۆزىگە ھۆرمەتتە تىكىلگەن غەرەزسىز، مەسۇم كۆزلەردە، تەبەسسۇم يانغان قەدىردان يۈزلەردە ئىپادىلەنگەن سۆيۈنۈش جامالىدىننىڭ ۋۇجۇدىنى ئىللىتىپ ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭلى يەنىلا تىنچ ئەمەس ئىدى. ھۇجرىسىدا تەلپۈنۈش، ئارمانلىرىنى بايان ئەيلىگەندەك ساتارىنىڭ قارنىدىن مۇڭلۇق ياڭرىغان

ھېلىقى ئاھاڭ خىيالىدىن زادىلا نېرى بولمايتتى. ئۇ مەيداندىن ئايرىلىپ قورغان كۆلبېشىغا كىرگەندىمۇ بۇ ئاھاڭنى دىمىقىدا توختىماي غىڭشىپ ماڭاتتى. جامالىدىن قورغان كۆلبېشىدىكى ھۈنەرۋەنلەرنىڭ، گەزمالچىلارنىڭ، ئاشپەزلەرنىڭ، تېۋىپلارنىڭ دۇكانلىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندىمۇ بۇ ئاھاڭنى ئۆزى ئاران ئاڭلىغۇدەك بوش غىڭشىپ تۇراتتى. تونۇش بىلىشلىرى، يېقىن - يورۇقلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۇلار بىلەن قىسقىلا ئەھۋال سورىشاتتى. ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەندە، بۇ ئاھاڭ ئۇنىڭ ھارارەتلىك نەپەسلىرىگە قوشۇلۇپ كېتىپ باراتتى.

— جامالىدىن ئاكا! — بىرىنىڭ چاقىرغان ئاۋازىدىن ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلدى. بىر يىگىت چېھرىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ، ئۇنىڭغا تېز - تېز قەدەملەر بىلەن يېقىنلاپ كەلمەكتىدى. بۇ يىگىت ئوقۇرمەنلەرنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، بۇندىن توقسۇز يىل ئىلگىرى قورغان كۆلبېشىدىكى تال چىۋىق «ئات بەيگىسى»دە يېڭىلىپ قالغان ئابدۇكېرىم ئىدى. ئابدۇكېرىم جامالىدىننىڭ يېنىغا كېلىپ، — بازار ئايلىنىۋاتاملا؟ - دەپ سورىدى.

— ھەئە، بىردەم بازار ئايلانغۇم كېلىپ قالدى، — دېدى جامالىدىن ئۆزىگە ئىنسىدەك يېقىنچىلىق، ئۇمىد بىلەن قاراپ تۇرغان ئابدۇكېرىمگە، — سىلىمۇ بازاردىمىدىلە؟

— سىلى خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئەدىپىنى بەرگەن چاغلىرىدا مەنمۇ مەيداندا بار ئىدىم، — دېدى ئابدۇكېرىم جامالىدىنغا قايىللىق نەزەردە بېقىپ، — خوجا ئەلا سۇببى ئاچچىقتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالدى جۇمۇ جامالىدىن ئاكا.

ــ ئەلنى ئالدىسا بولمايدۇ ـ دە، ــ جامالدىن كۈلۈمسىرىدى.

ــ جامالدىن ئاكا، سىلىگە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، ــ دېدى ئابدۇكېرىم ئۇنىڭغا يېلىنغاندەك نەزەردە، تارتىنىپقىنا، ــ دېسەم قوشۇلۇرلىمۇ؟

ــ ئېيتسىلا ئىنىم، ــ ئابدۇكېرىم قورغان كۆلبېشى مەدرىسەسىدە شەھىدۇللا ئىمامىدىن ئىلىم ئېلىۋاتقانلار ئىچىدىكى يېشى چوڭراق بالىلاردىن ئىدى. ئۇ جامالدىن بۇخارادىن كەلگەندىن بۇيان پات ـ پات ئۇنى يوقلاپ، ھەمسۆھبەت بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. جامالدىن ئۇنىڭ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراشلىرىدىن دەيدىغان بىر گېپى بار بولسىمۇ، دېيىشكە تەۋەككۈل قىلالمايۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ كېلىۋاتقانىدى. شۇڭا ئۇ كۆزلىرىدىن چېچەنلىكى، ئادىمىلىكى بىلىنىپلا تۇرىدىغان بۇ تارتىنچاق يىگىتكە ئۆزىنىڭ ئۇنى يېقىن كۆرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى، ــ قولۇمدىن كەلسىلا، ئىلتىماسلىرى ھەرگىز يەردە قالمايدۇ. سىلى مېنىڭ ئۆز ئىنىمغا ئوخشاشلا، گەپلىرىنى يۈرەكلىك ئېيتسىلا.

ئابدۇكېرىم پوكاندەك قىزاردى. ئۇ ئوتقاشتەك يۈزلىرىدىكى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئويچان كۆزلىرىنى جامالدىنغا ئۇدۇللىيالمىدى. قوللىرىنى ئەدەپ بىلەن باغلاپ، ئۆزىگە خىلى خوپلا چوڭ كېلىپ قالغان كۆك رەڭلىك سىدام يەكتىكىنىڭ ئىچىدىكى زىلۋا گەۋدىسىنى ئازراق ئالدىغا ئەگدى.

ــ مېنىڭ چوڭراق ئىلىم تەھسىل قىلغۇم بار ئىدى. ئاتا ـ ئانام بالدۇر ئۆلۈپ كەتكەچكە، يالغۇز قالدىم، ــ تىترەپ چىقىۋاتقان ئاۋازىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش

يامراۋاتقانلىقىنى بىلىۋېلىش قېيىن ئەمەس ئىدى، ــ بۇ ئارزۇيۇمغىمۇ يېتەلمىدىم. سىلىنىڭ ئىلىملىرىنىڭ زىيادە ئىكەنلىكى كۆڭلۈمگە ئايان. بۇگۈنمۇ كىشىلەر ئەۋلىيا دەپ بىلىدىغان خوجا ئەلا سۇببىمۇ ئالدىلىرىدا گەپ تاپالمايلا قالدى. ئەگەر مالال كۆرمىسىلە سىلىگە شاگىرت بولسام دېمەكچى ئىدىم.

ــ ھە، مۇشۇ گەپمىدى؟ ــ جامالىدىن يەڭگىل كۈلدى. ئۇ ئابدۇكېرىمنىڭ ئىلىمگە بولغان ئىشتىياقىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى، ــ ئىلىم دېگەن چېكى يوق دېڭىزدۇر، مېنىڭ بىلىدىغانلىرىم شۇ دېڭىزنىڭ بىر تامچىسىغىمۇ تەڭ بولالمىسا كېرەك. ئەمما سىلى ئىلىم ئالىمەن دېسىلە، مەن تەييار. بىرگە ئۆگىنىمىز، بىرگە مۇتائىلە قىلىمىز. ئىلىم ئالماقنىڭ جاپاسى تولا بولسىمۇ، ئۇنىڭ لەززىتى ئادەمنى تېپىلغۇسىز ھۇزۇرلاندۇرىدۇ.

ــ ھەشقاللا جامالىدىن ئاكا، ــ دېدى ئابدۇكېرىم جامالىدىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىلتىماسىغا تېزلا قوشۇلغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، ــ سىلىنىڭ يانلىرىدا ئىلىم ئېلىشنى ئۆزۈمنىڭ بەخت ـ سائادىتى دەپ بىلىمەن. قانداق ئىشلىرى بولسا ئورۇنلايمەن. يىراقلىرىنى يېقىن قىلىپ، خىزمەتلىرىدە بولىمەن.

ــ بۇ نېمە دېگەنلىرى، سىلىنىڭ؟ ــ جامالىدىن ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى ئابدۇكېرىمنىڭ قولىنىڭ ئالقىنىغا تەگكۈزۈپ ئۇنىڭ قولىنى دوستلارچە سىقتى، سول قولىنى ئۇنىڭ ئوڭ يەلكىسىگە قويدى، ــ ئىككىمىز ئوخشاشلا ئادەم، ئىنسان بالىسى، ئىلىم ئاشنالىرى، قەدىردان دوست. بىرىمىز ئەزىز، بىرىمىز خار ئەمەس. دۇنيادا باراۋەر ياشايمىز. يېتىم مەن، نامرات مەن دەپ

ئۆكۈنمىگەيلا. ئىلىمگە تەلپۈنۈپ تۇرغان قەلبلىرى باي سىلىنىڭ. ئىلىم بىلەن بېزەلگەن قەلب ئىگىسىنىڭ بايلىقى بىھېسابتۇر.

ئابدۇكېرىمنىڭ كۆڭلى ۋاللىدە يورۇپ كەتتى. ئۇ جامالىدىننىڭ ئۆز ئىلتىماسىغا قوشۇلغىنىدىن ئاجايىپ خۇشال بولدى.

ئۇلار بىللە قورغان كۆلبېشىنى ئۇزۇن ئايلاندى. پېشىن نامىزىنى قورغان كۆلبېشى جامىسىدە بىللە ئوقۇدى. جامالىدىن ئابدۇكېرىم بىلەن خوشلىشىپ، ئاق كوچىغا چىقتى. ھېلىقى ئاھاڭ ئۇنىڭ قەلبىنى يەنە قوچتى. بۇ ئاھاڭ بىلەن دوست خېنىم بىر ئوتقا ئايلىنىپ، باغرىنى كۆيدۈرۈپ تۇراتتى. جامالىدىن ئاھاڭنى دىمىقىدا غىڭشىغاچ خىيال سۈرەتتى: «بۇگۈن كەچ تۆۋەن كوچىغا بارىمەن، دوست خېنىمغا كۆڭلۈمنى يەنە ئىزھار قىلىمەن.»

ئەلىياتقۇ مەزگىلى. ئادەتتىكى چاغلاردا خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن ھۇجرىسىغا كىرىپ چىراغ يورۇقىدا بىر دەم كىتاب كۆرىدىغان جامالىدىن بۇگۈن ھۇجرىسى تەرەپكە ماڭماي، دەرۋازا تەرەپكە بۇرىلدى. كۆڭۈل ئارامىدا يەنىلا شۇ بىر ئاھاڭ. قەلب ئىستىكىدە دوست خېنىمنىڭ ئاياغ ـ پايىنىڭ ئىزلىرى چۈشۈپ تۇرىدىغان تۆۋەن كوچا.

كۈندۈزلىرى ئىككى قاسىنىقىدىكى ئېرىق بويلىرىدا ئېگىز ئۆسكەن سۇۋادان تېرەكلەر، قويۇلۇغىنىغا نەچچە ئون يىللار بولغان ئۆرە سۆگەتلەر باراقسان كۆرىستېپ تۇرىدىغان تۆۋەن كوچا ئاي قاراڭغۇسىدا ئاجايىپ جىمجىت، سۇرلۇك ئىدى. جامالىدىنىڭ ئەت توپلىق بۇ يولدىن چىقىقان ئاياغ تىۋىشى ئارقىسىدا قالغان كۆك

گۈمبەز تەرەپتىن، ئېرىقلارنىڭ ئۇ تەرەپلىرىدىكى كونا ئۆيلەرنىڭ تاملىرىدىن سۈرلۈك ئەكس سادالارنى قايتۇراتتى. ئۆيلەردىن ئىتلارنىڭ رەسمىيەت يۈزسىدىن ھۈرۈنلۈق بىلەن قاۋاپ قويغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى. جامالىدىن ئەمدى نەپەسلىرىنى پۈتۈنلەيلا ھېلىقى دىلنى ئاتەشتە كۆيدۈرۈپ تۇرۇۋاتقان ئاھاڭ بىلەن ئېلىۋاتاتتى. خىيال ئالىمىدە، ئاھاڭلىرىنىڭ ئىچىدە قېچىۋاتقان، ئۆزىنى دالدىغا، پىنھانغا ئېلىشقا ئالدىراۋاتقان بىر قىزنىڭ سىيماسى. بۇ قىز دەل دوست خېنىم ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل ۋادىسىنىڭ قىزغىنىش، رەشك بايراقلىرىدا دوست خېنىمغا ئەگىشىۋالغان بىر سايە پەيدا بولغانىدەك بىر ھال زاھىر بولدى. بىردەمدىلا بۇ سايە ئىلياسنىڭ سىيماسىدا ئەكس ئەتتى. جامالىدىن قاتتىق ئارامسىزلاندى. «ئۆزلىرىگە نېمە بولدى، دوست خېنىم؟ دەريا بويىدىن قاچقاندىن بېرى ھۆسن ـ جامالىرىنى كۆرمىدىم. ئىشقى مۇھەببەت سەۋداسىدىن ئەقلىمنى يىغالمىدىم. تىللىرىدىن گېپىمگە گەپ ئالالمىدىم. ئەمما توختىماي سۆزلەيدىغان بىر جۈپ كۆزلىرى ھەر ۋاقىت يانلىرىغا چاقىرىپ تۇرىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ سىرتقا نېمىشقا چىقمايلا؟ مېنى ۋەسلىلىرىگە نېمانچە زار ئېتىلا؟ يا بىرى چەك قويدىمۇ، يا ئىلياس ئالدىلىرىنى توردىمۇ؟! ياق، دوست خېنىم، مەن سىلىگە ئاشىق بولدۇم. سىلى بولمىسلا، سىلى بىلەن بىللە ياشىمىسام بولمايدۇ. سىلىگە بولغان سۆيگۈم ئۈچۈن ھەممىدىن ۋاز كېچىشكە تەييارمەن. گېزى كەلسە، ئۆزلىرى ئۈچۈن شېرىن جېنىممۇ ئايلانسۇن!» ئۇنىڭ ئىچىگە پاتمايۋاتقان ھېلىقى ئاھاڭ بوغۇزىغا چىڭقالدى. ئەگەر ئۇ بۇ ئاھاڭنى

چىقىرىۋەتمىسە، بىر كۈچلۈك ئازاب، بىر تەگسىز ھەسرەتتىن يىرىلىپ كېتىدىغاندەكلا ئىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دەرۋازىسىغا ئاز قالغاندا قەدىمنى ئاستىلاتتى ۋە بۇ سەلتەنەتلىك ئاھاڭنى ھېلىلا كۆڭۈل دەپتىرىگە تىزىلغان مىسرالارنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى.

بۇ كوچا ئۇزۇن كوچا،
ئاڭلىمايدۇ ناخشىنى.
ئۆزلىرى ئوبدان بالا،
تونۇمايلا ياخشىنى.

دوست خېنىمغا بېغىشلانغان بۇ ناخشا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سوزۇپ ئوقۇلدى. بۇ ناخشا ئاق كوچىدا مەيدانغا كېلىپ، تۆۋەن كوچىدا تۇنجى قېتىم ئىجاد قىلغۇچىسى تەرىپىدىن ئىجرا قىلىندى. ناخشىنىڭ ھەسرەتلىك ساداسى، دىللارنى رام ئەتكۈچى سېھرى كۈچى تۆۋەن كوچىنى جاراڭلىتىپ يىراق ـ يىراقلارغا تاراپ كەتتى. بۇ ناخشا كىملەرنى شېرىن ئۇيقۇسىدىن ئويغاتقاندۇ، ئىشكتىن چىقسىلا ناخشا ئوقۇيدىغان دىخاللىقلارغا قانداق تەسىرات ئاتا قىلغاندۇ، دوست خېنىمنىڭ قۇلىقىغا يەتكەنمىدۇ، دوست خېنىم بۇ ناخشىنى جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە ئاتاپ ئېيتقىنىنى بىلگەنمىدۇ؟

يىگىرمە بەشىنچى باب

قوشكۆل بويىدىكى پىلان

قورغان كۆلبېشىدا بىرەر يېڭىلىق بولىدىمۇ، ئۇ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ پاراڭ تېمىسى بولۇپ قالىدۇ. ھەركىم ئۆزلىرى بىلگىنىچە تەھلىل قىلىشىدۇ، ئويلىنىشىدۇ، قاراشلىرىنى دېيىشكە ئالدىرىشىدۇ. كۈزلۈك يىغىم ئاخىرلاشقان، دېخالىلا خەلقى تېتىرنى ئېچىش ئالدىدىكى بۇ ئارىسالدى مەزگىلدە كوچا ـ كوچىلاردا، قورغان كۆلبېشىدا تۈنۈگۈن ئاخشام تۆۋەن كوچىدا ئوقۇلغان ناخشا توغرىسىدا دەتالاش قىلىشماقتىدى.

ـ تۈنۈگۈن ئاخشام كۆزۈم ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىشۇدى، كوچىدا بىرنىڭ ئوقۇغان غەزىلى بىلەن ئۇيقۇم ئېچىلىپ كەتتى، دېيىشسىلە...

تۆۋەن كوچىلىق ياقۇپ غەزەل دېگەن كىشى ئەمدىلا گەپ باشلىشىغا ئونىڭ يېنىدا تۇرغان يەتتە ـ سەككىز كىشى بىر ـ بىرىگە گەپ بەرمەي بۇ ناخشا ھەقىدە سۆزلەپ كېتىشتى.

ـ ۋاھ مەنمۇ ئاڭلىدىم، ئاجايىپ چىرايلىق غەزەلكەن. شۇ غەزەلنىڭ بەلەنلىكىدىن يېرىم كېچىگىچە ئۇيقۇم كەلمىدى ئەمەسمۇ؟

ــ يېڭى غەزەلدەك تۇرامدۇ، يا بىرەرىڭلار ئىلگىرى ئاڭلاپ باققانمۇ؟

ــ مەن ئىلگىرى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن، ئەمما لېكىنزە، ئالامەت مۇڭلۇق غەزەلكەن.

ــ بۇ غەزەلنى ئوقۇغان كىمكەن، بىلەلىدىڭلارمۇ؟

ــ دىخاللىلىق غەزەلچىلەرنىڭ ئاۋازىنىڭ ھەممىنى بىلەتتىم، ئۇلار قەشقەردىن يانغىچە تىترىگىنىڭ داۋىنىدا غەزەل ئوقۇسىمۇ ماۋۇ ياقۇپ غەزەلنىڭ ئاۋازى، ماۋۇ ياسىن غەزەلنىڭ، ماۋۇ ئاۋۇت لاي ـ لاينىڭ... دەپ ئازماي ئايرىيالايتتىم، تۇنۇگۈن ئاخشام غەزەل ئوقۇغان ئادەمنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى زادىلا بىلەلمىدىم دەيمەن، باللا.

ــ ھە شۇ، مەنمۇ بىلەلمىدىم. تاڭ ئاتقۇچە بۇ زادى كىمدۇ، دەپ ئويلىنىپ چىقىپتىمەن.

ــ باشقا يەرلىك بىرەرى ئوقۇدىمۇ، يا؟

ــ قاچان باشقا يەرلىكلەردىن بىرەرىنىڭ كېلىپ بىزنىڭ كوچىلاردا غەزەل ئوقۇپ ئۆتكىنىنى ئاڭلىغان سىلى؟ كاللىلىرى ساقمۇ يا ئايلىنىپ قالدىمۇ؟!

ــ بۇ ئەزەلدىن ئاڭلاپ باقمىغان غەزەلكەن، شۇڭا دەيمىنا.

ــ بىزنىڭ بالىلاردىن بىرەرى ئوقۇغاندۇ؟

ــ ئۇنداق بولسا، بۇ چىرايلىق غەزەلنى ئوقۇغان كىم؟

ــ بۇ غەزەل مېنىڭ يادىمدا قالدى، ئوقۇپ بېرەيمۇ؟ ــ دېدى ياقۇپ غەزەل ئەتراپىدىكىلەرگە، ــ بەكمۇ ئېسىل ئاھاڭكەن ئەتىگەندىن بېرى نەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقىپتىمەن.

ــ شۇنداق قىلسىلا.

ــ بىر ئوقۇپ باقسىلا، يەنە بىر ئاڭلاپ باقلى.

تۇرغانلار ياقۇپ غەزەلنىڭ گېپىنى بىردەك قوللاشتى. ياقۇپ غەزەل گېلىنى قىرىۋېتىپ ناخشىنى ئوقۇدى:

بۇ كوچا ئۇزۇن كوچا،
ئاڭلىمايدۇ ناخشىنى.
ئۆزلىرى ئوبدان بالا،
تونۇمايلا ياخشىنى.

ياقۇپ غەزەل ناخشىنى بوشراق، ئەمما خېلىلا ياخشى ئوقۇدى. كىشىلەر ناخشىنى سۆيۈنۈپ تۇرۇپ ئاڭلاشتى ۋە ئۇنى بەس ـ بەستە قايىللىق بىلەن ماختاشتى.

ـ ئاخشام بۇ غەزەلنى ئوقۇغان سىلى ئەمەستۇ ھە؟ ئۆز ئەينى ئوقۇۋاتقىلە، دەيمەن.

ـ بىزنىڭ ياقۇپ غەزەلنىڭ تىلىدىن ھەرقانداق غەزەل قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، باللا.

ـ دۇرۇس، غەزەلنىڭ ئۆزىمۇ تىلغا يېقىن غەزەلكەن، بۇ غەزەل ياقۇپ ئاخۇنۇمنىڭ دۇتارىغا قوشۇلۇپ كەتسە، ئاجايىپ ئېسىل بولۇپ كېتىدۇ ـ دە؟!

ـ مېنىڭ بىر ئوغلىقىم بار ئىدى، ـ دېدى يىگىرمە بەش ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بىر كىشى پاراڭچىلارغا قاراپ، ـ قار دەسسەپ قالسا ئۆچكە بولۇپ كېتىدۇ، شۇنىڭ كاللىسىنى شارتىدە بىر ئالاي، ھەربىرلىرى تەييار بولۇشساڭلار، مەززە قىلغاچ، ياقۇپ غەزەل ئاكامنىڭ مۇڭلىرىدىن مۇشۇ غەزەلنى قوشۇپ بىر ئاڭلىمامدۇق؟

ـ ھەببەللى ياغدەك گەپ بولدى، مانا.

ـ ئەجەب ئېسىل گەپ قىللا جۇمۇ، ئىنىم.

كىچىككىنە باھانە سەۋەبلەر بىلەن بەزمە ـ باراۋەت

ئۇيۇشتۇرۇپ كۆڭۈل خۇشلۇقى ئىزدىشىپ يۈرىدىغان بۇ كىشىلەر، ئاخشامقى ناخشىدىن بىر قېتىملىق يىغىلىشنى پۈتۈشۈۋاتقاندا، قوشكۆلۈنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىگە يىغىلىۋالغان ئىلياس باشلىق بىرقانچە يىگىتلەرمۇ ئاخشامقى ناخشا ھەقىدە پاراڭلىشىپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئابدۇكېرىمۇ بار ئىدى. ئىلياسنىڭ يۈزلىرى جىددىي تۈس ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىئارامليق ۋە ئاچچىق كۆزلىرىگە تېپىپ چىققانىدى. ئۇ بۇ ناخشىنى جامالدىننىڭ ئوقۇغانلىقىنى قەتئىي نەزەردىن ساقىت قىلالمايتتى.

ــ ئاخشامقى غەزەلنى ئاڭلىدىڭلارمۇ، باللا؟ ــ دېدى ئۇ يېنىدا تۇرغانلارغا كىنايىلىك تەلەپپۇزدا.

ــ ئاڭلىدۇق.

ــ مەنمۇ ئاڭلىدىم.

يىگىتلەر بۇ ناخشىنى ئاڭلىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ــ بۇ غەزەلنى قايسىڭلار ئوقۇدۇڭلار؟

ئۇلارمۇ «قايسىڭلار» دېگەندەك بىر ــ بىرىگە قاراشتى.

ــ كىمنىڭ ئوقۇغانلىقىنى بىلمىدىم، ــ دېدى يېشىغا قارىغاندا سېمىزلىكى ئۆزىگە ماس كەلمىگەن بىر يىگىت، ــ ئەمما قالتىس يېقىملىق غەزەلكەن.

ــ مەن غەزەلنى قانداقكەن دېمىدىم، ــ ئىلياس ئۇنىڭغا ئالايدى، ــ ئۇنى بىزنىڭ تۆۋەن كوچىلىق يىگىتلەردىن قايسىڭلار ئوقۇدۇڭلار دەۋاتىمەن.

ــ مەن بىلمىدىم جۇمۇ.

ــ مەنمۇ بۇ غەزەلنى كىمنىڭ ئوقۇغانلىقىنى زادىلا بىلمىدىم.

ــ ئەگەر بۇ غەزەلنى بىزنىڭ تۆۋەن كوچىلىق

بالىلاردىن بىرەرسىمىز ئوقۇغان بولساق، ــ ئىلياس يىگىتلەرگە بىر ـ بىرلەپ، ئالدىرىماي قاراپ چىقتى، ــ ئۇ چاغدا بىلىۋالار بولغىيتىكىلار؟

ــ بىلىۋالاتتۇق، ــ يىگىتلەر تەڭلا جاۋاب بېرىشتى.

ــ ئەمىسە ئاخشامقى غەزەلنى كىم ئوقۇدى؟

ــ باشقا كوچىلىق بىرەرى ئوقۇدىمۇ ـ يا؟ ــ دېدى قىسماق كۆز بىر يىگىت.

ــ ئەقىللىرىگە ئاپىرىن، ــ ئىلياس قىسماق كۆزنى ماختىدى، ــ باشقا كوچىلىق غەزەلچىلەرنى پەرق ئېتەلمىگىدەك ھالدا ئەمەسقۇ بىز! دىخاللىدىكى قايسى غەزەلچىنى بىلمەيمىز؟!

ــ راست دەيلا، ــ قىسماق كۆز تەستىقلىدى، ــ ھەممىسىنى بىلىمىز، ئاۋازىدىن پەرق ئېتەلەيمىز.

ــ خوش، ئۇنداق بولسا، بۇ غەزەلنى زادى كىم ئوقۇدى؟ ــ ئىلياس قوشۇمىسىنى تۇردى، بېگىز بارمىقىنى تۇرۇلگەن قوشۇمىسىغا تىرىدى، ــ بو غەزەلنى ئوقۇغان ئادەم باشقا يەرلىك، ھېچبولمىغاندا تۆۋەن كوچىلىك ئەمەس. ئېيتىڭلار، ھەممىمىزنىڭ ئۆيىدە ئاجىزەلىرىمىز بار، شۇنداق ئەھۋالدا باشقىلارنىڭ بىزنىڭ كوچىدا ئىشقى غەزەللىرىنى ئوقۇپ ئۆتۈشىگە يول قويساق، بىزنىڭ نەرىمىزنى ئەركەك دېگىلى بولىدۇ؟

ــ ئەمىسە قانداق قىلىمىز ئىلياس ئاكا؟ ــ چېقىر كۆز قارىماققا ئىلياس بىلەن دېمەتلىك بولسىمۇ، ئۇنى ئاكا دەۋاتاتتى، ــ سىلىنىڭ ئويلىغانلىرى بولسا، دېمەملا بىز تەييار؟

ــ ھەممىلىرى قوشۇلشاملا ياكى تۆۋەن كوچىدىكى ئاجىزەلەرنىڭ غۇرۇرىنى مەن يالغۇز قوغدامدىم؟

— قوشۇلىمىز!
— قوشۇلىمىز!
دېيىشتى يىگىتلەر.
— ئۇنداقتا، — ئۇ يىگىتلەرگە مەنىلىك قارىدى، ئاۋازىغا دەھشەتلىك تۈس بېرىپ، قاپاقلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ كۆزىنى يېرىم قىستى، — باشقا كوچىدىن كىمدىكىم بىزنىڭ كوچىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتىدىكەن، بېشىغا تاغارنى كېيىگۈزۈپ، ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋېتىمىز.
ئىلياسنىڭ سۆزلىرىدىن بايىاتىن بېرى بولۇنغان گەپلەرنى ئاڭلاپ بىر چەتتە قاراپ تۇرغان ئابدۇكېرىمنىڭ تېنى شۇركىنىپ كەتتى. يىگىتلەر گەپلىرىنى بىر يەرگە ئەكېلىۋېلىپ تارقاشتى. ئابدۇكېرىم كۇنگە قارىدى. ئۇ مەدرىسەگە بارىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانلىقىنى پەملەپ، ئالدىراپ قورغان كۆلبېشىغا يول ئالدى.
تۇنۇگۈن جامالىدىن بىلەن قورغان كۆلبېشىدا كۆڭۈلدىكىدەك پاراڭلىشىپ، دىلى سۆيۈنۈپ كەتكەن ئابدۇكېرىم قورغان كۆلبېشىدىمۇ كىشىلەرنىڭ ئاخشام تۆۋەن كوچىدا بىرىنىڭ ناخشا ئوقۇپ ئۆتكەنلىكى، بۇ ناخشىنىڭ يېڭى بىر ناخشا بولۇپلا قالماي شۇ قەدەر ئېسىل ناخشا ئىكەنلىكى توغرىسىدا پاراڭلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. ئۇ بۇ ناخشا ھەققىدە بولۇۋاتقان پاراڭلارنى ئاڭلىغاندا، ئىلياسنىڭ دېگەن گەپلىرى يادىغا يېتىپ، قەلبىدە قورقۇنچ پەيدا بولاتتى. «ھەرقانچە بولسىمۇ» دەپ ئويلايتتى ئۇ، «كوچىدا غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەنگە نېمە بولىدۇ؟ دىخاللىدا كىشىلەر، بولۇپمۇ ياشلار دەۋازىسىدىن چىقىپلا غەزەل ئوقۇيدىغان تۇرسا. ‹ئۆيدە ئاجىزەلىرىمىز

تۇرسا كوچىدىن ئىشقى غەزەللەرنى ئوقۇپ ئۆتكەنگە يول قويمايمىز، دەيدۇ. غەزەلگە ئانچە ـ مۇنچە ئىشىق ئارىلاشمىسا، قۇلاققا خۇش ياقامدۇ؟ ناۋايى ھەزرەتلىرىنىڭ، قەلەندەر مەشرەپنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تولىسىدا ئىشق بارغۇ. قورغان كۆلبېشى بەزمىخانىلىرىدا، تۇي ـ تۆكۈن، يىغىلىشلاردا، ئوقۇلىدىغان غەزەللەرنىڭ كۆپىدە ئىشق بار ئەمەسمۇ؟ ئىلياس ئاكاملار ئۆزلىرىمۇ كوچىلاردا ئاشۇنداق غەزەللەرنى ئوقۇيدۇ. تېخى ئۇلار ئاق كوچىدا، خالىتا كوچىدا غەزەل ئوقۇپ ماڭدۇق دەپ ماختىنىشىپ كېتىشىدۇ. ئاڭلىسام، ئىلياس ئاكاملار قورغان كۆلبېشىدىكى بەزمىخانىدىن چىقالمايدىكەن. مەيزاپ، مۇسەللەسلەردىن ئازراق ئوتلىشۇۋېلىپ، سۆيگۈ پاراڭلىرىنى سېلىشىپ، ئىشقى غەزەللىرىنى ئوقۇشىدىكەن. تېخى مەست بولۇۋېلىپ، «دوست خېنىمنى ئالىمەن، دوست خېنىمنى خوتۇن قىلىمەن» دەپمۇ يۇرۇپتۇ». ئىلياسنىڭ خۇيلىرى، گەپ سۆزلىرى ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزىگە زادىلا سىغمايتتى. ئۇ خىيالىلار بىلەن مەدرىسەنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بالىلارغا ساۋاق يادلاتقۇزدى. ئۆزىمۇ تەكچىدىن يوغان بىر كىتابنى ئېلىپ بىر دەم ئۇيەر ـ بۇيەرلىرىنى ۋاراقلاپ قويۇپ زېرىكتى. باشقا چاغلاردا ھەممىنى ئۇنتۇپ، پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ ئۆگىنىدىغان ئابدۇكېرىم نېمىشقىدۇر بۈگۈن ۋاقىتنىڭ تېزرەك ئۆتۈشىنى خالاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ جامالىدىننىڭ يېنىغا بارغۇسى كېلىپلا تۇراتتى. پېشىن نامىزىدىن كېيىن مەدرىسەدىكى بالىلار تارقايتتى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ «تارقاڭلار» دېگەن ئىجازىتىنى

ئېلىپلا، ئۇدۇل جامالدىنلارنىڭ ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى.

جامالدىن ھۇجرىسىدا ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئابدۇكېرىم تەكچىلەردىكى كىتابلارغا قاراپ ھەم سۆيۈنۈش، ھەم ھەيرانلىقتىن ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى. ئابدۇكېرىمنىڭ كىتابلاردىن كۆزلىرىنى ئۇزەلمەي قالغانلىقىنى كۆرگەن جامالدىن ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— بۇ كىتابلارنى كۆرۈپ باققىلىرى كېلىۋاتامدۇ؟ — دېدى.

— نېمانچە جىق كىتابلار بۇ جامالدىن ئاكا، بۇنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ بولدىلىمۇ؟ — دېدى ھېلىغىچە ھەيرانلىقىنى باسالمىغان ئابدۇكېرىم ھاياجانلىنىپ، — ماقۇللۇق بىلدۇرسىلە شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا ھەممىنى كۆرۈۋالغۇم بار.

— كىتاب دېگەن كۆرگەنگە خوراپ كېتىدىغان نەرسە ئەمەس. ئەكسىچە ئۇنى قانچە كۆپ كۆرگەنسېرى، قانچىلىك كۆپ ئادەم كۆرگەنسېرى شۇنچە ياخشى. بۇ كىتابلارنى يازغان، كۆچۈرگەن ئەللامىلەرنىڭ روھى تېخىمۇ خۇش بولىدۇ. قاچان، قانچىلىك كۆرگىلىرى بولسا، ئىشكىم سىلىگە ھەر چاغ ئوچۇق. كىتابلىرىم سىلىدىن ئايلانسۇن. خالىغان كىتابنى خالىغان چاغدا ئۆيلىرىگە ئېلىپ كېتىپ كۆرسىلىرىمۇ مەيلى.

خۇشاللىقىنى باسالماي قالغان ئابدۇكېرىم ئىككى قولى بىلەن يەكتەكنىڭ پېشىنى يانغا قايرىدى ـ دە، شىرداقنىڭ ئۈستىدە تىزى بىلەن مېڭىپ، تەكچىنىڭ لەپ تەرىپىدىكى بىر كىتابنى ئاۋايلاپ ئالدى. ئۇ بايا قانداق ماڭغان بولسا، يەنە شۇنداق مېڭىپ كەينىگە يېنىپ،

پەسكە چۈشتى. ئۇ قولىدىكى كىتابنى يېڭى بىلەن بىر دەم سۈرتتى. ئۇ كىتابنى ئاچماقچى بولدىيۇ، لېكىن بۇگۈن بولۇۋاتقان گەپلەرنى جامالىدىنغا دەپ باققۇسى كەلدى. ئۇ سۈپىنىڭ قېرىدىلا ئولتۇرۇپ، ئۆزىگە قاراپ تۇرغان جامالىدىنغا قارىدى.

ــ بۈگۈن تۆۋەن كوچا، قورغان كۆلبېشىدا ئاخشام تۆۋەن كوچىدا ئوقۇلغان غەزەل توغرىسىدىكى گەپلەر بىر بولۇپ كېتىپتۇ.

جامالىدىن ئابدۇكېرىمنىڭ سۆزلىرىگە بۆلەكچە قىزىقتى. ئۇ بىلمىگەنگە سېلىپ سورىدى.

ــ ئالدىرىمايراق دېسىلە، ــ ئۇ ئابدۇكېرىمنىڭ يېنىغا كېلىپ يانمۇيان ئولتۇردى، ــ قايسى غەزەلنى دەيلا؟

ــ سىلى تېخى ئاڭلىمىلىمۇ؟ تۈنۈگۈن ئاخشام بىرى تۆۋەن كوچىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەنتى. بۈگۈن يۈرتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك شۇ غەزەلنىڭ گېپىنى قىلىشۋاتىدۇ.

ــ ئۇلار نېمە دېيىشۋاتىدۇ؟

ــ تولىمۇ چىرايلىق غەزەلكەن دەپ ماختىشۋاتىدۇ.

ــ ئۇ غەزەلنى سىلىمۇ ئاڭلىغانمۇ؟

ــ ئاڭلىدىم، ماڭىمۇ شۇنچە ياراپ كەتتى. تولىمۇ مۇڭلۇق غەزەلكەن.

ــ ئۇ غەزەلنى كىم ئوقۇغانلىقىنى بىلەلىلىمۇ؟

ــ ياق زادىلا بىلەلمىدىم، ــ ئابدۇكېرىم مۇرىسىنى لىككىدە يەڭگىل قېقىپ قويدى، ــ يۈرتتىكىلەرمۇ ئۇنى كىمنىڭ ئوقۇغانلىقىنى بىلەلمەپتۇ.

ــ ئەمىسە ئاڭلاپ تۇرسىلا ھە؟ ــ جامالىدىن تامدىكى

ساتارنى قولىغا ئېلىپ چېلىشقا باشلىدى. ساتار تۇنۇگۈن كەچتە ئابدۇكېرىم ئاكىلىغان ئاھاڭنى قارنىدىن ھەسرەت بىلەن تۆكمەكتىدى. جامالىدىن ساتار ئاۋازىغا ناخشا تەڭكەش قىلدى. جامالىدىننىڭ ناخشىدىكى ئاۋازىنىڭ تۇنۇگۈنكى ئاۋاز بىلەن ئوپمۇ ئوخشاشلىقىنى بىلگەن ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. جامالىدىن ناخشىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ئۇنىڭدىن ــ تۇنۇگۈن كەچتە سىلى ئاكىلىغان غەزەل مۇشۇمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، دەل ئۆزى. ئاخشام غەزەلنى سىلى ئوقۇپلا ھە، جامالىدىن ئاكا، ــ ئابدۇكېرىم خۇشلۇقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ ساتارنىمۇ ئاجايىپ بەلەن چېلىۋەتلە.

ــ سىلىگە ياقتىمۇ؟

ــ ياقتى، لېكىن... ــ ئابدۇكېرىمنىڭ بايىقى كۈلكىسىنىڭ ئورنىغا بىردەمدىلا تەشۋىش ئالماشتى.

ــ لېكىن دەيلىغۇ، بىرەر يەرلىرىنىڭ قاملاشمايلا قالغانلىقىنى ھېس قىلىلمۇ؟

ــ يا...ياق ئۇنداقمۇ ئەمەس، ــ ئابدۇكېرىم دۇدۇقلىدى، ــ مۇمكىن بولسا، بۇ غەزەلنى ئوقۇمىغان بولسىلا. ئوقۇسىلىمۇ تۆۋەن كوچىدىن باشقا يەردە ئوقۇغان بولسىلا.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟ ــ جامالىدىن تاقەتسىزلەندى. ئۇنىڭچە بولغاندا بۇ ناخشىنىڭ ئوقۇلىدىغان جايى تۆۋەن كوچا ئىدى. چۈنكى بۇ ناخشىنى تۆۋەن كوچىدىكى بىر پەرى ئۇنىڭ قەلبىدىن سۈغۇرۇپ چىقىرىدى. بۇ ناخشىنىڭ ئىگىسى ئاشۇ پەرى دوست خېنىم ئىدى. جامالىدىن ئۇنى ئوقۇسىمۇ ئاشۇ دوست خېنىم ئۈچۈنلا

ئوقۇيتتى. ئۇ ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ تۇرۇپ، ــ نېمىشقا تۆۋەن كوچىدا ئوقۇمىغۇدەكمەن؟ ــ دېدى.

ــ ئوقۇسىلا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ، ــ ئابدۇكېرىم جىددىيلىشىپ كەتتى.

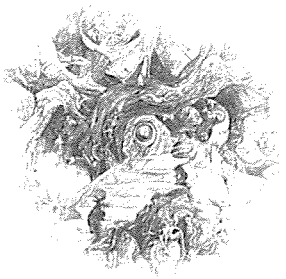
ــ نېمە يامان ئاقىۋەت ئۇ؟ ئادەم ئاڭقىرالمىغۇدەك گەپ قىلسىلا.

ــ تۆۋەن كوچىنىڭ بالىلىرى بۇندىن كېيىن كىمدىكىم بىزنىڭ تۆۋەن كوچىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتسە، ئۇنىڭ بېشىغا تاغار كىيگۈزۈپ، چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋېتىمىز دەيدۇ.

ــ كىملەر شۇنداق دېدى؟ ــ جامالىدىن ئۆزىنىڭ سوئالىغا يەنە ئۆزى جاۋاب بەردى، ــ ئىلياسلار شۇنداق دېدىمۇ؟

ــ سىلى قانداق بىلىۋالدىلا ئۇنى؟

جامالىدىن ئورنىدىن ئاستا تۇردى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئىتتىن قورققان گاداي بولماپتۇ» ــ دېدى.

يىگىرمە ئالتىنچى باب

قوغلاندى ئەلچىلەر

ئابدۇقۇددۇس هاجىم تاغ ئارقىسىدىكى سەپەردىن تۇنۇگۈن قايتىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ سەپەرگە چىققىنىغا ئۇچ ئايغا يېقىن بولغانىدى. ئۇچ ئايلىق مەسئۇلىيەت، هوشيارلىق ۋە زېهىن تەلەپ قىلىدىغان مۇشەققەتلىك سەپەر ئۇنى خوپلا چارچاتقانىدى. ئۇ تۇنۇگۈن تۆگە، ئات ـ ئېشەكلىرىنى ۋە ئەكەلگەن مالىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرغاندىن تارتىپ، ئۆيىدە ئارام ئالغان بولسىمۇ، هاردۇقى چىقمىغانىدەك مۇگدەپلا تۇرۇۋاتاتتى.

ـ ئادەمگە قېرىلىق يېتىپتىمۇ نېمە، ـ دېدى ئۇ ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن، تۆردىكى كۆرپىدىن مەيسىلىك پۇتىنى پەسكە ساڭگىلىتىپ، كالىچىنى سېپىۋېتىپ كېرىلگەچ، ـ هېچ هاردۇقۇم چىقمايدىغۇ؟ ئاتمىشقا كىرىپ قالدۇقتە، بىردەمدىلا مانا.

ـ ئوهوش هاجىم، قېرىلىقنى چىللىمىسلا، ـ تىللا خېنىم ئۇنىڭغا كۈلۈپ تۇرۇپ ئىتىراز بىلدۈردى، ـ ئاتمىشقا كىرىشلىرىگە يەنە ئۇچ ئۆرۈك پىشىشقى بار. ئالدىراپ ئاتمىش ياشنىڭ گېپىنى قىلمىسلا، ئۇنداق.

ـ ئۇچ ئۆرۈك پىشىشقىمۇ تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئوغلاق، بۆرە، تۈلكە، يولۋاس، قوزىنىڭ خوي ـ پەيلىدىن يىراقلىشىپ، تۆگىنىڭ خۇيىغا چۈشۈپ قالدۇق خوتۇن،

ئەمدى بۇرنىمىزدا يىللارنىڭ قولى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن چۈلۈك بار. باشقىلارنى باشلاپ، يېتەكلەپ ماڭىدىغان چاغلىرىمىز تۈگەپتۇ، ــ ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، ــ سەپەرگە يارىمايدىغان بولۇپ قاپتۇق. دوست خېنىم ئوغۇل بالا بولغان بولسىمۇ، ئىشلىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتەر ئىدى.

ــ دوست خېنىم قىز بالا بولغىنى بىلەن، ئون ئوغۇلغا تېگىشكىسىز، ــ تىللا خېنىم ئەمدى بالا توغرىسىدىكى گەپلەر بولغاندا بۇرۇنقىدەك قىزىرىپ ـ تاتىرىپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ دوست خېنىمنى دادىسىغا چېقىشتۇرىدىغان پۇرسەت كەلمىگەچكە، تاقەت ئىچىدە ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىشقا مەجبۇر ئىدى، ــ ئۇ سەپەرلەرگە چىقمىسىمۇ نېمە بولۇپتۇ؟ بالا ھازىر مېنىڭ كەينىمدە ئائىلىمىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بىلىپ بولدى. مانا مەنمۇ سىلىنىڭ سايىلىرىدە قىرىق يىلغا يېقىن بار ـ يوقلۇقلىرىنى بىلىندۇرمەي، بۇ يوغان قورۇنىڭ ئىشلىرىنى بىر ياقلىق قىلىپ كېتىپتىكەنمەن. دوست خېنىم بۇ ئەقلى بىلەن ئەلۋەتتە ئىگە بولۇپ كېتەلەيدۇ. قوللىرىنى سوۋىتىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كۈلۈمسىرىدى. ئۇ يەنە ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ ھە دوست خېنىم كۆرۈنمەيدىغۇ؟ تۇنۇگۈن كېلىپ كۆرۈشكەن پېتى كۆرمىدىم.

ــ دوست خېنىم ھۇجرىسىدا. ھاۋا تېگىپ قالغانمۇ، ــ تىللا خېنىم ئېرىگە يالغان ئېيتىۋاتاتتى، ــ ئاخشام سۆلى يوق تۇراتتى. ئەتىگەن چىقسام، خېلىلا ئوبدان بولۇپ قاپتۇ. بىردەم ئارام ئېلىۋالسىلا، دېدىم.

قېشىدا ھەنىپە بار.

ــ ئەمىسە بىرەم ئارام ئېلىڭ السۇن.

ــ دوست خېنىمنىڭ چوڭ بولدى، ھاجىم، ــ تىللا خېنىم ئەمدىلا ياستۇقتا يانپاشلاي دەپ قىيسىيىڭاتقان ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا گەپ باشلىدى، ــ يېقىندىن بېرى گەپ ـ سۆزلىرىگە، مېڭىش تۇرۇشلىرىغا نەزەر سالسام، خېلىلا سالماق بولۇپ قالدى. قىزىمىزنىڭ تالالىق بولىدىغان ۋاقتىمۇ كەلدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۆرە بولدى. ئۇنىڭ خوتۇنىدىن قىزىنى تالالىق قىلىدىغان ۋاقىتنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ كۆڭلى بىر قىسما بولدى. دەسلەپتە يۇرىكىنى بىرى سۇغۇرۇپ ئېلىۋالغاندەك ئارامسىزلاندى. بىر دەمدىن كېيىن ئۇ خىل ھېسسىياتنىڭ ئۇرنىنى بىر خىل مەغرۇرلىنىش تۇيغۇسى ئىگىلىدى. تىللا خېنىم راست دەيدۇ. «ئوغۇل چوڭ بولسا ئۆيلىنىدۇ، قىز چوڭ بولسا ياتلىق بولىدۇ.» بىر ئاتىنىڭ بويىندا ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆمۈرلۈك نىكاھ ئىشىنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلىۋالىدىغان مەجبۇرىيىتى ۋە ئارزۇسى بولىدۇ. دوست خېنىمنى ياتلىق قىلىدىغان ۋاقىتمۇ كېلىپ قالدى. ئۇنى بىرەر كۆڭۈلدىكىدەك يەرگە ياتلىق قىلىپ، چوڭ توي ئۆتكۈزۈپ بەرسە، يۇرتنىڭ بۇ ئاتىسى يوللۇق ئادەمنىڭمۇ ھاردۇقى چىقىدۇ. قەرزى ئادا بولىدۇ.

ــ دۇرۇس، ــ دېدى ئۇ خوتۇنىغا قاراپ، ــ مېنىڭ يادىمغا يەتمىگەن ئىشنى يەنە سىلى ئويلاپسىلە. شۇ ۋاقىتلارمۇ كەپتۇ. بالا بويىغا يېتىپتۇ. يۇرتقا ئاش بېرىدىغان چاغلارغا قەدەم قويۇپتۇق.

ــ دوست خېنىم ئائىلىمىزنىڭ بىر تالالا ئەتىۋارلىق

قىزى. توي ئىشىنى ئوبدان ئويلىشىپ، ئېپىدە بىر يەرگە بەرمەسەكمۇ بولماس.

ــ ئاللاھ ئىگەم بۇ يالغۇز پەرزەنتىمنىڭ بەختىنى بېرەر، يوللىرىنى نۇرلۇق قىلار.

ــ سىلىنىڭ كۆڭلىدە بۇ توغرۇلۇق بىرەر ئوي بارمۇ، ھاجىم؟

ــ ئەمدى مېنىڭ بىرەر يەر بىلەن دېيىشكەن يېرىمغۇ يوق. بىللە سەپەر قىلىدىغان سودىگەر بۇرادەرلىرىم بىر نەچچە يىللار مۇقەددەم چاقچاق يۇزسىدىن دوست خېنىمنى كېلىن قىلىۋالمەن دېگەن گەپلەرنىغۇ قىلغان. ئەمما ھازىرچە ماڭا چىش يېرىپ بۇ توغرىسىدا ئېغىز ئاچقانلار بولمىدى.

ــ نىكاھ دېگەن مۇقەددەس ئىش. بۇنىڭغا چاقچاق ئارىلاشتۇرۇشقا بولماس. دوست خېنىمغا سىلى بەكلا ئامراق، بىزمۇ شۇنداق، ھەممىمىز چىدىمايمىز. ھەر ھالدا ئۇنى كۆز ئالدىمىزدىكى يېقىنراق يەرگە بەرگىنىمىز ياخشى بولۇرمىكىن.

ــ ئۇنى دېسەڭلىغۇ قىزىمنى ئۆيدىن زىنھار ئايرىغۇم يوق. لېكىن ئوغۇل چوڭ بولسا ئۆيلەيدىغان، قىز چوڭ بولسا ياتلىق قىلىدىغان ئىش. ھامىنى بىر كۈنى ئۇنى تالالىق قىلىدىغان گەپ. نىكاھ غايىب دېگەن گەپمۇ بار. ئۇنى ئۆزىمىزنىڭ ئارزۇسىدىكىدەك يەرگە بېرىمىز دەپلا بېرىۋالغىلىمۇ بولمايدۇ ــ دە.

ــ كونىلار «تەلەپ قىل، سەۋەب قىل» دەپتىكەن، ھاجىم.

ــ ئۇنداق بولسا، سىلىچە قانداق قىلساق بولار؟

ــ ئاۋۋال ئاللاھدىن قىزىمىزغا بەخت ــ سائادەت

تىلەيمىز، ئاندىن ئۆزىمىزگە توغرا كەلگەن يەرگە بېرىمىز، ــ تىللا خېنىم ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆزىگە ئوتلۇق كۈلۈمسىرەپ باقتى، ــ قىزىمىزنىڭ لايىقى بىزگىمۇ بالا بولالايدىغان بولسا بولىدۇ.

ــ بۇنداق ئىشلاردا سىلە ئىيالالارنىڭ پەمىگە بار. قېنى ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولار، ــ ئۇ يەنە بىر ئىش يادىغا كەلگەندەك قوشۇپ قويدى، ــ ھەنىپەمۇ چوڭ بولدى. ھەر ئىككىسىنىڭ قانات ـ قۇيرۇقى تەڭلا يېتىلدى. ھەنىپە ئوغۇل بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئىشلىرىمغا قارىشاتتى. بۇ بالىغىمۇ بۆلەكچە ئامراقلىقىم كېلىدۇ، مېنىڭ.

ــ بىرى ئوغۇل، بىرى قىز بولغان بولسىغۇ ئىككىسىنىڭ بېشىنى بىر قىلىپمۇ قويار ئىدۇق، ــ تىللا خېنىم ئەگەر شۇنداق بولسا ئېغىزىدىن مەڭگۈ چىقارمايدىغان گەپ بىلەن ئېرىنىڭ چېچىلىۋاتقان پىكرىنى ئۆزىنىڭ سىزىقىغا ئەكەلمەكتىدى، ــ تۇغقان بولغاندىكىن ئۆيىمىزدىلا تۇراتتى. سىلىنىڭ يوللىرىدىن مېڭىپ جاھانىمىزغا بىر ئوبدان ئىگە بولاتتى.

ــ شۇ ئەمەسمۇ، بىرەر ئوغلىمىز بولغان بولسىمۇ، ئىشلىرىمىزغا ۋارىس بولغانىنىڭ تاشايىنىدا دوست خېنىمغا ھەمدەم بولاتتى، ــ ئۇ يەنە يانغا قىيسايدى ۋە ئارمان بىلەن يوغان تىندى، ــ ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ. ئىگەمنىڭ دوست خېنىمنى بەرگىنىگىمۇ مىڭ مەرتىۋە شۈكرى. قىز بالىمۇ بالا. ئۇنىڭ ئۈستىگە دوست خېنىم سىلى دېگەندەك قايسىبىر ئوغۇل بالىدىن قالاتتى؟ ياراتقان ئىگەم ئۇنىڭ بەختىنى بەرسە، يەنە ھالىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ، جېنىمىزغا

ئەسقاتىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىاي دەپ تۇراتتى. قادىر ئات باقار ئىشكىنى يەڭگىل ئاچتى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم غوجام، ئۆيگە مېھمان كەلدى، ــ دېدى ئۇ قوللىرىنى بىر ــ بىرىگە باغلاپ تۇرۇپ، بوش ئاۋازدا، ــ ئۇلار ھويلىدا.

ــ كىم مېھماندۇ بۇ؟ ــ تىللا خېنىم جىددىيلىشىپ ئورنىدىن تۇردى، ۋە قادىر ئات باقاردىن سورىدى، ــ نەدىن كەپتۇ.

ــ يىراقتىنمۇ ئەمەس، مەھەللىدىكى ئېزىز ئاخۇن ئەر ــ خوتۇن تۇرىدۇ. ھاجىمغا خەۋەر قىلىۋەتسىلە دېگەنىدى، سىلىگە يەتكۈزۈپ قويايى دەپ كىرگەنىدىم.

ــ ئوھوش، ئەجەبمۇ جىددىيلەشتۇرۇۋەتتى دېسە، ئادەمنى. ئۇ خاپانباش نېمىگە كەلگەندۇ ئەمدى؟

ــ مېھمان دېگەن نېمىگە كېلەتتى؟ ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خوتۇنىنىڭ گېپىگە رازى بولمىغاندەك ئۇنىڭغا يالتىتىدە بىر قارىۋەتتى ھەم پەسكە چۈشۈپ كالىچىنى پۇتىدىكى مەيسىسىنىڭ ئۈستىگە ساپتى، ــ باشلاڭلار، ئۇلار ئۆيگە كىرسۇن.

مېھمانلار ساراي ئۆيدىكى ئوتقاشتەك گىلەملەرنىڭ ئۈستىگە تاشلانغان يېكەندازلارنىڭ ئۈستىدىن قورىنىپقىنا جاي ئېلىشتى. ساھىبخان بىلەن مېھمانلار دۇئا قىلىۋېتىشكەندىن كېيىن تەكەللۇپلار بىلەن ئەھۋال سوراشتى.

ــ سەپەردىن تۇنۇگۈن ساق ــ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىرىدىن خەۋەر تاپتۇق، ــ دەپ گەپ باشلىدى

ئېزىز خاپانباش، ــ ھاردۇقلىرىمۇ چىقماستا كېلىپ بىسەرەمجان قىلىپ قويدۇقمىكىن، ھاجىم.

دېمىسىمۇ قويۇق چار ساقال ـ بۇرۇتلۇق قىزىل يۈزلۈك، ئۇن كۈپىدەك يۇمىلاق بۇ ئادەمنىڭ بوينى قىسقا ئەمما توم بولۇپ، پاكىزە قىردۇرۇۋەتكەن يوغان بېشىغا قوندۇرۇپ قىڭغىر كىيىۋالغان كۆرپە تۇمىقى ئۆزىگە كىچىك كېلىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇنىڭ تەكەللۇپلىرىغا كۈلۈپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇردى.

ــ ئادەم دېگەن چاڭقاپ كەتسە، بىر ئايال سۈنى ئىچىپلا ئۇسسۇزلۇقنىغا قېنىپ قالمىدىكەن. تەرلىسە، دەرەخ سايىسىدا بىردەم ئولتۇرۇپ ئارام ئالسا راھەتلىنىپ قالمىدىكەن. توڭلىسا، كاڭنىڭ يېنىدا بىردەم ئولتۇرسا تەرلەپ ھۇزۇرلىنىدىكەن. سەپەردە مۇشەققەت دەستىدىن ھېرىپ ـ ئېچىپ، ئۆينى قاچانمۇ تاپارمىز دەپ تاقاتسىزلىنىپ كەتكەن بىلەن، ئۆيگە كېلىپ بىر كېچە قېنىپ ئۇخلىۋالسىلا ھاردۇق چىقىپ قالمىغان گەپكەن، مانا. ئىنشائاللاھ بۇگۈن بىر كېچىدىلا ھاردۇقمۇ چىقىپ قاپتۇ. سەپەردە ھەربىرلىرىنىمۇ سېغىنغان، ــ ئۇ ئولتۇرغانلارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرۈتتى، ــ مانا سىلەرنى كۆرۈپ تېخىمۇ روھلىنىپ قالدىم.

خىزمەتكار قىز بىردەمدىلا داستىخان سېلىپ، سىنچاي قۇيدى ۋە ئاۋايلاپ دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

ــ ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭ ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش يۈرىدىكەنمىز، ــ ئېزىز خاپانباش خۇشامەتكويلۇق بىلەن كۈلدى، ــ بىر ـ بىرىمىزنىڭ ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرەلمەيدىكەنمىز. بولسا مەھەللىدارچىلىقىمىزنى يەتكۈزۈپ تۇرۇشقان بولساق، تولىمۇ ياخشى بولاتتى.

ــ «يىراقتىكى تۇغقاندىن يېقىندىكى قوشنا ئەلا» دەپتىكەن، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم نۆۋەتتىدە سۆز ئالدى، ــ ياخشى ـ ياماننى كۆنلەردە ئەسقېتىشىپ ئوبدان ئۆتۈپ كېتىۋاتىمىز. سىلىنىڭمۇ ئوقەتلىرى يۇرۇشىپ، كۆنلىرى بايىشات ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. ئېزىزئاخۇن ئۇستامنىڭ ئەتكەن تائاملىرى ئادەمنىڭ ئاغزىدا قالىدۇ دېگەندەك ماختاشلار پات ـ پات قۇلىقىمىزغا چۈشۈپ قالىدۇ. بۇمۇ ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان بىر بەرىكىتى، ئەمەسمۇ؟

ــ ھەشقاللا، ھەشقاللا، ــ ئېزىز خاپانباش ئۆزىگە ياراشمىغان بىر ھەرىكەت بىلەن ئورنىدا مىدىرلىدى، ــ ھۇنىرىم ئەلگە يارىغان بولسا شۇنىڭدىن خۇشمەن. بۇ گەپلەرنى ئۆزلىرىدىن ئاڭلاپ تېخىمۇ خۇرسەن بولدۇم.

ــ ھەربىرلىرىنىڭ بوسۇغىمىزغا قەدەم ئالمىغانلىرىغىمۇ كۆپ زامانلار بولۇپ كېتىپتۇ، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم مېھمانلارغا ئايرىم ـ ئايرىم قاراپ قويدى، ــ «سوراپ بەرگىچە، ئۇرۇپ بەر» دەپتىكەن. شۇنداق بولسىمۇ سىلىنى ئۆز كۆرۈپ دەۋاتىمەن. قازانغا ئاز ـ تولا گۆش سالسۇن. تەييار بولغىچە بىردەم ـ يېرىم دەم گۈڭۈر ـ مۇڭدۇر مۇڭدىشىمىز.

ــ بولدى ـ بولدى، هاجىم، ــ دېدى ئېزىز خاپانباش يۈكۈنۈپ ئولتۇرغانلىقتىن قولىشۋاتقان پۇتلىرىنى بەدىنىنى كۆتۈرۈش ئارقىلىق تۇزلەپ، ــ بىزمۇ ئالدىرايمىز. ئاشخانىدا شاگىرتلار ئاز ئىدى. بولسا بالدۇرراق قايتقان بولساق.

ــ شۇنداق قىلىشسىلا بولاتتى، ــ بايىتىن بېرى بىردە ئېرىگە، بىردە مېھمانلارغا قاراپ ئولتۇرغان تىللا خېنىم

گەپ قاتتى، ــ ئاران بىر كىرگەنلىرىدە بىر قوشۇقتىن ئىسسىق ئوتلاپ قايتىشسىلا بولاتتىغۇ؟

ــ رەھمەت، رەھمەت.

ئەر ـ ئايال مېھمانلار تەكلۈپ قىلىشتى. «بۇ مېھمانلار نېمىشقا كەلگەندۇ» دەپ ھېچبىر تېگىگە يېتەلمەي تاقەتسىزلىنىۋاتقان تىللا خېنىم «ئەمىسە گەپنىڭنى قىلمامسەن» دېگەندەك مەنىدە ئۇلارغا تىكىلدى. ئېرىنىڭ خاپانباش تىللا خېنىمنىڭ بېگىزدەك تىكىلگەن كۆزلىرىدىن كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىپ يەرگە قارىغىنىچە دۇدۇقلاپ، گەپنى ئەگىتىپ سۆز باشلىدى.

ــ ئەمدى ھاجىم، تىللا خېنىم، ئىككىلىرىنىڭ ئالدىغا ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز يۇرىكىمىزنى قاپتەك قىلىپ كېلىپ قالدۇق. ئەمدى بىز سىلەرنىڭ خىلىڭلار بولالمىساقمۇ، ئەمدى گۆھەردەك ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغان قىزىڭلار دوست خېنىمنى ئوغلىمىز ئىلياسقا سوراپ...

ــ ئەسلىدە قىز سوراپ كېلىپتىكەنده مېھمانلار، ــ تىللا خېنىمنىڭ گەپنى تارتىشى بىلەن ئېرىنىڭ خاپانباشنىڭ گەپلىرىنىڭ داۋامى ئېغىزىدا قالدى. تىللا خېنىم تەنە بىلەن دېدى، ــ تازىمۇ بەلەن بولۇپتىكەن. قىزى بارنىڭ كۆڭرۈكىدىن ئاتلىقمۇ، ئېشەكلىكمۇ ئۆتىدۇ. بۇنىڭغا بىر نېمە دېگۈلۈك ئەمەس. ئەمما ئاتلىق كېلىشكەن بولۇشسىلىرى ئاتلىرى، ئېشەكلىك كېلىشكەن بولۇشسىلىرى ئېشەكلىرى ھېرىپ قاپتۇ. قىزىمىزنىڭ نىكاھ ئىشىدا دېيىشىپ قويغان يېرىمىز بار ئىدى. بۇ توغرىدا ئەمدى ئېغىز ئېچىشمىسىلا. ئىش تامام ۋەسسالام. غىزاغا تۇرالمايمىز، ئالدىرايمىز

دېيىشۇاتاتتىلە، ئالدىراش بولساڭلا بىزمۇ تۇتالمىدۇق ئەمسە. خۇدايىمغا ئامانەت، ــ تىللا خېنىمنىڭ گەپلىرىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھەيرانلىقتىن ئۇنىڭغا ئاغزىنى ئېچىپلا قاراپ قالدى. ئەر ــ خوتۇن مېھمانلار بولسا ھودۇقۇپ، قىزىرىپ، تىلى كالۋالىشىپ گەپلىرىنىڭ ئاخىرىنى تاپالماي قالدى، تىللا خېنىم ئۆيدە تۇرۇپلا توۋلىدى، ــ قادىراخۇن مېھمانلارنى ئۇزىتىپ قويسىلا! خاپا بولماي قايتىشسىلا ئەمسە، مېھمانلار.

مېھمانلار ئالدىراپ ــ سالدىراپ كالاچلىرىغا پۇتىنى تىقتى. بايات بېرى نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مېھمانلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، خوتۇنىغا ئاچچىق بىلەن:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭلا سىلىنىڭ، خوتۇن؟! قىزىمىزنىڭ نىكاھ ئىشىدا دېيىشىپ قويغان يېرىمىز بار دەيسىلەنغۇ؟! گەپ قىلمىسام ماڭا ئۇقتۇرماي تويىنمۇ قىلۋېتەمسىلە نېمە! ئەھلى ــ مەھەللە، قولۇم ــ قوشنىلارغىمۇ ئاشۇنداق بولسىزلىق قىلامسىلە، ھەرقانچە بولسىمۇ؟! ــ دېدى.

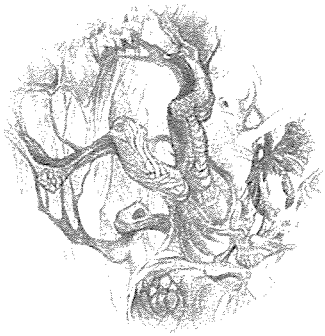
ــ ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، ھاجىم، ــ تىللا خېنىم بىردىنلا بايىقى بوۋاق تېرىسىنى تاشلاپ، مۇلايىملىشىپ قالدى، ــ دوست خېنىمنى ئەرگە بەردۇق دەپ كەلسە ــ كەلمەس ئادەمگە ياتلىق قىلىپ يۈرسەكمۇ بولماس. ئۇ ئىلياس دېگەن بىر نېمىنى سىلىمۇ بىلىدىلا. ئوتۇپ كەتكەن مەيخور، نەشكەش لۇكچەك. ئاڭلىسام يېقىنىنكىياقى قورغان كۆلبېشىدا مەست بولۇۋېلىپ «دىخاللىدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا مەن، بىزنىڭ ئائىلە تەڭ كېلەلەيدۇ، مەن دوست خېنىمنى ئالمەن، دادىسى بەرمىسە كۆز ئالدىدىن ئەپقاچىمەن» دەپ يۈرۈپتۇ.

ئادەمنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ ئاشۇنداق گەپلەرنى دەپ يۈرگەن ئادەمگە قىزىمىزنى بەرسەك، ئەل ـ جامائەت نېمىلەرنى دېمەيدۇ؟ شۇڭا دېيىشكەن يېرىمىز بار دەپلا قۇتۇلاي دېدىم. مەنمۇ ئائىلىمىزنىڭ غېمىنى، قىزىمىزنىڭ غېمىنى يەيمەندە، ھاجىم.

ــ ھۇ ھارامتاماق! ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى، ــ دەپ يۈرگەن گەپلىرىنى قارا.

ــ قىزى بارنىڭكىگە ئاشۇنداق ئوغرىمۇ، توغرىمۇ كېلىدۇ. ئېپىدە بىرەر يەرگە بېرىۋەتمەسەك باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلمايدىغان ئوخشايمىز.

تىللا خېنىمنىڭ مەسلىھەتىگە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ماقۇل دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتتى.

يىگىرمە يەتتىنچى باب

ئاغزىدا كۆلكە ـ چاقچاق، قوينىدا پالتا ـ پىچاق

دوست خېنىمنىڭ ئۆيىدىن تالاغا چىقمىغىنىغا بۈگۈن توپتوغرا ئون كۈن بولدى. بۇ ئون كۈن ئۇنىڭ ئۇچۇن سېغىنىش بىلەن ئۆتكەن ئون كۈن، تەشۋىش، ئىزتىراپ بىلەن ئۆتكەن ئون كۈن بولدى. تىللا خېنىم ئۇنى سىرتقا چىقىشتىن توسقاندىن بېرى ئۇنىڭ ئىلگىرىكى مەغرۇرلۇقىدىن، شوخلۇقىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ سىرتقا، جامالىدىن ئاكىسىغا تېلىپۇنۇپ تۇرغان يۇرىكى ھەسرەت بىلەن، ئەلەم بىلەن قەپەستىكى قۇشتەك ئۆزىنى كۆكرەك تاملىرىغا ئۇرۇپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ سىرتلارغا چىقىشقا پېتىنالمايۋاتاتتى. چۈنكى ئۇ ئانىسىنىڭ جامالىدىن ئاكىسىغا كۆيۈپ قالغىنىنى دادىسىغا دەپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. دادىسى ئاڭلاپ قالسا، نومۇسقا قالاتتى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ ۋاقىت ئۇزارغانسېرى جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ قېلىشىدىنمۇ قورقاتتى.

ھېلىقى كۈنى كېچىدە تۆۋەن كوچىدا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىن بىرنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق بىر ناخشىنى ئوقۇپ ئۆتكەنلىكىنى پۈتۈن دىخاللىلىقلار بىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ناخشىنى

كىمنىڭ ئوقۇغانلىقىنى بىر جامالدىن ئۆزى، يەنە ئابدۇكېرىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن بۇ ناخشىنى جامالدىننىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىلياس بىلەن دوست خېنىم پەرەز قىلىپ بىلگەنىدى. ئىلياسقا بۇنى كۈنداشلىق، رەشك، ئۆچمەنلىك ھېسسىياتى بىلدۈرگەن بولسا، دوست خېنىمغا قەلبىدە مەۋج ئۇرغان تۇنجى سۆيگۈدىن قىيان ياسىغان سېغىنىش، تەلپۈنۈش، تۇيغۇسى ھېس قىلدۇرغانىدى. «بۇ غەزەلنى ئوقۇۋاتقان جامالدىن ئاكام» دەپ ئويلىغانىدى. ئۇ ئەمدىلا ياستۇققا قويغان بېشىنى كۆتۈرۈپ، سىرتقا پۈتۈن دىققىتى بىلەن قۇلاق تۇتقانىدى، «ئەجەبمۇ بىر مۇڭلۇق، ئەجەبمۇ بىر ھەسرەتلىك غەزەلكەن؟ جامالدىن ئاكام ئۇنى ماڭا ئاتاپ ئوقۇۋاتىدۇ، مېنى ئاڭلىسۇن دەۋاتىدۇ. ‹بۇ كوچا ئۇزۇن كوچا، دېگىنى بىزنىڭ تۆۋەن كوچا بولماي يەنە قايسى كوچا ئىدى؟ ‹ئاڭلىمايدۇ ناخشىنى› دەيدۇ تېخى. ئاڭلاۋاتمەن جامالدىن ئاكا، ئاڭلاۋاتمەن. ئېنىق ئاڭلاۋاتمەن. ‹ئۆزلىرى ئوبدان بالا، تونۇمايلا ياخشىنى›. بۇ دېگەنلىرى نېمىسى؟ مەندىن رەنجۈۋاتامىلا؟ راست، سىلى ياخشى. بىلمەن، سىلى تولىمۇ ياخشى. سىلى جاھاندا ئەڭ ياخشى. نېمىشقا ئۇنداق دەيلا؟ ئۆزلىرىنى ئىلياسقا تەڭلەشتۇرۇپ يۈرمىسىلە. مېنى ئىلياسقا كۆڭۈل بېرىپ قالامدىكىن دەپ ئويلاپ قېلىۋاتقان ئوخشايلا. ئۆلسەمۇ ئۇنىڭغا قارىمايمەن. خەپ دەريا بويىدا، ئىلياسنىڭ ئالدىدىلا ‹مەن جامالدىن ئاكامغا تېگمەن، سېنىڭ نېمە كارىڭ، دېگەن بولسام بولغانىكەن.» ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتكەنىدى. ئەمما ئۇ ئاشۇنداق مۇرەككەپ ھېسسىيات بىلەن بولسىمۇ بۇ ناخشىنى

ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ئاڭلاشنى، ناخشىنىڭ توختىماي داۋام قىلىشىنى خالايتتى.

— ئۇھ، ئەجەبمۇ بىر چىرايلىق ئوقۇدى، بۇ غەزەلنى. بۇنى ئوقۇۋاتقان قايسى بىر دەردمەندۇ؟

ھەنىپەنىڭ سوئالى دوست خېنىمنى ھەم شېرىن، ھەم ئازابلىق خىيالىدىن تارتقان ئىدى. دوست خېنىم «بۇ غەزەلنى ئوقۇۋاتقان ئادەم جامالىدىن ئاكام» دېمەكچىمۇ بولغان ئىدىيۇ، يەنە ئۇ ئەمەس بولۇپ قالسا ئۇياتقا قالماي دەپ گېپىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەندى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئىچكى تۇيغۇسىنى يوشۇرۇپ قالالمىغاندى.

— راست دەيلا، غەزەلمۇ چىرايلىق غەزەلكەن، ئوقۇغان ئادەممۇ چىرايلىق ئوقۇۋەتتى. شۇنچە كۆڭۈلگە يېقىن. باغرىمنى ئېرىتىۋەتتى، شۇ تاپتا.

— ياقۇپ غەزەلنىڭ خوتۇنى گۈلئايىم ئاچامۇ ئۇنىڭ ناخشىسىغا كۆيۈپ تېگىپتىكەن، سىلىنىڭمۇ بۇ بىچارە ئاشىققا تېگىۋالغىلىرى كېلىۋاتمايدىغاندۇ؟

دوست خېنىم پىسكىڭىدە بىرنى كۈلۈۋېتىپ:

— ئەگەر بۇ ئاشىق جامالىدىن ئاكام بولغان بولسا، ئەلۋەتتە شۇنداق قىلاتتىم، - دېگەندى.

دوست خېنىمنىڭ سۆزى بىلەن تەڭلا ھەنىپەنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، تەتۈر قاراپ يېتىۋالغاندى. دوست خېنىم بولسا ئۆزىنىڭ شۇ گېپىنىڭ لەززىتى بىلەن تۇنىنى تەڭلەشتۇرگەنىدى.

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ئاشۇ ناخشا. ھەر قېتىم شۇ ناخشا يادىغا يەتكەن ھامان ناخشا بىلەن تەڭلا جامالىدىن ئاكىسىنىڭ سىيماسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىللە كېلىدۇ. ئۆزىنى ئوت دېگىزىغا تاشلىغۇچى

سېھىرلىك، ئوتلۇق بىتاقەت كۆزلەر ئۆزىگە تەلمۈرمەكتە. سۆيگۈ ـ مۇھەببەت دۇردانىلىرىنى تۆككۈچى توم ـ توم لەۋلەر تىترىمەكتە. ئۆزىگە بىر ئاتەشلىك ۋۇجۇد ئىنتىلمەكتە، نازۇك، زىلۋا قەددىنى يوغان يەلكىلىك، كەڭ ئېچىلغان غۇلاچ باغرىغا تارتىپ قۇچماقتا. چىن مۇھەببەتنىڭ، شېرىن، پاك سۆيگۈنىڭ لەززىتىنى ھېس قىلدۇرماقتا.

دوست خېنىم ھامان سىرتقا تەلپۈندۇ. ئەمما ئاتا قەھرىدىن ھاسىل بولغان، ئانا تەلىپىدىن ئېشىلگەن بىر ئارقاندا ئۇنىڭ قاناتلىرى بوغۇچلانغان. ئانا لەۋزىدىن چىققان قارار ئۇنى ئىرادىسىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى بىر قاراڭغۇ دۇنياغا، ئۇمىدىگە يىراق بولغان مەنزىلى زىندانغا سۆرىمەكتە. ئۇنىڭ سۆيگۈ تەلپۈنۈشلىرىدىن ئاينىۋاتقان دەرىخىنىڭ شاخلىرىنى ئادەت قىلىچى بىلەن نومۇس پالتىسى كۆتۈرگەن بىر قارا قول كەسمەكتە. ئۇنىڭ قەلبىدىكى نومۇس تۇيغۇسى ئاتا غەزىپىدىن، ئانا تەلىپىدىن چەتنىمەسلىككە ئۇندەيدۇ. «دادام كەلدى، جامالىدىن ئاكا، مەن سىلى بىلەن بىر ئامالالارنى قىلىپ كۆرۈشمەن. ئەمدى ئۆيىڭلاردىن ئۆيىمىزگە ئەلچى كەلسۇن، مەن سىلىگە تېگىمەن دەيمەن، غەيرەتلىك بولسىلا!»

بۇ كۈنلەردە ھەنىپە ئۇنىڭغا رەسمىيەت يۈزىسىدىن بولسىمۇ بىرقانچە قېتىم نەسىھەت قىلغان، تەسەللى بەرگەن، كۆڭلىنى ئىزدىگەن بولدى. ھەنىپە كۆرۈنۈشتە ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزىنىڭ ئويىنىغان ئويۇنىنىڭ بۇنچە تېز ئۇنۇم بېرىۋاتقانلىقىدىن خوش ئىدى. ئۇ ئارىلىقتا ئىككى

قېتىم چوڭ دادىسى ئىگەمبەردىنى يوقلاش باھانىسىدا ئىلياس بىلەن كۆرۈشۈپ كەلدى. ئۇنىڭ ئىككى قېتىم سىرتقا چىقىشى ئىلياسنىڭ تەۋەككۈل كېمىسىنى دېڭىزغا چۈشۈرۈشگە مەدەت بولدى. ئىلياس ھەنىپە ئارقىلىق ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن جالالىدىننىڭ پۈرچىقىنىڭ بىللە پىشمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ ئارام تاپتى. ئۇ ئەگەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۈچۈن ئۆزى بىلەن جامالىدىننىڭ بىرىنى تاللاش پۈرسىتى بولسا، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەمەس جامالىدىننى تاللاپ قېلىشىدىن ۋايىم يەپ تۇراتتى. شۇڭا ئاتا ـ ئانىسىنى يۈرەكلىك ھالدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. بۇ پىلاندا ھەنىپەنىڭ تۆھپىسى چوڭ ئىدى.

سىرتتىن كىرگەن ھەنىپە ياستۇققا چۆكۈپ خىيال سۈرۈپ ياتقان دوست خېنىمغا قارىدى. شۇ دەملەردە دوست خېنىمنىڭ قىزارغان كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، چېھرى سۇلغۇن ئىدى. ھەنىپە كۈندىن ـ كۈنگە جىمغۇر، كەم سۆز بولۇپ قېلىۋاتقان دوست خېنىمغا:

ـ دوست خېنىم، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقماي بىر ئۆرە ئولتۇرسىلا نېمە بولار؟! قوپسىلا سىل كېسىلى بولۇپ قالغان ئادەمدەك سارغىيىپ، يەرگە چاپلىشىپ ياتماي، ـ دېدى.

ـ ئۇھ، ـ دېدى دوست خېنىم، ـ بىردەم يېتىۋالايچۇ. قانىتىم بوغۇچلانغان قۇشمەن ھەنىپە، ئۇچاي دەپمۇ ئۇچالمايمەن. ئەركىدىن ئايرىلغان بىتەلەيمەن، سىرتلارغا چىقالمايمەن. دۇنيادا ئۆزى خالىغانىنى قىلالمىغاندىنمۇ ئارتۇق ئازاب بارمىدۇ؟ ئۆزى سۆيگەنىڭ ۋەسلىگە

تەلپۈنۈپ ياشىماقتىن ئارتۇق ئازاب بارمىدۇ؟ كۆڭلىدىكىنى باشقىلارغا، بولۇپمۇ يېقىن ئادەملىرىگىمۇ دېيەلمەسلىكتىنمۇ ئارتۇق ئازاب بارمىدۇ؟!

ــ قوپسىلا خېنىم، پات ئارىدا ئۇچۇپ قالىدىغانداك تۇرىلا، ــ ھەنىپە دىمىقىدا غەلىتە كۈلدى. ئۇ كۈلكىسىدىن ئۆزىمۇ غەيرىلىك ھېس قىلدىمۇ، دەرھال ئېغىزىنى تۇتتى، ــ بۇگۈن ئۆيگە سىلىنى سوراپ ئەلچىلەر كەلدى.

ــ نېمە؟ ــ دوست خېنىم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، ــ ئەلچىلەر كەلدى؟ كىملەر ئىكەن؟ جامالدىن ئاكامنىڭ ئۆيىدىكىلەرمۇ؟!

ــ ياق، دوست خېنىم، ــ دېدى ھەنىپە ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلغان قىياپەتتە، ــ جامالدىن ئاكامنىڭ ئۆيىدىكىلەردىن ئىلياسنىڭ ئۆيىدىكىلەر چاقىرىپتۇ.

ــ ئىلياسنىڭ ئۆيىدىكىلەر؟! ــ دوست خېنىمنىڭ ھەم تىترەڭگۈ، ھەم غەزەپلىك ئاۋازى گەڭ ئويما نەقىشلىك تاملارنى جاراڭشىتىۋەتتى، ــ ئۇلار نېمە دەپ كېلىدىكەن؟ مەن ئىلياسقا تەگمەيمەن، ئۆلسەممۇ تەگمەيمەن! ئۇنى جامالدىن ئاكامنىڭ پايتىمىسغىمۇ تەڭ قىلمايمەن!

ــ ئۇلارنىڭ كېلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، مېنىڭمۇ ئاچچىقىم كەلدى. لېكىن... ــ ھەنىپە گېپىنىڭ ئاخىرىنى قەستەن ئىچىگە يۇتۇۋەتتى.

ــ لېكىن دەيلىغۇ ھەنىپە؟ لېكىن نېمە بولدى؟ ــ دوست خېنىم ھەنىپەنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ سىلكىشلىدى، ــ لېكىن دەپ يۈرىلىغۇ؟

ــ لېكىن ھاجىم دادامنىڭ ئەلچىلەرگە نېمە دەپ جاۋاب

بەرگەنلىكى ماڭا قاراڭغۇ.

ــ ئەستاغپۇرۇللا، دادام ئۇلارغا نېمە دەپ جاۋاب بەرگەندۇ؟ ئاھ خۇدا. دادام مېنىڭ ئۇنىڭغا قانچىلىك ئۆچ ئىكەنلىكىمنى بىلگەن بولسىدى، كاشكى... مەن يالغۇز قىزىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنسىدى. ھەنىپە، مەن ھازىرلا ئانام بىلەن كۆرۈشمەن.

ــ تىللاخان ئانام بىلەن كۆرۈشكەنلىكىڭ پايدىسى بولۇرمۇ؟ ھاجىم دادامنىڭ گېپى گەپ بولمىدىغان تۇرسا؟!

دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئالدىدا ئاۋۇال تىللا خېنىمنىڭ «ئۆھۇ» دەپ كالتە يۆتەلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاندىن ھۇجرىنىڭ ئىشىكى يەڭگىل ئېچىلىپ، تىللا خېنىم كىرىپ كەلدى.

ــ كەلسىلە ئانا! ــ دوست خېنىم كاڭنىڭ ئۈستىدىن يالاڭ ئاياغ پېتىلا پەسكە سەكرەپ چۈشتى، ــ ئۇلار بىزنىڭكىگە نېمىشقا كەپتۇ؟!

ــ كىمنى دەيلا شېرىن قىزىم؟ ــ تىللا خېنىم دوست خېنىمنىڭ كىمنى دەۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئەتەي بىلمەسكە سېلىپ سورىدى.

ــ ئىلياسنىڭ دادىسى بىلەن ئانىسى؟

ــ ھە، ئاۋۇال ئولتۇرسىلا ئالتۇن قىزىم، ــ تىللا خېنىم دوست خېنىمنىڭ قولىدىن يېتىلەپ دېگۈدەك كاڭغا ئولتۇرغۇزدى، ــ نېمىگە كېلەتتى؟ سىلى چوڭ بوللا ئەمەسمۇ شېرىن قىزىم؟ سىلىنى ئىلياسقا سوراپ كەپتۇ.

تىللا خېنىمنىڭ چىرايىنى ئۆزگەرتىپمۇ قويماي ئېيتقان گەپلىرى دوست خېنىمنىڭ يۈزىگە تەگكەن كاچاتتەك مەڭزىنى شىددەت بىلەن قىزارتتى. كارنىيىنى

بىرى سىققاندەك تىلىغا گەپمۇ كەلمىدى. پۈت ـ قوللىرى ماغدۇرسىزلىنىپ، ئۆزىنى ئاسماندىن يەرگە ئېتىپ تاشلىغاندەك تەشۋىشلىك، قاباھەتلىك تۇيغۇغا ئەسىر بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئانىسىغا يالۋۇرغۇسى، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قوتۇلدۇرۇشنى تەلەپ قىلغۇسى كەلدى. ئۇ بارلىق كۈچىنى يىغىپ ئانىسىنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقتى.

ــ ئۇلارغا نېمە دەپ جاۋاب بەردىڭلار؟ مەن ئىلياسقا تەگمەيمەن جېنىم ئانا!

تىللا خېنىم دوست خېنىمغا ئىچ ئاغرىتقاندەك، ئۇنىڭ نالىسى ئۈچۈن يۈرىكى ئاغرىۋاتقاندەك نەزەردە مېھرىبانلىق بىلەن قارىدى. ئاندىن ئۇنى ئۆزىگە تارتىپ باغرىغا باستى.

ــ ئىلياسقا راستىنلا رايىلىرى يوقمىدى، ئالتۇنۇم؟

ــ ياق ئانا، رايىم يوقلا ئەمەس، ئۇنى كۆرەر كۆزۈمۇ يوق!

ــ مەن سىلىگە ئامراق بولۇپلا قالماي، كۆڭۈللىرىنىمۇ چۈشىنىمەن، شېرىن قىزىم.

ــ رەھمەت ئانا. گەپلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلارغا قوشۇلمىغان ئوخشىمامىلا؟

ــ ئۇنداق مەيخور، نەشىكەش، لۇكچەككە سىلىدەك كۆز گۆھىرىمنى بېرىشكە بېشىم ئايلىنىپ قالمىغاندۇ، مېنىڭ؟

ــ جېنىم ئانا، ــ دوست خېنىم ئانىسىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى. ئۇنىڭ بويۇنلىرىغا، قوش ئېڭەكلىك يۇزلىرىگە تەكرار ـ تەكرار سۆيدى. ئۇنىڭ بايىقى مىسكىن، تەشۋىشلىك ھالىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى، ــ سىلىگە مىڭ رەھمەت!

تىللا خېنىم دوست خېنىمنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ چېھرىدىن خۇشاللىقنىڭ نۇرلىرى يامراپ تۇراتتى. شادلىقتىن تېپىچەكلەۋاتقان يۈرىكىنىڭ سوقۇشى قۇلاقلارغا ئېنىق - ئېنىق ئاڭلىناتتى. تىللا خېنىم قىزىغا قىلىۋاتقان بۇ شاپائىتىنى بىلدۇرۇپ قويماقچى بولدى.

ــ سىلىلا مېنىڭ دېگەن يېرىمدىن چىقسىلا سىلىنى ھەرگىزمۇ رەنجىتىدىغان ئىشنى قىلمايمەن، شېرىن قىزىم.

ــ گەپلىرىنى ئاڭلايمەن ئانا، سىلى مېنىڭ كۆڭلۈمنى چۈشىنىدىغان ئوبدان ئانام تۇرسىلا، گەپلىرىنى ئاڭلىماسلىققا ھەددىمۇ؟

ــ شۇڭا ئىلياس دېگەن مەرەزنىڭ دادىسى بىلەن ئانىسىنى گېپىنىڭ ئاخىرى چىقىپ بولغۇچە، ئۆيگە يولغا سېلىپ قويدۇم ئەمەسمۇ؟! ھا ھا ھا...

تىللا خېنىم ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ قاقاھلاپ كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسى ھەنىپەنىڭ يۈرىكىنى ئاغرىتىپ، چىرايىنى ئۆڭدۇرۇۋەتتى. ئۇ ھاجىم دادىسى بىلەن تىللاخان ئانىسى ئىلياسنىڭ ئەلچىلىرىگە ماقۇللۇق بىلدۈرۈۋەتسە، دوست خېنىمغا ئامال يوق دەپ ئويلايتتى. شۇنداق بولغاندا ئۇ جامالدىن ئاكىسىنىڭ سۆيگۈ دەرۋازىسىدىكى يوغان قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچىنى ئالماقچى ئىدى. ئەپسۇس، تىللاخان ئانىسى ئەلچىلەرنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىپ يولغا سالغانلىقىنى گېپىنى قىلىۋاتامدۇ؟! ئۆتكەندە تىللاخان ئانىسىنىڭ جامالدىنلىقىنى ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن تۆت پۇتى ئۆرە بولۇپ قېلىۋاتاتتى، ئەمدى ئىلياسنىڭ ئادەملىرىنىمۇ ھەيدەپتىغۇ؟ بۇ خوتۇن ئۇ

كۇندىكى نىيىتىدىن يانغانمىدۇ ياكى قورسقىدا باشقا جىن بارمىدۇ؟

ــ گەپلىرىدىن قارىغاندا ئۇلارغىمۇ قوشۇلماپسىلەر ــ دە تىللاخان ئانا؟ ــ سورىدى ھەنىپە.

ــ ئۇلارغىمۇ دەيلىغۇ، ھەنىپە قىزىم؟! ــ تىللا خېنىم ھەنىپەگە يالتىيىپ بۇرىلىپ سوغۇق نەزەردە تىكىلدى، ــ يەنە كىمگە قوشۇلماپتىكەنمىز؟! گەپ قىلغاندا نېمە دەۋاتقىنىمىزنى بىلىپ سۆزلىگىنىمىز تۇزۇك. مۇشۇ گەپلىرىنى بىرى ئاڭلىسا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۆيىدىن ئەلچىلەر ئۇزۇلمەيدىكەن، ئۇلار ھەممىسىنى رەت قىلىپ يولغا سالىدىكەن، قىزىنى كۆز ــ كۆز قىلىۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ قېلىشمامدۇ؟ دېمىسىمغۇ كۆز ــ كۆز قىلغۇدەك قىزىم بار مېنىڭ.

ــ ياق... مەن... ــ ھەنىپە كېكەچىلىدى، ــ ئۆتكەندە سىلى...

ــ ھە ئۆتكەندە نېمە بولۇپتۇ؟! ــ تىللا خېنىم قايسى كۇنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن جامالىدىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى غەزىلەتنى دەپ سالغانلىقىنى ھەنىپەنىڭ ئېغىزىدىن چىقىپ كەتمىسۇن دەپ ئەندىشە قىلىپ، ھەنىپەنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلىماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى، ــ ئۆتكەندە ئۆيىمىزگە ئەلچى كەلمىگەن بولمىغىيتتى؟!

ــ ياق، تىللاخان ئانا، ــ ھەنىپە تىللا خېنىمنىڭ تەلەپپۇزىدىكى قاتتىقلىقتىن ۋە كىنايىدىن ئۇنىڭ شۇ كۇندىكى گەپنى ئېغىزلىرىدىن چىقارغۇچى بولمىسىلا دېمەكچى بولغىنىنى بىلىپ يەتتى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنى دەرھال ئوڭشىدى، ــ ئۆتكەندە سىلى دوست خېنىمنى

كۆڭۈلدىكىدەك يەردىن لايىق كەلسە، شۇنىڭغا بېرىمەن دېگەنتىلە.

ــ ھە، ئېسىمگە كەلدى، ــ تىللا خېنىم مىيىقىدا كۈلدى، ــ ھويلىدىكى ئاپتاپلىقتا سىلىگە شۇنداق دېگەنتىم راست. لېكىن ئىلياس دېگەن ئاقنانچى لۈكچەك دوست خېنىم ئالتۇن قىزىمغا قانداقمۇ كۆڭۈلدىكىدەك لايىق بولالىسۇن؟!

باياتىن بېرى بۈلار نېمە دېيىشكەن بولغىيتتى؟ دەپ تېڭىرقاپ بىر ئانىسىنىڭ بىر ھەنىپەنىڭ ئېغىزىغا قاراپ ئولتۇرغان دوست خېنىم ئانىسىنىڭ ھەنىپەگە دېگىنىنى ئاڭلاپ ۋىلىققىدە كۈلدى. دوست خېنىمنىڭ ھەم رازىمەنلىك، ھەم خۇشاللىق بىلەن كۈلگەن كۈلكىسى ھەنىپەنىڭ ئىچىنى بىر پارچە ئوت يالقۇنىدەك كۆيدۈرۈپ ئېچىشتۈردى. ئۇ ئۆزىنى قانچە كۈلكىگە زورلىسىمۇ چېھرىدە بىر خىل سوغۇق سايە ئەلەڭگىپ تۇراتتى. ئاممۇ ئۇنىڭ كەيپىياتىدىكى بۇ ھالەتنى تىللا خېنىممۇ، دوست خېنىممۇ ھېس قىلمايتتى. شۇ تاپتا ئانا ـ بالىنىڭ كۆزلىرى بىر ـ بىرىگە ئاجايىپ مېھىرلىك تىكىلىشمەكتىدى. تىللا خېنىم دوست خېنىمنى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغىنىنى ھېس قىلدۇرۇش ئارقىلىق قورسىقىدىكى پىلانىنى ئەملىگە ئاشۇرۇشنىڭ غېمىدە بولسا، دوست خېنىم ئانىسىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن كەتمەن چاپقانلىقىغا بولغان چەكسىز مىننەتدارلىقىنى غەرەزسىز كۆزلىرى بىلەن ئىپادىلەپ ئولتۇراتتى. بۇ ھال بىر ئۇزۇن داۋام قىلدى. ئەگەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھويلىدىكى كۈنگەيگە قويۇلغان كارۋاتتا ئولتۇرۇپ «خوتۇن» دەپ تىللا خېنىمنى چاقىرمىغان بولسا، يەنە

قانچىلىك داۋام قىلار بولغىيتىكىنتاڭ؟

ــ ھۇۋ، ــ دېدى تىللا خېنىم بېشىنى ھويلا تەرەپكە بۇراپ.

ــ قېنى سىلە؟!

ــ دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدا.

ــ بالىلارنى چاقىرىپ، ھويلىغا چىقىڭلار.

ــ ماقۇل، مانا ھازىر.

مۇشۇ دەملەردە دوست خېنىمنىڭ دادىسىنى قەۋەتلا سېغىنغانىدى. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلىغۇسى، ئۇنىڭغا كۆڭلىدىكىنى ئاشكارا دېگۈسى بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئاپتاپسىنغاچ دادىسىغا بىرەم بولسىمۇ يېقىن ئولتۇرۇۋېلىشنى ئويلىدى. ئۇلار ھويلىغا چىققاندا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كۈنگەيدىكى تامنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئون نەچچە ئادەم بىمالال غىزالىنالىغۇدەك يوغان كارىۋاتنىڭ سالاسۇن شەكلىدىكى يېنىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى.

ــ كېلىڭلار، بۈگۈن ئاپتاپ بۆلەكچىلا بەلەن، ــ ئۇ تىللا خېنىم، دوست خېنىم، ھەمپەلەرنى ئولتۇرۇڭلار دېگەندەك ئىشارە قىلدى ۋە دوست خېنىمغا يېقىملىق تىكىلىپ دېدى، ــ ئانىلىرى سىلىنى ساقلىقى يوق دەۋاتقان، خېلى تۇزۇلۇپ قالدىلىمۇ قىزىم؟

ــ ھەئە دادا، ــ دېدى دوست خېنىم دادىسى قەيەردىندۇر تېپىپ ئەكەلگەن چىرايلىق ساپما كېپىشنى پۇتى بىلەن كارىۋات ئاستىغا يېنىك ئىتتىرىپ، دادىسىنىڭ يېنىدا قىزىرىپقىنا ئولتۇرغاچ. ئۇ ئانىسىنىڭ ئۆزىنى سىرتقا چىقارمىغىنىنى دادىسىغا ساقلىقى يوق دەپ

چۈشەندۈرگەنلىكىنى پەرەز قىلدى، ــ خېلى تۇزۇلۇپ قالدىم.

ــ ئۆيگە تولا بېكىنىۋالسىمۇ، ئادەم ئاسانلا ئاغرىپ قالىدۇ. ئانچە ــ مۇنچە ھەرىكەت قىلىپ تۇرغانلىقى، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرگەنلىكى، سىرتنىڭ ھاۋاسىنى سۈمۈرگەنلىكى پايدىسى تولا، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ سۆزلەۋاتقاندى، ــ قارىسام، كۆزلىرى قىزىرىپ، چىرايلىرىدىن قان تارتىلىپ كەتكەندەك كۆرۈنىلا. بۇنداق بولۇۋەرسە پۈت ــ قوللىرىدىن ماغدۇر قاچىدۇ.

ــ ھازىر مەن بىر ئوبدانلا تۇرىمەنغۇ دادا؟

ــ ئوبدان بولسىلا قىزىم، سالامەت تۇرسىلا. سىلىنىڭ سالامەتلىكلىرى مېنىڭ خۇشلۇقۇم.

دوست خېنىم دادىسىنىڭ مۇرىسىگە ئېسىلىپ بېشىنى قويدى. دادىنىڭ ئاتىلىق مېھرى دەريادەك ئۇلغىيىپ دولقۇنلىدى. ھازىرغىچە ئۆزىگە يېپىشىپ، يامىشىپ، ئەركىلەشلىرىنى تاشلىمىغان بۇ ئارزۇلۇق قىزىنىڭ پېشانىسىنى ئىسسىق قوللىرى بىلەن سىلىدى.

ــ چوڭ دادىلىرى قانداق تۇرىدۇ قىزىم؟ ــ سورىدى ئۇ قىزىدىن. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دوست خېنىمدىن دائىم قېيىنئاتىسىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تۇراتتى. مۇشۇنداق قىلسام، قىزىم خۇش بولىدۇ، مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭمۇ روھى ئەمىنلىكتە تۇرىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

ــ ھەنىپە كۆرۈپ كەلگەن، ئوبدان تۇرۇۋېتىپتۇ.

ــ سىلىچۇ، سىلى بارمايۋاتاملا؟ بۇ بولماپتۇ قىزىم. چوڭ دادىلىرىمۇ ياشىنىپ قېلىۋاتىدۇ، پات ــ پات يوقلاپ تۇرمىسىلا كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالىدۇ. بولسا كۈندە، ھېچ

بولمىسا ئىككى كۈندە بولسىمۇ بېرىپ يوقلاشنى زىنھار ئۇنتۇمىسىلا.

ــ مەن... مەن، ــ ئۇ ئانىسىنىڭ كۆزىگە قارىدى. تىللا خېنىم ئۇ گەپنى قىلمىسىلا دېگەن ئىشارىدە كۆزىنى چىمچىقلىتىپ، بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس چايقىدى. دوست خېنىم يەنە دادىسىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى، ــ يېقىنىنكىياقى ساقسىز بولغاچقا باراليماي قالدىم.

ــ قورساقلىرىغا ئوبدان ـ ئوبدان يېسىلە. ساقسىزمەن دەپ ئادەمنى ئەنسىرەتمەي.

ــ ماقۇل، دادا.

ــ قوپسىلا، بېرىپ چوڭ دادىلىرىنى كۆرۈپ كەلسىلە.

دوست خېنىم خۇشلۇقىدىن ماڭايمۇ، ماڭمايمۇ دەپ ئانىسىغا قارىۋېدى، تىللا خېنىم گېپىنى بوش قىرىپ تۇرۇپ.

ــ سىلىمۇ سەپەردىن تۇنۇگۈنلا كەلدىلە ھاجىم، بۈگۈن خىزمەتكارلارنى ئارىلاشتۇرماي ئۆزۈم ئوخشىتىپ پولۇ ئېتەي. ھەنىپە ماڭا قارىشىپ بەرسۇن. ئاتا ـ بالا ئىككىڭلار بىردەم مۇڭدىشىۋېلىڭلار. دوست خېنىم ئىگەمبەردىكامنى ئەتىگىچە بېرىپ كۆرۈپ كەلسۇن ئەمدى، ـ دېدى.

تىللا خېنىم ئېرىنىڭ قىزى بىلەن مۇڭدىشىشقا ئامراقلىقىنى بىلگەچكە، ئۇنى ماقۇل بولىدۇ دەپ ئويلىدى. شۇڭا ئۇ ھەنىپەگە يۈرسىلە دېگەن ئىشارىنى قىلىپ ئورنىدىن قوزغالدى. ھەنىپەمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ، ئاشخانا ئۆيى تەرەپكە ماڭدى.

يىگىرمە سەككىزىنچى باب

تەلۋە بەڭگىلەر

ئەلياتقۇ مەھەل. ئەتىگەندىن بېرى ئادەملەر مىغلداپ، قاياپ تۇرغان قورغان كۆلبېشىنىڭ ئىچى جىمجىت. چۈشتىن بۇرۇن تىللا خېنىم قوغلاپ چىقارغاندىن كېيىن پەيكايى ئۇچقان ئېزىز خاپانباش خوتۇنى بىلەن ئۇدۇل ئۆيگە قايتقان پېتى ئاشخانىغا يولاپ باقمىدى. دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ قوغلانغانلىقىنى، دوست خېنىمنى ئۆزىگە خوتۇن قىلىپ بېرىشكە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قوشۇلمىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىلياسنىڭ ئەرۋايى قىرىق گەز ئۆرلەپ، نەشە ۋە مەي خۇمارى تۇتۇپ كۇننى ئاران دېگەندە كەچ قىلدى. قورغان كۆلبېشىنىڭ ئىچى تىنجىپ، دىخاللىدا ھەممىلا ئادەم ئۇيقۇ ئىزدەۋاتقان بۇ پەيتتە، ئېزىز خاپانباشنىڭ ئاشخانىسىدىن غۇۋا چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىلياس ئاشخانىغا بىرنەچچە ئاغىنىلىرىنى يىغۋالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېلىقى سېمىز يىگىت، قىساق كۆزلەرمۇ بار ئىدى. تاماق ئۈستىلىدە بىر خون ئاق نان، بىر جاۋۇر سەۋزە، چامغۇر، يېسىۋېلەك، گۆش ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلانغان قورۇما، بىر تەخسە پىشىق پاقلان گۆشى، نەشە قاپىقى، بىر قۇمۇر يەرلىك يېڭى مەيزاپ قۇيۇقلۇق ئىدى. ئولتۇرغان يىگىتلەر ئىلياسنىڭ بۇگۈنكى مەردلىكىدىن

سۆيۈنۈشۈپ، ئۇنىڭغا خۇشامەت سۆزلىرىنى ياغدۇرۇپ، داستىخانغا قاراپ شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىشىپ ئولتۇرۇشاتتى.

ــ ئىلياس ئاغىنىمىز بۈگۈن داستىخانىنى ئاجايىپ مول هازىرلاپتۇغۇ، ــ سېمىز يىگىت ئولتۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دېدى. ئاندىن ئىلياسقا بۇرىلىپ دېدى، ــ بىز ئۇچۇن كۆپ جۇۋاپلا.

ــ ئىلياس قاچانمۇ پۇچەك ئىش قىلاتتى، ــ قىسماق كۆزىمۇ گەپ قىستۇردى. شۇ تۇرقىدا خۇشلۇقىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخىمۇ يۇمۇلۇپ كەتكەنىدى، ــ ئىلياس بولمىسا بىز پات ـ پات مۇشۇنداق ئېسىل غىزا، ئېسىل نەرسىلەرگە ئېغىز تېگەلەمتۇق دەيسىلەر؟

ــ دۇرۇس دەيدىلا...

ــ شۇ ئەمەسمۇ؟

ئادەتتىكى چاغلاردا بۇنداق ماختاش، مەدھىيەلەردىن هاياجانلىنىپ خۇددىنى يوقتىدىغان ئىلياسنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپلەر خۇش ياقمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادى قانداق قىلىپ دوست خېنىمغا ئېرىشىشتە بولغاچقا، بۈگۈن پىكرى هەددىدىن زىيادە چاپقۇن ئىدى. ئۇ ئاغىنىلىرىگە ئاددىيلا تەكەللۇپ بىلەن گەپ باشلىدى.

ــ بۈگۈن تەييارلىقىم هەربىرلىرى خۇش بولۇۋاتقانغا لايىق بولمىسۇن، ئاۋۋال تويغۇدەك يېمەك، ئاندىن بىرمەز ماۋۇ قاپاقتىن ئۇچتىن يۇلمەز، ــ ئۇنىڭ يۇلۇمىز دېگىنى قاپاقنىڭ سەيخانىسىغا سېلىنغان نەشنى بىر تىنىق بىلەن پاك ـ پاكىزە كۆيۈپ بولغىچە ئىچىگە تارتىش ئىدى، ــ ئارقىدىن مەيزانىنى بىر تېمىم قالدۇرماي ئىچمەز. قېنى ئەمىسە غىزاغا قول

كەلتۈرۈڭلار.

ئولتۇرغانلار ئاۋۋال ئاچ كۆزلۈك بىلەن تەڭنىدىكى گۆشكە قول ئۇزىتىپ، مايلىق يەرلىرىنى، چوڭراق پارچىلانغانلىرىنى ئېلىپ قاساپ يېيىشكە باشلىدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە تەڭنە قورۇقدىلىپ، تويمىغانلىرى ئاق ناننى قورۇمىغا تۈگۈرۈپ، بەزىلىرى قورۇمىغا قوللىرىنى تىقىپ نان بىلەن قوشۇپ يېيىشمەكتىدى. جاۋۇرمۇ بىردەمدىلا قورۇقدالدى. ئاق نانمۇ يېيىلىپ بولدى. ئۇستەلدىكى ئارتۇق نەرسىلەر ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىن، قىسماق كۆز قاپاقنى نەشە سالدى. ئۇنى ئىلياسقا تەڭلىۋېدى، ئىلياس:

ــ ئاۋۋال ئۆزلىرىدىن كەلسۇن. بىرلا يۇلىمىز، ھە؟! ـ دېدى.

ــ يۇلساق يۇلدۇق!

قىسماق كۆز ئىلياسنىڭ بۇگۈنكى ئىلتىپاتىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ ئۇنى يۇلۇۋەتمەكچى بولۇپ، قولىغا ئوت ئالدى. ئۇ ئوتنى سەيخانىغا تۇتۇپ، قاپاقنىڭ دەستىسىدىن ئېچىلغان تۆشۈكتىن تۈتۈننى خورتلىدىتىپ كۈچەپ شوردى. تېخى نەشە تولۇق كۆيۈپ بولماستىنلا ئۇ قاتتىق قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ يۆتىلىشكىمۇ قۇربىتى يەتمىدى. ئۇنىڭ نەپسى سىرتقا چىقالماي قىينىلىپ كېتىۋاتاتتى. قولىدىكى يەرگە چۈشۈپ كېتەي دەپ قالغان قاپاقنى باشقىلار دەرھال ئېلىۋېلىشتى. قىسماق كۆز ئولتۇرغان ئورنىدا تەڭپۈڭلۇقىنى يوقاتماقتىدى. يېنىدىكى ئىككى ئاغىنىسى ئۇنى يۆلىۋالماقچى بولۇپ تۇتۇۋالغانىدى، ئۇ ئۆزىنى ھەدەپ يەرگە ئاتاتتى. تۇتۇۋالغان ئىككى يىگىت ئۇنى

يەرگە دۈم ياتقۇزۇپ قويدى. ئۇ يەنىلا ئۆپكىسىدىكى نەپەسنى سىرتقا چىقىرالماي قىينىلاتتى. پۇتلىرى تېپىچەكلەيتتى. بىرھازادىن كېيىن ئۇنىڭ ئارقا پەش تەرىپىدىن «كورت، كورت» قىلىپ ئىككى قېتىم يەل چىقىپ، ئاندىن «ئۇف» دەپ نەپىسى راۋانلاشتى. باشقىلار ئۇنىڭ بېشىدا قاقاھلاپ كۈلۈشمەكتىدى. قىسماق كۆزنىڭ يۇمۇق كۆزلىرىدىن ياش، بۇرنىنىڭ ئىككى تۆشۈكىدىن توختىماي سۇ قۇيۇلماقتىدى.

ــ تۇتسىلا، ماۋۇنىڭدا يۇز ـ كۆزلىرىنى سۈرتۈۋالسىلا، ــ ئىلياس ئورنىدىن ئاران تۇرۇۋاتقان قىسماق كۆزگە بەلبېغىغا قىستۇرۇقلۇق چۆرىسىگە پۆپۈك چىقىرىپ توقۇلغان قىزىل دۇخاۋا قول ياغلىقنى ئۇزاتتى، ــ يۇلالمىغاندىكىن يۇلىمەن دەپ نوچىلىق قىلىپ يۈرمىسىلىمۇ بولاتتى ئەمەسمۇ؟

قىسماق كۆز ئوڭايسىزلىق ئىچىدە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئىلياسنىڭ قول ياغلىقى بىلەن يۇزلىرىنى سۈرتۈۋاتقاندا سېمىز يىگىت ئۇنىڭ قولىدىكى قول ياغلىقنىڭ نەپىسلىكىدىن سۆيۈندىمۇ ئەيتاۋۇر قول ياغلىققا بىرھازا تىكىلىپ قاراپ قالدى. ئاندىن ئىلياسقا بۇرىلىپ:

ــ ھەي، ئەجەبمۇ بىر نەپىس قول ياغلىق ئىكەن ئەسلىدە، بۇ ئاداش پوتلىسىنى ئېيىتىپ بىزەپ قىلىۋەتتىدە. بۇ ياغلىقنى دوست خېنىم توقۇپ بەرمىگەن بولغىيتتى؟

سېمىز يىگىتنىڭ بۇ گېپىنى بىلەن ئىلياسنىڭ بايا قىسماق كۆزنى زادىلىق قىلىپ كۈلۈش جەريانىدا ئازراق ئېچىلغان چىرايى يەنە تاغ ھاۋاسىدەك بىردەمدىلا

تۇتۇلدى. ئوغلىدەك بىر ئاچچىق تېنىنى جۇغۇلداتتى. خىيال ئالمىدە دوست خېنىمنىڭ پەرى مىسال جامالى ئايان بولۇپ، يۇرىكى قوقاسقا قاقلانغان كاۋاپتەك ئېچىشتى. ئۇ ئەمدىلا ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرغان قىساق كۆزگە بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا دېدى:

ــ ماڭا بىرنى سالسىلا!

قىساق كۆز ئالدىراپ ـ تېنەپ سەيخانىنى تولدۇرۇپ، قاپاقنى ئىلياسقا ئۇزاتتى. ئۆزى قولىغا دەرھال بىر تارشىنى ئېلىپ، كۆيۈۋاتقان چىراغ ئوتىغا تۇتتى. ئوت يېقىلغان نەشە لاپپىدە كۆيۈشكە باشلىدى. ئىلياس قاپاقنى پۇتۇن كۈچى ۋە ئىشتىياقى بىلەن شوردى. قاپاقنىڭ سەيخانىسىدىكى نەشە پۇتۇنلەي ئېرىپ، تۇتۇنگە ئايلىنىپ، بىر قېتىمدىلا ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ نەشە تۇتۇنىنى بىرھازا ئىچىدە تۇرغۇزغاندىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا سىرتقا پۇۋلىدى. ئاشخانىنى كەندىرىنىڭ ھىدى بىر ئالدى. پىلىلداپ يېنىۋاتقان چىراغ ئەتراپىدا نېپىز بىر قەۋەت كۆكۈچ ئىس لەيلەپ يۇرمەكتىدى. ئىلياسنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، ئاشخانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى كېسىلگەن پىتى ھېچقانداق ئىش قوشۇلماي ئىشلىتىلگەن بولسىمۇ كىچىك بالىلارنىڭ مايلىق قولى بىلەن تولا تۇتۇلۇپ، ماي بۇسىدا سىلىقلىنىپ كەتكەن تۇۋرۇككە زوڭزىيىپ يۆلەندى.

ئولتۇرغانلار قىساق كۆزنىڭ مۇلازىمىتىدە نەشىنى ئايلاندۇرۇپ چەكمەكتىدى. بەزىلەر بىر قېتىمدىلا يۇلۇۋېتەتتى. بەزىلەر بايىقى قىساق كۆزنىڭ كۈنىنى كۆرەتتى. ئاشۇنداق قىلىپ ئىلياسنىڭ تەلىپى بويىچە ھەممەيلەن ئۇچ قاپاقتىن چېكىپ بولدى. كەندىر ھىدى

ئاشخانىنىڭ تۆشلۈكلىرىدىن يىراقلارغا تارقىلاتتى.

ــ ئەمدى، ــ دېدى ئىلياس ئورنىدىن ئېرىنىچەكلىك بىلەن ئالدىرىماي قوزغىلىپ، ــ مەيزاپ ئىچىمىز، ــ ئۇ قولىدىكى سۇ ئۈسىدىغان كىچىك نوگايىنى سېمىز يىگىتكە تۇتقۇزدى، ــ مەيزاپنى سىلى قۇيۇپ بەرسىلە.

سېمىز يىگىت ئېغىرلىشىپ يەرگە چۈشۈپ كەتكەدەك ساڭگىلىغان بېشىنى ئاران ـ ئاران كۆتۈرۈپ، ئىلياسقا قارىدى. ئىلياسنىڭ كۆزلىرى قان تولۇپ قىزارغان بولۇپ ئۆزىگە ھەيۋە بىلەن قادالغانىدى. ئۇ ئىلياسنىڭ تەرىدىن ھودۇققان بولسىمۇ چىرايى ياكى ھەرىكىتىدە شۇ خىل تۇيغۇسىنى ئىپادىلەشكە ئاجىز ئىدى. ئۇ ئالدىرىماي ئورنىدىن قوزغىلىپ ئۆره بولدى. قولاشمىغان بىر ھالەت بىلەن قولىدىكى نوگاينى مەيزاپقا پاتۇردى.

ئۇلارنىڭ بىر خىل ھۇرۇنلۇق ۋە قاشاڭلىق بىلەن جىمجىت ئولتۇرۇپ ئىككى تاۋاقتىن مەيزاپ ئىچىشكەندىن كېيىن بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدىن ئاۋازلىرى چىقىشقا باشلىدى. ئورتاق گەپكە يەنە ئىلياس قوپتى.

ــ ئاغىنىلەر، بىلەمسىلەر؟ يېقىندا بىرى بىزنىڭ كوچىدىن ئىشقى غەزىلى ئوقۇپ ئۆتتى. سىلەر ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمىدىڭلار. ئۇنىڭ كىملىكىدە مېنىڭ گۇمانىم بار. ھازىرچە سىلەرگە ئېيتماي تۇرىمەن. ئۇ گۈي چوقۇم دوست خېنىمغا ئىچ پەش تارتىۋاتقان بىرى. بۇگۈن بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئويىگە ئەلچى بولۇپ بارسا، ئۇلار دادام بىلەن ئانامنى ئۆيىدىن قوغلاپتۇ. ئاۋۇ دوست خېنىم دېگەن قانجۇقنىكمۇ ماڭا ئەزەلدىن بىر ئېغىز چىرايلىق گەپ يوق. ئۆتكەنده ئورمانلىقتا ھېلىقى جامالدىن دېگەن ئاق كوچىلىق

كۈلالچىنىڭ بالىسى بىلەن يېلىمدەك چاپلىشىپ كېتىپتۇ. بۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ قالدىم. بولدى قىلايچۇ دېسەم كۆڭلۈم زادىلا ئۇنىمايدۇ. ئۇنىڭغا ئىچ ـ ئىچىمدىن قالتىس كۆيىمەن، ـ ئۇ قىزارغان، ياش ئولىشۇاتقان كۆزلىرىنى ئولتۇرغانلارغا ئالدىرىماي تىكىپ سۆزلىمەكتىدى. هاياجاندىنمۇ، كەيپلىكتىنمۇ ئىشقىلىپ ئېغىزى گەپكە ئانچە قولىشىپ كەتمەيتتى، ـ مەن ئۇنىڭ دەردىدە سارىڭ بولاي دەپ قالدىم. بۇ كۆيۈككە زادىلا چىدىمىدىم. سىلەر بىزنىڭ كوچىنىڭلا ئەمەس پۈتۈن يۇرتنىڭ نوچىلىرى. ماڭا يارىدەم قىلىڭلار. مەن قانداق قىلسام ئۇنى ئالالايمەن؟

ـ مەنچە بولسا ئېلىپلا قاچسىلا، ـ قىسماق كۆز مەيزاپنىڭ كۈچى بىلەن خېلىلا جانلىنىپ قالغانىدى، ـ بىرقانچە كۈن قەشقەر تەرەپلەرگە ئېلىپ قاچسىلا، ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ قىزىنى سىلىگە خوتۇنلۇققا بەرمەي هېچ ئامالى يوق.

ـ ئۇنداق قىلسا قانداق بولىدۇ؟ ـ سېمىز يىگىت نوگاينى قۇمۇرنىڭ ئىچىگە تاشلاپ قارشى قويىتى، ـ ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ ئاچچىقىنى هەممىلىرى ئوبدان بىلىشىلا. ئىلياس دوست خېنىمنى ئېلىپ قاچقىنى بىلەن ئاخىرى يەنە يۇرتقا كېلەر؟ ئۇ چاغدا هەر ئىككىسىگە ياخشى كۈن بولماي قالۇرمىكىن...

ـ ئۇنداق بولمايدۇ، ـ دېدى قىسماق كۆز يەنە ئىشەنچ بىلەن، ـ ئابدۇقۇددۇس هاجىم يالغۇز بالىسى دوست خېنىمنى جېنىدىن ئەزىز بىلىدۇ. مىڭ ئاچچىقلىسىمۇ ئاخىرى پەسكويغا چۈشۈپ، يۇرتنىڭ ئالدىدا ئاھانەتكە قالماي دەپ تويىنى قىلىپ قويىدۇ.

ــ ئىشقىلىپ بۇ ھاجىم بىلەن ئېيتىشقىلى بولمايدۇ جۇمۇ ...

ئىلياس قانداق قىلىشنى بىلمەي ئاغىنىلىرى بىلەن نەشە، چېكىپ مەيزاپ ئىچكەچ بىر مەسلىھەتكە كېلەلمەيۋاتقان، تۇن تەڭگە يېقىنلىشىپ قالغان شۇ ئەسنادا ئون كۇندىن بېرى دوست خېنىم بىلەن يا كۆرۈشەلمىگەن، ياكى بىرەر خەۋىرىنى ئالالمىغان جامالدىن قەبرىستانىدەك ئۇيقۇسىنى تاپالماي، يەنىلا ھېلىقى ئاھاڭنى دىمىقىدا غىڭشىپ، بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ تۆۋەن كوچىغا كېلىپ قالغانىدى. ئۇ تۆۋەن كوچىغا قورغان كۆلىبېشىنىڭ ئىچى بىلەن چىققان بولسىمۇ، كۈنگەي دەرۋازىدىن كىرىپلا ئوڭغا بۇرلىپ، كۆلنى بويلاپ ماڭغاچقا، ئاشخانىدىن چىقىپ تۇرغان غۇۋا چىراغ يورۇقىنىمۇ ئىلغا قىلالماي ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇنى دوست خېنىمنىڭ غايىبانە سۆيگۈ ئوتى مۇشۇ كوچىغا سۆرەپ تۇراتتى. ئۇ بۇ كوچىغا كەلمەسلىكنى خىيال قىلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى. بۇ كوچىنىڭ ھەربىر تۈپ دەل ـ دەرىخىمۇ، دوست خېنىمنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى كۆۋرۈكمۇ، ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ تاملىرىمۇ، بۇ كوچىنىڭ ئادەملىرىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە باشقىچە ئىسسىق كۆرۈنەتتى. ئاي قاراڭغۇسى بولغاچقا ئەتراپ قاپقاراڭغۇ ۋە سۈكۈناتلىق ئىدى. جامالدىن تۇيغۇسىغا تايىنىپ ئۆزىنىڭ دوست خېنىمنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كەلگەنلىكىنى قىياس قىلدى ۋە يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان قەلبىگە ئارام بەرمەي مەۋج ئۇرۇۋاتقان ھېلىقى ئاھاڭنى ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بېرى يادىدىن كېچىۋاتقان تېكىستكە قوشۇپ يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇدى.

غەزەل ئوقۇغلار بالىلا،
كوچانى جاراڭلاتىپ.
يۈگۈرۈپ چىقسۇن چوركانلار،
ساچىنى پۇلاڭلاتىپ.

بۇ ناخشا دىخاللىنىڭ كىچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، ئۇخلاۋاتقانلارنى ئويغىتىپ، خىيال ۋە ئارمان بىلەن ياتقان دوست خېنىمنىڭ قەلبىنى چالغىتىپ، بەزىلەرنىڭ كۆڭلىگە سوئال، بەزىلەرنىڭ يۈرىكىگە مۇڭ، بەزىلەرنىڭ ۋۇجۇدىغا تىترەك ئاتا قىلىپ، ئىلياسنىڭ ئازابلىرىغا تەسەللى، غەملىرىگە ئورتاق بولۇشۇپ ئولتۇرۇشقان ياشلارنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپ كەلدى.

— توختىسىلا، — دېدى ئىلياس قىساق كۆزنىڭ ئوزىگە قىلىۋاتقان مەسلىھەتىنى بۇزۇپ، قولىنىڭ ئالقىنىنى ئۇنىڭغا گەپ قىلما دېگەندەك مەندە تەڭلەپ، — بىزنىڭ كوچا تەرەپتىن غەزەل ئاۋازى كېلىۋاتىدۇ. سىلەرمۇ ئاڭلاۋاتقانسىلەر؟

— ئاڭلىدۇق، ئاڭلىدۇق، — دېيىشتى ئولتۇرغانلارمۇ.

— بۇ، — دېدى قىساق كۆز ناخشىنى بىردەم دىققەت بىلەن ئاڭلىغاندىن كېيىن، — ھېلىقى كۈنى كېچىدە غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەن ناكەس شۇ. غەزەلنىڭ گېپى ئوخشىمىغان بىلەن ئاھاڭى ھېلىقى كۈندىكى ئاھاڭنىڭ دەل ئۆزى.

— بىز ھېلىقى كۈنى قوشكۆلدە نېمە دېيىشكەن؟ — دېدى ئىلياس ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — ئېسىڭلاردا بارمۇ؟

ــ ئېسىمىزدە بار، ــ دېيىشتى قىساق كۆز، سېمىز يىگىت ۋە باشقىلار تەڭلا. ئۇلار بايىقى خامۇشلۇق، هۇرۇنلۇقتىن خېلىلا سەگەكلىشىپ قالغانىدى.

ــ ئۇنداق بولسا تاغارنى ئېلىشمامىلا؟ ــ ئىلياس بۇلۇڭدىكى قوزۇققا قاتلاپ ئېسىپ قويۇلغان تاغارنى ئىشارە قىلدى.

قىساق كۆز يۈگۈرگەنچە بېرىپ، تاغارنى قولتۇقىغا قىستى. ئۇلار ئاشخانىنىڭ ئىشىكىدىن چىقىۋاتقىچە ئىلياس ئۇلارغا هەم جىددىي، هەم پەس ئاۋازدا دېدى:

ــ ئۇنداق بولسا هەممىمىز هوشيار بولىمىز. غەزەلچىنى قاچۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ. ئۇنى چۆچۈتۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن ماڭىمىز. ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىۋاتقاندا هېچقايسىمىز ئاۋازىمىزنى چىقارمايمىز. ئۇ بىزنى تونۇپ قالمىسۇن. قېنى ئەمىسە ماڭا ئەگىشىڭلار.

ئىلياس ئالدىدا ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى. باشقىلار ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئۇلار قورغان كۆلبېشىنىڭ تۆۋەن دەرۋازىسىدىن چىقىپلا تۆۋەن كوچىنىڭ دەل ــ دەرەخ ۋە باغلارغا سۇ باشلايدىغان ئېرىقنىغا چۈشۈپ ئۆمىلەپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى.

ــ توختاڭلار! ــ ئىلياس ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلارغا بۇيرۇق قىلدى، ــ ئاۋازىڭلارنى چىقارماڭلار، ئۇ تۆۋەن تەرەپتىن بىزگە قاراپ كېلىۋاتقاندەك تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىدىم.

دەرۋەقە جامالدىن تۆۋەن كوچىغا ناخشا ئوقۇپ ئۆتۈپ، ناخشىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، يەنە كەينىگە يانغانىدى. ئۇ غەزىلىمنى دوست خېنىم ئاڭلىغانمىدۇ، بۇ

غەزەلنى مېنىڭ ئوقۇغانلىقىمنى ئۇنىڭدىن تونۇپ بىلگەنمىدۇ دېگەندەك خىياللار بىلەن ئىلياسلارنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە، بۇ غەزەلنى چوقۇم جامالدىن ئوقۇدى دەپ جەزملەشتۇرگەن، قەلبىنى رەشك، كۈنداشلىق، دۈشمەنلىك ۋە ئاچچىق قاپلىغان ئىلياس چوماقچىلارغا بۇيرۇق قىلدى:

ــ ئۇرۇڭلار!

تۇيۇقسىز ئاڭلانغان بۇ ئاۋازدىن قاتتىق چۆچۈگەن جامالدىن نېمە بولغىنىنى بىلمەي بولغۇچە، بەش ـ ئالتە يىگىت پادىدىن ئايرىلغان قوزىغا ئېتىلغان چىل بۆرىدەك ئۇنىڭغا تاشلاندى. قىسماق كۆز بۇ كىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشنىڭ ھاجىتى يوقتەكلا جامالدىننىڭ ئىككى قولىغا ئېسىلغان ئىككىدىن تۆت ئادەمنىڭ يارىدىمىدە بېشىغا تاغارنى كەيدۈردى ۋە ئۇنى باشقىلارنىڭ يارىدىمىدە يەرگە يىقىتىپ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە دەسسەشكە باشلىدى. جامالدىن تاغارنىڭ ئىچىدىن چىقىشقا قانچە تىرىشىپ ـ تىركىشىپ باقسىمۇ ئىككى يىگىت تۇتۇپ تۇرۇۋاتقاچقا ئامال قىلالمىدى. ئۇ دەسلەپ ۋارقىراپ باقتى. لېكىن تاغارنىڭ ئىچىدە بولغاچقا ئاۋازى يىراققا بارالمايتتى. ئۇنىڭ باش، بويۇن، گەۋدە، قول ـ پۇتلىرىغا ئۇزۇلمەي تەگكەن تېپىكلەردىن بارا ـ بار ئاۋازىمۇ چىقماي قالدى. ئۇ ئورنىدا ئىككى قولى بىلەن بېشىنى مەھكەم قۇچاقلاپ، تۇگۈلۈپ جىم يېتىۋالدى. يېگەن تېپىكلەر كۆپەيگەنسېرى ئۇنىڭ قارشىلىشىقىمۇ ماجالى قالمىدى. ئەمدى ئۇ يەردە بېشىغا تاغار كىيگۈزۈكلۈك ھالەتتە تۇپتۇز، دۇم يېتىپ قالدى. ئۇنىڭ جىمجىت يېتىپ قالغىنىنى كۆرگەن ئىلياس

چوماقچىلىرىغا ئاۋازىنى قەستەن ئۆزگەرتىپ خىرقىراپ پىچىرلىدى:

ــ ئەمدى بولدى قىلىڭلار! ئۇ ئۆلۈپ قالمىسۇن، يەنە، ــ يىگىتلەر شۇ ھامان ئۇنى دەسسەشتىن توختىدى. ئىلياس ئۇلارنى بىردىن ــ بىردىن تارتىپ قورغان كۆلبېشى تەرەپكە مېڭىشقا ئىشارە قىلدى، ــ يۈرۈڭلار كېتەيلى.

ــ بىزنى ئەجەب توختىتىۋاللا، ــ دېدى بىر يىگىت ئىلياسقا قاراپ، قورغان كۆلبېشىنىڭ كۈنگەي دەرۋازىسىغا كەلگەندە، ــ ئۇرۇپ تازا پۈخادىن چىقىۋاتاتتىم.

ــ ئۇنى ئۆلۈپ قالمىسۇن دېدىم.

ــ ئۆلسە ئۆلمەمتى؟!

ــ ھاي، ئاۋازلىرىنى بوش قىلسىلا، تامنىڭمۇ قۇلىقى بار.

ــ بۇ بىچارە غەزەلخان بايقۇش كىم بولغىيدى؟ ــ قىسماق كۆز كۈلدى.

ــ كىملىكىنى ئەتە بىلىمىز، ــ دېدى ئىلياس، تەكەببۇرلۇق بىلەن، ــ ئاغزىڭلار چىڭ بولسا، بىزنى ھېچكىم بىلەلمەي قالىدۇ.

ئۇلار ئاشخانىغا كىرىپ، بۇ گەپنى تىنماسلىققا قەسەم قىلىشىپ ئۆز تۆشۈكلىرىنى تېپىپ خاتىرجەم ئۇيقۇغا كەتكەندىمۇ جامالىدىن تېخىچە تاغارنىڭ ئىچىدە ياتاتتى. ئۇ باش توخۇ چىللىغاندا ئازراق مىدىرلىدى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى قاپقاراڭغۇ گۆر ئىچىدە ياتقاندەك سېزەتتى. پۈتۈن بەدىنى قاتتىق ئاغرىيتتى. قەلبىنى دەھشەتلىك قورقۇنچ چىرمىۋالغانىدى. ئالدى بىلەن ئۇنىڭ يادىغا دوست خېنىم كەلدى. ئۇ دوست خېنىمنى خىيال قىلالىغىنىغىمۇ خۇش

بولدى. ئاندىن ئاستا ـ ئاستا كېچىدە تۆۋەن كوچىغا كەلگىنى، ئۇ يەردە غەزەل ئوقۇغىنى، يېنىشىدا بىرنەچچە كىشىنىڭ بېشىغا تاغار كىيدۈرۈپ، قاتتىق ئۇرۇپ كەتكىنىنى ئەسلىدى. شۇندىلا ئۇ بېشىغا ھېلىمۇ تاغار كىيدۈرۈلگۈك ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ گۆرىدە ئەمەسلىكىنى بىلدى. ئۇ بېشىدىكى تاغارنى ئېلىۋەتمەكچى بولدى. قولىنى ھەرىكەتلەندۈرۈۋېدى، پۈتۈن بەدىنى زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى. ئۇنىڭ نەپەسلىرىمۇ ئېغىر ۋە قىيىن ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا يەر چۆرگۈلەۋاتقاندەك، ئۆزى ھاۋادا لەيلەۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ئاشۇ تەرىقىدە بىر دەم ياتقاندىن كېيىن، بۇنداق يېتىۋەرسە بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. چىداش كېرەك دەپ ئويلىدى ئۇ. چىشىنى چىشىغا باستى. ھەممە كۈچىنى قولىغا يىغدى. ئازابلىق ئاغرىققا چىداپ، بېشىدىكى تاغارنى چىقىرىشىغىلا، سەھەرنىڭ سوغۇقى يۈزىنى چاقتى. ھەر ھالدا ئۇ تاغارنىڭ ئىچىدىكى بۇرۇقتۇملۇققا قارىغاندا خېلىلا ئازادىلىك ھېس قىلدى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆرە بولغۇدەك ماجالى يوق ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرمىسا بولمايتتى. بۇنداق يېتىۋەرسە، شۇ ياتقانچە يېتىپ قالاتتى. ئۇ چېچىلىپ تۇرغان زىھنىنى يىغدى. «ئورنۇمدىن تۇرۇشۇم كېرەك» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇيۇشۇپ كەتكەن قوللىرىنى مىڭ تەستە ھەرىكەتلەندۈرۈپ مۈزدەك يەرگە تىرىدى. بۇلجۇڭ گۆشلىرى لوقۇلداپ ئاغرىپ تۇرغان پۈتلىرىنى ئاغرىق ئازابىغا چىشلىرىنى چىشلىرىغا بېسىش ئارقىلىق چىداپ يىغىپ ئۆرە بولۇشقا باشلىدى. سەزگۈلىرى كونترول‌لۇقىنى يوقاتقاندەك بەدىنى، پۈت ـ قوللىرى ئىرادىسىگە بوي سۇنمايتتى. ئۇ قولى ۋە تىزىغا تايىنىپ

ئۆملەپ، ئېرىقنىڭ قېشىغا كەلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كاللىسىغا ئېرىقنىڭ قېشىدىكى دەرەخلەرگە يۆلىنىپ ئۆرە بولۇش خىيالى كەلگەندى. ئۇ بىر تۇپ يوغان سەگۇ تېرەككە قولىنى سوزۇپ، ئېسىلدى ۋە ئۇنىڭغا تايىنىپ، ئاستا ـ ئاستا ئۆرە بولۇشقا باشلىدى. ئېرىقنىڭ قاشلىرىدىكى زىچچىدە قويۇلغان دەرەخلەرگە تايىنىپ، قورغان كۆلىبېشىدىكى تېۋىپنىڭ دۇكىنىغا بېرىۋالماقچى بولدى. ئۇ بىر تۇپ دەرەختىن يەنە بىر تۇپ دەرەخنىڭ ئارىلىقىدىن ئۆتكىچىمۇ گۆر ئازابىنى كۆرەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ پۇتلىرى ھەرىكەت قىلالماي سۆرىلىپ قالاتتى. «جىگەرلىك بول جامالىدىن، جىگەرلىك بول! پاك سۆيگۈڭ ئۈچۈن، دوست خېنىمنىڭ ۋىسالى ئۈچۈن بۇنچىلىك ئازاب ئەرزىيدۇ. دوست خېنىمغا ئېرىشىمەن دەيدىكەنسەن ئاغرىقىقا، تاياقىقا چىدىشىڭ لازىمدۇر.» ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاشۇنداق مەدەت بېرەتتى. ئۇ ئۆزىگە مەدەت بەرگەنسېرى ماغدۇرىغا كەلگەندەك بولاتتى. پۇتلىرىغا قان يۈرۈشكەندەك بولۇپ، ئۇنىڭ قوماندانلىقىغا ماسلىشاتتى. ئەمما ئاغرىق تېخىمۇ كۈچەيىپ باراتتى. ئۇنىڭ يادىغا بىردىنلا ئىلياسنىڭ سىيماسى بىر خىل بەدبەشىرە، يىرگىنىشلىك ھالەتتە يېتىۋىدى، ئۇنىڭغا بولغان نەپرىتى ھەسسىلەپ ئېشىشقا باشلىدى. ئۇ ئاچچىق، ئاجىز، لېكىن قەھرىلىك ئاۋازدا شۇرلىدى: «ئابدۇكېرىم راست دەپتىكەن ئىلياس! دېگىنىڭنى قىلدىڭ. سەن چىدىماس، نامەرد نەرسىكەنسەن! كۆڭۈلگە تايىن ئىشنىمۇ زورلۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلماقچىمۇ سەن؟! قېنى كۆرىمىز سېنىڭ لۇكچەكلىكىڭ نۇسرەت بېرەمدۇ ياكى مېنىڭ پاك سۆيگۈمۇ...»

جامالدىن باشتا دەرەخلەرگە تايىنىپ ماڭغان بولسا، كېيىن قورغان كۆلىبېشىنىڭ تاملىرىغا، باغلارنىڭ سالاسۇنلىرىگە تايىنىپ مېڭىپ، تېۋىپنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ماغدۇرسىزلىنىپ يىقىلدى. دەل شۇ چاغدا بامدات نامىزىغا ماڭغان تېۋىپ دۇكىنىغا يانمۇ يان سېلىنغان ئۆيىدىن چىقىپ ئىشىك ئالدىدا ياتقان ئادەمنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئۇ بىردەم ھاڭۋىقىپ تۇرۇپ قالغان بولسىمۇ، تېزلا «داۋا ئىزدەپ كەلگەن بىرى بولۇپ قالمىسۇن يەنە» دەپ ئويلىنىپ، دەرھال يەرگە ئېڭىشىپ، جامالدىننىڭ بۇرنىغا قولىنى ئاپاردى. ئۇنىڭ قولىغا ئىسسىق نەپەس ئۇرۇلدى. «ھاياتكەن» دەۋەتتى تېۋىپ.

ــ نېمە دەۋاتىلا دادا؟ ــ دېدى دادىسىدىن كېيىن نامازغا ماڭغان تېۋىپنىڭ ئوغلى ئۆيدىن چىقىۋېتىپ.

ــ قارىغىنا ئوغلۇم، بۇ يەردە بىرى ئۆلۈكتەك ياتىدۇ. لېكىن نەپىسى باركەن.

ــ ۋۇي، بۇ جامالدىنغۇ! ــ دەپ توۋلىۋەتتى تېۋىپنىڭ ئوغلى تاڭ يورۇقىدا ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ قاراپ، ــ ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ، ئەمدى؟

ــ قايسى جامالدىن بۇ بالام؟

ــ جالالدىن كۆلالچى ئاكامنىڭ ئوغلى جامالدىن بولمامدۇ؟!

ــ ھە؟ بىر ئوبدان بالا ئىدى، بۇ يەردە نېمىشقا ياتىدىغاندۇ؟

ــ يۈز ـ كۆزلىرى كۆك تۇرىدۇ، ھەم ئىشىپ كېتىپتۇ. بىرەر پېشكەللىككە يولۇققاندەك قىلىدۇ، دادا.

ــ ئەمىسە قاراپ تۇرماي دۇكانغا ئەكىرەيلى. قېنى سەن باش تەرىپىگە ئۆتكىن. مۇزلاپ كېتىپتۇ بۇ بالا.

دۇكانىنىڭ ئىچى ئىسسىققىنا ئىدى. تېۋىپ ئاتا ـ بالا ئۇنى يۇمشاق كۆرپە سېلىنغان كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ، ئۇستىگە قېلىن يوتقاننى ياپتى.

ـ بۇرنىدىن ھېلىھەممۇ قان چىقىۋاتىدۇ دادا، ـ دېدى تېۋىپنىڭ ئوغلى غۇۋا چىراغ يورۇقىدا جامالىدىنغا قاراپ، ـ باش ـ كۆزلىرىدىكى ئىششىق ۋە كۆكلەرگە قارىغاندا بىرى ئۇنى قاتتىق ئۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ.

تېۋىپ يېقىن كېلىپ يوتقاننى قايرىدى. جامالىدىنىڭ ئۇستۇنكى كېيىملىرىنى يېشىپ، ئوغلىنىڭ ياردىمىدە ئۆرۈپ قارىدى.

ـ راست، مۇرە ـ دۇمبىلىرىگىمۇ كۆك چۈشۈپ كېتىپتۇ. بالا ئېغىر تاياقنا يولۇقۇپتۇ، ـ تېۋىپ جامالىدىنىڭ لاي بولۇپ كەتكەن تامبىلىنىڭ پۇشقىقىنى قايرىپ «يا ھەزرەت» دەۋەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئىككىلا پاچىقىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشلىرى يېرىلىپ، تامبىلى جاراھەتلەنگەن ئورۇنغا چاپلىشىپ كەتكەنىدى.

يىگىرمە توققۇزىنچى باب

قەپەستىن چىققان قۇش

ئابدۇكېرىم بامدات نامىزىدىن يېنىپلا ئۇدۇل جامالىدىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ــ بۇ بالا نەگە كەتكەندۇ؟ تۇنۇگۈن كەچتە چىقىپ كەتكەندىن بېرى يوق، ــ دېدى ئاغىچىخان ئەندىشە بىلەن.

ــ بىر يەرگە باردىغان ئىشى بولسا دەپ قويۇپ بارسا بولاتتى ئەمەسمۇ ئادەمنى ئەنسىرەتمەي. تالا ــ تۇزگە چىقسا دەپ قويماي كېتىدىغان بالا ئەمەستى. بىرەر پېشكەلچىلىكتىن خۇدايىم ساقلىغاي، ــ جالالىدىنىڭمۇ كۆڭلى جايىدا ئەمەس ئىدى.

ــ تۇنۇگۈن كەچتە جامالىدىن ئاكام بىزنىڭ كوچىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەنتى بولمىسا، ــ دېدى ئابدۇكېرىمۇ جىددىيلىشىپ، ــ ئەستاغپۇرۇللا ئۇلار جامالىدىن ئاكامنى... ــ ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى.

ــ گەپلىرىنى ئوچۇقراق دېسىلە، بالام ئابدۇكېرىم. ئۇلار دېگەنلىرى كىم؟ ــ ئاغىچىخانىنىڭ قەلبى بىر شۇملۇقنىڭ سايىسىنى سەزگەندەك ئاچچىق بولۇپ كەتتى.

ئابدۇكېرىم بۇ گەپنى چىقىرىپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلىۋاتقان شۇ ئەسنادا هويلىغا قورغان كۆلبىشىدىكى

تېۋىپنىڭ ئوغلى كىرىپ كەلدى ۋە ئۇلارغا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن جامالىدىننىڭ ئۆزلىرىنىڭ دۇكىنىدا ئىكەنلىكىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزدى. ئەر ـ خوتۇن ۋە ئابدۇكېرىمنىڭ چىرايىدا قان قالمىدى. ئاغىچىخان «نېمىشقا ئۇنداق بولىدۇ» دېگىنىچە سۈپىدا لوكىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئاندىن ناھايىتى تېزلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئېرىگە:

ــ نېمىشقا ھاڭۋىقىپ تۇرىلا؟ يۈرسىلە بالىنىڭ يېنىغا بارىمىز! ــ دېدى ۋە ئۇرنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، پۇتىدىكى چۈرۈقىنى سۆرەپ دەرۋازىغا قاراپ يول ئالدى، ــ ۋاي خۇدايىم، بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ ئەمدى؟!

ئاتا ـ ئانىسى، ئابدۇكېرىملەر دۇكانغا كىرگەندە، ئاز ـ تولا ئىسسىق ئوتلىغان، راھەت يوتقاندا ئىللىغان جامالىدىننىڭ كۆڭلى خىلىلا ئېچىلىپ قالغان بولسىمۇ، يۈزلىرى تېخىمۇ ئىششىپ، بۇرتۇپ چىققان قاپاقلىرىدىن كۆزلىرى كۆرۈنمەيلا قالغاندى. يۈزىدىكى يارا ئىزلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىگە ئوخشىمايلا قالغاندى. بۇ ھالدىن ئانىنىڭ يۈرىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ، گويا بېغىشىدىن ئۇزۇلگەندەك بوغۇزىغا كەپلەشتى. ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي ئوغلىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

ــ نېمە بولدى سىلىگە بالام؟ بۇ نېمە كارامەت ئەمدى؟

ــ ھېچقىسى يوق ئانا، مەن بىر ئوبدانلا تۇرىمەنغۇ مانا، ــ جامالىدىن بەدىنىنىڭ ئانىسىنىڭ قۇچاقلاشلىرىدىنمۇ ئاغرىۋاتقانلىقىنى چاندۇرماي بوش ئاۋازدا دېدى، ــ كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا.

ــ قاچان، نەدە مۇشۇنداق بولۇپ كەتتىڭ ئوغلۇم؟

سېنى كىم مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى؟ بۇ جېنىمنى سېنىڭ جېنىڭنى ئاغرىتقانلارغا تىكىپ قويدۇم!

جالالىدىننىڭ مۇشتۇملىرى چىڭ تۈرۈلدى. كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقناپ كەتتى. جامالىدىن ئاكىسىنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىدىن قەلبى ئۆرتەنگەن ئابدۇكېرىمۇ بىر چەتتە بوينىنى قىسىپ قاراپ تۇراتتى.

ــ كۆپ ئەندىشىنىڭ ئورنى يوقتۇر، ــ دېدى ھاۋانچىدا دورا تەييارلاۋاتقان تېۋىپ جالالىدىن، ئاغىچىخانلارغا قاراپ، ــ جامالىدىنغا تاياق جىق تەگكەن بىلەن ئىچىگە ئۆتۈپ كەتمەپتۇ. ئۇزۇنغا بارماي ياخشى بولۇپ كېتىدۇ.

ــ دېسىلە بالام، سىلىنى بۇنچە ئۇرۇۋەتكەن قولى سۇنغۇرلار كىملەر ئۇ؟

ــ كېچىدە مەنمۇ بىلەلمىدىم، بولدى قىلسىلا ئانا، ئۇلارنى ئەمدى سۇرۇشتۇرۇپ يۈرمىسەكمۇ بولار. ئاداۋەت، دۇشمەنلىك ياخشى ئىش ئەمەس.

ــ سەن بىرەرىگە چېقىلغانمۇ ئوغلۇم؟ ــ سورىدى جالالىدىن.

ــ ياق دادا، مەن بىرەرىگە چېقىلغىنىمنى ئەسلىيەلمەيمەن.

ــ ئەمىسە، ــ دېدى جالالىدىن ئەلەملىك نەپەستە، ــ بىزمۇ نان يەپ چوڭ بولغان ئەر تۇرۇپ، خەقنىڭ بىھۇدە ئانىي تېپىشىغا كۆزىمىزنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇرساق بولماس! ئۇ ناكەس زادى كىم؟!

ــ بىر ئادەم بولسا تەڭ كېلەلەيتتىم دادا. ئۇلار خېلى كۆپ كىشى.

ــ ھۇ نامەردلەر!

ئۇلارنىڭ كىملىكىنى، نېمىشقا جامالىدىن ئاكىسىنى بۇنچە قاتتىق ئۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئابدۇكېرىم بىلەتتى. جامالىدىن بۇ گەپ ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چىقىپ كەتمىسۇن دەپ ئۇنى يېنىغا كېلىشكە ئىشارە قىلدى ۋە يوتقانىنىڭ ئىچىدىن قولىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ قولىنى بوش سىقىپ، بۇ گەپنى دېمىسلە دېگەن ئىشارىدە بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس چايقاپ قويدى. ئابدۇكېرىمۇ چۈشەندىم دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. لېكىن ئابدۇكېرىم جامالىدىن ئاكىسىنىڭ بۇ گەپنى نېمىشقا دېمە دېگىنىنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا ئىلياسقا قاتتىق نەپرىتى قوزغالماقتىدى. ئەگەر ئۇنىڭغا كۈچى يەتسە شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا ئۇنى ئىزدەپ بېرىپ، «سەن بىر نائەھلى، جامالىدىن ئاكام بولسا ھەقسىز بىر ئىنسان» دەپ ئۇنى قاتتىق دۈمبالىغۇسى بار ئىدى. ئۇ يەنە «ئىلياس دېگەن چۈپرەندە. بىر ئادەم كوچىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەنگە ئۇنچىۋالا قىلىپ كېتىدىغان ئادەم ئەمەس. ئۇ پەقەت جامالىدىن ئاكامنى دوست خېنىمدىن كۈنلەپ شۇنداق قىلدى» دەپمۇ ئويلىدى. شۇڭا ئۇ بۇ ئىشتا دوست خېنىمنىمۇ سەۋەبكار دەپ خىيال قىلدى.

ئابدۇكېرىم چاشكا ۋاقتى بىلەن جامالىدىنىڭ يېنىدىن چىقىپ، مەدرىسەگە كېتىۋېتىپ، قورغان كۆلبېشىنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا دادىسىنىڭ ئىجازىتى بىلەن چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگە ماڭغان دوست خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ دوست خېنىم بىلەن تەڭ ئىدى. كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ پىكرى بىر يەردىن چىقىدىغان بولغاچقا، مۇشۇنداق ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا ئۇزۇن ـ ئۇزۇن تۇرۇشۇپ پاراڭلىشىپمۇ

قالاتتى. ئابدۇكېرىم بۇگۈن ئۇنى كۆرۈپلا بىرنەچچە ئېغىز قاتتىق گەپ قىلىۋەتمەكچىمۇ بولدىيۇ، يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

— مەدرىسەگە ماڭغانمىتىلە ئابدۇكېرىم؟

— ھەئە، — ئابدۇكېرىم ھەم قىسقا، ھەم سوغۇق جاۋاب بەردى.

— ئاڭلىسام جامالىدىن ئاكامدىنمۇ ساۋاق ئېلىۋېتىپلا ھە؟

— بۇنى سىلى قانداق بىلىۋالدىلا؟ ئىلياس دەپ بەردىمۇ يا؟

— ئوھوش ئابدۇكېرىم، نېمىلەرنى دەپ يۈرىدىغانلا. ئۇنىڭغا قارايدىغان كۆزۈم يوق مېنىڭ.

— ئەمما ئۇ سىلىنى كۈنلەپ ئىش تېرىپ يۈرىدىغۇ ئەمىسە؟ دوست خېنىمنى ئالىمەن دەپ يۈرگىنىنى قورغان كۆلبېشىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

— ئېغىزىنى تاتلىق قىلىپ يۈرۈپتۇ. ئۇنىڭغا ھېلىغۇ تېرىكىمكەن ئۆلۈكىمىمۇ تەگمەيدۇ.

— ئېغىزلىرىنى يۇمسىلا. ئۇنداق تايىنى يوق گەپلەرنى قىلىپ يۈرمەي.

— جامالىدىن ئاكام ھازىر ئۆيىدىمىدۇر؟

— نېمە قىلاتتىلە ئۇنى سوراپ؟

— بىر كۆرۈشەي دېگەنتىم. ياردەم قىلسىلا بولاتتى.

— يەنە جامالىدىن ئاكامغا تېگەي دېمەيۋاتقانلا؟

دوست خېنىم ۋىللىدە قىزاردى.

— ئون نەچچە كۈن بولدى ئۇنى كۆرمىدىم. ئارىلىقتا بىزنىڭ كوچىدىن كېچىدە بىر قېتىم غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەنتى. بۇگۈن كېچىمۇ يەنە غەزەل ئوقۇپ ئۆتتى.

ــ قورغان كۆلىبېشى، تۆۋەن كوچا، خالىتا كوچا، ئاق كوچىدىكىلەر غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەن ئۇ كىشىنى بىلەلمەي قالغان تۇرسا سىلى قانداق بىلدىلە؟

ــ مەن بىلمەن، ئابدۇكېرىم. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تونۇيمەن. ئۇنىڭ غەزىلىنى قۇلىقىم بىلەن ئەمەس، يۈرىكىم بىلەن ئاڭلىيالايمەن. ئۇ غەزەلنى جامالىدىن ئاكامنىڭ ئوقۇپ ئۆتكىنىنى يۈرىكىم ماڭا ئېيتىپ بەردى.

ــ سىلى جامالىدىن ئاكامغا كۆيۈپ قالمىغانلا؟

ــ مەن سىلىنى قېرىندىشىمدەك كۆرىمەن، سىلىگە راست گەپنى قىلاي. مەن ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدىم.

ــ راستمۇ؟ ئۇ سىلىنىڭ ئۆزىگە كۆيۈك ئىكەنلىكىنى بىلەمدۇ؟

ــ ئۇنىڭغا مەن گەپ بەرمىگەن تېخى. لېكىن مەن ئۇنىڭ ماڭا كۆيۈكلىكىنى بىلىمەن.

ــ جامالىدىن ئاكام ئىككىڭلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلارنى ئىلياس بىلەمدۇ؟

ــ ئۇ بىلمىدۇ. تۇنۇگۈن ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن بىزنىڭكىگە ئەلچى كەپتىكەن، ئانام ئۇلارنى ئۆيىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

ــ ھە ئەسلىدە مۇنداق ئىكەنده! شۇڭا ئۇ نامەرد جامالىدىن ئاكامنى ئۇرۇپتىكەن ئەمەسمۇ؟!

ــ نېمە؟!ــ دوست خېنىمنىڭ بېشىدىن بىر مۇز سۇيى قۇيۇۋەتكەندەك ئەندىكىپ كەتتى،ــ ئۇ جامالىدىن ئاكامنى ئۇرۇپتىمۇ؟

ــ ئۇ جامالىدىن ئاكامغا ئۆزى يالغۇز قانداقمۇ تەڭ

كېلەلمسۇن؟! بىرنەچچە غالچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ ئۇرۇپتۇ.

ــ جامالدىن ئاكام ئۆزى قانداقراق؟ ھازىر قەيەردە؟

ــ تېۋىپنىڭ قېشىدا.

دوست خېنىم ئابدۇكېرىمنىڭ گېپى تۈگىشىگىلا قورغان كۆلبېشىغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ يۈگۈرۈشىگە ھەيرانلىق بىلەن قاراشلىرى خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايتتى.

دوست خېنىم دۇكاننىڭ ئىشىكىنى جالاقلىدە ئېچىپ كىرگەندە، دۇكاندىكى تېۋىپ ئاتا ــ بالا، جالالدىن، ئاغىچىخان ئەر ــ خوتۇن ئېغىزلىرىنى ئېچىشىپ قاراپلا قالدى. دوست خېنىمنى كۆرگەن جامالدىن بولسا كارىۋاتتا ساق ئادەمدەك چەبدەسلىك بىلەن ئۆرە بولدى. دوست خېنىم جامالدىننىڭ يېنىغا كېلىپ يەرگە تىزىنى قويۇپ، ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى. بۇ ھالنى كۆرگەن تېۋىپ ئاتا ــ بالا، جالالدىن، ئاغىچىخان ئەر ــ ئاياللار ئۇلارنى بىردەم مۇڭدىشىۋالسۇن دېگەندەك ئارقا ــ ئارقىدىن دۇكاننىڭ ئىشىكىدىن سىرتقا چىقىپ كېتىشتى. دوست خېنىم جامالدىننىڭ بارماقلىرىنىڭ ئارىسىغا ئۆزىنىڭ بارماقلىرىنى كىرىشتۇرۇپ ئۆتكۈزدى.

ــ جامالدىن ئاكا، سىلىگە نېمە بولدى؟ ئۇ دەيۈزلەرنىڭ ئادەمنى مۇشۇنچىۋالا ئۇرۇۋەتكىنى نېمىسى؟

ــ دوست خېنىم؟!

جامالدىن ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇلار بىر ــ بىرىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكۈدەك تويماستىن بېقىشماقتىدى. دوست خېنىمنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قويۇلۇپ تۇراتتى.

ــ جامالدىن ئاكا، ئۇ نائەھلىلەرنىڭ جاجىسىنى خۇدا ئۆزى بېرىدۇ. ئاغرىۋاتامدۇ؟ ــ دوست خېنىم بىر قولىنى جامالدىننىڭ قولىدىن بوشىتىپ يۈمشاق ئالىقانلىرى بىلەن ئۇنىڭ يۈزلىرىنى يەڭگىل سىلىدى.

ــ ياق، ئاغرىمايۋاتىدۇ، ــ دوست خېنىمنىڭ ئىسسىق قوللىرىدىن تارىغان بىر ئوت جامالدىننىڭ ئاغرىقىنى پۈتۈنلەيلا ئۇنتۇلدۇرغانىدى. ئۇ دوست خېنىمغا تىترەڭگۈ ئاۋازدا دېدى، ــ ھازىر شۇنداق ياخشى.

ــ مەن سىلىنىڭ گەپلىرىگە ئاق تاغدىمۇ، دەريا بويىدىمۇ گەپ بەرمىگەنىدىم. نېمىشقا شۇنداق قىلغىنىمنى بىلمەيمەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ بىئارام بولدۇم. ئەمدى گەپ بېرەي، مەن سىلىگە تېگىشىنى خالايمەن، جامالدىن ئاكا.

ــ رەھمەت، دوست خېنىم! ــ جامالدىننىڭ تاياق زەربىسىدىن بۇرتۇپ چىقىپ ئىششىپ كەتكەن لەۋلىرى تىترىدى. بەخت ۋە رازىمەنلىك تەبەسسۇمى ئۈچۈن مىدىرلىدى. يۇرىكى شېرىن بىر سېزىمدىن ئېرىگەندەك بولدى. ۋۇجۇدىنى ھاياجان لەرزىگە سالدى، ــ مېنى ياراتقانلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزۈمنى تولىمۇ بەختلىك ھېسابلايمەن!

ــ ئۇنداق دېمەسلە. مەن سىلىنىڭ نەزەرلىرىگە ئېلىنغىنىمدىن خۇش بولىمەن تېخى. بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئىككى قېتىم غەزەل ئوقۇپ ئۆتتىلە. بىلىپ تۇردۇم. ئەمما ئانام سىرتقا چىقارمىغاچ سىلى بىلەن كۆرۈشەلمىدىم. مېنى دەپ مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالالا. ھەممە ئەيىب مەندە. ئەمدى بىز بىرلىشىپ ئۇ ناكەسلەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىمىز.

ــ ئۇلار ئاللىبۇرۇن ئەدىپىنى يەپ بولدى، دوست خېنىم، ــ جامالىدىننىڭ ئىششىق يۈزلىرىدە مەغرۇرانە كۈلكە ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى، ــ ھازىر ئۇلارنىڭ يۈرىكى پوك ـ پوك. ئەندىشە، قورقۇنچتا ئۆيلىرىدىن چىقالمايۋاتقاندۇ، بەلكىم. مۇشۇلا يېتەرلىك.

ــ ياق، ئۇ ھېساب ئەمەس! ئۇلارنىڭ سىلىگە تەڭلەشكە پېتىنغان قوللىرى سۇنمىقى لازىمدۇر.

دوست خېنىم باياتىن بېرى جامالىدىننىڭ يۈزىنى سىيلاۋاتقان قوللىرى بىلەن جامالىدىننىڭ بوش قولىنى تۇتۇپ، لەۋلىرىگە ئەكەلدى. بۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلىپ ئوغلىنىڭ ھالىدىن پەرىشان بولۇپ، تالادا كۆپ ساقلاشقا بەرداشلىق بېرەلمىگەن ئاغىچىخان كىردى. ئاننىڭ كېرىشى بىلەن تەڭلا دوست خېنىم ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ، بوينىغا ئېسىلدى.

ــ جېنىم ئاغىچىخان ئانا، ئۆتۈنۈپ قالاي، مېنى بالا قىلىۋالسىلا، ئۆيىمىزگە ئەلچى كىرگۈزۈپ مېنى دادامدىن جامالىدىن ئاكامغا سورىسىلا! بىر ئۆمۈر بوسۇغىلىرىدا سىلىنىڭ خىزمەتلىرىنى قىلغۇم بار. مېنى بالا قىلىۋالسىلا.

ئىشىكنىڭ تۈۋىدىلا تۇرغان ئاتا ـ بالا تېۋىپ، جالالىدىنلار ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرىنى شۇنچە ئېنىق ئاڭلاپ تۇرۇشتى ۋە ھەم ھەيرانلىق، ھەم ھېسداشلىق بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قاراشتى.

ئاغىچىخاننىڭ يۈرتىنىڭ ئەركە قىزى، كۆڭلىدىكى ھەرقانداق گەپنى ئايماي دېيەلەيدىغان دوست خېنىمنىڭ سۆزلىرىدىن دىلى سۆيۈنۈپ، باغرى ئېرىپ كەتتى. ئۇ خۇددى دوست خېنىمنى ئۆزىگە كېلىن قىلىپ

ئەكىرگەندەك ھېسسىياتتا ئۇنى باغرىغا مەھكەم باستى. خوتۇنى بىلەن دوست خېنىمنىڭ ئانا ـ بالىلارچە مېھرى ـ مۇھەببەتتە قوچاقلىشىپ تۇرغىنىنى قىيا ئېچىلغان ئىشىك يوچۇقىدىن كۆرگەن جالالىدىننىڭ قەلبىنى ئىللىق بىر سېزىم قۇچتى.

ــ جان ـ دىلىم بىلەن بالا قىلغۇم بار قىزىم سىلىنى، ــ ئاغچىخان بىر جۈپ ئالىقىنى بىلەن دوست خېنىمنىڭ ئىككى مەڭزىنى سىلىدى، ــ بەخت گۈلۈڭلارنىڭ بىللە ئېچىلماقلىقىنى ئىگەم پېشانەڭلەرگە پۈتكەن بولسا ئەجەب ئەمەس.

ئوتتۇزىنچى باب

گەپ دادىنىڭ قۇلقىغا يەتتى

كەچ كۈزنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى بولغاچقا ھاۋا خېلىلا سوۋۇپ كەتكەنىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم خۇپتەن نامىزىغا چىقىپ كەتكەن ئىدى. دوست خېنىم ئەتىگەن چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگە كەتكەنچە تېخى قايتىپ كەلمىگەنىدى. مۇشۇ پۇرسەتتە ھەنىپە تىللا خېنىمغا بۇگۈن ئاڭلىغانلىرىنى بىرنەمۇ قالدۇرماي دەپ بېرىۋاتاتتى.

— ئۆتكەندە كېچىدە ۋە تۇنۇگۈن كەچتە بىزنىڭ دەرۋازىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتكەن كىشى ھېلىقى جامالدىن ئىكەن. كېچە بىزنىڭ تۆۋەن كوچىلىق بالىلار ئۇنى يولدا تۇتۇۋېلىپ، ئۆلگۈدەك ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىپتۇ. ھازىر ئۇ قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپتا داۋالىنىۋېتىپتۇ. دوست خېنىم ئەتىگەن چوڭ دادامنىڭ يېنىغا بارغۇچە ئۇنى ئىزدەپ بېرىپ، جامالدىننىڭ دادىسى بىلەن ئانىسىغا «مېنى ئوغۇللىرىغا ئېلىپ كېلىن قىلىۋېلىشسىلا» دەپ تىزلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ. بۇگۈن دىخاللىنىڭ ھەممە يېرىدە شۇ گەپ، — ئۇ جامالدىن ئاكىسىنىڭ تاياق يەپ يېتىپ قالغىنىدىن ئىچىدە ئازابلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنى جامالدىن دەپ ئاتاپ تۇرۇپ، تىللا خېنىمنىڭ زەردىسىنى تازا بىر قايىتىپ

قويماقچى بولۇۋاتاتتى، ــ كىشىلەر ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن تىللا خېنىم قىزى دوست خېنىمنى ئەركە ئۆگىتىپ قويغان گەپ. بولمىسا جامالىدىننىڭ دادىسى بىلەن ئانىسى ۋە باشقا يات ئادەم بار يەردە نامەھرەمدىن قورقماي، ئۇنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، يۈزلىرىنى سىلاپ يۇرەمدۇ؟ نومۇس قىلماي مېنى ئوغۇللىرىغا ئېلىپ بېرىشسىلە دەپ يالۋۇرامدۇ دېيىشىپ، ھەممە توقۇناقنى ھاجىم دادام ئىككىلىرىگە ئارتىشۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ قىز بالا دېگەن قىز بالىدەك بولمامدۇ؟ ئۇ ئائىلىمىزگە ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ھەربىرلىرى بۇ يۇرتتىكى ئەڭ ئابرۇيلۇق كىشىلەر تۇرساڭلار يۇزۇڭلارنى تۆكۈپ، بۇ ئۇنىڭ نېمە قىلغىنى ئەمدى؟ ئويلىسام ـ ئويلىسام كاللامدى زادىلا ئۆتمەيدۇ.

ھەنىپە سۆزلەۋاتقاندا تىللا خېنىمنىڭ لەۋلىرى تىترەپ كېتىپ باراتتى. قورسىقى ھېلى يېرىلىپ كېتىدىغاندەك ئاچچىقتىن ئېسىلاتتى. ئۇ زەردە بىلەن سەندەلدىن پۇتىنى تارتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا دوست خېنىمنىڭ ئۆزىنىڭ رايىغا باقماي ئۆز بېشىمچىلىق قىلغىنىدىن قاتتىق ئاغرىنىۋاتاتتى.

ــ توۋا قىلدىم خۇدايىم توۋا، ــ دېدى ئۇ تۇلۇمدەك ئىككى بېقىنىغا ئىككى قولىنى تېرەپ، كاڭنىڭ ئۇستىدە ئۇيانداىن ـ بۇيانغا، بۇيانداىن ـ ئۇيانغا مېڭىپ، ــ مەن بىر ئادەمنىڭ بالىسىنى باقتىممىكىن دېسەم، بىر ئەقلى يوق قانجۇقنى بېقىپتىمەن ئەمەسمۇ؟! بۇ يېتىم ئوغلاقنىڭ ئۆتكەندە دەريا بويىدا قىلىپ يۇرگەن ئىشلىرىنى دادىسىغا دېمەي تۇزلىۋېتەرمەن دەپتىمەن تېخى. ھەرقانچە بولسىمۇ ئادەم دېگەندە نومۇس بولار ئىدىغۇ؟! بۇنىڭ ئەقلى ئاۋۇ

ئانىسى دېگەن توڭرىدارنى تارتقان چېغى. زاتى قەلەندەر دېگەننىڭ زادىلا ئەقلى بولمايدىكەن ھە؟! خەپ داداڭغا دەپ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەتمىسەم.

تىللا خېنىم دوست خېنىمنى قەلەندەردىن قەلەندەرگە، ئەقىلسىزدىن ئەقىلسىزغا سېلىپ ھاقارەت قىلىۋاتقاندا ھەنىپەنىڭمۇ غۇرۇرى ئازابلاندى. چۈنكى تىللا خېنىم دوست خېنىمغا قوشۇپ ئۆزىنىمۇ ھاقارەت قىلىۋاتاتتى. ھەنىپە ھازىرغىچە تىللاخان ئانىسىغا ئۈستۈن قاراپ باققان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەگەر تىللا خېنىم ئارقىلىق ھاجىم دادىسىغا ئۇقتۇرۇپ، دوست خېنىمنى جامالىدىن ئاكىسىدىن يالتايغۇزسا، ئۇنىڭ جامالىدىنغا تېگىشىدىنمۇ ئۇمىد يوق ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ تىللا خېنىمنىڭ دوست خېنىمنى چوڭ دادىسى، ھامماسىنى قوشۇپ ھاقارەتلىشىگە ھېچ ئىش بولمىغاندەك چىداپ ئولتۇردى.

ــ خۇپتەنىمۇ ئوقۇپ بولۇشتى. ھېلىغىچە كەلمەيدىغۇ ئۇ جۇۋاينىمەك؟ ھېلىقى كۇلالچىنىڭ بالىسىنى بېقىپ ياتامدۇ يا؟! ــ تىللا خېنىم ھەدەپ ئىشىككە قارايتتى.

ــ دوست خېنىم بۇگۈن كەلمەمدىكىن، تىللاخان ئانا. ئۇ ئەتىگەن ماڭار چېغىدا چوڭ دادامنى شۇنچە سېغىنىدىم، بىرەر كۈن يېنىدا قونۇپ كېلەيمىكىن دېگەن، ــ ھەنىپە يەنە قوشۇپ قويدى، ــ بۇ گەپنى سىلىگە دېمەي ماڭغانمىدى؟

ھەنىپەنىڭ ئالاھىدە ئەسكەرتىپ دېگەن بۇ گېپىدىن تىللا خېنىمنىڭ جەھلى قاتتى. ئاچچىقتىن چىشلىرى غۇچۇرلىدى.

ـــ ئۇ ئەمدى بىر يەرگە بارسا، ماڭا دېمەي ماڭمدىغان بولۇپتۇ ـ دە؟!

ـــ سىلى ئۇنى بىرنەچچە كۈن تالاغا چىقىشتىن توسۇپ قويدىلا ئەمەسمۇ؟ بەلكىم ئۇ سىلىدىن ئۆچ ئېلىپ شۇنداق قىلىۋاتقاندۇ.

ـــ ھىم، ئۆچنى كىم ئوبدان ئالىدۇ قېنى.

ھويلىدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. ھەنىپە شۇ ھامان ئورنىدىن تۇرۇپ غىپپىدە ھۇجرىسىغا چىقىپ كەتتى. تىللا خېنىم ئەمدىلا ئىشكتىن كىرگەن ئېرىگە بىر خىل نارازى بولغان تەلەپپۇز بىلەن دوست خېنىم ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشقا باشلىدى.

ـــ بۇ قىزنى نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بېرىپ يامان ئۆگىتىپ قويىلا. مانا ھازىرغىچە قايتىپ كەلمىدى.

ـــ بۇنچە چېچىلغۇدەك نېمە ئىش بولدى، خوتۇن؟ ـــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كاڭنىڭ ئۇستىدىكى سەندەلگە پۈتىنى سېلىۋېتىپ، ـــ دوست خېنىم بۇگۈن چوڭ دادىسىنىڭ يېنىدا قونۇپ قالىدۇ. مەن ئىجازەت قىلغان.

ـــ ھەرقانچە بولسىمۇ ئازراق ھۆرمىتىمنى قىلىپ قويسا بولمامدۇ؟ چوڭ بولغانسېرى ئۇ مېنى ئۆگەيلەيدىغان بولۇۋالدى. بۇگۈنگىچە مەن ئۇنى ئۆگەيلەيدىغان ئىشنى قىلىپ باققىنىمنى بىلمەيمەن. ماڭا بىر ئېغىز گەپنى دەپ قويسا بولمامدۇ؟

ـــ ئەھۋالدىن قارىغاندا سىلىگە بۇ گەپنى دېمەي مېڭىپتۇ ـ دە، بۇنىڭغىمۇ شۇنچە خاپا بولغان بارمۇ؟ بالا تېخى كىچىك ئەمەسمۇ؟ چېچىلماڭلا.

ـــ سىلى قىزىمىز بويۇنلىرىغا ئېسىلىپ ئەركىلەپ

يۈرسە ئۇنى تېخى كىچىك دەپ ئويلاپ يۈرگەن ئوخشىماملا؟ ئۇ ياشتىكى قىزلار ئانا بولۇپ بولدى. ئۇنىڭ بالدۇرراق تويىنى قىلىۋەتمىسەك، ئىككىمىزنى خەلقئالەم ئالدىدا يەرگە قارىتىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ.

ــ نېمە، بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

ــ بولغان ـ بولمىغىنىنى خۇدا بىلىدۇ. ئەمما تالا ـ تۇزدە گەپ جىق.

ــ قانداق گەپكەن ئۇ؟ ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئەنسىز بىر هالەتتە خوتۇنىغا بۇرىلدى.

ــ قانداق گەپ بولاتتى، قىزىمىز خەققە كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرگۈدەك. بۇنى هازىر سىلىدىن باشقا هەممە ئادەم بىلىپ بولۇپتۇ.

ــ نېمىلەرنى دەپ يۈرىدىغانسىلەر، بۇ بىر ئۆسەك سۆز بولۇپ قالمىسۇن؟

ــ سىلى دوست خېنىمغا ئىشەنگەندەك، ماڭا بىر ئىشىنىپ قويسىلا نېمە بولا؟

ــ قېنى ئوچۇقراق دەڭلا، زادى بۇ قانداق ئىشكەن؟

ــ كېچە بىزنىڭ دەرۋازا ئالدىدىن بىرى غەزەل ئوقۇپ ماڭغاندا، سىلى ئەجەبمۇ بىر چىرايلىق غەزەلكەن دەپ ماختاپ كەتكەنتىلە ئەمەسمۇ؟ بۇ غەزەلنى ئاۋۇ جالالدىن كۇلالچىنىڭ ئوغلى جامالدىن قىزىمزغا ئاتاپ ئوقۇپتىكەن. كېچىدە ئۇنى بىرنەچچە كىشى ئۇرۇپ ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ تاياق يېگەنلىكىنى ئاڭلىغان قىزىمز ئۇنى ئىزدەپ قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپنىڭ دۇكىنىغا بېرىپتۇ. سىلى يوق چاغدىمۇ بۇ بالا ئۇنىڭ بىلەن دەريا بويىدا كۆرۈشۈپ يۈرۈپتىكەن. مانا بۇگۈنمۇ كۇلالچىنىڭ خوتۇنىغا مېنى بالا قىلىۋالسىلا دەپ

يالۇۋرۇپتىمىش. بۇ بىزگە نە ئات، نە نومۇس؟!

ــ نېمە؟ جالالىدىن كۇلالچىنىڭ ئوغلى بىلەن؟! ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم سەندەلدىن پۈتىنى چىقىرىپ، ئورنىدىن ياش يىگىتلەردەك چەبدەسلىك بىلەن تۇرۇپ كەتتى.

ــ ھەئە، ــ تىللا خېنىم ئاۋازىنى يۇقىرى چىقىرىپ ئۇرغۇلۇق ئېيتتى، ــ شۇنىڭ بىلەن تېپىشۋاپتۇ.

ــ ھۇ، ئەقىلسىز بەدبەخت! سېنى بىر قەلەندەرگە سەدىقە قىلۋېتىمەنكى، ئۇ كۇلالچىنىڭ ئوغلىغا بېشىڭنى تاشقا ئۇرساڭمۇ بەرمەسمىنا!

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتى چاقناپ كەتتى. ئىچىنى مۇدھىش بىر قارا قول قوچۇغاندەك ئارامسىزلاندى. جاندىن ئەزىز قىزىنىڭ ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئۆچ كۆرۈدىغان ئادىمىنى «دادا» دېيىشنى تاللىغانلىقى ئىچىنى مۇچ سۇيىدەك ئېچىشتۇردى. كۆز ئالدىدىن بۇندىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇنقى چېلىشىش سورۇنى، ئوغلاق تارتىش مەيدانىدىكى ئەلەملىك كۆرۈنۈشلەر ئۆتتى. ئۇ بۇ بىر تاللا گۆھىرىنى قانداقمۇ ئۆزىنىڭ رەقىبىگە بېرىشكە چىدىسۇن؟! ئەينى چاغلاردا پالۋانلىقىنى، چەۋەندازلىقىنى، ئىناۋەت ــ ئابرۇيىنى بىر دەمدىلا تارتىۋالغان جالالىدىنىنىڭ قىزىنىمۇ ئېلىۋېلىشىغا يۈرىكى قانداقمۇ بەرداشلىق بېرەلىسۇن؟! ئۇ چاغدىكى ئىشلارنى يۈرت ئەھلى، ھەتتا جالالىدىنمۇ ئاللىبۇرۇن ئۇنتۇپ كەتكەن بولسىمۇ بۇنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھېلىھەمۇ يادىدىن چىقىرالمىدى. ئۇنىڭ جالالىدىننى كۆرگەن چاغدىلا ئەمەس، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسىمۇ تۈكى تەتۈر ئۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭغا

قىزىنى بەرسە، ئۇستەك بەرگەنگە باراۋەر ئەمەسمۇ؟! غۇرۇرىنى ئۆز قولى بىلەن دەپسەندە قىلغانغا تەك ئەمەسمۇ؟! «قىز بالا دېگەن بىر كەتمەن پوق» دېگەن شۇ ئوخشىمامدۇ؟ قارىغىنا ماۋۇ قىزنىك قىلىپ يۇرگەن ئىشلىرىنى. ئەگەر ئۇ دوست خېنىمنى كۆز ئالدىمدا تۇرسۇن دېمىسە، ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيسا، ئۇنى قەشقەر، سەمەرقەنت، ئەندىجاندىكى مال ـ دۇنيالىرىنىك ھەددى ـ ھېسابى يوق دوستلىرىنىك بالىلىرىغا ئاللىبۇرۇن ياتلىق قىلماسمىدى. ئوغلۇم بولمىغان بىلەن ئون ئوغۇلغا تەك قىزىم بار دەپ خاتىرجەم بولغان ئەمەسمىدى. مۇشۇ زېمىندا، كىندىك قېنىم تامغان تۇپراقىمدا ئىشلىرىمغا ۋارىسلىق قىلىپ، چىرىغىمنى ياندۇرىدۇ دەپ ئويلىغان ئەمەسمىدى؟! ئەمدىلىكتە قىزىنى ئاشۇ كۇلالچى ئائىلىسىگە بەرسە، نېمە بولماقچى؟ تاپقان ـ تەرگىنى، يىغقان دۇنياسى بىر كۈندىلا ئۆز دۇشمىنىنىك قولىغا ئۆتۈپ كەتمەمدۇ؟ ئەك مۇھىمى غۇرۇرى پايخان بولمامدۇ؟!

خىيال قىلغانسېرى ئۇنىك باغرى ئېزىلىپ كەتتى. ۋۇجۇدىنى ئاداۋەت ئوتى پۈچىلىدى. يۈرىكىنى دەھشەتلىك بىر ئىزتىراپ تىلدى. گەۋدىسىنى تاغدەك ئېغىر غەم باسقاندەك بېشى يەرگە ساڭگىلىدى. ئۇ بايا ئورنىدىن چاچراپ تۇرغان يېرىدە خۇددى قاققان قوزۇقتەك مىدىر ـ سىدىر قىلماي تۇراتتى.

ــ ھاجىم، باشلىرى تۆۋەن چۈشۈپ كەتتىغۇ؟

تىللا خېنىمنىك تەئەددىي بىلەن سورىغان سوئالى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىك خىيال يىپىنى ئۈزدى. ئۇ چۆچۈگەندەك خوتۇنىغا ئىتتىك قارىدى. ھايات ئاشۇنداق؛

ئاسمان ئۆرۈلگىدەك ئىش بولسىمۇ، مەغرۇرلۇقىنى يوقاتمايدىغان، نەچچە قېتىم تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇشلىرىنى ئويۇنىنىڭ ئورنىدا كۆرگەن، ئادەمنى ھېلى يۇتۇۋېتىدىغاندەك خەتەرلىك ھاڭلىرى ماڭدامدا بىر ئۇچرايدىغان قورقۇنچلۇق تاغ يوللىرىنى پىسەنتىگە ئالمايدىغان ۋە بىر قېتىممۇ كارۋانلىرىنى زىيانغا ئۇچراتمىغان، بۆرىدەك قەيسەر، تۈلكىدەك تەدبىرلىك، يولۋاستەك كۈچلۈك ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئەدىلىكتە بېشى ساڭگىلاپ قېلىۋاتىدۇ. خوتۇنى چاقىرسا چۆچۈۋاتىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ جاھىل تەبىئىتى تېخى ئۆزگەرگىنى يوق. يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلىدە جالالىدىن بىلەن قۇدا بولماسلىق قارارى ھۆكۈم سۈرىدۇ.

ــ دوست خېنىمنىڭ بۇ نېمە قىلغىنى؟ ــ دېدى ئۇ قاتتىق چېچىلىپ، ــ بۇ قىزنىڭ ئىشلىرىغا ھېچ ئەقلىم يەتمەيدۇ. ئەمدى قانداق قىلساق بولار؟

تىللا خېنىم ئىرىنىڭ شۇنداق دېيىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ شۇ ھامانلا جاۋاب بەردى.

ــ قانداق قىلاتتۇق؟ سىلى قوشۇلسىلا، بالدۇرراق تويىنى قىلىۋېتىمىز.

ــ ئېزىز ئۇستامنىڭ ئوغلىغا بېرىپلاۋەتسەكمۇ بوپتىكەن بۇ ئەقىلسىزنى.

ــ بۇ نېمە دېگەنلىرى ھاجىم؟! ــ تىللا خېنىم ئەمدى خىلىلا تەمكىن ئىدى، ــ دوست خېنىم دېگەن بىزنىڭ كۆز نۇرىمىز. «پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالدى» دېگەندەك، قىزىمىزنىڭ ئازغىنا سەۋەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى بىر ياريماسقا خوتۇن قىلىپمۇ بەرمەسمىز؟! مېنىڭ بىر ئويۇم بار ئىدى، توغرا كەلسە دەپ باقسام بۇلۇرمۇ؟

— قېنى دەڭلا ئەمسە، مەن ئاڭلاپ باقاي.
— مەن سىلىنىڭ خوتۇنلىرى، شۇنداقمۇ؟
— ئەلۋەتتە، گەپنى ئەگىتمەي ئۇدۇل دەڭلا.
— ياق، ئاۋۋال گېپىمگە جاۋاب بەرسىلە. سىلىگە ساداقەتمەن خوتۇن، دوست خېنىمغا كۆيۈمچان ئانا، ئائىلىمىزگە ھارماس خىزمەتكار بولغىنىمنى ئېتىراپ قىلامىلا؟
— قايىللىق بىلەن ئېتىراپ قىلىمەن، خوتۇن.
— مېنىڭمۇ ئائىلىمىزنى كۆيدۈرگۈم يوق. جىق باش قاتۇرۇپ، ئاخىرى پاپامنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ئابدۇمىجىتنى ئىچ كۆيۈئوغۇل قىلىپ ئەكىرىۋالساقمىكەن دەپ ئويلىنىپ قالدىم. شۇنداق بولغاندا، دوست خېنىم يېنىمىزدىن يىراق كەتمەيدۇ. پاپام مېنىڭ قېرىندىشىم. ئۇنىڭ بالىسىمۇ مېنىڭ بالامغا ئوخشاش. قىزىمىزنى ياتقا بەرگەندىن تۇغقىنىمىزغا بەرسەك، سىلىنىڭمۇ كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولىدۇ، مېنىڭمۇ ئەجرىم يەردە قالمايدۇ.

تىللا خېنىم ئەزەلدىنلا ئاچچىسىنىڭ چوڭ ئوغلىنى بالا قىلىۋېلىش خىيالىدا ئىدى. ئۇنى نەچچە قېتىم دېگەن بولسىمۇ ئېرى قوشۇلمىغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئىككىنچى ئوغلىنى كۆيۈئوغۇل قىلىۋېلىش ئارقىلىق ئويىگە ئەكىرىۋالماقچى بولۇۋاتاتتى. ئىلگىرى خوتۇنىنىڭ بۇ توغرىسىدىكى گەپلىرىگە ئىرەنسىپ كەتمەيدىغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدىلىكتە قىزىقىپ قىلىۋاتاتتى. ئاۋۇ جالالىدىننىڭ ئوغلىغا قارىغاندا، تىللا خېنىمنىڭ جىيەنى چەندان ياخشى ئەمەسمۇ؟ ئۇ دېگەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دۇشمىنى. بۇ بولسا ھېسابتا ئۇنىڭ تۇغقىنى

تۇرسا. «تۆۋە ماۋۇ قىزنى قارا؟ ئۇلۇغ ئىگەمنىڭ ئالدىدا نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولغىيتتىم؟! بولمىسا ئۆزۈمدىن چوڭ، مۇيسىپىت، بۇيۇك ئادەملەر بىلەن ئېيتىشىپ قالغىنىمنى، ئۆزۈمدىن تۆۋەنلەرگە، خىزمەتكارلارغا زۇلۇم سېلىپ قالغىنىمنى، ھەرقانداق بىر ئادەمنى زاڭلىق قىلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن. بېخىل، ھەسەتخور، كۆزى كىچىك بولۇپ قېلىشتىن قالتىس ھەزەر ئەيلىدىم. بىلگۈچى ئاللاھ، بىلىپ - بىلمەي ئۆتكۈزۈپ سالغان گۇناھلىرىم بولسا، مېنى بۇ دۇنيالىقتىكى بىر تاللا قىزىم ئارقىلىق جازالىماي، ئۇنىڭ دىلىغا ئىنساب، ئەقىل، سەبرە ئاتا قىلارسەن. دۇشمەنلىرىمگە باش ئېگىپ قېلىشتىن ساقلىغايسەن.»

— بۇ ئويلىنىپ باقساق بولىدىغان گەپ ئىكەن، — دېدى ئۇ. ئېرىنىڭ يۇمشاق پوزىتسىيەسىدىن تىللا خېنىمنىڭ چېھرىگە كۈلكە يۈگۈردى.

— ھاجىم، — دېدى ئۇ بىردىنلا سىپايىلىشىپ، — ھەرگىز دوست خېنىمنىڭ دىلىغا ئازار بېرىپ قالمىغان ئىشنى قىلمىسىلا. ھەرنېمە دېگەنبىلەن ئۇ سىلىدىن تەپ تارتىدۇ. بالىلىق قىلىپ قويغان يەرلىرىنى كەڭ قورساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلىۋېتەرلا.

— ئۇنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى كەچۈرۈشكىمۇ بولمايتتى، خوتۇن، — ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئېغىر خورسىنىپ ئىچىگە چوڭ تىندى، — غەرەز ئۇقىدىغان بالا بولدى دەپ ئۆزۈمگە تەمەننا قويۇپ يۈرۈپتىمەن تېخى. ئۇنىڭ مېنىڭ قىزىم بولۇپ تۇرۇقلۇق، مەن زىنھار خالىمايدىغان ئىشنى قىلىپ يۈرگىنى نېمىسى؟ يەنە كېلىپ مېنىڭ دۇشمەن كۆرىدىغان ئادىمىم بولغان ئاۋۇ

كۇلالچىنىڭ بالىسى بىلەن تېپىشىپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان؟!

ــ ئاچچىقلىرىغا هاي بەرسىلە، هاجىم، ــ ئۇ دوست خېنىمنى ئېرىگە بىلىندۈرمەي چېقىشتۇرۇۋالغىنى بىلەن، مانا ئەمدى ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈۋاتاتتى، ــ بالا نادان، ئىش ئۇقمايدۇ. نېمىنىڭ ياخشى، نېمىنىڭ يامانلىقىنى ئايرىپ بولالمايدۇ. ئەمما بۇ قىزىم ئەقىللىك. جايىدا ئىككى ئېغىز تەنبىھ قىلىپ قويسىلا گەپلىرىدىن زادى چىقمايدۇ. ھەر هالدا كىچىكىدىن ئەركە چوڭ بولغان بالىنى قاتتىق ئەدەپلەپ قويساق، ئېغىر كېلىدۇ، كۆتۈرەلمەيدۇ.

ــ شۇ تاپتا ئۇنى ئاۋۇ كۇلالچىنىڭ بالىسىغا تېگمەن دېگىنى ئۇچۇن چاياناپ پۇركۇۋەتكۇم كېلىۋاتىدۇ، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم سەندەلىنىڭ ئىچىگە سېلىشقا تەڭلىگەن پۇتىنى يەنە تارتتى، ــ ئۇنى هازىرلا چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىدىن ياندۇرۇپ كېلىمەن. ئۇنىڭ بۇندىن كېيىن ئۆيىدىن چىقىپ باققىنىنى بىر كۆرەي قېنى!

ــ بۇ كېچىدە بارمىسلىمۇ ئەتە ئۆزى كېلەتتى ئەمەسمۇ؟ ــ تىللا خېنىم چىقىپ كېتىۋاتقان ئېرىگە شۇنداق دەپ قويغىنى بىلەن ئىچىدە تازا خۇش بولۇۋاتاتتى. ئۇ ئېرىنىڭ سەرپاي تونىنى ئېرىنىڭ يەلكىسىگە ئارتىۋېتىپ، ــ قادىراخۇن ئاتنى ئېلىپ چىقسۇنمۇ؟ ــ دېدى ئالدىراپ.

ــ بولدى، ياياقلا بېرىپ كېلەي، تۆت سەكرىسەم بارىمەن.

ــ تالا قاپقاراڭغۇ تۇرىدۇ، يولدا هېزى بولۇپ ماڭالا ئەمىسە.

ئوتتۇز بىرىنچى باب

دەرۋىشلەر ھەرىكەتتە

بۇك ئانام مازىرى بىلەن قىزىل ئاغچام مازىرى كۆك گۈمبەزدىن بىر چاقىرىم يىراقلىقتا، ئاق كوچا بىلەن تۆۋەن كوچىنىڭ دەريا تەرەپ ئارقىسىدا بولۇپ، خوجا ئەلا سۇببى ئۆزىنىڭ مۇرتلىرى بىلەن بۇ ئىككى مازاردا پائالىيەت ئېلىپ باراتتى. كېچىنى بۇك ئانام مازىرىدىكى گۈمبەزنىڭ ئىچىدە ئەيش ـ ئىشرەتتە ئۆتكۈزەتتى. ئۇنىڭ مۇرتلىرى قەۋەت ھالقىلىق ساپايىلىرىنى كۆتۈرۈۋېلىشىپ، تىكىشى يوق يوغان پەنجىلىرىنى يۇدۇۋېلىشىپ، بېشىغا ئۇزۇن كۇلا، ئۇچىسىغا يەڭسىز، ياقىسىز جەندىلىرىنى كىيىپ، ھەدەپ «زاتى مۇبارەك پىر ئۇستاز ئەۋلىيا ھەزرىتى ئاپاق خوجامنىڭ بىردىنبىر ئۇدۇمكارى خوجائەلا سۇببى ھەزرىتىم جاھاندا تەڭدىشى يوق ئەۋلىيادۇر، پىرىمىزگە قول بەرمەكلىك شۇ كىشىنىڭ مەڭگۈلۈك سائادىتىدۇر، ھەزرىتى مۇرشىدىمىزنىڭ ھەرقانداق ساقايماس كېسەلگە شىپاھى كارامىتى باردۇر» دەپ جار سېلىشاتتى.

قىزىل ئاغچام مازىرى گۈمبىزىنىڭ قاچانلاردا، نېمە سەۋەبدىن ئۆرۈلۈپ كەتكىنىنى ھېچكىم ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. بۇ مازارنىڭ نامى ئەسلىدىن قىزىل ئاغچام

مازىرىمۇ ياكى ئۇنى خوجا ئەلا سۈببى قىزىل ئاغچام دەپ ئاتىۋالغانمۇ بۇنىسى نامەلۇم ئىدى. ئەمما خام كېسەك بىلەن قىلىنغان قىزىل ئاغچام مەقبەرىسىنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى كاكۇل سۈزۈقلىق تام ھەر چاغ مەقبەرىگە سايە تاشلاپ تۇراتتى. خوجا ئەلا سۈببى قىزىل چىقىقان بالىلارنى مۇشۇ تام ئارقىلىق «داۋالايتتى». دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرنىڭ ساپايە سوقۇپ سالغان جەررە ـ سامالىرىنىڭ شاۋقۇنىدا قىزىل كېسىلىدىن ئوت ـ ئاتەشتەك قىزىپ، لايدەك ئېزىلگەن بالىلارنى تام بىلەن مەقبەرىنىڭ ئارىسىغا ياتقۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى مەقبەرىنىڭ ئالدىدا تامغا قارىتىپ تۇرغۇزۇپ، ئۇلارغا «يەتتە ئىقلىمدا خوجا ئەلا سۈببىم ئەڭ ئۇلۇغ، دانىشمەن زاتتۇر، تەڭدىشى يوق ئەۋلىيادۇر. خوجامغا قول بەرمىكىم ئىككى دۇنيالىق ئەھدىم ھەم سائادىتىمدۇر. پەرزەنتىمنىڭ ساقلىقى ئۈچۈن، تاپقان ـ تەرگىنىمنى خوجام ئارقىلىق تەرىقەت يولىغا ئاتىدىم... پەرزەنتىم شىپا تاپسا خوجامنىڭ ئىلتىپاتى دەپ بىلۈرمەن، شىپا تاپالمىسا ئاللاھقا ياراپتۇ دەپ تەقدىرگە تەن بېرۈرمەن» دەپ قەسەم ئىچكۈزەتتى. ئاندىن ئۇلارنىڭ چاپىنىدىن قونىاقتەك، مېغىزدەك چوڭلۇقتا مازنى سۈغارغۇزۇپ، تۈكۈرۈكىدە نەمدىتىپ، مونەك ھالەتكە كەلتۈرۈپ كاكۇل سۈزۈقلىق تامغا ئاتقۇزاتتى. ھۆلدەلگەن ماز تامدىكى سامانلارغا ئېلىنىپ قالاتتى ياكى تامغا چاپلىشىپ كېتەتتى. خوجا ئەلا سۈببى بۇ تامدا «داۋالاش» ئېلىپ بارغان ئازغىنا ۋاقىتتا تامغا ئېتىلغان مازلار غېرىچتا بىر كەلگۈدەك قېلىنلاپ كەتكەنىدى. نە ـ نەلەردىن كەلگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا قول بېرىپ، پەرزەنتىنىڭ

قىزىل كېسىلىنى «داۋالىتىپ» كېتەتتى. خوجا ئەلا سۇببى «داۋالىغان» كېسەللەردىن بەزىلىرى ساقىيىپ، شىپا تېپىپ قالاتتى. ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى خوجا ئەلا سۇببىگە قايىللىقىدىن رەھمەت ھەشقاللا ئېيتىپ، يەتتە قاتلىنىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ بۇ شاپائەتچى ئۇلۇغ زاتنىڭ پۇتلىرىغا سۆيەتتى. پەرزەنتلىرى شىپا تاپالمىغانلار ئۆزلىرىنىڭ بىر ئائىلە ئەزاسىنىڭ ئاللاھقا يالىرىغانلىقىدىن، رەھمىتىنى يەنىلا خوجا ئەلا سۇببىگە ئېيتاتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي خوجا ئەلا سۇببىنىڭ نامى يىراق ـ يېقىنغا تاراپ، مۇرتلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇغماسلىقىنى داۋالايدىغانلىقى ھەققىدىكى پاراڭ ئەتراپىنى بىر ئالدى. ئۇ شۇ قەدەر «پەزىلەتلىك شاپائەتچى»گە ئايلاندىكى، شىپا ئىزدەيدىغان ئايال زاتنى ئېرى بىلەن چۈمبەللىك كېلىشكە بۇيرۇيتتى. نامەھرەمدىن ئۆزىنى قاتتىق چەكلەيدىغانلىقىنى ئاشكارا سۆزلەيتتى. بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەۋلىيالىق ماقامىنى جار سالاتتى. ئەمما، پەرزەنت كۆرۈش ئىستىكىدە باغرى چاك ـ چاك بولغان بىمارنىڭ ئېرىگىمۇ يۇقىرىقى قەسەمنى قىلغۇزۇپ ئۇلارغا دورا بۇيرۇيتتى. «مازارتاغقا چىققايلا، تاغدا مازار ئاتامنىڭ قەبرىسى بار. قەبرىدىن قىبلىگە قاراپ بىر ئىلاھى كامار ئېچىلغان. مەزلۇم شۇ كامارغا قولىنى سالغاندا قۇرت بولامدۇ، قوڭغۇز بولامدۇ، پاقىمۇ ئەيتاۋۇر بىر جاندار قولىغا ئورۇنمدۇ. شۇ چاغدا قولىغا نېمىلا چىقسا ئۇنى كۆزىنى يۇمۇپلا يەۋەتمەكى لازىمدۇر. بۇ جاندار ئادەتتىكى جاندار بولماستىن ھەزرىتى پىر بۇزرۇكۋارىمىز ئاپاق خوجامنىڭ جاھانناما ئەينىكىدە

ئايان بولغان خاسىيەتلىك جاندارىدۇر. مەزلۇم يەۋەتكەن بۇ تىرىك جان قورساقىغا كىرگەندىن كېيىن ئۆزىگە ھەمراھلىققا بىر جاننى چاقىرىدۇ. بۇ جان پېقىرغا بولغان ساداقىتىنىك سايىسىدە ئەرنىڭ ۋۇجۇدىدىن مەزلۇمنىڭ ۋۇجۇدىغا كۆچىدۇ. ئەگەرچەندە كۆڭۈلدە شەك پەيدا بولسا، ھەر بىرلىرى پىرنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ قىيامەتتە يەتتە قات دوزاختا تۇتۇق بولۇشىدىلا.»

ئاتا ۋە ئانا بولۇش تەلپۈنۈشى ۋەھىمىلىك بۇ «داۋالاش» قا قوشۇلۇشقا مەجبۇر قىلاتتى.

نەچچە كۈندىن بېرى خوجا ئەلا سۈببىنىڭ كەيپى ناچار ئىدى. قورغان كۆلبېشىدا جامائەتنىڭ ئالدىدا جامالىدىن ئۈنىڭ ھەيۋىسىگە پىسەنت قىلمىغانلىقىنىڭ ئۈستىگە قولىغا كېلىۋاتقان تەييار ئاقچىنىڭ بېشىغا چىققاندىن تارتىپ ئۇ ئاشۇنداق ناچار روھى ھالەتتە يۈرىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. كىچىككىنە شۇمۇنىڭ دانە ـ دانە، قائىدىلىك سۆزلىرى ئۆزىنى خېلى يېتىشكەن ۋاھىز دەپ قارايدىغان خوجا ئەلا سۈببىگە خېلى خوپلا تەسىر قىلغانىدى. ئىچىدە قىساسخورلۇقنى تۇتۇق قىلغان بىر ئوت لاۋۇلداپ كۆيەتتى.

بۇگۈن ئۇ قىزىل ئاغىچامدا يىراقتىن كەلگەن، قىزىل چىققان بىر بالىنى «داۋالاش» ئالدىدا تۇراتتى، بىر سوپى ـ ئىشان مۇرتى ئالدىراپ ـ تىنەپ كېلىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىدى. شۇ ھامان ئۇ دەرھال ئۇرنىدىن تۇرۇپ، بۆك ئانامغا يول ئالدى. كېسەلنىڭ ئىگىسىنىڭ «پىرىم، سىلىگە قول بەردىمغۇ، دەپى ـ دۇنيارىمنى سەدىغات قىلدىمغۇ، نارەسىدە ئوغلۇمنىڭ بېشىنى بىر سىلاپ قويسىلا» دېگەن يېلىنىشلىرىغا قۇلاق

سېلىپمۇ قويمىدى. ھېلىقى كىشى نالە ـ پەريات بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈۋېدى، ئىككى نەپەر سوپى ـ ئىشان مۇرت ئۇنى قاتتىق ئىتتىرىپ يەرگە ياتقۇزۇۋەتتى.

كەچ كۈز بىلەن قىش پەسلىنىڭ ئارىسىدىكى بۈگۈنكى كەچ خېلىلا سوغۇق ئىدى. ئەمما خوجا ئەلا سۇببىنىڭ قەددى تىك، گۈمبەز ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭغاندا ئېلىۋاتقان قەدەملىرى چەبدەس ئىدى. ئۇ پات ـ پات كۆپ پۈتاق كۆزلۈك سوتىسىنى يەرگە گۈس ـ گۈس ئۇرۇپ قويياتتى. سوتا ھەر قېتىم يەرگە تەگكەندە گۈمبەز ئىچىدە ئەكس سادا يېنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مۇرتلىرى خوجىسىدا كەمدىن ـ كەم كۆرۈلىدىغان بۇ ھالەتتىن ھەيران بولۇشۇپ، ھەم قورقۇشۇپ، تار ھەم قاراڭغۇ گۈمبەز تاملىرىغا ئۆزلىرىنى چاپلاپ تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇشاتتى. خوجا ئەلا سۇببى بىردىنلا ئورنىدا چىپچىدە توختىدى ۋە مۇرتلىرىغا بۇرىلىپ دېدى:

ـــ بىزنىڭ مۇرادىمىز نېمىدۇر؟

ـــ تەرىقەت ۋە سۇلۇكىمىزنى قوغدىماقتۇر، ـــ تەڭلا جاۋاب بېرىشتى سوپى ـ ئىشان مۇرتلار.

ـــ بۇ يولدىكى ئەھدىمىز نېمىدۇر؟

ـــ بۇزرۇكۋار پىر مۇرشىدىمىز ھەزرىتى ئاپاق خوجامغا، ئىشقىيە سۇلۇكىگە، ئاپاق خوجامنىڭ ئۇدۇمكارى خوجا ئەلا سۇببى ھەزرىتىمگە ساداقەتمەن بولۇش، بۇ يولدا ئۆزىمىزنى پىدا قىلىشتىن زىنھار يانماسلىق، خوجىمىزنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۇرۇشتە ھەرقانداق ئىشتىن يالتايماسلىق، ئۆلۈمدىن قورقماسلىق، سىر ساقلاش، ئاللاھ ئاتا قىلغان بارلىق مەئىشەتلەردىن قانغۇدەك پايدىلىنىش، ھۇزۇرلىنىش...

دەرۋىش مۇرتلارنىڭ ئاۋازىدىن گۇمبەز ئىچى ئاجايىپ سۇرلۇك شاۋقۇن قاينىمىغا ئايلىناتتى.

ــ بىلەمسىلەر، ــ خوجا ئەلا سۇببى ئالدىرىماي سۆزلەيتتى. ئۇ ئادەتتە بىرەر ئورۇنلاشتۇرۇش قىلىش، مۇرتلىرىغا بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇشنىڭ ئالدىدا ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى چىڭىتىش ئۈچۈن ئاشۇنداق سوئال ـ جاۋاب شەكلىدە ۋەزخاھلىق قىلاتتى، ــ قەلەندەر مەشرەپ قانداق كىشى؟

ــ پىردىن يۇز ئۆرۈگەن مۇناپىق، جادۇگەر، كاپىر، مۇرتەد!

ــ ئۇ نېمىشقا دارغا بۇيرۇلغان؟

ــ غەيرىگە دىل بەرگىنى، مۇرتەد غەزەللەرنى ئوقۇپ ھەقتىن چەتنىگىنى ئۈچۈن!

ــ ھەممىگلار كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئۇشبۇ ماكان غاپىللىقا چۈمگەن، گۇناھ ـ زىلالەتكە تولغان. تەرىقىتىمىزدە چەكلەنگەن ھەرقانداق ئەمەل بۇ ماكاندا تېپىلۇر. بىز تەرىقەتچىلەر بۇ ئەمەللەرنى تۇگەتمىسەك، پىرىمىزنىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولمامدۇق؟ قورغان كۆلبېشىنىڭ ھەممىلا يېرىدە ساز غەزەللەر يامراپ تۇرۇپتۇ. ھېلىلا ئىشتىتمكى، ھېلىقى جامالىدىن دېگەن ئازغۇن مۇرتەد تۆۋەن كوچىدا غەزەل ئوقۇپ، كوچىنى بېشىغا كىيىپ يۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ تاشايىنىدا ئۆيىدە پىرىم چەكلىگەن كىتابلارمۇ ئاشكارا تىزىقلىق ئىكەن. بىز بۇنىڭغا سۈكۈت قىلساق، قاراپ تۇرساق ئول جادۇگەرنىڭ خورىكى يەنە ئۆسىمەمدۇ، بىزمۇ ئاسىيغا ئايلىنىپ كەتمەمدۇق؟

ــ بەرھەق!

ــ تەربقەتتەمەزدە مۇرتەدنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولمىقى لازىمدۇر؟

ــ جايى جەھەننەم بولمىقى لازىمدۇر!...

ــ باربكاللا! ــ خوجا ئەلا سۇببى بىرئاز توختىۋالغاندىن كېيىن ۋەزمەن ئاھاڭدا دېدى، ــ جەھەننەمگە مەھكۇم بولغۇچىنىڭ گۇناھى ئۆزىدىن، ئىرادە پىرىمنىڭ روھىدىن، ئەمەل پىرىمنىڭ ساداقەتمەن قۇللىرىدىن!

ــ پەرمانبەردارمىز!!!

خوجا ئەلا سۇببى ئەمدى دەرۋىش ـ قەلەندەرلەرگە ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئىلتىپات قىلىشنىڭ ۋاقتى كەلگەنلىكىنى پەملىدى ۋە بۇيرۇق قىلدى:

ــ گۇلخانغا ئوت يېقىلسۇن، قويلار سويۇلۇپ داشقازان قاينىتىلسۇن، قاپاقلار تەييارلانسۇن! ساپايىلار چېلىنىپ جەررە ـ ساما ئەۋجىگە چىقسۇن!

گۇمبەزنىڭ ئالدىدىكى كىچىك سەينا غا گۇلخان يېقىلىپ ئەتراپىنى كۇندۇزدەك يورۇتۇۋەتتى. دەرۋىشلەرنىڭ بەزىلىرى گۇلخانىنىڭ يورۇقىدا قازان قاينىتىپ، سويۇلغان قوي گۆشلىرىنى قازانغا تاشلىدى. گۆش پىشقاندىن كېيىن تازىلانمىغىنىغا ئۇزۇن بولغانلىقتىن قاسماقلىشىپ كەتكەن يوغان تەڭنىدىكى گۆشنى ئاچ كۆزلۇك بىلەن يېيىشتى. ئاندىن خوجا ئەلا سۇببىنىڭ باشلاپ بېرىشى بىلەن قاپاققا نەشە سېلىپ چېكىشتى. نەشىنىڭ كەيپى راسا تۇتقاندا خوجا ئەلا سۇببى سوتسىنى يەرگە گۇپ ـ گۇپ قىلىپ ئۇچىنى ئورۇۋېدى، ھەممىسى دېگۇدەك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ چەمبەر ھاسىل قىلىپ

«ھۇم ئاللا ھۇم»گە كەلتۈرۈپ، يەرنى گۈس ـ گۈس دەسسەپ، باشلىرىنى ئىككى يانغا تاشلاپ جەررە ـ ساماغا چۈشۈشتى:

مەنزىلىمنى ئابات قىل،
باقىي ئالەم رابات قىل.
ئىمانىمنى قانات قىل،
ئاخىر مەنزىلگاھ شۇدۇر.
ھۆم ئاللا، ھۆم، ھۆم!
ھۆۋۈڭى ئاللا ھۆم!
.....
.....

ئوتتۇز ئىككىنچى باب

نەزەربەند

دوست خېنىمنىڭ سىرتقا چىقمىغىنىغا بىر ئايچە ۋاقىت بولدى. ئانىسىنىڭ ئارزۇسى بويىچە دادىسىنىڭ «بۇنىڭدىن كېيىن سىرتقا چىقىۋېچى بولسىلا، پاقالچاقلىرىنى چاقمەن» دېيىشى بىلەن، پۈتۈن يۇرت ئەھلى ھەۋەسلىنىدىغان بۇ ھەشەمەتلىك، ياسىداق قورۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن زىندانغا ئايلاندى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۆزىگە خاپا بولمىغىنى بىلەن، نېمىشقا نەزەربەند قىلىپ قويغىنىنىڭ سەۋەبىنى جامالدىن ئاكىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى چەكلەش ئۈچۈن دەپ قارايتتى. چۈنكى بۇ گەپ جامالدىن ئىلياسلاردىن تاياق يېگەن كۈنى دوست خېنىمنىڭ ئۇنى ئىزدەپ بېرىشى، ئۇنىڭ ئانىسىغا ئۆزىنى كېلىن قىلىۋېلىشىنى ئۆتۈنۈشى بىلەن پۈتۈن دىخاللىغا پۇر كەتكەنىدى. شۇ كۈنلەردە بىرنەچچە كۈن دىخاللىدا بۇ گەپ ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا، قۇلاقتىن ـ قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەنىدى. بەزىلەر، «توۋا، بۇ زامان نېمە بولۇپ كەتتى ئەمدى، بىر قىز قانداقمۇ بىراۋغا مېنى ئوغۇللىرىغا ئېلىپ بەرسىلە، مېنى كېلىن قىلىۋالسىلا دېيەلەيدۇ؟» دېيىشسە، يەنە بەزىلەر، «دوست خېنىم ئەركە چوڭ بولغان قىز. بىر ھېسابتا ئۇ ھاجىمنىڭ ھەم ئوغلى، ھەم قىزى. ئۇنىڭدا ئوغۇل بالىنىڭكىدەك يۈرەك بار. باشقىلار ئۇنداق

قىلالمىسمۇ، دوست خېنىم قىلالايدۇ» دېيىشەتتى. يەنە ئۇلار: «بۇ گەپ تالاغا چىقىپ كەتتى. ھاجىم ئەمدى ئىشنى يوغىناتماي بالدۇرراق ئۇلارنىڭ تويىنى قىلۇەتمىسە سۆز ـ چۆچەك تېخىمۇ كۆپىيىپ كېتەرمىكىن» دېيىشەتتى. بۇنداق گەپلەر بولۇنغاندا ئاردىن بىرى قوپۇپ: «سىلەر ھاجىمنى قىزىنى جالالدىنغا كېلىنلىككە بېرىدۇ دەپ ئويلامسىلەر؟ بۇ ئۇخلىماي چۇش كۆرگەنگە تەڭ. سىلەر بىلمەمسىلەر؟ ھاجىم ئوتتۇز يىلدىن بېرى جالالدىنغا چىرايىنى ئېچىپ بىرەر ئېغىز گەپ قىلىپ باقتىمۇ؟ ھە دېسە ئۇنىڭغا دارىتىملاپ تىل تەگكۈزىدۇ. ھاجىم جالالدىننى دۇشمەن كۆرىدۇكى، ئۇنىڭغا قىزىنى بېرىپ قۇدا بولمايدۇ» دەيتتى. سىرتتا بولۇۋاتقان گەپلەر ھەنىپە ئارقىلىق تىللا خېنىمغا، تىللا خېنىم ئارقىلىق ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قۇلىقىغا يېتەتتى.

ـ ئەتىيازغا ئۇلىشىپلا تويىنى قىلۇەتمەسەك بولمىغىدەك، ـ دەيتتى تىللا خېنىم بۇنداق چاغلاردا ئېرىگە، ـ تالا ـ تۇزدىكى گەپ سۆزلەر ئائىلىمىزنىڭ ئابرۇيىغا ھەرگىز پايدىلىق ئەمەس.

ـ توغرا دېدىڭلا، ـ دەيتتى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ خوتۇنىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، ـ تويىنى قىلۇەتمەسەك بۇ خۇسۇستىكى گەپلەرمۇ تۇگىمىگىدەك. يا خەقنىڭ ئاغزىنى تىكىپ قويغىلى بولمىسا.

تىللا خېنىم ئاردا ئېپىنى كەلتۇرۇپ ئېرىگە بۇ گەپنى خالتا كوچىدىكى ئاچىسىغا دېگەنلىكىنىمۇ ئېيتىشقا ئۇلگۇردى.

ـ پاپامغا ئەتىيازدا ھاۋا ئىللىشىغىلا تويىنى

قىلىۋېتىدىغانلىقىمىزنى دېدىم، ــ دېدى ئۇ ئېرى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ.

ــ بەكلا ئالدىراپ كەتتىڭلىمۇ قانداق؟ ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم خوتۇنىنىڭ سەنىمگە ئاللىبۇرۇن دەسسەپ بولغان بولسىمۇ، كۆڭلىدە بۇ تويغا نىسبەتەن ئانچە خۇشالمۇ ئەمەس ئىدى. نېمىشقا شۇنداق بولىدىغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

ــ ئىككىمىز دېيىشىپ بولغان گەپقۇ بۇ، ئەمدى يوشۇرىدىغان نېمىسى بار؟ ــ تىللا خېنىم ئېرىنىڭ تىلىدىن باغلاشقا ئۇستا ئىدى.

ــ دەۋەتكەن بولساڭلا بوپتۇ، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ كۆڭۈل كۆزىدە جالالدىن ئەكس ئەتتى. ئۇنىڭ بىر چاغلاردا ئۆزى بىلەن يەتتە كەنتتىن بەل تۇتۇشقۇدەك ئادەم چىقمىغاندا تۇلۇمدىن توقماق چىقىقاندەك، بىر بۇلۇڭدىن سەكرەپ قوپۇپ قىلغان ئاھانىتى كۆز ئالدىدىن يەنە بىر قېتىم ئۆتتى ۋە تېنى شۇركىنىپ، جالالدىنىنىڭ ئوبرازى شۇنچە يىرگىنىشلىك بولۇپ كۆرۈندى. قەلبىنى نەپرەت، ئۆچمەنلىك قۇچتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاخىرقى قارارىنى چىقاردى، ــ دېگەن بولساڭلا ئوبدان بوپتۇ. بىزدىمۇ، ئۇلاردىمۇ ئاز ــ تولا تەييارلىق بولسۇن!

سىرتتا بولۇۋاتقان گەپ ــ سۆزلەر ئىگەمىدىنىڭ قۇلىقىغىمۇ يەتمەي قالمىدى. «مۇنەۋۋەر قىزىم، ــ دەيتتى ئۇ ئۆز ــ ئۆزىگە بوغۇزىغا ئاچچىق بىرنەرسە كەپلەشكەندەك هالدا، ــ بۇ دۇنيادىن ئالدىراپلا كەتتى. قىزىمنىڭ هىجران ئازابى باغرىمنى تىتما ــ تىتما قىلىۋەتكەندە، ئۇنىڭ قالدۇرغان يادىكارى هەمراھ خېنىم بىلەن ئاز ــ تولا تەسەللى تېپىپ تۇرۇۋاتقان ئىدىم. ئەمدى

بۇ قىزىمۇ ئۆيگە بەند قىلىندى. ئۇ ئاللاھنىڭ بەرگەن ئەركىنلىكىدىن دادىسى ئارقىلىق مەھرۇم قىلىۋاتىدۇ. قېشىمغا كېلىپ بىر ئۇچىدىغان قۇشۇمنى قەپەسكە سولاپ قويۇشتى. شۇ كېچىسى يېنىمدا تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى، ئويغىتىپ ئېلىپ كەتتى. بىرەر ئېغىز ئۆزرىخاھلىقمۇ ئېيتىپ قويۇشقا يارىمىدى. مەن ئۇنىڭغا قېيىنئاتا ئىدىمغۇ؟ نەۋرەمدىن ھەرقانچە سەۋەنلىك ئۆتكەن تەقدىردىمۇ مېنىڭ دىلىمنى ئاغرىتىشقا ھېچ ھەققى يوق ئىدى. ھەمراھ خېنىم ئۆزى ئۇچۇن قوشاق توقۇپ، غەزەل ئوقۇغان يۈرتىمىزدىكى ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلىنى تاللاپتىكەن. بۇنىڭ نەرى خاتا؟! بالىنىڭ خالىشى ئۇچۇن ئاتا رىزالىقىنى بەرگەن بولسا، ئۇنىڭ ئىككى ئالەملىك ساۋابى بولاتتى. گىنا، ئاداۋەت كەچۈرگۈسىز گۇناھ. ياشلىقتىكى ئىشلارنى ئۇ دۇنياغا گۇناھ پېتى سۆرەپ كېتەمدىكىنە، ئەجەبا ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقمامدىكىنە؟! ئەگەرچەندە بالىلارنىڭ كۆڭۈل رايى بىلەن چىرايلىق يارىشىپ، قۇدىلىشىپ قالسا، ئارىدىكى ئاداۋەت كۆتۈرۈلۈپ، تۇغقان بولۇشۇپ قالاتتى. بۇنىڭدىن يۈرتىمۇ خۇش بولاتتى. ھەمراھ خېنىمىمۇ مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەتتىغۇ؟ ئەجەب مېنىڭ سۆيگەن كىشلىرىم كۇنىنىڭ سېرىقىدىن، بۇ دۇنيانىڭ خۇشلۇقىدىن، ئازادىلىكىدىن، ئەركىنلىكىدىن چەتتە قېلىۋاتىدىغۇ؟! مانا بىر ئايغا يېقىن ۋاقىت بولدى. ئۇنى كۆرمىدىم. ئاتا ـ ئانا بولغۇچى كىشىلەر ‹بارسىلا قىزىم، قېرى چوڭ دادىلىرىنى كۆرۈپ كەلسىلە، مۇ دېمىدى. ئىسىق كالۇ، مامۇق يوتقان، ئېسىل زىلچا ـ گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن زىندان نەۋرەمنى قانچىلىك

ئازابلاۋاتقاندۇ؟! يا يەرنى گۈس - گۈس دەسسەپ ماڭالايدىغان پۈتۈم تۇرۇپ ئۇ ئۆيگە بارالمىسام، ياكى سۆزلەيدىغان تىلىم تۇرۇپ ئۆزۈمگە كۈيۈئوغۇل بولغۇچى ئادەمگە چىش يېرىپ، ئىككى ئېغىز گەپ قىلالمىسام... ئاللادىن تىلىمەكتىن باشقا ئامالىم يوق. ئى قۇدرىتى چەكسىز، مېھرى - شەپقىتى ھېسابسىز پاك پەرۋەردىگارىم، كۈيۈئوغلۇمنىڭ دىلىغا ئىنساب، يۇمشاقلىق، ئاتا مېھرىنى سالغايسەن. نەۋرەمنى مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭغا ئىككى ئالەملىك بەخت ئاتا قىلغايسەن. ئۇنىڭ كۈندەك نۇرلۇق جامالىنى كۆرۈپ تۇرۇشۇم، بولبۇلىنىڭكىدەك خەندان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇشۇمنى نېسىپ ئەتكەيسەن. مەن ئۇنى سېغىندىم، ئۇ كۆزۈمدىن ئۇچۇپ كەتتى.»

ئىگەمبەردى نەۋرىسىنىڭ ھالىنى توغرا قىياس قىلغاندى. دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى كاڭ ئوچاقتا ئۆرۈكنىڭ ئۇتۇنى گۈرۈلدەپ كۆيۈپ تۇرىدۇ. ئاستىدا قوشلاپ سېلىنغان كۆرپە. تىللا خېنىم كۈندە بىرقانچە رەت كىرىپ ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ، شېرىن تىللىرىدىن بال - قايماق تۆكۈپ تۇرىدۇ. خىزمەتكار قىز ئاياللارنىڭ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ھالى قالمايدۇ. ھەنىپەمۇ ھە دەپ ھاجىم دادىسى بىلەن تىللاخان ئانىسىنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئۇنىڭغا تەسەللى گەپلىرىنى ياغدۇرىدۇ. ھازىرغىچە دادىسىدىن بىر ئېغىز قاتتىقراق گەپ ئاڭلاپ باقمىغان دوست خېنىم بولسا، شۇ كۈنى ئۇنىڭ سۆرۈن بىر تەلەت بىلەن «بۇنىڭدىن كېيىن سىرتقا چىققۇچى بولسىلا، پاقالچاقلىرىنى چاقمەن» دېگىنى بىلەن تەڭلا ئۆيگە نەزەر بەند قىلىندى. ئۇنىڭ چىرايى

سېرىق، دىلى سۇنۇق. ئىچىدە بىر ئوت بار. بۇ ئوت ئاۋۇ كاك ئوچاقنىڭ ئىچىدىكى ئۆرۈكنىڭ ئوتۇنىدەك گۈركىرەپ كۆيۈپ تۇرىدۇ. پات ـ پات ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ قويىدۇ، قەلبى تەلپۈنگەن يەرلەرگە ئۇچماق بولۇپ ئىشىككە تەلمۈرىدۇ. ئەمما ئىشىك ئېچىلىشى بىلەن تەڭلا يۈرىكى يېقىمسىز سوقۇپ كېتىدۇ. چۈنكى ھەر قېتىم ئىشىك ئېچىلغاندا ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر كۆڭلى تارتمايدىغان ئىش بىللە كېلىدۇ. يا ئىشتىھايى تارتمايدىغان غىزا، يا دىلى خالىمايدىغان ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈن ياغلىما گەپلەر. قورغان كۆلبېشىنى چاڭ چىقىرىپ چوڭ بولغان، كۆڭلىدىكىنى ھېچكىمدىن يوشۇرۇشنى بىلمەيدىغان شوخ دوست خېنىم مانا ئەمدى ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختسىز ئادەم ھېس قىلىدۇ. ئۇ دادىسىنى ئۆزى ئۈچۈن ھەممىنى قىلالايدىغان، ئۆزى ئۈچۈن قىلالمايدىغان بىرمۇ ئىشى يوق يۆلەنچۈكۈم، مەدەتكارىم، غەمگۇزارىم دەپ بىلەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۆزىگە ئەڭ مۇھىم، قەلبى شەرتسىز خالايدىغان بىر ئىشنى قىلىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. ھەتتا بۇ ئىش تۇپەيلى ئۆزىگە دۇشمەندەك مۇئامىلە قىلىشىنى خىيال قىلىشقىمۇ پىتىنالمايتتى. ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە ھەدىيىلىرىنىڭ دادىسىنىڭ ئابرۇيىدىن، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسىنىڭ ھۆرمىتىدىن ئىكەنلىكىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىغانىدى. شۇڭا ئەمدى دادىسىدىن يىراقلىغىنىنى يۈرتتىن يىراقلىغانلىقتا تەڭ دەپمۇ ئويلاپ، ئۆزىنى يالغۇز، غېرىب، يار ـ يۆلەكسىز ھېس قىلاتتى. تىللا خېنىم ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دوست خېنىمنى نەزەربەند قىلىپ ئۆيگە سولىغاندا، «بوپتۇ، تالا ـ تۇزگە چىقمىسا چىقماي تۇرسۇن. ۋاقىت ئۆتكەنچە ئاۋۇ

كۇلالچىنىڭ بالىسىنى ئۇنتۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس» دېگەنىدى. نەدىكىنى، دوست خېنىم ۋاقىت ئۆتكەنچە جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ۋەسلىگە زار بولماقتا. ئۇنىڭغا بولغان سېغىنچى، تەشنالىقى ھەسسىلەپ ئاشماقتا. «بۇ كۇنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ» دەيتتى ئۇ. ئۇنىڭغا مۇشۇنداق بىرقانچە ۋاقت ئۆتسە، بىر كۈنى جامالىدىن ئاكىسى بىلەن تويى بولىدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى. كەمدىن ـ كەم ئۇيقۇسىدا ئۇنىڭ بىلەن تويى بولۇپ چۈشەپ چىقاتتى. ئۇ بىلەتتى. دادىسىنىڭ ئاچچىقى يامان بولغىنى بىلەن بىرھەم ئەمەس ئىدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ باغرى ئىللىيەتتى. ئۇنىڭچە پاك مۇھەببەت مۇشۇنداق سىناقلارغا ئۇچرايتتى. پەرھادمۇ شېرىنىڭ ۋەسلى ئۈچۈن قانچىلىك بەدەللەرنى تۆلىمىگەن؟ غېرىب بىلەن سەنەملەر ئۆزلىرىنىڭ سۆيگۈ ۋەسلى ئۈچۈن قانچىلىك ئازابلارنى باشتىن ئۆتكۈزمىگەن. شاھى ئاببباس غېرىبنى چۆل بايا‌ۋانلارغا پالۋەتمىدىمۇ؟ ئۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا بۇ قانچىلىك ئىشتى؟ جامالىدىن ئاكىسى ناھايىتى كوچا لۇكچەكلىرىدىن تاياق يىدى. جامالىدىن ئاكامدەك بىر ئوغۇل بالا ئۈچۈن، بۇ قانچىلىك ئىشتى؟! يۈز كۆزلىرىدىكى جاراھەت بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندە ساقىيىدۇ. ئۇ يەنە بىزنىڭ كوچىدىن ، دەرۋازىمىزنىڭ ئالدىدىن غەزەل ئوقۇپ ئۆتىدۇ. بىز يەنە كۆرۈشىمىز. ئۇ ماڭا بېيىت توقۇپ بېرىدۇ. قىيامەدەك شېرىن گەپلىرى بىلەن مېنى خۇش ئېتىدۇ... ئۇ بىز ھامان مۇرادىمىزغا يېتىمىز دەپ ئويلايتتى. ئۇ ھۈجرىسىدا يالغۇز قالغان چاغلىرىدا ئاشۇنداق ھەم ئازابلىق، ھەم شېرىن خىياللار بىلەن ۋاقىتنى ئۆتكۈزەتتى. ئۇ جامالىدىن ئاكىسى بىلەن خىيال

ئالمىدە سۆيگۈ سىرلىرىنى تۆكۈشۈۋاتقاندا، ئىشىك ئېچىلدى. دوست خېنىم ئىشىكنى بۇرىلىپ قارىۋىدى، ھەنىپە كۈلگەن پېتى كىرىپ كەلدى. ئۇ بۇ كۈنلەردە ئاشۇنداق كۈلۈپلا تۇرىدىغان، كۈلكىسىنى زادىلا يوشۇرالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. چۈنكى ھازىر ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولۇۋاتاتتى. ئۇ ئۆيدە مىش ـ مىش بولۇۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغانىدى. ئەتىيازغا چىقىپلا ئابدۇمىجىت بىلەن دوست خېنىمنىڭ تويى بولۇپ كەتسە، مەن جامالدىن ئاكام بىلەن تويۇمنى قىلالايمەن دەپ ئويلايتتى.

ــ ئۆي ئەجەب ئىسسىپتۇ. نېمىدېگەن راھەت، ــ دېدى ئۇ ئۈستىبېشىدىكى قار ئۇچقۇنلىرىنى قېقىشتۇرغاچ دوست خېنىمنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ــ سىرتتا ھاۋا شۇنچە سوغۇق، قار يېغىۋاتىدۇ.

ــ قار يېغىۋاتامدۇ، مانا تۇنجى قار يېغدى. ئەجەب بۇ يىل ماڭا قارلىق تاشلىمىدىلىغۇ؟

ــ ئېسىم قۇرۇسۇن، ــ دېدى ھەنىپە ئەندىككەندەك بولۇپ، ــ ئۇنتۇپتىمەن، سىلىگە قار يېغقانلىقىنى دېگىنىم تاشلىغان قارلىقىم بولسۇن.

ــ ھېساب ئەمەس، قارلىق دېگەننى بېيىت پۇتۇپ تاشلايدۇ، ــ دوست خېنىم پىسكىدە كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلگەن چاغدىكى چىھرى ـ جامالى نېپىز بۇلۇتلار ئارىسىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان ئايغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ــ ئەمىسە بېيىت پۇتەيمۇ؟

ــ قېنى پۇتسىلە.

ھەنىپە بىردەم ئويلانغان بولسىمۇ، خىيالىغا بىرەر

بېيىتنى كەلتۇرەلمىدى. شۇڭا ئۇ باشقىلار قارلىق تاشلىغاندا دەپ يۇرىدىغان تەييار بېيىتنىلا ئوقۇدى.

قاردا قارلىق تاشلىدۇق،
يامغۇردا مەشرەپ باشلىدۇق.
بۇ كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقىدىن،
سىلىگە قارلىق تاشلىدۇق.
تاپسىلا گۈل كەلتۇرەلا،
تاپالمىسىلا بىر باش پىياز...

دوست خېنىم جەينەكلەپ يۆلىنىۋالغان تەكسىدىن ئۆرە بولدى. ئۇ قارغا ئامراق ئىدى. مۇشۇنداق قار ياغقان كۈنلەردە مەھەللىدىكى بالىلارنى ئەگشىتۈرۈپ ئۇدۇل قورغان كۆلبېشىغا چېپىشاتتى. بىر - بىرىگە قارلىق تاشلىشىپ، قار ئېتىشىپ، قار ئۈستىدە پومداقلىشىپ پۈخادىن چىقىۋاتقان تازا ئويۇنىشىۋالاتتى. دادىسى ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ، قىزىنىڭ جاهانىي بىر ئالغان خۇشلۇقىدىن هۇزۇرلىنىپ كۈلەتتى. شادلىقىغا ئورتاقلىشاتتى. تېخى بۇلتۇرمۇ ئاشۇنداق بولغانىدى. دوست خېنىم تولا ئويناپ هېرىپ كېتىپ دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئېسىلىۋالغانىدى. بۇ يىل تۇنجى قاردا ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە. دالىنىڭ قارلىرىغا مەھلىيا بولىدىغان دوست خېنىمنىڭ هويلىغا چىققۇسىمۇ يوق. ئەمما ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تۇنجى قاردا بولىدىغان بىر گۈزەل تۇيغۇ قوچۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىرىگە قارلىق تاشلىغۇسى كەلدى. جامالىدىن ئاكىسىغا قارلىق تاشلىۋالغان بولسا، نەقەدەر

ياخشى بولاتتى!

ــ مەن سىلىگە قارىلىق تاشلىسام، يا قوغلاي دېمەي، يا بىرەر ئېغىز گەپ قىلماي خىيالغا پېتىپ ئولتۇرىلىغۇ؟

قارىلىقنى ئېيتىپ ئىشىك تۈۋىگە قېچىپ بېرىۋالغان ھەنىپەنىڭ نارازى كەيپىياتتا ئېيتقان سۆزىدىن دوست خېنىم خىيالىنى يىغدى.

ــ قارىلىقلىرى ھېساب بولسۇن، ــ دېدى ئۇ لەۋلىرىگە زورمۇزور كۈلكە يىغىپ، ــ تويۇمدا سىلىگە كۆڭۈلدىكىدەك سوۋغات بېرىمەن.

دوست خېنىمنىڭ ئېغىزىدىن توينىڭ گېپى چىقىشى بىلەن تەڭلا چىرايى شەلپەر رەڭگىدە قىزارغان بولسا، ھەنىپە ئۇنىڭغا ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ قاراپ قالدى ۋە ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ بىر ئۇزۇندىن كېيىن دېدى:

ــ ۋۇي خېنىم، توينىڭ گېپىنى قىلمۇاتىلىغۇ؟ ئۆيىمىزدە مېنىڭ خەۋرىمدە يوق ئىشلار جىقمۇ نېمە؟ بۇ خۇش خەۋەرنى ئەجەب مەن ئاڭلىماپتىمەنغۇ؟ ــ ھەنىپە گېپىنىڭ ئاخىرىدا ئابدۇمىجىتنىڭ گېپىنى چىقىرىۋېتىشكە تاس قالدى. لېكىن ئۇ بۇ گەپ تېشىلىپلا قالسا بۇ ئۆيدە بالانىڭ چوڭىغا ئۆزى قالىدىغانلىقىنى بىلگەچكە تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گەپنى يۇتۇۋەتتى، ــ مېنى يات كۆرۈپ قالمايۋاتقانلا يەنە؟

ــ جامالىدىن ئاكام بىلەن قىلىدىغان تويۇمچۇ؟ ــ دوست خېنىم جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئىسمىنى ئېغىزىغا تولدۇرۇپ ئالدى، ــ مەن يەنە كىم بىلەن توي قىلماقچىدىم؟ بىر قىز بالا بىرلا ئەرگە تېگىدىغان تۇرسا...

ــ ئۆيدىكى چوڭلارنى نارازى قىلىدىغان گەپنى

قىلمىسلا بولاتتى، دوست خېنىم، ــ ھەنىپە بىر خىل كۇنداشلىق تۇيغۇسىدا بولسىمۇ، ئۆزىگە چوڭلارغا خاس سالاپەت بېرىپ، دوست خېنىمغا تەنبىھ قىلىۋاتقانىدەك ئاھاڭدا سۆزلىدى، ــ ھاجىم دادام ئېنىق دەپتۇ. سىلىنى جالالىدىن ئاكامنىڭ بالىسى بولغان جامالىدىنغا بەرمەيدىكەن. سىلىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان ھاجىم دادامنى رەنجىتىپ يۈرمىسىلە بولاتتى.

ــ سىلى يەنە شۇ گەپتىمۇ، ھەنىپە؟ ــ دوست خېنىم تېرىكتى.

ئۇ ھەنىپەنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىشىنى، ئۆزىگە يارەم قىلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ ھەدىسىلا جامالىدىن ئاكىسىنىڭ گەپلىرى چىقىشى بىلەنلا، خۇشال بولۇپ كەتسىمۇ، ئۆزىگە ئۇنىڭ بىلەن توي قىلماسلىق پىكرىدە بولۇشى يېقىندىن بېرى ئۇنى باشقىچە بىر تەسىراتقا كەلتۈرۈپ قويۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ تۇيغۇسىدا جامالىدىن ئاكىسىنى ھەنىپەدىن قىزغىنىش خاھىشىمۇ يوق ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ جامالىدىن ئاكام دەپ شۆلگەيلىرى ئاققۇچە سۆزلەشلىرى، ئۇنى ماختاپ كېتىشلىرى، دوست خېنىمنىڭ قەلبىگە يېقىمسىز بىر تەسىراتنى پەيدا قىلاتتى، ــ بۇ دۇنياغا مەن جامالىدىن ئاكام ئۈچۈن، جامالىدىن ئاكام مەن ئۈچۈن يارالغان. مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشقا زىنھار چىدىمايمەن.

ــ ھەر ھالدا ئۆزلىرى بىلىپ ئىش قىلالا، ئىشقىلىپ جامالىدىن ئاكام تۇپەيلىدىن ئائىلىمىزدە بىرەر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بولۇپ قالماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ ھەنىپە ئىلمانغىنا بىر كەيپىياتتا شۇنداق دېدى.

— ئۇھ، — ئۇلۇغ كىچىك تىندى دوست خېنىم، — ئۇ ھازىر قانداق بولۇپ قالغاندۇ؟ جاراھەتلىرى ساقايغانمىدۇ؟ مېنى خىيال قىلمۇاتقانمىدۇ. ياكى بىر قېتىملىق تاياق بىلەن مەندىن يۈز ئۆرىگەنمىدۇ؟

— مەن ئۇنى بۇگۈن ئۇچراتتىم.

ھەنىپە شۇنداق دېۋىدى، دوست خېنىم بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. ئۇ ھەنىپەنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىغا ئولاپلا:

— نەدە، ئۇ قانداقراق تۇرۇپتۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

— ئىشكىنىڭ ئالدىدا.

— ئۇ قانداقراق تۇرۇپتۇ؟ — تەكرار سورىدى دوست خېنىم تاقەتسىزلىك بىلەن.

يېقىندىن بۇيان ھەنىپە چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگە تولا قاترايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئاق كوچا بىلەن تولا ئۆتۈشىدىكى سەۋەبنى چوڭ دادىسىنى يوقلاش ئۈچۈن دېگەندىن كۆرە، جامالىدىن ئاكىسىنى كۆرۈۋېلىش ئىستىكىدە دېيىش تېخىمۇ توغرا ئىدى. ئۇ بۇگۈن ئەتىگەن دەريا بويىغا ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، نەچچە كۈندىن بېرى كۈتكەن پۇرسىتىنىڭ ئەمدى يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدى. جامالىدىن ئۆيىنىڭ يول بويىدىكى تامغا يۆلەپ قويغان قوناق شاخلىرىغا ۋە شاخنىڭ ئالدىغا چىرايلىق تىزىپ قويۇلغان بېدىلەرگە سۆگەتنىڭ بادرىسى بىلەن چەللە قىلىۋاتاتتى. ھەنىپەنىڭ ئۇنىڭغا گەپ قىلمايۋاتسە كۆڭلى زىنھار ئۇنىمايتتى. چۈنكى ئۇ بۇ كۈننى تولىمۇ زارىقىپ كۈتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جامالىدىن ئۆزى يالغۇز ئىدى.

— ئەسسالام، جامالىدىن ئاكا!

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ جامالىدىن كەينىگە بۇرىلىپ ھەنىپەنى كۆردى ۋە كۈلۈمسىرىگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى، ــ دەريا بويىغا ماڭغانمىدىلە؟

ــ سىلىنى يوقلاپ كەلدىم دېسەمچۇ؟ ــ ھەنىپە ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قاراپ ناز بىلەن قاشلىرىنى يېمىردى، ــ سىلىنى پېشكەلگە يولۇقۇپتۇ دەپ ئاڭلىغانتىم، خېلى ياخشى بولۇپ قالىلمۇ؟

ــ ئاللا خالىسا يامان ئەمەس، ــ جامالىدىن ھەنىپەگە تەئەددىي قىلدى، ــ بىر ئاي ئۆتۈپ، مەن سەللىمازا ساقىيىپ، ئەمگەك قىلالىغۇدەك بولغاندىمۇ؟ ئۆزلىرى كەلدىلىمۇ ياكى مەن ئىنتىزار قۇشۇمنىڭ خەتـ خەۋىرىمۇ بارمۇ؟

ــ سىلى ئىنتىزار قۇش قەپەستە، جامالىدىن ئاكا.

ــ ئاڭلىدىم. قۇشۇم قەپەستە، ــ جامالىدىننىڭ ئاۋازى تىترەپ، نەپەسى بوغۇلدى، ــ ئىشىنمەنكى، قۇشۇم قەپەسكە ئۆزىنى ئۇرۇپ مېنى ئىستەۋاتىدۇ.

ــ قۇشلىرىدىن ئۈمىدلىرىنى ئۈزسىلە ئەمدى، ــ ھەنىپە جامالىدىنغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قويماقچى بولغاندى، ــ ئۇ ئەمدى باشقا بىرىنىڭ قولىغا قونىدىغان بولدى.

ــ نېمە؟ ــ جامالىدىن بېشىغا بىرى كالىتەك بىلەن ئۇرغاندەك قاتتىق چۆچۈدى، ــ بۇنىڭ مەن ئۈچۈن بىر ئېغىر شۇم خەۋەر ئىكەنلىكىنى بىلمەمدىلا؟!

ــ مەندىمۇ ئامال يوق، مەن پەقەت ئۆيدىكى گەپلەرنى دېدىم. ھاجىم دادامنىڭ قارارىنى ئۆيدىلا ئەمەس، پۈتۈن يۇرتتىمۇ ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ. جاھاندا بىر دوست خېنىملا يوققۇ جامالىدىن ئاكا؟! ــ ھەنىپە يەنە ئۇنىڭ

كۆزىگە ناز بىلەن باقتى. لېكىن جامالىدىنغا ئاسمان كۆمتۇرۈلۈپ چۈشكەندەك بىلىندى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە دېگەندەك شۇنىرلىدى:

ـ جاھاندا مىڭ كىشى، كۆڭۈلدە بىر كىشى.

ئارىنى خېلى ئۇزۇن جىمجىتلىق باستى. جامالىدىن ئورنىدا قاققان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزى يەرگە ـ بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانىدى. ھەنىپە ئۇنىڭ يېنىدا بىر ھازا تۇرۇپ باققان بولسىمۇ، ئۇ بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەنىپە دەريا بويىغا كېتىپ قالدى. جامالىدىن ئۇنىڭ «خوش» دېگەن گېپىگىمۇ جاۋاب قايتۇرمىدى.

ھەنىپە بۇ ھېكايىنى دوست خېنىمغا باشقىچە شەرھلىدى.

ـ شۇنچە روھلۇق، شۇنچە خاتىرجەم، شۇنچە غەمسىز تۇرۇپتۇ.

ـ ئۇ مېنى سورىمىدىمۇ؟

ـ ياق. ئىككىمىز تولىمۇ قىزغىن، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن ئەھۋاللاشتۇق، ئەمما ئۇ سىلىنى سوراپ باقمىدى.

دوست خېنىم لاسسىدە بوشىشىپ كەتتى. ئۇ «بەلكىم مەن ئەيىبلىكتۇرمەن. ئۇ ئاشۇ كۈنى يېگەن تاياقنىڭ سەۋەبىنى مەندىن كۆرۈۋاتقاندۇر. لېكىن ئۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا قانچىلىك كۆيۈك ئىكەنلىكىمنى بىلىشى، مۇھەببىتىمىز ئۈچۈن بۇنچىلىك سىناققا بەرداشلىق بېرىشى كېرەك ئىدىغۇ؟» دەپ ئويلىدى.

ـ ئۇ مەن توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدىمۇ؟

ـ ياق.

ھەنىپەنىڭ شۇنچە خاتىرجەم ھالدا «ياق» دەپلا كېسىپ

جاۋاب بېرىشى دوست خېنىمغا ئېغىر كەلدى. «ئەجەبا ئۇ مېنى شۇنچە تېز ئۇنتۇپ كەتكەنمىدۇ؟» يەنە ئۇنىڭ قەلبىدە ھەنىپەنىڭ سۆزلىرىگە گۇمان تۇغۇلمايمۇ قالمىدى. « ھەنىپە نېمانچە خۇشھال؟ جامالىدىن ئاكامنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن تەڭلا مەندىن ئۆتە ھاياجانلىنىپ كېتىدۇ؟»

ئوتتۇز ئۇچىنچى باب

ئىككى پارچە مەكتۇپ

چاقماق دەريا سىنىڭ سۈيى خېلىلا تارتىلىپ قالغان بولۇپ، دەريا ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە ئېقىنىنىڭ ئىككى يېنىغا مۇز تۇتۇشقا باشلىغانىدى. جامالدىن دەريادىن ئۆتۈپ ئاق تاغقا ــ هېلىقى كۈنى دوست خېنىم بىلەن كۆرۈشكەن، ئۇنىڭغا دىلىدىكى يوشۇرۇن سۆيگۈسىدىن بېشارەت بەرگەن جايغا كەلدى. دوست خېنىمغا ئاتاپ پۈتكەن نەزمىسىنى ئىچىدە قايتا ـ قايتا دېكلاماتسىيە قىلدى. ئۇ نەزمىنى تەكرارلىغانسېرى دوست خېنىمنىڭ گۈلدەك سىيماسى كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ، بىر غايىب ئوت قەلبىنى ئۆرتەيتتى. ئازابلىق بىر تۈيغۇغا قوشۇلۇپ كۆز ئالدىدا دىل مەيلىگە سۇلتان دوست خېنىمنىڭ تۇرۇپ كىيىكتەك ئۇركۈپ قېچىشلىرى، يەر تېگىدىن نازلىق بېقىشلىرى، تېۋىپنىڭ دۇكىنىدا سۆيگۈسىنى ئىزهار قىلىشلىرى زاهىر بولاتتى. تۇرۇپ ئۇنىڭ ئائىلە بەندگاهىدىكى بىچارە هالىتى، قەپەستىكى قۇشتەك ئۆزىنى سىرتقا ئۇرۇشلىرى، تەلپۈنۈشلىرى، كۆڭۈل سىرىنى ئېيتىش ئۈچۈن ئۇرۇنۇشلىرىنى خىيال قىلاتتى. تۇرۇپ ئۇنىڭ توي مەپىسىگە چىقىپ ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلىغىنىچە ئۆزىدىن يىراقلاپ كېتىۋاتقانىدەك بىلىنەتتى. ئۇ دوست خېنىمسىز ياشاشنىڭ هېچبىر

مەنسى يوقتەكلا ھېس قىلدى. ئۇنى بىر كۆرۈۋېلىش ئىستىكى قەلبىنى مۇجۇپ ئارامسىزلاندۇردى. ئەگەر دوست خېنىمنى بىر كۆرۈۋالمىسا گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدىغاندەك، ئۇنى ئائىلە زىنداندىن قۇتۇلدۇرمىسا ئەركەكلىك ئىپتىخارىغا نۇقسان يېتىدىغاندەك، دوست خېنىم ئۆزىنى ياردەمسىلىقتا ئەيىبلەيدىغاندەك تۇيغۇغا كەلدى. ئۇنىڭ كاللىسىنى گادىرماچ خىيالار ئىسكەنجىسىگە ئېلىۋالدى. ئىلياسقەمۇ ياكى باشقا بىرىگەمۇ ئەيتاۋۇر بىرىگە بولغان نەپرەت، كۇنداشلىق ئەقلىنى يالماماقتىدى. «سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ». بۇخارادا ئۇستازى دائىم ئاشۇنداق دەيتتى. جامالدىنمۇ بۇ ھېكمەتكە قايىل ئىدى. ئەمما بۇ دەملەردە ئۇ دوست خېنىمنى قۇتۇلدۇرۇش ئەمەس، ئۇنىڭ رۇخسارىنى بىر قېتىم كۆرۈۋېلىشقەمۇ سەۋەب تاپالمايۋاتاتتى. چۈنكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قورۇسى ئۇنچە ئاسان كىرگىلى بولمىدىغان قورۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ پايلاقچىلىرى، مالاي ـ مەدىكارلىرى ھاجىم بىر بۇيرۇق بەرسىمۇ دەرۋازىدىن كىرىپ ـ چىققان چۈنىنىمۇ نەزىرىنىڭ سىرتىدا قالدۇرمايتتى.

ھاۋا تۇمانلىق ئىدى. قار سوغۇقى ئۇشۇشۇك ھەرىدەك نەشتىرىنى ھەريان سوزۇپ تۇراتتى. تاغ ھاۋاسى تېخىمۇ سوغۇق ئىدى. جامالدىن ئەتىگەنده ئۇستىگە يۇڭلۇق تونىنى كىيىۋالمىغان بولسىمۇ، سوغۇقنى سەزمەيتتى. ئۇنىڭ ھېس ـ تۇيغۇلىرى، سەزگۈلىرى پەقەت دوست خېنىمغا مەركەزلەشكەن ئىدى. جامالدىننىڭ يادىغا بىردىنلا ئابدۇكېرىم كەلدى. «ئەڭ ياخشىسى ئۇنىڭغا مەكتۇپ يېزىپ ئابدۇكېرىمدىن ماڭدۇراي.»

جامالدىن تاغدىن ئالدىراپ ئۆيىگە كەلدى ۋە خانىسىغا

كىرىپ خوتەن قەغىزىگە ھۆسنىخەت بىلەن مەكتۇپنى پۈتۈشكە باشلىدى:

«ئى كۆڭۈل ئىرەملىكىمنىڭ يىگانە گۈلى، پەرىشان كۆڭلۈمنىڭ ئارامى، سۆيگۈ ئاسمىنىمنىڭ غېرىب قۇشى! دوست خېنىم دېگەن مۇبارەك نامى ئاھۇ زارلىق باغرىمغا تەسەللى نىگار! ئاللانىڭ قۇلى ئىكەنلىكىمگە ئىككى دۇنيا ئىقرارمەن. يەنە شۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ سۆيگۈ ئىلتىپاتلىرىغا زارىزار قۇلمەن. ۋىسالىلىرىنىڭ تەشنالىقىدا چاكىچاك يىرىلغان باغرىمدىن، ئىلاجسىزلىق مۇجۇپ ئاغرىتقان يۈرىكىمدىن ئۆزلىرىگە سالاملار بولسۇن! سالامدىن سۆڭرە، ھەنىپەدىن ئاڭلىدىمكى، مەن ئىنتىزار سۆيگۈ ئىزھارلىرىنى ئايان ئەتكەنلىكلىرى سەۋەبلىك ھازىر نەزەربەندتە تۇرۇۋېتىپلا. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئائىلىلىرىدە سىلىنى باشقا بىرىگە ئۇچۇرما قىلىشنىڭ مەسلىھەتى قىلىنىپتۇ. بۇنى ھەنىپەدىن ئىشتىكەن شۇ دەملەردە ماڭا يەرۇ ئاسمانىنىڭ ئورنى ئالمىشىپ كەتكەندەك بىلىندى. ھەنىپەنىڭمۇ نىيىتى دۇرۇس ئەمەس، ئۇ سىلىنىڭ بەندىگاھتا ئىكەنلىكلىرىدىن، باشقا بىرىگە ئۇچۇرما بولىدىغانلىقلىرىدىن خۇشھالدەك قىلىدۇ. بۇنى سىلىنىڭ ئوتلىرىدا كۆيۈپ چۈچىلا بولغان يۈرىكىم ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن، ماڭا قىلىۋاتقان بىزەڭلەرچە يېقىنچىلىقىدىن بىلىپ يېتىشكە ئۇلگۈردى. مۇبادا سىلىنىز ياشماقىقا دۇچار بولسام بۇ ئۆمرۈم قانداقمۇ مەنىلىك بولسۇن؟! ئىلاجسىزلىق تېشىنىڭ ئاستىدا ئىزىلگەن بۇ تېنىم سىلىنىڭ كۆڭۈل خالاشلىرى بىلەن تىك بولىدۇ. سىلى رىزا بولسىلا چۆل ـ باياۋانلارمۇ مەن

ئۇچۇن ۋەتەن. قانداق قىلماقلىقىمنى ئۆزلىرىنىڭ كېڭىشىگە قويدۇم. ئەزىز تەنلىرىنىڭ ئامانلىقىنى ئاللاهقا تاپشۇردۇم. ئابدۇكېرىمدىن ئۇشبۇ مەكتۇپنى ماڭدۇردۇم. خەۋەرلىرىگە بىتاقەت غېرىب ئاشقلىرىدىن دەپ بىلۇرلا.»

جامالىدىن مەكتۇپنى قايتا بىر رەت ئوقۇپ كۆرگەندىن كېيىن ئۇنى تۇمارچە شەكلىدە قاتلىدى ۋە ئاۋايلاپ قوينىغا سالدى. ئاندىن ئۆيدىن چىقىپ، ئابدۇكېرىمنىڭ ئۆيىنى نىشانلاپ يول ئالدى.

ــ بۇ مەكتۇپنى دوست خېنىمنىڭ ئۆز قولىغا يەتكۈزۈپ بېرەلەمىلا؟ ــ دېدى ئۇ ئابدۇكېرىمنى ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدىكى غازاڭلىرى ئاللىبۇرۇن تۆكۈلۈپ يالىڭاچلىنىپ قالغان تېرەكلىكىنىڭ يېنىدا.

ــ يەتكۈزۈپ بېرىدىغانلىقىمغا ۋەدە بېرەلەيمەن، ــ دېدى ئابدۇكېرىم نەزىرىدىكى ئۇستازىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قارىغاچ مۇرىسىنى يەڭگىل سىلكىپ، ــ ئۇنداق بولسا، ئۆيدە دوست خېنىمنىڭ بىر كىتابى بار ئىدى، مەن ئۇنى ئېلىپ چىقاي.

ئابدۇكېرىم ئۆيىدىن قېلىن بىر كىتابنى تېزلا ئېلىپ چىقتى ۋە جامالىدىننىڭ قولىدىكى تۇمارچە خەتنى ئېلىپ، كىتابنىڭ ئىچىگە تۇجۇپىلەپ قىستۇردى.

ــ دوست خېنىمنىڭ ئۆزىنىڭ قولىغا بەرگەيلا، ــ جامالىدىن بۇ گەپنى ئالاھىدەرەك ئۇرغۇ بىلەن ئېيتتى.

ــ خاتىرجەم بولغايلا ئۇستازىم، ــ ئابدۇكېرىم شوخلۇق بىلەن شۇنداق دېدى ــ دە، دوست خېنىمنىڭ ئۆيى تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

ــ نەگە؟!

چىرايى ھەم قارامتۇل، ھەم مايىلىشاڭغۇ، ئېگىز بوي، تەمبەل كەلگەن ئىشىك باقار ئابدۇكېرىمنىڭ ئالدىنى توستى.

ــ دوست خېنىمنىڭ يېنىغا، ــ ئابدۇكېرىمۇ ئۇنىڭ گۈلدۇرمامىدەك بوغۇق ئاۋازىغا يارىشا سوغۇق ھەم يۇقىرىراق ئاۋازدا جاۋاب بەردى.

ــ دوست خېنىم ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەيدۇ!

ــ بۇ بالا، ــ دېدى ياندىكى بىر ھەمراھى ئىشىك باقارغا چۈشەندۈرۈپ، ــ پات ـ پات دوست خېنىم بىلەن كىتاب ئالماشتۇرۇپ ئوقۇپ تۇرىدۇ. قولىدىكى ئاۋۇ كىتابمۇ ھەقىچان بىزنىڭ دوست خېنىمنىڭ. ئەكىرىپ بەرسە بەرمەسۇنمۇ.

ــ بىز ئۇنى كىرگۈزۈۋەتسەك، ھاجىمكامدىن گەپ ئاڭلاپ قالمايلى دەيمىنا؟!

ــ بۇ بالا كىرسە ھاجىمكام خاپا بولمايدۇ. ئۇ ئادەم كىتابنىڭ گېپىنى ئاڭلىسا خۇش بولىدۇ.

ــ ئەمىسە ئىلدام كىرىپ، ئىلدام يېنىپ چىق! ــ ئىشىك باقار ئابدۇكېرىمگە بۇرىلىپ، بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا شۇنداق دېدى.

ئابدۇكېرىم دوست خېنىم بىلەن قاراڭغۇ دالاندىلا كۆرۈشۈپ، كىتابنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىۋېتىپ ئاستا پىچىرلىدى:

ــ كىتابنىڭ ئىچىدە جامالىدىن ئۇستازنىڭ خېتى بار. ئۆز قولىغا بەر دەپ تاپىلىغان ئىدى، يالغۇز ئوقالا.

ــ رەھمەت سىلىگە، ــ دېدى دوست خېنىم ۋە كىتابنى ئىككى بىلىكىنىڭ ئاستىغا ئېلىپ، مەيدىسىگە باستى. جامالىدىننىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەنلا ئۇنىڭ

سۇلغۇن چىرايىغا بىلىنەرلىك كۇلكە يۇگۇردى.

ــ خەتنىڭ جاۋابىنى ئالغىلى ئەتە كېلىمەن، ماڭا كىتابدىن بىرنى بەرمەملا؟

ئابدۇكېرىمنىڭ گېپىي بىلەن شېرىن بىر تۇيغۇغا غەرق بولغان دوست خېنىم ئېسىگە كەلدى ۋە بۇرىلىپ ئىچكىرىگە كىرىپ، ھايالشمايلا كىتابدىن بىرنى ئېلىپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

ئابدۇكېرىم دوست خېنىمغا كۇلۇمسىرەپ خۇش ئېيتىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، دوست خېنىم ئالدىراپ ھۇجرىسىغا كىرىپ، كىتابنىڭ ئىچىدىكى خەتنى ئاچتى.

خەتنى ئوقۇغانسېرى ئۇنىڭ نەپەسلىرى ئىتتىكلەپ، ۋۇجۇدى تىترەشكە باشلىدى. قەلبىنى ئازاب، ئاچچىق، رەنجىش، رەشك، قورقۇنۇش ئارىلاشقان مۇرەككەپ تۇيغۇ يىرتقۇش قۇشنىڭ تىرناقلىرىدەك بىر تەرەپتىن مۇجۇسا، بىر تەرەپتىن تىتىۋاتقانىدەك ئاغرىتتى. « ئاھ، خۇدا! بۇ نېمە قىسمەت؟ بۇ نېمە كارامەت؟! مەندىن يوشۇرۇن نېمە ئىشلار بولۇپ كەتتى ئەمدى؟! ئانامغۇ قىلسۇن، دادامۇ ماڭا مۇشۇنداق ستەمكارلىق قىلسا قانداق بولىدۇ؟! ھەنىپەچۇ؟! ئۇ مەن كۆڭلۈمدىكىنى يوشۇرماي دەيدىغان، ھالىمغا يېتىدۇ دەپ ئويلايدىغان، سىرلىرىمنى سىرداش كۆرۈپ ئېيتىدىغان قېرىندىشىم ئىدىغۇ؟! ئۇنىڭ جامالىدىن ئاكامغا سۇيىنى چىقىرىپ يۇرگىنى نېمىسى؟» دوست خېنىم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. خۇددى ئۇنى بىرى پىرقىرىتىپ يەرگە قويۇپ قويغاندەك بېشى قايدى. ئۇنىڭغا يەر چۆرگۈلەۋاتقاندەك بىلىندى. بىر ھازادىن كېيىن كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىغان پۇتلىرى

ئاران ـ ئاران توختىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈەجەپ ئېقىۋاتقان قانلىرى تومۇرلىرىدا دولقۇن سالاتتى. ئېغىزى قۇرۇپ تىل ئۇستى ۋە تاڭلايلىرى تارىشىدەك قېتىپ كەتكەنىدى. ئۇ بار ئاۋازى بىلەن ھەنىپەنى يېنىغا چاقىرىپ ئۇنى تازا ئەدەپلىمەكچى بولغان بولسىمۇ، گېپىنى بىرى بوغۇزالغانىدەك ئاۋازى چىقمىدى. تىلىمۇ ھەركەتكە كەلمىدى. ئۇ ئادەتتە بىرەر گەپ تاپسا ھەنىپەگە دەپ ئۆگىنىپ قالغانىدى. تۇرۇپلا بۇگۈن بۇ خىيالىدىن تېزلا يانىدى. چۈنكى ئۇ ئەمدى ھەنىپەگە دىل سىرىنى ئەمەس، ھەرقانداق گېپىنى دېمەسلىكنى قارار قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيۋاتاتتى. ئۆزىگە نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئانىسىدەك نەسىھەت قىلىۋاتقان ھەنىپەنىڭ مۇددىئاسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى كۆڭلىدە روشەنلىشىپ بارماقتىدى. « ئى ئاللا، ئى پاك پەرۋەردىگارىم، ئالدىڭدا گۇناھكاردۇرمەن. گۇناھىمغا جاھاندىكى ئەڭ يېقىنلىرىم ئارقىلىق جازا بەرگۈچە، جېنىمنى ئالساڭمۇ مەيلى ئىدى. ئىشەنگەن ئادەملىرىمنىڭ دىلىغا رەھىمسىزلىك، شەخسىيەتچىلىك ئوتىنى تاشلاپ، ئۇنىڭدا مېنىڭ ناتۇان جېنىمنى كۆيدۇرۇپ ئاغرىتقىچە، مېنى تىغدەك يالغۇزلۇقنىڭ چوڭقۇر ھاڭلىرىغا ئىتتىرگىچە جېنىمنى ئالساڭ مەيلى ئىدى. جامالىدىن ئاكامنىڭ ۋەسلىدىن يىراق قىلغىنىڭدىن دەرگايىڭغا چاقىرساڭمۇ مەيلى ئىدى...» ئۇنىڭ تېنى شۇركىنىپ كەتتى. ئەگەر تىلەكلىرى ئىجابەت بولۇپ قالسا، ئۇ پانىيدىكى كۇننىڭ يورۇقىدا ئىشقى ئوتى كۆندىن ـ كۈنگە ئۇلغىيىپ يېنىۋاتقان جامالىدىن ئاكىسىنىڭ نۇرانە چېھرىنى ئەبەدىي كۆرەلمەيتتى. كېچە ـ كۈندۈز دىل رايىنى تىلىغا

جەم ئېتىپ تىللىرىنى تامشىتىشقا دالالەت قىلىۋاتقان جامالىدىن دېگەن سۆيۈملۈك ئىسىم بىلەن چاقىرسا كۈندەك چىرايى كۆز ئالدىدا نامايان بولىدىغان، جۈپتى ھالالىق تۈيغۇسى بىلەن ئۆزىنى ئىپتىخارلىنىشقا ھەقلىق دەپ قارايدىغان قەدىردان يىگىتىنىڭ بۇدۇنيالىق ۋەسلىدىن مەھرۇم قالاتتى. «ئەسلىدە سۆيگۈنىڭ شېرىنلىكى تۇيۇشسىز كۆيۈشتە، ۋەسلى كۆڭۈل پىنھانلىقىدىكى ھىجرانلىق چىغىر يولدا ئىكەنە!» دەپ ئويلىدى ئۇ. دوست خېنىمنىڭ شۇ تاپتا جامالىدىن ئاكىسىنىڭ يېنىغا ئۇچقۇسى كەلدى. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! ئۇ قەپەستىكى قاناتلىرى بوغۇشلانغان قۇش ئىدى. ئۇ ئەتراپقا شۇبھىلىك باقتى. ھېلىلا دادىسى كىرىپ قالىدىغاندەك، ئانىسى قولىدىكى خەتنى يۇلۇپ ئېلىپ يىرتىپ تاشلايدىغاندەك، ھەنىپە يالغاندىن ھېسداشلىق قىلىپ، جامالىدىن ئاكىسىنىڭ مەكتۇپىنى ئوقۇۋالىدىغاندەك تىترەپ تۇرغان قولىدىكى مەكتۇبنى كىتابنىڭ ئىچىگە ئالدىراپ يوشۇردى. بۇگۈن نېمىشقىدۇر دادىسىنىڭ گېپىنى بوش - بوش قىرىپ قويۇشىمۇ ئاڭلانمايتتى، كۈندە نەچچە قېتىم ئالتۇن قىزىمدىن ئالتۇن قىزىمغا سېلىپ، ئېغىزىدىن شەربەت تۆكۈپ كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان تىللا خېنىمنىڭمۇ چۈشتىن بۇرۇن كىرگەنچە بوسۇغىدا ئاياغ تۇشى ئاڭلانمىدى. ھەنىپەمۇ ئەتىگەن چىقىپ كەتكەنچە كىرىپ باقمىدى. بۇ ھال دوست خېنىمغا غەلىتە تۇيۇلدى. بىر تۇرۇپ ئۇلار ئۇچى تىلىنى بىر قىلىپ ئۆزىنىڭ تۇيىنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىۋاتقاندەك، بىر تۇرۇپ ھەنىپە جامالىدىن ئاكىسىنى ئىزدەپ ئۇنىڭغا سۇۋۇنۇپ

يۈرگەندەك تۇيغۇ بېرەتتى. قاراڭغۇ چۈشكەنسېرى ئۇنىڭ بۇ تەشۋىشلىك خىيالى جېنىنى قىينىماقتا ئىدى. ئۇ شامداندىكى ئىككى تال سۆسۈن رەڭلىك شامنى ياندۇرۇپ، نامازشامنى ئوقۇپ بولۇپ سىرتقا قۇلىقىنى تۇتتى. يوغان قورۇنىڭ ئىچى جىمجىت. دوست خېنىم ئۈيۇقتىن دېۋەت، قەغەز ـ قەلەمنى ئېلىپ جامالىدىن ئاكىسىغا جاۋابەن مەكتۇپ يازماقچى بولۇپ شىرەنىڭ ئالدىغا ئەمدى كېلىۋېدى، ئىشىك تۈۋىدە بىرنىڭ يېقىنلاپ كەلگەن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. ئاندىن ئىشىك ئاستا ئېچىلىپ، تىللا خېنىم كىرىپ كەلدى.

ــ دوست خېنىم، ئالتۇنۇم، شېرىن قىزىم، ــ ئۇ ئادەتتىكىدەك چىرايىدىن كۈلكە تۆكۈپ تۇرۇپ، قولىدىكى جانان چىننىنى دوست خېنىم هېلىلا دېۋەت، قەغەز ـ قەلەمنى ئاستىغا يوشۇرۇۋەتكەن شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى، ــ قېنى قىزىم، سىلىگە ئاتاپ ئۆز قولۇم بىلەن ئۈگرە ئەتكەنىدىم، ئىسسىقىدا ئىچۋالسىلا.

دوست خېنىمنىڭ قالغان، قېلىۋاتقان كۆڭلىنى بىر قاچا ئۈگرە بىلەن قانداقمۇ ئالغىلى بولسۇن؟! ئۇ ئېسىنى بىلگەندىن تارتىپ تائامنىڭ خەقىشىنى قىلىپ باققان بالا ئەمەس. باشقىلار بۇردا نانغا زار بولسا بولغاندۇ. بۇ زامانىدا بىر قاچا تائامغا ئالدىنىدىغانلا، خۇش بولىدىغانلار بولسا باردۇر. لېكىن دوست خېنىم تائام يېمەي خەقىش قىلسا قىلدىكى، ئۆز ئەركىنى بوغۇشقا يول كۆرسەتكۈچى تىللا خېنىمنىڭ « ئۆز قولۇم بىلەن ئەتتىم» دەۋاتقان مۇنۇ بىر چىنە ئۈگرىسىنى ئېچىشنى تېخىمۇ خالىمايدىغان بولسىمۇ، ئۇ ئەدەپنى ئەلا بىلەتتى. شۇڭا ئەدەپ يۈزىسىدىن:

ــ ماقۇل ئانا، سەل سوۋۇغاندا ئىچەي، ــ دېدى ۋە چىننى بۇ ئۇگرىنى ھېلىلا قالدۇرماي ئىچىۋېتىدىغاندەك مايىللىق بىلەن سەل ـ پەل ئالدىغا تارتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ خاتىرجەم بولۇپ، تېزرەك چىقىپ كېتىشىنى تولىمۇ خالايتتى. شۇنداق بولغاندىلا قەلبىدە جامالدىن ئاكىسى ئۈچۈن مەۋج ئۇرۇۋاتقان كۆڭۈل سۆزلىرىنى قەغەز يۈزىگە بالدۇرراق پۈتۈپ چىقالايتتى. قېرىشقاندەك تىللا خېنىم پەستىن جادا ھەرە بىلەن بالداقچە توغرالغان ئۆرۈكنىڭ ئوتۇنىنى ئېلىپ كاك ئوچاققا سالدى. دوست خېنىمنىڭ ئاستىدىكى يېكەندازنى، يۆلىنىدىغان پەي ياستۇقىنى تۈزەشتۈردى. خام جامبا بىلەن شىرەنى سۈرتتى. ئاندىن ئىككى پاچىقىنى قوللىرىنى ئۆتكۈزۈپ قۇچاقلىغىنىچە ئىككى تىزنىڭ ئارىسىغا ئېڭىكىنى قويۇپ خىيالچان ئولتۇرغان دوست خېنىمغا بۇرىلىپ:

ــ شېرىن قىزىم، ئاشمۇ سوۋۇدى. قېنى ئىچىۋالسىلا، ــ دېدى.

ــ سىلى چىقىۋەرسىلە ھېلى ئىچىمەن، ــ دوست خېنىم ھازىرلا ئىچىدىغاندەك ئۇجمە ياغىچىدا قىرىلغان قوشۇق بىلەن ئۇگرىنى ئېلىشتۇردى.

ــ يائاللا قىزىم، ــ دېدى تىللا خېنىم قاشلىرىنى يىمىرىپ، يېقىنچىلىق تەلەپپۇزىدا، ــ ئەجەب بىر مېنى يانلىرىدىن قوغلاشقا ئالدىرايدىغان بولۇپ قالالا، ــ ئۇ يەنە قوشۇپ قويدى، ــ ھەنىپە ئىگەمبەردىكامنىڭ يېنىغا كەتكەن بىردەمگىچە كېلىپمۇ قالار.

ھەنىپەنىڭ ئىسمى چىقىشىغىلا دوست خېنىمنىڭ تاپىنىدىن كىرگەن بىر تىترەك چېچىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ توختىدى.

ــ ئەمدى مەنمۇ قورقمايدىغان بولۇپ قالدىم ئانا، ــ ئۇ ئانىسىنىڭ كۆزىگە تىكىلدى، ــ دەرۋازىدىن تارتىپ ئارقا ھويلىغىچە ساقلايدىغانلار بولغاندىكىن تېخىمۇ خاتىرجەم بولۇپ قالدىم. ھەنىپەمۇ ئەمدى مۇكەررەم ئاناملار بىلەن تۇرسۇن.

تىللا خېنىم ئېرى ئارقىلىق دوست خېنىمنى ھەر ۋاقىت تىزگىنلەپ تۇرالىسىمۇ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۆيدىكى چاغلاردا دوست خېنىم بىلەن يۈز تۇرا بىر گەپنى تالىشىپ قېلىشتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلاتتى. ھاجىمنىڭ قىزىنى ئۆگەيلەۋاتقانلىقىنى بىلىپ قېلىشىدىن قورقاتتى. بۇنداق بولمىغاندا ئۆزىنىڭ پىلانلىرى سۇغا چىلىشىپمۇ قالمايدۇ دېگىلى بولمايتتى. شۇڭا ئۇ بوغۇزىغا كەپلەشكەن تەئەججۇپلۈك سوئاللىرىنى يۇتۇۋېتىشكە مەجبۇر بولدى.

ــ ماقۇل، شېرىن قىزىم، مەن ھەنىپەگە شۇنداق دەپ قويايى، ــ دېدى ئۇ كەينىگە ئۆرۈلۈپ چىقىپ كېتىۋاتقىچە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايىنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتمەي.

تىللا خېنىم چىقىپ كېتىشىگە دوست خېنىم يۇگۇرگەن پېتى ئىشىككە ئېچىدىكى تاقاقنى يۆلىدى ۋە تۇتقۇچنى ئېچىگە تارتىپ باقتى. ئۇ ئىشىكنىڭ مەزمۇت تاقالغانلىقىغا ئىشەنچ قىلغاندىن كېيىن «ئۇھ» دەۋەتتى. ئۇ ئۆزىنى يەڭگىل تۇتۇشقا شۇنچە زورلىسىمۇ، يەنە بىر غەم، يەنە بىر ئىچ پۇشقى ئۇنىڭ يەلكىسىنى تۇگمەن تېشىدەك ئېغىرلىق بىلەن بېسىپ تۇراتتى. ئۇ جامالدىن ئاكىسىغا مەكتۇپ يېزىپ دەرد ـ ئەلەملىرىنى يەڭگىللەتمەسە بولمايتتى.

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دىل ئارامىمنىڭ ناۋاكەش

بۇلبۇلى. سۇلغان گۈلدەك قەددىمنىڭ يۆلەنچۈكى، قەدىردان جامالىدىن ئاكا! مەكتۇپىڭىزدىن ئايان بولدىكى، ئازابنىڭ ئۆرتەشلىرىدە كۆيۈپ كۈل بولغان خەستە قەلبىمنىڭ ھىجرانلىق دالالىرىغا قۇزغۇنلار ئۇۋا سالماقچى بولۇپتۇ. شۇ دەملەردە سۆزلىرىگە ھەرقاچان چىنپۇتىدىغان، ھاياتىمدىكى بىردىنبىر قېرىندىشىم دەپ بىلىدىغان ھەنىپەنىڭ كۆڭۈل ئاللىقىدىن قاتتىق رەنجىپ تۇرۇپتىمەن. قەدىردان جامالىدىن ئاكا، بۇ كۈنلەردە بەكلا ئاجىزمەن. ئانامنىڭ غەرىزى باشقا. ئۇ قىلىمەن دېگىنىنى قىلماي قالمايدىغان جاھىل ئىنسان. ھەر ھالدا قاراپ تۇرغاندىن كۆرە تىرىشىپ باققان ئەۋزەل. ئەگەرچەندە ئانام دادامنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ بولغان بولسا ئەھۋال تېخىمۇ تەسلىشىپ كېتىدۇ. شۇنداقتىمۇ دادام شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىدۇ. شەھىدۇللا ئىمام سىلىنى ئۆز بالىسىدىنمۇ چارە كۆرىدۇ. مەكتۇپىمىنى ئابدۇكېرىمدىن ئېلىپلا ئۇ ئادەمنى ئۆيىمىزگە ئەلچىلىككە كىرگۈزگەن بولسىلىرى. ئول زاتى مۇبارەكنىڭ ئۆيىمىزدىكى ھۆرمىتىنىڭ يۈزىدىن بولسىمۇ ئىككىمىزنىڭ ۋىسال قۇشلىرىمىزنىڭ رىزقى قوشۇلۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس! ھەرقاچان يادىلىرىدا بولسۇنكى، مېنىڭ سۆيگۈ گۈلۈم سىلىنىڭ پەرۋىشلىرىدە ئايىندۇ. ئۇ سىلىنىڭ ئىختىيارلىرىدىن مەھرۇم بولسا، توزۇپ كېتىدۇ، جامالىدىن ئاكا! ئىشىمىز رويابقا چىقماي قالسا، سىلى ئېيتقاندەك چۆل ـ جەزىرىلەرمۇ سىلىنىڭ بولغانلىقلىرى بىلەن ماڭا جەننەتۇل رىزۋاندۇر...»

ئوتتۇز تۆتىنچى باب

ئەلچىگە ئەلەم

جامالىدىن ھۇجرىسىدا مەكتۇپنى كۆكرىكىگە ــ يۈرىكىنىڭ ئۇدۇلىغا بېسىپ، پەنجىرىدىن ئاق تاغقا تىكىلگىنىچە قېتىپ قالغاندەك مىدىر ـ سىدىر قىلماستىن تۇراتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بۇ كۈنلەردىكى ئازاب، تەقەززالىق ئارىلاشقان تۈيغۇلاردىن تىترىسە، دوست خېنىمنىڭ ئۆزىگە بىلدۇرۇپ تۇرۇۋاتقان سۆيگۈ ئىلتىپاتىدىن ھاياجاندا قاتتىق سىلكىنەتتى. «دوست خېنىم توغرا دەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە يارايدىغان ئادەم دەل شەھىدۇللا ئىمام!»

ھويلىدا ئاغىچىخانىنىڭ كېپىشىنى سۆرەپ ماڭغان يەڭگىل قەدەم تىۋىشى ئاڭلاندى. بۇ تىۋىش جامالىدىننىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى. ئانىسىنىڭ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەنلىكىنى بىلگەن جامالىدىن ئاق تاغدىن نەزىرىنى ئىشىك تەرەپكە ئاغدۇردى. ئۇ ئىشىكنىڭ كالا تېرىسىدىن قىلىنغان تۇتقۇچىنى تارتىپ ئاچتى. ئاغىچىخان بوسۇغىدا ئوغلىغا كۈلۈمسىرىگىنىچە قاراپ تۇراتتى.

ــ يائاللا ئوغلۇم، ئەجەب ھۇجرىلىرىغا ئۆزۈن بېكىنىۋالالا؟! شامنىڭ ۋاقتى بولغىلى نىكەم؟ دادىلىرى سىلىگە قاراپ تۇرىدۇ. نامازلىرىنى ئوقۇۋېلىپ، چۆچۈرە

قىلغانتىم، قىزىققىنا ئىچىۋېلىڭلار.

ــ مانا ئانا، ــ جامالدىن ئۆزىنى ئازادە كۆرسىتىپ، ئىچكى تۇيغۇلىرىنى پىنھان تۇتاي دېگەن بولسىمۇ ئاۋازى يەنىلا تىترەپ چىقتى، ــ ھازىر چىقاي دەپ تۇراتتىم.

ئوغلىنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشلىرىدىنمۇ ئۇنىڭ خىيالىنى ھېس قىلىپ يېتەلەيدىغان ئانا ئۇنىڭغا لەپپىدە نەزەر تاشلىدى.

ــ كۆزۈمگە ئەجەب بىر قىسما كۆرۈنىلىغۇ؟ ئىچىلىرىدە بىر خاپىلىق بار.

ــ ياق ئانا، ھېچ خاپىلىق يوق.

ــ يوشۇرمىسىلا بالام، مەن بىلمەي قالۇرمەنمۇ؟ ئېتىزدا پۇتلىرىغا تىكەن كىرىپ كەتسە، ئۆيدە تۇرۇپ يۈرىكىمنىڭ ئاغرىقى ئارقىلىق ئۇنى بىلۈۋالىدىغان تۇرسام.

ــ بولدى ئانا، ــ دېدى جامالدىن بوسۇغىدىن ئالغان قەدەملىرىنى ئىتتىكلىتىپ، ــ بۇ گەپنى سەل تۇرۇپ دېيىشەيلى.

ئاغىچىخان ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.

كەچلىك غىزا جىمجىت يېيىلدى. غىزادىن كېيىن بىر ئائىلە كىشىلىرى كاڭدىكى سەندەلگە پۇتلىرىنى سېلىپ ئولتۇرۇشتى. گەپكە ئاغىچىخان ئېغىز ئاچتى.

ــ كۆڭۈللىرىدىكى گەپنى دېسىلە ئوغلۇم. يېقىنىڭىياقى چىرايلىرىنىڭ قېنى قېچىپ سۇلغۇن بولۇپ قالدى. گەپلىرىمۇ، غىزالىرىمۇ ئازلاپ كېتىۋاتىدۇ.

ــ قانداق گېپىڭ بولسا بىزدىن يوشۇرماي ئېيىت ئوغلۇم، ــ جالالىدىنمۇ خوتۇنىنىڭ سۆزىنى

قوۋۇەتلىدى، ــ تويۇڭنى قىلىۋېتىلى دېسەك، ۋاقىتنى سوزۇپ، سوغۇقمۇ چۈشۈپ كەتتى مانا.

ــ كۆڭلۈمدىكىنى دېمىسەم بولمىغىدەك دادا، ــ جامالدىن ئوچاق بېشىدا كۆيۈپ تۇرۇۋاتقان جىن چىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ بوش ئاۋازدا سۆزلىدى، ــ دوست خېنىم قورغان كۆلبېشىدىكى تېۋىپنىڭ دۇكىنىدا ماڭا ۋە بىزنىڭ ئائىلىگە كۆڭۈل ئىزھارىنى تاپشۇرغاندىن بېرى ئائىلىسىدە نەزەربەندتە. ئاڭلىسام بۇ ئىشتىن ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ دىلى قاتتىق رەنجىپتۇ. دوست خېنىمنى ماڭا ياتلىق قىلىشقا ئۇلارنىڭ زىنھار مەيلى يوقكەن. ئۇنى باشقا بىرىگە بېرىشنىڭ مەسلىھەتمۇ بولغان چېغى. دوست خېنىم بىلەن ئىككىمىز مەكتۇپلاشتۇق. ئۇ مەكتۇپىدا بۇنداق قاراپ تۇرساق ھېچكىممۇ بىزنىڭ رايىمىزغا بېقىپ قويمايدۇ. ھەرھالدا ئۆيگە ئەلچى كىرگۈزۈپ بېقىڭلار دەپتۇ. شۇڭا كېچىكتۇرمەي ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە ئەلچى ئەۋەتىپ باقساقمىكىن دېگەن خىيالغا كېلىپ قالدىم.

پىلىلداپ كۆيۈۋاتقان قارا چىراغنىڭ نۇرى شۇنچە ئاجىز ئىدى. ئۆي ئىچىنى بىر ئۇزۇن جىمجىتلىق، سۈكۈنات قاپلىدى. ئارمان، ئىلاجسىزلىق بىلەن ئېلىنىۋاتقان ئېغىر نەپەسلەرمۇ ئېنىق ئاڭلىناتتى. ئاتا ــ ئانىنىڭ باغرى ئېزىلىپ تۇراتتى. ئوغلىنىڭ ــ بۇ يۇرتتا ئۇلارنىڭ يۇزىنى يورۇق، قەددىنى تىك قىلىۋاتقان ئىلمۇ ئېرىپان ساھىبى يۈرەك پارىسىنىڭ خىجالەتنى قايرىپ ئېيتىۋاتقان ئاشۇ كىچىككىنە تەلىپىنىڭ ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ نەقەدەر ئاجىز كېلىۋاتقانلىقىدىن ئىچى

ئۆرتىنەتتى. ئوغلۇم ئېغىز ئاچسا ئاسماندىكى ئاي بولسىمۇ يۇلۇپ ئېلىپ بېرىمەن دەپ ئويلايدىغان ئاغچىخان ئۆزىنىڭ ئاددىيلا ئىنسان ئىكەنلىكىنى، ئارمىنى چەكسىز بولغىنى بىلەن دەرمانىنىڭ تولىمۇ چەكلىك ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلماقتىدى. جامالدىن بولسا، ئاتا ـ ئانىسىنى مۇشۇنداق قىيىن ئەھۋالدا قويۇۋاتقىنىدىن خجىل بولاتتى. ئەمما ئۇنىڭ كاللىسىدا بۇ قارارىدىن يېنىش خىيالى زادىلا يوق ئىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان، ئۆزىنى بۇ ئىشنى باشلاپ ئاخىرىغا چىقىرالايدۇ دەپ، ئىشىنىدىغان دوست خېنىمنىڭ سىيماسى زادىلا نېرى بولمايتتى. بۇ ئىشنى قىلالمىسا، ئاخىرىغا چىقىرالمىسا، سۆيگەن ئادىمىنىڭ ئالدىدا قانداقمۇ يۈزىنى يورۇق ھېسابلىسۇن؟

بۇ ئۆي ئۆي بولغاندىن بېرى كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇنچە ئۇزۇن سۈكۈناتنى ئاخىرى يەنە ئاغچىخان بۇزدى.

ــ ئەلچى كىرگۈزسەك، يا تەۋەككۈل دەپ كىرگۈزۈپ باقلى دادىسى.

ــ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كىمنىمۇ ئەۋەتەرمىز، ــ جالالدىن قامىسى قوزا تېرىسىدىن قىلىنغان تۇمىقىنى قولىغا ئېلىپ بېشىنى يەڭگىل تاتىلىدى، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىز كىرگۈزگەن ئەلچىلەرنى قوغلاپ چىقىرىشتىن يانمايدۇ جۇمۇ.

ــ «تەلەپ قىل، سەۋەب قىل» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ، لايىقىدا بىر ئادەمنى تېپىپ كىرگۈزۈپ باقلى.

ئانىسىنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىغىلا جامالدىن گەپ ئۇلىدى.

— دوست خېنىم شەھىدۇللا ئىمامنى كىرگۈزۈپ بېقىڭلار، دەپتۇ.

— راست، — دەۋەتتى جالالىدىن، — ئۇ زات مېنىڭ يادىمغا ئەجەب كەلمەپتۇ دېسە؟

— شۇ ئەمەسمۇ، — ئاغچىخانىڭمۇ يوقتېپ قويغىنىغا ئۇزۇن بولغان قىممەتلىك نەرسىسىنى تېپىۋالغاندەك دىلى ۋالىدە يورۇپ كەتتى، — ئۇلارغا شەھىدۇللا ئىمامنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتەيلى.

جالالىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ئەتە بامدات نامىزىدىن يېنىپلا، شەھىدۇللا ئىمامغا ئەھۋالنى ئېيتاي. ئول زات بىزنىڭ جامالىدىننى قەۋەتلا ياخشى كۆرىدۇ. شۇنىڭ ھۆرمىتىدىن بولسىمۇ ھالىمىزغا يەتسە ئەجەب ئەمەس.

ئەتىسى قورغان كۆلبېشى جامەسىدىن بامدات نامىزىنى ئوقۇپ يانغاندا، جالالىدىن جامائەتتىن سۇغۇرۇلۇپ، ئادەتتە ئەڭ ئارقىدا جامە مەسچىتىدىن چىقىدىغان شەھىدۇللا ئىمامنى دەرۋازا ئالدىدىكى كىچىك پېشايۋاننىڭ سۇپىسىدا ئولتۇرۇپ ساقلىدى. شەھىدۇللا ئىمام ئانچە ھايالشمايلا دەرۋازىدىن چىقىپ جالالىدىننى كۆردى.

— بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرۇپ كېتىپلىغۇ؟ — سورىدى شەھىدۇللا ئىمام.

— تەقسىر، — دېدى جالالىدىن ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ، قولىنى باغلاپ تۇرۇپ، — ئۆزلىرىنى ساقلاپ تۇرغانىدىم.

— بەلەن گەپ، — شەھىدۇللا ئىمامۇ جالالىدىننىڭ قارشى تەرىپىدىكى سۇپىدىن ئورۇن ئالدى، — نېمە

ۋەجىدىن ساقلاپ ئولتۇرغانتىلە؟

ــ ھەي، ــ بېشىنى چايقىدى جالالدىن، ــ جامالدىننىڭ ئىشى بولمامدۇ.

ــ جامالدىنغا بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟ ــ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ چىرايىدا بىلىنەرلىك جىددىيلەشكەنلىكىنى ئالامىتى ئەكس ئەتتى.

ــ چوڭ ئىش دېسەك چوڭ ئىش، ــ جالالدىن گەپنى تەپسىلىرەك ئېيتماقچى بولدى، ــ بىزنىڭ كۆلبىمىزگە تەس بولۇۋاتقان بۇ ئىش ئاۋۋال ئاللاغا، ئاندىن قالسا سىلىگە ئاساندۇر. ھەر ئىشتىن خەۋەرلىرى بار. بالا دەسلەپتە تويۇڭنى قىلىۋېتەي دېسەم خانلىق مەدرىسەدە ئىلىم ئالمەن دەپ، زىنھار ئۇنىمىدى. ئۆزلىرىمۇ ئىلىم ئالساڭ ئال دەپتىكەنلا. ئانىسى بىلەن بالىغا تويىنى قىلىۋەتكەندىن كېيىن ئىلىم ئالسۇن دەپ چاڭ تۇرۇۋېدۇق بالا ماقۇلغا كەپ قالدى. ئەمما چاتاق يېرى ئۇ قول يەتمەيدىغان شاختىكى شاپتۇلنى كۆزلەپ قالدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قىزى دوست خېنىم ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىسسىقچىلىق پەيدا بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ. بالىلارنىڭ بىر ــ بىرىگە رايى بولغان بىلەن ھاجىمنىڭ بۇ ئىشقا رازىلىقى يوق ئوخشايدۇ.

ــ ھەتتەڭە، ــ شەھىدۇللا ئىمامۇ بېشىنى چايقىدى. چايقىغاندىمۇ بايا جالالدىن چايقىغاندىن بەكرەك چايقىدى. چۈنكى ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ جالالدىننى يامان كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. بىرنەچچە قېتىم ئۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇسى، جالالدىننىڭ خاھىشى بىلەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا « ئىككىلىرى يۇرتنىڭ مۆتىۋەرلىرىدىن سانىلىسىلەر، ئاراڭلاردىكى

سوغۇقچىلىقىنى تۇگىتىۋەتسەك بولاتتى» دەپ گەپ ئاچقاندا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم گەپنى باشقا ياققا بۇراپ، بۇ ئىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭ قىزىنى جالالىدىنىڭ ئوغلىغا بېرىشتىن گۇمانلىناتتى. دوست خېنىم بىلەن جامالىدىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قورغان كۆلىبېشىدا تارقىلىپ يۈرگەن گەپلەرمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئانچە ـ مۇنچە چۈشۈپمۇ قالغانىدى، ـ ئىشقىنى ئاللا سالىدۇ. ئۇ بىسەۋەب بولمايدۇ. جامالىدىن ئىلمى زىيادە يىگىت. يۈرتنىڭ كۆز بالىسى. دوست خېنىممۇ ئەقلى تىرەن ئېسىل بالا بولدى. ئىككىسىنىڭ رىزقى قوشۇلۇپ قالسا، ئالتۇن ئۆزۈككە ياقۇت كۆز دېگەندەك خويمۇ ئوبدان ئىش بولاتتى. لېكىن ئۆزلىرىمۇ ھاجىمنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىلا. بالىلار بىر ـ بىرىنى خالاپ قالغىنى بىلەن ھاجىم قېتىلمىسا تەسكە توختاپ قالۇرمىكىن.

ـ ئەھۋال شۇنداق بولغاچقا ئۆزلىرىگە ھاجەتمەن بولۇپ قالدۇق، ـ جالالىدىن ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرىنى شەھىدۇللاھ ئىمامغا يېلىنىش نەزەردە تىكتى، ـ سىلى يۈرتنىڭ ئاتىسى، ھاجىمكامىمۇ ھۆرمەتلىرىنى بىر ئوبدان قىلىدۇ، لەۋزىلىرىنى يىرىماس دېگەن ئۈمىدىم بار. بۇ ئىشتا بىزگە بىر ئاتىدارچىلىق قىلغان بولسىلىرى.

شەھىدۇللا ئىمامنىڭ چىرايىدا بىرئاز ئارىسالدىلىق ئالامەتلىرى كۆرۈندى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئالدىغا بارسا، قۇرۇق قول قايتىپ كېلىش، ھەتتا دىلى ئازار يەپ قېلىش ئېھتىماللىقىنىمۇ ئويلاپ ئۇلگۈردى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئالدىدىكى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان

جالالىدىننىڭ، ئەڭ مۇھىمى ئىلمىنى ئۆزىنىڭكىدىنمۇ زىيادە دەپ قارايدىغان جامالىدىننىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، يەنە جامالىدىن بىلەن دوست خېنىمنىڭ بىر - بىرىگە تېپىلغۇسىز لايىق كېلىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىدىن بۇ ئىشقا تەۋەككۈل قىلىپ باقماقچى بولدى.

ــ مەيلى ئەمىسە، ــ ئۇ بىر خىل ئىككىلىنىش تەلەپپۇزىدا دېدى، ــ بۇ ئىككى قەلب ئىگىسىنىڭ مۇراد - مەقسىتى يولىدا بىر سىناپ كۆرەي. مۇشۇ ئىش تۈپەيلى ھاجىم سىلىنى ئۆز ساناپ، سالاملىرىنى ئىلىك ئېلىپ قالسا، جامالىدىن بىلەن دوست خېنىمنىڭ پاكىز كۆڭلى يۇرتنى تېخىمۇ كاتتا ئىناقلىققا باشلىسا ئەجەب ئەمەس!

ــ رەھمەت سىلىگە تەخسىر.

شەھىدۇللا ئىمام جالالىدىندىن ئايرىلىپ ئۆيىگىمۇ بارماستىن ئۇدۇل تۆۋەن كوچىغا قاراپ يول ئالدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى ئىشىك باقار ئۇنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن قول باغلاپ، ئىگىلىپ تەزىم قىلىپ قارشى ئالدى ۋە ئۆيگە باشلىدى.

ئىسسىققىنا سارايدا ئەتىگەنلىك ناشتىغا ئەمدى ئولتۇرۇشقان ئەر - خوتۇن شەھىدۇللا ئىمامنىڭ سالىمىنى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، خۇشھاللىق ھەم قىزغىنلىق ئىچىدە ئىلىك ئېلىشتى.

ــ ۋاھ - ۋاھ - ۋاھ، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ياشلاردەك چاققانلىق بىلەن پەسكە چۈشۈپ، كالىچىنى پۇتىدىكى مەسىسىنىڭ ئۈستىگە سەپتى - دە، ئوڭ قولى بىلەن شەھىدۇللا ئىمامنىڭ ئوڭ قولىنى تۇتتى ۋە سول قولى بىلەن ئۇنىڭ ئوڭ قولىنىڭ جەينىكىدىن يەڭگىل تۇتۇپ، يېتىلەپ دېگۈدەك تۆرگە باشلىدى، ــ ئەتىگەنده

مۇبارەك قەدەملىرى ئۆيمىزگە يېتىپ، بىزنى تولىمۇ خۇرسەن قىلىۋەتتىلە، مانا.

ــ مالال قىلدىم. مالال قىلدىم، ــ شەھىدۇللا ئىمامۇ تەكەللۇپ قىلدى ۋە تۆرگە جايلىشىۋالغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈردى.

دۇئادىن كېيىن شەھىدۇللا ئىمامنىڭ كەلگىنىگە چىن كۆڭلىدىن سۆيۈنگەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدىلا پەسكە چۈشۈپ خىزمەتكە تەييارلانغان تىللا خېنىمغا:

ــ ھە، خوتۇن، گاچىدە ئىمامغا ناشتىلىق تەييارلاڭلار. ھەسەل، سېرىق مايدىن ئەكىرىڭلار. قادىرنى چاقىرىپ گەمىگە بۇيرۇڭلار، قوغۇندىن بىرنى ئېلىپ چىقسۇن. يەنە سىلىمۇ بىكار تۇرماي، قىزلار بىلەن قازاننى تاراقشىتىڭلار، ــ دېدى.

ــ مانا، مەنمۇ شۇنىڭ غېمىدە پەسكە چۈشتۈم.

قەدەملىرىدىن رازىمەنلىكى چىقىپ سىرتقا ماڭغان تىللا خېنىمنى شەھىدۇللا ئىمام چاقىردى.

ــ خېنىم، بولدى جۇۋۇمىسىلا. داستىخاندا ھەممە نېمەت بارىكەن. مۇشۇلاردىن بىر تالدىن ئېغىز تەگكۈزسەكمۇ بىرەمدىلا تويۇپ قالغۇدەكمىز.

ــ ئۆزلىرىنىڭ بىز تەرەپلەرگە ئاياغلىرى يەتمىگىلى نىكەم، ئىككىلىرى گەپنىڭ بېشىنى تاپقۇچە، تەييار قىلىپ بولىمەن.

ــ سىلى چىقىڭلا خوتۇن، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىر ئاڭلىماقتا ئايالىنىڭ گېپىنى تەستىقلىغاندەك، بىر ئاڭلىماقتا ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىۋاتقاندەك تەلەپپۇزدا، ــ مەن دېگەنگە تۇتۇش قىلىڭلار، ــ دېدى.

تىللا خېنىم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مىس چەينەكتىن جانان چىنىگە تولدۇرۇپ، دورا ـ دەرمەكلىرى تازا تەڭشەلگىنىدىن ھىدى دىماقنى يارغۇدەك خۇش پۇراق چاينى قۇيۇپ ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى.

ـ قېنى تەقسىر چايغا كەلسىلە.

شەھىدۇللا ئىمامۇ چاينى قوش قوللاپ رەھمەت ـ ھەشقاللا ئىچىدە ئالدى.

ئۇلار داستىخاندىكى نازۇ نېمەتلەرگە قول كەلتۈرۈشكەچ قورغان كۆلبېشىدىن تۆۋەن كوچىغا ئولاپ تېتىر تەرەپكە بىر يول ئېلىش، يولنىڭ ئىككى قاسىنقىغا ئېرىق چېپىپ ئەتىيازدا جىرىم قويۇشقا تەييارلىق قىلىش ھەققىدە ئۇزاق پاراڭلاشتى. بۇ جەريانداا زۆرۈر ئىقتىسادنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇستىگە ئالىدىغان، ئەمگەكلىرىگە دىخاللا خەلقىنى قوزغىتىدىغان بولۇشتى. يۇرت ـ مەھەللىنىڭ غېمىنى بىللە يېيىشتى. بىر ـ بىرىنىڭ كۆزىگە قارىشىپ ئورتاق مەقسەتلىرىنى بايان ئەيلەشتى. تۇغمەيدىغان سۆھبەت بولمايدۇ. بىراۋنىڭ ئۆيىگە بىراۋ بىمەقسەت كەلمەيدۇ. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم دەيدىغانلىرى تۇغىگەندە شەھىدۇللا ئىمامغا «بىرەر مۇددىئا بىلەن كەلگەنمىدىلە» دېگەندەك مەنىدە تىكىلىۋېدى. شەھىدۇللا ئىمام بۇ مەنىنى دەرھال چۈشەندى ۋە ئورنىدا قورۇنغاندەك مىدىرلاپ قويدى. ئۇ چېھرىدە بىر خىل غەلىتە ئۆزگىرىش بولۇۋاتقىنىنى، ھەربىكەتلىرىنىڭمۇ تازا قولاشمايۋاتقىنىنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن بۇرۇنلا بىلىپ ئۇلگۈردى. چوڭ بىر يۇرتقا ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتقان، ھەممىلا ئادەمنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىكى بۇ ئادەمنىڭمۇ قورۇنىدىغان، گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي قالىدىغان چاغلىرىمۇ بولاتتى. ئۇ

جالالىدىن ۋە جامالىدىنلارنىڭ ئارزۇسىنى دەپ بۇ ئۆيگە كېلىشكە تەۋەككۇل قىلغان بولسا، ئەمدى ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ ئالدىدا تەمتىرەۋاتاتتى. شۇ تاپ ئۇنىڭ پىكىر ئالىمىدە پۇشايمانلىق بىر تەسىراتمۇ يوق ئەمەس ئىدى. «بۇ ئادەم يۇرت ئىشلىرىنىڭ مەدەتكارى، پېقىرنىڭ ياخشى مەسلىھەتچىسى، مەسىلەكدىشى بولغىنى بىلەن تولىمۇ تەرسا. ياراتقان ئىگەم هاجىمنىڭ غەزەپ قىلىشىدىن ساقلىغايسەن.»

ــ يادىلىرىدىن بىرەر خىيال كېچىۋاتامدۇ، ئىمامئاخۇنۇم؟ ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ بىر پىساتلىق جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سوريغان سوئالى شەھىدۇللا ئىمامنى ئەندىكتۈردى.

ــ ئۇنداقمۇ ئەمەس، ــ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ خىيالى ئۇشتۇمتۇت ئۇزۇلگەچكە، تەلەپپۇزىدا جىددىيلىك ئىپادىلەندى. خاراكتېرى پىشقان بۇ ئادەم ئۆزىنى ئاسانلا توختىتىۋالدى ۋە، ــ ئۆزلىرىنىڭ ئالدىلىرىغا يەنە بىر مۇھىم ئىش بىلەن كەلگەنىدىم، ــ دېدى.

ــ خوش، دېسىلە، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم ئۇنىڭ بۇندىن بۇرۇنقى هەرقانداق گېپىنى ئاڭلاپ كەلگەن هەم ئۇنى قوللاپ تۇراتتى. شەھىدۇللا ئىمامىمۇ ئۇنىڭغا، يۇرتقا، ئۆزىگە مەنپەئەتلىك تەكلىپلەرنى بېرىپ تۇراتتى، ــ قۇلىقىم ئۆزلىرىدە.

ــ دەي دېسەم تىلىم قىسقىلىق قىلىدۇ، دېمەي دېسەم كۆڭلۈمدە دېگۈم بار.

ــ ۋۇي، بۇ قانداق گەپ ئۆزى. تىلىم قىسقىلىق قىلىدۇ دېسىلىرى، مېنى يات كۆرىدۇ دەپ ئويلاپ قالمامدىم؟

ـــ ئەمسە دەي، ـــ شەھىدۇللا ئىمام چىرايىغا زورلاپ كۈلكە يۈگۈرتتى. ئۇ ئۆزىدە ئەزەلدىن كۆرۈنمەيدىغان بۇ ھالىغا ئۆزىمۇ ھەيران بولۇۋاتاتتى. سانسىز قېز ـ يىگىتلەرنىڭ بېشىنى قوشۇپ، نىكاھىنى ئوقۇغان بۇ ئادەمگە بۈگۈن نېمە بولۇۋاتقاندۇ؟ ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتىشقا قەتئىي ئىرادە قىلدى. گەپ تېشىلىشكە ئاز قالغان بۇنداق ياخشى پۇرسەتتە دېمىسە بولمايدۇ ـ دە؟ ـــ «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق» دېگەن گەپ بار. شۇ تاپ ئالدىلىرىدا ئەلچى بولۇپ ئولتۇرۇپتىمەن.

ـــ بەلەن گەپ، ـــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كۈلۈمسىرەپ، ـــ نېمىگە ئەلچى بولدىلىكىن، كىمنىڭ ئەلچىسى بولۇپ كەلگەندىلا؟

ـــ ئەلەد ـ داۋامدىن قىز چوڭ بولسا ياتلىق بولىدۇ، ئوغۇل چوڭ بولسا ئۆيلىنىدۇ. مەھەللىمىزنىڭ كۆز گۆھىرى، ئۆزلىرىنىڭ ئەتىۋارلىق بىر تال گۈللىرى دوست خېنىممۇ بويىغا يېتىپ قالدى. ئەگەرچەندە قىزىمىزنى ئۇچۇرما قىلىش خىيالىلىرى بولغان بولسا، ئاندىن ئېيتسامۇ بولىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئىچىنى سوغۇققىنا بىر سېزىم سىيپاپ ئۆتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىچە بولغاندا دوست خېنىمنى يېنىدىن بىردەممۇ ئايرىغۇسى يوق ئىدى. ئامال بولسا، ئېپىدە بىر لايىق چىقسا ئۇنى ئىچ كۆيۈئوغۇل قىلىۋېلىش ئويى يەنىلا ھۆكۈمرانلىق ئورنىدا ئىدى. شۇڭا ئۇ تىللا خېنىمنىڭ قېرىنداشىنىڭ ئوغلىغا ئىلاجسىز ماقۇلغا كەلگەندى. لېكىن تەقدىر ـ ئىرادە ئۆزىنىڭ ئارزۇسىغا باقماي قېلىشىدىنمۇ ئەندىشە قىلاتتى. ئۇ شەھىدۇللا ئىمام دەيدىغان لايىقىنىڭ كىم

ئىكەنلىكىگە قىزىقىپ قالدى.

ــ رىزقى ـ نېسىۋىسى قوشۇلسا، بۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى. قېنى سىلى توغرا كۆرگەن لايىق كىم بولىدىكىن؟

ــ ئۆزلىرىگىمۇ ئايان، قورغان كۆلىبېشىدا جامالىدىننىڭ تەرىپىنى ھىمىە ئادەم قىلىدۇ. ئۇ بالا...

ــ توختىسىلا! ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بېشىغا بىرى كالتەك بىلەن ئۇرغاندەك، مېڭىسى زىڭىلداپ كەتتى ۋە ئاۋازىنىڭ كونتروللۇقىنى يوقاتتى. كۆڭلىدىكى ئۇزۇن يىللىق ئاداۋەت مۇز رەڭگىدە چىرايىغا تەپتى. ئالدىدىكى بۇ ئادەمنىڭ يۈرتتىكى ئەڭ مۆتىۋەر ئىنسان ئىكەنلىكى يادىدىن قاچتى، ــ سىلى دەۋاتقان ئۇ لايىق ئاۋۇ كۈلالچى جالالىدىننىڭ ئوغلى ئەمەستۇ؟!

ــ ھەئە، جالالىدىننىڭ ئوغلى جامالىدىن.

«تارالغۇ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا ئەمدىلا سارايىنىڭ بوسۇغىسىدىن كىرگەن تىللا خېنىمنىڭ قولىدىكى ھورى چىقىپ تۇرغان گۆش يەرگە چۈشۈپ، گۆش ئېلىنغان چىنە تەخسە پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى. جامالىدىن دېگەن ئىسىم تىللا خېنىمنىڭ شۇ دەرىجىدە ئەندىكتۈرۈۋەتكەنىدى. بۇ ھالدىن شەھىدۇللا ئىمام ھاڭ ـ تاڭ قالدى.

ــ مۆھتەرەم ئىمامئاخۇنۇم، ــ دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم زەردىلىك ئاۋازدا، ــ سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار؟

ــ ھېچ گۇناھلىرى يوق ھاجىم، ــ شەھىدۇللا ئىمام جىددىيلىشىپ كەتتى، ــ سىلى ساۋابلىق ئىشلارنى قوغلىشىپ قىلىدىغان ئادەم تۇرسىلا.

ــ ئۇنداق بولسا مېنى مازاق قىلىپ باقماقچى بولۇۋاتاملا؟

ــ يوقسۇ، يوقسۇ...

ــ سىلى ماڭا دوستمۇ، دۇشمەنمۇ؟!

ــ ئۆزۈمنى سىلىنىڭ دوستلىرى ھېسابلايمەن ھاجىم...

ــ تولا گەپ يورغىلاتمىسىلا، سىلى مېنىڭ ئەمەس، مېنىڭ دۇشمىنىمنىڭ دوستىكەنلا!

ــ جالالىدىنمۇ ئۆز قېرىندىشىمىزغۇ، ئۇنى دۇشمەن كۆرگەنلىرى نېمىسى؟

ــ ئۇ مېنىڭ ئىككى دۇنيالىق دۇشمىنىم. ئەلنىڭ ئالدىدا بېشىمنى تۆۋەن ئەگكۈزگەن، ئىچىمگە تۇگمەس - پۈتمەس ئاچچىق، ئارمان تولدۇرغان دۇشمىنىم! ئۇ مېنىڭ يېنىمدىن چىقىپ يەتتە كەنتنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى تۆككەن دۇشمىنىم! مېنىڭ ئۇنىڭغا قىزىمنى بەرگىنىمدىن ئۆلگىنىم ئەلا. ئۇنىڭ بالىسى ئەۋلىيا بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ بەربىر ئۇنىڭ پۇشتى! ئۇنىڭغا بەرگىنىمدىن خوجا ئەلا سۇببىنىڭ قەلەندەرىدىن بىرىگە بېرەرمىنا!!!

ــ ھاي ھاجىم، ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، دۇشمەنلىك شەيتاندىن...

ــ ماڭا تولا ساۋاق بەرمىسىلە، بېرىپ ئاۋۇ كۈلالچىغا دېسىلە ئۇنداق گەپلىرىنى.

شەھىدۇللا ئىمام غىڭ قىلالماي ئورنىدا قاقىقان قوزۇقتەك مىدىر - سىدىر قىلالماي ئولتۇرۇپ قالدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ كۆزلىرىدىن غەزەپلىك ئوت چاچرايتتى. بۇ ئوت خۇددى ئۆتكۈر خەنجەرگە ئايلىنىپ شەھىدۇللا ئىمامنىڭ يۈرىكىگە سانجىلاتتى. شەھىدۇللا

ئىمام ئابدۇقۇددۇس ھاجىم جالالىددىننى ياقتۇرۇپ كەتمەيدۇ، دەپ ئويلايتتى. ئۇنى ئۆزىگە بۇنچە دۇشمەن ھېسابلاب كەتمەس دەپ قارايتتى. شەھىدۇللا ئىمام نېمە قىلارىنى بىلمەي ئولتۇرغان شۇ پەيتتە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇنىڭغا بىگىز بارمىقى بىلەن ئىشىك تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ــ ئىمام ئاخۇنۇم، قوپسىلا، ئىشىك ئوچۇق. غەزىپىم يەنمۇ تاشماستا قانداق كەلگەن بولسىلا شۇنداق ماڭسىلا، ــ دېدى.

پۇتۇن يۇرتتىكى ئەل ــ جامائەت ئالدىدىن توغرا ئۆتمەيدىغان، ھەتتا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنۇ ماڭدامدا بىر تەرىپىنى قىلىپ تۇرىدىغان شەھىدۇللا ئىمام بۇگۈن ھاجىمنىڭ ئۆزىگە بۇ دەرىجىدە يولسىزلىق قىلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ قەلبىدىكى دۇشمەنلىكىنىڭ بۇ دەرىجىدە چوڭقۇرلۇقىنى، ئۆزىنىڭ بۇ دەرىجىدە ئوسال ئەھۋالغا قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ھېلىلا قول سېلىۋېتىدىغاندەك قورقۇنچتا ئالمان ــ تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ، تاختايغا چېچىلىپ كەتكەن گۆشلەرنىڭ ئۈستىدىن ئاتلاپ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك چىقىپ كەتتى.

ئوتتۇز بەشىنچى باب

«ئىلمىنىمۇ ئالىمەن، تويۇمنىمۇ قىلىمەن»

قورغان كۆلبېشىدىلا ئەمەس، يەتتە كەنتتە ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغان، بۇگۈنگىچە ئەلنىڭ ئېھتىرامىغا مۇشەررەپ بولۇپ كېلىۋاتقان شەھىدۇللا ئىمامنىڭ دىلى قاتتىق ئازار يېدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بالىلارنىڭ نىكاھ ئىشىغا قوشۇلمىغاندىمۇ بۇنچە غەزەپلىنىپ كەتمەس دەپ ئويلاپ قالغان ئىدى. ئەمما شەھىدۇللا ئىمامدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۆزلىرىنى ھەقىقەتەنمۇ دۇشمەن كۆرىدىغانلىقىنى، شۇ سەۋەبدىن بالىلارنىڭ نىكاھ ئىشىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى ئاڭلىغان جالالدىن، ئاغىچىخان ئەر - ئايال بىر تەرەپتىن يۇرت كاتتىسى شەھىدۇللا ئىمامنى ئىزاغا قويغىنىدىن خجالەت بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئوغلىنىڭ كۆڭلىدىكى قىزنى ئۇنىڭ نىكاھىغا ئېلىپ بېرەلمىگىنىدىن ئازابلىنىپ كېتىۋاتاتتى.

— بالا ئۆزى قېنى؟ — سورىدى جالالدىن ئاغىچىخاندىن شەھىدۇللا ئىمام بىلەن كۆرۈشۈپ، بىلگەنلىرىنى ئاغىچىخانغا بىرقۇر ئېيتقاندىن كېيىن روھسىز ھالدا، — ھېچ كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئابدۇكېرىمنىڭ قېشىغا كەتكەن.

— كەچ بولغاندا مېڭىپتۇغۇ؟

ــ ئابدۇكېرىم بىتاپ بولۇپ قاپتۇ، يېنىدا بىرەر كۈن ھەمراھ بولۇپ قونۇپ كېلەي دەپ، ئۇزۇپ تاشلاپ ئاش ئەتكۈزۈپ ئېلىپ ماڭدى.

ــ بالىغا بۇ خەۋەرنى قانداق يەتكۈزەرمىز ئەمدى؟

ــ شۇنى دەيمەن، ئاڭلىسا ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك بولۇپ كېتەرمۇ، ئەمدى.

جالالدىن قوشۇمىسىنى تۈردى. بىر ئىشنى لەپپىدە خىيالىدىن ئۆتكۈزدى بولغاي تېزلا لەۋلىرىنى گەپكە ئۆمەللىدى.

ــ ھاجىمكام دوست خېنىمنى بىزگە كېلىنلىككە بېرىشكە قوشۇلمىغان بولسا، بوپتۇ. جامالىدىنمۇ شۇ تۈپەيلى خوتۇنسىز قالماس. ئۇنىڭغىمۇ پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بىرى باردۇر. ئوبدان چۈشەندۈرۈپ دەڭلا. ئەمدى ئۇ دوست خېنىم دېگەن خىيالدىن يانسۇن!

ــ ۋاي خۇدايىم، ــ دېدى ئاغىچىخان بىر خىل جىددىيلەشكەن ھالدا ئىشىك تەرەپكە بىر قارىۋېتىپ، ــ بۇ گەپنى بالىغا قانداق دەرمەن ئەمدى. دېسەم ئۇ قانداق بولۇپ كېتەر؟

ــ دەڭلا دېگەندىكىن دەڭلا، ــ جالالىدىن قەتئىنىيەتكە كەلگەندەك قىلاتتى، ــ مەن دېگەندىن سىلىنىڭ دېگىنىڭلار تۈزۈك. ئۇمۇ ئەقىل ئىگىسى بولغاندىكىن تاشنى تاياقتا تاڭغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەر، تەقدىرگە تەن بېرەر.

ــ ماقۇل دادىسى، مەن دەي، ــ ئېرىنىڭ ئۆزىدىنمۇ بەكرەك بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان ئاغىچىخان ماقۇل دېمەي ئامالسىز ئىدى، ــ ھاجىمنىڭ شەھىدۇللا ئىمامنىمۇ ئۆيدىن قوغلىغانلىقىنى بىلسە بالىنىڭ بۇ ئىش-

نىڭ مۇمكىن بولمايدىغانلىقى كاللىسىدىن ئۆتۈپمۇ قالار.

ئەر ـ خوتۇن بىر پىكىرگە كەلگەن بولسىمۇ تۇن تەڭگىچە ئۇخلىيالمىدى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت باغ تەرەپتىن كەلگەن بىر ئاۋازنى ئاڭلىدى. ئوخشاش ئاۋاز يەنە ئارقا ـ ئارقىدىن تەكرارلاندى. ئۇزاق ئۆتمەيلا ھويلىدا كىملەرنىڭدۇر كۈسۈرلاشقانلىقىنى، ئاندىن جامالىدىننىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنىڭ جالاقىدە ئېچىلغىنىنى ئاڭلىدى.

ــ ۋاي خۇدايىم، بۇ كېچىدە نېمە ئالامەت بۇ؟ ــ دېدى قورقۇپ كەتكەن ئاغىچىخان ئېرىگە مەھكەم چاپلىشىپ.

ــ ئۇنىڭلىنى چىقارماڭلار، ــ جالالىدىن خوتۇنىنىڭ ئېغىزىغا قولىنى بوشقىنا بېسىپ شۇرلىدى، ــ مەنمۇ ھېچ بىلمىدىم.

سىرتتىن بىر ئەرنىڭ خىقىراق ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ بۇ مۇرتەد ھۇجرىسىدا يوقكەن.

ــ ئۇنىڭ كىتابلىرىچۇ؟ ــ دېدى يەنە بىرى.

ــ ئۇيۇقتا تىزىقلىق ئىكەن.

ــ ئۇ شەيتان پۈتۈكلىرىنى ئاچقىپ كۆيدۈرۈۋېتىڭلار!

ئېنىقكى، بۇ بىر دۇشمەنلىك ئىدى. شۇلارنى جەزملەشتۈرگەن جالالىدىن ئاغىچىخانغا «سىلى بالىلارغا ھېزى بولۇڭلار» دېدى ـ دە، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئىشىكنى تاقايدىغان بىر غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى كالتەكنى قولىغا ئېلىپ، ئىشىكنى كۈچەپ ئاچتى ۋە سىرتقا ئېتىلىپ چىقتى. ئۇ چىقىقاندا ئالتە ـ يەتتە ئادەمنىڭ كۆلەڭگىسى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىتابلارنى دۆۋىلەۋاتاتتى.

ــ كىم سىلەر، بۇ كېچىدە نېمە قىلماقچى.

ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇلاردىن تۆت ـ بەشى يوپۇرۇلۇپ كەلدى. جالالىدىن قولىدىكى كالتەكىنى ئۇلارغا ھەدەپ شىلتىيىتتى. كۆلەڭگىدىن بىرى دېدى:

ــ سەن تولا ئاتىكارچىلىق قىلماي، ئوغلۇڭ دېگەن مۇرتەدنى چىقار.

ــ ئوغلۇم يوق، سەنلەر كىم؟

ــ كىملىكىمىزنى ھازىرلا بىلىسەن، ــ سۆزلەۋاتقان كۆلەڭگە ئارقىسىدىكىلەرگە بۇيرۇق قىلدى.

ــ قېنى ئوت يېقىڭلار!

جالالىدىن ئۆزىنى قورشاپ تۇرغانلارنىڭ ئارىسىدىن كىرىچتىن ئېتىلغان ئوقتەك شىددەت بىلەن بۆسۈپ ئۆتۈپ ھويلىدىكى دۆۋىلەپ قويۇلغان كىتابلارنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى كالتەك تاراڭلىغان پېتى ھويلىنىڭ يەنە بىر چېتىگە دومىلاپ كەتتى.

ــ يېقىن كېلىشمە. بۇ كىتابلارنى ئوغلۇم جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ، بۇنىڭغا چېقىلىشما!

ــ ھۇ غەزەلخان مۇرتەدنىڭ دادىسى، تۇرە ئۇرنىڭدىن!

بىرنەچچە قول ئۇنىڭ يەلكىسىدىن، مۇرىسىدىن، قول ـ پۇتلىرىدىن تەڭلا تۆتۈپ لەسسىدە كۆتۈردى ۋە پېشايۋانغا قارىتىپ ئاتتى. ئارقىدىن تەڭلا يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ئۇنىڭ قولىدىكى بايا كىتابلارنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتقاندا ئېلىۋالغان بىرنەچچە كىتابنى يۇلۇپ ئېلىپ، يەنە كىتاب دۆۋىسىنىڭ ئۈستىگە پالاققىدە تاشلىدى. ئارقىدىن جالالىدىننىڭ باش كۆزىگە مۇشت ـ تېپىكلەرنى يامغۇردەك ياغدۇردى.

هويلىنى كۆيۈۋاتقان كىتابلاردىن ھاسىل بولغان گۈلخان يوپيورۇق قىلىۋەتتى. جالالدىن پېشايۋاندا يەرگە چاپلىشىپ ياتقىنىچە كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ۋە كۆيۈۋاتقان كىتابلارنى تاماشا قىلغاچ پىخىلداپ كۈلۈۋاتقانلارنى كۆردى. مەيلىگە قويۇۋەتكەن چاچلىرىنىڭ ئۇستىگە كۈلا، ئۇچىسىغا جەندە كىيىشىۋالغان بۇ كىشىلەر خوجا ئەلا سۈببىنىڭ ئادەملىرى ئىدى. جالالدىن ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋېدى، پۈت ـ قولىنى مەدىرلىتالمىدى. ۋارقىرىماقچى بولۇۋېدى، ئاۋازىنى چىقىرالمىدى. ئۇ كۆيۈۋاتقان كىتابلارغا ئېچىنىش بىلەن قاراپ يېتىشتىن باشقا ھېچقانداق ئامال قىلالمىدى.

جامالدىن كۈندە بىر قېتىم قولىغا ئېلىپ يەڭلىرى بىلەن سۈرتۈپ ئەتىۋارلاپ ساقلايدىغان، ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ بايلىقى ھېسابلايدىغان كىتابلار بىر توپ تەلۈلەرنىڭ قولىدا بىر دەمدىلا كۈلگە ئايلاندى.

ـــ ئەمدى، ـــ دېدى ھېلىقى خىرقىراق ئاۋاز، ـــ ئۆينى ئاختۇرۇڭلار، ئېغىل ـ قوتانلارمۇ قالمىسۇن!

ئۇلار ئاغىچىخان بىلەن ئىمامىدىنلارنىڭ نالە ـ پەريادىغا، توسۇشلىرىغا پەرۋاسىز قىلماي، ئۇلارنى ئىتتىرىۋېتىپ چىنە ـ قاچا، قازان ـ قومۇچلارنى تاراڭشىتىپ چاقتى. كات، تاغارلارنى ئۆرۈپ بۇغداي قونىقلارنى چاچتى. يوتقان ـ كۆرپە، كېگىز ـ كېچەكلەرنى چۇۋېدى. باغ، ئېغىل ـ قوتان، سامانلىققىچە ئاختۇرۇپ جامالدىننى تاپالمىغاندىن كېيىن خىرقىراق ئاۋاز دەرۋىش ئاغىچىخانىنىڭ كارنىيىنى بوغدى.

ـــ جېنىم ئامان قالسۇن دېسەڭ، غەزەلچى ئوغلۇڭنىڭ بار يېرىنى ئېيتە!

ــ بىلمەيمەن!

دەرۋىش ئۇنىڭ گېپىنى تېخىمۇ چىڭ سىقتى.

ــ ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ سېنىڭ؟ مەن ئۇچۇن جېنىڭنىڭ قۇشقاچنىڭكىچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ قويىمەن بىكار. ئوغلۇڭ نەدە؟

ــ جېنىمنى ئالساڭ ئال! لېكىن بىر ئانىنىڭ ئۆز ئوغلىنى دۇشمەنلىرىگە ساتمايدىغانلىقىنى بىلىپ قال!

دەرۋىش ئاغچىخانىنى بار كۇچى بىلەن شۇنداق ئىتتىردىكى، ئۇ ئاۋۋال تامغا قېقىلىپ، ئاندىن يەرگە گۇپپىدە يىقىلدى. ئارقىدىن ئۇلارغا ئېتىلىپ كەلگەن ئىمامىدىنمۇ بىرنەچچە تېپىك بىلەن ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا شۇمشىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

*　　*　　*

ــ دادا، كۆزلىرىنى ئاچسىلا! ــ جامالىدىن بىر تەرەپتىن چاقىرسا، بىر تەرەپتىن دادىسىنىڭ يۈز ــ كۆزلىرىنى يېنىك سىلاپ يۇم ــ يۇم ياش تۆكەتتى، ــ كۆزلىرىنى ئاچسىلا!

ــ دادىسى، كۆزلىرىنى ئاچسىلا، ــ ئاغچىخانىمۇ ئېرىنىڭ ئايىغىدا ئېچىنىشلىق ناله قىلاتتى.

جامالىدىننىڭ قېرىنداشلىرى تەقەززالىق، قورقۇنچ، ئاچچىق ئىلكىده بىر چەتته دادىسىغا قاراپ بويۇنلىرىنى قىسىپ ئولتۇرۇشاتتى. باش قىشنىڭ سوغۇقىدا يېرىم كېچىدىن سەھەرگىچە يېرىم يالىڭاچ هالەتته هوشسىز ياتقان جالالىدىن مۇزلاپ كەتكەن بولۇپ، تېۋىپ هەدەپ ئۇنىڭ بەدىنىگە ئىسسىتقۇچ مەلهەم سۇركەپ ئۇستىگە

قىلىن يوتقان ـ كۆرپىلەرنى ياپماقتا ئىدى. ئۇي ئىچى بىرخىل سۇرلۇك مۇسىبەت كەيپىياتىغا چۆمگەنىدى. قوشنا ئاياللار تېۋىپنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە كاڭ ئوچاققا قۇرۇق جىگدە ئوتۇننى بولۇشىغا سېلىپ، گۈركىرىتىپ ئوت قالاش، ئوچاقنىڭ كولۇڭىغا چۈشكەن چوغلارنى جالالىدىننىڭ يانلىرىغا ئەكېلىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇي ئىچى يەنىلا بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىغان بازارەك قالايمىقان، سۇنغان سۇنغان يەردە، چېچىلغان چېچىلغان يەردە ئىدى. بۇ ھال چۈشكىچە داۋام قىلدى. جالالىدىننىڭ ئەتىگەنكى بار بىلەن يوقنىڭ ئارىسىدىكى ئاجىز نەپەسلىرى ئاستا ـ ئاستا كۈچىيىشكە باشلىدى. جامالىدىن دادىسىنىڭ ئايىغىدىن قولىنى سېلىپ پۈتلىرىنى تۈتتى. دەرۋەقە ئۇنىڭ بەدىنى خېلىلا ئىسسىپ قالغانىدى. بايا تېن بېرى دادىسىنىڭ ھايات قېلىشىنى يارا تقان ئۇلۇغ ئاللادىن تىلەپ توختىماي سۇرە ـ ئايەتلەرنى ئوقۇپ ئېغىزى تالمىغان، دىلى يانمىغان جامالىدىننىڭ چېھرىگە بىردىنلا كۈلكە ئالامەتلىرى يۈگۈردى. ئۇ كېچىدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراشقا ئۇلگۈرمىگەن ئىدى. ھېلىھەمۇ نېمە بولغانلىقىنى سوراشنى خىيال قىلىپمۇ باقمىدى. جالالىدىننىڭ بەدىنىدىكى كۈچ، ئىشىشقلاردىن، ئانىسىنىڭ بېلىنى تېخىچىلا تۇزلەپ ئولتۇرالمىغانلىقىدىن، ئىنىسىنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىگە چۈشكەن كۆكلەردىن بۇ ئائىلىگە بىرەر چوڭ ئاپەتنىڭ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلالايتتى. ھازىرچە جامالىدىننىڭ ئۇنى بىلگۈسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئوي ـ خىيالى دادىسىنىڭ ھاياتلىقىدا، ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىشىدا، ئۆزىگە قاراپ بىرەر ئېغىز گەپ قىلىشىدا

ئىدى. دادىسىدا بىلىنەرلىك ياخشىلىنىش ئالامىتى كۆرۈلگەندە، ئۇ كۈلۈمسىرىدى. «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار»، «ئاش بولسا قازان، جان بولسا جاھان» دېگەن گەپلەر شۇ بولسا كېرەك.

دىگەر ۋاقتى بولغاندا جالالىدىن ئېچىنىشلىق ئىڭىرغان ھالدا كۆزىنى يېرىم ئاچتى. جامالىدىنمۇ، ئاغىچىخانمۇ، بالىلار، قولۇم ـ قوشنىلارمۇ، تېۋىپمۇ تەڭلا ئۈمىدلىك ئاۋازدا ئۇنى چاقىردى:

ـــ دادا، دادىسى، جالالىدىن ئاكا، جالالىدىن...

جالالىدىن مىدىرلىماقچى بولدى. تېۋىپ بىلەن جامالىدىن تەڭلا ئۇنىڭغا يارەملىشىپ يۆلىمەكچى بولۇپ مۇرە ـ بويۇنلىرىغا قولىنى ئۇزاتتى.

ـــ ۋايجان! ـــ دەپ بوش ئىڭىرىدى جالالىدىن ئۇلار قولىنى ئاپارغان ھامان.

ـــ ئاۋايلاپراق تۇتىلى، ـــ دېدى تېۋىپ جامالىدىنغا، ـــ بەدەنگە بولغان زەربە خېلى ئېغىرەدەك قىلىدۇ.

ـــ ھە ماقۇل، ـــ دېدى جامالىدىن تېۋىپقا، ئاندىن دادىسىغا نەزەرىنى ئاغدۇرۇپ تۆۋەن ئاۋازدا دېدى، ـــ دادا، ئۆرۈپ قويايلىمۇ؟

جالالىدىن «ياق» دېگەن مەنىدە بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس چايقىدى. دادىسىنىڭ گېپىگە گەپ قايتۇرغانلىقىدىن جامالىدىن بىلەن تېۋىپ بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋالدى. بۇ ئۇنىڭدا ئىنكاس بولغانلىقى ئەھۋالىنىڭ بەكمۇ خەتەرلىك ئەمەس ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

جالالىدىن شۇ ياتقىنىچە ئاستا ـ ئاستا تۇزۇلۇپ ئون كۈن بولغاندا ئۆرە بولدى. بۇ جەريانداۋ جامالىدىن بولغان

ئىشنى ئانىسىدىن تولۇق ئاڭلىدى. ئۇ باشتا دادىسىنىڭ بالدۇرراق ساقىيىپ ئۇرنىدىن تۇرۇپ كېتىشىدىن باشقا ھېچنېمىنى خىيال قىلمىغان بولسا، دادىسى غىزاغا كىرىشىپ كۆڭلىنى توختاتقاندىن بۇيان ئىچىنى بىر ئاچچىق ھەسرەت، قىساس ئوتى كۆيدۇرۇپ ئۆرتەيدىغان بولۇپ قالدى. كىتابلىرىنىڭ بىرىنىڭمۇ قالمايلا كۆيدۈرۈلگەنلىكىگە ئىچ - ئىچىدىن ئۆكۈنەتتى. ھېلىقى جاللات سىياق قەلەندەر - دەرۋىشلەرگە بولغان غەزىپى ھەسسىلەپ ئاشاتتى. ئۇلار ئۇنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقىنى كۈل قىلىۋەتتى. دادىسىنى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋەتتى. ئانىسىنىڭ گېپىنى بوغدى. قېرىنداشلىرىنى جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويغۇدەك دەرىجىدە قورقۇتتى. ئۇنىڭ شۇ كۈنىدىن باشلاپ ھۇجرىسىدىن رايى يانىدى. ئوڭتەي - توڭتەي بولۇپ كەتكەن كىتابسىز ھۇجرا، كېچە - كېچىلەپ دوست خېنىم بىلەن خىيالەن سىردىشىشلىرىغا گۇۋاھ ئىسسىققىنا ھۇجرا ئەمدى ئۇنىڭغا شۇنچە سوغۇق كۆرۈنۈپ كەتتى. شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ يېنىغا يېنىپ چىقتى. ئۇ شۇ كۈنى كەچتە ئابدۇكېرىمنىمۇ ئۆيىگە ئەكېلىۋالدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ يۇرتتا ھازىرچە ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەم شەھىدۇللا ئىمام بىلەن ئابدۇكېرىم ئىدى. ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ ھېلىقىلار يەنە كېلىپ قالسا ئابدۇكېرىم ئۇنىڭ جېنىغا ھەقىقىي ئەسقاتاتتى. زۆرۈر تېپىلسا جېنىنى تىكەلەيتتى. ئۇ بۇخارادىن كەلگەندىن بۇيان قورغان كۆلبېشىدا خوشلۇقىدىن جىقراق خاپىلىققا ئۇچرىدى. ئۇنى شەھىدۇللا ئىمام ئەتىۋارلاپتى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم

چەتكە قاقتى. دوست خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ بېشى كۆككە يېتىپتى، ئىلياس ئۇنىڭغا تىغ تەڭلىدى. ھەتتا ئۇنى غالچىلىرى بىلەن ئۇرۇپ ياتقۇزۇپ قويدى. ئاۋۇ خوجا ئەلا سۈببى دېگەنگە جايىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويغىنىغا، مانا ئۇ تەلۈلەر دادىسىنى ئۇرۇپ ئۆچ ئالدى، كىتابلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ ياخشى كۆرگەن ئادەملىرىنىڭمۇ دىلى يارا. شەھىدۇللا ئىمام ئۆمىرىدە بىرەرىنىڭ تىك قارىغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان ئادەم جامالىدىن تۈپەيلى ئازار يېدى. دوست خېنىم جامالىدىننى ياخشى كۆرگەنلىكى ۋەجىدىن نەزەربەندتە، دادىسى بىلەن ئانىسى باقىدىغان ياسىداق، زىنداندا! جالالىدىن بولغاچقىلا ئاتا ـ ئانىسى ئىلاجسىزلىق، ھاقارەت، تىل ـ تاياقتا دۈچار بولدى. كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ ئىشلىرى زادىلا كۆڭلىدىكىدەك بولۇپ باقمىدى. دەسلەپتە ئىلىم ئالىمەن دەپ، توي قىلىشقا قوشۇلمىغان چاغدا تويغا زورلاندى. توي قىلاي ئاندىن ئوقۇسامۇ كېچىكمەسمەن دېگەندە بۇ كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدۇ. ئۇ ئوچاقنىڭ ئالدىدا ئانىسى بىلەن قارىشىپ ئولتۇرۇپ:

ــ كۆڭلۈم تولىمۇ يېرىم ئانا، ــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ، ــ دادام مېنىڭ غېمىمنى قانچە يېگەنسېرى شۇنچە ئازابتا قېلىۋاتىدۇ. كىچىك چېغىمدىلا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمكام بىلەن ئۇنىڭ تەگشىپ قېلىشىغا سەۋەبكار بولۇپتىكەنمەن. بۇ كۈنلەرگە كەلگەندىمۇ مەن سەۋەبلىك دىلى رەنجىدى. ھەتتا تاياقتا قويدۇم.

ــ ئۇنداق گەپنى قىلمىسىلا ئوغلۇم، ــ ئاغىچىخان ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقچى بولدى، ــ ئاتام زامانىدىن

بۇنداق ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنى ئەيىبلىك ھېسابلىمىسلا، ـ دېدى.

ـ مەن دېگەن سېنىڭ داداڭ، ـ جالالىدىن ئوغلىغا بۇرىلىپ شۇنداق دەۋىتىپ يۆتىلىپ كەتتى ۋە دەرھال مەيدىسىگە قولىنى ئاپاردى. ئۇ يۆتىلىپ تۇرۇپ يەنە سۆزلىمەكتىدى، ـ ئۆھۆ... ئۆھۆ... ئۆھۆ، سەن بولساڭ ئۆھۆ... ئۆھۆ... مېنىڭ بالام. جانجىگىرىم. سەن ئۇچۇن نېمە كۇن كۆرسەم ئەرزىيدۇ.

ـ بولدى قىلسىلا دادا، ـ جامالىدىن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ دادىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئاندىن ئىككى تىزى بىلەن يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ دۇمبىسىنى سىلىدى، ـ تېخى سەللىمازا تۇزۇلۇپ كەتمىدىلە كۇچىمىسىلە. ئادەم ھاياجانلانغاندا ئىشقا ئەمەس گەپكە كۇچىسىمۇ بەرداشلىق بەرمىكى تەس.

ـ بەرداشلىق بېرىمەن ئوغلۇم، بەرداشلىق بېرەلەيمەن! بىر چاغلاردا پۇت ـ قولۇمدا كۇچ ـ ماغدۇر ئېشىپ ـ تېشىپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنى يەرگە ئۇرغان بەدەن بۇ، ـ ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىغا ياش يامرىدى. يىغلاشنى ئۇيات بىلىدىغان بۇ قەلب ئىگىسىنىڭ ئەمدى قانغۇدەك بىر يىغلىۋالغۇسى كېلىۋاتاتتى، ـ سېنىڭ بەختىڭگە ئولتۇرۇۋاتقىنى مۇشۇ بەدەندىكى كۇچ ئىدى بالام...، خەپ ماڭا نېمە كەلگەن بولغىيتتى. ئۇ ئادەمگە يەتتە كەنتتىن ئادەم چىقمىغاندا تەۋەككۇل قىلىپ بېقىپتىكەنمەن. ئۆزۇمنى سىناپ باقاي دەپتىكەنمەن. ئوتتۇز يىلدىن بېرى شۇ ئىشنى ھاجىمكام قارنىدىن چىقارمىدى. خەپ، خەپ...، بۇگۇنىنى بىلگەن بولسام، سېنىڭ بەختىڭگە ئۇدۇل كېلىپ قالىدىغانلىقىنى بىلگەن

بولسام شۇ قارا كۆچ بىلەن بىر - ئىككى مىڭ خىش كۆتۈرۈۋېتەركەنمەن، ئەللىك - ئاتمىش قاپ گەچ يۈدۈۋېتەركەنمەن...

— پۇشايمان قىلمىسلا دادا، — جامالدىن دادىسىغا ئىشەنچ بىلەن قارىدى، — سىلىنى پۇشايمانغا قويۇشنى هار ئالمەن. سىلى خاتىرجەم بولسىلا، بۇ ئىشلارنى مەن ئۆزۈم بىر ياقلىق قىلىپ كېتەلەيمەن. شەھىدۇللا ئىمامنىڭمۇ ئاچچىقىنى چىقىرىمەن، سىلىنىمۇ خاتىرجەم قىلىمەن.

— سەن يەنە دوست خېنىمدىن ئۇمىدىڭنى ئۈزەلمەيۋاتامسەن نېمە ئوغلۇم؟

— ئۇمىدىمنى ئۈزەلمىگىدەكمەن، دادا.

— ئوغلۇم، — جامالدىننىڭ بوغۇزىغا بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك يەنە يۆتەلدى. ئاغزى قۇرۇپ تۇراتتى. شۇندىمۇ ئۇ يۆتىلىنى توختىتىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — سەن ئەمدى دوست خېنىم دېگەن خىيالدىن يان. ئۇنىڭسىزمۇ دۇشمەنلىك بولۇپ قالدىڭ. ماڭا سېنىڭ جېنىڭ لازىم، هاياتلىقىڭ لازىم. ئىلىم ئالىمەن، خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇيمەن دېگەنتىڭ ئەمەسمۇ، بولسا هازىرلا ماڭ. بۇ يەردىن چاپسان كەت. ئىلمىڭنى ئال!

— ئىلمىنىمۇ ئالمەن دادا، تۇيۇمنىمۇ قىلمەن. مەن ماڭا ئىشەنگەن ئادەمنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قېلىشنى خالىمايمەن. كۆڭلۇمنىڭ بەختكە چاقىرىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەيمەن. مەن ئەجرىم، ئەقىدەم بىلەن ئابدۇقۇددۇس هاجىمكام ئىككىلارنىڭ ئارىسىدىكى كۆڭۈلسىزلىكنى يۇيۇپ، سىلەرنى تۇغقان قىلىمەن.

ئوتتۇز ئالتىنچى باب

دادىنىڭ قارارى

ھەپسە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى دوست خېنىمنىڭ بىلىپ قالغانلىقىنى ئۇنى ئۆزىنى يالغۇز قالدۇرۇش تەكلىپىدىن ھېس قىلغان چېغى، ئۇمۇ ئارقا ھويلىغا چىقىپ كەتكەن شۇ كۈندىن بۇيان دوست خېنىمدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى. دوست خېنىممۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرمىغىندىن رازى ئىدى. بولمىسا بۇ تاش مەجەز قىزنى ئىچىدىكىنى ئۇنىڭغا بىرنېمۇ قالدۇرماي تۆكۈپ سالمايدۇ دېگىلى بولمايتتى. شۇنداق بولۇپ قالسا، ھەپسە بىرده قورغان كۆلىبېشىغا قاتراپ ئىلياسقا بولۇۋاتقان ئىشلارنى يېپىدىن يېڭىسىغىچە قالدۇرماي دەپ ئۇلگۈرۈپ، تىللا خېنىم بىلەنمۇ ئۇنى قانداق ئازابلاشقىچە كېلىشىپ بولاتتى. شۇنداق قىلىپ مۇھەببەت جامالىدىن بىلەن ئىلياسنى دۇشمەنلىك ئوتىغا تاشلىغاندەكلا، كىچىكىدىن بىللە چوڭ بولغان بۇ «قوش مېغىز» لارنىمۇ رەقىبكە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى.

دوست خېنىم كۈنلىرىنى كىتابقا زورلاپ ئوتكۈزۈشنى ئازاب ئىچىدىن تەسەللى تېپىشنىڭ باھانىسى قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ «غېرىب ـ سەنەم» نى ئوقۇۋاتىپ ھاياجان بىلەن خىيالغا كەتتى.

«غېرىب چۆلگە پالاندى، سەنەم ئوردىغا مەھكۇم. ئۇنىڭ

ئۇچۇن جەننەتتىن قېلىشقۇسىز چاھار باغ ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلاندى. دىلى يارا، باغرى قان. سەنەمنىڭ شۇ تاپ چۆل باياۋانلارغا ــ غېرىبىنىڭ قېشىغا ئۇچقۇسى بار. چىن سۆيگۈسىنىڭ ۋىسالى ئالدىدا شاھلىق تەختى، شانۇ شەۋكىتى كۆزىگە كۆرۈنمىدى. نېمىدېگەن ئوخشاش ھال. ئوردىدەك ھەشەمەتلىك قورۇ. دەرۋازىمىزدا ئىشىك باقارلار ئاۋۇدى. جامالىدىن ئاكامنىڭ ۋەسلىدىن چەكلەندىم. پەلەكىكە تاقاشقۇدەك باغ تاملىرىدىن قۇشلارنىڭ ئۇچۇپ كىرمەكمۇ تەس. ھۇجرام شاھ قەسىرىدىن قېلىشمايدۇ، ھەممە نەرسەم تەل. لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى جامالىدىن ئاكامنىڭ بىر مىسرا بېيىتىغا ئەرزىسۇنمۇ؟!»

ئىككى ھويلىنىڭ ئىشىكەستەخانىسىغا ئارقا دەرۋازىغا تۇتاشقان يول بىلەن بارغىلى بولاتتى. دوست خېنىم ئانچە ــ مۇنچە بۇ يەردە ھەنىپە بىلەن ئۇچرىشىپ قالغاندا ئۇنىڭ يۈز ــ بويۇنلىرىنىڭ ئوت بولۇپ قىزارغانلىقىنى كۆرۈپ قالاتتى. خۇددى ياتلاردەك:

ــ تىنچ ــ ئامان تۇرۇپلىمۇ؟

ــ ئۆزلىرىمۇ تىنچ ــ ئامانمۇ؟

دېيىشىپ ئۆتۈشۈپ كېتەتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ كۈنلەردە ھەنىپە ئەركىن بولۇپلا قالماي، تىللا خېنىمنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. تىللا خېنىم دوست خېنىمغا ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ ئۇچۇن تولىمۇ مۇھىملىقىنى ھېس قىلدۇرۇپ تۇراتتى. چېھرىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ تۇرغىنى بىلەن ئۇنى قولىدىكى بىر ئويۇنچۇقنىڭ ئورنىدا كۆرەتتى. قىزنىڭ ئارزۇ ــ ئارمانلىرى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايتتى. ئۇنىڭچە قىز ئۆزىنىڭ

ئارزۇسى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر دوست خېنىم تىللا خېنىمنىڭ باغرىنى يېرىپ چۇشكەن بالا بولسا ئەھۋال يەنە شۇنداق بولۇرمىدى؟! ئۆگەيلىك، ھەي ئۆگەيلىك. شۇم پېشانە پەرزەنتنىڭ مەھكۇمگاھى. ئۆز ئۆيىدە يۇرگۈزۈلىدىغان ھۆكۇمرانلىق. ئۆگەي بالىنىڭ ئارزۇسى، بەختىنىڭ زىندانى. ئۇچماقنى ئىستىگەن قاناتقا سېلىنغان بوغۇچ. ئۆگەي ئانا كۇلىدۇ، بۇ كۇلكىگە ئۆگەي بالىنىڭ تەڭ كۇلمىكى شەرت. ئۆگەي بالا كۇلىدۇ، بۇ كۇلكە ئۆگەي ئانىنىڭ قەلبىنى پۇچىلاپ، گۇمانىنى قوزغايدۇ. تۇۋا، ئۆز ئانىسىدىن ئايرىلغان بەختسىز بالىنىڭ ھېس ـ تۇيغۇلىرىمۇ گۇناھمۇ؟! «ئاش بەرسە سۇيۇق بەردى، نان بەرسە كۆيۈك بەردى. ئەجەبمۇ يامان ئىكەن ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى.» بۇ قوشاقلار شۇڭا ئوقۇلۇپ يۇرۇپتىكەندە! دوست خېنىم ئۇچۇن يەي دېسە بار، ئىچەي دېسە بار، كىيەي دېسە بار. ھەتتا كات ـ ساندۇقلارغا پەۋەس بېسىقلىق. ئەمما تىللا خېنىم ئۇنىڭغا مەنسۇبي جەھەتتىكى كۆيۈك بىلەن سۇيۇقنى بېرىپ كەلدى. مۇنەۋۋەر خېنىمنىڭ جان ئۇزۇش ئالدىدىكى ئوغۇز سۆتى بىلەن قىزىنى باغرىغا بېسىپ سۆيۈشلىرى دوست خېنىم ئۇچۇن ئەڭ تۇنجى ۋە ئەڭ ئاخىرقى، شۇنداقلا ئەڭ سەمىمىي، غەرەزسىز ئانىلىق مېھرى بولۇپ قاپتىكەن ـ دە؟!

دوست خېنىم ئۆز ئانىسىنى مۇشۇ كۇنلەرگە كەلگۈچە خىيال قىلىپ باقمىغانىدى. چۇنكى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بىلەن تىللا خېنىم ئۇنىڭغا ئانىغا موھتاج بولۇپ قالىدىغان چاغلارنى ھېس قىلدۇرمىدى. لېكىن بۇ كۇنلەردە، ئۆزىنى تەنھا ھېس قىلىپ قالغىنىدا ئۆزۇمنىڭ

ئانىسى بولغان بولسا ئىشلار بۇنچە قېيىنلىشىپ كەتمەس بولغىيمىدى ـ يا؟ دەپ ئويلاپ قالمىغان، ئويلىغانسېرى ئۆز ئانىسىنى سېغىنمىغان بولۇپ قالدى. ئانا دېگەن ئاشۇنداق مۇقەددەس ئىنسان. ئۇ پەرزەنتنىڭ خۇشھال چاغلىرىغا دۇئا قىلىدۇ. تىلەك تىلەيدۇ. قىينىچىلىقتا قالغاندا، پانىيدا بولغان بولسا كېلىپ بېشىنى سىلايدۇ. باقىيغا كەتكەن بولسا يادىغا يېتىپ، روھى ئارقىلىق ھەمراھ بولىدۇ.

تۇغمەس خىيال، تەنھالىق، ئازاب، غېرىبلىق ئىچىدە دوست خېنىم ھۇجرا بىلەن ئىشكەستەخانا ئارىسىدا كۇننى قارا قىشقا ئۇلىدى. ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن بۇيان بۇنداق چاغلارنى قولىدىن بەرمەيتتى. ئېشى يوققا ئاش، كىيىمى يوققا كىيىم، ئوتۇنى يوققا ئوتۇن... ئىشقىلىپ دوست خېنىم ئارقىلىق ئاچلار تويىاتتى، توڭلىغانلار ئىسسىيتتى. ئۇلارنىڭ ھالىدىن كىملەر خەۋەر ئېلىۋاتقاندۇ، كۇنلىرى قانداق ئۆتۈۋاتقاندۇ. ئۇ ھۇجرىنىڭ ھويلىغا قارايدىغان پەنجىرىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەتىگەن ئۇ تالاغا چىقىقاندا كېچىچە قېلىن قار ياغقانلىقىنى كۆرگەنىدى. پەنجىرىگە ئىككى قات خوتەن قەغىزى چاپلانغاچقا، سىرتنى ئېنىق كۆرەلمىدى. ئەمما ھويلىدىكى گۈرجەكنىڭ يەرگە غارت ـ غۇرت سۈركىلىپ تۇرۇۋاتقان ئاۋازىدىن، خىزمەتكارلارنىڭ پاراڭ سېلىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ قار تازىلاۋاتقانلىقىنى بىلدى. ھويلىدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ھە خوتۇن، دوست خېنىمنى چاقىرىڭلا، ئۇ يېنىمغا كىرسۇن!

ــ مانا ھازىر.

دوست خېنىمنىڭ دادىسى بىلەن كۆرۈشمىگىنىگە خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى. دادىسى ئۇنىڭدىن نارازى بولۇپ قالغان تۇرۇپ، ئەمدى ئۇنى نېمىشقىدۇر چاقىرىڭلار دەۋاتىدۇ. دوست خېنىمنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۇ دادام مېنى نېمىگە چاقىرىپ قالغاندۇ دېگەننى ئويلاپ بولغىچە سىرتنىڭ سوغۇق ھاۋاسى بىلەن ئۆينىڭ ئىسسىق ھاۋاسىدا تازا تەرلىگەن ئىشىك غىچچىدە ئېچىلدى. ئارقىدىن ئاغزىدىكى لىققىدە ئالتۇن چىشلىرىنى ۋالىلداتقىنىچە كۈلۈپ تىللا خېنىم كىرىپ كەلدى.

ــ كەلسىلە ئانا، ــ دوست خېنىم پەنجىرە ئالدىدىن ئانىسىغا بۇرىلدى.

ــ تىنچ تۇرۇپلىمۇ، شېرىن قىزىم؟ ــ تىللا خېنىم كاڭنىڭ يېنىغا كېلىپ، كاسىسىنى يېرىم چىشلىتىپ ئولتۇردى.

ــ ئاللاھ خالىسا ئوبدان تۇرۇپتىمەن، ــ دوست خېنىم ئازراق نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلىمەيمۇ قالمىدى، ــ ئۆزلىرى بىر كۈندە نەچچە كىرىپ ئەھۋال سوراپ تۇرۇۋاتسىلا، قىزلار ھەر ۋاقىت خىزمەتمەدە بولۇپ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇۋاتسا، نېمىشقىمۇ ئوبدان تۇرماي، ئانا؟!

تىللا خېنىم دوست خېنىمنىڭ گەپ ئورامىدىن ئۇنىڭ ئۆزىگە دارىتمىلاۋاتقىنىنى بىلسىمۇ، ئۇنى بىلمەسكە سالدى ۋە مەقسىتىنى ئېيتتى.

ــ دادىلىرى يېنىمغا چىقسۇن دەيدۇ.

ــ دادام نېمىگە چاقىرىدىكەنا مېنى؟ ــ دوست خېنىمنىڭ دادىسى بىلەن ئەمدى يۈزلىشىپ قالغۇسى يوق

ئىدى. جامالىدىن ئاكىسىغا بولغان تەلپۈنۈشى، تەقەززالىقى ۋە كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىدىن ھاسىل بولغان بىرخىل قارشىلىق كۆچى ئۇنىڭ پەقەتلا چىدىغۇچىلىكىنى قويمىغانىدى. نۆۋەتتى كەلگەندە ئۇ دادىسىغا ئويلىغانلىرىنى دەپ سېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتى، ــ چىقمىسام بولماسمۇ، ئانا؟

ــ سىلىنى چاقىرىۋاتقىنى دادىلىرى، ئالتۇنۇم، ــ تىللا خېنىم ئۇنىڭغا دادىنىڭ ئورنىنى تەكتىلەش ئارقىلىق، دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسا بولمايدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىۋاتاتتى.

ــ بولىدۇ، چىقاي.

ــ ئەمىسە مەن مېڭىۋېرەي، قىزىم.

ــ ياق ئانا، سىلى بىلەن بىللە چىقاي.

قىز بالا دېگەن قانچىلىك ئۆز پىكىرلىك بولۇپ كەتكىنى بىلەن، يەنىلا قىز بالا. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى نومۇس، خىجالەت سۈيى بىلەن يۇغۇرۇلغاندىن باشقا دائىم ئۆزىگە بىر ئادەمنىڭ ھامىي بولۇشىنى خالايدۇ. مانا دوست خېنىم دادىسىنىڭ ئالدىغا يېقىندىن بېرى تازا ياقتۇرماي قېلىۋاتقان ئانىسى بىلەن بىللە چىقاي دەۋاتىدۇ.

ئانا بىلەن قىز ساراي ئۆيگە كىرگەندە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كاڭدىكى سەندەلگە پۇتىنى سېلىپ، ئۈستىگە يېڭىدىن ئاشلاپ تىكىلگەن بىر ئاق جۇۋىنى يېپىۋالغان ئىدى.

ــ ئەسسالام دادا، ــ دوست خېنىم دادىسىغا سالام بېرىۋېتىپ ئۇنىڭ چىرايىغا لەپپىدە سەپسېلىپ كۆزىنى تېزلا قاچۇردى. دائىم ئۇچ كۈندە بىر قورغان كۆلبېشىدىكى ساتىراشنى چاقىرتىپ ساقال

بۇرۇتلىرىنى ياستىپ تۇرىدىغان دادىسىنىڭ چاچ ساقاللىرى ئۆسۈپ، جۇدەپ قالغاندەك كۆرۈندى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ دادىسى چىرايىنى ئانچە ئېچىپمۇۋەتمەي، ئاچمايمۇ قالماي بىرخىل ئەبجەش ھالەتتە قىزىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالدى، ــ قېنى ئۇستىگە چىقىپ سەندىلگە پۇتۇڭلارنى سېلىڭلار.

ئىككىيلەن كېپىشلىرىنى سېلىپ سەندىلنى چۆرىدەپ سېلىنغان كۆرپىگە جايلىشىپ، پۇتلىرىنى سەندىلنىڭ ئىچىگە سالدى ۋە كەينىگە قويۇلغان سامان تەكىيىگە يۆلەندى.

ــ قىزىم، سىلىنى چاقىرىشىمدىكى مەقسىەت، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئەمدىلا كىرىپ تېخى ئۆزىنى ئوڭشاپ بولالمىغان دوست خېنىمغا گەپ باشلىدى، ــ سىلى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرمىغانغا ئۇزۇن بولۇپ قاپتۇ. مۇڭدىشاي دېدىم.

ــ بەلەن بولۇپتۇ دادا، ــ قىز بېشىنى تۆۋەن قىلىپ تۇرۇپ دادىسىنىڭ گېپىگە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ــ خوش، قىزىم، بۇ يىل نەۋرۇز ھارپىسىدا ئون ئالتە ياشقا تولىدىلا. ئانىلىرى رەھمەتلىكنىڭ يەرلىكىدە ياتقىنىغا مانا ئون ئالتە يىلغا يېقىنلاپ قاپتۇ. ئاللاھ تاباركى ۋەتەئالا مەزلۇمنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەتتە قىلغاي، ــ دادىسى ئانىسىنىڭ گېپىنى قىلىۋىدى، دوست خېنىمنىڭ كۆز جىيەكلىرىدە ياش ئەگىدى، بۇرنىنىڭ ئۇچىغا ئىككى تامچە سۇ شۇۋۇلداپ كېلىپ توختىدى. ھاجىم قىزىدا بولۇۋاتقان ئالامەتلەرگە قارىمىغانغا سېلىپ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا دىققەت قىلدى. ئۇ قىزىم ئەقىل

توختىتىپتۇ دەپ ئويلىدى، ــ بۇ ئون ئالتە يىلدىن بېرى ئۆزلىرى دىلىمىنىڭ خۇشلۇقى، ئۆيىمىزنىڭ بەرىكىتى بولۇپ چوڭ بولدىلا. سىلىنى كۆرسەم كۆزۈم كۈلۈپ، ئەسلىسەم دىلىم كۈلۈپ ياشاپ بۇ ياشقا كەپتىمەن. بىلىشىمچە ئانىلىرىمۇ سىلىگە ئۆگەيلىك قىلمىدى، ئۆز قىزىدىن چارە كۆردى. راستمۇ، قىزىم؟

ــ راست، دادا، ــ دوست خېنىم تەستىقلىدى.

ــ ھازىرغىچە سىلىنى رەنجىتىپ، دىلىرىنى ئاغرىتىپ، قىلىمەن دېگەنلىرىنى قىلدۇرمىغان يەرلىرىمىز بولسا دېسىلە قىزىم.

ــ يوق دادا.

ــ لېكىن، سىلى مېنىڭ دىلىمنى ئاغرىتىپ قويدىلا.

ــ مەن دىلىرىنى ئاغرىتقان بىرەر تەرىپىمنى ئەسكە ئالالمىدىم، دادا.

ــ تازا ئوبدان ئويلىسىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئەمدى كىچىك بالا ئەمەسلىكلىرىنى يادىلىرىغا كەلتۈرسىلە ئەسكە ئالالايلا، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاۋازى سەل كۆتۈرۈلدى، ــ ئائىلىمىزنىڭ ئابرۇيىنى چوڭ بىلىسىلە ئەسكە ئالالايلا!

ــ .....

دوست خېنىم ئۇندىمىدى. ئۇ تۆۋەن باققانچە تىزىنىڭ ئۇستىدىكى بارماقلىرىنى تاتىلاپ ئولتۇراتتى.

ــ دادىلىرى سىلىگە گەپ قىلىۋاتىدۇ، دوست خېنىم؟! ــ تىللا خېنىمۇ ئېرىنىڭ تەرەپدارى ئىكەنلىكىنى، بۇ سۆھبەتتە ئۆزىنىڭمۇ ھەسسىسىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈۋاتاتتى.

ــ ئاڭلاۋاتىمەن، ــ دوست خېنىم بىرخىل ھالەتتە

ئولتۇراتتى.

ــ ئۇنداق بولسا ئوبدان ئاڭلىسىلا، ئەسلىرىگە ئالالمىغانىنى مەن دەپ بېرەي، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاچچىقى تللا خېنىمنىڭ مەدىتىدە تېخىمۇ تۇتاتتى، ــ سىلىنىڭ قورغان كۆلبېشىدا ئاۋۇ قوڭالتاق كۇلالچىنىڭ بالىسىغا تېگىمەن دېگەنلىرى، ئانىسىغا مېنى بالا قىلمۇالسىلا دەپ قولىغا ئېسىلىپ يالۋۇرغانلىرى دىلىمنى ئاغرىتماسمۇ؟ ئەلەد ـ داۋامدىن قايسى قىز بالىنىڭ بىراۋغا تېگىمەن دېگىنىنى ئاڭلاپ باققانتىلە؟

ــ ئاڭلىغانتىم دادا، شېرىنىڭ پەرھادقا، سەنەمنىڭ غېرىبقا، لەيلىنىڭ مەجنۇنغا، ئۇزرانىڭ ۋامۇقا دېگىنىنى ئاڭلىغانتتىم.

ــ ئۇ دېگەنلىرى كىم، ئالجىدىمۇ بۇ قىز؟

ــ ئۇلار ئىلگىرى ئۆتكەن ئاشىق ـ مەشۇقلار.

ــ ئۇنى سىلى نەدىن ئاڭلىدىلا؟

ــ ئۇلارنى كىتابتىن ئوقۇدۇم. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىش ئۈچۈن ھېچنېمىدىن، ئۆلۈمدىنمۇ قورقمىغان. بىر ـ بىرىگە سادىق بولغان.

ــ نېمە، سىلى كىتابتىن ئاشۇنداق نەرسىلەرنى ئۆگەنلىمە؟!

ــ ئۇ كىتابلارنى سىلى ئەكېلىپ بەرگەن دادا.

ــ يالغۇز بالا، قىز بولسىمۇ ئون ئوغۇلغا بەرگۈسىز، خەت تونىسۇن، كىتاب كۆرسۇن دەپ ئىمانەمدە ئوقۇتقۇنىمنىڭ، قىزىم كۆرسۇن دەپ نەدە ئۇچراتسام شۇ يەردىن سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ بەرگىنىمنىڭ جازاسى ئوخشىمامدۇ بۇ؟

تللا خېنىمغۇ گەپ ئارىلىدى.

ــ ھېلىقى ئابدۇكېرىم دېگەن كىتاب خالتىسى بىلەن دائىم كىتاب سورىشىدۇ بۇلار.

ــ ئىشىك باقارلارغا دەڭلا، كىتاب دېگەن شۇنداق ئادەمنىڭ ئەقلىنى ئازدۇرىدىغان نەرسە بولسا، ئۇ يالاڭتۆش بوسۇغىمىزغا يولىغۇچى بولمىسۇن! ماۋۇ ئەقلىدىن ئالجىغان قىزنىڭ ھۇجرىسىدىكى كىتابلارنى بىرىنى قويماي كۆزدىن يوقىتىڭلار!

ــ كىتابلىرىمغا ھېچكىم يېقىن يولىمىسۇن دادا، ــ دوست خېنىم دادىسىغا تىكىلدى.

ــ ئەمىسە سىلى مەن توغرا قىلدىم دەپ ئويلايدىغان ئوخشىمامىلا؟

ــ توغرا ـ ناتوغرىسى بىلەن كارىم يوق، شۇ گەپنى دېگەنلىكىم راست.

ــ توۋا قىلدىم، خۇدايىم توۋا، ــ تىللا خېنىم ياقىسىنى تۇتتى، ــ ئالدىلىرىدىكى كىم بىلەملا؟ ئۇ سىلىنىڭ دادىلىرى. يەتتە كەنتتىلا ئەمەس، شەمۇ شەھەر يۈزى، ئابرۇيى بار دادىلىرى. ئەجەب بىر سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا كىچىك كۆرۈنۈۋاتىدۇ ـ يا؟

ــ دادامنى يەتتە ئىقلىمدا مەنچىلىك ياخشى كۆرىدىغان كىشى يوق ئانا!

ــ مۇشۇ سىلىنىڭ ياخشى كۆرگەنلىرىمۇ؟ جاۋابلىشىپ تەڭ تۇرغانلىقلىرى ياخشى كۆرگەنلىرىمۇ؟ ئەسلىدە دادىلىرى سىلىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ.

ــ ئانا، گېپىمنى ئوبدان ئاڭلىسىلا، دادامنىڭ مېنى ياخشى كۆرۈش بىلەن بىرگە كۆڭلۈمنى چۈشىنىشىنى تېخىمۇ خالايمەن.

تىللا خېنىم ئېرىگە بۇرىلدى.

ــ بۇ قىزنىڭ گېپىنىڭ تەكتىگە يەتسەم، يەنە شۇ كۈلالچىنىڭ بالىسىغا تېگىشمىگە قوشۇلۇڭلار دېگەندەك قىلىدۇ.

ئابدۇقۇددۇس هاجىم پۈتىنى سەندەلدىن شۇنداق تېز تارتتى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ دېدى:

ــ ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتىلا، مېنىڭ ئۇنداق چۈپرەندىگە چۈشۈپ قالغان قىزىم يوق! ــ ئۇ تىللا خېنىمغا بۇرىلدى، ــ خوتۇن، قىشچە تەييارلىق قىلىڭلار، ئەتىياز كېلىشى بىلەنلا پاپاڭلىنىڭ ئوغلى ئابدۇمىجىتنى ئىچ كۈيۈئوغۇل قىلىپ ئەكېلىۋالىلى.

ــ ياق دادا، مەن ئۇنىڭغا تەگمەيمەن!

ئابدۇقۇددۇس هاجىم قىزىنىڭ نىداسىغا قۇلاقمۇ سېلىپ قويماي سىرتقا ماڭدى. تىللا خېنىم ئۇنىڭ جۇڭۇسى بىلەن تۇمىقىنى كۆتۈرۈپ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. دوست خېنىم ئۆز ـ ئۆزىگە ندا قىلدى.

ــ مەن ئابدۇمىجىتقا تەگمەيمەن، ئۆلسەممۇ تەگمەيمەن!...

ئوتتۇز يەتتىنچى باب

دەرد ئۈستىگە دەرد

جامالدىن ئەتىگەندە ئىمامدىن ۋە ئابدۇكېرىم بىلەن ئاۋۋال ئۆگزىدىكى، ھويلىدىكى، ئاندىن ئىشىك ئالدى ـ يوللاردىكى قارلارنى تازىلىدى. بۇ يەردە ھەممە ئائىلىدىكى كىشىلەر بىرلا ۋاقىتتا يوللارنى ئاچىدۇ. ئالدى بىلەن ئۆز ئۆيىنىڭ پاسىللىرىنى، كېيىن ھە ـ ھۇ دېيىشىپ قېرى، ئاجىز، مېيىپلارنىڭ ئىشىك ئالدىنى، يوللارنى بىرلىكتە تازىلايدۇ. بىردەمدىلا يوللار ـ يوللارغا تۇتۇشۇپ ئېچىلىپ كېتىدۇ. ھۆل ـ يېغىنى ئاز بولىدىغان ئۇستۈنئاتۇشتا مۇشۇنداق قېلىن قار ياغقان يىللىرى كىشىلەر ئاجايىپ خۇشال بولۇشۇپ كېتىدۇ. «ئەجەب ۋاقتىدا ياغدى، بۇغدايلار ئانا باغرىدا ئۇخلىغان بالدەك راھەتتە قىشتىن چىقىدىغان بولدى ـ دە» دېيىشىدۇ. بالىلار چوڭلارنىڭ كۆڭلىدىكى خۇشلۇقىغا جۆر بولغاندەك بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ، پومداقلىشىپ، قار ئېتىشىپ قانغۇدەك ئوينىۋېلىشىدۇ. ياشلار ئاق تاغقا، دەريا بويلىرىغا ياۋا تۇشقان ئوۋلاشقا ئالدىرىشىدۇ. بوۋايلار پاكىزە تازىلانغان بىرەر جاينى تېپىشىپ، پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشىدۇ. يوللاردا ئاياللارنىڭ قېلىن كىيىنىپ، توپ ـ توپ بولۇپ، يوغان ـ يوغان قاپاقلارنى قوشلاپ يۈدۈپ قوشكۆلگە سۇغا مېڭىۋاتقان كۆرۈنۈشلىرى كىشىگە ئاجايىپ گۈزەل

تۇيغۇلارنى ھەدىيە قىلىدۇ. مۇشۇنداق توختاۋسىز ھەربىر تەردىن بۇ يۇرتقا بەربىر تۇردۇ. كىشىلەر ئۆز غېمى بىلەن، ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىكى بىلەن.

جامالدىن ھېلىقى كېچىسى دادىسى ئېغىر تاياق يېگەن كۈندىن تارتىپ سىرتلارغا چىقىپ باقمىغانىدى. بۇگۈن قارنى تازىلاپ بولۇپ، ئاش ۋاقتى بىلەن ناشتا قىلدى ۋە ئانىسىغا:

— ئانا، سىرتلارغا چىقىپ ئايلىنىپ كېلەيمىكىن، — دېدى.

— چىقمىسىلىچۇ بالام، سىلىدىن ئەنسىرەپ يۈرىكىم سۇ.

— كۈپكۈندۈزدە نېمىدىن ئەنسىرەيلا ئانا، ھېچ ئىش بولمايدۇ، خاتىرجەم بولسىلا.

— ھېلىقى دەيۈزلەر يەنە قەستلەپ يۈرمىسۇن دەيمىنا. ئۇلار بىلەن ئېيتىشىپ نېمىمۇ قىلار بولغىيتتىلە. شۇلاردىن بىر نېرىراق تۇرسىلا بالام.

— ماقۇل ئانا.

— نەگە بارىسەن ئوغلۇم؟ — ئوچاقتىن چوغ تارتىپ ئولتۇرغان جالالدىن ئوغلىدىن سورىدى.

— ئابدۇكېرىم بىلەن قورغان كۆلىبىشىغا بېرىپ ئايلىنىپ كېلەيلىمكىن.

— ھايالشماي قايتىپ كېلەرسىلەر.

— بىرەمدىلا كېلىمىز.

جامالدىننىڭ كۆڭلى غەش دىلى سۇلغۇن ئىدى. كۈندىن ـ كۈنگە كەم سۆز بولۇپ كېتىپ باراتتى. شۇ تاپتا ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان ئابدۇكېرىمنىڭ

بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەندەك تەگسىز خىياللارغا بەندە ئىدى. «توۋا، مەن خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئالدىدا غەزەلچى مۇرتەد بولۇپ قاپتىمەن. شۇ تاپ تىلىمدىمۇ غەزەل، دىلىمدىمۇ غەزەل. بۇ غەزەلنى كوچىلارنى چاڭ كەلتۈرۈپ، بار كۈچۈم بىلەن ئوقۇغۇم بار. دوست خېنىم ئاڭلاپ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ چىققىچە ئوقۇغۇم بار. سوپى - دەرۋىشلەر كۆكرىكىمگە شەمشىرىنى تىقىپ جېنىمنى ئالغىچە ئوقۇغۇم بار. بۇ ماڭا نېمە كۇن؟ ئىلىم تەھسىل قىلىپ ئايىغىغا چىقالمىسام، بىر ئەر تۇرۇپ ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن، دىلىمدىن سۆيگەن گۈلنى ئۈزەلمىسەم. يۇرت پېشىۋاسىنى دېشۋارلىققا قويسام. ئانام بىلەن دادام مېنىڭ سەۋەبىمدىن تىل - تاياقتا قالسا. قېتىغۇرلار ھەدەپ يوللىرىمنى توراپ ماڭا قەست قىلسا. سىرتلارغا بەخۇدۇك چىقىپ ئايلىنىپ كېلەلمىسەم.» ئۇنىڭ بوغۇزى چىڭقالدى. ئىچىدىكى ھېلىقى ھەسرەتلىك ئاھاڭ تىلىغا تېپىشكە ئالدىرايتتى. شۇتاپ كۇندۇز بولمىغان بولسا ئاۋازىنى قويۇپ بەرگۈسى بار ئىدى. ئۇ بۇخارادىن كەلگەن يېرىم يىلدىن بېرى مىڭ يىللىق دەردنى تارتىۋالغانەك، مىڭ يىللىق ئازابنى يۇدۇۋالغانەك ئېغىر تىناتتى. دەردلىرىنى سۆزلەپ تۈگىتەلمەيدىغانەك ھېس قىلاتتى. دادىسى دوست خېنىمنى يادىكىدىن چىقىرىۋەت دەيدۇ تېخى. دىل بېرىپ سۆيگەن ئادىمىدىن كۆڭۈل ريشتىسىنىڭ ئۇزۇلمىكى شۇنداق ئاسانمۇ؟! دوست خېنىم ئۆزىنى كۈتۈۋاتقاندۇ، سېغىنىۋاتقاندۇ، ئەسلەۋاتقاندۇ. ئۇمۇ دەردىنى ئۆزى بىلىدۇ. تۆلەۋاتقان بەدەللىرىگە ئۆزى گۇۋاھ. شۇ دەقىقىلەردە جامالىدىنىڭ تەپەككۇر خاتىرىسىگە ئاجايىپ چىرايلىق بىر كۈپلېت

قوشاق پۈتۈلۈپ، دىمىقىدىن زادىلا كەتمەيدىغان ھېلىقى ئاھاڭ بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتتى. شۇ دەملەردە بۇ بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولغان ناخشا ئۇنىڭ ئىچىگە زادىلا پاتمايۋاتاتتى. ناخشا ئىچىدە دوست خېنىمنىڭ ئازابلىق، مىسكىن، دەردمەن چىرايى ئەكس ئېتەتتى. ناخشىنىڭ ئاھاڭىدىن تېكىستىغىچە ھەممە يېرى دوست خېنىمنى سۆزلەيدىغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. «ئۇھ، ــ ئۇلۇغ كىچىك تىنىدى ئۇ، ــ ھازىر دوست خېنىم قانداقراق تۇرۇۋاتقاندۇ؟ ئۇ ئامان ـ ئېسەن تۇرۇۋاتقانمىدۇ؟ ئامان بولسىلا دوست خېنىم، ئامان بولسىلا!»

ئۇلار قورغان كۆلبېشىغا كەلگەندە جامالىدىنىڭ يادىدىن بىر ئۈي كەچتى. ئۇنىڭ قېشىغا ئابدۇكېرىمنى ئەۋەتىپ باقسامىلا بولمىدىمۇ؟ ئۇ ئابدۇكېرىمنى تۆۋەن كوچىغا ماڭدۇرۇۋەتتى. ئۇ كەلگىچە ئۆزى يالغۇز بىردەم ئايلانماقچى بولدى.

ياز بويى قاياناپ تۇرىدىغان كىچىككىنە قورغان كۆلبېشى قىشتا بىردىنلا پەسلەپ قالاتتى. ئۆتكۈنچى يولۇچىلار، كارۋان ـ سودىگەرلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلۈپ، يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا لايىق بازار بولاتتى. بۇ ئەھۋال قايراقتىكى قورغانبېشى، ئوچاردىكى چوڭ بازاردىمۇ ئوخشاش ئىدى. بۇ يەرگە كۆپىنچە كۈنگەيدە ئاپتاپسىنغاچ ھال ـ مۇڭ قىلىدىغانلار يىغىلاتتى. جامالىدىن قاردىن كېيىنكى سۈپسۈزۈك ھاۋادا ئاپتاپقا قاراپ ئولتۇرغان مويسىپىتلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇلارغا سالام بېرىپ ئۆتتى. ئېزىز خاپانباشىنىڭ ئاشخانىسىغا ئۇدۇل كەلگەندە ئۇ خېرىدارسىز بۇ تاماقخانىنىڭ ئالدىدىكى ئۈزۈن ئورۇندۇقتا ئىلياسنىڭ

بىر قانچە بىكار تەلەپ بىلەن ئاللىنېمىلەرنىدۇر دەپ كۆلۈشۈپ ئولتۇرۇشقانلىقىنى كۆردى. ئۇلارنى كۆردى ـ دە، جامالىدىننىڭ بەدىنى تىكەنلەشتى. ئۇ ھېلىقى كۈنى كەچتىكى تاياقتا ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ ھەسسىسى بارلىقىنى بىلەتتى. ئۇلارمۇ جامالىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ئۇنى كۆرۈپ، كۈلكىلىرىدىن تەڭلا توختاشتى ۋە ئۇنىڭغا غەلەت بىر قىسما نەزەردە قارىدى. جامالىدىن دۇكان پاسىلىدىن ئۆتۈپ كېتىشىگىلا يەنە تەڭلا بىزەڭلەرچە كۈلۈشتى. ئىسقىرتىشتى. غۇژزىدە ئاچچىقى كەلگەن جامالىدىن ئارقىسىغا بۇرىلماقچى، ئۇلارغا بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلماقچى بولدىيۇ، قارىمىدى. چىشلىرىنى بىر ـ بىرىگە چىڭ بېسىپ غۇچۇرلاتتى. «پوققا چالما ئاتساڭ يۈزۈڭگە چاچرايدۇ» دېگەننى ئويلاپ ئۆزىنى بېسىۋالدى. بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ بىمەنە كۈلكىلىرىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىدىن نېرى بولدى. ئۇنىڭ چىشلىرى يەنە بىر ـ بىرىگە بېسىقلىق، مۇشتۇملىرى تۈگۈكلىك ئىدى. ئۇ شۇ خىل ناچار كەيپىياتتا خالتا كوچىغا چىقىدىغان دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ خالتا كوچىدىن چىقىش خىيالى يوق ئىدى. نېمىشقىدۇر ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەن قەدەملىرى ئۇنى دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ئېلىپ ماڭماقتىدى. ئۇ ئەمدىلا دەرۋازىدىن چىقاي دېۋىدى، ئويلىمىغان يەردىن «رەقىبلەر تار يولدا ئۇچرىشىپتۇ» دېگەندەك دەرۋازىغا تولۇپ كىرىۋاتقان خوجا ئەلا سۈببى ۋە ئۇنىڭ يىگىرمىدىن ئارتۇق غالچىسى بىلەن روبىرو كېلىپ قالدى. خۇددى بىرى بۇيرۇق بەرگەندەك شۇ ھامان ئىككى تەرەپنىڭ قەدەملىرى تەڭلا توختاپ قالدى.

جامالىدىن قەلبىگە قىساس ئۇرۇقىنى چاچقان بۇ دۇشمەنلىرىگە تىكىلدى. كىر دەستىدىن قاساقلاشقان مەينەت چىرايلار، قان ئىچەر جاللاتنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلەر يۈزلىرىنى توسۇپ تۇرغان بەدرەڭ ئۇزۇن چاچلار ئارىسىدىن ئۇنىڭغا يەۋەتكىدەك ئەلپازدا قاراپ تۇرۇشاتتى. دەرۋىشلەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسى ئالدىدا تۇرغان خوجا ئەلا سۇببى ئۇنىڭ دىققىتىنى بەكرەك تارتتى. قولىدا ھېلىقى كۆپ كۆزلۈك سوتا، ئۇزۇن ۋاقىت چەككەن نەشىنىڭ تەسىرىدە گۇنسىرىگەن قىسماق كۆز، مايلىشىپ قارىدىغان چوقۇر چىراي. ئۇ جامالىدىنغا قاراپ مەسخىرىلىك ھىجايغان ئىدى، جامالىدىننىڭ كۆزىگە ئۇنىڭ سارغايغان چىشلىرى شۇقەدەر بەتبەشىرە كۆرۈنۈپ كەتتى. جامالىدىننىڭ ئىچىگە بىر ۋەھىمە چۈشۈپ ئۆتتى. تەپەككۇر ـ پىكرى چېچىلىپ تۇرغان جامالىدىن ھېلىلا ئىلياس ۋە ئۇنىڭ چوماقچىلىرىنى كۆرۈپ سەپرايى ئۆرلەپ تۇرغاندا «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەك مانا ئەمدى ماۋۇ خۇنخور تائىپىلەرگە يولۇقتى. «ئاھ، خۇدا ئۆزۈڭ مەدەت بەرگەيسەن». بىردىنلا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئاساۋ بىر كۈچ ـ قۇۋۋەت سىلكىدى. ئۇ ئالدىغا قاراپ قەدەم ئالدى. لېكىن دەرۋازىدا دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر لىققىدە ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئارىلىق پەقەت ئۇچلا قەدەم ئىدى. ئۇ ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل خوجا ئەلا سۇببىگە قاراپ ماڭدى. بىر قەدەم، ئىككى قەدەم، ئۈچ قەدەم. جامالىدىن قىستاپ كەلگەندە خوجا ئەلا سۇببى ئۆزىنى ئاستا يانغا تارتتى. ئەمما ئۇنىڭ مۇرتلىرى ئادەمدىن ھاسىل قىلغان مەزمۇت تام بىلەن مىدىر ـ سىدىر قىلماي

ئۇنىڭ ئالدىنى توراپ تۇراتتى. جامالدىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن قىستىلىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغاندا، ئۇلار شۇنداق كۈچەپ ئىتتىرىۋېدى، جامالدىن ئارقىسىغا ئالتە ـ يەتتە قەدەم داجىپ كەتتى. ئۇ يىقىلىپ كېتىشتىن ئۆزىنى ئاران ـ ئاران توختىتىۋالدى. دەرۋىشلەر ئۇنىڭغا قاراپ يوپۇرۇلۇپ كېلىشكە باشلىدى. شۇ چاغدا خوجا ئەلا سۇببى ئۇلارغا قاراپ ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ـ توختاڭلار! ـ دەرۋىشلەر ئورۇنلىرىدا چىپچىدە توختاشتى. ئۇ جامالدىنغا بۇرىلدى، ـ ئۆزۈڭ كىمسەن؟

ـ مېنىڭ كىملىكىمنى سوراشتىن بۇرۇن ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىنى ئېيت! ـ جامالدىنمۇ ئۇنىڭغا مىختەك قادالدى.

ـ بىلسەڭمۇ يەنە بىر قېتىم ئېيتىڭگە سالايكى، ـ خوجا ئەلا سۇببى جامالدىننىڭ ئالدىغا يېقىنلاشتى، ـ مەن ئاللاھنىڭ ئەمرى، پىرىمنىڭ ئارزۇسى بىلەن بۇ ماكانغا ئەۋەتىلگەن تەرىقەت پاسىبانى خوجا ئەلا سۇببى بولىمەن. سەن ئاتىلىقلارنىڭمۇ ئالدىمىزدا ئاتتىن چۈشۈپ، بىزگە خەير ـ ئېھسان كۆرسىتىپ ماڭىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ ئۇزۇن قۇلاق مەخلۇقتىن ھېچ پەرقسىز ئىنسان ئىكەنسەن!

جامالدىننىڭ تاپىنىدىن كىرگەن بىر غەزەپ مېڭىسىغا تەپتى.

ـ بىلگىنكى، ئۇچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ گۈھەردەك ئەزىز ماكاندا ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئەزىلى ـ ئەزەلدىن ئادەملەر غەم ـ ئەندىشىسىز، ئىناق، خاتىرجەم ياشاپ كەلگەن. قاچانكىم ئايىغىڭ بۇ زېمىنغا يەتتى،

كەمەكتەك ھەييارلىقىڭ، ئىبلىستەك ئىغۋاركە بىلەن ئەلنى قايمۇقتۇردۇڭ! كىمنىڭ چىن ئىنسان، كىمنىڭ ئۇزۇن قۇلاق مەخلۇق ئىكەنلىكىنى ياراتقان ئىگەم ئايرىيدۇ.

ــ ئۆيۈڭدە بولغان ئىشتىن بېشىڭدا ئەگىپ يۈرگەن ئەجەل قۇشىنى كۆرۈپ ئۇلگۈرمىگەن ئوخشىمامسەن، ئەي نادان؟

ــ بىلدىم، «زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ» بولۇۋاتقان بۇ كۈنلەردە، ئەزىز جېنىمنىڭ بىر ئۇچۇم غالجىر، تەلۋىلەرنىڭ قولىدا نابۇت بولىدىغانلىقىنىمۇ قىياس قىلدىم.

جامالىدىننىڭ ئۆزلىرى پۈتىغا سۆيۈپ ئەتىۋارلايدىغان رەھنىماسىغا قىلىۋاتقان يولسىزلىقىغا دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر تاقەت قىلالمىدى. ئۇلار جامالىدىننى قىستاپ كېلىشكە باشلىدى. ئەگەر خوجىسى توسمىغان بولسا، بۇ بىر توپ چىلبۆرىلەر پەيلىدىن يانمايدىغاندەك قىلاتتى.

ــ ھاي ـ ھاي، ــ دېدى خوجا ئەلا سۇبىبى، ــ پەيلى شەيتان، زەھەر تىل بۇ غەزەلخان مۇرتەد ئۆز پەيمانىنى لىقلىغلى تۇرۇپتۇ. مەيلىگە قويۇڭلار! ۋاقتى توشقاندا ساپىقىدىن ئۆزى ئۇزۇلىدۇ. تەربىيىتىمىزنىڭ ئەغيارىنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئەل ئىبرەت ئالىدىغان بولسۇن!

جامالىدىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن خالتا كوچىغا چىقىپ كەتتى. ئۇ بولغان ئىشلاردىن ئېسىنى تېخى تولۇق يىغىپ بولمىغان ئىدى، ئارقىسىدىن ئابدۇكېرىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ جامالىدىن ئاكا! ــ ئۇ كەينىگە بۇرىلدى. ئابدۇكېرىم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى. ئۇ تىلىنى گەپكە

ئاران ئۆمەللىدى، ــ دوست خېنىم بىلەن كۆرۈشەلمىدىم. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمكامنىڭ ئىشىك باقارلىرى مېنى قوغلىۋەتتى.

ــ سىلىنى نېمىدەپ قوغلايدۇ ئۇلار، ــ جامالىدىننىڭ بايىتىن بېرى قورقۇش، غەزەپتىن تاتارغان چىرايىغا تېخى قان يۈگۈرۈپ بولالمىغانىدى.

ــ بىلمىدىم، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ قورۇنىڭ ئالدىغا يولۇغۇچى بولما، دوست خېنىم ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەيدۇ دەيدۇ.

جامالىدىن چۈشەندى. ئائىلە بەندىگاھىنىڭ باشقۇرۇلۇشى چىڭغان، دوست خېنىمنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەيلا چەكلەنگەنىدى. ھاياتىنىڭ، سۆيگۈنىڭ قاتتىق سىناقلىرىغا دۇچ كەلگەن جامالىدىن شۇ تاپ ئۆز ئىچىگە پاتمايۋاتاتتى. ئۇنى ئىلىم ئالغان، ئىشلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى ئۆگەنگەن دېگەندەمۇ ئۇ تېخى ئون سەككىزگە كىرىۋاتقان بالا ئىدى. ئۆزىگە ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىۋاتقان دېشۋارچىلىققا ئۇ قانداقمۇ بەرداشلىق بېرەلىسۇن؟! ئۇنىڭ قەلبىدە كېلىۋاتقان كەلگۈلۈككە قارشى بىر غەلىيان دەريا دولقۇنلىرىدەك كۆڭۈل قىرغاقلىرىغا ئۇرۇلۇپ مەۋج ئۇردى. بۇ ئەھمىيەتتە بىر كۈچلۈك ئىسيان ئىدى. ئۇنىڭ ژۇجۇددىكى ئىچكى داۋالغۇش بايا پۈتۈلۈپ كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىلغان ئاندىن دىمىقىدىن كەتمەيدىغان ھەسرەتلىك ئاھاڭ بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن ناخشىغا مۇراجىئەت قىلىپ تۇراتتى.

ــ سىلى ئۆيگە كېتىۋەرسىلە ئابدۇكېرىم، ــ دېدى ئۇ ئابدۇكېرىمگە بېشى بىلەن ئۆي تەرەپنى ئىشارە قىلىپ.

ــ سىلىچۇ؟
ــ مېنىڭ ئازراق ئىشىم بار.
ــ ئىككىمىز بىللە قايتساقمىكىن، ئۇستاز.
ــ سىلى مېڭىۋەرسىلە دېگەندىكىن مېڭىۋەرسىلە، ــ جامالدىن ئۇنىڭغا نارازى بولغاندەك قاردى.
ــ ماقۇل، ئۇستاز.

ئابدۇكېرىم يەنە تاقىشىپ تۇرالمىدى ۋە ئارقىغا بۇرىلدى. ئۇ كەتكەندىن كېيىن جامالدىن ئىچىگە تولدۇرۇپ تىندى. بىردەم ئورنىدا قاتتىق ئويلاندى. « ئىشلار قانداق بولۇپ كېتەر؟ ‹باشقا كەلگەندە باتۇر› دەپتىكەن بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن. غەزىلىمدىن ئاۋۇ خوجا ئەلا سۇببىنىڭ تىتاڭ تومۇرلىرى تارتىشىپ كەتسە، ئىلياس دېگەن بەڭگىنىڭ يۈرىكى مۇجۇلسا ئەجەب ئەمەس. ئەڭ مۇھىمى سۆيگۈ تەختىمىنىڭ سۇلتانى دوست خېنىم ئۆزىنى سېغىنغانلىقىمنى، ئۈمىد ئۈزمىگەنلىكىمنى ھېس قىلسا مۇرادىم شۇ. ئىچىمدىكى دەردلىرىم ئاشۇ غەزىلىم بىلەن بىر يولى چىقىپ كېتەر، ھېچبولمىغاندا ئازراق بولسىمۇ ئىچىم بوشاپ قالار...»

ئۇ تۆۋەن كوچىغا قاراپ يول ئالدى. يولدا ئادەملەر شالاڭ ئىدى. ئۇ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىغا يېقىن كەلگەندە ناخشىنى باشلىدى:

مېڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۇگمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

دوست خېنىم ئامان، ئامان،
يا دەرد ــ ئەلەملەر يامان.

مۇڭ، ھەسرەت، ئازاب بىلەن ئوقۇلغان بۇ ناخشا قىش جىمجىتلىقىدا دىخاللىنى لەرزىگە كەلتۈردى. جامالدىن بۇ ناخشا ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان دەردلىرىنى بىر يولى تۆكۈۋەتتى. دوست خېنىمدىن سۆيگۈ رىشتىنىڭ ئۈزۈلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىۋالدى. ئۇنىڭ بەندگاھتىكى بېشىغا ئامانلىق تىلىدى. ناخشىنى ھۇجرىسىدىكى دوست خېنىم ياتقان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ، پەنجىرە ئالدىغا كېلىپ قۇلىقىنى يول تەرەپكە تۇتۇپ پۈتۈن دىققىتى، ياق پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاڭلىدى. ئۆيلىرىدە كاڭ ئوچاقنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇشقان ناخشا خۇمار دىخاللىقلار بۇ چىرايلىق ناخشىنى ئوقۇغان ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلىشكە ئالدىراپ، ئۆيلىرىدىن يوللارغا يۈگۈرۈپ چىقىشىپ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قورۇسى تەرەپكە بويۇنداشتى. خوتۇنى بىلەن دوست خېنىمنىڭ توي ئىشىنى كېڭىشىپ ئولتۇرغان ئابدۇقۇددۇس ھاجىممۇ دەسلەپتە ئاڭلاپ، باشلىرىنى ناخشا ئۇدارىغا كەلتۈرۈپ لەكشىتىپ ھۇزۇرلاندى. ناخشىنىڭ نەقراتىدىكى دوست خېنىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭلا غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ سىرتقا يۈگۈردى. ئۇ چىققاندا جامالدىن دەرۋازا ئۈدۈلىدا تۇراتتى.

— ئۇنى تۇتۇڭلار، — دېدى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قولى بىلەن جامالدىننى كۆرسىتىپ، — تۇتۇپ ئارقا ھويلىغا ئەكىرىڭلار!

ئىشىك باقارلار بىلەن بىرقانچە مالايلار كېلىپ جامالدىننى تۇتتى. ئەمما جامالدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ «ئۇنى ئارقا ھويلىغا ئەكىرىڭلار» دېگەن

گېپىنى ئاڭلىغاچقا زادىلا قارشىلىق بىلدۈرمىدى. «ئەي ياراتقان ئىگەم، ــ دەپ نىدا قىلدى ئۇ، ــ دوست خېنىمنىڭ مۇبارەك جامالىنى كۆرۈشكە نېسىپ ئەتسەڭ ئەجەب ئەمەس.»

جامالىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھەشەمەتلىك قورۇسىنىڭ ھويلىسىدىن ئۆتۈپ ئارقا ھويلىغا سۆرەپ چىقىلغىچە ھەممە يەرگە نەزەر تاشلايتتى. ئۇنىڭ دوست خېنىمنى بىر كۆرۈۋېلىش ئىستىكى ئۆزىنىڭ بىرنەچچە غالچا ـ مالاينىڭ قولىدا دۆشكۈشلىنىۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇلدۇرغانىدى. لېكىن ئارقا ھويلىدا ئۇنىڭ كۆزىگە تۇنجى بولۇپ كۆرۈنگىنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بولدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم غەزەپتىن قاپداپ كەتكەنىدى.

ــ بۇ نائەھلىنى باغلاڭلار! ــ بۇيرۇق قىلدى ئۇ.

مالايلار جامالىدىننى ھويلىدىكى سوغۇقتىن يالىڭاچلىنىپ دىردىيىپ تۇرغان يوغان ئاق ئۆجمىگە چەمبەرچاس باغلىدى. جامالىدىن باغلىنىۋېتىپمۇ، باغلىنىپ بولغاندىن كېيىنمۇ ئىشكىلەرگە تەلمۈرەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىنلاشتى ۋە قولىدىكى قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن ئېڭىكىنى كۆتۈرۈپ دېدى:

ــ مەن بىلەن قارشىلىشىشقا پېتىنىغۇدەك يۈرەكنى سەن نەدىن ئالدىڭ؟

ــ ھەددىم ئەمەس، ھاجىمكا، ــ جامالىدىن ئۇنىڭغا ئۆرە باقمىدى، ــ مەندىكى يۈرەك قارشىلىشىدىغان يۈرەك بولماستىن ئەل بولغان يۈرەك.

ــ ئۇنداق بولسا نېمىگە دەرۋازامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قىزىمنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ غەزەل ئوقۇيسەن؟

— ئۇ مېنىڭ چىن سۆيگۈنىڭ ئالدىدا ئەل بولغانلىقىمنىڭ بايانىمسى.

— سېنىڭ دەرۋازامنىڭ ئالدىغا كېلىشىڭنى خالىمايدىغانلىقىمنى بىلمەمسەن؟

— بىلمەن.

— ئۇنداق بولسا، يەنە نېمىگە كەلدىڭ، نېمىگە كارىكسرايسەن؟!

— كەلمەي ئامالىم يوقتۇر.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قولىدىكى قامچىنىڭ دەستىسىنى ئۇنىڭ گېلىگە كۈچەپ پاتۇردى.

— بۇنىڭدىن كېيىن قايتا كەلمە بولامدۇ؟

— كېلىش كەلمەسلىكىم مادارىغا تەۋە ئىش ئەمەس.

— بۇ ئەرزىمەس نىيىتىڭدىن يان، قايتا كەلگۈچى بولما، ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنمە، ئەمدى ئاۋازىڭنى، ئىسمىڭنى ئاڭلىغۇم يوق، بىلدىڭمۇ؟!

— نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىماقتا ئىلاجسىزمەن.

جامالىدىننىڭ جاۋابلىرىدىن ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ غەزىپى قاينىپ تاشتى. ئۇ ئادەملىرىگە بۇيرۇدى.

— بۇ نائەھلىنى قاتتىق ئۇرۇڭلار، پۈت ـ قولىنى سۇندۇرۇپ كوچىغا تاشلىۋېتىڭلار! يەنە نىيىتىدىن يانمىسا، تىرىك تۇرغۇزۇپ گۆشىنى ئىتلارغا يەم قىلىۋېتىڭلار!

مالايلار جامالىدىننى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. جامالىدىنغا تېگىۋاتقان قامچا ئاۋازى باياتىن بېرى نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىشكە قىزىقىپ بولسىمۇ چىقىشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتقان دوست خېنىمنىڭ يۈرىكىنى ئاغرىتاتتى. جامالىدىنغا تەگكەن قامچىلار ئاۋۇغانسېرى

ئۇ ئاغرىقىغا بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئۇ ھەر قېتىم «ۋايجان» دەپ ئېچىنىشلىق توۋلىغاندا دوست خېنىم ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي قالاتتى. ئاخىرى ئۇ تاقەت قىلالمىدى ۋە يۇگۇرگەن پېتى ئارقا ھويلىغا چىقىپ، ئۇرۇۋاتقانلارنىڭ قولىغا ئېسىلدى. قىزنىڭ بۇ ئىشىدىن تېخىمۇ غەزەپلەنگەن ئاندۇقۇددۇس ھاجىم بار كۈچى بىلەن بۇيرۇق قىلدى:

ــ ئۇنىڭ بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن، تېخىمۇ قاتتىق ئۇرۇڭلار!

دوست خېنىمنىڭ بۇ تەمبەل، كۈچتۈڭگۈر خىزمەتكارلارنى توسۇپ قېلىشقا زادىلا ئامالى بولمىدى. شۇڭا ئۇ ئۇلارغا يېلىنىشقا باشلىدى:

ــ ئۇرماڭلار، ئۇرماڭلار! سىلەردىن ئۆتۈنۈپ قالاي، جامالىدىن ئاكامنى ئۇرماڭلار!

بۇ ھال ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ جەھلىنى تېخىمۇ قاتۇردى. ئۇ باغ تېمىغا يۆلەكلىك بىر كەتمەن سېپى چوڭلۇقىدىكى كالتەكنى كۆرسىتىپ:

ــ ئاۋۇ كالتەك بىلەن ئۇرۇپ پۈتۈنى چېقىۋېتىڭلار، ــ دېدى.

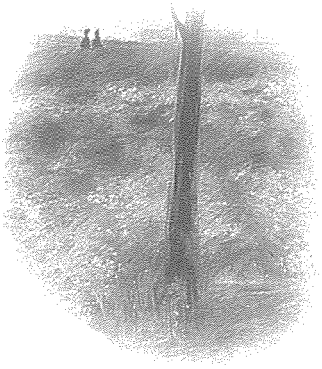
شۇھامان قورقۇپ كەتكەن دوست خېنىم دادىسىنىڭ پۇتىغا يىقىلدى.

ــ جېنىم دادا، رەھىم قىلسىلا. كالتەك بىلەن ئۇرسا ئۇ ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئۇرمىسۇن جېنىم دادا!...

ــ ئۇرۇڭلار!

جامالىدىننىڭ تۆۋەن پاچىقىغا ۋاققىدە تەگكەن كالتەك بىلەن تەڭ ئۇ «ۋايجان» دەپ توۋلىۋەتتى. دوست خېنىمنىڭ يېلىنىشلىرى بىكارغا كەتتى. ئەكسىچە

دادىسىنىڭ قەھرىنى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دۇشمەنلىك، گىنا، ئاداۋەتتە قۇترىغان تەرسالىقى جامالىدىننىڭ پۈتى چېقىلغاندا ئازراق بېسىققاندەك بولدى. يۈرت ئەھلىگە داستىخىنى چوڭ، غېرىب ـ غۇرۇالارغا ئىسسىق ماكان بولىدىغان، ھەتتا قۇشلارغىمۇ دان چېچىپ تۇرىدىغان بۇ ئۆي بۇگۈن رەھىمسىز قازىنىڭ قىيناقخانىسىغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئەنە تىللا خېنىم ئارقا ھويلىنىڭ پېشايۋان سۇپىسىدا كۆزىنى مىت قىلىپ قويماي ئولتۇرىدۇ. ھەنىپە نەدىن پەيدا بولدىكىن دوست خېنىمنى يۆلەۋاتىدۇ، مالاي ـ چاكارلار ھوشسىز جامالىدىننى سىرتقا سۆرەپ چىقىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئوتتۇز سەككىزىنچى باب

ۋەھىمىلىك كېچە

جامالىدىننىڭ پۈتى سۇندى. دىلى ئازار يېدى. لېكىن ئۇ شۇ كۈنى دوست خېنىمنىڭ جامالىنى كۆرۈۋالغىنىدىن شۇنچە خۇش. ئۇ قەلبىدىكى ئادەمنىڭ جامال ـ رۇخسارىنى كۆرۈۋېلىش بەدىلىگە يېگەن تاياق ئەرزىيدۇ، دەپ ئويلىدى. دوست خېنىم ئۇرۇۋاتقانلارنى توسۇدى. دادىسىغا يالۋۇردى! نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ ئاشۇنداق ھالقىلىق ۋاقىتتا مەيدانغا چىقالىدى. جامالىدىن ئاكىسىنى ياخشى كۆرۈدىغانلىقىنى يوشۇرمىدى. ئۆزىنىڭ بۇ تۈپەيلى يەنمۇ ئېغىر كۈنگە قېلىشىدىن قورقمىدى. ئېچىنىشلىق دەملەردە مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلدى. جامالىدىن ئاشۇنداق خىيالىلار بىلەن ھەپتىدىن بۇيان ئۆيده ئىگىراپ ياتىدۇ. باغرى ئازاب، ئەندىشىگە تولغان. ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ ئايىغىدا پايپېتەك. قاباھەتلىك چۈش كۆرۈپ ئويغانغان ئادەمدەك ۋەھىمە، تەشۋىش ئىچىده. ئۇلار ئوغلىنى ئىلىم ئالسۇن، چوڭ ئىلىم ئېلىپ ئالىم بولسۇن، ئەل ئارىسىدا ھۆرمىتى ئۈستۈن بولسۇن دەپ ئويلىغان ئىدى ئەمەسمۇ؟ مانا ئەمدى ئۇلارنىڭ ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە ئوغلى كەلگەندىن بېرى ئىككى قېتىم تاياق يېدى. ئەنە، پۈتىنى سۇندۇرۇپ كاڭىدا ئاغرىق ياتىدۇ. ھۆرمىتى بولسۇن دېگەن ئارمانلىرى

شامالغا يولۇققان كۆپۈكتەك ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ تەرەپتە خوجا ئەلا سۈببى زەھەر چېچىپ، بۇ تەرەپتە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ يۈرىدۇ. يەنە ئۇ دوستى بولۇشقا تېگىشلىك دېمەتلىكلىرىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقى ئۈستىگە، ئۇلارغىمۇ دۈشمەنلىك بولۇپ قالدى. ئۇ ئابدۇكېرىم بىلەن قورغان كۆلبېشىغا ماڭغاندا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشكەن، بىرەر ئاۋارىچىلىككە يولۇقۇپ قالمىغىيتتى دەپ ئەنسىرىگەنىدى، مانا ئەنسىرىگەندەك ئىش ئاخىرى يۈز بېرىپ، بەدەنلىرى قامچا بىلەن تىتىلىپ، پۈتى سۈنۈپ، ئىتنىڭ ئۆلۈكىدەك قەدىرسىز ھالدا تالاغا تاشلۇۋېتىلدى. ئۇلار بۇ دەردىنى كىمگىمۇ ئېيىتسۇن؟ شەھىدۇللا ئىمامغىمۇ؟ ئۇ ئادەمگىمۇ كۈندە بىر كېلىۋاتىدۇ. لېكىن ئىلاجسىز، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا گېپىي ئۆتمەيدۇ. يەنە بىرنەرسە دېيىشكە جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئۇنىڭمۇ ھاجىمدىن دىلى سوۋۇدى. ئۇنىڭدىن رەنجىدى. يۈرت ئاتىسى تۇرۇپ، بۇ ئادەم ئامال قىلالمايۋاتقان يەردە يەنە كىممۇ ئۇنىڭ ئالدىغا بارالايدۇ؟ ئۇنىڭغا يولىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلالايدۇ؟ «گاچا بولسىمۇ باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن» دېگەندەك، يەنە «پۇلى بارنىڭ گېپى ئوڭ». ئۇنىڭدا يۈز ـ ئابرۇي بار، مال ـ دۇنيا بار. كەينىدە يۈرىدىغان نەچچە ئونلىغان مالاي ـ خىزمەتكارلىرى بار. ھاجىم بىرلا ئىشارە قىلسا، بۇ غالچا ـ مالايلار ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ يانمايدۇ. ئۇنىڭغا كىم تەڭ كېلەلەيسۇن؟! جالالىدىننىڭ ئائىلىسى ئۇچۇن دەردىنى ئىچىگە يۇتماقتىن باشقا ئامال يوق. جامالىدىن بولغان ئادەم ئۆلگۈدەك تاياقنى يەپ تۇرۇپمۇ، «ھېچقىسى يوق، بۇ

كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئابدۇقۇددۇس هاجىمكامغا ئۇنى ـ بۇنى دەپ سالماقلار، ئۇنىڭ جەهلى يەنە قاتمىسۇن، يول بىراقلا ئېتىلمىسۇن، «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار» دېگەن گەپ بار. مەن تېخى دوست خېنىمدىن ئۈمىد ئۈزمىدىم، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلمىغىچە بۇ يولدىن قايتمايمەن» دەيدۇ. بالا ساراڭ بوپتۇ، جاهىللىقتا ئۇچىغا چىقىپتۇ.

جامالىدىننىڭ كۆز ئالدىدا دوست خېنىم، دوست خېنىمنىڭ ئۆزىنى ئۇرۇۋاتقان مالايلارنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىشلىرى، دادىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىشلىرى... «ئۇ مېنى سۆيىدۇ. ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ سۆيگۈسىنى ماڭا تەقدىم قىلدى، ئۇنىڭ غۇبارسىز قەلبىنىڭ، ئەقىدىسىنىڭ جاۋابى ئۇچۇن، ئىككىمىز خالىغان شېرىن ۋىسال دەملىرى ئۇچۇن بۇ يولدىن يانماسلىقىم كېرەك. پۈتۈم سۇنغان بولسا ساقىيىدۇ. ئەنە، قورغان كۆلبېشىدىكى هەكىم ئۇنى بىر ئوبدان تېڭىپ قويدى. كۆڭلۈمدە دەز قالسا ئۇ مەڭگۈ ساقايماسلىقى، شۇ تۇپەيلىدىن بىر ئۆمۈر ئازابتا ئۆتۈشۈم تۇرغانلا گەپ. بۇ بىر تەقدىر ـ ئىرادە. كەلگۈسى بەختىم ئۇچۇن بۇنچىلىك ئازابلارغا بەرداشلىق بەرمىكىم لازىمغۇ؟!»

ئاتا ـ ئانا بىلەن بالىنىڭ كۆڭلىدە ئويلايدىغانلىرى ئاشۇنداق بىر ـ بىرىگە قارشى خىيالىلار. سىرتتا، بولسا ئەھۋال باشقىچە. جامالىدىننىڭ دوست خېنىمغا بېغىشلاپ ئوقۇغان ناخشىسى ئەلنىڭ قەلبىگە ئورناپ كەتكەن. دىخالىدىكى چوڭ ـ كىچىك هەممىسى بۇ ناخشىنى دىمىقىدا غىڭشىيدۇ. تالا ـ تۇزدە ئۇچرىشىپ قالغانلار بۇ ناخشىنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. بولۇپمۇ ياقۇپ غەزەل تولا غىڭشىپ بۇ ناخشا بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ دۇتتارىنى ئېلىپ شۇنداق بىر چالغۇسى بار ئىدىكى، بۇ ناخشىنى ئوقۇش ئارقىلىق ئابدۇقۇددۇس هاجىمغا بولغان نارازىلىقىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى بولاتتى. بۇ ناخشىنىڭ ئۇنداق ـ مۇنداق ناخشا ئەمەسلىكىنى، ئابدۇقۇددۇس هاجىم ۋە پۇتۇن خەلقىمىزگە جاكارلىماقچى بولاتتى.

ـ ۋاھ ـ ۋاھ، ـ دەيتتى ئۇ ئۇچرىغان كىشىگە، ـ ئوتتۇز يىل غەزەل ئوقۇپ ئۆتۈپتىمەن، مۇنداق غەزەلنى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن. نېمىدېگەن ئېسىل غەزەل بۇ؟

ـ ياقۇپكا، ـ دەيتتى، تۆۋەن كۆچىدىكى ياشلار، ـ تولا غەزەل ـ پەزەل دەپ يۈرمىسىلە دەيمەن، كۆرمىلىمۇ ئاشۇ غەزەلنىڭ سەۋەبىدىن جالالىدىنكام تايىاققا قالدى، جامالىدىننىڭ پۇتى سۇنۇپ يېتىپتۇ. سىلىنىڭ باشلىرى يېرىلمىسۇن يەنە.

ـ هەي بالا، ـ دەيتتى ياقۇپ غەزەلمۇ، ـ مۇشۇنداق ئېسىل غەزەلنى ئوقۇپ، ئۆلۈپ كەتسىمۇ ئارمان يوق جۇمۇ؟!

ـ غەزەل ئوقۇسا شۇنداق كۈنلەرمۇ كېلىدىغان ئوخشايدۇ تېخى.

ـ قانداق دەيسىلە ئۇكام؟

ـ خوجا ئەلا سۇببى غەزەلنى مۇرتەدنىڭ ئىشى، غەزەل ئوقۇغان ئادەم دوزاخقا كىرىدۇ دەيدۇكەن. ئۆتكەندە جامالىدىن كوچىدا غەزەل ئوقۇپ ماڭغاچقا ئادەملىرىنى كېچىدە ئۇنى ئوجۇقتۇرۇۋېتىشكە ئەۋەتىپتىكەن، ئۇ كۈنى ئۆيدە جامالىدىن بولمىغاچ ئامان قاپتۇ. ئەمما بار دەردىنى دادىسى جالالىدىنكام تارتىپتۇ ئەمەسمۇ؟

ـ غەزەل بۇ خوجا ئەلا سۇببى دېگەننىڭ نەرىگە تاقاشقاندۇ؟

ــ بىلمىدۇق، ئىشقىلىپ ئۇ ئادەم غەزەلگە ئۆچكەن. ئۇنى شەيتانناك ئىشى، مۇرتەدلىك دەپ قارايدىكەن.

ياقۇپ غەزەلنىڭ قەلبىنى بىر كۈچ زىلزىلىگە سالدى. ھېلىقى ناخشا تىلىنىڭ ئۇچىدىلا ئىدى. ئۇ بالىلارغا قاراپ ناخشىنى بوش ئاۋازدا ئوقۇدى.

مىڭدىن بىرىنى ئېيىتسام،
تۈگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

ئۇ ناخشىنى شۇقەدەر مۇڭلۇق، تەسىرلىك ئوقۇدىكى، يېنىدىكى بەش ـ ئالتىچە ياش بالىلارمۇ ئۇنىڭغا ئىختىيارسىز جۆر بولدى.

دوست خېنىم ئامان، ئامان،
يا دەرد ـ ئەلەملەر يامان.....

ــ نېمىدېگەن ئېسىل، نېمىدېگەن گۈزەل، نېمىدېگەن قالتىس غەزەل بۇ؟

ــ راست دەيلا ياقۇپكا، ــ دېيىشتى بالىلارمۇ تەڭ، ــ ھەقىقەتەن قالتىس غەزەلكەن بۇ!

ــ ئاۋازىمىزنى قويۇۋېتىپ بىر ئوقۇپ باقمايلىمۇ باللار؟

ــ بولدى قىلسىلا ياقۇپكا، ــ بالىلار قارشى چىقتى، ــ يەنە بۇ غەزەلنى ئوقۇپ، خوجا ئەلا سۈببى بىلەن دۈشمەنلىشىپ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغا يامان كۆرۈنۈپ قالمايلى.

ــ ئاناڭلار سىلىگە ئوغۇل بالىنىڭ شۇمكىنى سالغانمۇ، قىز بالىنىڭكىنىمۇ؟ ئەلەد ــ داۋامدىن غەزەل ئاۋازى ياڭراپ كەلگەن كوچىلار بۇ. ئىچىمىزگە پاتمايۋاتقان بۇ غەزەلنى كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ئوقۇيالمىساق، بىزنى قانداقمۇ ئوغۇل بالا دېگىلى بولىدۇ؟

ــ شۇ ئەمەسمۇ، ــ دېيىشتى بالىلار.

ئۇلار ئاشۇنداق دېيىشكىنى بىلەن ناخشىنى بوش ئاۋازدا غىڭشىيتتى ــ يۇ، ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ ئوقۇيالمايتتى، بۇ ھال تۆۋەن كوچىدىلا ئەمەس ئاق كوچا، خالتا كوچىلاردىمۇ، قورغان كۆلبېشىنىڭ ئاپتاپخانىلىرىدىمۇ شۇنداق ئىدى. دىخاللىنىڭ ھەممە يېرىدە جامالىدىن، ئۇنىڭ ناخشىسى، ئابدۇقۇددۇس ھاجىم، خوجا ئەلا سۇببىنىڭ گېپى بولاتتى. «دوست خېنىم جامالىدىنغا تېگمەن» دەپتۇمىش دېگەن گەپ بىلەن باشلىنىپ «توۋا بۇ زامانىنىڭ بالىلىرىدا ئۇيات كەملەپ كەتتىمۇ نېمە؟» دېگەندىن ئۆتۈپ، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئاچچىقىنىڭ يامانلىقى، خوجا ئەلا سۇببىنىڭ ئەۋلىيالىقىغچە چالا قويماي، جامالىدىن ئوقۇغان ناخشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئېسىل ناخشا ئىكەنلىكىنى ئەندىشە ئىچىدە ئۇيان ــ بۇيانلىرىغا قارىشىپ تەستىقلىشىپ ئاخىرلىشاتتى.

جامالىدىننىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تەرىپىدىن پۇتىنىڭ سۇنغىچە تاياق يېگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر خوجا ئەلا سۇببىنىڭ قۇلىقىغىمۇ يەتمەي قالمىدى، ئۇ جامالىدىننىڭ ھېلىقى كۈنى ئۆزىدىن ئايرىلىپلا يەنە غەزەل ئوقۇغانلىقىغا قاتتىق غەزەپلەنگەن بولسا، شۇ

ناخشىسى سەۋەبلىك ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن ئەدەپلەنگەنلىكىگە خۇش ئىدى.

ــ ئاللاھنىڭ ئەمرىدىن، پىرىمنىڭ روھىنىڭ غەزىپىدىن، ــ دەيتتى ئۇ، ــ ئۇل مۇرتەد چوڭ گۇناھ قىلدى. گۇناھسىنىڭ چوڭلۇقى تۇپەيلىدىن ئۇ دۇنيادا تارتىشقا تېگىشلىك جازاسىنى بۇ دۇنيادىمۇ تارتتى. ئۆلگەندە پىرىمىز ئۇنى كەچۈرمەيدۇ. يەتتە قات دوزاختا كۆيۈشكە بۇيرۇلىدۇ. بۇدۇنيادىكى رىياكارلارغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ئاللا تائالاۋەتەئالانىڭ ئىرادىسى ئۇنىڭ پۈتىنى چېقىپ ناكار قىلدى. بۇ ناپاك نىيىتىدىن يېنىپ، ئەملىنى يۇغۇشتۇرمىسا، تىلى تۇتۇلىدۇ.

ئۇنىڭ «تىلى تۇتۇلىدۇ» دېگىنى مۇرتلىرىغا ئەگەر ئۇ يەنە ناخشا ئوقۇسا «تىلىنى كېسىپ تاشلاڭلار» دەپ بېرىۋاتقان بېشارىتى، بۇيرۇقى ئىدى.

جامالىدىننىڭ يېگەن تايىقىدىن ئىلياس تېخىمۇ خۇش ئىدى. ئۇ ئۆزى ئېرىشەلمىگەن دوست خېنىمغا جامالىدىننىڭ ئېرىشىشىنى ئەسلا خالىمايتتى. بىر ئاي ئىلگىرى شەھىدۇللا ئىمامىنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم تەرىپىدىن قوغلانغانلىقىنى ئاڭلاپ ئاجايىپ خۇش بولۇپ كەتكەنىدى، ئەمدى ئۇنىڭ پۇتىنىڭ سۇنۇپ ياتقانلىقىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن تېنى تىرىسىگە پاتماي قالدى. «مەن ئىلياس كىم؟ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى، دوست خېنىمنىڭ لايىقى بولۇشقا تېگىشلىك ئادەم، جامالىدىن بولسا، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرىمۇ ئەمەس! ھېسابتا ئۇ يېڭى كەلداخۇن، ئون يىلدىن بېرى مەن دوست خېنىمغا كۆيۈپ يۈرگەنده ئۇ نەدىكەن؟ ئۇنىڭغا ئەركەك چۈننىمۇ قوندۇرماي ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن چېغىمدا ئۇ

نەدىكەن؟ ــ دەپ ئويلايتتى، ــ دادىسى دېگەن تەرسا، ئانىسى دېگەن ھازازۇل ئۇنى ماڭا بەرمەيمىز دەپتۇ. ماڭا بەرمىگەننى ئۇنىڭغىمۇ بەرمەسلىك كېرەك. مەنغۇ ئۇنى خوتۇن قىلىش، ئەمرىمگە ئېلىش خىيالمىدىن ۋاز كەچمىدىم. پۈرسىتى بولسا تېخى ئۇنى ئېلىپ قاچمەن. بىر ـ ئىككى كۈن ئېلىپ كۆزىدىن يوقالساق ئىش پۈتتى. دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئۇ چاغدا دوست خېنىمنى ماڭا بەرمىگىنىنى بىر كۆرەي.»

دوست خېنىمنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ بۆلەكچە ئىدى. ئۇ ئازاب يۇتاتتى. ھەسرەت چېكەتتى. دادىسى بىلەن ئانىسى ئۇ كۈندىكى ئىشىغا بىرەر نەرسە دېمىگەن بىلەن ئۇنى ھۈجرىسىغا كىرىپ ئىزدەپمۇ قويمىدى. ھەر كۈنى ئاغزىدىن قايماق ـ ھەسەل تۆكۈپ تۇرىدىغان تىللا خېنىمۇ قېشىغا دەسسەپ باقمىدى. ئۇنىڭ ياستۇقىغا يۆلىنىپ ياتقىنى ياتقان. خىيالىلار قاينىمىغا چۆككىنى چۆككەن. «جامالىدىن ئاكامنىڭ ئەھۋالى قانداقتۇر؟ ئاغرىق ئازابى تارتىۋاتقانمىدۇ؟ شۇ كۈنى قولى سۇنغۇر مالايلار ئۇنى بەك ئۇرۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭغا بىرەر ئىش بولسا، مېنىڭ ياشىغىنىمنىڭ نېمە مەنىسى بولسۇن، ھەممىگە مەن سەۋەبكار. مەن بولمىغان بولسام، ئۇ مېنى دېمىگەن بولسا، بۇنچە ئېغىر كۈنگە قالماس بولغىيتتى. ئۇ تاياق يەۋېتىپمۇ مېنى كۆرۈپ كۈلدى. ماڭا قاراپ ـ قاراپ تويمىدى. جامالىدىن ئاكام ھەقىقەتەن چىداملىقكەن. سۆيۈشكە ئەرزىگۈدەك ھەقىقىي بىر يىگىتكەن. ئەمما دادام بىلەن ئانام بولغان ئادەملەر ئىككىمىزنىڭ ئىشىغا قوشۇلمىغۇدەك. بۇنداق ئۇلاردىن ئۈمىد كۈتۈپ تۇرساق ئىشىمىز ئەملىگە ئاشماقتا يوق،

ئارماندا قالغۇدەكمىز. ئۇ ئۆتكەندە ماڭا يازغان مەكتۇپىدا چۆل ـ باياۋانلارغا قېچىپ كېتىشكىمۇ رازى ئىكەنلىكىنى پۈتۈپتىكەن. ھازىر مەن ئۆيدىن قېچىپ چىقسام ئۇ نەدىدۇر؟ مەن بىلەن بىللە قاچالارمۇ؟! مەنغۇ ئۆيدىن ئەپلەپ ـ سەپلەپ چىقالارمەن، چىقسام ئۇنى تاپالارمەنمۇ؟ تاپسام مەن بىلەن ماڭالارمۇ؟! ئاۋۇ ئىشىك ئالدىغا باغلانغان ئىككى پۇتلۇق ئىتلار، رەھىمسىز غالچىلار ئابدۇكېرىمنىمۇ قوغلاشتى. ئۇ كەلگەن بولسىمۇ ئەھۋالىنى ئۇقاتتىم، ئۇنىڭ ھالىنى سوراپ بىلەتتىم. ئۇھ، بۇ نېمىدېگەن تەس كۈن؟ قېنى مېنىڭ دەيمەن دېگىنىمنى دەيدىغان، قىلمەن دېگىنىمنى قىلدىغان چاغلىرىم؟! قېنى غەمسىزلىكىم؟ تۇۋا، ھەنىپە ئىككى ھويلىدا ئەركىن، سىرتلارغا چىقالايدۇ. قورغان كۆلىبېشىغا بارالايدۇ. چوڭ دادامنى كۆرۈپ كېلەلەيدۇ. ماڭا چوڭ دادامنىمۇ كۆرسەتمىدى. نېمە گۇناھىم بار. مەھكۇملۇق غاربغا تاشلاشتى. ئەركىنلىكىمنى بوغدى. مېنىڭ ئۇلاردىن تەلەپ قىلىدىغىنىم ئۇلار بېرەلمىگىدەك چوڭ نەرسىمۇ ئەمەس. ئۆزۈمنىڭ ئەركىنلىكىمغۇ؟ ئۆزۈمنىڭ خالىشى، ئارزۇيۇم بىلەن ئىككى ئېغىز گەپمۇ قىلالمايۋاتىمەن. كۆڭلۈم ئىستىگەن جانانىمنىڭ ۋەسلىگە يېتەلمەيۋاتىمەن. بۇنداق ياشىغانىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى. ياشاپ ئازاب چەككەندىن ئۆلۈپ تىنجىغان مىڭ ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟

جامالىدىن ئاكا، ناۋاكەش بۇلبۇلنىڭكىدەك ئاۋازلىرىنى سېغىنىدىم. مېنى بۇ ھالغا يەتمەيدىغان رەھىمسىزلەرنىڭ قولىدىن ئازاد قىلسىلا، يانلىرىغا ئەكەتسىلە، يا مېنى ئېلىپ قاچسىلا، يا ئانامنىڭ يېنىغا

يولغا سالسىلا!...»

دوست خېنىم ئاشۇنداق خىياللار بىلەن كېچىنى تاڭغا ئۇلايدۇ. كۆزلىرى قىزارغان، ئىككى قوۋۇزى ئىچىگە ئولتۇرۇشقان. ئىچىدىكى ئۇلۇغ ئوتنىڭ تەپتىدە نەپەسلىرى ئاتەشلىك، كاللىسىدا گادىرماچ خىيال. دادىسى بىلەن ئانىسى كۆڭۈل ئەينىكىدە ئايان بولغاندا، تېنىنى تىترەك باسىدۇ. ئۆزىنىڭ ئىلاجسىزلىقىدىن ئۆكۈنىدۇ. ھەنىپەنى ئويلىسا جەھلى قاتىدۇ. ھېيلىگەر تۈلكە، زەھەرلىك يىلان سىياقىدا ئايان بولغان ھەنىپە ئۇنىڭ سۆيگۈ ۋادىسىنى مالىمان قىلىپ تاشلايدۇ. ئىلياسمۇ ئۇنىڭ يادىغا كەلمەي قالمايدۇ، ئۇنىڭ بىزەڭلەرچە ھىجىيىشلىرى، ئاچ بۆرىدەك تىكىلىشلىرى، تۇتۇرۇقسىز، بىمەنە چاقچاقلىرى ئۇنى چارچىتىۋېتىدۇ. شۇڭا ئۇ جامالىدىن ئاكىسىدىن باشقا ئادەمنى خىيال قىلىشتىن بىزار. خىيال ئالمىدە ئۇ جامالىدىن ئاكىسى بىلەن سىردىشىدۇ، كەلگۈسى پىلانلىرى ئۈستىدە ئورتاقلىشىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن قۇتلۇق بىر كۈننى تالاپ توي قىلىدۇ...

يېرىم كېچىدىن ئاشقان مەھەل. دوست خېنىمنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىپ چۈش كۆردى. چۈشىدە ئانىسى ئايان بولدى. «مېنى تونۇمايۋاتاملا قىزىم؟ مەن سىلىنىڭ ئانىلىرى مۇنەۋۋەر بولىمەن». ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بېغى. گۈل ـ چېچەكلەر ئېچىلىپ، چېچەك ـ چوكانلار بوستان بولغان ئىدى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېرىقتا زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇ ئوينىاق تاشلاپ ئاقماقتا، دوست خېنىم تاش كۆلچەككە پۇتىنى چىلاپ ئولتۇراتتى. ئاق ياغلىق، ئاق چاچ، ئاق كۆڭلەكلىك بىر ئايال ئۇنىڭ

ئالدىغا كېلىپ، مەن سىلىنىڭ ئانىلىرى دەۋاتاتتى. دوست خېنىمنى قورقۇنچ، ئەيمىنىش، ئىككىلىنىش ئارىلاشقان بىر كەيپىيات ئىسكەنجىگە ئالدى. ئۇ ئايال قولىنى دوست خېنىمغا ئۇزاتتى. «قوللىرىنى ماڭا بەرسىلە قىزىم». دوست خېنىم ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇ ئايالغا قولىنى بەردى، پاختىدەك يۇمشاق، چوغدەك ھارارەتلىك قول. ۋاھ! نېمىدېگەن مېھرلىك؟ ئۇ ئايال دوست خېنىمنى ئالدىغا بوش تارتتى ۋە «ئازابلانمىسلا قىزىم، مەزمۇت بولسىلا، ھەرقانداق كۈنلەر ئۆتۈپ كېتىدۇ. مانا مەن بارغۇ؟ مەن تۇرسام نېمىدىن قورقىلا؟ ئەمدى سىلىنى ئۆزۈم باقىمەن، جامالىدىنغا ياتلىق قىلىمەن. ئارزۇلىرىغا قانداق يېتىمەن قىزىم!» دوست خېنىم ئانىسىغا ئېسىلىپ مەھكەم قۇچاقلىدى.

«تاراق» قىلغان ئاۋاز كۈلۈمسىرىگەن ھالدا يوتقانىنى چىڭ قۇچاقلاپ ياتقان دوست خېنىمنى شېرىن چۈشىدىن ئويغاتتى. «نېمە ئاۋازدۇ بۇ؟» چۆچۈپ ئويغانغان دوست خېنىم دەر مەھەل جىددىيلەشتى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئۆزىنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلانغۇدەك گۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇراتتى. ئارقىدىن پەگاھتا «شىپىر ـ شىپىر» ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ كىم؟ ـــ دېدى دوست خېنىم.

ـــ بۇ مەن، ئىلياس! ئويلاپ باقمىغان بولغىيدىلە؟ ـــ ئىلياس ئېتىلىپ بارغىنىچە يېرىم يالىڭاچ دوست خېنىمغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنىڭ ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ دېدى، ـــ ئاۋازلىرىنى چىقارغۇچى بولمىسىلا، ئەگەر شۇنداق قىلىدىكەنلا بىزمۇ يەتتە ـ سەككىز قاۋۇل ئەر، مالايلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالساق قان تۆكۈلىدۇ بىكار.

ئىلياسنىڭ كۈچلۈك بىلەكلىرى ئارىسىدا

تىپىرلاۋاتقان دوست خېنىم ئاۋازىدىن ئۇنىڭ راستىنلا ئىلياس ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە قاتتىق ۋاقىرىماقچى بولدى.لېكىن ئېغىزىدا ئىلياسنىڭ يوغان قولى بولغاچقا ئاۋازى چىقمىدى.

ــ ياۋاش بولسىلا، سىلى بىلەن دېيىشىدىغان مەسىلىمىز بار. يەنە ۋارقىرايمەن دېسىلە، مۇشۇنداق تۇتقان پېتى جانلىرىنى ئالىمەن.

دوست خېنىم «ماقۇل» مەنىسىدە بېشىنى تەستە لىڭشىتتى.

ھېلىقى كۆرگەن ھەم قورقۇنچلۇق، ھەم شېرىن چۈشىنىڭ ۋەھىمىسى تۈگىمەستىن يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئەھۋالنىمۇ چۈشۈم بوپ قالسىكەن دەپ ئويلىغان دوست خېنىمنىڭ يوغان ھەم كۈچلۈك ئالقان ئاستىدا نەپىسى بوغۇلۇپ قالغاندى. ئۆزىنى ئىلياسنىڭ چاڭگىلىدىن تارتىشقا قانچە ئۇرۇنۇپ باقسىمۇ پۈت ــ قولىدا ماغدۇر قالمىغاندى. ئۇ جۈدۈندىكى ياپراقتەك دىر ــ دىر تىترەيتتى. ئىلياس ئۇنىڭغا ھاسىراپ تۇرۇپ دېدى:

ــ ئۇنداق بولسا، سىلىگە ئىشەندىم. ئېغىزلىرىنى قويۇۋەتتىم، گەپلىرىدە تۇرمىسىلا ئاقىۋىتىگە ئۆزلىرى ئىگە.

ئېغىزى ئىلياسنىڭ قولىدىن ئاران ئازاد بولغان دوست خېنىم، دەسلەپتە ئۆزىگە يېقىن تۇرغان ئىلياسنى كۈچەپ ئىتتىردى. ئاندىن ئۇستىگە ياپىدىغان يوتقانىنى قاپقاراڭغۇدا سىلاشتۇرۇپ ئىزدەپ ئۆزىگە تارتتى ۋە:

ــ نېمانچە يولسىز ئادەم سىلى؟ ــ دېدى.

ــ ئىش يولى بىلەن پۈتمىدى. سىلى مېنى مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلىلا.

— نېمە قىلماقچى سىلى؟

— سىلىنى ئېلىپ قاچماقچى.

— نېمە؟ — دوست خېنىمنى ھەم غەزەپ، ھەم قورقۇنچ باستى، — ئۆلۈكمىنىمۇ، تىرىكمىنىمۇ؟!

— دەرھال كىيىملىرىنى كىيىسىلە. قارشى تۇرسىلا سىلىنى قالقان قىلىمەن ـ دە، مەجبۇرىي ئېلىپ ماڭىمەن.

— كۆڭلۈمنى ئېلىشتۇرماي تېز يوقالسىلا، دادامنىڭ ئاچچىقىنى ئوبدان بىلىلا، ئۇ غەزەپ قىلسا، ھېچكىمنى ئاياپ ئولتۇرمايدۇ.

— سىلىنى بۇگۈن بۇ ئۆيدىن ئېلىپ كەتمەسلىك مەن ئۈچۈن ئۆلۈم بىلەن ئوخشاش.

— بولمىسا ۋارقىراپ ئۆيدىكىلەرنى ئويغىتىمەن!

— ئالدىمغا ئاۋۋال كىم كەلسە، شۇنىڭ جېنىنى ئالىمەن. بىلىپ قويسىلا، دادىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە!

ئۇشتۇمتۇت ئارقا ھويلىدىكى بۆرە ئىت قاتتىق ۋاۋاپ كەتتى. ئۇ ھويلىدا كۆزەتتە تۇرغان ئىلياسنىڭ ئادىمىنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئۇزاق ئۆتمەي پايلاقچى دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىگە كەلدى.

— ئەھۋال چاتاق، ئىشىك باقارلار ئويغىنىپ قالغاندەك قىلىدۇ، — دېدى ئۇ قورقۇنچ ئارىلاشقان جىددىي تەلەپپۇزدا.

ئىلياس شۇ ھامان دوست خېنىمنىڭ قولىدىن تارتىپ پەسكە سۆرىدى، دوست خېنىم پۈتۈن كۈچى بىلەن پۇتىنى تىرەپ قارشىلىق كۆرسەتتى.

ــ جاھىللىق قىلماي، چىرايلىقچە مەن بىلەن بىللە ماڭسىلا!

ــ ماڭمايمەن!

ھويلىدا بىرنەچچە ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ھېلىقى ئاۋاز يەنە دېدى:

ــ ھويلىغا ھاجىمكامنىڭ ئادەملىرى كىردى.

ــ قاچايلى، ــ ئىلياس دوست خېنىمنىڭ قولىنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزىنى ئىشىك تەرەپكە ئاتتى.

قاتتىق قورقۇپ كەتكەن دوست خېنىمنىڭ ئەمدى ژارقىراي دېسىمۇ ئاۋازى چىقمايۋاتاتتى. ئۇ يۈرىكىنى چىڭ قامالاپ تۇرۇپ ھويلىغا قۇلاق سالدى. كالتەكلەرنىڭ بىر ــ بىرىگە تاراڭ ــ تۇرۇڭ تەگكەن ئاۋازىدىن كېيىن، بىرىنىڭ «قوغلاڭلار! بىرىمۇ قېچىپ كەتمىسۇن!» دېگىنى ئاڭلاندى.

ئەتىسى قورغان كۆلبېشىدا ئىلياس دوست خېنىمنى بۇلىغىلى كېچىدە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. لېكىن سېزىلىپ قېلىپ، قېچىپتۇ. ھازىر ئىلياسنىڭ نەگە قاچقانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن، دېگەن گەپ تارقالدى.

ئوتتۇز توققۇزىنچى باب

شۇم خەۋەر

ئىلياسنىڭ كېچىدە ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىقچە كىرىپ دوست خېنىمنى بۇلاپ قاچماقچى بولغانلىقى دىخاللىقلارنى هەيرانۇ هەس قىلدى. قورغان كۆلبېشىنىڭ ئاپتاپخانىسىدىكىلەرگە قىلىدىغانغا پاراڭ چىقتى. قاتلىقى يوغان ئاق تېرە تۇمىقىنى سىكار يان كىيىۋالغان قىزىل يۈز، چارساقاللىق كىشى ئۇستىلەپ قويۇلغان بىرنەچچە خام كېسەكنىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ، كىچىككىنە ناس قاپىقىدىن بىر چېكىم ناسىنى ئالىقىنىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، ئاستىنقى كالپۇكىنىڭ ئىچىگە بېسىۋېتىپ گەپ باشلىدى.

— ئىلياسنىڭ يۈرىكى قاپىتەك بارىكەن جۇمۇ، هاجىمكامنىڭ ئۆيىگە كىرىشكە تەۋەككۈل قىلالاپتۇ. هويلىدا ئۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن كالتەكلىشىپتۇ تېخى.

چار ساقال ناسكەشنىڭ گېپىي بىلەن هەممەيلەن ئۆزلىرى ئاڭلىغان، هەتتا پەرەز قىلغانلىرىنى قوشۇپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— هاجىمكامنىڭ بۆرە ئالغۇدەك ئىتلىرى، ئېيىقتەك كۈچلۈك ئىشىك باقارلىرى تۇرسا ئۇلار قانداق كىرگەندۇ؟

— هەرقانچە قانىتى بولسىمۇ توققۇز پەخشىلىك، قاغا

جىگدىنىڭ شوخسىدا چىتىلغان ئېگىز تامدىن قانداق ئارتىلىپ كىرگەندۇ؟

ــ سىلەر بىلمەمسىلەر؟ ــ يىگىرمە ياشلاردىكى بىرى گەپ قاتتى، ــ ئىلياس بىلەن ئۇنىڭ دوستلىرىنىڭ كۆزى كېچىدە مولۇننىڭكىدەك كۆرىدىغان، ھەربىر مۇشۇكنىڭكىدەك چاقىقان تۇرسا. ئۇلار ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان بىر توپلار.

ــ ئۇلارنى تامدىن ئارتىلدۇرغان كۈچ، ــ چار ساقال بېشىنى غەلىتە سىلكىدى، ــ ئىشق. ئىشق دېگەن ئادەمنى ئاشۇنداق ھەر كويلارغا سالىدۇ. قارام قىلىۋېتىدۇ، ئەقىلدىن ئازدۇرىدۇ. ئىشق دېگەن كور نەرسىدۇر.

ــ دوست خېنىم ئۆزىمۇ جانىنى تىككىدەك قىز تۇرسا، ــ تىلىنى تامشىتتى بىر يىگىت.

ــ مەيلىلىرى بولسا سىلىمۇ مەيدانغا چىقمامىلا؟ ــ چار ساقال چاقچاق قىلدى.

ــ مەنسىزمۇ دوست خېنىم تالاشتا قېلىۋاتىدىغۇ؟ يۈرتىمىزنىڭ ئىككى كۆز بالىسى توختىماي ئۇنى تالىشىۋاتىدۇ.

ــ سىلىمۇ بىر ئەر بولغاندىكىن تىللىرىنى يالماي، كۆڭۈللىرىدىكىنى دەپ باقسىلا ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قىزىنى سىلىگە بېرىۋېتەرمۇ، تېخى.

ــ خۇدايا بىر توۋا دېسىلە. يوغان ـ يوغان كىتابلارنى ئوقۇپ، بىرمۇنچە ئىلىم ئالغان، خوجا ئەلا سۇببىنىڭمۇ ئاغزىنى تۇۋاقلىۋەتكەن جامالىدىنغا بەرمەي، ئۇنىڭ پۇتىنى چېقىپ ياتقۇزۇپ قويغان، قورغان كۆلىبىشىنىڭ نوچىسى ئىلياسنى يۈرتتا تۇرالماس قىلىۋەتكەن ھاجىمكام دوست خېنىمنى ماڭا بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن،

جېنىمنى ئالار...

ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشتى. كۈلكە ئاۋازىغا قوشۇلۇپ بولۇنۇۋاتقان گەپلەر دىخاللىنىڭ ھەممە يېرىگە تارىدى. شۇ قاتاردا جامالىدىننىڭ قۇلىقىغىمۇ بېرىپ يەتتى. ئىلياسنىڭ ئىشى ئۇنى قاتتىق ئازابلىدى. ئىچىنى كۈنداشلىق ئوتى كۆيدۈردى. پۇتى ساق بولغان بولسا ئۇ بۇ پەيلى بىلەن ئىلياسنى ئىزدەپ تاپاتتى...

ئوغلىنىڭ بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى ئاتىنىڭ قەلبى ھېس قىلدى. بالىسى ئۈچۈن ئارا تۇرالمىغىنىدىن، ھېچ بولمىغاندا بىرىدىن نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ، دېيەلمىگىنىدىن ھەسرەت يۇتتى. ئۆزىنىڭ ياش چاغلىرىدىكى تەنتەكلىكىنىڭ بۇگۈن بۇنچە چوڭ ئاقىۋەت ئېلىپ كەلگىنىدىن ئۆكۈندى. ئۇنىڭچە بولغاندا ھەممە كېلىشمەسلىككە ئۆزى سەۋەبكار ئىدى. ئەمدى ئۇ ئوغلىنىڭ يەنە بىر قېتىم پېشكەلچىلىككە يولۇقۇشىنى زادىلا خالىمايتتى. بۇ ئىش يەنە تەكرارلانسا ئۇنىڭغا ئۆزىمۇ، ئوغلىمۇ، ئوغلىنىڭ ھالىدىن يۇرىكى تۇگىشىپ كېتىۋاتقان خوتۇنىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. ئوغلى تۇرۇپ كەتسە، قەددىنى بىر رۇسلىسا، ئاندىن قەشقەرگە كەتسە، شۇ يەردە ئون يىل ئوقسىمۇ رازى ئىدى.

ــ جامالىدىن بالام، ــ دېدى دادا پەس ئاۋازدا ئوغلىغا قاراپ، ــ ئۆزۈڭنى نېمىگە بۇنچە خورىتىسەن؟ ئىلياسنىڭ ئىشىنىڭ سەن بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىشى. بۇنىڭدىن بىئارام بولۇشۇڭنىڭ ئورنى يوق.

ــ ئالاقىسى بار دادا، ــ ئۇنىڭ دادىسىغا يۈزلىنىۋاتقان چاغدا پۇتى مىدىرلاپ كەتكەن چېغى «ۋايجان» دەۋەتتى.

ئاغرىقى قويغاندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئۇ چىن سۆيگۈگە ھاقارەت قىلغۇچى، يولسىزلىقتا ئۇچىغا چىققان لۇكچەك. ئۇ مەقسىتىگە يېتىشتە ۋاستە تاللىمايدۇ. ئەگەر دوست خېنىم ئۇنىڭ قولىدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىسا، مەن جاۋابكار بولغان بولىمەن. ئۇنى قوغدىيالمىغان بولىمەن. ئۇنىڭ ئالدىدا يۈزۈم قارا بولىدۇ.

ــ يەنە دوست خېنىمنى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەنغۇ ئوغلۇم؟ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىڭمۇ يەتمىدىمۇ؟

ــ ئۇزۇنغا بارماي ئورنۇمدىن تۇرىمەن. پۈتۈمۈ ساقىيىدۇ.

ــ ئاناڭ ئىككىمىزنى خۇش بولسۇن دېسەڭ، بۇ نىيىتىڭدىن ئەمدى يان ئوغلۇم!

ئاتا ـ بالىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئاغىچىخانمۇ يېلىنىش ئاھاڭىدا گەپ قاتتى.

ــ سەدىقىلىرى بولاي بالام، دادىلىرىنىڭ گېپىنى ئاڭلىسىلا. پۈتلىرى ئۆڭشىلىپ ماڭغۇدەك بولغانلىرىدا كۇنمۇ ئىللىپ قالىدۇ. قەشقەرگە بېرىپ ئىلىم ئالىدىغان ئىشلىرىنى قىلسىلا. بىرەر يېرىم يىل بۇ يۇرتقا كەلمىسىلە. سىلىدىن ئەنسىرەپ يۈرىكىم سۇ بولىدى مېنىڭ.

جامالىدىن ئانىسىنىڭ كۆزىدىن كۆزىنى قاچۇردى. بۇ ھەقتە كۆڭلىدىكىنى ئېيتسا، گەپتىن گەپ چىقاتتى. قارىغاندا ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ خىيالىغا قارشى ئىدى. مىڭ دېسىمۇ ئۇلار ئوغلىنى قوللىمايتتى. جامالىدىن ئۇچۇن بۇنچە ئاغرىق ئۇنىڭ كۆڭۈل خالىشىنى ئاخىرىلاشتۇرۇشقا سەۋەب بولالمايتتى. ئاتا، ئانا بولغۇچى

ئۇچۇن پەرزەنتىمنىڭ كۆڭلىگە قارىغاندا ئۇنىڭ جېنى ھەممىدىن مۇھىم ئىدى. ئۇ ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئاتا ـ ئانىسىنى قايىل قىلىشقا ئىشىنەتتى. شۇڭا جىممىدە خىيالغا كەتتى. ئۇ كۆزىنى يۇمدىمۇ كۆز ئالدىدا دوست خېنىمنىڭ سىيماسى. خىيال قىلسا خىيالدا، ئۇخلىسا چۈشىدە. ئەنە، بىئىلاجلىق، غەم ـ غۇسسە، ئازاب، كۆزىيىشىغا يەم بولۇپ كېتىۋاتقان دوست خېنىم. ئۆزىگە يىراقتىن قوللىرىنى سوزۇپ نالە قىلىۋاتقان دوست خېنىم. جامالىدىن ئاكام مېنى ۋىسالىمغا يەتكۈزىدۇ دەپ ئۈمىدلىك بېقىۋاتقان دوست خېنىم. قەلبىدىكى مۇھەببەتنى ئۇلغايتىپ ئۇلۇغ ئوتقا ئايلاندۇرۇۋاتقان دوست خېنىم!...

جامالىدىن پۈتى ئاغرىغاندا ۋايجانلاپ، ئاغرىقى قويغاندا دىمىقىدا دوست خېنىمغا بېغىشلىغان ناخشىسىنى غىڭشىپ قىشنى باھارغا ئۇلىدى.

*　　*　　*

ئۈستۈنئاتۇش يەنە باھار پەسلى ھەدىيە قىلغان يېشىل لىباسىنى كىيىدى. ئېرىقلارغا سۇلار تولۇپ ئاقتى. چاقماق دەريا سىنىڭ سۈيى ھەسسىلەپ كۆپەيدى. دەريا شاۋقۇنى قۇلاقلارغا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. جامالىدىن پەنجىرىلەرنىڭ قەغىزى سويۇلۇپ، ئۆي ئىچىگە باھارنىڭ ھىدى لىققىدە تولغاندا، بىر جۈپ قولتۇق ھاسىسىنى تاشلىدى. ئۇ كىچىك بىر تاياقنى ھاسا ئورنىدا تاينىپ سىرتلارغا چىقالايدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ كۈنلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتكەنىدى. ئۇ ھاسىسىغا تاينىپ

دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. يولنىڭ قارشى تەرىپىدىكى بىپايان ئېتىزلاردا بۇغدايلارغا بىرنەچچە يىگىت گەجگە سۈيىنى ئاچماقتىدى. بىر يىگىت جامالدىننىڭ يېنىدىنلا غىڭشىپ ناخشا ئوقۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۈگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

دوست خېنىم ئامان، ئامان،
يا دەرد ـ ئەلەملەر يامان.

جامالدىن ھەيرانلىق ئىچىدە يىگىتكە قارىدى. يىگىت بارا ـ بارا ئۇنىڭدىن يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بىر قىسما بولۇپ قالدى. يا خۇش بولغانلىقىنى، يا ئاچچىقىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئۆزىمۇ ھېس قىلالمىدى. قىشىچە ئۆزىگە ھەمراھ بولغان بۇ غەزەل قانداق بولۇپ بۇ سۆچى يىگىتنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالغاندۇ؟ تۇرۇپلا ئۇنىڭ ئىچى تارلىق قىلدى. ئۇ يىگىتنىڭ دوست خېنىمنىڭ نامى بىلەن ناخشا ئوقۇپ يۈرگىنىگە ھەسەت قىلدى. ناخشىنىڭ ئىچىدىكى دوست خېنىم ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك يۈز ـ بويۇنلىرى پوكاندەك قىزاردى. ئۇنىڭ دەريا تەرەپكە ئۆتكىسى كەلدى. ھاسىغا تايىنىپ بىر دەسسەپ ـ ئىككى دەسسەپ كېتىۋاتاتتى. ئارقاڭغا قارا دېگەندەك سېزىم بولدى، ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلىپ ئۆزى تەرەپكە كۈلگەنچە كېلىۋاتقان ھەنىپەنى كۆردى.

ھەنىپەنىڭ كۆلۈشتىكى ھالىتى جامالدىننىڭ ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. شۇئان ئۇنىڭدىن كۆزىنى قاچۇردى.

ــ ئەسسالام، جامالدىن ئاكا، ــ دېدى ھەنىپە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ــ مەن خۇش بولۇۋاتسام، سىلى دۇشمەنلىرىنى كۆرگەندەك نەزەرلىرىنى مەندىن ئەپقېچىۋاتىلىغۇ؟

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ جامالدىن ئۇنىڭ سالامىنى سوغۇقلا ئىلىك ئالدى، ــ نېمىگە خۇش بولۇۋاتىلا؟

ــ سىلىنى كۆرۈپ، سىلىنىڭ ساقايغانلىرىنى كۆرۈپ بولمامدۇ؟

ــ رەھمەت، ــ جامالدىن يەنە ئۇنىڭغا بىر نېمە دېمەكچى بولغاندەك ئاغزىنى ئۆملەپ بولۇپ يەنە توختاپ قالدى.

ــ گەپلىرىنى ئىچىلىرىگە يۇتۇۋەتلىغۇ، ــ جامالدىندىن كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرغان ھەنىپە بىلىۋالغاندى، ــ نېمە دېمەكچى بولغانلىرىنى بىلمەن.

ــ سىلى قانداق بىلىلا؟

ــ بىلىمەن. سىلى دوست خېنىمنىڭ ئەھۋالىنى سورىماقچى.

دوست خېنىمنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن جامالدىن ئۇنىڭ ھالىنى بىلىشكە ئالدىرىدى.

ــ ئۇ قانداقراق؟

ــ ھالى بوش. يالغۇزلۇقنى خالايدۇ. ھېچكىم بىلەن پاراڭلاشمايدۇ. مېنىمۇ قېشىغا يولاتماس بولدى.

ــ ئۇنى يالغۇز قويۇشقا كۆڭۈللىرى قانداق يول قويدى؟

— ئەمدى ئۇ يالغۇز قالمايدۇ.
— گەپلىرىدىن ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم.
— ئۆيدىكىلەر توي تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش.
— دوست خېنىمنىڭ تويىنىڭ تەييارلىقى بىلەنمۇ؟
— ھەئە. ئاخىرى تىللاخان ئانامنىڭ گېپىگە بولدى. ياندۇرقى ھەپتە ئۇنىڭ تىللاخان ئانامنىڭ خالتا كوچىدىكى پاپىسىنىڭ ئوغلى ئابدۇمۇجىت بىلەن تويى بولىدۇ.

ھەنىپەنىڭ شۇنچە راھەت، شۇنچە خۇشھال ـ خۇرام قىلىۋاتقان گەپلىرى جامالىدىننىڭ تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىگە چىقىپ توختىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى چاقماق سوققاندەك قاتتىق سىلكىندى. چىرايى تاتىرىپ قېنى قاچتى. ئۇنىڭ يادىدىن تېزلا بىر سوئال كەچتى. بۇ ئىشنى دوست خېنىم بىلەمدىغاندۇ؟

— ئۆزىنىڭ تويىنىڭ بولىدىغانلىقىنى دوست خېنىم بىلەمدۇ؟

— ياق. ئۇ بىلسە يىغلاپ جاھانغا بېشىغا كىيىدۇ. ھاجىم دادام بىلەن تىللاخان ئانام بۇ ئىشنى ئۇنىڭدىن خۇپيانە تۇتۇشنى ھەممىزگە تاپىلىدى. بىر ھەپتە ئۆتسىلا ئابدۇمۇجىتنى ئۆيگە ئېچ كۈيۈئوغۇل قىلىپ ئەكېلىۋالماقچى. ھەممە ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگەيدۇ.

جامالىدىن داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. تىلى گەپكە كەلمەيتتى. بىر جۈپ كۆزى ھەنىپەگە بىر جۈپ كامارەدەك ئىپادىسىز تىكىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادىدىن خالتا كوچىدىكى ئۆزى بىلەن دېمەتلىك ئابدۇمۇجىت كەچمەكتىدى. كىچىكىدە بالىلار بىلەن ئويناي ئۇلارنىڭ تاماشاسىنى بىر چەتتە كۆرۈپ تۇرىدىغان سېرىق ئۆڭلۈك

بالا. جامالىدىن بۇخارادىن كەلگەنده باشقىلار قۇچاقلاپ كۆرۈشسه ئۇ ئۆزىگه قىزىرىپ، قورۇنۇپ قول بېرىپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭدا دوست خبنىمنى ئالمەن دېگۈدەك يۇرەكمۇ يوق. بۇ ئىشتا ئابدۇمىجىت ئەيىبلىك ئەمەس. ئۇنى كۈيۈئوغۇل قىلىۋېلىش پىلانىنى چوقۇم هاممىسى تىللا خبنىم تۇزگەن گەپ.

ــ ئەجەب ماڭا قاراپ كەتلىغۇ؟ ــ هەنىپەمۇ ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگه قاراپ نازلىنىپ سورىدى.

ــ هە، ــ جامالىدىن ئېسىگه كەلدى. كۆزىنى هەنىپەدىن قاچۇردى.

ــ بۇ ئىشتا سىلى يېڭىلىپ قالدىلا، جامالىدىن ئاكا.

هەنىپەنىڭ بۇ گېپى ئۇنىڭ جان جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

ــ ئۆلسەمۇ يېڭىلمەيمەن! ئۇنى ئۆزى سۆيمەيدىغان كىشىنىڭ قولىغا تاشلاپ بەرمەيمەن.

ــ سىلى هازىر ئازابلىنىۋاتىلا، ــ دېدى هەنىپە مۇغەمبەرلىك بىلەن، ــ ئازابلىرىنى تۇگىتىشنىڭ ئامالى بار.

ــ ئېيتسىلا، قانداق ئامالى بار؟ ــ ئىتتىك سورىدى جامالىدىن.

ــ مېنى ئەمرىلىرىگه ئالسىلا. سىلىگه لازىم هەممە خۇشهاللىقنى مەن بېرەلەيمەن. سىلىگه بىر ئۆمۈر قۇل ــ دېدەك بولۇپ خىزمەتلىرىنى قىلىشقا تەييارمەن...

ــ بولدى قىلسىلا! ــ هەنىپەنىڭ ئاخىرقى گەپلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئۇ قاتتىق ۋارقىرىدى، ــ تاشنى تاياقتا تاڭماق بەسى مۇشكۇل! كۆزۈمدىن يوقالسىلا!

ــ ها ـ ها ـ ها، ــ ھەنىپە بار ئاۋازى بىلەن كۈلدى، ــ كاللىلىرىدىن ئادىشىپلا...

ھەنىپە كەتتى. ئۇ شۇنچە سالماق كۆرۈنەتتى. قەدەملىرى تولىمۇ يەڭگىل ئىدى. ئۇ ئۆزى ئېرىشەلمىگەنگە دوست خېنىمنىڭمۇ ئېرىشەلمىگىنىدىن خۇشھالدەك قىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ ھالىتى جامالىدىن ئۈچۈن بەربىر ئىدى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادىنى دوست خېنىمنىڭ خۇپيانە بولىدىغان تويى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، گېلىنى بىر كۈچلۈك ئەما رەھىمسىز قول بوغۇۋاتقاندەك نەپەسلىرى قىينىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. چۈنكى ھەنىپەدىن ئاڭلىغانلىرى ئۇنىڭغا ئاڭلاشنى زادىلا خالىمايدىغان شۇم خەۋەر ئىدى.

قىرىقىنچى باب

«ئانا، يانلىرىغا باريمەن»

كۈننى مىڭ تەستە كەچ قىلغان جامالىدىن خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن ئابدۇكېرىمگە قارا تاينى توقۇتتى. ئۇ دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ «بۇ كېچىدە نەگە بارىلا» دېگەنلىرىگە ۋە ئۇلارنىڭ توسۇشلىرىغا پەرۋاسۇ قىلماي، ئاتقا مىنىپ تۆۋەن كوچىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. جالالىدىن بىلەن ئاغىچىخان ئابدۇكېرىمنى «ماڭسىلا بالام، ئۇنىڭغا ئىگە بولسىلا» دەپ كەينىدىن يۈگۈرۈتتى. ئۆزلىرى بولسا، باشلىرىنى چايقىشىپ، كالپۇكلىرىنى چىشلىشىپ قېلىشتى.

سۈتتەك ئايدىڭ ئىدى. جامالىدىن قورغان كۆلبېشىدىن ئۆتۈپ، تۆۋەن كوچىغا چۈشكەندە يۈرىكىنىڭ قات ـ قاتلىرىغا ئورناپ كەتكەن ھېلىقى ناخشىنىڭ ھەدەپ بوغۇزىغا ئېتىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ تۇرۇپلا ناخشىنى ئوقۇماسلىقنى تايىن تاپتى. چۈنكى ئۇ بۇ ناخشىنى ئوقۇغان، ناخشا سەۋەبلىك پۈتى سۇنغان، شۇ ناخشا سەۋەبلىك دوست خېنىم زىندان ئازابىدا. ئۇ نېمىشقا بۇ كوچىدىن ئۆتۈۋاتىدۇ، ئۆزىمۇ بىرنەرسە دېيىلمەيدۇ. بەلكىم دوست خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالارمەن دېگەندۇ ياكى ئۇنىڭ قەدەم پايىنىڭ ئىزى چۈشكەن كوچىلاردىن مېڭىشنى قەلبى ئىستىگەندۇ.

ھېچبولمىغاندا كۆڭۈل مەيلىنىڭ سۈلتانى، نىگارى دوست خېنىمنىڭ ھىدلىرى دىمىقىغا ئۇرۇلۇپ قالار.

قارا تاي ھېلىمۇ يورغىسىنى يوقاتمىغانىدى. ئۇ يەنە تۇياقلىرىدىن توپا چاچرىتىپ ئىلگىرىلەيتتى. ئوي - خىيالى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قورۇسىغا، ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقىدىغان بىرەر تۇنۇشكە مەركەزلەشكەن جامالىدىن ئات ئۈستىدە. ئۇ ئابدۇكېرىمنىڭ ئۆزىدىن بىر چاقىرىم يىراقلىقتا ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز. ئاتنىڭ يورغىسى ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ قورۇسىنىڭ ئالدىغا يېقىنلاشقاندا جامالىدىننىڭ يۈگەننى بوشقىنا سىلكىپ قويۇشى بىلەن ئاستىلىدى. ئات ئىگىسىنىڭ مۇددىئاسىنى بىلگەندەك قەدەملىرىنى ئاستىلاتتى. دەرۋازا پېشايۋىنىنىڭ سۈپىسىدا ھېلىقى كۈنى كالتەك بىلەن پۇتىغا ئۇرغان مالاي ۋە يەنە ئىككى كىشى ئولتۇراتتى. جامالىدىن ئۇلارنى ئاي يورۇقىدا ئېنىق كۆردى. ئۇنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم ئىلياس قورۇغا ئوغرىلىقچە كىرگەندىن بۇيان قورۇسىنى باقىدىغان ئادەملەرنىڭ سانىنى كۆپەيتكەنىدى. جامالىدىن دەرۋازا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ھېلىقى دەرۋازا بېقىپ ئولتۇرغانلار دەرھال ئۇنىڭغا بۇرىلىپ قاراشتى. ئۇ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ «بۇ ھېلىقى كۇلالچىنىڭ ئوغلىغۇ، بۇ كېچىدە نەگە ماڭغاندۇ؟» دېگەنلىرى قۇلىقىغا كىردى. جامالىدىن يۈز قەدەمچە نېرىگە ئۆتۈپ، ئاتنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇرىدى. ئات يەنە بىر خىل رېتىمدا مېڭىپ دەرۋازا ئالدىدىن ئۆتتى. جامالىدىن ئاي يورۇقىدا ئۇلارنىڭ ئۆزىگە قاراپ

مەنىلىك باش لىكشىتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. جامالدىن دەرۋازىدىن ئۆتۈپ يەنە يۇز قەدەمچە ماڭغاندىن كېيىن ئاتنى يەنە ئارقىغا بۇرىدى. ئۇ دەرۋازا ئالدىغا يېقىنلاشقاندىن كېيىن ئىشىك باقارلار يولغا چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توردى.

ــ كىمسەن؟

ــ مەن جامالدىن، سىلەر بايىلا تونۇۋالغانغۇ دەيمەن.

ــ بۇ كېچىدە بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرسەن؟

ــ ئالىلانىڭ زېمىنىنىڭ ئۈستىدىكى يولدا مېڭىۋاتىمەن.

ــ بۇ يولدا ئات بىلەن بۇنداق ئۇيانىدىن ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرسەڭ بولمايدۇ.

جامالدىننىڭ غۇزۇزىدە ئاچچىقى كەلدى. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىۋاتقىنى ھېلىقى كۈنى ئۇنىڭ پۇتىنى سۇندۇرغان كىشى ئىدى.

ــ ئات بىلەن ماڭمىسام، ماڭالمايمەن ئەمەسمۇ؟ ئۇنى سىلى ئوبدان بىلىلا.

ــ سەن... سەن... ــ ئۇنىڭ تىلى كالۋالاشتى. شۇندىمۇ ئۆزىنى تېزلا ئوڭشاپ، ــ ھېلى بىكار يەنە بىر پۇتۇڭنىمۇ...

ــ يەنە بىر پۇتۇمنىمۇ چاقاملا؟ ــ جامالدىن ئۇنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتتى.

ــ مەمەدانلىق قىلماي چۈشە ئاتتىن! ــ دېدى يەنە بىرى بوغۇق ئاۋازدا.

ــ چۈشەلمەيمەن، ــ جامالدىن بەخىرامان جاۋاب بەردى.

شۇ ئاردا ئابدۇكېرىم ھاسىرىغىنىچە يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، جامالدىنغا:

ــ جامالىدىن ئاكا يۇرسىلە كېتەيلى، بۇلار بىلەن گەپ تالىشىپ يۇرمىسىلە، ــ دېدى..

ــ ھوي، بۇ ھېلىقى كىتابخان تالىپقۇ، ــ دېدى ئۇلاردىن يەنە بىرى ئابدۇكېرىمنىڭ ئېچىكىنى قولى بىلەن كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ــ بۇنىڭ خېلى ھوشى جايىدىكەن.

ــ ئۇنىڭ ئېچىكىنى قويۇپ بەرسىلە، ئۇمۇ بىر ئادەم، ــ دېدى جامالىدىن ھېلىقى مالايغا.

ــ سەن بۇ يەرگە جېدەل تېرىغىلى كەلدىڭمۇ نېمە؟ ــ ئۇ ھەمراھلىرىغا قاراپ غۇدۇرىدى، ــ ئاتتىن چۈشۈرۈپ ئارقا ھويلىغا يەنە بىر قېتىم ئېلىپ كىرسەك، ئاندىن بىراقلا بېسىقىدۇ بۇ موللىچاق.

ــ بىز بۇنىڭغا چىقىلماي تۇرۇپ، ــ دېدى يەنە بىرى، ــ ئەھۋالنى ھاجىمكامغا ئېيتايلى.

ــ ئۇنداق بولسا ئېتىنى دەرۋازىنىڭ ئالدىغا تارتىپ تۇرايلى.

ئۇلار جامالىدىننىڭ ئېتىنى يېتىلەپ ئىشىك ئالدىدىكى ئېرىقنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈۋاتقاندا جامالىدىننىڭ يۇرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. قورقۇنچتىن سوقۇپ كەتتى دېگەندىن كۆرە، ھاياجاندىن سوقۇپ كەتتى دېگەن تۇزۇك ئىدى. چۈنكى ئۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتسىلا دەرۋازىغا باراتتى. دەرۋازىنىڭ ئېچىگە كىرىشنى تېخىمۇ خالايتتى. ئاشۇ دەرۋازىنىڭ ئېچىدە، ئاشۇ يوغان ھويلىدا، ئاشۇ قورۇدىكى چىرايلىق ھۇجرىسىدا دوست خېنىم بار ئىدى. ئاھ، شۇ تاپ دوست خېنىم ئويغاقمىدۇ؟ توساتتىن ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقسا، پۈتۈنىڭ ئاغرىقىنى ئۇنتۇپ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشەرمۇ؟ بىر مالاي دەرۋازىدىن كىرىپ، قاراڭغۇ دالاندىن ئۆتۈپ ھويلىغا بۇرىلدى. بىر

ئازدىن كېيىن، ئۇنىڭ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنى ئېھتىيات بىلەن چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ھاجىمكا...، ھاجىمكا ...

ئۆي ئىچىدىن «ھە» دېگەن ئاۋاز چىققان بولسا كېرەك، ئۇ يەنە:

ــ ھېلىقى جامالىدىن دېگەن غەزەلچى دەرۋازىنىڭ ئالدىدىن ئات بىلەن بىرەەم ئۇيانغا، بىرەەم بۇيانغا ئۆتۈپ يۈرىدۇ، ــ دېدى.

بۇ گەپ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمدىن بۇرۇن دوست خېنىمنىڭ قۇلىقىغا چۈشتى. بايا تىن بېرى دوست خېنىم قۇلىقىنى كاڭغا يېقىپ ياتقاندا يەرنىڭ تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك ئات تۇيىقىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغانىدى. «ئەسلىدە بۇ جامالىدىن ئاكامنىڭ ئېتىنىڭ تۇياق ئاۋازىكەنده؟» ئۇ جىلىتكىسىنى ئالدىراپ كىيىدى ــ دە، ھويلىغا چىقتى. دوست خېنىم ھويلىغا چىققاندا، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمۇ تەڭلا چىقتى.

ــ ھە، نەگە ماڭدىلا؟ ــ سورىدى ھاجىم قىزىدىن.

ــ شىكەستىگە، ــ تۆۋەن ئاۋازدا جاۋاب بەردى دوست خېنىم.

ــ شىكەستىخانا ئاۋۇ تەرەپتە، ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قولى بىلەن ئارقا ھويلا تەرەپنى كۆرسەتتى. دوست خېنىم ئىلاجسىز ئارقا تەرەپكە ماڭدى. قىزى ئارقىغا ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ھېلىقى مالايدىن، ــ ئۇ كىسپۈرۈچ نەدە؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ دەرۋازا ئالدىدا.

ــ مېنىڭ ئۇ نائەھلىنىڭ دىدارىنى كۆرگۈم يوق. ھەيدەۋېتىڭلار، ئىككىنچىلەپ بۇ تەرەپكە يولىغچى بولمىسۇن!

ــ خوپ!

جامالىدىن بايانىن بېرى ھويلىدا بولغان گەپلەرنىڭ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇردى. دوست خېنىمنىڭ يېنىغا چىقماقچى بولغىنىنى، دادىسىنىڭ ئۇنىڭ ئالدىنى توسقىنىنى پەرەز قىلدى. ئۇنى يىراقتىن بولسىمۇ بىر كۆرۈۋالالمىغانلىقىدىن قاتتىق ئەپسۇسلاندى. ئەمدى بۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلمەيدىغانلىقىنى جەزم قىلدى. ھېلىقى مالاي چىقىپ قوغلۇۋېدى، ئېتىنى يولغا ھەيدەپ ئاق كوچىغا يول سالدى. ئەمدى ئابدۇكېرىم جامالىدىن مىنگەن ئات بىلەن يانمۇ يان ماڭماقتىدى.

— سىلىگە بىر گەپ قىلسام ئاڭلامىلا، — دېدى جامالىدىن ئابدۇكېرىمگە.

— ئاڭلايمەن.

— بۇگۈن بولغان ئىشلارنى دادام بىلەن ئانامغا دېمەسلىككە ۋەدە بېرەلەمىلا؟

— ئۇلار سوراپ قالسا نېمە دەيمەن؟

— ئايدىڭ سەيلىسى قىلدۇق دەيلا.

— يالغان ئېيتامدىم؟

— ئۇلارنى ئەنسىرەتمەسلىك ئۈچۈن يالغان ئېيتساقمۇ بولىدۇ.

— ماقۇل.

* * *

كېچىدىن بېرى كىرپىك قاقمىغان دوست خېنىم كۈندۈزدىمۇ ئارام ئالالمىدى. ئولتۇرسا ـ قوپسا، تۇنۇگۈن كەچتە جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ يەنە

كەلگىنى پىكىر - خىيالىدىن زادىلا نېرى بولمىدى. يا گېپىدىن غىزا ئۆتمىدى. ياكى قولىدىكى تىكىۋاتقان كەشتىسىنى داۋاملاشتۇرۇشقا رايى بارمىدى. بىر يۇرت، بىر مەھەللە دېسىمۇ بولىدىغان، تېخى كېچە بوسۇغىنىڭ ئالدىدىكى جامالىدىن ئاكىسى بىلەن كۆرۈشەلمەيۋاتقىنى ئۈنىڭ ئىچىنى پۈشۈراتتى. مانا، كەچمۇ بولدى. ئەل ئايىغىمۇ بېسىلدى. ئاي شولىسى پەنجىرىنىڭ ئاراشلىرىدىن ئۆي ئىچىگە غۇۋا چۈشۈپ تۇرىدۇ. يەنىلا دوست خېنىم خىيالىدىكى جامالىدىن ئاكىسىغا ھەمراھ. «ئۇھ» ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ئۇ. ئۆزىنى كاڭغا گىلەمنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. كۆزىنى يېرىم يۇمدى. كۆز ئالدىغا يەنە جامالىدىن ئاكىسى كەلدى. ئەنە، قورغان كۆلبېشىنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا ئىلياس بىلەن جامالىدىن ئاكىسى تال چۈنۇق ئاتلىرىنى چاپماقتا. جامالىدىن ئاكىسى ئالدىدا كېتىۋاتماقتا، دوست خېنىم خۇشھال بولۇپ چاۋاك چالماقتا. ئارقىدىن ئۆزىگە بوستان چاچ ئېسىپ قويماقتا. ئەنە، ئۇ دوست خېنىمنىڭ بىر تال مارجىنىنى كۆلگە تاشلىۋەتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەر ئۈنىڭ يادىغا چۈشىدە بولغان بىر ئىشتەك كەلمەكتىدى. قورغان كۆلبېشى. دوست خېنىم بۇخارادىن قايتىپ كەلگەن جامالىدىن ئاكىسىنى بىر كۆرۈپ ئاشىق بولدى. بىر ئوت ئىچىگە تاشلاندى. ئاق تاغ. جامالىدىن ئاكىسى ئۈنىڭغا نەزمە ئوقۇپ، سۆيگۈسىدىن بېشارەت بەرمەكتە. ئورمانلىقتا دوست خېنىم ئېرىققا يېقىلىپ كېتەيلا دەپ قالغاندا، جامالىدىن ئاكىسى ئۈنىڭ قوللىرىدىن تۇتۇۋالماقتا. دوست خېنىمنىڭ يۈرىكى جامالىدىن ئاكىسىنىڭ قولىدىن ئۆتۈۋاتقان بىر ھارارەت بىلەن

پۇچىلانماقتا. ئەنە قورغان كۆلبېشىدا ئىلياسلاردىن تاياق يەپ ياتقان، يەنە ئۆزىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا تاياق يەۋاتقان جامالىدىن ئاكىسى. ئۆزىگە ئوخشاش بىئىلاج جامالىدىن ئاكىسى... ئۇ جامالىدىن ئاكىسى ئېيتقان كۈندىن تارتىپ قەلبىگە كەشتىلەنگەن ھېلىقى چىرايلىق ناخشىنى دىمىقىدا غىڭشىشقا باشلىدى. ناخشا ئۇنىڭ باغرىنى كۆيدۈرمەكتە. ئاھاڭلار ئىچىدىن جامالىدىن ئاكىسى ئۇنىڭغا قاراپ كەلمەكتە. ئۇ ناخشىنى غىڭشىشتىن توختىسا، جامالىدىن ئاكىسى يىراقلاپ كېتىدىغاندەك توختىماي غىڭشىيدۇ. ئاۋازى بارا ـ بارا كۈچەيمەكتە. شۇ تاپ ئۇنىڭ بۇ ناخشىنى ئاۋازىنى مەيلىگە قويۇپ بېرىپ ئوقۇغۇسى بار.

يەنە يەرنىڭ تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك ئاڭلىنىۋاتقان ئات تۇيىقىنىڭ ئاۋازى دوست خېنىمنىڭ خىيال يىپىنى ئۈزۈپ، ئاھاڭلار ئىچىدىن تارتىپ چىقتى. ئۇنىڭ يۈرىكى شۇرراپ ئېرىگەندەك بولدى. بۇ ئاتلىق يەنە جامالىدىن ئاكام بولۇپ قالسىدى، دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭغا جامالىدىن ئاكىسىنىڭ ئېتىنىڭ تۇياق ئاۋازىمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ. ئۇ قۇلىقىنى كاڭغا چاپلىدى. راستتىنلا ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى. تۇياق ئاۋازى يېقىنلاپ كەلگەنسېرى پەنجىرىدىن كىرىپ ئېنىق ئاڭلاندى. ئۇ پەنجىرە ئالدىغا كەلدى. يولدا «تاراق،تاراق،تاراق»قىلغان تۇياق ئاۋازىدىن ئاتنىڭ ئاستىلاپ، سالماق مېڭىۋاتقانلىقىنى پەرەز قىلغىنى بولاتتى. دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە تۇياق ئاۋازى ئاڭلانمىدى. چوقۇم ئات مېڭىشتىن توختىغان گەپ.

ــ يەنە نېمە دەپ كەلدىڭ؟ يوقال!

ئىشىك باقار ژارقىرىدى. ئاتلىق چوقۇم جامالدىن ئاكىسى. بولمىسا ئىشىك باقارلار قوغلىمايتتى. جامالدىن ئاكىسىنى ماۋۇ غالچىلار قوغلىۋېدى، دوست خېنىمنىڭ باغرى تىلىنىپ كەتتى. ئىشىك باقارنىڭ يەنە ژارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ سېنى يوقال دەۋاتىمەن، ھەي كۆلالچىنىڭ بالىسى!

«تارس» قىلغان بىر ئاۋازدىن كېيىنلا ئاتنىڭ ئېچىنىشلىق، قاتتىق كىشنىگىنى ئاڭلاندى. ئات ساغرىسىغا زەرب بىلەن تەگكەن قامچىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز قىلىپ قىرقىراپ كىشنەپ ناله قىلدى. جامالدىن ئاكىسى ئىچىدىكى دەردىنى ئاتتىن ئېلىۋاتىدۇ. ئو قامچا ئاۋازىنى دوست خېنىم ئاڭلىسۇن دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك. جىمجىت كېچىدە قامچىنىڭ ئاۋازى بىلەن ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى قوشۇلۇپ خېلى يىراقتىكى ئاق تاغدىن ئەكس سادا ياندى. يېقىن ــ يىراقتىكى ئىتلارمۇ چۆچۈپ قاۋاپ كەتتى. بۇ قامچا ئاتقا ئەمەس دوست خېنىمنىڭ يۈرىكىگە تەگدى. شۇ تاپىتا ئۇنىڭ تاقىتى كۆلىپەت ئوتىدا كۆيۈپ تۈگىگەن ئىدى. ئۇ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى كۈچەپ ئاچتى. يۈگۈرگەن پېتى ئارقا ھويلا تەرەپتىن ئۆگزىگە قويۇلغان شوتىغا ياماشتى. ئۇ ئۆگزىدە تۇرۇپ يولدىكى قورغان كۆلىبېشىغا قاراپ كېتىۋاتقان جامالدىن ئاكىسىنى كۆردى. ئۇ جامالدىن ئاكىسىنى چاقىرسۇنمۇ؟ ياق! ئۇنىڭ غەزىلىنى ئوقۇسۇن. ئاشۇ غەزەلنىڭ ئاھاڭىغا شۇ تاپ تىلىغا تىزىلىۋاتقان مىسرالارنى سالسۇن! ئۇ ئىچىگە پاتمايۋاتقان تۇيغۇلىرىنى جامالدىن ئاكىسىنىڭ ئاھاڭى بىلەن يۇغۇرۇۋەتتى.

كېچە بىر ئۇيقۇدا ياتسام،
ئېتىكىنى قامچىلاپ ئۆتتۇك.
گېپىمۇ يوق، سۆزۈمۇ يوق،
ئىچىمگە ئۇت سالىپ ئۆتتۇك.

ناخشا ئاۋازى كېچە قوينىنى يېرىپ، يىراق ـ يىراقلارغا تاراپ كەتتى. ئۇخلاۋاتقانلارنى ئويغاتتى. ئويغاقلارنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالدى. دىخاللا خەلقىگە ئاللىبۇرۇن شېرىن تۇيغۇلارنى ھەدىيە قىلغان بۇ ناخشا ئەمدى دوست خېنىمنىڭ تىلىدىن ئۇنىڭ قەلب ساداسىنى ئېلىپ تۆكۈلمەكتىدى. كېچە جىمجىتلىقىغا زىننەت بولماقتىدى. يېپىيېڭى بىر سۆيگۈ داستانىنى ياراتماقتىدى. دوست خېنىمنىڭ لەۋزىدىن تۆكۈلۈۋاتقان سۆيگۈ ئىقرارىنى ئۆز كۆيى ئارقىلىق ئاڭلاپ، سۆيۈنۈش ھاياجاندىن مەست بولغان جامالدىن ئېتىنى توختاتتى. دوست خېنىمنىڭ ناخشىسى ئاخىرلاشقان ھامان ئۇ ناخشىنىڭ نەقراتىنى ئوقىدى.

دوست خېنىم ئامان، ئامان،
يا دەرد ـ ئەلەملەر يامان.

بۇ بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ يۈرەك نىداسى پەلەكنى قۇچتى. دوست خېنىم ناخشىسى ئارقىلىق جامالدىن ئاكىسىنى سۆيىدىغانلىقىنى ئەلگە جاكارلىدى. جامالدىن تارتىۋاتقان ئازاب ـ كۈلپەتلىرىنى بايان ئەتتى. دوست خېنىمغا ئامانلىق تىلىدى. بۇ ناخشىنى

پۈتۈن يۇرت خەلقى ئاڭلىدى. ئۇلارنىڭمۇ يۈرىكى ئېزىلدى. چوڭلار ئۇلارنىڭ بەختى ئۈچۈن دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. دوست خېنىمغا ئاستىرتىن كۆيۈپ يۇرگەن يىگىتلەرنىڭ باغرىنى قىزغىنىش قاپلىدى. ھەنىپە رەشكتىن پۇچۇلاندى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بولسا باشقا ھېسسىياتتا. ئۇنى نومۇس ئىسكەنجىگە ئالدى. قىزىنىڭ ئەل ـ جامائەتكە ئاڭلىتىپ بىر يىگىتكە قارىتىپ ناخشا ئوقۇغانلىقى، بولۇپمۇ ئۇ يىگىتنىڭ ئۆزىنىڭ دۇشمىنى ھېسابلايدىغان جالالىدىننىڭ بالىسى بولغانلىقى تۆمۈرچىنىڭ قولىدىكى كۆيۈكتەك ئىچىدىكى غەزەپ ئوتىنى تېخىمۇ ئۇلغايتتى. ئۇ ئالمان ـ تالمان ئۆگزىگە چىقتى. جامالىدىنغا تويماي قاراپ تۇرغان قىزىنىڭ چېچىنى قامالىدى ۋە سۆرىدى.

ـــ پەسكە چۈش، ھۇ نومۇسنى بىلمەيدىغان بېشىمغا بالا! ـــ ئۇ قىزىغا تۇنجى قېتىم سەنلەپ گەپ قىلدى، ـــ مېنى تىرىك ئۆلسۇن دەمسەن!

دوست خېنىم شوتىدىن پەسكە چۈشتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چۈشكەن دادىسى دوست خېنىمغا ئەگىشىپ ھۇجرىسىغچە كىردى. غۇۋا شام يورۇقىدا ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ساقىلى تىترەيتتى. ئۇ ئەمدىلا كاڭغا چىققان قىزىغا كۆزلىرىنى نەشتەردەك قادىدى.

ـــ يالغۇز بالام دەپ كۆزۈڭگە قارىغانىنىڭ جاۋابى مۇشۇمۇ؟

دوست خېنىم دادىسىنىڭ غەزىپىدىن ئازراقمۇ قورقۇش ھېس قىلمىدى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۆزىگە مېھرى قالمىدى دەپ ئويلايتتى. ئەگەر مېھرى بولسا، دادا دېگەن قىزىنىڭ ئارزۇسىنىمۇ ئويلاپ قويىاتتى. كۆڭۈل بۆلەتتى.

قىزىنى بۇنچە قىينىمايتتى. ئۆيگە بەند قىلىپ قويۇپ، سىرتلارغا چىقىشىنى توسۇمايتتى. قىزى نېمىنى ياخشى كۆرسە دادا بولغۇچى شۇنىڭدىن چەكلىسە، ئۇنى قانداقمۇ مېھرىبان دادا دېگىلى بولسۇن؟! ئۇمۇ ئاۋۇ ئانىسىغا ئوخشاش، ھەتتىپەگە ئوخشاش. ھەممىسىنىڭ تىلى بىر. پەقەت دوست خېنىملا يالغۇز. ئەمدى ئۇ دادامنىڭ قاچان باغرى يۇمشار دەپ شەپقەت كۈتۈپ ئولتۇرمايدۇ. شۇڭا ئۇ دادىسىغا ھېچ ئىش بولمىغاندەك تۇزلا جاۋاب بەردى.

ــ ئۆزۈمۇ يالغۇز بالىكەنمەن، دادا. شۇتاپتا تولىمۇ يالغۇزمەن. سىلى مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدىم دەۋاتىلا، يەنە بىر قاراپ باقسىلا، كۆزۈم نېمە دەيدىكىن. سىلى كۆزۈمگە قاراشنى بىلگەنلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە قاراپ باقمىلا. تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ قارىغان بولسىلا مېنى بۇنچە قىينىمىغان بولاتتىلە.

ــ نېمە؟ ــ ئۇ قولىنى دوست خېنىمغا چېنىدى، ــ ماڭا گەپ ياندۇرۇۋاتامسەن تېخى؟ ھۇ پوق ئەقىل! ئەقلىمگە كېلىپ بۇ يۇرتتا بىر قىزنىڭ بىرىگە كۆيدۈم ـ پىشتىم دېگىنىنى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن، ئۆز قىزىمدىن ئاڭلاپ ھەيران قېلىۋاتىمەن، قۇلىقىمغا ئىشەنمەيۋاتىمەن!

ــ ئىشەنسىلە، دادا. ھېلىھەمۇ دەيمەن. مەن جامالىدىن ئاكامغا تېگىمەن.

ــ ئۇخلاپ چۈشۈڭ! سېنى ئۇ كۆلالچىنىڭ بالىسىغا بەرگەننىڭ ئورنىغا بىرەر ساھىلغا باش ـ كۆزۈمنىڭ سەدىقىسى قىلىۋېتەرمىنا!

دوست خېنىم دادىسى بىلەن يۈزلىشىپ قالمىسامكەن دەپ ئويلايتتى. يۈزلىشىپ قالسىلا ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ قېلىشتىن قورقاتتى. دېگەندەك بۇ ئىشمۇ ئاخىرى

يۈز بەردى.

ــ جامالىدىن ئاكامدىن باشقا بىرىگە سايە قىلىدىغان بولسىلا تاشقا ئۇسۇپ ئۆلۈپ تۈگىشىمەن!

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭمۇ جەھلى قاتتى. مۇشۇ كەمگىچە بىرەر ئادەم ئۆزىگە تىكلىپ گەپ قىلىپ باقمىغان بۇ ئادەم ئەمدى قىزىنىڭ ــ ئۆز پۇشتىنىڭ ئالدىدا ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تىللا خېنىمنىڭ «ۋاي ئۆلەي، بۇ نېمە كارامەت، بۇ نېمە ئالامەت. خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋا بولدۇقۇ، ئەتىۋارلىغانغا تويغۇزدۇغۇ، باققانىنى ھەش قىلدىغۇ» دەپ قوشاق قېتىپ ناله قىلىشلىرى چوغ ئۇستىگە ماي چاچقاندەك ئۇنىڭ ئاچچىقىنى تېخىمۇ ئۆرلەتمەكتە ئىدى.

ــ شۇ تاپ سېنى تۇغۇلمىغان بولسا بولۇپتىكەن دەپ ئويلاپ تۇراتتىم، بۇ گەپنى جايىدا دېدىڭ. ھېلىمۇ مېنىڭ نەزىرىمدە ئۆلدۇڭ. سېنىڭ تۇغۇلۇپ قالغىنىڭغا پۇشايمان قىلىۋاتىمەن!

دادا ئاچچىقى كەلگەندە نېمىمۇ دېمەيدۇ؟ بەلكىم ئاچچىقىنى چىقىرىۋاتقاندۇ. ياكى بولمىسا قىزىغا پوپوزا قىلىۋاتقاندۇ. ۋەياكى نومۇس ئۇنى ھەرنېمە دېگۈزۈۋاتقاندۇ. شۇ دەملەردە دادىنىڭ دىلى ئاغرىمامدۇ؟ ئۇ قىزىغا مەسئۇل بولماسلىقى، ئۇنى خالىغىنىنى قىلىشقا قويۇپ بېرىشى كېرەكمۇ؟ پۈتۈن يۈرتنىڭ غېمىنى يەپ، بىر ئىزىغا سېلىپ كېلىۋاتقان ئادەم، بىر قىزنى بېقىپ، ئون ئالته ياشقا كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ غېمىنى ئۆز ئارزۇسى بويىچە يېيەلمىسە، ئۇنىڭ بەختىنى ئويلاشقا قادىر بولالمىسا، ئۇنىڭ نەرى دادا؟ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ئوغلى بولغان بولسىدى كاشكى. ئۇ چاغدا

ئۇنىڭ يولى بۆلەك بولاتتى. ئاتىنىڭ ئويلىغىنىنىڭ نەرى خاتا؟ ئۇ دوست خېنىمنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدۇ. شۇڭا بىرىنى ئىچ كۆيۈئوغۇل قىلىۋالاي دېدىغۇ؟! يېنىمدا تۇرسۇن، چىرىغىمنى ئۆزى يورۇتسۇن، ھەم ئوغلۇم، ھەم قىزىم بولسۇن دېدى. قىز بالا، ياتىنىڭ ئۆيىدە دىلى رەنجىپ يۈرمىسۇن، ئالدىمدا تۇرسا، ھېچكىم تاك ئېتىپ چېكەلمەيدۇ دەپ ئويلىدى.

ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ بوغۇزى ئېغرىلىشىپ، كۆز چاناقلىرىغا يىغا ئولاشتى. دىلى ئازار يېدى. باغرى پۇچۇلاندى. پۈت ـ قولىدىن ماغدۇر قېچىپ تىترىدى. ئۇ قىزىغا نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى ئىدى، دېمىدى. ئۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، سىرتقا ماڭدى. تىللا خېنىمۇ دوست خېنىمغا ئالىيىپ بىر قارىۋېتىپ ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى.

دادىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دوست خېنىم ئاۋۇال ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ، ئاندىن ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ بىر ئۇزۇن يىغلىدى. ئۇنىڭ يىغىسىنى ھېچكىم بەزلىمىدى. ھېچكىم ھالىنى سورىمىدى. ئۇ يىغىدىن توختاپ ئۆزىنى تولىمۇ يالغۇز ھېس قىلدى. ئۇنى سوغۇق تۆت تام يالماپ يۇتماقتىدى. ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئۆزى سەۋەبچى بولۇۋاتقاندەك، ئۆزىدىن بىزارلىق ھېس قىلدى. «ھەممىگە مەن سەۋەبچى، ـ دەپ ئويلىدى ئۇ، ـ مېنىڭ سەۋەبىمدىن دادامنىڭ دىلى ئاغرىدى. ئانام يىغلىدى. ھەنىپەدىنمۇ ئايرىلدىم. دادام دېگەندەك تۇغۇلمىساممۇ بولغانكەن. مەن ئەسلىدىنلا تەلىيى شۇم يېتىم. مەن تۇغۇلغاچقا رەھمەتلىك ئانام

مۇنەۋۋەر خېنىم بالدۇر ئالەمدىن ئۆتتى. مېنىڭ ئايىغىم ياراشمىغان گەپ. مېنىڭ سەۋەبىمدىن شەھىدۇللا ئىمامەك يۈرت كاتتىسىنىڭ دىلى رەنجىدى. مېنىڭ سەۋەبىمدىن جالالدىن ئاكام، ئاغىچىخان ئانىلارنىڭ دىلى يارا بولدى. مەن بولغاچقا جامالدىن ئاكامنىڭ يۈرىكى لەختە ـ لەختە قان بولدى. ئىلياستىن، خوجا ئەلا سۇببىدىن، بىزنىڭ خىزمەتكارلاردىن تاياق يېدى. دادام يۈزۈمنى تۆكتۈك دېسە، ئانام نۇمۇستىن رەسۋا قىلدىڭ دەۋاتىدۇ. دادامغۇ ‹ئۆلۈپ تۈگىشىمەن› دېسەم ‹بۇ گەپنى جايىدا قىلدىڭ، دەۋاتىدۇ، مەنلا بولمىسام ھەممە ئىش تۈگەيدىغۇ؟ ھېچكىم ھېچكىمگە دۈشمەن بولمايدۇ. بوپتۇ مەن كۆزۈڭلاردىن يۇتەي، ــ بىردىنلا ئۇنىڭ يادىغا ئەمرۇللا خوجدارنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدا دېگەن سىرلىق گەپلىرى كەلدى، ــ ئەمرۇللا خوجدار مەندىن نېمىشقا كەچۈرۈم سورىغان بولغىيتتى؟ ماڭا قانداق زىيانكەشلىك قىلغان بولغىيتتى؟ ‹مەن ئامالسىز ئىدىم، تىللا خېنىم بىر قانداق...› دېگەندەك گەپلەرنى قىلغان. تىللا خان ئانام ئىككىمىزگە قول سالماقچى بولغانمۇ بولمىغىيدى؟ ئۇھ، قانداقلا بولسا، ئانامنىڭ يېشىنى ياشاپ بولۇپتىمەن، ئانامنىڭ يېنىغا كېتەي. رەھمەتلىك چۈشۈمدە ئايان بولۇپ، ئەمدى سېنى باقمەن دەۋاتاتتى، ئۇمۇ مېنىڭ بۇنداق كۈنلەرگە قېلىشىمنى خالىمىغان ئوخشايدۇ. ئۆزۈم سۆيگەن كىشىگە تېگەلمەي، ياخشى كۆرمەيدىغان بىرىگە تېڭىلىۋاتقانلىقىمدىن نارازى بولغان ئوخشايدۇ، مېنى ساقلىسىلا ئانا، يانلىرىغا بارىمەن.»

قىرىق بىرىنچى باب

ئاداۋەت قۇربانى

دوست خېنىم كېچىچە كىرپىك قاقمىدى. تامدىكى يوغان تاش ئەينەكنىڭ ئالدىدا ھەم تاماق يېگەندە، ھەم خەت يازغاندا، ھەم كىتاب كۆرگەندە ئىشلىتىدىغان يۇمىلاق شىرەگە ئىككى تالدىن شام يانداۋرۇلغان ئىككى شامداننى قويۇپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن خىيال سۈرۈپ ئولتۇردى. ئەينەكتىكى چىرايىغا قارىدى. دائىم ھېقىقەتەك سۈزۈك ھەم قىزىل لەۋلىرىنى گەز باغلىغان. ئۇيقۇسىزلىق ۋە تولا كۆز يېشى قىلغانلىقتىن كۆز ئېقى بىلىنەرلىك قىزارغان. يۇيۇلمىغىنىغا ئۇزۇن بولغان چاچلىرى ئۆڭ ئىچىدە ھەر چاغ بېشىدىن ئالماي، چېكىچىلاپ چېگىۋالىدىغان خان تاۋا ياغلىقىنىڭ ئاستىدىن پاخپىيىپ چىقىپ قالغان. ئۇ ئۆزىنى سەتلىشىپ كەتكەندەك ھېس قىلدى. قەلبىدە قاباھەتلىك بىر خىيالدىن ھاسىل بولغان ئاساۋ بىر ھاياجان مەۋج ئۇرۇپ تۇراتتى. «ھېچبولمىغاندا ئانامنىڭ يېنىغا ئۆزۈمنى ئازراق تۇزەشتۇرۇپ باراي» دەپ ئويلىدى ئۇ.

سىرت بايىلا سۈتتەك ئايدىڭ ئىدى. بىردىنلا ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ، قاپقاراڭغۇ بولۇپ كەتتى. يامغۇر ياغسا كېرەك. يامغۇر ياغسا دەريانىڭ سۈيى تېخىمۇ ئۇلغىيىدۇ. راست دېگەندەك شارىلداپ يامغۇر يېغىشقا

باشلىدى. «تازا ياغقىن يامغۇر، توختىماي ياغقىن، كەلكۇن بولۇپ دەريا‌غا پاتماي ئاققىن!» ئۇ ئىچىدە ئاشۇنداق خىتاب قىلىۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى. پەگاھىتىكى تامغا چىقىرىلغان تەكچىدىن ئاپتۇۋا چىلاپچىنى ئېلىپ، ئاپتۇۋۇدىكى سۇنى بېشىغا قۇيىدى. چىلاپچىغا لىققىدە چىلىشىپ تۇرغان بوستان چاچلىرىنىڭ ئارا ـ ئارىسىغا سۇ ئۆتكۈزۈپ يۇيىدى. چاچلىرىنى قولىغا ئوراپ سىقتى. ئاندىن يەنە ئەينەكنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، دەسلەپ چاچلىرىغا جىگدىنىڭ چىلاپ تەييارلانغان يىلىمىنى چاپتى. ئاندىن تىللىرى ئۇششاق سۆڭەك تارغاقتا تاراپ، چاچلىرىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە ئايرىدى. بىر تەرەپكە ئايرىلغان چېچىنى يەنە توققۇزغا بۆلۈپ ئۆرۈشكە باشلىدى. ئادەتتە ئۇ ھەنىپە بىلەن چاچلىرىنى ئۆرۈشەتتى. شۇ تاپ ئۇنىڭ چېچىنى ئۆرۈمىكى خېلى تەسكە توختاۋاتاتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ قولىنى يەتكۈدەك يەرگىچە سوزۇپ ئۆرۈمەكتىدى. ئۇ چېچىنى ئون سەككىز تال قىلىپ ئۆرۈپ بولدى. ئۆزىنىڭ ئەمگىكىدىن سۆيۈندىمۇ، مىيىقىدا رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى. ئەينەكتىن كۈلۈمسىرىگەن ھالدىكى چىرايىنى كۆرۈپ تۇرقىدىن مەمنۇن بولدى. ئۇنىڭ يادىغا تۇنۇگۈن بىر خىزمەتكار قىز ئەكىرىپ بەرگەن ئوسما كەلدى.

ــ دوست خېنىم، ــ دېگەنىدى خىزمەتكار قىز بىر سىقىم كەلگۈدەك ئوسمىنى كاڭدا خىيالچان يات‌قان دوست خېنىمغا كۆرسىتىپ، ــ قىزلار قېشىمىزغا قويارمىز دەپ باغقا تېرىپ قويغانىدۇق، خېلى ئۆسۈپ قاپتۇ. سىلىگە قويۇپ بېرەيمىكىن دەپ ئەكىرگەنتىم.

ــ ۋىيەي، ئەمدى تۆت قۇلاق بولغان، يىرىكدەك

ئوسمىنى يۇلۇۋېتىپسىلەرغۇ؟ ــ دېگەندى دوست خېنىم بالدۇر يۇلۇنغان ئوسمىغا ئىچ ئاغرىتىپ، ــ قويغۇم يوق، تەكچىگە ئېلىپ قويسىلا، كېيىنچە قويارمەن.

ئو ئوسمىنى ئېلىپ پىيالىگە سقتى. ئاندىن بېشىنى سىڭار يان قىلىپ ئېگىپ، كىچىك پىلتىكۇچ بىلەن قېشىغا ئاۋايلاپ تەگكۈزدى. ئوسما سىڭگەندىن كېيىن ئۇچۇمىغا سۇ تولدۇرۇپ قېشىغا بوش چاۋاكلاپ يۇيدى. ئۇ يۇزىنى چۆرىسىگە كەشتە تۇتۇلغان دۇخاۋا لۆڭگە بىلەن سۇرتۇپ، ئەينەككە قارىدى. ئوسما بىر چىرايلىق ئىچكەندى. ئۇ يەنە بىر قېتىم مىيىقىدا كۇلدى. ئۇ پەنجىرىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى تام ئىشكاپىنى ئاچتى. «جاماللىدىن ئاكام بىلەن تويۇم بولۇپ قالسا كىيەرمەن» دەپ ئايرىم ئېلىپ قويغان كىيىملىرى بار بوغچىنى شامنىڭ يورۇقىغا ئەكېلىپ ئاچتى. ئۇنى تۇتۇپ بېقىپ، بۇنى ئېلىپ بېقىپ ئاخىرى مايسا رەڭ، قىزىل، قارا رەڭلەر ئارىلاش بېرىلگەن تاغاق ئەتلەس كۆڭلەكنى كىيدى. بېشىغا بېغىر رەڭ گىجىم روملىنى ئارتىپ، ئۇستىدىن تۇجۇپىلەپ ئەھيا قىلغان چىمەنزاردىن كېسىپ ئېلىۋالغانداك غۇچچىدە گۈلى بار چىمەن دوپپىسىنى باسۇرۇپ كىيدى. ئۇ ئەينەكنىڭ ئالدىغا ئاخىرقى قېتىم كېلىپ، قارىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ تۇرقىدىن رازى بولغاندەك بېشىنى لىڭشىتتى، باش توخۇ ۋاقتى بولۇپ، خورازلارنىڭ سوزۇپ چىللاشقان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ ئەمدى ھودۇقۇشقا باشلىدى. ھېلىلا ناماز ۋاقتى بولىدۇ. ناماز ۋاقتىدا ئۆيدىكى دادىسى، خوجىدار ــ خىزمەتكار ئەرلەرنىڭ ھەممىسى نامازغا چىقىپ كېتىدۇ. ئاۋۇ دەرۋازا ئالدىدىكىلەرمۇ نامازغا تۇرىدۇ. ئانىسىمۇ، قىزلارمۇ

نامازغا تۇرىدۇ. دوست خېنىم ھەممەيلەن نامازغا تۇرغان شۇ ۋاقىتنى چاڭ تۇتمىسا، ئۆيدىن چىقمىقى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ئەزاندىن بۇرۇنلا كاڭغا جاينامازنى سېلىپ نامازغا تۇردى. نامازنى ئوقۇپ بولۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. بۇ چاغدا ئۇنى ئىچ - ئىچىدىن يىغا تۇتتى. ئۇ ئالدى بىلەن ئاللاغا نالە قىلدى: «كەرىمى كەڭ، قۇدرىتى ئۇلۇغ ياراتقان ئىگەم، بۇ دۇنيادا ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىم بولسا كەچۈرگەيلا. مۇشۇ كۈنگىچە بەرگەن كۈنلىرىگە، ماڭا ئاتا قىلغان نېسىۋە - نېمەتلىرىگە مىڭ شۈكرى. سىلىگە چەكسىز ھەمدۇسانالار ئېيتتىمەن! مېنى رەھمەتلىك ئانام بىلەن بالدۇرراق كۆرۈشتۈرۈپ، مېنىڭ ۋەجىمدىن مۇزلىغان كۆڭۈللەرگە نۇر بېرىپ، ئىسسىقلىق ئاتا قىلغايلا. جامالىدىن ئاكامنى ئۆز پاناھلىرىدا ساقلىغايلا!»

ئەزان ئاۋازى چىقتى. ھويلىدا كىملەرنىڭدۇر تاھارەتكە ماڭغان، شاھادەت ئېيتقان ئاۋازلىرىنىڭ قاتاردا دادىسىنىڭمۇ كالتە يۆتەلگىنى ئاڭلاندى. «خوش دادا، ئاللاغا ئامانەت» دېدى ئۇ ئىچىدە. ئۇزاق ئۆتمەي ھويلىدىكى ئاۋازلار جىمقتى. دەل ۋاقتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى پەرەز قىلغان دوست خېنىم ھويلىغا چىقتى. يامغۇر تېخى توختىمىغان بولۇپ، سىم - سىم يېغىۋاتاتتى. ھويلىدا ھېچكىم كۆرۈنمىدى. ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، دەرۋازا ئالدىغا چىققاندىمۇ ھېچكىم يوق ئىدى. دوست خېنىم يۇگۇرۈپ يولغا چىقتى. يولدىمۇ ھېچكىمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى. ئۇ يولدىن بۆك ئانام

گۈمبىزىگە ماڭىدىغان تار چىغىر يولغا چۈشتى. كېچىچە ياغقان يامغۇردا ھەممە يەر پاتقاق بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ پاتقاقتىن ئېغىر لاشقان پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ، ئېرىقلاردىن ئاتلاپ، ئېتىز قىرلىرىدا مۈدۈرۈپ - يىقىلىپ كېتىۋاتاقتىدى. ئالدىرىغانسېرى پاتقاقلار ئۈنى ماڭدۇرماسلىققا ئېسىلغان قوللارىدەك كەينىگە تارتاتتى. ئۇ تاڭ يورۇپ بىرى كۆرۈپ قېلىشتىن بۇرۇن دەريا بويىغا بېرىۋېلىشنىلا ئويلايتتى. تاڭمۇ يوردى. دوست خېنىمۇ ئۆزىنى بىردە ئاق تاغقا، بىردە ئورمانلىق قىرغاقتا ئۇرۇپ، بوز رەڭ سۇيى قىنىغا پاتماي، شاۋقۇن سېلىپ، بۇزغۇن چاچرىتىپ، نەرە تارتىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىغا كەلدى. دوست خېنىمنىڭمۇ شۇ تاپتىكى ئىچكى تۇيغۇسى دەريادەك كۈۋەجەپ تۇراتتى. چاقماق دەرياسىنىڭ ئاشۇ دولقۇنلىرى بىلەن بىللە ئېقىپ يىراقلارغا كەتكۈسى بار ئىدى. ئۇنىڭ يادىغا جامالدىن ئاكىسى كەلدى. «سىلىنى ئامالسىزلىقىنىڭ ئوتىدا پۈچىلاشنى خالىمىدىم، جامالدىن ئاكا! ماڭا دۇئا ئوقۇپ قويسىلا». ئۇ شۇ دەملەردە كەينىگە يېنىشنى ئەسلا ئويلىمايتتى. دەريا سۇيى ئوينىاق، ئەركىن، توسالغۇسىز. ئۇنى ھېچكىم باشقۇرالمايدۇ، دادىسىمۇ ھەم. دوست خېنىم دەريا‌غا مېڭىپ كىرمەكچى ئىدى. ئەمما بۇ كەلكۈنلىرى بىلەن يوغان - يوغان تاشلارنىمۇ ئەرمەك ئورنىدا دومىلىتىپ ئويناىدىغان، بوز رەڭ تىلى بىلەن تاغلارنىمۇ ئۆرۈيدىغان بىغەرەز دەريا ئۇنىڭ بىر پۇتى ئەمدىلا ئۆزىگە تېگىۋېدى، ئاچ قالغان ئەرۋاھدەك تىلىنى سوزۇپ ئەمدىلا ئون ئالتە

ياشقا كىرگەن بۇ نادان، بەڭباش قىزنى ئىچىگە بىرلا يالماپ يۇتۇۋەتتى.

*　　*　　*

دەريا سۇيى ئەتىگەندە تېخىمۇ ئۇلغىيىپ، ئورمانلىرىنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ، قاشلارنى ئۆرۈپ، قىرغاقلاردىن ئېتىزلارغا ئارتىلىپ، يۇرتنى يالماپ كەتكەندەك يامان ئەلپازدا ئاقماقتا. چاقماق دەرياسى چاقماقنىڭ تاغلىرىدىن باشلانغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغانمىدۇر ياكى چاقماقتەك تېز سۇرئەتتە قىنىدىن تېشىپ ئۇلغىيىپ، ئۇرىدىغانىنى ئۇرۇپ، بۇزىدىغانىنى بۇزۇپ چاقماق تېزلىكىدە سۇيى تارتىلىدىغان بولغاچقا شۇنداق ئاتالغانمىدۇر دەپ ئويلاپ قالىدۇ كىشى. بۇ دەريا ئاشۇنداق ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق دەريا ئىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ دەريا بويىدىكى قوتىنىغا تىلىنى ئۇزارتىشقا باشلىدى. قوتان دەريا قېشىدىكى يۇز ماڭدامدىن ئارتۇقراق ئورمان تېگىنىدىن يەنە يۇز ماڭدامدىن ئارتۇقراق يىراقلىقتا ئۇل قىسمى تاش تام بىلەن خېلىلا ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان بولسىمۇ ئورماندىن ئارتىلىپ ئۆتكەن كەلكۇن ئۆزى ياسىغان ئېقىن بىلەن ئۇدۇل قوتانىنىڭ ئۇلىغا ئۇرۇلماقتىدى. ئەھۋالدىن هودۇققان ئىگەمبەردى مالچىلارغا ۋارقىرىدى.

ــ سەلەب چىقىپ كەتتى، سەلەب، شاخ ـ شۇمبا ئېلىپ چىقىڭلار!

ئونچە ئادەم كەلكۇن چىقىۋاتقان ئېغىزغا ئارىماچ قويۇپ، دەرەخ شاخلىرىنى كېسىپ باسىمۇ كار قىلمىدى. كەلكۇن ئاۋۇغانسېرى ئۇلارنىڭ قاراپ

تۇرماقتىن باشقا ئامالى قالمىدى. تاش تامغا ئۇرۇلۇۋاتقان سۇ بىر دەمدىلا تامنىڭ ئاستىدىن كولاپ تاش تامنى ئۆرۈۋەتتى. تامنىڭ يېنىدىكى بىرەر يۈزچە قوي - ئۆچكىلەر تام بىلەن بىللە سۇغا غۇلاپ چۈشتى. چىقىۋالالىغانلىرى چىققان بىلەن چىقالمىغانلىرى سۇدا ئېقىپ غول ئېقىنغا چۈشۈپ كەتتى.

— مالىلارنى تارتىڭلار!

ھەممىسى شۇنداق دەپ توۋلايتتى ۋە كۆزىگە كۆرۈنۈپ ئېقىپ كېتىۋاتقان چارۋىلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرەيتتى. كەلكۈننىڭ يولى راۋان. چارۋىلارنى بىر چۆكتۈرۈپ، بىر لەيلىتىپ بەخىرامان ئاقماقتا. مالچىلار بولسا، پاتقاقتا قىر - ئېرىقلارغا يىقىلىپ، ئورمانلارغا پۈتلىشىپ يۈگۈرمەكتە. ئىگەمبەردىمۇ قېرىنداش جېنى بىلەن ھە دېگەندە يىقىلىپ - قوپۇپ يۈگۈرەيدۇ. ئۇلار مىڭ بىر جاپادا بېقىۋاتقان قوي - ئۆچكىلىرىنىڭ بىھۇدە ئېقىپ كېتىشىگە چىدىمايدۇ. بىرىنى بولسىمۇ تۇتۇۋېلىشنى ئويلايدۇ. ئۇلار يۈگۈرمەكتە. دەريا بويىدا كەلكۈنگە مۇداپىئە ئىشلەۋاتقانلار ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھەركىم ئۆز ھەلەكچىلىكىدە. ئۇلار ئوچاردىن ئېكىساق تەۋەسىگە كەلگەندە كەلكۈن پەسەيمىشكە باشلىدى. ئىگەمبەردىنىڭ ئەمەس خېلى ياش مالچىلارنىڭمۇ قەدىمى ئاستىلاپ قالدى.

— ئىگەمبەردىكا، — دېدى ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى كۆككۆز بىر مالچى ھارغىن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — ئەمدى ماڭساقمۇ بەربىر، مالىلار ئۆلۈپ بولدى. كەينىمىزگە يانساق بولۇرمىكىن.

— يانمىز دېگەنلىرى نېمىسى؟ — نارازى بولدى ئىگەمبەردى، — بىرىنى تاپالىساقمۇ ھېساب. تېرىكىنى تاپالمىساقمۇ ئۆلۈكىنى تاپمىز.

ــ نەدىن تاپمىز، بۇ چاغقىچە مالىلار جايىنى تېپىپ بولغاندۇ؟

ــ سىلى بىلمەيلا، ئون بەش يىل ئىلگىرى مۇشۇنداق بىر يامان سەلەب كەلگەن، سەلەب قوزىلارنى ئېقىتىپ كېتىپ، ئۇچ تۆشۈكنىڭ ئالدىدىكى تۇزگە تاشلاپ قويۇپتىكەن. شۇ يەردىن قوزىلارنىڭ ئۆلۈكىنى ئەكەلگەنتۇق. ھېچبولمىسا شۇ يەرگىچە بېرىپ باقلى.

ــ ئۇچ تۆشۈككىمۇ كېلەيلى دەپ قالدۇق مانا، ــ دېدى يەنە بىر مالچى. كۆك كۆز مالچىمۇ ئۇنسىز ئەگەشتى.

ئۇچمىرۋانغا يېرىم چاقىرىم قالغان يەردە تىترىگە تۆپلىكى تەرەپتىن كەلگەن ئېقىن قارشى قىرغاقتا قىستىلىپ ئېقىپ، ئۆزىنى ئوستى تۇزلەڭلىك شەكلىدىكى قورامغا شىددەت بىلەن ئۇراتتى. كەلكۈن قورامغا ئۇرۇلغاندا، ئېقىپ كەلگەن ياغاچ ـ تاش، ئۇچار قۇش، ياۋايى ھايۋانلار ۋە باشقا ھەر خىل نەرسىلەر شۇ تۇزلەڭلىككە چىقىپ قالاتتى.

ــ بىزنىڭ مالىلارنىڭ ئۆلۈكى ئاۋۇ يەردە تۇرامدۇ نېمە؟ ــ دېدى ھېلىقى كۆك كۆز مالچى قورام تۆپلىكنى كۆرسىتىپ.

ــ مەن دېگەن يەر ئاشۇ، ــ دېدى ئىگەمبەردىمۇ.

ــ دەريادا سۇ بىر دەمدە ئازلىدى مانا.

ــ ھازىر دۆڭرەك يېرىدىن كېچىپ قارشى تەرەپكە ئۆتەلەيمىز.

ــ ماۋۇ يەردىن كېچىپ ئۆتەيلى، ــ دېدى ئىگەمبەردى سۇ يېيىلىپ ئېقىۋاتقان تېيىزرەك ئېقىنىنى كۆرسىتىپ، ــ ئون بەش يىل بۇرۇنمۇ مۇشۇ يەردىن ئۆتكەنتۇق.

ئۇلار قارشى قىرغاقتا ئاسانلا كېچىپ ئۆتتى. قورام تۈزلەڭلىكتە راست دېگەندەك قورساقلىرى پۈۋلەپ ئېسىلدۇرۇپ قويغاندەك تومپىيىپ كەتكەن ئون - يىگىرمىچە چارۋىنىڭ ئۆلۈكى ياتاتتى. ئۇلار قويلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە كۆڭلى كۆز توڭلىۋەتتى.

— ماۋۇ يەردە قوينىڭ ئاستىدا بىر ئادەم تۇرىدۇ! — ئۇ بىر قوينىڭ ئۆلۈكىنى ئادەمنىڭ ئۈستىدىن تارتىپ ئېلىۋېتىپ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى، — ۋاي خۇدايىم، بۇ بىزنىڭ دوست خېنىمكەن!

— نېمە؟ — كۆڭلى كۆزنىڭ گېپىنى ئىگەمبەردىنىڭ مېڭىسىگە بازغاندەك تەگدى. ئۇ ئىتتىك كېلىپ قاردى. قويلارنىڭ ئۆلۈكىنىڭ ئارىسىدا ياتقىنى راستتىنلا نەۋرىسى دوست خېنىم ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. دوست خېنىمنىڭ چاچلىرى ئۇششاق ئۆرۈكلۈك، بېشىدا يا ياغلىقى، يا دوپپىسى يوق، ئەتلەس كۆڭلىكى بىرنەچچە يەردىن يىرتىلغان، كۆزلىرى يېرىم يۇمۇقلۇق، ئوسمىلىق چېھرى ئاقىرىپ، لەۋلىرى كۆكەرگەن، ئازراق قان سىزىپ تۇرۇۋاتقان بىر جۈپ بۇرۇن تۆشۈكى كېڭىيىپ كەتكەن هالەتتە ياتاتتى. ئىگەمبەردى ئۆزىنى نەۋرىسىنىڭ ئۈستىگە ئاتتى، — دوست خېنىم، جېنىم قىزىم! سىلى بۇ يەردە نېمىش قىلىلا؟!

ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىنى لەرزىگە كەلتۈردى. ئۇ نەۋرىسىنىڭ ئۈزۈن، تال - تال كىرپىكلىرى ئاستىدىكى يېرىم يۇمۇلغان كۆزلىرىنى قولى بىلەن ئاچتى. دوست خېنىمنىڭ چوڭ دادىسىغا سۆزلەيدىغان كۆزلىرى

ئىپادىسىز بولۇپ، قېتىپ قالغان ئىدى. كىلكۈندىن كېيىنكى سۈلۈك جىلغىدا ئىگىمبەردى نەۋرىسىنىڭ يۈزلىرىنى سىلاپ، سۈ تامچىپ تۇرغان ھۆل چاچلىرىنى پۈراپ بوزلىماقتىدى. ئەھۋالدىن ھاك ـ تاك بولۇشۇپ، قاراپ تۇرغان مالچىلارمۇ كۆزلىرىدىن مارجانىدەك ياشلارنىڭ قۇيۇلۇۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەيتتى.

ـ قىزىمنىڭ تەۋرۈكى ئەمەسمىدىلە قىزىم. كۆڭلۈمنىڭ خۇشلۇقى ئەمەسمىدىلە قىزىم. خىياللىرىمنىڭ ھەمراھى ئەمەسمىدىلە ھەمراھ خېنىم. مۇڭداشچىم خېنىم، دىلكىشىم خېنىم، دوستۇم خېنىم، دوست خېنىم. گۆھەردەك جانلىرىغا كىم قەست قىلدى خېنىم، ئالتۇندەك تەنلىرىگە كىم قەست قىلدى خېنىم. كىمنىڭ كۆزى تەگكەندۇ، كىمنىڭ تىلى تەگكەندۇ، كىمنىڭ قولى بارغاندۇ؟! ئانىلىرىمۇ نۆۋەر ئىدى. سىلىمۇ نۆۋەر كېتىپلىغۇ قىزىم؟! ئەل پاتقان بۇ جاھانغا سىلى پاتمىلىمۇ قىزىم؟ ئىككىمىزنى كىم ئايرىدى قىزىم؟ ئىنسان ئايرىدىمۇ قىزىم، شەيتان ئايرىدىمۇ قىزىم؟!...

ئىگىمبەردىنىڭ ئاۋازى بوغۇلدى، نەپسى سىقىلدى. قەددى پۈكۈلدى. ئۇ ئەتراپقا ئەنسىز تىكىلدى. ئاندىن يەنە نەۋرىسىگە قارىدى. دوست خېنىم قورامنىڭ ئۈستىدە ياتاتتى. ئۇ ماغدۇرسىز قوللىرى بىلەن ئاۋايلاپ نەۋرىسىنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى. شۇ تاپ ئۇ بولۇۋاتقان ئىشلارنى چۈشۈم بولۇپ قالسىكەن دەپ ئويلىدى. ئەپسۇس، بۇ چۈش ئەمەس رېئاللىق ئىدى. ئۇنىڭ باغرى بىرى قويلارغا ئەن سالىدىغان تۆمۈرنى قىزىتىپ باسقاندەك پىژىلداپ ئىچىشاتتى. «نېمىشقا بۇنداق بولىدۇ» دېگەن ئوي ئەمدىلا قىزىق تونۇردىن

چىققان كۆسەيدەك مېڭىسىنى كۆيدۈرۈپ قوچۇيتتى. «بۇ پوقىنى بالا ئۆزى يەپ سالغان بولسا، بۇنداق سەۋەبكارى چوقۇم دادىسى بىلەن ئانىسى!» دېگەنلەرنى يادىدىن ئۆتكۈزدى ئۇ.

ئىگەمبەردىنىڭ قەلبىدە چاقماق تېزلىكىدە پەيدا بولغان غەزەپ ئۇنىڭغا شۇنداق بىر كۈچ ئاتا قىلدىكى، قېرىپ قالغىنىغا قارىماي، ئىككى قولىنى نەۋرىسىنىڭ ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ لىككىدە كۆتۈردى. ئۇ دوست خېنىمنى ئۆيىگە ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. مالچىلار يارەملەشمەكچى بولۇۋېدى، «نەۋرەمنى ئۆزۈم كۆتۈرىمەن» دەپ ئۇنىمىدى. ئۇ دوست خېنىمنى كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپ يەنە بوزلىدى.

ــ قوي ئىزدەپ كەلگەنتىمغۇ قىزىم، ئەمدى سىلىنى ئېلىپ ماڭدىمغۇ خېنىم...

* * *

ئابدۇقۇددۇس ھاجىم كەلكۈندە قوتانىنىڭ ئۆرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ دەريا بويىغا ئەمدىلا كېلىپ تۇرۇشىغا ئارقىسىدىن تاپباستۇرۇپ ئۆڭسىلى ئۆچكەن تىللا خېنىم كەلدى ــ دە، ئۇنى يانغا تارتىپ:

ــ دوست خېنىم يوق تۇرىدۇ! ــ دېدى.

ــ نەگە كېتىپتۇ ئۇ بەدبەخت؟! ــ ئابدۇقۇددۇس ھاجىمغۇ جىددىيلىشىپ دېدى، ــ ئارقا ھويلىغا قارىدىڭلارمۇ؟

ــ قىزلار بىلەن ھەممە يەرگە قارىدۇق، سايىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ــ يۈرۈڭلا ئوبدانراق ئىزدەپ باقلى.

ئۇلار ئۆيگە تېزلا قايتىپ ئاۋۇال دوست خېنىمنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى. ئاندىن ئارقا ھويلىغا چىقتى. ھەر بىر ئېغىز ئۆي، ئاتخانا، چۆپخانا، بالىخانا، ئىسكىلات، ئىشىكەستىخانا ھەممە يەرگە چىقتى. دوست خېنىم راستتىنلا يوق ئىدى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ چېچىلغان ھالدا دەرۋازىغا چىقىنىنى كۆرگەن ئىشىك باقار قورقۇنچىدىن دىرىلدەپ تىترەپ كەتتى. ھاجىم ئۇنىڭغا قەھرى بىلەن تىكىلدى.

ــ دوست خېنىم قېنى؟!

ــ مە...مەن، مەن كۆرمىدىم.

ــ دەرۋازىدا مەھكەم تۇرماي نەگە كەتكەنتىڭ؟

ــ نا... ناماز ۋاقتىدا نا... ناماز ئوقۇغۇغان.

ــ ھۇ نانقېپىلار، ھارام تاماقلار، يارىماسلار!ــ دوست خېنىمنىڭ ئاللىبۇرۇن ئۆيدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى جەزملەشتۈرگەن ئابدۇقۇددۇس ھاجىم غەزەپ قىلدى،ــ ئۆيگە ئوغرى ـ قاراقچىلار كىرسىمۇ بىلىشمەيسەن، ئۆيدىن ئادەم چىقىپ كەتسىمۇ بىلىشمەيسەن! دوست خېنىمغا ئوبدان قارىسۇن دېمىسەم، سىلەرگە بەرگەن ناننى ئىتقىمۇ بېرەتتىم ئەمەسمۇ؟!

ــ بۆك ئانام تەرەپكە پاتقاق كېچىپ ماڭغان يېڭى بىر ئىز تۇرىدۇ،ــ قادىر ئات باقار ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ يېنىغا كېلىپ شۇنىرلىدى،ــ زەن سالسام بۇ ئىز ئۆيدىن چىققاندەك قىلىدۇ. بۇ ئىز دوست خېنىمنىڭ بولۇپ قالمىسۇن، يەنە؟

دوست خېنىمنى جامالدىن بىلەن قېچىپ ئۆزىگە بىر ئاھانەت تېپىپ بەرمەكچىتتى دەپ ئويلاپ تۇرغان

ئابدۇقۇددۇس هاجىم دەرھال چىغىر يولنىڭ ئاغزىغا كەلدى ۋە ئىزنى كۆرۈپ دېدى:

ــ راست بىزنىڭ ئۆيدىن چىقىپ، چىغىر يولغا چۈشكەن ئىزكەن. بۇ قىز بۇياققا نېمىشقا ماڭغاندۇ؟ بالا چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىدىمۇ يا؟

ــ شۇ تەرەپلەرگە ماڭغاندەك تۇرىدۇ.

ــ نېمىشقا چوڭ يول بىلەن ماڭماي، بۇنداق ماڭغاندۇ، ــ ئابدۇقۇددۇس هاجىم ساقلىنى سىلىدى، ــ يۇرۇڭلار، ئىزنى بويلاپ ئىزدەيلى.

يەر يەنلا پاتقاق ئىدى. ئۇلار ئىزغا ئەگىشىپ ئورمانلىققا كەلگەندە ئىزنى يوقاتتى. چۈنكى بايا قىنىدىن تاشقان كەلكۈن ئىزنىڭ ئۈستىگە لاي تاشلىۋەتكەنىدى. دوست خېنىمنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ ئۆيىگىمۇ كەلمىگىنىنى بىلگەندىن كېيىن ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ يۈرىكى «قارت» قىلىپ قالدى. ئۇ يادىغا كەلگەن مۇدھىش خىيالدىن قاتتىق چۆچۈدى ۋە دەرھال ئىمان ئېيتتى. «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا. ياراتقان ئىگەم ئۆزەڭ ساقلىغايسەن، كۈيۈر خىيالىرىمنى كەچۈرگەيسەن.»

«بۇ قىز زادى نەگە كەتكەندۇ؟ يا بىرەرىگە دەپمۇ قويمىغىنىنى قارىمامدىغان؟ بىرەرى ...» ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ كاللىسىنى تەشۋىش، ئەنسىرەش، قىيداش ئالامەتلىرى گىرەلەشكەن مۇرەككەپ بىر تۈيغۇ قاتتىق بېئارام قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە پىكرى ھەرتەرەپلەرگە ئۇچاتتى. كۆز ئالدىدىن ئىلياس، جالالىدىن، جامالىدىن، يەنە ئاللىكىملەردۇر بىر ـ بىرلەپ ئۆتەتتى. «ئەگەر قىزىمغا كىمدىكىم چىقىلسا ئۇنىڭغا

جېنىمنى تىكىپ قويارمىنا!» لېكىن خىيال بىلەن ئىش پۈتمەيتتى. دوست خېنىمنى نەدىن بولسا تاپماي بولمايتتى. ئۇ خىزمەتكارلىرىنى يىغدى. ئاندىن ئۇلارغا قورغان كۆلبېشى، ئاق كوچا، خالتا كوچا، تۆۋەن كوچا ۋە باشقا يەرلەرنى ئالا قويماي ئاختۇرۇپ، ئىزدەشكە بۇيرۇدى.

يامغۇر ئەتىگەندىلا توختىغان بولسىمۇ، يوللار يەنىلا پاتقاق. ھاۋا تەرىنى دۇشمىنىگە يولۇققان قىساسخور ئادەمدەك تۇرۇۋالغاندى. ئاق تاغنىڭ ئۈستىگىلا قونۇپ تۇرۇلۇپ ـ تۇرۇلۇپ ئۇزۇۋاتقان قېلىن ھەم توپ ـ توپ قارا بۇلۇتلار يەرگە تۆكۈلەيلا دەپ تۇراتتى. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، بىلىنەرلىك سۇنغان قەددىنى تېخىمۇ ئېگىپ، دەريا بويىدا توختىماي ئۇياندىن بۇيانغا ماڭاتتى. ئۇ قوزا چۈش بىلەن چىكقى چۈش ئارىلىقىدىكى ۋاقىتنىچە شۇ ھالەتنى تەكرارلىدى. بىرەرى دوست خېنىمنىڭ دېرىكىنى بېرەي دېمىدى. بىئاراملىقتىن ئىچى قاتتىق تىتىلدايتتى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاياغ تەرەپتىن بىرىنىڭ «ۋاي بالام، ۋاي قىزىم» دەۋاتقان ھارغىن، نالىلىك، زەئىپ ئاۋازى كەلدى. ئۇ ئىتتىك تۆۋەن تەرەپكە قاردى. قاردىيۇ، يۇرىكى قېپىدىن سۇغۇرۇلۇۋاتقاندەك ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى. مۇسىبەت ئىلكىدە ھازا ئېچىپ يىغلاۋاتقان ئادەم قېيىنئاتىسى ئىگەمبەردى ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىۋاتقان مالچىلار بىر ئادەمنى تۇشلاپ كۆتۈرۈۋالغاندى. ئۇلار يېقىنلاشقانچە ئابدۇقۇددۇس ھاجىم مالچىلارنىڭ كۆتۈرۈۋالغىنىنىڭ ئۇزۇن كۆڭلىكىدىن بىر ئايال ياكى بىر قىز ئىكەنلىكىنى بىلدى. «بۇ كىمدۇ؟ ئۇلار ئۇنى نېمىشقا كۆتۈرۈۋالدى؟

قېينىئاتىسى كىمنى قىزىم دەپ يىغلايدۇ؟». ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ مېڭىسى ئېتىلىپ كېتەيلا دەپ قالدى. ئىگەمبەردى «يۇرىكىم هەمراھ خېنىم، باغرىم دوست خېنىم» دەپ يىغلىغاندا غايەت زور بىر غايىۋى قول گېپلىنى بوغقاندەك ئاچچىق بىر نەپەس بوغۇزىغا كەپلەشتى، كۆكرىكىگە بىرى شەمشەر ئۇرغاندەك كەينىگە سەنتۇرۇلۇپ ـ سەنتۇرۇلۇپ كەتتى. ئۇ پۇتۇن كۈچىنى پۈتىغا يىغىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. ۋاھىرىخ، ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى قىز ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر پۈشتى دوست خېنىم ئىدى. ئۇ «جېنىم قىزىم، دوست خېنىم» دەپ قىزىنى قولىغا ئېلىپ باغرىغا باستى. ئەمما دوست خېنىمنىڭ تېنى ئاللىبۇرۇن مۇزلاپ بولغانىدى.

كەچ. ئابدۇقۇددۇس هاجىمنىڭ دوست خېنىمنىڭ كۈلكە ئاۋازى ياڭراپ تۇرىدىغان ھويلىسى بۇگۈن مۇسىبەت تۈيغۇسىدا باغرى ئېزىلگەن ئادەملەر بىلەن تولغان. يىراق ـ يېقىندىن ئاڭلىغانلا كىشىلەر كەلگەن. پۈتۈن دىخاللا خەلقىنىڭ كۆزىدىن ياشلار يامغۇرىدەك تۆكۈلىدۇ. ھەممە ئازاب بىلەن لەۋلىرىنى چىشلەيدۇ. «يۇرتىمىزنىڭ بىر تاللا گۈلى ئىدى» دەيدۇ. يۇرت خەلقى دوست خېنىمغا چىدىمىدى. دوست خېنىمنىڭ بال تامىدىغان شېرىن تىللىرى بىلەن بېرىدىغان سالاملىرىدىن ئايرىلغان مويسىپىت ئاتىلارنىڭمۇ، پەرىشتىدەك مۇلايىم ئانىلارنىڭمۇ ئىچى ئاچچىق، كۆزلىرىدە ياش. دوست خېنىمنى بىر كۆرۈۋالسا، ئۇنىڭ بىلەن بىر ـ ئىككى ئېغىز چاقچاقلىشىۋالسا شۇنىڭدىن خۇش بولىدىغان يىگىتلەرنىڭمۇ، قورغان كۆلبېشىدىكى

دەرەخلەرگە چىمچاچاق سېلىپ بىللە ئۇچۇپ، بىللە تاشتەرمەك ئويناپ چوڭ بولغان قىزلارنىڭمۇ باغرى قان، كۆزلىرىدە ياش. ھەر چاغ دوست خېنىمنىڭ تاتلىق ـ تۇرۇملىرىگە ئېغىز تېگىپ تۇرىدىغان، «دوست خېنىم پاپا» دەپ يېنىدىن كەتمەيدىغان بالىلارنىڭمۇ بېشى ئېگىك، كۆزلىرىدە ياش. دوست خېنىمنىڭ مۇسىبەت خەۋىرىدىن باغرى زەردابقا تولغان، چاك ـ چاك يېرىلغان جامالىدىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئەمەس قان ئاقىدۇ. ئەنە تىللا خېنىمۇ، ھەنىپەلەرمۇ يۇرەكنى ئەزگۈدەك يىغلىماقتا. ئىگەمبەردى تولا يىغلاپ پۈتۈپ كەتكەن ئاۋازى بىلەن بىر ئاغزىدا مىڭبىر دوست خېنىم دەپ يىغلايدۇ. ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بولسا شەھىدۇللا ئىمام يەنە بىر نەچچە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن ئۆلىما ـ كاتتىلارنىڭ ئوتتۇرىدا يىغلايدۇ، قاقشايدۇ. ئۇ بىردەم «ھەمراھ خېنىم، دوستۇم خېنىم، ئوتقا تاشلىدىڭغۇ، چوغقا تاشلىدىڭغۇ» دەپ ھازا قىلسا بىردەم يېنىدىكىلەرگە يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەيدۇ. «قىزىمغا مەن قىلدىم. مەن ئەيىبلىك، مەن گۇناھكار. مەن لايىقەتلىك ئاتا بولالمىدىم. ماڭا كىم قويۇپتۇ نوچىلىقنى؟! قېرىغان ھالىمدا ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىسامچۇ، ئارزۇسىغا باقسامچۇ؟! ئاداۋەت، گۇنا ئەقلىمنى يەپتۇ. شەيتان گەجگەمگە مىنىۋاپتۇ. قىزىمغا زىندان ئازابىنى ساپتىمەن، ئاغزىمدىن كېپتىپتىمەن. ئۇنى چۆچۈتۈپ قويماي دەپتىمەن!...»

قىرىق ئىككىنچى باب

مۇسىبەتتە ئوقۇلغان ناخشا

ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن قورغان كۆلبېشىدىكى چوڭ جامەدە دوست خېنىمنىڭ مېيىت نامىزى ئوقۇلدى. ئۇنىڭ يەرلىكى كۆڭ گۈمبەزگە كولانغانىدى. دىخاللىنىڭ ئاسمىنىمۇ ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا قىيماي كۆز يېشى قىلىۋاتقاندەك سىم ـ سىم يامغۇر تۆكۈپ تۇراتتى. يامغۇر يېغىۋاتقىنىغا قارىماي دىخاللىدىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ئەرلەرنىڭ ھەممىسى زاراتگاھلىققا كەلگەنىدى. دوست خېنىمنىڭ مېيىتىنى ئابدۇقۇددۇس ھاجىم بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ، ئۆز قولى بىلەن يەرلىكىگە قويدى. ئىچكى لەھەتنىڭ ئاغزى يەتتە خىش بىلەن ئېتىلدى. مۇشۇنداق چاغدا قۇرئان كەرىمدىن تىلاۋەت قىلىناتتى. كىشىلەر شەھىدۇللا ئىمامنى ئوقۇيدۇ دەپ ئۇنىڭغا قارىغان چاغدا، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان جامالدىن ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ كۆزلىرىدىن قان ـ ياش ئاققۇزۇپ شۇ قەدەر مۇڭلۇق قىرائەت قىلدىكى، قۇرئاننىڭ دىلنى ئېرىتكۈچى سېھرىي كۈچى دوست خېنىمنىڭ راستىنلا چىن دۇنياغا كەتكەنلىكىگە ھەممىنى يەنە بىر قېتىم چىنپۇتتۇردى. تۇپراق بېشىدىكىلەرنىڭ قەلبىنى مۇسىبەت، ھىجران ئوتىدا كۆيدۇرۇپ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆكسۈتتى.

كۆزلىرىدىن يەنە تاراملاپ ياش ئاققۇزدى.

مەيىتنى يەرلىكىگە قويۇپ بولغاندىن كېيىن، مەيىت چىققان ئۆيگە پاتمىغە باردىغان ئىش بار ئىدى. كىشىلەر يولغا چىقىپ تۆۋەن كوچىغا بۇرلىغاندا، كوچا ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى. جامالدىن توپنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھاسىسىغا تايىنىپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى پىراق ئوتىدا كۆيمەكتىدى. قەلبىدە ئۆزى دوست خەنىمغا بېغىشلىغان ناخشا كۇۋجەپ تۇراتتى. غايىۋى بىر كۈچ ئىچىدىكى ئاشۇ ناخشىنى بوغۇزىغا ئىتتىرەتتى. ئۇ ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇپ باققان بولسىمۇ، زىنھار بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئۇنىڭ ھەسرىتىمۇ ئاشۇ ناخشىدا ئىدى. تىلەكلىرىمۇ شۇ ناخشىدا ئىدى. شۇتاپ پۈتىنىڭ ئاغرىقىنىمۇ سەزمەيتتى. ئۇ باشقىلار مۇسىبەتتە غەزەل ئوقۇدۇڭ دەپ ئەيىبلىسە ئاڭلىماي دېگەن بولسا كېرەك، ھاسىسىنى قولتۇقىغا قىسىپ، ئىككى كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئىككى قۇلىقىنىڭ تۆشۈكىنى باستى. باش بارماقلىرىنى قۇلاقلىرىنىڭ ئاستىدىكى يۇمشاق يېرىگە تەگكۈزدى. ناخشا ئۇنىڭ لەۋلىرىنىڭ ئارىسىدىن، ياق يۇرىكىنىڭ قات ـ قېتىدىن ئېتىلىپ چىقتى.

مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام،

جامالدىن ناخشىنىڭ بىرىنچى مىسراسىنى ئوقۇغان شۇ ئەسنادا، ئويلىمىغان يەردىن پاتمىغە ماڭغان چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن تەڭلا ئۆزلىرى ياقتۇرغان، دىلىدا پىشىپ قىيامىغا كەلگەن، ئەمما ھازىرغىچە ئوقۇشقا پېتىنالمىغان بۇ چىرايلىق ناخشىغا جۆر بولدى.

تۇگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۇزۇلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

دوست خېنىم ئامان، ئامان
يا دەرد ـ ئەلەملەر يامان.

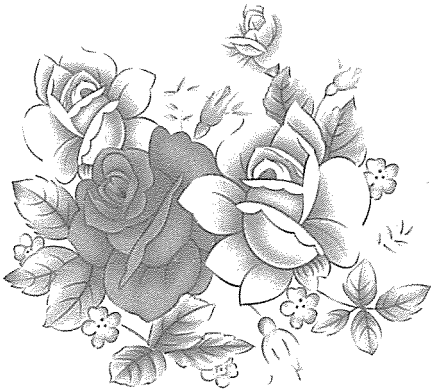
نەچچە يۈزلىگەن ئادەم بىرلا ۋاقىتتا بۇ ناخشىنى ئوقۇغان ئىدى. ناخشىنىڭ دىلنى ئەزگۈچى مۇڭى، دەريادا تەڭكەش شاۋقۇنى دېخاللا ئاسمىنىنى زىلزىلىگە سالدى، قورغان كۆلىبېشى تىترەپ كەتتى. دوست خېنىمنى سۆيگەنلەر، ئۇنىڭدىن سۆيۈنىدىغانلار، ئايرىلىشقا چىدىمىغانلار ناخشىنى ئاخىرلاشتۇرغان ھامان، ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ ھويلىسىدىكى ئايالار تېخى تۇنۇگۈنلا دوست خېنىم ئۆگزىدە ئېيتقان ناخشىغا ئاۋازىنى قويۇپ بەردى:

كېچە بىر ئۇيقۇدا ياتسام،
ئېتىڭنى قامچىلاپ ئۆتتۈڭ.
گېپىڭمۇ يوق، سۆزۈڭمۇ يوق،
ئىچىمگە ئوت سالىپ ئۆتتۈڭ.

ئايالارنىڭ ھەسرەتلىك ئاۋازىدا بۇ ئاھاڭ تېخىمۇ ھەقدادىغا يەتتى. ئايالار ناخشىنى تۇگەتكەندە ئابدۇقۇددۇس ھاجىمنىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاپ كەلگەن ئەرلەر ناخشىنىڭ نەقراتىنى ئوقۇدى.

دوست خېنىم ئامان، ئامان،
يا دەرد ـ ئەلەملەر يامان.

ناخشا ئۆزى ئاپىرىدە بولغان تۇپراقنى ھەم مۇسىبەت تۇيغۇسىغا، ھەم ھاياجانغا سېلىپ، دوست خېنىمنىڭ ئاخىرەتلىكىگە ئېسەنلىك تىلەپ، دەرد ـ ئەلەملەر بىلەن تولغان زامانغا نەپرىتىنى ياغدۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ساداسى يەتتە كەنتنى قاپلىدى، ئاق تاغدىن ھالقىپ، يىراق ـ يىراقلارغا تاراپ كەتتى...

ئاخىرقى سۆز

دىخاللا ئاتۇش شەھەر ئۇستۇنئاتۇش بازىرىغا قارايدىغان بىر مەمۇرىي كەنت. بۇ كەنتتىن ناخشىچى ـ غەزەلخانلار كۆپ چىقىدۇ. دىخاللا خەلقى ھازىرغىچە «دوست خېنىم» دىن باشقا، «ئاشناجان»، «لەۋەن يارلار»، «ئۆلمە ياشلار»، «ئالاي ـ ئالاي» قاتارلىق خەلق ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان، ئاڭلايدىغان ناخشىلارنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئەلگە تەقدىم قىلدى. بۇ ناخشىلارنىڭ ئىچىدە «دوست خېنىم»نىڭ شۆھرىتى بەكرەك ئۇستۇن بولۇپ، ئۇنى پۈتۈن ئۇيغۇر خەلقى ياقتۇرۇپ ئاڭلايدۇ. دىخاللىدا ھازىرمۇ دائىم توي ـ تۆكۈن، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش، ئىش ـ ئەمگەك، بەزمە ـ باراۋەتلەردە ناخشىلار ياڭراپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق چاغلاردا «دوست خېنىم» ناخشىسىنى بىر قېتىم ئوقۇۋالمىسا كۆڭلى زادىلا ئۇنمايدۇ. ھاردۇقى چىقمايدۇ. بۇگۈنكى كۈنلەردىمۇ دائىم دېگۈدەك تۆۋەن كوچا، خالتا كوچا، ئاق كوچا ۋە كېينىكى ۋاقىتلاردا شەكىللەنگەن تېتىر كوچىسى، تۈگمەن بېشى، ئاقتاش، ئارا سايلاردىن «دوست خېنىم» نىڭ ساداسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

ئەل ئارىسىدا دائىم «دىخاللىقلار ‹دوست خېنىم› ناخشىسىنى بىر موزايلىق ئالا ئىنەككە سېتىۋاپتىكەن» دېگەن گەپ ھېكايە قىلىنىپ تۇرىدۇ. ئەسلىدە بۇ مۇنداق بىر ئىش بولغانىكەن. 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا دىخاللىدىن تۆت يىگىت ئات ـ ئېشەكلىرىگە بۇغداي ـ

قوناق ئارتىپ شەھەرگە ساتقىلى مېڭىپتۇ. ئۇلار شەھەر كوچىلىرىغا كىرگەندە يېرىم كېچىدىن ئاشقان مەزگىل بولۇپ، ئەل تاتلىق ئۇخلاۋاتقان چاغ ئىكەن. كېچىدە ئۇلار «دوست خېنىم» نى ئوقۇپ مېڭىپتۇ. ئۇيقۇسى بۇزۇلغان كىشىلەرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، بۇلارنىڭ ئۇستىدىن ھۆكۈمەتكە شىكايەت قىلىپتۇ. ئەلنىڭ تەلىپى بويىچە بۇ تۆت يىگىتنى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى مەلۇم بىر قاماقخانىغا سولاپ قويۇپتۇ. بالىلارنىڭ ئىككى كۈندىن كېيىنمۇ قايتمىغانلىقىدىن ئەنسىرىگەن يۇرتداشلار يەنە يۇرت چوڭلىرىدىن تۆت كىشىنى ئۇلارنى ئىزدەشكە شەھەرگە كىرگۈزۈپتۇ. شۇ چاغدا مەھكىمە شەرئىدە ئىشلەيدىغان دىخاللىق بىر ئۆلىما بولۇپ، كىرگەنلەر ئۇنىڭغا ئەھۋالنى دەپتۇ. بۇ كىشى بىر كۈن ئىزدەپ، كەچتە ئۇلارغا يىگىتلەرنىڭ قاماقلىق ئىكەنلىكىنى، ئەلنىڭ نارازلىقى كۈچلۈك بولغاچقا گۈندىپايغا ئازراق كۆڭۈل ئىزھار قىلىپ، ئۇلارنى ئېلىپ قايتىسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇلار قاماقخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يانچۇقلىرىنى قېقىشتۇرۇپ، ئاز ـ تولا ئاقچە تەييارلاپتۇ. گۈندىپاي ئاقچىنى قوينىغا سېلىپ بالىلارنى قويۇپ بەرگىلى كىرىپ كېتىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ھەزىلكەش بىرى «ھەي بالىلار، بىز يىغىپ گۈندىپايغا بەرگەن ئاقچىغا بىر موزايلىق ئالا ئىنەك كېلەتتى جۇمۇ!» دەپ چاقچاق قىلىپتىكەن، ھەممەيلەن تەڭ كۈلۈپ كېتىشىپتۇ. يىگىتلەر قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۇلار ئات ـ ئېشەكلىرىگە مىنىپ، قاماقخانىنىڭ ئالدىدىلا يەنە «دوست خېنىم» نى ئوقۇپتۇ. باشقىلار «ئۇلار يەنە ئوقۇۋاتىدۇ، يەنە ئوقۇۋاتىدۇ» دەپتىكەن،

ناخشىچىلاردىن بىرى «بىز ئۆزىمىزنىڭ ناخشىسىنى بىر موزايلىق ئالا ئىنەككە سېتىۋالدۇق. ئەمدى ئوقۇۋېرىمىز» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. «دىخاللىقلار ‹دوست خېنىم› نى بىر موزايلىق ئالا ئىنەككە سېتىۋاپتىكەن» دېگەن گەپ شۇنىڭدىن تارقىلىپتۇ.

*　　*　　*

«دوست خېنىم» رومانىنى يېزىپ تاماملاش جەريانىدا مېنى قاغىلىق ناھىيەلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پېنسىيۇنېرى، تىل تەتقىقاتچىسى ئىبراھىم ئىمىن «دوست خېنىم» ناخشىسىنىڭ مەيدانغا كەلگەن ۋاقتى توغرىسىدا قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. دىخاللا قورغان كۆلبېشىدا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ياشاپ ئۆتكەن 86 ياشلىق مەرھۇمنىسا ھاجى قۇربان ئانا «دوست خېنىم»نىڭ ھاياتى ھەققىدە يىپ ئۈچىنى ۋە ھېكايە ـ رىۋايەتلەرنى ئېيتىپ بەردى. قورغان كۆلبېشىنىڭ ئەينى يىللىرىدىكى ئەھۋالىنى ئۆگىنىشىمىدە داڭلىق بىناكار قادىر ئوسمان پىلانچى، ئۇنىڭدىن باشقا قۇربان يۈسۈپ، ناسىرجان تىلىۋالدى، ئامانتاي مۇھەممەد قاتارلىق دوستلار كۆپلەپ يارەمدە بولدى. ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

图书在版编目（CIP）数据

都斯合尼姆：维吾尔文 / 居来提·努热拉 著.
—乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2015.11
ISBN 978-7-5515-6653-7

Ⅰ.① 都… Ⅱ.① 居… Ⅲ.① 长篇小说—中国—当代
—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2015）第 284063 号

责任编辑：依力哈尔江·萨迪克
责任校对：迪丽达尔·买买提
封面设计：木拉丁·阿比提
封面绘画：艾斯卡尔·吐尔迪
书　　法：阿布力克木江·祖农
技术编辑：买买提艾力·力提甫

都斯合尼姆

（长篇小说）

居来提·努热拉 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市北京北路 29 号　邮编：830012）
E-mail: xjyashlar@126.com
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230 毫米　32 开本　18.375 印张
2015 年 12 月第 1 版　2015 年 12 月第 1 次印刷
印数 1 - 3000

ISBN 978 - 7- 5515 - 6653 - 7　　定价：55.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换